

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Никола С. Мијатов

**СПОРТ У СЛУЖБИ СОЦИЈАЛИЗМА:
ЈУГОСЛОВЕНСКО ИСКУСТВО 1945–1953**

докторска дисертација

Београд, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Nikola S. Mijatov

**SPORT AS AN INSTRUMENT OF
SOCIALISM: THE YUGOSLAV EXPERIENCE
1945–1953**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

Ментор:

Др Александар Животић ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

Чланови Комисије:

Проф. др Љубодраг Димић

Проф др Мира Радојевић

Др Драгомир Бонцић

Проф др Предраг Марковић

У Београду, _____ 2019. године

СПОРТ У СЛУЖБИ СОЦИЈАЛИЗМА: ЈУГОСЛОВЕНСКО ИСКУСТВО 1945–1953

Сажетак: У процесу изградње социјализма, спорт је у Југославији играо значајну улогу. У идеји, југословенски социјалистички спорт требао је бити масован и свестран: инструмент за изградњу новог човека социјализма – *Homo Yugoslonicus*–а. Осим тога, коришћен је и као моћно агитационо средство за привлачење људи Партији, доминантно омладине. У реализацији, био је обележен култом личности Јосипа Броза Тита и идеологијом титоизма нарочито преко масовних манифестација попут Титове штафете и слетова. Императив масовности није испуњен с обзиром да се већина популације интересовала за спорт али се спортом није бавила. Додатно, спорт жена услед предрасуда руралног друштва остао је неразвијен. Изградња свестраног спортисте покушана је пројектима попут Значке фискултурника и Гимнастичког савеза али сви ти пројекти пропали су у сусрету са фудбалом који је постао омиљена рекреација већине становника Југославије. Додатно, спорт је и у знатној мери милитаризован где је чак и изједначаван са предвојничком обуком. Милитаризација је имала и позитивне стране с обзиром да је дала спорту на значају у једном доминантно руралном друштву које је редовно спорт ниподаштавало. Ниподаштавање је било најочитије у домену школске фискултуре која је по правилу била предмет другог реда, за шта делимичну одговорност сноси и катастрофална кадровска политика. Спорт су махом управљали дилетантни и то на аматерској основи што је онемогућило научни приступ овој делатности. У домену врхунског спорта, спортисти су се етаблирали као засебни повлашћени друштвени слој који ту своју позицију правдао тесним савезништвом са југословенском дипломатијом. Све фазе спољнополитичког гигања Југославије у периоду 1945–1953. врхунски спортисти су испратили и остали верни политици коју је диктирала Партија.

Кључне речи: Југославија, социјализам, спорт, физичка култура, култура, рекреација, школска фискултура, Титова штафета, слетови, Значка фискултурника

Научна област: Историјске, археолошке и класичне науке

Ужа научна област: Историја

УДК број

SPORT AS AN INSTRUMENT OF SOCIALISM: THE YUGOSLAV EXPERIENCE 1945– 1953

Abstract: In the process of building of Socialism, sport have had in Yugoslavia an significant role. In idea, Yugoslav socialist sport should have been mass and versatile: an instrument for building a new human – Homo Yugoslovenicus. Besides that, it was also used as an powerful propaganda tool for gaining new Party supporters, dominantly among youth. In its realization, it was market with the cult of the leader Josip Broz Tito and with the ideology of Titoism especially through mass manifestations such as Titos relay and rallies. The imperative of mass participation had remained unfulfilled minding the fact that the majority of population had had interest for sport but had not practiced it. Adding to this, women’s sport due to prejudices of rural society remain undeveloped. The building of versatile athlete was tried with projects such as the Badge of Athletes and Gymnastic Alliance, but these project had all failed when confronted with football which has become an favorite recreation of the majority of the population of Yugoslavia. Furthermore, sport was also to an significant extent militarized and was even equalized with pre military training. Militarization have had also an positive sides having in mind that it gave significance to sport in an dominantly rural society where sport was underrated on regular basis. Underrating was most obvious in the field of school physical culture which was always a subject of less importance, for which a part of responsibility lies within the catastrophic personnel policy. Sport was dominantly managed by dilettantes and on an amateur basis which had made scientific approach to this area impossible. When it comes to elite sport, athletes had established themselves as an elite social layer which had justified its position with the firm alliance with Yugoslav diplomacy. All stages of foreign policy changes that Yugoslavia went in the years 1945–1953 elite athletes had followed and remained faithful to the policy that was dictated by the Party.

Key words: Socialism, sport, physical culture, culture, recreation, school physical culture, Titos relay, rallies, Badge of athletes

Scientific field: Historical, archaeological and classic sciences

Scientific subfield: History

UDC number:

САДРЖАЈ

I.	Предговор	9
II.	Увод:	16
	1. Теорија спорта	18
	2. Спорт у Краљевини Југославији	33
	1) Доминација Сокола	33
	2) Победа спорта: влада Милана Стојадиновића	41
	3) Дезинтеграција југословенског спорта	44
	3. Спорт у ратом разореној Југославији	48
	1) Партизанске „Олимпијске игре“	54
	4. Спорт у залеђу рата на југословенском простору	57
	1) <i>Хајдукова</i> репрезентација партизана	57
	2) Први партизани на Олимпијским играма	59
	3) Прве мере организовања новог спорта	60
III.	Спорт у служби „Диктатуре пролетеријата“:	67
	1. Марксизам – лењинизам и спорт	68
	1) Карл Маркс, Фридрих Енгелс и питање спорта	68
	2) Први кораци социјалистичког спорта: спорт Лењиновог СССР-а ..	74
	2. Модел развоја: спорт Стаљиновог СССР-а	86
IV.	Идеје нове физкултуре 1945-1953:	96
	1. Идеологија социјалистичког југословенства у спорту	108
	1) Социјалистичко југословенство у шаџи – Титова штафета	109
	2. Масовност као императив	119
	1) У славу титоизма – слетови	123
	2) Путевима офанзива – кросеви	130
	3) И радници и спортисти	134
	4) Потемкинова села нове традиције	145

3.	Свестраност као императив	148
	1) „За Републику – напред“ – фискултурна значка	150
	2) Гимнастика као темељ свестраности	159
	3) Победа фудбала	166
4.	Спорт на селу	173
5.	Жене у спорту	182
6.	Спорт ометених у развоју	198
V.	Реализација нове фискултуре 1945-1953:	202
	1) Спортски објекти	207
	2) Спортски реквизити	214
	3) Спортска штампа	220
2.	Оснивање нових спортских друштава	226
	1) СД <i>Партизан</i>	229
3.	Кадровска политика у југословенском спорту	237
	1) Ко су ти људи?	237
	2) Проблематика старих и нових кадрова	277
	3) Средње фискултурне школе	291
	4) Државни институт за фискултуру	298
	5) Владавина дилетаната	313
4.	Школска фискултура	315
	1) Студентски спорт	336
5.	Спремни за рад и одбрану: милитаризација југословенског спорта	341
	1) Спорт или предвојничка обука?	348
	2) Стрељаштво као императив	356
	3) Две стране медаље милитаризације југословенског спорта	361
6.	Професионални аматери: врхунски спорт и југословенски социјализам ..	364
	1) Монтгомери капути и најлон чарапе	379
	2) Лик и дело социјалистичког спортисте	383
	3) Не процветају све тикве: социјална покретљивост у југословенском спорту	392

4) Питање спортске кладионице	398
5) Социјалистички хулигани	402
6) Покушај нове политике: Писмо Централног Комитета	413
7) Брак из рачуна	429
VI. Огледало државне спољне политике:	430
1) Југославија и Олимпијске игре	431
2) Уз пратњу комесара	440
3) Корушки Словенци и југословенски спорт	445
4) Тршћанско питање и југословенски спорт	447
5) Спортски бојкоти Франкове Шпаније	449
1. Југословенски спорт у оквиру Источног блока (1945-1948)	454
б) Спортски Инфромбиро – Балканске игре	463
2. Сукоб са Инфромбиroom и спорт (1948-1950)	467
1) Спортисти на првој линији фронта: Свесоколски слет у Прагу	472
2) Фудбалски „рат“	478
3. Западни отклон у спорту (1950-1953)	481
1) Спортски продор у Трећи свет	487
VII. Закључак	492
VIII. Библиографија	500
IX. Биографија аутора	519

I. ПРЕДГОВОР

У 20. веку спорт се позиционирао као један од најзначајних друштвених феномена. Своју доминацију као омиљени начин утрошка слободног времена, било активним бављењем изабраном спортском граном или пасивним посматрањем спортских сусрета, започео је тихо али се као „безгранична забава“¹ убрзо гласно и наметљиво увукао у свакодневни живот људи. Спорт окупира не само тело, већ и разговоре и мисли милиона, око спорта се окрећу енормне суме капитала али и појединци троше своје тешко зарађене дохотке на улазнице и кладионице.

За историју Југославије, спорт је такође један од најзначајнијих друштвених феномена. Специфичност историје југословенског спорта је јужнословенска идеја која је доминантно обележила међуратни спорт у виду Сокола. Континуитет у овој кључној детерминанти уочљив је и после рата, по формирању социјалистичке Југославије, с новим подједнако значајним идејним обележијем – социјализмом. Међутим, спорт је надрастао обе идејне одреднице, развијао се и надживео обе. Докторска дисертација „Спорт у служби социјализма: југословенско искуство 1945-1953“ представља покушај да се овај комплексни феномен и његов утицај на историју Југославије боље разуме.

Услед тога, у раду неопходан је широки увод да би се идејни (дис)континуитет сагледао. Осим тога, да би се разумела сама идеја социјализма и њена рефлексивна на социјалистички спорт, неопходна је и анализа класика марксизма–лењинизма јер су из ње функционери југословенског социјалистичког спорта црпели идеје за његов развој. Потом, југословенски социјалистички спорт анализиран је на нивоу идеје. Југословенство, масовност и свестраност кључне су детерминанте које смо анализирали како на подручју идеје тако и у домену реализације те идеје на терену.

После анализираних идеја и њене делимичне реализације следи спуштање на ниво терена, спуштање у дубину колику извори дозволе. Социјалистички спорт је анализиран на различитим нивоима његове реализације где се настојало да се приближи сагледавању

¹ О “безграничној забави“, или масовној култури, више у: Kaspar Maze, *Bezgranična zabava: uspon masovne kulture: 1950–1970*, (Beograd: Službeni glasnik, 2008).

реалног стања на терену. Сагледан је спорт директно, услови бављења њиме, природа те активности као и узроци и последице. Сагледани су и други феномени који су из спорта произашли, нарочито положај и утицај врхунских спортиста.

Последњу целину чини анализа савезништва југословенског врхунског спорта и југословенске дипломатије. Спортисти су уз политичаре и новинаре били ретки срећници који су путовали у иностранство и последице њихових активности су сагледане из различитих углова а кроз све спољнополитичке промене кроз које је Југославија прошла у годинама од 1945. до 1953.

На крају, следи закључак са прегледом сазнања о југословенском социјалистичком спорту али и освртом на теме за даља истраживања које су се кроз израду дисертације искристалисале. Свеукупно, комплексни феномен спорта дисертацијом је анализиран у његовим кључним аспектима али и мањим пратећим феноменима преко којих се опет преламају значајни историјски процеси који су значајни за његово разумевање.

Оно што би историчар спорта морао имати у виду јесте категоризација спорта и значај рекреативног и аматерског спорта иако су сви рефлектори по правилу уперени на врхунски спорт. Историчар је ту да гледа иза рефлектора, да пипа у мраку и реконструише делове прошлости и сегменте феномена који можда и нису заузимали, нити данас заузимају, значај који им припада. Опет, врхунски спорт такође је интегративни је део рада али као феномен а не као сензација. У раду неће бити говора о „великим дербијима“, „легендама“ овог или оног спорта, „велемајсторима“, „историјским“ победама или поразима на овом или оном првенству. Историчару, са знањима дугих процеса, историјских ломова и револуција, не преостаје ништа друго него да овакав приступ историји врхунског спорта игнорише.

Извори су махом опширни, углавном су у питању извештаји Комитета или других тела задужених за спорт. Из извештаја извучене су информације од значаја за теме које су дефинисане и рашчлањене па се последично део извора у раду понавља. С друге стране, извршена је и селекција извора па део њих који су пређени за дисертацију нису ни искоришћени. Основа дисертације је обимна и до сада неистражена архивска грађа Архива

Југославије, Архива Србије, Архива града Београда, Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије и Војног архива.

С обзиром да је спорт друштвени феномен, али и од великог политичког значаја, врло мало извора је пронађено у „великим“ фондовима попут фонда Кабинета Маршала Југославије, Кабинета Председника Републике или фонда Централног Комитета Савеза Комуниста Југославије. Кључни фонд је Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ у коме је грађа обилна али хаотична. Мноштво грађе је без јасног или адекватног наслова, или без потписа, али у раду је настојано да се цитира што прецизније. Слично том фонду, и у осталим фондовима грађа по питању спорта често је хаотична, извештаји неуредни и понекад и неозбиљни. Од фондова комитета обрађени су Комитет за заштиту народног здравља Владе ФНРЈ, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, Југословенски олимпијски комитет и Комитет за физкултуру НРС. Грађа спортских савеза оскудна је али значајна. Пређени су сви доступни фондови за временски оквир рада: Савез за физичку културу Југославије, Кошаркашки савез Југославије, Футбалски савез Југославије, Одбојкашки савез Југославије и Републички завод за спорт. Од осталих фондова из Архива Југославије обрађени су: Влада ФНРЈ, Председништво владе, Савез социјалистичке омладине Југославије, Савез синдиката Југославије, Антифашистички фронт жена, Савез студената Југославије, Министарство просвете ФНРЈ 1945–1946, Савет за науку и културу владе ФНРЈ, ЦК СКОЈ и Савез глувих и наглувих Југославије. Од наведених фондова за тему изненађујуће богат фонд је фонд Савеза синдиката Југославије који је детаљно анализиран. Наиме, ССЈ био је тело који је поред осталих задужења имао и мисију ширења и изградње спорта радништва што је резултирало обимном архивском грађом која третира питање спорта и то на терену, у мањим местима, колективима и фабрикама. Из Архива Србије, поред раније поменутих, и Веће Савеза синдиката Србије 1946–1978. Зарад анализе односа спорта и спољне политике у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије пређени су фондови Политичка архива 1945–1953 и Политичка архива – строго поверљиво, 1945-1953. Ови фондови кључни су за сагледавање утицаја спорта на југословенску дипломатију и обрнуто: утицај југословенске дипломатије на југословенски спорт. Из Архива града Београда анализирани су фондови Породични фонд – легат: Коча Поповић и Лепа Перовић и Савез комуниста Србије, Организације ЦК Београда а из Војног архива фонд Школе за телесно васпитање ЈНА.

Фондови су анализирани двојако: оно што је у њима присутно али и оно што није. Нпр. готово непомињање спорта у фодну Антифашистичког фронта жена или Савеза студената Југославије сведочи да се спорт мало или нимало разматрао у тим организацијама. Додатно, анализирано је и када се у одређеним фондовима спорт почео помињати, што је разматрано у контексту државне политике према овом феномену и утицаја ње на ниже организације.

Дисертација је доминантно оријентисана на друштвену историју, на материјал који ствара и покреће точак историје и точак промене или стагнације, често невезано или мимо врхова политичке, културне па и спортске елите. Последишно, архивска грађа проистекла је доминантно из пера „обичних“ људи, вероватно ни у своје доба није јој придаван значај и није детаљније ишчитавана, али у себи носи сведочанство епохе и то на терену, у реалности преко које су се преламале одлуке „великих“. Управо то преламање и са једне стране и тенденције друштва са друге чине историју једне епохе и спорта као феномена унутар ње.

Од објављених извора коришћени су они помоћу који су омогућили дубљи увид у историју Југославије у годинама 1945-1953. Тако, *Говори и чланци Јосипа Броза Тита, Kongresi, konferencije i sednice organa SKOJ-a (1941-1948)* и *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)* итд. Од објављених извора који третирају уско спортску анализиран је *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*.

Од извора примет је дат архивској грађи. Усмених сведочења којих захваљујући Мирославу Нешићу и Сандри Раденовић има прегрш, обилато су коришћена али само као допуна и илустрација одређене проблематике већ присутне у архивској грађи. Значајан део усмених сведочења није нашао место у редовима ове дисертације пре свега услед непозданости сећања и што би врло вероватно таква сећања наводила на погрешне закључке. Нпр. сви испитаници Мирослава Нешића на његово питање „да ли је било врућих терена?“ одговарали су негативно. Међутим, исто тако испитаници истичу пример дербија из 1965. године када су се навијачи спустили до самог терена а утакмица је ипак прошла у најбољем реду.² Врло лако могли бисмо се препустити наведеним изворима и

² Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, (Beograd: Prosveta, 2016), 150.

упасти у доминантни дискурс о „старим, добрим временима“ али нас професија обавезује а архивска грађа убеђује управо супротно.

Од усмених извора истакао бих интервју Павлета Опавског који се показао као врло значајан за историју првих година Државног института за физкултуру. За историју тог факултета, преко кога се опет преламала проблематика читаве Југославије, није било бољег саговорника од Опавског. Опавски је уз Николу Курелића био тај који је обилазио терен и практично био аутор многих извештаја које проналазимо у поменутиим архивама.

Осим усмених извора, коришћени су и мемоари који својом тематиком покривају хронолошки оквир рада. Бурна ратна времена и време послератне оскудице и обнове оставили су мало простора за сећања актера из области спорта. Ипак, на маргинама „великих“ дешавања проналазимо и сећања из спортског живота. Нарочито се истиче Владимир Дедијер, иначе пасионирани спортиста, који је у својим *Дневницима* оставио обиље података о спортском животу партизана а у својим послератним делима и о спортској политици Партије. Уз Дедијера стоје и мемоари Светозара Вукмановића-Темпа, круцијални за поимање *Партизана* и сагледавање његове улоге у југословенском друштву. Остали мемоари, од Добрице Ђосића, Милована Ђиласа, Драгољуба Мићуновића итд. коришћени су за јасније анализирање историје Југославије у годинама 1945-1953.

Поред архивске грађе, интервјуа и мемоара трећу велику групу извора чини штампа која је обилато коришћена у изради дисертације. *Политика* и *Vorba* као дневна гласила, кључна у тадашњој Југославији, анализирана су двојачко. Прво, анализирани су информације из спортског живота где су вести коришћене као извор. Друго, анализиран је положај тих вести унутар периодике, колики им је значај придаван и којим спортским манифестацијама је придавана највећа пажња. Осим тога, коришћена је и усмерена искључиво спортска штампа попут *Билтена Фудбалског савеза Југославије*, *Фудбал*, *Илустрованог спорта* и *Нашег спорта* као и локална штампа ради детаљнијег сагледавања спорта на локалу. Засебно, анализирана је и *Фискултура*, први спортски научни часопис, часопис Државног института за физкултуру.

Поред извора за писање дисертације од великог значаја била је бројна литература. Литература из социологије и филозофије спорта је обимна и коришћена је доминантно за сагледавање теорије спорта. За теорију социјалистичког спорта детаљно су анализирани и класици марксизма-лењинизма-стаљинизма. Осим тога, коришћена је и литература из психологије спорта, физиологије и антропомоторике ради дубљег разумевања овог феномена на базичном нивоу. Из историје спорта литература је оскудна, нарочито из области социјалистичког спорта где поред James Riordan, *Sport in Soviet Society: development of sport and physical education in Russia and the USSR* практично нема адекватне литературе о овом феномену. Са друге стране, за Соколе нашироко је коришћено дело Николе Жутића *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*. Но, недостатак литературе за конкретну тему којом се дисертација бави је и показатељ неистражености саме теме и значаја дисертације.

За ширу слику Југославије у годинама 1945-1953. коришћене су синтезе Бранка Петрановића *Istorija Jugoslavije: 1918-1988* као и друга његова дела. За сваки други феномен који стоји у блиској вези са феноменом спорта коришћена су дела разних аутора која детаљније обрађују ове феномене. Тако, код сеоског спорта од значаја је и дело Иване Добривојевић *Selo i grad: Transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, код школства и првих година рада ДИФ-а дела Драгомира Бонцића која се баве овом тематиком (*Mucao bez pasosa: међународна сарадња Београдског универзитета: 1945-1960*, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960* и *Београдски универзитет: 1944-1952*) а код женског спорта дело Иване Пантелић (*Partizanke kao građanke: društvena emancipacija partizanki u Srbiji, 1945-1953*) и Вере Гудац Додић (*Жена у социјализму: положај жене у Србији у другој половини 20. века*). За комплексни однос културе и спорта од значаја су дела Радине Вучетић (*Monopol na istinu: partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*), Миомира Гаталовића (*Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958*), Љубодрага Димића (*Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*), Бранке Докнић (*Kulturna politika Jugoslavije: 1946-1963*) и многа друга. Милитаризацију спорта и однос спорта према предвојничкој обуци не би било могуће анализирати без литературе која детаљније разматра положај и утицај војске у социјалистичкој Југославији где се истичу дела Бојана Димитријевића (*Jugoslovenska armija 1945-1954. Nova ideologija, vojnik i oružije, Jugoslovenska narodna*

armija 1945-1959). За однос врхунског спорта и спољне политике Југославије од великог значаја била су дела која анализирају спољнополитичка гигања Југославије у периоду 1945-1953. попут дела Дарка Бекића (*Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi sa velikim silama 1949-1955*), Драгана Богетића (*Jugoslavija i Zapad: 1952-1955: jugoslovensko približavanje NATO-u, Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*), Лаковић Ивана (*Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji: 1951-1958*) итд.

Свеукупно, критичким анализирањем извора, мемоара али и литературе омогућен је дубљи увид у историју феномена југословенског спорта у периоду од 1945. до 1953. године и фрагмента историје социјалистичког спорта уопште.

II. УВОД

„Али изгледа да је по среди љубавна авантура“³

Историја је једна и недељива. Не постоји историја једног народа или феномена, и најмањи сегмент постоји тек у интеракцији. Чак и изолација подразумева интеракцију у изолованости, акцију у неакцији, статику као одсуство динамике: обресе историје Ускршњих острва налазимо у изолацији од других. Спорт не може бити ван-историјска или над-историјска појава. Спорт је подједнако на ветрометини историје као и сви други феномени и заједно са њима и повратно делује и колико год је у могућности настоји да те ветрове преусмерава и тако сам исписује своју историју а тим писањем и утиче на писање целокупне историје човечанства. Тако, спорт је и писац и спис сām, субјект и објект историје.

Историја спорта сегмент је опште историје. Произилази из комплексних друштвених односа, гради своји динамику и повратно као значајан друштвени сегмент утиче на историју једног друштва. Преко спорта преламају се сви они процеси који чине историју једног народа, поднебља или епохе. У раду, спорт ће бити Екмечићева „кап воде“⁴ коју ћемо анализирати и преко ње се приближити разумевању историје Југославије, преко Југославије историје Европе и историје социјализма а преко свега тога историје човечанства.

Свака „кап воде“ настала је и дела (или не дела што је опет делање и виду недељања) у историји у свом контексту који је обликује. На сваком историјском извору за историју спорта преламају се бројни вектори историје доба у коме је извор настао и као

³ Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП РС), 1949, Политичка архива (ПА), Шведска – 31: Фискултура у Шведској. ф-104, Legation De La Republique Federative Populaire de Yougoslavie Stockholm, Фискултурном савезу Југославије, 28.02.1949.

⁴ Разматрајући историју Црне Горе и значаја Цетиња за њу у 19. веку Екмечић наводи: „Цело становништво Црне Горе сачињава око 40.000 људи, или много мање, јер се не зна. Али у тој малој заједници је одсејат унутрашњих подела и друштвене структуре, као што се у капи воде види све што и у осталој води“. (Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку (1492-1992)*, (Београд: Evro book, 2017), 86).

такав сведочи о епоси преко феномена чији значај у том историјском моменту можда и није велики, али преко њега су се велики преломили. Сагледајмо успутни извор за историју чехословачког спорта из Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије у вези хокејашких утакмица у Шведској 1949. године:

„Чехословачки репрезентативац инж. Марек није хтео да се врати у домовину него је остао у Шведској а одавде намерава да се пребаци у Америку. Шведска штампа је настојала да од овог створи политички капитал и искористи га против Чехословачке, али изгледа да је по среди љубавна авантура, од које се Марек почео да отржењава.

Смрт фашизму – слобода народу.

Др Братић Душан⁵

Преко ни непоменутих хокејашких утакмица, неког првенства, неког такмичења или пријатељског сусрета, преломила се историја Хладног рата: историја његове пропаганде, социјализма, Источног блока, Чехословачке, Шведске и коначно и историја љубави. Светло у каледиоскоп тих историјских вектора бацио је спорт, који је се убрзо у загубио у њиховом преламању.

Ми ћемо светло бацити на југословенски социјалистички спорт у периоду 1945–1953. Анализираћемо његову инструментализацију зарад изградње социјализма, његову друштвену позицију и поимање од стране појединаца, милитаризацију и политизацију у оквиру Југословенске државе. Но, спорт социјалистичке Југославије није настао из пепела, ма колико сама идеологија била радикална, већ се у одређеној мери наслањао на своје претходнике. Стога, неопходан је и осврт на спорт краљевине Југославије као и спорт за време Другог светског рата на подручју распрчане Југославије и непосредно пред нову социјалистичку власт.

Пре свега тога, неопходно је теоријски сагледати спорт, сам појам, потом и његов положај и начине (зло)употребе у друштву.

⁵ ДА МСП РС, 1949, ПА, Шведска – 31: Фискултура у Шведској. ф-104, Legation De La Republique Federative Populaire de Yougoslavie Stockholm, Фискултурном савезу Југославије, 28.02.1949.

1. Теорија спорта

Пратећи људско друштво од самих почетака, спорт је као друштвени феномен у различитим облицима прешао дуг развојни пут до своје муњевите експанзије у 20. веку. Хелени су познавали *агон* (грч. *ἀγών*), мегдан, односно надметање, а агонисти су били учесници олимпијских светковина и религијског живота. Последично, танана је била нит која је делила спорт од религије. У античком Риму градска сиротиња ишла је да посматра гладијаторске борбе, инструментализована кроз унутрашње начело „хлеба и игара“, чиме се њено незадовољство амортизовало и тиме одржаван социјални мир за спољнополитичке циљеве Империје. Ипак, кључне обресе спорта у његовом савременом виду налазимо у дугом 19. веку, раздобљу идеолошког утемељења идеологија које су експлодирале у кратком 20. веку.⁶

За размевање проблематике, појаву морамо најпре терминолошки одредити а затим и рашчланити по потпојавама.

Данас сам појам „спорт“ обухвата веома широко поље. Примера ради, као придев може означавати ципеле које су „спортске“, тј. ваљда нешто лежерније, иако се не подразумева (и са стране произвођача и од стране потрошача) да се било каква спортска активност практикује у њима. Исто тако, постоје спортски аутомобили који пак нису конструисани за ауто трке већ су својим дизајном и свеопштим имицом „спортски“. У постсоцијалистичком простору додатну проблематику иначе комплексном појму изазива други блиски појам – физичка култура или фискултура. У концепцији социјалистичког спорта акценат је био на спорту маса (о чему ће свакако бити речи), школском спорту и сл, док се такмичарски спорт карактерисао као – спорт. Све остало било је део физичке културе а сам такмичарски спорт опет, натраг, био сегмент физичке културе. Сагледајмо виђење ова два појма од стране југословенских спортских стручњака: „Све хигијенске навике, исправна исхрана, прикладна одећа, кретање по чистом ваздуху, свакодневно вежбање, потпуни разноврсни и свестрани одгој и међусобно другарско такмичење хиљада људи, жена и омладинаца у што савршенијем телесном вежбању, све то заједно је

⁶ Grejam Skemler, *Sport i društvo: Istorija, moć i kultura*, (Beograd: Clio, 2007), 42–43, 51–121.

појам фискултура“. Са друге стране, „под спортом се подразумевају све оне врсте телесног вежбања које имају као циљ постизање неког резултата и чије се извођење заснива на борби са неким извесним елементом: даљине, трајања (време), тежине, неке препреке итд. Идеја је, дакле, спорта: борба, и издржани напор – његова суштина“.⁷

Дакле, изједначавање та два појма је погрешно.⁸ У коштац са овим појмовима ухватили су се Миливоје Матић и Божо Бокан који зарад решења уводе у оптицај и појам физичка активност под коју би спали појмови спорт, рекреација и физичко васпитање а сви заједно би творили појам физичка култура. Историјски, појам физичка култура део је совјетске традиције, чији је интегративни део била и социјалистичка Југославија.⁹ Међутим, данас пада у заборав и врло се ретко користи а све његове аспекте преузима истински данас гломазни појам спорт. Чак и некадашњи факултети физичке културе су променили називе у факултете спорта (нпр. Факултет спорта и физичког васпитања – некадашњи Државни институт за фискултуру). У раду, као и у самом наслову користићемо појам „спорт“, који када бисмо тражили његов пандан у Југославији у годинама које рад обухвата (1945–1953) нашли бисмо управо у појму „физичка култура“ или „фискултура“.¹⁰

Шта је онда тачно спорт? Пођимо од „званичне“ дефиниције: Европска спортска повеља наводи да „спорт чине сви облици физичке активности који, кроз неорганизовано или организовано учешће, имају за циљ изражавање или побољшавање физичке способности и менталног благостања, стварање друштвених односа или постизање резултата на такмичењима свих нивоа“.¹¹ На истој линији је и Закон о спорту Републике Србије који наводи да је спорт „део физичке културе који обухвата сваки облик организованог и неорганизованог обављања спортским активностима и спортским делатностима од стране физичких и правних лица у систему спорта, у циљу задовољења потреба човека за стваралаштвом, афирмацијом, физичким вежбањем и такмичењем са

⁷ *Политика*, 19.05.1946.

⁸ Sandra Radenović, *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, (Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, 2017), 139; Mladen B. Galić, *Pedagogija sporta*, (Beograd: M. Galić, 2003), 93–94; Ивана Милановић, *Увод у социологију и социологију спорта*, (Нови Сад: Перинс инжењеринг, 2017), 167.

⁹ Miliwoje Matić i Božo Bokan, *Opšta teorija fizičke kulture*, (Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta, 2005), 64–97.

¹⁰ Заведени изворима и анахрони, с времена на време користићемо и појмове „физичка култура“ и „фискултура“ када нас „дух епохе“ понесе.

¹¹ <https://sites.google.com/site/sportsrbije/pravna-akta/savet-evrope> - приступљено 08.08.2018.

другима”.¹² Ричард Ђулијаноти предлаже да спорт мора бити: уређен, циљно оријентисан, такмичарски, лудички (пружа весела искуства и подстиче узбуђење) и смештен у културну средину.¹³ Међутим, у обе дефиниције тешко се уклапа рекреација а у Европску спортску повељу спортови у којима физичка активност није доминатна, попут шаха. Далеко сажетији је Часлав Копривица који ослањајући се на Аристотела наводи да „За спорт се може рећи да представља феномен који оличава особени спој слободе и нужности, и то тако што се он, из угла оних који га практикују, може описати као „слободно самонаметнута присила на физички напор усмјерен ка остварењу одређених играчких и/или такмичарских циљева“.¹⁴ У полемици око дефинисања најдаље је отишао Лев Крефт али опет без барем и приближне дефиниције спорта.¹⁵

Дефинисање нам је олакшала политика југословенског спорта: из Фискултурног савеза 1948. године су се издвојиле организација Народна техника (састављена од Ауто–мото савеза, Поморско–бродарског савеза, Фото и кино савеза, Електро–машинског савеза, Радио аматерског и Грађевинског савеза) и Шаховски савез.¹⁶ У раду, њих ћемо оставити по страни и за даља истраживања, а фокусираћемо се на опште физичко образовање и све остале спортове. Стога, као радну дефиницију, свесни њене непотпуности, узећемо дефиницију Европске спортске повеље.

За историјско истраживање далеко је значајније разумети категоризацију спорта а дефинисање самог појма оставити социолозима и филозофима. Одмах на почетку мора се јасна дистинкција успоставити у односи на феномен игре. У бити, игра служи задовољству њених актера (остваривању суштине човека – *Homo ludens*) а форма се одбације или користи у толикој мери да саму игру побољша. Где се појави заповест, игра престаје.¹⁷ С друге стране, спорт је доминатно оријентисан ка споља, ка његовим

¹² Закон о спорту Р. Србије, 2016: 1; Наведено према: Ивана Милановић, *Увод у социологију и социологију спорта*, 164.

¹³ Ričard Đulijanoti, *Sport: kritička sociologija*, (Beograd: Clio, 2008), 7.

¹⁴ Часлав Д. Копривица, *Homo Maximus: елементи филозофије спорта*, (Београд: Центар за изучавање Традиције Укронија, 2018), 29.

¹⁵ Lev Kreft, *Levi horog: filozofija sporta u devet eseja*, (Beograd: Orion art, 2013), 181–204.

¹⁶ Архив Југославије (АЈ), Фонд 321, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ (КФ), ф-8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947; ф-9, Министарству финансија ФНРЈ – одељење буџета 07.08.1948; ф-17, Главном одбору Јединствених Синдиката Југославије – фискултурни одсек Београд 30.07.1948.; Архив Србије (АС), Републички завод за спорт (РЗС) 1945-1982, број архивске јединице 3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе Н. Р. Србије у 1948. години.

¹⁷ Johan Huizinga, *Homo Ludens: o podrijetlu kulture u igri*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 1970), 17–23.

спољашњим конзументима, а актери ту делатност раде професионално по раније утврђеним правилима. У мањку субјективних задовољства човек у спорту је далеко ближи Номо метрум–у, јер се управо зарад конзументата активности у спорту мере и узимају као круцијалне (резултат). Додатно, у игри преовладава машта, како у њеном креирању тако и у њеном извођењу. У спорту, за машту места нема, њу замењује (ако је то уопште могуће) креативност у оквирима раније утврђених правила.¹⁸ О игри као феномену са историјске стране је незахвално, тешко (доминатно услед мањка извора) али и неопходно писати. Примера ради, у пређеној архивској грађи за израду овог рада, грађи која обухвата и школске системе, рекреацију и сл, наилазимо само на маргиналне помене игре: у упуству Комитета за физкултуру за извођење практичне наставе упозоравају се наставници да избегавају игре које имају застареле називе попут „лопови и жандари“ или оне у којима се одражава национална нетрпељивост, као у очигледно тада заступљеној игри међу школарцима: „Бури и Енглези“.¹⁹

Остављајући игру по страни, спорт делимо на:

- 1) Рекреативни спорт
- 2) Школски спорт
- 3) Аматерски спорт
- 4) Професионални спорт

Најближи игри, рекреативни спорт служи првенствено за забаву и рекреацију. Продукт је вековне борбе за смањењем радног дана, права на викенд и слободно време уопште. Показало се да сваки рад, па и физички, по својој природи за задовољење најосновније потребе за кретањем је недовољан, а камоли за остале потребе попут социјализације, разоноде и сл. које овај вид активности подмирује.²⁰ Но, рекреативни спорт је далеко од нумеричког одређивања недостатака у раду и животу појединца уопште и затим надомешћивање кроз одређену активност. У бити, рекреативни спорт је

¹⁸ Sandra Radenović, *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, 136; Ljubiša Lazarević, *Psihološke osnove fizičke kulture*, (Beograd: Viša škola za sportske trenere, 2001), 21–22; Ивана Милановић, *Увод у социологију и социологију спорта*, 172; Часлав Д. Копривица, *Номо Maximus: елементи филозофије спорта*, 91, 105.

¹⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-40, Практични часови.

²⁰ Sandra Radenović, *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, 139.

„задовољство због самог учествовања“.²¹ Сам рекреативни спорт доминатно може послужити као средство за постизање Платоновог идеала калокагатије (kalos = леп и agatos = добар)²² који је преузела идеологија социјализма у виду идеала Homo Sovieticus–а, о чему ће бити више речи. У почетку, и Пјер де Кубертен је покушавао да имплементира антички идеал где се на Олимпијским играма изводила такмичења и у уметности, последњи пут 1948. у Лондону. Међутим убрзо идеал је напуштен и врхунски спорт се одваја од рекреативног и формира своју засебну филозофију.²³

У образовним системима имплементира се школски спорт зарад целокупног развоја личности појединца. Кроз спортске активности код ученика се развијају естетске, етичке, морална и интелектуална својства личности а на физичком нивоу развија се моторика и кондиција као предуслови даљег развоја и здравог живота. Слично као и код осталих школских предмета, настава физичког васпитања и додатне школске спортске активности треба само да служе као подстицај и оформљивање навике да се појединац бави спортом и по престанку школовања.²⁴

Аматерски спорт има сва она својства која му приписује (условно речено) совјетска школа: такмичење, специјализација, рекордерство и значајно емоционално пражњење. Додатно, карактеришу га стриктна правила у оквиру којих се само такмичење изводи. Такмичар за своје учешће и евентуалну победу не добија ништа материјално већ само испуњење победом и често симболичну медаљу или пехар.²⁵

Коначно, ту је и професионални, уз њега и врхунски спорт, она трешњица на торти којом смо најчешће изложени преко медија а која је настала још у антици. Основа њега је Citius, Altius, Fortius (брже, вишље, боље), тј. апсолутна тежња за победом или побољшањем резултата.²⁶ Само надметање као друштвена појава најближе је Laissez–faire²⁷ условима теоретског капитализма. Узмимо пример трке на 100 метара. Иако сви не

²¹ Mladen B. Galić, *Pedagogija sporta*, 154.

²² Платон у Држави сматра да је основа васпитања двојака: „гимнастичко васпитање тела и музичко васпитање душе“ (Platon, *Država*, (Beograd: BIGZ, 1993), 57)

²³ Јово Радош, *Филозофија спорта*, (Сремски Карловци: Каирос, 2010), 24, 41–42.

²⁴ Mladen B. Galić, *Pedagogija sporta*, 154.

²⁵ Исто, 154.

²⁶ Pierre de Coubertin, *Olympism: Selected Writings*, (Lausanne: International Olympic Committee, 2000), 591–592.

²⁷ Проистекла из дела Адама Смита, Laissez–faire је доктрина која подразумева да се економске активности у друштву најбоље одвијају вођене одлукама појединца. Улога власти би била искључиво у креирању правног

почињу са истих друштвених почетних позиција, неко је имао боље услове за тренинге и удобнији и сређенији живот уопште који му је омогућио да се посвети атлетици од другог, у трци правила су иста за све и једино што је битно јесте ко ће први проћи кроз циљ. Идеолошки пандан томе јесте управо идеал слободног тржишта где на тржишној утакмици, под једнаким условима, бољи побеђује (остварује профит) и губитника баца у заснак. Суштински, места за икакво моралисање у таквој појави готово да и нема, потпуна доминација *homo homini lupus* филозофије. Сагледан у својој бити и феномен „фер плеја“ којим провејава „дух поштења и витештва“ представља покушај оплемењивање те суштине.²⁸ Појединац, врхунски спортиста, услед наглог развоја спорта (после Другог светског рата) нужно мора бити екстремно уско специјализован, где се читаво биће, физички, психолошки и морално, подвргава само једном циљу – победи. Победа изражена „мерењима, бројањима, вагањима и вредновањима“ води дехуманизацији и неморалу, специфичном „спортском макијавелизму“.²⁹ Осим тога победник постаје „јунак“ и попуњава евидентну рупу у постхеројском добу. Јунак који је славу стекао спортском победом, дехуманизацијом мерења његовог резултата, тј. извора његовог јунаштва које је евидентно далеко од идеала јунаштва.³⁰ Врхунски спорт омогућава и одређену социјалну покретљивост, познату још у антици где су сиромашни младићи имали шансу за успехом уколико би их родни град препознао као изузетно талентоване за одређену спортску грану.³¹ Но, у савременом добу простор социјалне покретљивости кроз врхунски спорт изузетно је узак. На крају, појединац, што је изузетно значајно за идеологију социјализма, не може бити ништа друго до професионални спортиста јер постизање врхунских резултата захтева апсолутну посвећеност. Иза једног макар и неуспешног врхунског спортисте налази се хиљаде оних који су кључне формативне године живота провели тренирајући али нису успели да досегну неопходне стандарде у изабраној спортској грани. Они су прекривени велом таме, пошто медији прате само победнике а за „коллатералну штету“, тј. ригорозни процес селекције врхунског спорта, једноставно нема ни простора ни интересовања.

система који би потом омогућио ставарање савршене конкуренције јер би правила била подједнака за све. У теорији, снага конкуренције водила би читаво друштво ка благостању. (*Moderna Ekonomija: Mekomilanov rečnik*, priredio Djevid V. Pirs, (Beograd: Dereta, 2003), 229–230.

²⁸ Јово Радош, *Етика у спорту*, (Сремски Карловци: Каирос, 2016), 54.

²⁹ Јово Радош, *Филозофија спорта*, 43, 48; Јово Радош, *Етика у спорту*, 56.

³⁰ Часлав Д. Копривица, *Ното Maximus: елементи филозофије спорта*, 281.

³¹ Grejam Skempler, *Sport i društvo: Istorija, moć i kultura*, 39–40.

За однос идеологије социјализма и врхунског спорта значајан је и феномен масовности наспрам мастерства, о коме ће у оквиру југословенског социјализма бити више речи. Иницијално, врхунски спорт требало је да служи као вид инспирације становништву да се оно само почне бавити спортом, доминатно на рекреативној бази. Међутим, историја спорта у 20. веку показала је управо супротно: уз врхунски спорт иде и масовно пасивно бављење спортом, тј. посматрање спортских манифестација уз које додатно иде, било негативни или позитивни, феномен клубаштва и хулиганства – „побуна маса“.³² Уз већу раширеност радија и нарочито телевизије овај вид бављења спортом постаје ендемски а активно бављење спортом у широј популацији потпуно је запостављено.³³ Примера ради, милиони људи прати тениске мечеве а да у своме животу нису никада узели рекет у руке нити имали адекватан приступ тениским теренима.

Најдаље у критици врхунског спорта је отишао Љубодраг Дуци Симоновић, својеврсни дисидент југословенског социјалистичког спорта. Сагледавање његове критике је значајно пошто није далеко од критике капиталистичког спорта од стране социјалистичке Југославије у годинама које рад обухвата. Неупитна тежња за резултатом врхунске спортисте одвојила је од феномена који је одувек био повезиван са спортом – здравље. Ригорозним режимом тренинга и живота, уском специјализацијом и специфичним психолошким притисцима којим се спортисти излажи стварају од њих машине за само једно – резултат у одабраној спортској грани. Чак се и психолошко стање спортисте пре наступа моделира од стране тренера или спортског психолога опет само у циљу резултата где се тражи „оптимални ниво активације“ за одређену спортску дисциплину.³⁴ Мускулатура врхунског спортисте користи се и развија врло блиско као и мускулатура пролетера везаног за машински рад: уска специјализација само неопходних сегмената зарад даље производње капитала или рекорда, који је опет нераскидиво са повезан са капиталом. Последишно, врхунски спортиста, потпуно је деперсонализован,

³² Часлав Д. Копривица, *Номо Максимус: елементи философије спорта*, 331.

³³ Sandra Radenović, *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, 142–149; Mladen B. Galić, *Pedagogija sporta*, 155.

³⁴ Ljubiša Lazarević, *Psihološka priprema sportista*, (Beograd: Viša škola za sportske trenere, 2003), 97–106; Ozren Biti, *Nadzor nad tijelom: vrhunski sport iz kulturološke perspektive*, (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012), 30.

далеко је од здравог човека, што је и у науци познато.³⁵ Полазећи од *Laissez-faire*, Симоновић препознаје екоцидни принцип капитализма уопште (где се зарад профита жртвује комплетна личност) и наводи да је „у спорту дошао до свог највишег израза“ а само функционисање спортског бизниса кроз идеолошку анализу радних уговора спортиста карактерише као „модерни робовласнички систем“.³⁶ Симоновић није сам, сличну линију дели и Озрен Бити где наводи да је у спорту „индивидуално тело изложено технологијама моћи и доминације“. Ослањајући се на Фукоа, спорт смешта међу остале друштвене институције које дисциплинују индивидуе: „категорише их, разврстава и третира као своје објекте“.³⁷ Коначно, неомарксистичка критика критикује „супермена–шампиона“ који је „огласна „сендвич табла“ корпорација а своје тело „мрцвари“ да би постао „монструм и кибернетички робот“, свакакако зарад једног јединог циља – резултата.³⁸ Занимљиво је да је овај принцип свој максимум доживео управо у оквиру идеологије социјализма, што тему чини комплекснијом. Источна Немачка и даље је носилац неславне титуле „допинг државе“ где су се зарад идеологије комунизма врхунски спортисти искоришћавали на до сада најбуруталнији начине.³⁹

Сегмент феномена врхунског спорта, феномен спортских стадиона, и пасивног бављења спортом уопште, није промакао другим истраживачима, са другим идеолошким позицијама. Френкис Фукујама наводи да управо спорт у „крају историје“ служи као један од кључних вентила за каналисање незадовољства⁴⁰ становништва у суштински (по режим и поредак) бенижном правцу.⁴¹ Императив навијања, било за клуб или репрезентацију, око крајње баналних ствари попут првенстава или турнира Симоновић препознаје као „лабораторију у којој капитализам производи прототип „новог човека“ који би био подједнако дегенерисан, само у различитим аспектима, као и врхунски спортиста

³⁵ Јово Радош, *Филозофија спорта*, 49; Јово Радош, *Етика у спорту*, 57; Grejam Skemler, *Sport i društvo: Istorija, moći kultura*, 127–131.

³⁶ Љубодраг Симоновић, *Последња револуција*, (Београд: Финеграф, 2013), 74; Ljubodrag Simonović, *Sport, kapitalizam i destrukcija*, (Београд: Lj. Simonović, 2014), 39.

³⁷ Ozren Biti, *Nadzor nad tijelom: vrhunski sport iz kulturološke perspektive*, 98.

³⁸ Ričard Đulijanoti, *Sport: kritička sociologija*, 58–59.

³⁹ Ozren Biti, *Nadzor nad tijelom: vrhunski sport iz kulturološke perspektive*, 118.

⁴⁰ Кључну покретачку снагу човека Фукујама, ослањајући се на класике, дефиниче као *thimos* (на државном, тј. империјалном, нивоу *megalothimos*) који је од почетног нагона за владањем попримио разне облике у либералној држави. (Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, (Podgorica: CID, 1997), 273)

⁴¹ Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, 328–329.

на терену којег посматра. Тиме читава спортска манифестација представља „рекламни спот на капиталистички дегенерисаног света“.⁴²

При таквом сагледавању спорта изнад њега орбитира појам „опијум“ који ослањајући се на чувену Марксову карактеризацију улоге религије у друштву – „Она (религија – Н.М.) је опијум народа“,⁴³ исти појам везује за улогу врхунског спорта. У њему преовлађује ирационално, емотивно па и мистично а у стању је и да (де)мобилизује друштво. Спорт оштро истиче алтернативну стварност у односу на базичну стварност - својеврсна „квизирелигија маса“.⁴⁴ Фукујама користи појам „вентил“, Срђан Врцан „испушни вентил“, док други истраживачи, више наклоњени Марксу, не презају од употребе управо појма „опијум“.⁴⁵ У сваком случају, компензацијска улога спорта је евидентна.⁴⁶

Да ли је човеку потребан опијум? Вратимо се на Марксову карактеризацију религије, она се често извлачи ван контекста, а целокупна гласи: „Религијска беда је једним делом израз стварне беде. Религија је уздах потлаченог створења, душа света без срца, као што је и дух света без духа. Она је опијум народа“.⁴⁷ Исту можемо применити на спорт, парафразирајмо: „Спортска беда је једним делом израз стварне беде. Спорт је уздах потлаченог створења, душа света без срца, као што и дух света без духа. Он (спорт) је опијум народа“. Као такав несумњиво убија класну свест код појединца и круни свеукупни револуционарни потенцијал друштва али појединцу је у суровом животу управо опијум и потребан. Да би разумели како се појединац спортом опија позовимо у помоћ књижевност у разматрању овог феномена: у своме класику *Старац и море*, Ернест Хемингвеј се врло често осврће на спорт.⁴⁸ Његов старац, сам, онемоћао, на сред мора у борби са својим уловом једину утеху налази у бејзболу и велемајстору овог спорта Џо

⁴² Љубодраг Симоновић, *Последња револуција*, 9–10.

⁴³ Karl Marx i Freidrich Engels, *Dela, Tom 3*, (Beograd: Prosveta, 1972), 150.

⁴⁴ Часлав Д. Копривица, *Ното Maximus: елементи филозофије спорта*, 117, 346–347.

⁴⁵ James H. Frey and D. Stanley Eitzen, „Sport and Society“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 17 (1991), 504; James Riordan, „Marx, Lenin and Physical Culture“, *Journal of Sport History* 3, 2, Summer 1976, 152–161 (Наведено према: Robert F. Wheeler, „Organized sport and Organized Labour: The Workers’ Sports Movement“, *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 2, Special Issue: Workers’ Culture (Apr, 1978), 193; Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, 328; Srđan Vrcan, *Sport i nasilje u nas: i druge studije iz sociologije sporta*, (Zagreb: Naprijed, 1990), 123–124.

⁴⁶ Dragan Koković, *Doba nasilja i sport*, (Novi Sad: OKO, 1990), 85, 98.

⁴⁷ Karl Marx i Freidrich Engels, *Dela, Tom 3*, 150.

⁴⁸ Ернест Хемингвеј, *Старац и море*, (Београд: Гутенбергова галаксија, 2005), 10–11, 13–15, 25–16, 68.

Димађију. Заправо једини моменти када је старац живахан јесте када прича о њему. И у моментима највеће кризе ту је спорт да га извуче, старац је током борбе са морем и уловом у себе и сумњао, али у Цоа никад, дечаку је поручио: „Само се поуздај у Јенкије, младићу мој. Сети се Великог Димаца“.⁴⁹ Сам са собом на броду он у друштво би повео њега и тражи додирне тачке са километрима удаљеним спортским херојем: „Повео бих радо у риболов великог Димаца“, рече старац. „Кажу да је његов отац био рибар. Можда је био сиромашан као и ми и можда би нас разумео“.⁵⁰ Хемингвејев старац иако сиромашан, класно је несвестан и у томе и Димађио и бејзбол имају своју истакнуту улогу. Али колики је „револуционарни потенцијал“ таквог једног старца? Треба ли му се одузети овај опијум, ову компензацију у виду бејзбола? Димађио је једино уз дечака што старац има и за шта се грчевито хвата.

Због ове опијумске моћи, овако значајни друштвени феномен држава настоји да контролише. Својом природом спорт има вредносни значај у биолошко–здравственој, социокултуролошкој и етичко васпитној сфери људског живота. Кроз спорт друштво је у могућности да утиче на многе друштвене појаве, кроз директно утицање на појединца, и тиме да преузме узде, у већој или мањој мери, свога развоја. Употреба спорта одлази и даље где му се придодају и функције других институција и где његове манифестације често попримају и религиозни карактер. Спорт се доминантно манифестује физички али је у својој бити духовни феномен па преко њега, преко тог доминатног физичког аспекта држава има ту могућност да утиче или управља духовним развојом појединца.⁵¹

Урођену потребу за кретњом и игром, кроз спорт, држава може користити да би остварила утицај на појединца већ у детињству. Ослањајући се на савет Жан Жак Русоа да деца више воле кретњу него седење у клупама, кроз спорт деца се посредно могу приволети идеолошком васпитању. Заједничко вежбање од најранијег доба, са јасном дистинкцијом између игре и спорта, децу учи поштовању правила, гаји им такмичарски дух али и осећај заједништва. Јавност спортских приредби навикава малишане и на оцењивачке погледе суграђана и на даљи живот под непрестаним будним оком јавности.

⁴⁹ Исто, 11.

⁵⁰ Исто, 14.

⁵¹ Јово Радош, *Филозофија спорта*, 109; Ljubiša Lazarević, *Психолошке основе физичке културе*, 8; Sandra Radenović, *Sportni društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, 49, 112; Ričard Đulijanoti, *Sport: Kritička sociologija*, 23–24; Часлав Д. Копривица, *Ното Максимус: елементи филозофије спорта*, 96.

Најочигледније у извођењу заједничких гимнастичких вежби, или слетова, појединци се претварају у заједницу која кроз исту мелодију, покрет и ритам постаје овлапоћење нације, „тело републике“ (Русоовски), „тело монархије“ (у контексту Соколског покрета) или пак „тело социјализма“. Далеко ефикаснија метода од директног идеолошког васпитања, спорт од најранијег доба навикава појединца на ауторитет примарно тренера а секундарно државе и режима јер „колективним вежбањем меко се тело младости савија у првацу у коме дува ветар цивилизованог повиновања ауторитету“.⁵²

Очигледна добробит спорта јесте у развоју појединца и тиме подизању свеопштег здравља читаве нације. Далеко ефикасније се показало лечење болести не последично већ узрочно – превентивом. У том аспекту спорт и здрав живот који би уз њега требао да иде одиграва кључну улогу. Даље развијајући исте позиције, спорт се користи и као инструмент за подизање одбрамбене моћи државе. Свакој војсци потребни су здрави и способни регрути. Војни рок, колико год да траје, свакако није довољан за достизање трајног нивоа физичке спремности код појединца. Тако, са редовним бављењем спортом појединац би са већ изграђеном кондиционим потенцијалом ступио у војску где би само исти потенцијал искористио за друге намене. Додатно, одређени спортови попут стрељаштва, оријентиринга и борилачких спортова имају директни трансфер знања ка корпусу знања и вештина које сваки војник треба да поседује. Сама природа спортске делатности, свакодневног тренинга и односа спортиста и тренера итекако погодује војним циљевима. Као у ретко којој добровољној људској делатности, у спорту у односу према тренеру влада принцип „неупитног ауторитета“, принцип који је и кичма функционисања сваке војске.⁵³

Спортску групу карактерише интензивна кохезиона снага и то најчешће у кључним формативним годинама развоја појединца.⁵⁴ Примарно та снага користи се за зближавање саиграча и клупских колега ради бољег функционисања клуба али и тима на терену (у екипним спортовима). Секундарно, иста снага користи се за изграђивање колективног идентитета нације где се спорт директно инструментализује тој сврси. С пасивне стране конзумирања спорта очигледна је идентификација са државним тимом јер како Хобсбаум

⁵² Lev Kreft, *Levi Horog: Filozofija sporta u devet eseja*, 135–136.

⁵³ Sandra Radenović, *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, 79.

⁵⁴ Mladen B. Galić, *Pedagogija sporta*, 241.

закључује, посматрајући истински глобални феномен фудбала, који опет повратно значајно утиче на даљу поделу света: „За већину света данас, једанаесторица младих на фудбалском терену представљају „нацију“, државу, „наш народ“, а не политичари, устав и војне снаге“.⁵⁵ У бити, ретки су појединци који одолевају „опијуму“ навијања. Читав спортски спектакл омогућава појединцу да учествује у нечему „великом“, „историјском“ и „незаборавном“.⁵⁶ Само такмичење нација представља „сигурносни вентил за групну тензију, која се безболно расипала у симболичним псеудо–борбама“ а доприноси кохезији унутар једне нације.⁵⁷ Идентификација силази са националног нивоа и на локални, где се појединац својевољно идентификује са клубом за који навија. То навијање у пракси често постаје и интензивније од навијања за национални тим али и исто тако доприноси хетерогенизацији нације које се дели по навијачкој припадности одређеним клубовима. Први сукоб навијача десио се давне 1885. године приликом утакмице Престон-Астон Вила, да би у 20. веку хулиганство постало распрострањени друштвени феномен.⁵⁸ Данас, када доминирају суперклубови састављени од играча из читавог света и подржани капиталом мултинационалних компанија, суштински имају транснационални карактер и доприносе процесу глобализације.⁵⁹

Природа бављења одређеним спортским активностима секундарно игра и снажну еманципаторску улогу. На подручју хигијене спорт има истакнуту улогу, нарочито у руралним срединама. За бављење одабраном спортском граном неопходна је одређена спортска опрема, самим тим и редовно пресвлачење и свест о хигијени одевних предмета. Додатно, након интензивних спортских активност неопходно је и купање појединца које, уколико се редовно бави спортом, исто тако постаје редовито и саставни део живота. За еманципацију жена наведене ставке играју нарочито значајну улогу, осим очигледне хигијенске. За руралну средину, облачење женске особе у спортску опрему, која је свакако либералнија од традиционалне одежде, и њено учешће у спортској активности представља револуцију у малом. Само постојање женског врхунског спорта је итекако значајно у

⁵⁵ Erik Hobsbaum, *Kraj kulture: Kultura i društvo u XX veku*, (Beograd: Arhipelag, 2014), 39–40;

⁵⁶ Ljubodrag Simonović, *Sport, kapitalizam i destrukcija*, 19.

⁵⁷ Erik Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780: Program, mit i stvarnost*, (Beograd: Filip Višnjić, 1996), 161; Srđan Vrcan, *Sport i nasilje u nas: i druge studije iz sociologije sporta*, 20; Srđan Vrcan, *Nogomet – politika – nasilje*, (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003), 19–21.

⁵⁸ Јово Радош, *Емука у спорту*, 60.

⁵⁹ Eric Hobsbaum, *Globalizacija, demokratija i terorizam*, (Beograd: Arhipelag, 2008), 90–91.

првом стадијуму борбе за еманципацију. Јавна делатност жена, која превазилази традиционалну улогу мајке и домаћице, које су успешне у својој спортској грани, досежу највише домете у њој и за коју навија и идентификује се читава нација представља снажни катализатор промене у положају жена у друштву. Међутим, након овог стадијума врхунски спорт има и итекако конзервативну улогу: подела на мушка и женска такмичењима, где примера ради у маратону победнице женског маратона би биле у првих 10 у мушкој конкуренцији, спречава даљу интеграцију и еманципацију жена у друштву.⁶⁰ Осим еманципације жена, на подручју расизма спорт такође може имати значајну улогу. У национални тим улазе најбољи, без обзира на порекло и боју коже. Тако, примера ради, у Француској муслиман из Алжира – Зинедин Зидан изабран од стране француског народа за „највећег Француза“.⁶¹

Свеукупно, функционализам препознаје пет базичних функција спорта у друштву:

1. Друштвено–емотивна функција: спорт доприноси одржавању социопсихолошке стабилности.
2. Социјализаторска функција: спорт доприноси усвајању одређених културних вредности и норми.
3. Интегрativна функција: доприноси интеграцији појединаца и различитих група.
4. Политичка функција: коришћење спорта зарад идеолошких циљева.
5. Друштвено мобилна функција: спорт као метод социјалне покретљивости.⁶²

Постоји и друга страна медаље. Ма колико држава настојала да инструментализује спорт он као друштвени феномен често измиче контроли и представља својеврсни медијум за изражавање незадовољства и у приликама када су остали медији цензурисани. Заогрнути непробојним плаштом анонимности масе, навијачи на стадионима узвикују оно што у другим ситуацијама свакако не би смели или не би хтели (због аутоцензуре). Једноставно, што је више криваца – осећај кривице је тиме мањи. Идентификација са

⁶⁰ Jay Coakley and Elizabeth Pike, *Sport in Society: Issues and Controversies*, (London: McGraw – Hill Education, 2009), 267–291.

⁶¹ Eric Hobsbaum, *Kraj kulture: Kultura i društvo u XX veku*, 40.

⁶² John W. Loy and Douglas Booth, “Functionalism, Sport and Society”, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 15.

клубовима игра и значајну улогу у сепаратизмима где тежње одређених покрајина за сепарацијом на стадионима се исказује отворено заставама и скандирањем јавно показујући да хомогеност којој држава тежи и коју промовише није заступљена на терену. Осим навијача, врхунски спортисти, својеврсни амбасадори своје државе на гостовањима у иностранству, својим поступцима могу изражавати ставове насупротив државној политици. Шовинизам, хомофобија и расизам редовна су појава на стадионима, појава која измиче државној контроли и своју реализацију добија управо у оквиру „идеологије стадиона“.⁶³

С једне стране, Симоновић наводи да за разлику од других културних сфера којима појединац може испунити слободно време попут музике, позоришта, књижевности и које га могу одвући у суочавање са собом и системом, спорт представља крајње (по систем) бенигну сферу која служи очувању status quo. Инсистирање на „чистоти“ спорта, тј. патетично инстинтирање на немешању политике и спорта, види као „средство за очување стратешких интереса владајућих класа“.⁶⁴ Међутим, ослањајући се на текст Бертолта Брехта *Више доброг спорта*, Крефт закључује да се спорт налази „с друге стране друштва“ јер спорт, уз позориште, је у могућности да „додирне територију с оне стране владајућег покретка“.⁶⁵ Истина, историјски значајне промене дошле су и кроз спорт. Занимљиво је да екстремни пример налазимо у Византији када је цар практично свргнут и нови проглашен од стране навијача на Хиподрому, додуше краткотрајно.⁶⁶ Но, поредак је остао исти. Активности на стадиону често су агресивне али и махом потпадају под „ритуално насиље“.⁶⁷ Суштинску промену, или барем инцијалну варницу, која би потенцијално дошла са спортских терена или трибина историја и даље чека.

Овако рашчлањен друштвени феномен сагледаћемо у оквиру идеологије југословенског социјализма у њеним формативним годинама. Сваки од горе наведених аспеката детаљније ћемо обрадити у покушају да оцртамо положај, инструментализацију и

⁶³ Sandra Radenović, *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*, 168; Dragan Koković, *Doba nasilja i sport*, 94.

⁶⁴ Ljubodrag Simonović, *Sport, kapitalizam i destrukcija*, 97–98, 104.

⁶⁵ Lev Kreft, *Levi Horog: Filozofija sporta u devet eseja*, 7–84.

⁶⁶ Странке зелених и плавих ујединиле су се 532. године против цара Јустинијана у тзв побуни „Ника“. На Хиподрому за цара је од стране побуњеника проглашен Ипатије. Јустинијан је одлучно реаговао и побуну угушио управо на Хиподрому где је побијено више десетина хиљада људи. (Георгије Остогорски, *Историја Византије*, (Београд: БИГЗ, 1993), 91–92).

⁶⁷ Grejam Skembler, *Sport i društvo: Istorija, moć i kultura*, 161.

реално стање југословенског социјалистичког спорта. Но, ма колико „Црни квадрат на белој позадини“ Казимира Маљевића сугерисао, свака револуција је делом ослоњена и на еволуцију. Изворе југословенског социјалистичког спорта морамо потражити у његовим коренима, који нису само у оквиру идеологије марксизма–лењинизма, већ и у спорту краљевине Југославије и спорту ратом разорене Југославије.

2. Спорт у краљевини Југославији

1) Доминација Сокола

На тлу разорених царстава настала је нова држава, као својеврсни експеримент ношен оптимизмом новог доба, која се уздигла из пепела Великог рата ослањајући се на Вилсонових 14 тачака. Та нова држава обећавала је много. Реалност је била далеко другачија од идеје: доминатно рурална и ратом опустошена земља у себи садржавала је хетерогене нације, етницитете и вере. За нову државу интеграција је била императив и њоме је све било подређено, па и спорт.

Идеја јужнословенског уједињења, сегмент идеје панславизма, своју реализацију добила је у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Из историје, на подручију спорта, различите традиције постале су део једне државе. Различите организације утопиле су се у једну идеју – идеју Соколства која је својим карактеристикама итекако одговарала идејама нове државе. Аутотхони покрет у области физичке културе, обликован од стране Мирослава Тирша само као основу имао је физичко вежбање. Крајњи циљ покрет је видео у идеји панславизма – интеграцији свих словенских земаља а корене је имао дубоко у идеологији либерализма. Кроз доминантно гимнастичке вежбе и слетске манифестације омладина би се од најранијих дана васпитавала у грађанском духу прожетом идејом словенског братства. Као такав, соколски покрет служио је као један од инструмената ширења југословенске идеје, пре саме 1918. године, и интеграцији културно и верски подељеног становништва – представљао је до одређене мере заједничку нит у дубински шароликом и неинтегрисаном простору. После уједињења, покрет наставља свој даљи рад на интеграцији, идеолошки на микро нивоу – југословенском простору.⁶⁸

Соколске организације на југословенском простору биле су међусобно различите. У Црној Гори, Македонији и на Косову организација готово да није ни било, или су биле тек у повоју. Соколство Босне било је обележено вером, сада су се засебно међусобно

⁶⁸ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, (Beograd: Angrotrade, 1991) 5-10; Nikola Žutić, *Liberalizam i Srbi u prvoj polovini XX vijeka: iz historije ideologije građanskog liberalizma*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007), 157–178.

повезивале организације српских, хрватских и муслиманских сокола. Спорт Војводине и Хрватске био је условљен њиховим позицијама у оквиру Угарске. Тако, у Војводини српски спортисти сматрани су држављанима Угарске и учествовали су како на државним такмичењима, тако и у иностранству бранећи боје ове државе. У Хрватској постојала је засебна структура, илустративна за два правца развоја спорта: спорт у Хрватског орбитирано је око Хрватског спортског савеза али и Хрватског соколског савеза. Србија, члан Олимпијског комитета и редован учесник на међународним такмичењима свој спорт развијала је такође двојачко: кроз спортске и кроз соколске савезе.⁶⁹

У саму бит нове државе, у њену историјску борбу и идеологију, била је уткана идеја Соколског покрета. По формирању исте, покрет се и институционализује и инструментализује зарад јачања државе. Посматрано шире, соколство у новим државама (Пољска, Чехословачка и Краљевина СХС) преузима улогу бране наспрам болшевизма, улога која је у знатној мери одредила и карактер тих држава.⁷⁰

У Краљевини СХС по формирању Соколи иступају не само као значајна васпитна и идеолошка организација већ преузимају и војну улогу. Бивше аустроугарске формације разбиле су соколске легије и осигурале мир и поредак новој држави. Следеће 1919. године соколи се састају и формирају јединствену организацију за нову државу и издају проглас, огледало саме Краљевине СХС: „Народ Срба, Хрвата и Словенаца јесте један, соколска друштва Срба, Хрвата и Словенаца јесу и морају бити народна друштва. Народ је један па и соколска друштва морају бити једна. Словенство јесте једно. Народ Срба, Хрвата и Словенаца било је, јесте и мора бити словенско и једно. Словенство је део човечанства. Идеални човечанства су једни“. Одмах затим престолонаследнику Александру је поручено: „Обновљени соколство ће постати саставни део твоје војске, темељ камен, бедем и штит моћи и среће државе наше“. Чврсто ослоњени на прошлост, соколи су посматрали и будућност: циљ им је било еволутивно југословенство. У својим намерама деловали су попут авангардне партије, захтевали су потпуну преданост Југославији и члан Сокола могао је бити „члан само оне политичке партије која стоји на становништву народног и државног јединства“. Међу првима као Југословенски соколски савез у називу

⁶⁹ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, (Нови Сад: Музеј Војводине, 2005), 91–92.

⁷⁰ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 9.

поносно су истицали југословенство инсистирајући на „једном народу, једној држави, једном соколству“.⁷¹

Југословенство Соко је истицао кроз песму, коло, игру, ношњу и разне друге видове кроз које је проткао ту идеологију. Претерано наглашавање југословенства, која је последица суштинске нестабилности те државе и слабости њене идеје, рефлектовало се и у виду затворености и подозрења наспрам свега што није словенско. Идеја је толико наглашивана да је вулгаризована: нпр. изводиле су се вежбе „Ослобођење и уједињење“ и „Сељачка слога“. Тиме покрет се често претварао у „пластичну“ слику једне идеје.⁷²

Међутим, на терену реалност је била далеко до званичних прогласа и програма. Уједињење различитих соколских покрета, тзв. „племенских друштава“, било је оптерећено хрватско–српским споровима. Да спорт лако може постати медијум за изражавање незадовољства и политике ван државног колосека показала је и историја југословенских Сокола. Хрватски соколски савез постао је стечиште окупљања великохрватских елемената а манифестацију 1922. године искористили су да, заогрнути непробојним плаштом масе, узвикују паролу против Краљевине и династије. Практично све до избијања Другог светског рата, читаво хрватско питање свој медијум, између осталог, налазило је и на пољу физичке културе Краљевине Југославије. С друге стране, као вид „племенског друштва“ окарактерисан је и Српски соко из Београда.⁷³

Званичне противнике соколство нашло је с лева и с десна. Римокатоличка црква оштро је иступала против соколског покрета. Либерална буржоарска, али и атеистична, начела покрета била су у супротности са политиком цркве те је настојала да омладину одвоји од покрета и приволи себи. У ту сврху користила се сличним методама, препознајући значај кретње и игре, Римокатоличка црква формира своје организације –

⁷¹ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 10–14; Никола Жутић, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903.-1941.-1991.*, (Београд: Трилекс, 1988) 37; Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918-1941. Део 1, Друштво и држава*, (Београд: Стубови културе, 1997), 432–434; Веселинка Кастратовић Ристић, „Соколи Југославије, организација и делатност“, *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, (Београд: Музеј историје Југославије, 2016), 14.

⁷² Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918-1941. Део 1, Друштво и држава*, 438.

⁷³ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 13, 44, 119–145; Никола Жутић, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903.-1941.-1991.*, 39.

клерикалну теловежбену организацију Орао. С друге стране политичког спектра, комунисти Југославије, нарочито после Обзнане, настоје и да преко спорта створе себи базу присталица. Соколство као део буржоарске идеологије свакако је било осуђено а суштински политику је диктирала, како према самој Југославији тако и према њеном соколству, Комунистичка интернационала. У својим иступањима све организације, без обзира колико у десно у политичком спектру се налазиле комунисти су карактерисали као „фашистичке“. Позивали су на борбу против „спортских, нарочито гимнастичких организација“.⁷⁴

На другој страни идеолошког спектра комунисти су спорт користили евентуално као средство агитације за Партију: Јосип Броз Тито је у 1937. у чланку „СКОЈ на новом путу“ настојао да се преко СКОЈ–а спортске организације претворе у расаднике левих идеја. Испрва је критиковао СКОЈ за ускогрудност и неповезаност са ширим масама омладине. Скојевце је назвао „младим старцима“ који су све „што није било 100% револуционарно“ одбацивали и тиме одбијали масе колебљиве омладине. У чланку показао је дубоко разумевање омладине али и начине да то разумевање окрене у партијску корист: „Омладина је по својој природи склона да у неком облику испољи своју енергију. Она је борбена. Али би било погрешно ту особину омладине искориставати само с времена на вријеме на неке политичке манифестације. То треба. Али треба знати створити могућност и за забаве, спорт, разоноду. Питање борбе за мир треба више повезивати с питањем народне просвјете, културних приредаба и свакодневних потреба омладине“.⁷⁵ Очекивано, према соколском покрету имали су непријатељски став и поимали су их као организацију која је гушила класну свест доминантно међу сељацима.⁷⁶

На личном плану, комунисти краљевине Југославије нису се нарочито бавили спортом нити дубље разматрали то питање. Као професионални револуционари, пролазили су кроз штрајкове глађу, утамничења и протесте. У таквом животу места за спорт и нема, налазимо само беледе трагове: Милован Ђилас наводи да је са Кочом

⁷⁴ Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918-1941. Део 1, Друштво и држава*, 425–455; Никола Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 19–25, 81–101.

⁷⁵ Bora Jovanović, *Fizička kultura kroz istoriju*, (Beograd: Sportska knjiga, 1957), 153; Bora Jovanović, *Fizička kultura kroz istoriju*, (Beograd: Državni institut za fizičku kulturu, 1955), 141; Josip Broz Tito, *Sabrana djela, tom treći, mart 1935 – novembar 1937*, (Beograd: Komunist, 1983), 81–82.

⁷⁶ Josip Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, prvi tom, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1983), 112.

Поповићем често одлазио у дуге шетње које би пратила полемика о партији и идеји.⁷⁷ Са друге стране, сам живот професионалног револуционара био је физички захтеван, Ђилас наводи: „То је био физички и психички најтежи период мог рада – тај илегални рад, од краја 1936. до 1939. у Београду. Од ујутру, кад устанем, дешавало ми се до 12 ноћу да базам по улицама, обилазим станове, идем на састанке... Десило би се лети да сам толико ходао по врућинама, да ми је зној из ногу пробио ципеле. То је физички било тешко а, разуме се, и психички: један састанак је био на Чубури, други на Дунаву, трећи на Чукарици“.⁷⁸

Ипак, највећи противник соколства било је стање у тадашњој Југославији. Соколство, као специфични вид физичке културе, као и спорт мора се градити на јасним темељима где је прогрес већ значајно напредовао. Масовљева хијерархија потреба јасно сугерише да спорт је круна остварења осталих мотива.⁷⁹ Додатно, за адекватно бављење спортом стил живота, хигијена, слободно време, исхрана итд. представљају значајне предуслове. Начин становања у Југославији био је далеко од адекватног. Комфора готово да није ни било а употреба металне кашике „представљала је цивилизацијски помак у животу села“. Стицање хигијенских навика орбитирано је око жене која их је преносила поколењима у форми „ваља се“ и „не ваља се“. Исхрана, неопходни калоријски унос који би се физичком активношћу утрошио, била је на изразито ниском нивоу и суштински онемогућавала бављење спортом. Основна намирница била је хлеб, просте издрате од пшенице, кукуруза, ража, оваса и кромпира. Сваки члан сеоског домаћинства јео је око 800 г хлеба дневно, што је око 2000 неадекватних калорија. Последице, неухрањеност и болести повезане с њом биле су стална појава. Додатно, соколски кадрови били су махом необразовани и хетерогени. Планови рада су им наметани кроз расписе, обрасце, циркуларе и школску штампу. Без изграђене просветне организације реализација тих планова била под великим знаком питања.⁸⁰ Последице, соколство као део културне политике наспрам себе имао је материјалну базу која није много обећавала и суштински

⁷⁷ Milovan Djilas, *Memoir of a revolutionary*, (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973), 313.

⁷⁸ Momčilo Đorgović, *Đilas: vernik i jeretik*, (Beograd: Akvarijus, 1989), 91.

⁷⁹ Амерички психолог Абрахам Маслов дефинисао хијерархију људских потреба, где се оне базичне морају испунити као предуслов за оне које би потом уследиле. На првом месту су органске потребе без чијег задовољења друге потребе се ни не јављају. Спорт се налази на самом врху, као део потребе за (само)цењењем или као начин њеног остварења. (Ljubiša Lazarević, *Psihološke osnove fizičke kulture*, 131).

⁸⁰ Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918-1941. Део 1, Друштво и држава*, 50–63, 440.

на њу се неадекватно калемии читав покрет који је више био оптерећен идеологијом него побољшањем социјалне структуре становништва.

Но, имајући иза себе подршку са врха соколство је етаблирало као значајан потпорни стуб државе. Концепт соколства стајао је насупрот спорта и преузео на себе улогу коју је спорт требао да обавља. Већ 1919. године на Соколском сабору Љуба Давидовић истиче значај телесног вежбања и наводи да оно мора бити присутније у школама а зарад тог циља тражио је помоћ од сокола. У школама, физичка култура доминатно је била прожета соколском идејом где се предмет „телесно васпитање“ спроводио по соколском систему. Сам назив предмета био је „гимнастика и дечије игре“ а наставни кадар регрутован је махом из редова соколских предњака. Забраном да ученици буду чланови било какве спортске организације (у супротном претило им је искључење из школе), а с друге стране дозволом да исти буду чланови соколских организација, соколски систем вежбања ученика позиционирао се као једини легитиман. Спорт није директно ученицима забрањен – соколска друштва могла су стварати спортске секције разних дисциплина па су се њима и ученици, кроз соколско друштво, могли бавити. Циљ је био одржавање идеолошког монопола у спорту кроз соколска друштва. У самим школама извођење и такве настава било је под знаком питања услед константног недостатка спортских игралишта, опереме и наставног кадра. У већини школа током зимског периода практична настава није била ни могућа па се уместо ње наводно изводила теоријска у учионицама. По неким проценама до 1940. тек 40% деце у основним школама и 14,48% деце у средњим било је било укључено у физичко васпитање.⁸¹

Испод идеолошко покорје соколство је настојало да на себе преузме значајну улогу у подизању одбамбрене моћи земље. Под паролом „војничко васпитање сокола и соколско васпитање војника“ кроз стројеве вежбе, стрелаштво, скијање, коњичке спортове и др. код омладине соколство је настојалио да поред очигледних телесних карактеристика развија и „душевне способности: спремност, хладнокрвност, одважност, смисао за ред и

⁸¹ Nikola Žutić, *Sokolli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 59–61; Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе*, (Београд: Д. Т. А, 2006), 554–555, 561; Слађана Мијатовић, „Телесно вежбање и спорт (физичка култура) у Србији у периоду од 1918. до 1941. године“, *Телесно вежбање и спорт у Србији : (1857-2007) : (150 година организованог телесног вежбања и спорта и 125 година соколства у Србији)*, главни уредник Стефан Илић, (Београд: ДТА, 2008), 118–121; Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 108–109.

дисциплину, љубав к држави“. Посматрајући шире, као вид предвојничке обуке соколство је добило на замаху и као последица Конференције за разоружање у Женеви 1932. године када је предвиђено смањење војног потенцијала. Европске државе су налазиле друге методе, тј. изигравање одлука саме Конференције, а Југославија је свој излаз нашла у Соколству. Уско уз соколство у милитаризацији физичке културе Југославије стајало је стрелаштво које је имало директну подршку краља Александра. У рад Стрелачког савеза директно се укључило и Министарство војске и морнарице и Савез Сокола Југославије.⁸²

На терену, број сокола константно је растао све до 1934. године када долази до стагнације. Раст треба посматрати критички: одређене категорије становништва, нпр. ученици, учитељи и чиновници, *de facto* морали су бити чланови сокола. Такође, услед бенефиција које је чланство у соколском покрету са собом носило знатан део чланова се учланио управо због тога. Примера ради, учитељи соколски предњаци су лакше напредовали у служби, добијали премештаје и томе сл. Активних чланова било је махом у редовима средње и ситне буржоазије док је код сеоског становништва соколство оставило врло мало трага.⁸³ На подручију студентског спорта слика је такође била мрачна: недостатак спортских игралишта и опреме чинио је бављење спортом луксузом и доступним малом броју студената. Није постојало ни студентско спортско удружење а допис Ректорату Београдског универзитета зарад одобрења формирања Студентског спортског савеза Универзитета у Београду наишао је на затворена врата.⁸⁴

Спорт Краљевине имао је свој засебни развој. Први корак ка интеграцији учињен је у Загребу спајањем Хрватског спортског савеза и Српског олимпијског клуба и формирањем Југословенског олимпијског одбора који је убрзо и примљен у Међународни олимпијски комитет. Створена је и кровна организација, са циљем да координише читав спорт и подређене подсавезе – Савез спортских савеза Југославије. Соколство је стајало, ако не насупрот, онда барем мимо овог савеза. Да би послао своје специфичне гимнастичаре на Олимпијске игре Соколски савез је морао да то учини преко Југословенског олимпијског одбора, што је ЈОК 1920. године одбио да учини јер би тако

⁸² Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 66–67, 71–75.

⁸³ Исто, 49; Никола Жутић, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903.-1941.-1991.*, 78.

⁸⁴ Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе*, 578.

том одбору признао и примат. Повиновао се 1924. када је преко ЈОК–а послао своје такмичаре у Париз али сам резултат је био поражавајући.⁸⁵

Променом државног имена мењао се и њен спорт. Савез спортских савеза Краљевине Југославије основан је 1929. године а следеће су донети „Циљеви и задаци“ југословенског спорта. Спорт се јасно инструментализује већ првом ставком, која с обзиром на кризу саме Југославије тих година и не чуди: „Југословенски спорт организован у спортским савезима хоће да допринесе свој удио изграђивању уједињене домовине, да послужи народном напретку, да користи народу и држави“. Друга ставка подређивала је спорт јачању одбрамбене моћи државе јер спорт треба да „Одгаја здраву и снажну омладину јуначким играма, витешким утакмицама и вјежбама. Спрема корисне грађане, честите и пожртвоване синове Отаџбине“. Тек у закључку спорт се враћа на своју примарну функцију: „Свако нек вјежба своје тијело и нека се бави спортом ради здравља“.⁸⁶

Коначно, 1932. године оснива се Министарство за физичко васпитање народа а следеће године донесен је Закон о обавезном телесном васпитању за сву мушку и женску омладину Краљевине Југославије. Линија милитаризације спорта није напуштена: о спровођењу закона подједнако је бринуло и Министарство војске и морнарице. Такође, и соколска линија је истрајавала: на челу новог министарства био је Алфред Пихлер, начелник Сокола Краљевине Југославије.⁸⁷

Положај соколства наспрам спорта нарочито је комплексан. Само соколство у други план ставља телесно вежбање и значај придаје витешким особина народа и отворено и доминатно своју улогу види у политичком деловању. Сам Савез Сокола Југославије није био организација у домену спорта већ „сарадник државе за посвршавање крупних националних задатака“. Дакле, специфична „државна организација за физичко васпитање народа“ на чијем челу је био престолонаследник Петар II Карађорђевић.⁸⁸ Уочљиво је држава није давала значај физичком вежбању као таквом, и свим благодатима које оно са

⁸⁵ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 94

⁸⁶ *Исто*, 95–97.

⁸⁷ *Исто*, 98.

⁸⁸ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 5, 48; Веселинка Кастратовић Ристић, „Соколи Југославије, организација и делатност“, *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, 24.

собом носи, већ је примат дала пре свега политичком покрету, свакако ради очувања саме себе.

2) Победа спорта: влада Милана Стојадиновића

С променом спољнополитичког и идеолошког курса које је са собом носила влада Милана Стојадиновића и спорт Краљевине Југославије је доживео дубоке промене. Постојећи соколски систем одједном се позиционирао као непожељан, као застарели и спољнополитички погрешно оријентисан.

Затвореност и конзервативност Сокола је критикована и захтевна је реформа. У први план истиче се сада управо телесно образовање чији је значај соколство негирало. Занимљиво је да, барем у начелу, у новом виду спорта акценат није био на рекордерству јер „телесно–васпитна делатност, да нема за циљ организовање спортских утакмица и стварање рекорда“. Начелно, соколство је требало помоћи Министарство у циљу ширења општег телесног васпитања али у реалности све је спровођено мимо Сокола који су гурнути у други план.⁸⁹

Зарад развоја новог правца у спорту непходни су били школовани кадрови. Даље ослањање доминатно на соколске предњаке није долазило у обзир па је 1939. године у Београду основан једногодишњи течај за спремање наставника телесног васпитања у школама, претеча Државног института за физкултуру. Настава се није изводила по соколском систему већ је пре свега база била наука и настојала је да ухвати корак са светском науком у подручију спорта. Своју предходницу ова школа имала је у низу стипендиста који су се у иностранству упознали са модерним тенденцијама у спорту и то знање донели назад у Југославију.⁹⁰

Основу нове физичке културе требало је да чини спорт који би се развијао вођен државом и подржан од стране и приватне иницијативе. Соколство, уз њега и ватрогаство,

⁸⁹ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 145, 146; Веселинка Кастратовић Ристић, „Соколи Југославије, организација и делатност“, *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, 25.

⁹⁰ Исто, 146, 159; Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 106.

добило је своју аутономију и за њу је предвиђена „корисна колаборација“ са спортом. Иза наведеног крило се постепено одбацивање ових видова физичке културе и потпуна модернизација југословенског спорта.⁹¹

Сукоби унутар државе, доминантно око хрватског питања, одразили су се и на политику према спорту. Антун Корошец све чешће стајао је насупрот Милана Стојадиновића. Када се држава суочила са еминентном кризом саме државности, Стојадиновић је увидео који значај Соколи могу имати за очување државног јединства. Накнадно се приближио Соколима и практично законске мере раније донете пренебегао: од соколског првака Чедо Милића тражио је да му предложи погодну особу за министра физичког васпитања народа. Међутим, будући да је унутрашњу политику препустио Корошецу сам утицај Стојадиновића на евентуално побољшање позиција Сокола био је ограничен. Корошец, уз Мачека и читав ХСС оштро је иступао против Сокола.⁹²

У крајње незавидном положају Соколи су се хватали за сламке. Прва је била у виду Димитрија Љотића и његовог покрета. Први се Љотић обратио Соколима наводећи да имају исте интересе: очување државе и династије. Позвао их је да анатемишу рад Стојадиновића и подрже његов покрет. Део Сокола се приклонио: Љотићеве брошуре не само да је даље делио већ и умножавао. Коначно, догађаји у Чехословачкој 1938. године довели су до директног сукоба политике Стојадиновића и Сокола. Ослањајући се на словенску узајамност, бит саме соколске идеје, Соколи оштро иступају против политике Адолфа Хитлера према Чехословачкој али и политици Стојадиновића према читавом том питању. У резолуцији исте године наводи се да „Југословенски соко истиче, у духу словенског соколског братства, све своје симпатије и солидарност братском чехословачком соколу и веру у победу правде“. Блискост са покретом Димитрија Љотића и подршка Чехословачке, узимајући у обзир идеолошке позиције сокола Југославије и не чуди, већ долази и као природно у тим временима. С друге стране, у истом периоду пред фашизацијом земље долази до зближавања сокола са комунистима Југославије, зближавање које није оставиле значајније последице нити трага.⁹³

⁹¹ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 159.

⁹² *Исто*, 160–162.

⁹³ *Исто*, 163, 165–166, 170–171, 177–178.

У значајнију офанзиву преко спорта Стојадиновић креће 1938. године када зарад подизања подршке и угледа Југословенске радикалне заједнице инструментализује спорт и у ту сврху. Пошто је учлањење у странку било дозвољено лицима старијим од 21 године, спорт је коришћен као средство за придобијање омладине и de facto прикључење ЈРЗ–у и пре законског баријере. Свесни да „се младеж више одушљевљава спортовима који за циљ имају такмичење“ и да „Ово расположење младежи треба искористити и каналисати на општу корист“ влада настоји да преко спорта придобије омладину. Зарад напретка народа, превазилажења руралног положаја али и да се „партијска снага црпи из нових нараштаја чилих и здравих“ спорт узима дефинитиван примат а соколство се ставља у страну.⁹⁴

Модел развоја је тражен превасходно у Немачкој. Исте 1938. године министар физичког васпитања народа одлази на студијско путовање где се импресионира Хитлеровим моделом физичке културе и настоји да исти примени и у Југославији. С старом формом физичке културе не само да се раскрстило на унутрашњем плану, већ и на спољном: спортске везе са Малом антантом сведене су на минимум а везе са блоком фашистичких земаља су знатно интензивирани. Стојадиновић, уз кнеза Павла, форсирао је све врсте спортова али је ипак истицао, слично Бенито Мусолинију,⁹⁵ „спортове будућности“: једриличарство, авио–спорт и мото–спорт.⁹⁶ За Олимпијске игре у Берлину 1936. године Стојадиновић је имао велике замисли. Настојао је да југословенски спортисти наступе у што већем броју и да резултатима покажу резултате нове физкултуре. Резултати су изостали али се појавио и вид тихог протеста када је група спротиста на наговор Јована Микића одбила да фашистичким гестом (подизањем десне руке) поздрави Хитлера. Уз залеђе Немачке чак је планирано и одржавање ОИ 1948. године у Југославији, али се од намере одустало 1939, на прагу Другог светског рата.⁹⁷

⁹⁴ Исто, 179–180.

⁹⁵ Мусолини је чак лично возио рели трке, показујући своју „неустрашивост“ народу али и технички прогрес Италије (Piero Melograni, „The Cult of the Duce in Mussolini’s Italy“, *Journal of contemporary history*, 11 (1976), 6.)

⁹⁶ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije*, 183, 186, 188; У Београду 1939. године у част рођендана краља Петра II одржана је прва Grand Prix трка. (Марко Миљковић, „Grand Prix Београда 1939 – спољнополитички контекст великих аутомобилских трка“, *Годишњак за друштвену историју* 1, 2011, 7–29)

⁹⁷ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 99–101; Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе*, 642.

Реалност на терену опет је била далеко од високе политике. И даље доминантно рурална, Југославија на широкој бази није стигла ни да упозна соколство. Сада, ширењу спорта и нове физичке културе као кључна препрека стајало је сиромаштво. На простору Македоније и Косова чак је предложено да се омладина ослободи обавезне наставе телесног васпитања будући да већина живи од надничарског рада и у условима живота где места за физичку културу још увек нема.⁹⁸ Такође, треба узети и у обзир позицију самог спорта, где се деценијама налазио потчињен соколима и где је његов развој упорно до тада кочен да би се соколству обезбедио примат. Наведено је свакао утицало на успоравање ширења спорта и лошу стартну позицију на самом почетку владе Милана Стојадиновића.⁹⁹

3. Дезинтеграција југословенског спорта

Дубоким унтрашњополитичким потресима, праћеним и спољнополитичким променама, Југославија у 1939. годину улази разједињена и неспремна за оно што је очекује. Дезинтеграција је долазила од врха: споразумом Цветковић–Мачек а одражавала се на читаву државу и друштво, самим тим и спорт.

Оснивањем Бановине Хрватске спорт на њеном тлу престаје да буде под надзором Министарства физичког васпитања народа већ надлежност преузима Бановина. Уредба је била донесена али њена примена одлагана па званично је остала мртво слово на папиру. У пракси, Бановина је готово у потпуности преузела физичку културу и преко ње, између осталог, истицала и своју независност. Соколство, већ раније гурано у страну, у Бановини се такође нашло на маргинама а званично и даље у надлежности, сада немоћног, Министарства физичког васпитања народа.¹⁰⁰

С једне стране, Бановина Хрватска је сузбијала све облике „заједничке“ физкултуре а с друге настојала да развије свој аутохони правац. Није почела од нуле, већ је имала развијено и у доброј мери аутономно Хрватско ватрогаство које је још за време владе

⁹⁸ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 147.

⁹⁹ Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе*, 567; Слађана Мијатовић, „Телесно вежбање и спорт (физичка култура) у Србији у периоду од 1918. до 1941. године“, *Телесно вежбање и спорт у Србији : (1857-2007) : (150 година организованог телесног вежбања и спорта и 125 година соколства у Србији)*, главни уредник Стефан Илић, 122.

¹⁰⁰ Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 230–231.

Милана Стојадиновића истакло своју специфичност наспрам Ватрогасног Савеза Југославије. Сада као потпуно хрватско, ватрогарство добија на замаху и позиционирало се као значајана форма физичке културе. На подручју такмичарског спорта, Бановина Хрватска је иступала самостално где је сваки наступ репрезентације користила за манифестацију своје посебности и претерано истицање симбола хрватске нације. Без званичног одобрења деловали су Хрватска шпоратска слога и Хрватски ногометни савез који су у потпуности игнорисали југословенске савезе. Последишно, иначе слаба у врхунском спорту, Југославија је додатно своје резултате у међународним сусретима ослабила. У екстрем отишла је организација Хрватски јунак у коју су могли ући само „чисти“ Хрвати: национално здрави и јасне националне прошлости. Био је то први легални фашистички облик физичке културе у Бановини Хрватској а у стопу су га пратили конспиративни Хрватски соко и Хрватски скаути из чијих редова је потом Анте Павелић регрутовао своје присталице.¹⁰¹

Српска страна није остала без одговора. Као предводник ње позиционирао се парадоксално Милан Стојадиновић који је настојао да окупи српски народ територијално, политички али и културно. Као вид пропагандне делатности препознао је спорт кроз који је настојао да придобије омладину. Уочљива је и нота фашизације у конкретним мерама: настојао је да састави „борбени програм“ за српске омладинце по узору на С.А. организацију нацистичке Немачке. Нове организације само по спољашност би „имале спортски тип“ а „треба користити спортско расположење наше младежи и форсирано, али систематски је окупљати у клубове“, јер „омладинци од 18 па до 25 година живе интензивнијим спортским него политичким животом“. За кључне спортске гране одабран је фудбал, бициклизам, лака атлетика а зими стони–тенис и шах. Стојадиновић је делом и био приморан на окретање ка спорту, услед опозиционог деловања политички досег му је био ограничен: у оквиру спортских клубова далеко слободније је било могуће састајање. Соколство је одбачено јер и даље снажно истрајавало на југословенској идеји. Основа је била Београдски спортски клуб *Србија* који је започео са интензивним радом почетком 1940. године.¹⁰²

¹⁰¹ Исто, 235, 237, 272; Никола Жутић, *Крајишки соколи: соколи Српске крајине 1903.-1941.-1991.*, 108; Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 117–118.

¹⁰² Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 245–249.

„Спортско“ ривалство Србије и Хрватске рефлектовало се на подручје Босне и Херцеговине. Званично, Министарство форсирало је српске соколске клубове на томе подручју где је успело да исте чак и србизира и промени бит самог дела сокола. Далеко од слетова и спортских манифестација, Министарство физичког васпитања народа је соколским друштвима поделило и пушке, тиме стварајући вид полувојне српске гарде, као пандана Хрватској сељачкој заштити.¹⁰³

На самом врху власти, после евидентних успеха Хитлера, долази до све јаче пронемачке оријентисаности оличене у кнезу Павлу. Као део фашизације земље напади на масоне имали су свога одјека и на Соколе. Од стране десничара Соколи, као сегмент либералне политике, окарактерисани су као масонски и са као таквима се морало обрачунати. Напади започети са маргина допрли су и до званичних државних гласила па су се и у *Политици* могли наћи натписи против Сокола. Пред овим нападима организација суштински остала је нема и у предвечерије рата егзистенција јој је била угрожена. Фашизација се није рефлектовала само на Соколе, Министарство доживело је дубоке промене где владини законски нацрти добијају „биологистичко“ обележије. Нови циљ физичке културе био је далеко екстремнији: производња вишег биолошког типа човека Југославије. Тек основана школа за телесно васпитање поприма милитаристички карактер и започиње усмеравање на „примењени спорт за привреду“ – стварање корисног и сервилног појединца.¹⁰⁴

Хетерогена, ослабљена и разједињена Југославије дочекала је Други светски рат. Као кључна карактеристика политике развоја физкултуре могла би се узети неконзистентност. У константним условима слабости саме државе, спорт је коришћен као метод за изграђивање државности и пројекта читаве Југославије. Евидентно, у томе је омануо и држава се распала на подручју спорта и пре Априлског рата. Оптерећен идеологијом спорт није заузео чвршће упориште у претежно руралној земљи и све благодети које он може одиграти у свеопштом просвећивању народа у Краљевини Југославији суштински није стигао ни да испољи. Краткотрајне периоде напретка

¹⁰³ Исто, 250–251.

¹⁰⁴ Исто, 252, 261–269.

пресецали су идеолошка тумарања која су се директно одражавала на спорт и последично онемогућавала било какав континуитет.

3. Спорт у ратом разореној Југославији

Светски конфликт преломио се, између осталог, и на Југославији. Рат је дочекала дубоко подељена и неспремна и као таква била је лак плен Трећег рајха. Фаза у великој кампањи ка Истоку, Југославија је распрачана и организована тако да задовољава војно–економске интересе Рајха.

Екстремне прилике погодиле су екстремним идејама и убрзо исплававају два покрета отпора, уз квинслишке покрете. Опет разједињена, Југославија према окупацији имала је односе коју су детерминисале природа и прилике у којима су се ти покрети нашли. Тако, партизани Јосипа Броза Тита, четници Драже Михајловића, Српски добровољачки корпус Димитрија Љотића и Влада народног спаса Милана Недића били су кључни актери динамичне политике према окупатору која се осцилирала у распону две крајње супротности: од сарадње до отпора.

Комунистичка партија Југославије, ослоњена на искуство Црвеног октобра, који се могао десити само у специфичним условима Првог светског рата, препознаје рат као потенцијални катализатор промене, промене коју би „авангарда пролетеријата“ усмерила у правцу револуционарне смене власти. Напад на Совјетски савез била је каписла за Народноослободилачку борбу која се распламсала на простору Југославије и од некадашњих професионалних револуционара ван закона начинила државнике и творце нове Југославије.

Четири дуге године рат је разарао већ разорену државу. Страховита страдања цивилног становништва, ратне операција које нису познавале никакве конвенције, које су за једини циљ имале истребљење противника и енормна материјална штета одложили су и значајно отежали развој југословенског простора. За разумевање спорта током рата на југословенском простору значајно је подсећање на Масовљеву хијерархију мотива у којој физиолошке потребе (дисање, глад, жеђ, сан, кретња, сексуална потреба) представљају први и основни предуслов за јављање других, условно речено виших, потреба. Спорт се проналази тек када су основне потребе задовољене и захваљујући својој комплексној

природи задовољава потребе у распону од физиолошких (потреба за кретњом) до самоостварења.¹⁰⁵

У Југославији, током Другог светског рата, општом немаштином и ратним страхотама, становништву су биле угрожене најосновније потребе и спорт је свакако трепоо. С једне стране, постојала је квинслишка влада која је настојала да окупацију што је могуће више представи као нормално или чак прогресивно стање и зарад тога настојала да организује какав–такав спортски живот. Нова државна творевина – Независна држава Хрватска – није имала кључе аспекте независности већ је представљала веран сателит немачког Рајха. Ипак, настојала је да добијену независност оформи и започне процес изградње нове државе, сегмента нацистичке дистопичне пројекције будућности човечанства. У оквиру те нове државе власт је настојала да свакодневни живот врати што је могуће више у нормалу и да њени грађану прихвате нову власт. У томе спорт је играо своју улогу инструментализујући се у рукама нових владара Хрватске.

Тако, тек основана једногодишња Школа за телесно васпитање у Београду укинута је по избијању рата и њен рад квинслишка влада није обновила. С друге стране, почетком рата у Загребу је основана слична школа коју је уписало 35 слушалаца. Није дочекала крај рата и престала је са радом али део тих кадрова, школованих у НДХ, сретаћемо и у послератним годинама као стручњаке на функцијама у социјалистичком југословенском спорту.¹⁰⁶

Услед рата, услова за бављење спортом сваким даном рата било је све мање. Малобројни соколски домови, подова премазаних нафтом, били места састанака и последично и мета бомбардовања.¹⁰⁷ Београдска игралишта бомбардовањем, ратним операцијама и пљачком била су значајно општећена. У Жаркову спортски терен искоришћен је за башту где се слободно парче земље искористило за узгој поврћа као вид борбе против оскудице. Као једини адекватни терени на којима су одржаване утакмице били су терени *БСК* и *БАСК*-а. Притиснута савезничком офанзивом немачка војска је при крају рата терене користила и за смештање пољских болница, противавионских батерија и

¹⁰⁵ Ljubiša Lazarević, *Psihološke osnove fizičke kulture*, 11–14, 113–118.

¹⁰⁶ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, (Београд: Југословенска књига, 1950), 100.

¹⁰⁷ Владимир Дедијер, *Дневник: прва књига од 6 априла 1941 до 27 новембра 1942*, (Београд: Просвета, 1970), 84; Milovan Đilas, *Revolucionarni rat*, (Београд: Književne novine, 1990), 367.

као паркинг за оклопна возила.¹⁰⁸ Пред сам крај рата фудбалска игралишта користе се као простори за митинге.¹⁰⁹

Окупационе власти настојале су да и спорт потчине својој политици. После Априлског рата спортски живот у разорен Југославији опет је почео да живи и било је неопходно обухватити окупационим системом. Испрва Министарство физичког васпитања потпало је под Одељење за пропаганду Председништва Министарског савета да би узбрало делатност преузело Министарство социјалне политике и народног здравља.¹¹⁰

Блиско уз окупационе власт уздигла се српска десница која је настојала да и спорт реформише у духу „нове Европе“ и да раскрсти са пређашњим спортом у коме је преовладало клубаштво, корупција и професионализам. Фашизација квинслинга евидентна је и у спорту где се преко новог спорта настојао градити нови човек – човек фашизма. Аутор „реорганизације и планске изградње српског спорта“, Душан Касапиновић, идеолошки близак кругу око Димитрија Љотића, заговарао је мисионарску улогу српског спорта, као сегмент мисионарске улоге Срба у „новој Европи“. Идејом тог спорта провејавао је националсоцијализам, идеја је била антикапиталистичка (у теорији), антиелитистичка, антиинтелектуална, антисемитска и антимасонска. Очекивано, модел је тражен у Немачкој.¹¹¹

У пракси спортска друштва су стављена под државну контролу са масовношћу, свестраношћу и аматеризмом као императивом. Свако спортско друштво, њих око 180, морало је да негује барем три спорта а његови чланови нису смели да буду везани за клуб било каквим уговором.¹¹²

Административна промена дошла је формирањем Државног спортског одбора 1942. године као саветодавног органа при Министарству просвете. Идеологија је остала

¹⁰⁸ Дејан Зеџ, „Оаза нормалности или тужна слика стварности? Фудбал у окупираној Србији (1941-1944)“, *Годишњак за друштвену историју* 3, 2011, 55–57.

¹⁰⁹ Владимир Дедијер, *Дневник: трећа књига од 10 новембра 1943 до 7 новембра 1944*, 242.

¹¹⁰ Дејан Зеџ, „Одељење за физичко васпитање Министарства просвете у окупираној Србији“, *Истраживање младих сарадника Института за новију историју Србије: историјска трибина*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2013), 135–140.

¹¹¹ *Исто*, 140–141; Дејан Зеџ, „Спортска политика у окупираној Србији – државна контрола и покушаји идеологизације“, *Срби и рат у Југославији 1941. године: тематски зборник радова*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2014), 517.

¹¹² *Исто*, 142–143; *Исто*, 520.

иста, као први задатак одбора наводи се: „старање да се спортска омладина васпита у националном духу и да се сва спортска и витешка друштва баве свестраним усавршавањем својих чланова стварајући од њих здраве и снажне личности са високим моралним и духовним особинама“. У пракси Недићева влада имала је неразвијену и хаотичну спортску политику, што са обзиром на околности и не чуди.¹¹³ Ипак, циљ и такве спортске политике треба посматрати шире, управо кроз околности у којима је настала и деловала. Као сегмент окупационих власти њена манифестација била је у нормализовању окупационог система а преко „нормализације“ de facto сарадња са окупационим властима.

Као сегмент феномена „нормализације“ окупационе власти у Србији су настојале да и преко фудбала окупирану територију држе мирно и експлоатацију непрекидном. Прве утакмице играле су између локалних тимова и немачких војних тимова. Крајем 1941. организује се и, условно речено, редовни фудбалски живот под надзором министра просвете Велибора Јонића. При истом министарству формирано је и Одељење за физичко васпитање као кључни надзорни орган за читав спорт окупиране Србије. Први турнир одигран је на јесен исте године и београдске трибине стадиона БСК-а биле су пуне навијача. Помињу се цифре од 8.000 и 12.000 до чак и 18.000 навијача али и перцепција потенцијалне опасности од стране окупационе власти од толиког броја навијача.¹¹⁴

За разлику од Београда, фудбал унутрашњости је имао другачију динамику. Услед устанка, ратних дејстава и одмазда у централној Србији сва такмичења су прекинута. Устанак партизана утицао је и на фудбал јер је међу фудбалерима било низ симпатизера, у појединим случајевима и читави тимови. На тој линији, чачански *Борац* је укинут а његови чланови су се придружили партизанима. Када је немачка команда у Нишу порушила трибине крагујевачког *Радничког* већи до тима побегао је у шуму а други део настрадао у одмазди окупатора. Фудбалери нишког *Радничког* фебруара 1942. године одбили су да скину црвене дресове и у рацији спроведеној на иницијативу секретара

¹¹³ Исто, 146–148; Исто, 522–525.

¹¹⁴ Дејан Зец, „Оаза нормалности или тужна слика стварности? Фудбал у окупираној Србији (1941-1944)“, *Годишњак за друштвену историју* 3, 2011, 55–58; Nebojša Jakovljević i Dragan Stojić, *Derbi pre derbija: 1913-1944*, (Subotica: Exyu fudbal, 2019), 55–63.

Специјалне полиције скоро цео тим је похапшен заједно са руководством.¹¹⁵ Партизанску линију су пратили и *Велеш* из Мостара и *Викторија* из Шушака.¹¹⁶ Са друге стране, суботички *Спак*, послератни *Спартак*, редовно је играо утакмице током рата.¹¹⁷

У Хрватској део клубова повиновао се новим властима. Фудбалски клуб *Грађански* чак је играо и у иностранству: у Италији и Мађарској. Са друге стране, *Хајдук* (из Сплита), *Сплит* (раднички клуб из Сплита) и *Вранче* (клуб из околине Загреба) прешли су у потпуности на страну партизана. Многи њихови чланови изгубили су животе у народноослободилачкој борби. Осим фудбалера/партизана у Хрватској је током рата од стране партизана организован и велики слет у Банији и штафетно трчање где су пренете честитке за нову годину Главном штабу Хрватске.¹¹⁸

Рат је био тотални, страховит и интензиван. Сећања актера доминантно су оријентисана на неретке моменте патње, моменте који остају заувек урезани у сећању а све остале, условно речено маргиналије, потискује. Ипак, захваљујући архиви новинара Мирослава Нешића имамо низ сведочења о спортском живот у унутрашњости обичних људи под окупацијом. Тако фудбалер Ивош Александар се сећа да је током рата уживао гледајући локални клуб у Лозници (*ЛСК*) који је финансирао локални рудник. Истовремено, као дете играо је фудбал на калдрми са импровизованим стативама где се дешавало да је његов млађи брат, који није био миљеник фудбала, имао функцију да седи по 2 сата и буде статива.¹¹⁹ Такође на улици, у прашини, прве фудбалске кораке начинио је и Радомир Крстић. Потом, и даље током окупације, играо је за бегечки клуб који је његов отац финансирао. Војвођански фудбал су финансирали и Мађари који су 1941. обновили стадион Војводине и фудбалери су по први пут имали прилику да играју на трави, све до тад играли су на шљаци. Стадион је тада опремљен и новом зградом и свлачионцама. Да је ипак трајао рат потсетиле су их 2–3 бомбе које управо на стадион

¹¹⁵ Дејан Зец, „Оаза нормалности или тужна слика стварности? Фудбал у окупираној Србији (1941-1944)“, *Годишњак за друштвену историју* 3, 2011, 54, 60; Дејан Зец, „Спортска политика у окупираној Србији – државна контрола и покушаји идеологизације“, *Срби и рат у Југославији 1941. године: тематски зборник радова*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2014), 524.

¹¹⁶ *Наш спорт*, 07.01.1947.

¹¹⁷ Интервју Глончак Милоша 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁸ АЈ, Фонд 114, Савез социјалистичке омладине Југославије (ССОЈ), ф–27, I Пленум УСАОЈ-а март 1945.

¹¹⁹ Интервју Александра Ивоша 14.04.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

пале. За пионире *Бегеча* играо је све до 1944. када је одведен у логор у Немачку.¹²⁰ Њихов колега, Милош Глончак, прву фудбалску лопту видео је управо за време окупације у Суботици. Деца су прилику искористила и лопту украла а Глончак је убрзо примљен у суботички клуб и започео своју спортску каријеру у окупираној Југославији.¹²¹ У Шапцу локални трговци су основали клуб и финансирали га током окупације и захваљујући томе фудбалер Димитрије Диса Стефановић је започео свој фудбалски живот још током рата.¹²² Како Мирослав Шонда Милутиновић наводи, у Шапцу је био интензиван спортски живот, било је чак 5 фудбалских клубова. Опет, услови нису били нарочити и играли су у „некој рупи“ са крпењачама. Организовали су се и спровели акцију када су ишли по трговинама и тражили по динар да би купили лопту и захваљујући предусетљивости шабачких трговаца по први пут купили су заједничку фудбалску лопту. Осим фудбала, Шонда помиње и бокс који је тренирао за време окупације и наводи да су се мечеви одржавали у биоскопима.¹²³ Спорта је било не само у насељима већ и у избегличком дому где је први пут фудбал и крпењачу видео и Душан Анушић.¹²⁴

Фудбал је живео динамично и током рата. Међутим, други спортови, они захтевнији у материјалном смислу су више трпели. Тако, кошаркаш Чедомир Стојићевић наводи да је први пут кошарку видео 1936. године али је потом није видео све до краја рата, који је провео у Маринковој бари. Само је начуо од пријатеља да је кошарка наставила да живи и да се играло и за време окупације и да су чак постојале лиге, али готово само у Београду. У Маринковој бари услова је било само за фудбал који је био организован око клуба *СК 1913*.¹²⁵ У руралним крајевима услова није било ни за фудбал: Рамо Коленовић са сетом се сећа да се интересовао за спорт у детињству али није могао да се укључи ни у један клуб услед сиромаштва које га је приморало да од малена ради.¹²⁶

¹²⁰ Интервју Радомира Крстића 18.04.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²¹ Интервју Милоша Члончака 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²² Интервју Стефановић Диса Димитрија 05.06.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²³ Интервју Мирослава Шонде Милутиновића 15.10.2016. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²⁴ Интервју Душана Анушића 13.05.2014. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²⁵ Интервју Чедомира Стојићевића 30.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића)

¹²⁶ Интервју Раме Коленовића 03.08.2014. (Лична архива Мирослава Нешића)

1) Партизанске „Олимпијске игре“

Истовремено са специфичним али и динамичним спортским животом током окупације, имамо партизане који пружају активан отпор окупатору и из „шума и гора“ поробљене државе настоје да извоју слободу чији би кључни сегмент била и комунистичка револуција. Живот партизана био је тежак и кратак. За герилце тренуци предах, ситости и наспаваности били су ретки и испуњени неизвеснишћу сутрашњег дана. Међутим, ма колико рат био тотални, моменти предах и доколице су свакако наилазили. У изворима њих је тешко пронаћи, тешко да су за њима остали писани трагови. Додатно, сећања актера, и пропратна мемоарска грађа, свакако су доминатно обележена „великим драмама“ попут Неретве, Сутјеске, маршевима, гладовањима, страдањима итд. Срећом, ту је *Дневник* Владимира Дедијера, пасионираног спортисте који није пропуштао да на маргинама ратних операција, политичких одлука и идеолошких тумарања спомене и спортски живот партизана.

Какав–такав предах партизани су нашли у Фочи где је у специфичним околностима бујао културни живот. Тај културни живот био је вођен идејама револуције и положају културе унутар ње. Она је требала да буде масовна, еманципаторска и усмерена ка преображају друштва.¹²⁷ Један од њених сегмената био је и спорт. Свесни да тешко Фоча може постати стално пребивалиште партизана и Врховног штаба Тито у договору са Дедијером организује вежбање као припрему за будуће маршове. Три месеца провели су стационарани хранећи се доминантно јечмом и последично губили на физичкој снази. Организована је гимнастика, бацање камена са рамена и мало фудбала – 10 минута. Интроспективан и на физичку спремину обазрив, Дедијер записује: „Човек се већ мало боље осећа. Само штета што не може човек да се прописно наједе“.¹²⁸

Да су се најели показује и даљи ток спортског живота. Овај спортски живот дошао је као круна извесне удобности које су у Фочу уживали партизани. Значајно је и напоменути да је захваљујући низ мера које су предузели партизански лекари хигијена

¹²⁷ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988: Druga knjiga Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*, (Beograd: Nolit, 1988), 357.

¹²⁸ Владимир Дедијер, *Дневник: прва књига од 6 априла 1941 до 27 новембра 1942*, 140

знатно напредовала и тиме су била отворена врата за даљи развој спортског живота.¹²⁹ Осовина тог живота били су фудбалски тимови Београдског и Црногорског батаљона, Врховног штаба и „Ваљевци“. Они су у вихору рата налазили и простора и времена и енергије за међусобне мечеве. Сретен Жујовић, Коча Поповић, Арса Јовановић, Иво Лола Рибар, Милентије Поповић, Александар Ранковић и Владимир Дедијер били су чланови тима који је на фудбалском терену представљао Врховни штаб. На аеродрому крај Пехотине изгубили су од Ваљеваца 6:3. Фудбалска атракција у којој учествује врх партизанске команде пропаћена је окупљањем народа и, како Дедијер наводи, пропратним весељем. Атмосфера је понела и Дедијера, стрелца једног гола, па је с трчањем претерао и после утакмице добио „грозницу мишића“. Позитивни утицај на морал партизана и окупљеног народа није остао не примећен. Убрзо организована још једна утакмица са Ваљевцима. Дедијер преноси илустративан запис о организовању утакмице који нам открива природу партизанског бављена спортом, тј. лоше материјалне услове и ad hoc организовање: „Још пре подне смо Зоран Жујовић и ја с четом пионира направили стативе на игралишту и набавили фудбал“. Тим Врховног штаба овога пута био је бољи и победио резултатом 4:0. За Ваљевце играо је и поп Владо Зечевић који је са позиције бека играо оштру игру и „поломио мене (Дедијера – Н.М.) и Лолу“. Осим бројног народа, утакмици је присуствовао и Тито који је и фотографисао.¹³⁰

Мировање у Фочи, пресецао мањим акцијама и бомбардовањима, утицало је спремност партизана. Дедијер преноси да су организовани и чисто кондициони тренинзи, а у литератури се наводи да је Тито указао на потребу јачања физичке спреме. Стационараност у једном месту од готово 3 месеца утицала је на партизана који све више имају слободног времена и редовније задовољавају основне физиолошке потребе. Последично, биране су рекреативне активности: осим фудбала, играо се и шах, а део вођства, на челу са Титом бира лов на дивокозе. Фудбалске утакмице узимају све више маха и тимови почињу чак и активно и плански да тренирају. За 6. мај планирано је и велико такмичење за које би били уприличени разни спортски сусрети, било је то прво

¹²⁹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988: Druga knjiga Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*, 231–232.

¹³⁰ Владимир Дедијер, *Дневник: прва књига од 6 априла 1941 до 27 новембра 1942*, 141–148; Лука Боžовић, *Fočanska partizanska republika*, (Foča: Muzej fočanskog perioda NOB-a, 1982), 150–152; Vladimir Velebit, *Moj život*, (Zaprešić: Fraktura, 2017), 283; Vladimir Dediđer, *Radost i tuga fudbala, : i Aјšina intimna razmišljanja o tome zašto je luda za fudbalom*, (Rijeka: Liburnija, Zagreb: Mladost, 1981), 30–32.

„партизанско спортско такмичење“ или „Партизанска олимпијада“. У фудбалу Врховни штаб је победио фочанске омладинце а Ваљевци су поражени од стране радника. У шаховском турниру победу је однео Александар Ранковић. Ипак, најславније је прошао Крагујевачки батаљон који је однео готово све победе. Од дисциплина пристуне су биле и скок у даљ, трчање на 1500 метара и одбојку. Такође, у такмичењима учешће су узеле и „другарице“ што је нарочито значајно јер је у питању био претежно муслимански крај у коме је и Антифашистички фронт жена у овом периоду био активан.¹³¹

Падом Фоче пао је и партизански спортски живот. Опет сведени на задовољење најосновнијих животних потреба за спорт у партизанском животу од маја 1942. није било места. Дедијер успутно наводи да су код Дринића искористили велики снег да би „шалили, рвали и бацали“. Боравак у Дринићу, око Божића, Милован Ђилас, Митра Митровић, Олга и Владимир Дедијер искористили су и за лов на лисице.¹³² Опет, спортски живот наставио је и даље да тиња, условљен објективним околностима у којима су се партизани налазили. Фицрој Маклин наводи како на Крочули моменат предаха су искористили да пливају ради рекреације али и ради хигијене.¹³³ Дедијер преноси да је током Пете офанзиве играње шаха било учестало, да се чак размишљао да организује шаховски турнир управо под називом „Пета офанзива“. Идеју је пресекао немачки продор у Шавник и нове ратне прилике у којима ни за шах није било места.¹³⁴

Но, формирање партизанског социјалистичког спорта сегмент је процеса формирање нове власти и установа револуције који је започео одмах по избијању устанка. Проистекле из устанка, „установе револуције“ биле су аутентичне и еманципаторске и представљале су темељ за потоњу „Диктатуру пролетеријата“.¹³⁵ У Фочи, у сенци Фочанских прописа, посејана је клица социјалистичког спорта која за своје бујање је морала да сачека ослобођење.

¹³¹ Владимир Дедијер, *Дневник: прва књига од 6 априла 1941 до 27 новембра 1942*, 150–152; Hrvoje Macanović, “Predstavnici nove Jugoslavije na jubilarним olimpijskim proslavama u Lausanni 1944. godine”, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 9-10*, 1974, 52; Luka Božović, *Fočanska partizanska republika*, 138–152.

¹³² Владимир Дедијер, *Дневник: друга књига од 28 новембра 1942 до 10 новембра 1943*, 53–54.

¹³³ Ficroj Maklin, *Rat na Balkanu*, (Beograd: Prosveta, 1980) 83–84.

¹³⁴ Владимир Дедијер, *Дневник: друга књига од 28 новембра 1942 до 10 новембра 1943*, 257.

¹³⁵ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Druga knjiga: Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*, 200; Branko Petranović, *Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji (1941-1945)*, (Beograd: Savremena administracija, 1979), 97–101.

4. Спорт у залеђу рата на југословенском простору

Савезничком контраофанзивом рат у Европи се ближио крају. У Југославији на крилима својих победа партизански покрет се етаблирао као једини признати и још у току рата започео процес свог признавања.

На маргинама овог процеса започет је и процес изградње социјалистичког спорта. Започет је у залеђу рата и наспрам ратних догађања по својој важности стајао је у њиховој сенци. Међутим, за потоњу историју Југословенског спорта неопходно је да сагледамо његове почетке које су времену њиховог настајања били пригушени и даље трајећим ратним разарањима. Стога, ратне операције ставићемо по страни и сагледаћемо неколико догађаја од значаја за формирање југословенског социјалистичког спорта.

1) Хајдукова репрезентација партизана

Одласком на Вис до тада илегални герилци добијају сталну базу, заштићену савезничком ратном машинеријом и међународни углед. За грађење тог угледа коришћен је и спорт. Фудбалери, из редова партизана, рибарским чамцима пребацили су се на Вис код Врховног штаба зарад специјалног задатка. Тај задатак био је оформљене првог партизански тима врхунских спортиста и поверен је сплитском Хајдуку који је обновљен на свечаној скупштини на Вису маја 1944. године. Променио је и име јер је уз Хајдук додато НОВЈ и тиме творио назив – Хајдук НОВЈ. Одабрани фудбалери и обнављање баш Хајдука није било случајно: 1941. године читав тим прешао је у партизане а италијански окупатори су клуб угасили и имовину запленили. Отишли су у партизане иако им је нуђено да као *Спалато* наставе са радом и да се укључе у првенство Италије. Чак и раније, Хајдук је био познат по окупљању симпатизера тада забрањене Комунистичке партије Југославије. Последично, Хајдук је декретом распуштен а његови спортисти махом одлазе у партизане.¹³⁶

¹³⁶ АЈ, Фонд 117, Савез синдиката Југославије (ССЈ), ф–138, Главни одбор Јединствених синдиката Хрватске, Централни одбор Јединствених синдиката Југославије, предмет: ФД „Хајдук“ предлог за награду

Нови *Хајдук* основан је на Вису као тим Југословенске армије маја 1944.¹³⁷ С те стране *Партизан* није први тим Југословенске армије, већ то место заузима *Хајдук*.

Као тим Југословенске армије *Хајдук* се отиснуо марта 1945. на турнеју по Средоземљу, заправо по зонама британског утицаја. Осим војне мисије код савезника из априла 1944. године предвођене Владимиром Велебитом, турнеја *Хајдука* ретки је крупни искорак партизана у иностранство. Циљ је била промоција партизанског покрета, свакако у светлу признавања покрета и као својеврсна претходница сусрета Тита са Черчиллом и споразума Тито–Шубашић.¹³⁸

Тим је предводио поручник Шиме Пудије и већ у Италији капетин Вајт, вођа британског спорта за окупирану Италију и Малту, упитао их је: „Знате ли Ви, да на Малти има четника“. Одговор тима је био „Знамо“ а капетан очито је желео да скине одговорност и навео да им је безбедност у рукама „Defence security“.¹³⁹

Прве утакмице игране су на Малти где се застава Југославије нашла између застава Велике Британије и Малте. На петој утакмици на острву интонирана је и химна „Хеј Словени“. Тим је потом авионом бомбардером пребачен у Каиро.¹⁴⁰

У Египту осим спортских сусрета тим се сусрео и са југословенским избеглицама. Следећа дестинација била је Тел Авив, такође под британском окупацијом. Следила је Сирија и Либан.¹⁴¹

Да нису у питању били искључиво спортски сусрети показује податак да је и *Хајдук* на турнеји успео пребацити део морнара и официра бивше морнарице у Југославију и

12.07.1948; Hrvoje Macanović, “Predstavnici nove Jugoslavije na jubilarним olimpijskim proslavama u Lausanni 1944. године“, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije* 9-10, 1974, 51–52.

¹³⁷ АЈ, Фонд 836, Кабинет Маршала Југославије (КМЈ), II-6-с/1, Извештај о турнеји Хајдука, тима Југословенске армије на Малти, у Египту, Палестини, Либану, Сирији са дневником турнеје и предгледом организационог стања чланова КП партијске ћелије при тиму Хајдука 04.03.-03.07.1945.

¹³⁸ Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990), 144.

¹³⁹ АЈ, Фонд 836, Кабинет Маршала Југославије (КМЈ), II-6-с/1, Извештај о турнеји Хајдука, тима Југословенске армије на Малти, у Египту, Палестини, Либану, Сирији са дневником турнеје и предгледом организационог стања чланова КП партијске ћелије при тиму Хајдука 04.03.-03.07.1945.

¹⁴⁰ Исто.

¹⁴¹ Исто.

прикључио их Југословенској армији. Осим тога, у Југославију су понели и велики број спортских реквизита.¹⁴²

Осим фудбалера, партизански покрет представљали су и пливачи и ватерполисти који су августа 1944. имали међународне сусрете у ослобођеном Риму. Резултат је био несвакидашњи: два прва места у пливању на 100 метара и штафети мешовито, једно друго место и три трећа. Изненађене је утолико веће ако се узме у обзир да су учесници на такмичење дошли из редова партизана и свакако да нису имали адекватне услове тренинга.¹⁴³

Вратимо се на *Хајдук*. Не само да је био први војни тим већ и представља први корак „спортске дипломатије“ социјалистичке Југославије. Ту улогу одиграо је безмало савршено, нема назнака икаквих пропуста или скандала, а даљи ток такве дипломатије по формирању саме државе сагледаћемо касније.

2) Први партизани на Олимпијским играма

Вероватно најзначајнији наступ спортиста нове Југославије, пре самог њеног оснивања, догодио се спонтано. У питању су специфичне Олимпијске игре у Лозани 1944. године када су тимови састављени од махом избеглица организовали незваничне Олимпијске игре у још ратом захваћеној Европи, додуше на неутралном терену Швајцарске.¹⁴⁴ Избеглице су имале прилику да се такмиче у атлетици, скоковима, бацању диска и кугле, пливању, боксу, одбојци, ватерполу и кошарци. Победницима нису дељене медаље, игре су остале незваничне али итекако значајне за историју Олимпијског покрета. Југославију, тада распрчану, представљало је низ истакнутих спортиста/избеглица које је месецима тренирао атлетичар Артур Такач, такође избеглица. На такмичењу нису редовно

¹⁴² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Главни одбор Јединствених синдиката Хрватске, Централни одбор Јединствених синдиката Југославије, предмет: ФД „Хајдук“ предлог за награду 12.07.1948.

¹⁴³ Нргоје Масановић, “Представници нове Југославије на јубиларним олимпијским прославима у Lausanni 1944. године”, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije* 9-10, 1974, 52.

¹⁴⁴ Бројне избеглице из Југославије своје уточиште су нашле у Швајцарској. На линији анти–фашизма организовале су богати културни и политички живот, Олимпијске игре су само један сегмент тога. Више о југословенским избеглицама у Швајцарској у: Младенка Иванковић, *Југословенски антифашисти у Швајцарској: 1941-1945*, (Београд: Институт за савремену историју, Институт за новију историју Србије, 1996).

интониране химне. Међутим, сваког јутра подизана је олимпијска застава уз певање химне једне од држава учесница. Један од представника Југославије, Михајло Вујовић, преноси сећање да су заједно Чехословаци, Пољаци и Југословени приликом дизања олимпијске заставе певали химну „Хеј Словени“. Исти Вујовић потом је победио у бацању диска а запажене резултате постигли су и остали учесници. Осим такмичарског аспекта, Југославију су на свечаној академији и конгресу психологије и педагогије спорта, такође у Лозани, представљали поменути Такач са рефератом „Педагогија и тренинг у атлетском спорту“ и Јелена Станојевић са рефератом „Спорт и жена“.¹⁴⁵

Учешће југословенских избеглица значајно не само за међународни углед партизанског покрета већ и за потоње односе социјалистичке Југославије са Међународним Олимпијским Комитетом. Артур Такач из Швајцарске је побегао у Француску где се придружио тамошњим партизанима да би убрзо успео да се пребаци у Југославију и придружи се Народноослободилачком покрету. Завршио је као пуковник Југословенске народне армије. Осим те функције био је први представник нове Југославије у МОК–у и тиме заменио представнике старе – Светомира Ђукића и Фрању Бучара. Проналазимо га и као међународног секретара Атлетског савеза Југославије.¹⁴⁶ Тиме социјалистичка Југославија, пре формирања државе, стекла је значајан државнички елемент на који је потом могла да се надовеже – *de facto* чланство у Међународном Олимпијском Комитету већ јуна 1944. године.

3) Прве мере организовања новог спорта

Напредовањем савезничких војски и признањем и убрајањем партизана у савезничку коалицију Југославија се постепено ослобађала. Спорт је живео и за време окупације а тек је процветао по њеном крају.

¹⁴⁵ Hrvoje Macanović, “Predstavници nove Jugoslavije na jubilarnim olimpijskim proslavama u Lausanni 1944. godine“, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije* 9-10, 1974, 52–55; *Олимпијски вековник: 1910-2010*, 1, аутор пројекта Чедомир Шошкић, (Београд: Службени гласник, 2010), 168-169.

¹⁴⁶ Hrvoje Macanović, “Predstavници nove Jugoslavije na jubilarnim olimpijskim proslavama u Lausanni 1944. godine“, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije* 9-10, 1974, 55; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице 22, Списак чланова извршног одбора Фискултурног савеза Југославије.

Окончање тмурних дана окупације народ је дочекао с усхићењем. Треба имати у виду Масовљево хијерархију мотива где је коначно било могуће задовољнити основне мотиве. Потом, мотив за социјализацијом, кретњом и забавом долази на ред а за његово испуњење спорт је итекако адекватан.

У залеђу рата спорт настао је стихијски из истинске потребе становништва за рекреацијом. Био је аполитични, у мери колико је то могуће, и стајао је ван партијске контроле. Пред Партијом се тек налазио задатак да тај новонастали, или новоуспостављени, спорт интегрише у нову Југославију. Махом је у питању био фудбал, што имајући у виду да је за њега била довољна крпењача, импровизоване стативе и пољана, и не чуди.¹⁴⁷ Како је изгледао тај стихијски спортски живот можемо сагледати по нешто каснијем извору, из 1947. године за Хрватску, који управо о њему говори: „Па ипак смо посувда могли видјети масе наших пионира како по покрајнама улицама или градилиштима градова и по сеоским лединама натјеравају „крпењачу“ или у бољем случају свестрано искрпљену лопту, како импровизирају тенис, јуре на столни тенис, скачу у воду и пливају по млакама и ријекама љети, а зими јуре по леду са клизаљкама или без њих или се весело спуштају низ бријег на малим саоницама или примитивним скијама“.¹⁴⁸

Први документ који третира организацију нове физичке културе потиче из децембра 1944. године, дакле пред сам крај ратних операција. Наслов такође сугерише да је први: „Прве мере које треба предузети у циљу оживљавања физичке културе у Федеративној Демократској Југославији“. Мере су подељене у „опште“ и „посебне“. Прва ставка је очекивано укидање Министарства физичког васпитања народа и предаје надлежности Централном повереништву за просвету. План је био да се у оквиру тог Повереништва оформи одељење за физичку културу. Од наведеног се одступило одмах с обзиром да је после рата формиран Комитет за физкултуру који је стајао мимо Министарства просвете. Даљи ток организације требао је бити препуштен комисији која би дефинисала дефинитивни план организације новог спорта. Састав комисије је илустративан и сведочи о организацији и идеологији новог спорта: преставници УСАОЈ,

¹⁴⁷ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–27, I Пленум УСАОЈ, март 1945.

¹⁴⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Телесни одгој Пионира, реферат на главној скупштини ФИСАХ-а 06.01.1947.

Врховног штаба НОВ, Повереништва за здравље и Повереништва за просвету. Комисија није била независна већ је план морала дати на одобрење Атнифашистичком већу Југославије.¹⁴⁹

Да би се стихијски спорт интегрисао у нову власт федералним јединицама је препоручено да оформе одељење за физичку културу при својим повереништвима за просвету. Узор је требала бити Централно одељење за Физичку културу. Са остацима старог спорта није могло бити компромиса: Атнифашистичком већу је дат предлог да доносе одлуку по којим би се укинуле све „телесно васпитне (гимнастичке, витешке) и спортске организације (савези, потсавези, жупе, друштва и клубови)“. Сва имовина би била предата и сваки савез би добио свог делегата и комесара. Одлука је махом прихваћена, што ћемо видети касније при сагледавању (дис)континуитета са соколским организацијама.¹⁵⁰

За следећу 1945. годину предвиђена је организација такмичења, дакле потпуни почетак новог спортског живота. Да он не би ишао мимо државне идеологије у плану је било и повезивање са спортским новинарима да би се са њима „израдио нацрт за смишљену пропаганду физичке културе путем штампе, радија, предавања и слично“.¹⁵¹

За реализацију било је предвиђено да се нови спорт спроводи кроз „све школе, УСАОЈ, Народно ослободилачку војску и месне народноослободилачке одборе“.¹⁵² Касније на ову листу биће додат Савез самосталних синдиката Југославије и тиме ће се све веће друштвене и државне организације активирати на пољу спорта, о чему ће бити више речи.

За школску физичку културу било је предвиђено писање новог наставног плана али таквог који би имао и минималне захтеве да би могао да обухвати све школе. Наведено је свакако последица ратне штете које је Југославија тада и даље трпела а која се нарочито рефлектовала на школске објекте. За кадрове предвиђено је обухватање постојећих којима

¹⁴⁹ Dragan Maršićević, „Prve mere za obnavljanje fizičke kulture u DF Jugoslaviji“, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 6-7*, (Beograd: Komisija za istoriju, arhiv i muzej fizičke kulture SR Srbije, 1969), 26–27.

¹⁵⁰ Исто, 26.

¹⁵¹ Исто, 27.

¹⁵² Исто, 28; *Политика*, 02.02.1945.

би се представило ново физичко васпитање, али и формирање нових кадрова који би долазили из редова ученика.¹⁵³

Ради ангажовања на пољу спорта УСАОЈ пре свега требало је упознати председништво а затим и израдити и план рада за будуће физкултурне колективе у оквиру УСАОЈ. Такође, било је и предвиђено организовање течајева за наставни кадар за руковођење овим колективима у омладинским домовима. У војсци, предвиђен је био референт за физички културу и са спортом у војсци се требало започети одмах али ипак узимајући у обзир да је и даље ратно стање. Додатно, Врховном штабу је препоручено да се при војним школама уведу физкултурни часови „како би се будући официри уједно оспособљавали и за физкултурне руководиоце.“¹⁵⁴

Код народноослободилачких одбора такође је било предвиђено да се са спортским животом започне одмах, уз израду барем минималног плана. Сматрано је да већ постоје услови да се у Београду организују физкултурни колективи и препоручено је да се с тиме започне одмах. Руке су биле потпуно одрешене, у класичном револуционарном маниру наводи се: „У току организовања физкултурних колектива при НОО у Београду организатори би наилазили на најразноврсније и непредвиђене могућности па чак и запреке, које би они могли уклањати на лицу места без икаквих административних формалности“. Београд је предвиђен као пробни полигон за организовање физкултурних колектива где би се искуство са тих организовања би било искоришћено да се „избегну непотребна лутања“.¹⁵⁵

Када је ослобођење земље узело маха, наилазимо на следећи документ: I Пленум УСАОЈ–а марта 1945. године. На њему извесни Габријел Гашперић поднео је реферат под називом у коме се већ огледа будућа милитаризација спорта: „Спорт и предвојничка обука омладине“. Као први задатак УСАОЈ дефинише даљу мобилизацију омладине ради завршетка ратних операција а за дотадашњу употребу спорта наводи: „Ми смо више или

¹⁵³ Dragan Maršićević, „Prve mere za obnavljanje fizičke kulture u DF Jugoslaviji“, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 6-7*, (Beograd: Komisija za istoriju, arhiv i muzej fizičke kulture SR Srbije, 1969), 28.

¹⁵⁴ Исто, 29.

¹⁵⁵ Исто, 30.

мање схватили питање спорт као једну форму коју смо употребљавали тамо где је требало, где нисмо могли да на други начин окупимо омладину“.¹⁵⁶

Са предратним спортом морао се направити прекид. Револуционарни, самим тим и оштри прекид: „За предратни рад тих физкултурних организација карактеристично је следеће. Прво да је читав систем теловаспитне културе у основи био погрешно постављен зато што се одвијао далеко од ширих народних слојева... Спорт се нису бавиле широке народне масе. Такав рад увео је у спорт штетни професионализам, а то значи да су се спортом бавили професионалци и професионални клубови, који су своја игралишта претварали у арене где се борио мали број учесника и тако затварали игралишта хиљаде и хиљаде народа и омладине, где би они могли и да се вежбају и да се физички васпитавају.“ Кривица је наравно пала на Соколе који је „монополисао гимнастику по својим правилима“ и био у „служби шестојануарске дикатуре“.¹⁵⁷

Критика и дистанцирање од прошлости није заобишла ни физичко васпитање у школама. За нову државу били су потребни нови темељи спорта а за старе места није било: „Огромну већину бивших спортских удружења је компромитовало то што су многе наставиле свој рад и за време окупације... Док су гинули најбољи синови нашег народа, међу њима и заслужни спортисти, док су се нека демократска спортска удружења у целини прикључивала народно–ослободилачком покрету, дотле су они окупљали нашу омладину на игралиштима у окупираним местима и тако помоћу окупатора систематски је одвајали од борбе против фашистичких окупатора.“ Са друге стране, „у нашој народно-ослободилачкој војсци, наша омладина је много спортски живела“.¹⁵⁸

Пошто је предратни и ратни квинслишки спорт окарактерисан као дно, могло се одскочити ка будућем спорту. Прво, сасвим јасно се наводи: „Физичка култура улази у састав општег народног просвећивања“. Даље реферат предвиђа да се спорт развија двома линијама: синдикалној и омладинској. Кренуло би се од доле, од месних одбора који потом изабрали окружни одбор. Тежиште рада би се оријентисало и на село јер је „нашој сељачкој омладини било до сада онемогућено да се бави спортом“. Приступ би био

¹⁵⁶ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–27, Централни одбор УСАОЈ-а: I Пленум УСАОЈ-а, одржан марта 1945. године, Спорт и предвојничка обука омладине – реферат друга Габријела Гашпершића.

¹⁵⁷ Исто.

¹⁵⁸ Исто.

свестран и инсистирало би се на комплетном развоју спортисте и еклектици спортских дисциплина. Осим свестраности, масовности и доступности уочљива је и јасна милитаризација спорта: „Нови фискултурни рад са нашом омладином треба у својој целини да буде и предвојничка обука наше омладине“. Реферат предлаже и методе: трчање преко препона са ратном спремом, бацање бомби, вежбе у гађању, мачевање итд. Све ово с циљем да „ће омладина још пре времена ступања у војску заиста да живи једним војничким духом“. Занимљиво је да је писац реферата Габријел Гашпершић тај војнички дух ублажио, повезао га с љубављу и патриотизмом: „заиста оним духом за којим је наша најбоља омладина досада наступала у борби са много љубави према отаџбини, са огромним патриотизмом“.¹⁵⁹

По ослобођењу Београда наставила је са радом Школа за телесно васпитање организовањем фискултурних курсева. Док је још увек на тлу Југославије трајао рат, први послератни кадрови, њих 69, похађали су курс а са праксом је настављено све до формирања Државног института за фискултуру.¹⁶⁰

Званичне програме по страни, спорт је у залеђу рата почео да се буди стихијски у свим крајевима Југославије. Ту на уму опет треба имати Масовљево хијерархију мотива где када пошто су одређеним бољитком који је крај рата носио са собом, или барем престанком страха, становништву омогућена доколица, вишак калорија за потрошити и жеља за слављењем живота који је преживео ратне страхоте. Та жеља манифестовала се, између осталог и кроз спорт, где се као организоване манифестације помињу шаховске утакмице, фудбалске утакмице и крос–кантри трка кроз Калемегдан. Примат је ипак узео фудбал и први меч организован је 12. новембра 1944. између екипе УСАОЈ–а и Прве пролетерске бригаде. До краја те године организован је и сусрет „васкрслих“ клубова *БКС* и *Црвених (Југославија)* где је присуствовало око 6000 људи и прикупљена су значајна

¹⁵⁹ Исто.

¹⁶⁰ *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938-2018)*, уредник Ирина Јухас, (Београд: Универзитет, Факултет спорта и физичког васпитања, 2018), 20–21.

средства од стране Црвеног крста. Крос се истиче јер је у њему учествовало око 500 тркача а окупило се преко 2000 људи дуж целе стазе.¹⁶¹

Све ово настајало полу или потпуно стихијски. Партија је тога била свесна и Зоран Жујовић у дискусији је навео да би било погрешно чекати „планове одозго“ већ и подупрети ову стихију а потом партију инкорпорирати у новонастали спорт.¹⁶²

Коначно, 08. маја 1945. одржан је оснивачки састанак и донета Резолуција Фискултурног одбора Југославије.¹⁶³ Њоме започет је муњевити процес оснивања спортских друштава и изградње новог социјалистичког спорта. Међутим, пре анализе тога неопходно је да сагледамо кључне идејне утицаје који су тај процес обликовали.

¹⁶¹ Дејан Зец, „Почетак изградње социјалистичког спорта у Србији 1944-1945. године“, *Традиција и трансформација: политичке и друштвене промене у Србији и Југославији у 20. веку: зборник радова*. Књ. 1, Уредник Владан Јовановић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2015), 323–324.

АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–27, Централни одбор УСАОЈ-а: I Пленум УСАОЈ-а, одржан марта 1945. године, Спорт и предвојничка обука омладине – реферат друга Габријела Гашпершића.

¹⁶² Исто.

¹⁶³ АЈ, Фонд 313, Министарство просвете ФНРЈ (МП) 1945–1946 (1944–1946), ф–4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на оснивачком састанку 08. маја ове године (1945); Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 315.

III. СПОРТ У СЛУЖБИ „ДИКТАТУРЕ ПРОЛЕТАРИЈАТА“

Дуги 19. век, век врења идеја изнедрио је основе политичке мисли на које ће се потом калемити многи, патуљци на раменима горостата. Рамена нису била ту само као подлога већ и као упуство, и као терет. Класици 19. века попримили су статус „књиге“, у анахроном аврамском смислу које могу само доделити – људи књиге. Нове књиге нису биле регијске, већ филозофске а нигде нису добиле такав значај као у социјализму где је читава идеологија и реализација те идеје чврсто стајала на раменима Маркса, Лењина и Стаљина. Да би разумели тежину тих рамена потребно је да се сагледамо идеје ових колоса на подручију спорта и физичког развоја човека уопште.

1. Марксизам – лењинизам и спорт

1) Карл Маркс, Фридрих Енгелс и питање спорта

Турбулентни почетак 19. века доне је многе корените промене на пољу политике и политичке мисли. На пољу свакодневног живота, темпо промена био је далеко спорији. Но, дуги 19. и ту је изнедрио револуцију – индустријску револуцију која је радикално променила живот сваког човека до којег је она допрла, а у 19. веку допрла је до многих. Европски континент прошарао се железничким пругама које су га учиниле никад ближим али и никад истим. Континент је доживео корениту промену која се тичала сваког човека и као таква није могла бити игнорисана.

Проблематика коју је донела је произилазила из људске природе и окружења људском руком модификованог. Човек, физички на нивоу ловца–сакупљача¹⁶⁴ индустријском револуцијом наспрам себе добио је средину која нити га испуњава, нити развија, већ негира његову природу. Проблематика сеже и пре индустријске револуције али је њоме добила на замаху где се по први пут човек радикално удаљио од природе, околице и своје.

Парадоксално, спорт је био заступљенији пре индустријске револуције. Народи Европе су у периодима одмора од пољских радова упражњавали разне видове спортова као део фолклора и традиције. Примера ради, на простору Југославије заступљено је било бацање камена са рамена, трчање, јахање, стреличарство, мачевање, разни типови рвања и остале, махом ратничке вештине. Свакако најрепрезентативнија је Сињска алка, средњевековна манифестација физичке културе која је остала сачувана до данас.¹⁶⁵ Тих преиндустријских рекреација и њихових благодети био је свестан и Фридрих Енгелс који наводи да радници, имајући довољно слободног времена „узимају учешћа још и у разонодама и забавама својих суседа; и све те забаве, куглање, лоптање итд. доприносиле

¹⁶⁴ Eric Trinkaus, “The Paleobiology of Modern Human Emergence“, *The Origin of Modern Humans: Biology Reconsidered*, Edited by Fred H. Smith and James C. M. Ahern, (New Jersey: John Wiley & Sons, Inc, 2013) 417–418; *The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers*, edited by Richard B. Lee and Richard Heywood Daly, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), на корици.

¹⁶⁵ Bora Jovanović, *Fizička kultura kroz istoriju*, 126–130.

су одржању здравља и снажењу њиховог тела. То су били већином снажни, добро грађени људи“.¹⁶⁶ Међутим, дубоко повезан са феноменом слободног времена спорт је индустријском револуцијом код одређених делова друштва потпуно маргинализован јер „сат и фабричка сирена нису имали слуха за древну забаву“.¹⁶⁷ Очи Маркса и Енгелса управо су биле упрте у те делове друштва, доминантно пролетаријат, па дубље анализе или критике улоге спорта у друштву од стране њих и нема. Такође, исте те очи нису биле упрте југословенски простор, већ махом у друштва Западне Европе где је већ индустријска револуција узела маха.

Ипак, на линији материјалистичке филозофије Маркс је био дубоко свестан узајамне зависти духовног и физичког. Дотадашње учење о дуализму душе и тела, настало под утицајем хришћанске теологије, Маркс не само да је одбацио него и инсистирао на повезаности оба аспекта, али и каузалности. У основи његовог материјализма налазио се постулат да ум зависи пре свега од материјалног света, тј. економске базе у којој се појединац налази.¹⁶⁸ Такође, био је сведок физичког пропадања радника услед монотоних и исцрпљујућих послова који су на људско тело и психу имали погубан утицај. Свестраност у образовању, достизање комплетности човека као таквог присутно је и на физичком пољу. Реалност рада 19. века била је управо супротна. Уском специјализацијом радник би ангажовао само одређене мишићне групе и последично трпео трајне физичке деформитете. Енгелс је машинске раднике упоређивао са Сизифовским послом који би „до крајности изнуривао живчани систем и истовремено пригушио многострану игру мишића и одузео човеку сваку слободну телесну и духовну делатност“.¹⁶⁹ У условима капиталистичког машинског рада простора за телесни развој једноставно није било јер сам машински рад је „механизам који у многим случајевима постиже савршенство тек тиме што радник бива буквално осакаћен, и телесно и духовно“.¹⁷⁰ С друге стране, Енгелс је био и свестан и позитивног ефекта коју физичка активност може изазвати: „Коришћење

¹⁶⁶ Фридрих Енгелс, *Положај радничке класе у Енглеској*, (Београд: Култура, 1951), 15.

¹⁶⁷ Holt, R. (1989) *Sport and the British: A Modern History*. Oxford; Oxford University Press, 37; Наведено према: Grejam Skemler, *Sport i društvo: istorija, moć i kultura*, 58.

¹⁶⁸ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, (London: Cambridge University Press, 2010), 56.

¹⁶⁹ F. Engels, *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*, 216, 217; Наведено према: Karl Marks, *Kapital: Kritika političke ekonomije, Prvi tom, Knjiga I: Proces proizvodnje kapitala*, (Београд: Prosveta, 1977), 374.

¹⁷⁰ Fridrih Engels, *Socijalizam: istorija, teorija i praksa*, (Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1973), 109.

различитих врста оружја током рада и војних активности код примитивних људи је развило њихову менталну и физичку способност“.¹⁷¹

Индустријска револуција и раст градова и пролетеријата имала су своје последице. Занимљиво је да Маркс те последице посматра свеобухватно, као део комплексног феномена (или проблема) капитализма. У две реченице од последица по покретачку снагу друштва, преко еколошких консеквенци, Маркс долази и до телесног пропадања човечанства: „Са све већом претежношћу градског становништва, које она (крупна индустрија – Н.М.) гомила у великим центрима, капиталистичка производња гомила с једне стране историјску покретачку снагу друштва, а с друге стране омета размену материје између човека и земље, тј. враћање земљишту оних његових саставних делова које је човек потрошио у облику хране и одела, омета, дакле, вечити природни услов трајне плодности земљишта. Тиме она уједно разара телесно здравље градских радника и духовни живот сеоских радника“.¹⁷² На недостатак слободног времена, и тиме немогућност упражњавања спорта, осврнуо се Енгелс: „И осуда на један такав рад, који раднику одузима све време, који му једва оставља времена да једе и спава, а за слободно кретање по чистом ваздуху, за уживање у природи не оставља му баш нимало времена, о духовној делатности пак ни да не говоримо – зар таква једна осуда да не спусти човека на ниво животиње?“.¹⁷³

Поделом рада и даљом индустријализацијом радник губи и на својој умешности. Физички рад који је до тада обављао, који је и могао бити комплексан а сам радник теже заменљив, услед превласти машинског рада: „Радник се претвара у просту, монотону производну снагу, од које се не траже нарочито телесне ни духовне способности. Његов рад може сада да обавља свако“.¹⁷⁴ Додатно, природа тог рада је таква да онемогућава значајније „кретање мишића и телесну активност“. Пре свега физички, тај рад је „умртвљује и исцрпљује до крајњих граница“ а као консеквенцу „затупљује, и то како

¹⁷¹ F. Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (FLPH, Moscow, 1958), p. 28; Наведено према: James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 58.

¹⁷² Karl Marks, *Kapital: Kritika političke ekonomije, Prvi tom, Knjiga I: Proces proizvodnje kapitala*, 445.

¹⁷³ Фридрих Енгелс, *Положај радничке класе у Енглеској*, 141.

¹⁷⁴ Karl Marks, *Predgovor Prilogu kritike političke ekonomije; Najamni rad i kapital*, (Beograd: Centar za liberterske studije, 2006), 63.

тело тако и дух радника“.¹⁷⁵ У својим делима Маркс је врло оштар по питању физичког пропадања радника и користи то, свакако евидентно стање, ради истицања погубности капитализма по човека. У делу *Надница, цена и профит* сасвим огољено наводи: „Човек који не располаже слободним временом, чији је цео живот, не узимајући у обзир чисто физичке прекиде потребне за спавање, узимање хране итд, заузет радом за капиталиста, такав човек нижи је од живинчета. Телесно сломљен и духовно огрубео – он је само машина за произвођење туђег богатства.“¹⁷⁶ Телесно здравље не раздваја од осталих кључних поља развоја човека, сматра га интегративним и каузативним делом сваког човека, он наводи да су радници „занемарени од владајуће класе како у физичком и интелектуалном, тако и у моралном погледу“.¹⁷⁷

Будући да је основа тадашњег рада управо била употреба физичке снаге, Маркс из ње извучи и први елемент вредности рада – физички, док би други представљао историјски или друштвени. Крајњу границу те вредности управо представља и физичка граница радника – „радникова телесна снага“. Наизглед, капиталиста би морао да се побрине о телесном здрављу радника, свакако ради даље продукције капитала и даљег рада истог појединца. Међутим, високи прираштај 19. века и вишак радне снаге управо омогућује капиталисти да телесно здравље радника занемарује, тј. да је дотерује до своје „крајње границе“, јер „брза смена слабашних и кратковечних генерација обезбедиће тржиште рада исто тако добро као и низ снажних и дуговечних генерација“.¹⁷⁸ Енгелс чак и наводи да ће се нове генерације, будући да већ од детињства пролетери проводе свој живот у фабрикама, разликовати и физички будући да међу њима „нема ниједног високог, атлетски развијеног човека“.¹⁷⁹ Посредно и одбрамбена моћ земље пати, ослањајући се на извештај војног лекара, Енелс наводи да у Бирмингаму налазио мали број људи способних за војну службу с обзиром да су махом „малени, суви и врло мале телесне снаге, многи сем тога искривљених груди или кичме“.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Karl Marks i Fridrih Engels, *O vaspitanju i obrazovanju*, (Beograd: Radnička štampa, 1982), 112–113; Исте закључке о „затуљивању“ радника износи и Енгелс у: Фридрих Енгелс, *Положај радничке класе у Енглеској*, 201.

¹⁷⁶ Karl Marks, *Nadnica, cena i profit*, (Beograd: Kultura, 1969), 65.

¹⁷⁷ Karl Marks i Fridrih Engels, *O vaspitanju i obrazovanju*, 106.

¹⁷⁸ Karl Marks, *Nadnica, cena i profit*, 69.

¹⁷⁹ Фридрих Енгелс, *Положај радничке класе у Енглеској*, 180.

¹⁸⁰ *Исто*. 226.

У критици буржоазије Маркс се осврнуо на њен, условно речено спортски живот. Наиме, пославши на сметлиште историје идеале средњовековног витештва, који су почивали на одрицању, части и умећу ратовања,¹⁸¹ буржоазија је „нашла одговарајућу допуну у најмлитавијем дембелисању“.¹⁸²

Не само да је био дубоко свестан погубног монотог физичког рада по телесно здравље радника, Маркс је такође из природе физичког рада и врсте ангазоване мускулатуре изводио и узрочнике у промени природе рада. По њему, разлика у мишићном напрезању и диференцијацијама у конституцији мушкараца наспрам жена и деце је један од узрока феномена масовног рада жене и деце: „Машине, уколико чине снагу мишића сувишном, постају средством да се употребе радници без мишићне снаге или незреле телесне развијености, али веће гipкости удова. Због тога је рад жена и деце био прва парола капиталистичке примене машина!“.¹⁸³ Последице овог рада по телесно здравље такође није могао а да не помене: „како се деца и млада лица, као и радничке жене, које машина подвргава капиталистичког експлоатацији, физички упропашћују, прво непосредно у фабрикама које се подижу на бази машина, а затим посредно у свима осталим индустријским гранама“.¹⁸⁴ Маркс је истицао да је машини потребно „покорније“ и „савитљивије“ тело али такво које би „бунтовну али и еластичну људску природну границу свело на минималан отпор“.¹⁸⁵

Са друге стране, у разматрању школства Маркс се опет дотиче спорта где сада акцентује његове позитивне аспекте по човека. Овога пута истиче предности наставе гимнастике пошто је на основи фабричког закона показано да деца која мање времена проводе у школи постижу боље успехе. Наслањајући се на Роберта Овена, Маркс васпитање у будућности види у спајању производног рада са наставом и гимнастиком и то: „не само ако метод за повећање друштвене производње него и као једини метод за

¹⁸¹ Johan Huizinga, *Jesen Srednjeg vijeka*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 1964), 71, 76–77.

¹⁸² Karl Marks i Fridrih Engels, *Komunistički manifest*, (Beograd: Centar za liberterske studije, 2009), 35.

¹⁸³ Karl Marks, *Kapital: Kritika političke ekonomije, Prvi tom, Knjiga I: Proces proizvodnje kapitala*, 349; Такође, у *Комунистичком манифесту* наводи: „Уколико ручни рад захтева мање умешности и испољавања снаге, тј. што се модерна индустрија више развија, то се више рад мушкарца потискује радом жена и деце“ (Karl Marks i Fridrih Engels, *Komunistički manifest*, 41.)

¹⁸⁴ Karl Marks, *Kapital: Kritika političke ekonomije, Prvi tom, Knjiga I: Proces proizvodnje kapitala*, 352.

¹⁸⁵ *Исто*, 357.

производњу свестрано развијених људи“.¹⁸⁶ Заједно са Енгелсом експлицитно наводи да под васпитањем подразумева три ствари: духовно, телесно и техничко васпитање.¹⁸⁷

Тиме долазимо и до основе марксистичке утопије: слику будућег човека, слику коју су настојали да достигну како у СССР–у тако и у социјалистичкој Југославији. Човек социјализма, у теорији, би био комплетан и свестран: не само духовно већ и физички. Уска специјализација мускулатуре евидентна приликом физичког рада на машинама, али и код врхунских спортиста, није смела бити део социјалистичког човека. Човек социјализма би такође своју снагу трошио на рад али „с најмањим утрошком снаге и под условима који су најдостојнији и најадекватнији њиховој људској природи.“ Ако одемо корак даље – до човека комунизма – он би превазилазећи „царство нужности“ нашао се у друштву у коме „почиње развитак људске снаге, које је сврха самом себи, право царство слободе“.¹⁸⁸ Но, то царство историја још увек није упознала, а у раду задржаћемо се на „царству нужности“, тј. социјализму, коју је настојала да изгради Југославија после 1945. године.

Краткорочно, основу своје борбе Маркс је конципирао око смањења радног времена. Идеал је био јасан: осам сати рада, осам сати за оно што желимо и осам сати одмора. Под ставком слободног времена комунисти свакако нису подразумевали рекреацију, већ доминантно синдикално деловање, барем у првој предреволуционарној фази.

Паралелно с тиме, доводећи и у питање узрочности истог, јавља се врхунски спорт широм Европе где сада радници троше своје време на утакмицама и своји класну свест замењују клубашком. На подручју Велике Британије фубалски клубови управо ничу у градским центрима где окупљају раднике где се индентити клубова граде не само око фабрика него и око локалитета, додатно хетерогенишући радништво сада не само по националној основи већ и по локалној. Идеолошки, радници не само да су имали отаџбине већ и своје регије и спортске клубове. Тако се Велика Британија, на самом крају

¹⁸⁶ Исто, 428; Bora Jovanović, *Fizička kultura kroz istoriju*, 114; Bora Jovanović, *Fizička kultura kroz istoriju*, 111.

¹⁸⁷ Karl Marks i Fridrih Engels, *O vaspitanju i obrazovanju*, 62; Bora Jovanović, *Fizička kultura kroz istoriju*, 116; Bora Jovanović, *стојућевућ*, 113.

¹⁸⁸ Karl Marks, *Kapital: Kritika političke ekonomije, Treći tom*, 682.

Марковог живота, поделила по клубовима, који су опет били подељени класно али и национално.¹⁸⁹ Овај феномен Марксу и Енгелсу је суштински промакао и у њиховим делима недостаје критике врхунског спорта који је управо тада доживљавао своје узлете.

У суштини, Маркс је поставио, додуше угрубо, основе социјалистичке физкултуре. Свестраност, масовност и каузалност развоја ума од тела кључне су идеје које оставио својим (идеолошким) наследницима. Међутим, у феномен спорта Маркс није дубље залазио, као што смо видели и Енгелс се више бавио тим питањем. Бивајући пре свега економиста и историчар Маркс се сконцентрисао на економске узрочнике света и потенцијале за његову промену. Сам спорт у његово доба није био нарочито развијен али је већ попримао карактеристичне обресе које ће коначно формирати 20. век. Његов значај, истина, Маркс није увидео. Но, Маркс је био један од џинова на чијим раменима су почивале идеје социјалистичке Југославије. Други џин, Владимир Илич Лењин, живео је у времену нагле експанзије спорта и према њему морао је заузети конкретнији став.

2) Први кораци социјалистичког спорта: спорт Лењиновог СССР-а

Будући да је потицао из учене породице средње класе, Лењин имао је прилике да води активан спортски живот у своме детињству. У родном Симбирску најзаступљенији су били зимски спортови. Од почетног санкања, Лењин је убрзо дошао до клизања којим се посветио у детињству али и као гимназијалац. Страствено се посветио и шаху коме је прилазио и озбиљније: проучавао је саму игру и учио шаховске тактике. Будући да је Симбирск ипак био претежно рурални град, Лењин је имао прилике и да лови птице и да пеца. Лети, када омиљено клизање није било доступно, играо је крокет, трчао и пливао.¹⁹⁰

Међутим, убрзо се посветио књизи а потом и револуцији. У томе за свако скретање са добро утврђеног колосека, у бољшевичком маниру, није било места. Како и сам наводи: „Веома сам волео клизање, али сам видео да ми то смета учењу, па сам престао да се клижем“.¹⁹¹ Констатација је свакако значајна, кроз њу провејава дух бољшевизма, али и погрешна. Марксове упуте о равнотежи образовања и значају који физичка активност

¹⁸⁹ Jay Coakley and Elizabeth Pike, *Sport in Society: Issues and Controversies*, 83–85.

¹⁹⁰ Уљанова А.И. и Крупска Н. К., *Лењин: детињство и живот*, (Београд: Просвета, 1971), 15–27.

¹⁹¹ *Исто*, 41.

може имати за побољшавање учења Лењин је превидео. У сваком случају, на личном нивоу Лењин се у потпуности посветио позиву професионалног револуционара. И као такав био је врло активан: шетао је по природи, возио бицикл, ловио али ипак и клизао.¹⁹² С филозофске стране, свакако је био на линији материјализма: анализирајући Лудвига Фојербаха Лењин подвлачи: „Човек нема претставе, нема појма о некој другој стварности, о некаквом другом постојању осим о чулном, физичком“ уз навод да је „чулно, физичко изврсно изједначавање!“. Самог Фојербаха је сматрао зачетником историјског материјализма те је консеквентно велики значај придавао физичком аспекту човека и утицају истог на појединца и друштво уопште.¹⁹³

Ипак, у својој предреволюционарној фази није се значајније посвећивао питању спорта. За разлику од Маркса и Енгелса који су физички развитак посматрали као интегративни део целокупног васпитања и образовања, Лењин је под корпусом васпитања – образовног система подразумевао:

1. Везе школе са политиком
2. Политехничко образовање
3. Умно васпитање
4. Морално васпитање
5. Проблем културног, односно педагошког наслеђа¹⁹⁴

Наведено је последица друштвеног стања тадашње Русије где је, по подацима којим је располагао сам Лењин, 73% неписмених. Свакако као мера просвећивања спорт мора доћи после описмењавања, стога „Задатак праве пролетерске револуције је да победи некултурност и непросвећеност“.¹⁹⁵ Међутим, учача се да под културом Лењин иницијално није подразумевао и „физичку културу“. У читавом делу *О култури и васпитању* не наилазимо ни на помене спорта а камоли указивање на његов значај или конкретнију примену у образовању. Наравно, треба имати и у виду стање у Русији,

¹⁹² Исто, 104, 107.

¹⁹³ V. I. Lenjin, *Filozofske sveske*, (Beograd: Kultura, 1955), 47–48; V. I. Lenjin, *Dela, Tom 23: Filozofski spisi 1909 – 1916*, (Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, 1975), 35–36.

¹⁹⁴ Vladimir Ilić Lenjin, *O kulturi i vaspitanju*, (Beograd: Rad, 1952), 10.

¹⁹⁵ Исто, 68, 173.

свеопште заосталости и неписменост, где без тог иницијалног просвећивања у виду „писмености читавог народа... нећемо постићи свој циљ“. ¹⁹⁶

Док је за тадашње руско друштво просвећивање у виду описмењавања било императив, Лењин се морао дотаћи и пројекције будућег комунистичког друштва где би се и остали сегменти просвећивања могли узети у обзир. У проблематици будућег васпитања ослонио се на Марксов *Капитал* где је посматрајући фабрички рад дошао до истог закључка да „клицу васпитања будуће епохе, која ће за сву децу изнад извесног доба старости повезивати продуктивни рад с наставом и гимнастиком, и то само као метод за повећавање друштвене производње, него и као једини метод за произвођење свестрано развијених људи“. ¹⁹⁷

Посматрајући рововима раздељену Европу и империјалистичким границама подељен свет, Лењин током 1916. године пише своје капитално дело *Империјализам као највиши стадиј капитализма*. Разматрајући све дубљу експлоатацију колонија, Лењин је увидео да се продуктивно становништво метрополе рапидно смањује. Тиме метропола фактички постаје вид „викендице“ намењене искључиво за забаву и релаксацију. На тој линији Лењин наводи да се „Све већи део земљишта у Енглеској одузима привредној производњи и намењује спорту, забави за богаташе“. Последично, спорт не само да је остао привилегија горњих слојева, већ и привилегија метрополе где је сам тај спортски живот омогућен експлоатацијом колоније. Такође, акумулација капитала добијена тим путем своју сврху налази и у спорту где Лењин наводи да само на трке и лов на лисице се у Енглеској троши годишње 14 милиона фунти стерлинга. Као екстремни пример наводи Шкотску као „најаристократскије мјесто за лов и друге спортове“ која „живи од своје прошлости и мистера Карнегија“. ¹⁹⁸

Идеја социјалистичког спорта потекла је управо из супротности са реалношћу капиталистичког спорта почетком 20. века. Пре свега, спорт, уз светску револуцију, престао би бити привилегија метрополе и виших слојева становништва. Сваки човек би

¹⁹⁶ Исто, 203.

¹⁹⁷ Vladimir Ilić Lenjin, *O omladini*, (Beograd: Mladost, 1973), 37; Vladimir Ilić Lenjin, *O Marksu i marksizmu; Velika inicijativa*, (Beograd: Kultura, 1961), 64.

¹⁹⁸ Vladimir Ilić Lenjin, *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma; Država i revolucija*, (Zagreb: Naprijed, 1973), 102.

имао право на осмочасовни радни дан, викенд и време доколице које би управо спортом могао да попуњава. Међутим, светска револуција заустављена је на Висли а Совјетском Савезу је остало да изграђује социјализам унутар својих граница.¹⁹⁹

На површини Црвени октобар деловао је као потпуни преокрет. Започело се за изграђивањем нове државе и друштва, на радикално другачијим поставкама. Међутим, СССР је итекако баштинио наслеђе царске Русије. За обликовање совјетског спорта нису једини извор били постулати Маркса и Енгелса већ је своја упоришта налазио и у другим извориштима. Такође, на револуционарној линији, руско народњаштво је разумело значај спорта и његову потенцијалну употребу у изградњу новог друштва. Николај Чернишевски и Николај Доброљубов наводили су да личност не може бити комплетна без свестрано развијеног и њеног физичког аспекта. На линији народњаштава, њихови извори били су у прошлости: посматрали су руске фолкорне игре закључили да насупрот осталим видовима физичких активности управо фолкор најбоље развија „вољу, иницијативност и креативност“ и доприноси формирању комплетне личности.²⁰⁰

Други значајни извор, који се поклапа са динамиком развоја југословенског спорта и његовим (дис)континуитетима, јесу Соколи. Првобитно доминантан модел војног егзерцира био је пруски, међутим пратећи спољнополитичку линију Руског царства и њена физичка култура доживљава промене. Од 1860. године осетан је снажан утицај Чешког Соколског покрета где се одмах препознао потенцијал физичке културе која је заговарала и пансловенство. Идеје Мирослава Тирша добиле су своје снажно упориште у Русији где су и инструментализоване зарад експанзионистичке политике руског двора.²⁰¹

Највећи утицај дошао је од стране једног од највећег стручњака за физичку културу рада – Петра Лезгафта. Добивши државну стипендију, професор анатомије Лезгафт 1875. године обилази Европу и посматра различите видове физичке културе где из свакога извучи поуке и креира свој метод, убрзо познатији као Лезгафтов метод. Своје идеје спровео је у праксу 1896. када оснива Институт за физичку културу у коме је

¹⁹⁹ Михаил Гелер и Александар Некрич, *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, (Подгорица: ЦИД, 2000), 85–86.

²⁰⁰ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 43.

²⁰¹ Исто, 46–47.

синктеризмом изучавана и практикована мешавина физичких култура из 13 европских држава. Са идеолошке стране, Лезгафт је био изузетно близак марксистичким гледањима на физкултуру. Примера ради, инсистирао је на учешћу жена али не само ради њиховог физичког и менталног развоја већ и као метод друштвеног ослобођења. Ослањајући на Русоовог *Емила*²⁰² циљ му је био да образује савршеног појединца, како физички тако и интелектуално, где би се оформио „идеални организам“. Циљ изградње таквог „организма“ није био циљ сам по себи, представљао је само врхунац достигнућа појединца који би као такав, на своме максимуму, могао максимално да допринесе читавом друштву. Међутим, на истој линији Лезгафт је био оштри противник не само врхунског него и такмичарског спорта будући да је код појединца хранио егоизам. За царску Русију исувише револуционарани Лезгафтови курсеви се затварају 1907. године. Преминувши две године касније, 1909. године, није доживео васкрс његових идеја после Октобра 1917. када се и оснива највећи Институт физичке културе у Лењинграду који и носи његово име.²⁰³ Но, и за бољшевице је био исувише револуционаран и његове упите о штетности такмичарског и врхунског спорта совјетска власт ће једноставно игнорисати свесна моћи тог вида спорта на друштво али и спољнополитички углед државе.

Посредни, али подједнако значајни, утицај по совјетски спорт имала су и истраживања великих психолога: Ивана Сеченова и Ивана Петровича Павлова. Поклапајући се са материјалистичком филозофијом, у својим фундаменталним теоријама Сеченов и Павлов истакли су не само значај физичког аспекта него и његов примат. Последично, наука данас раздвајање соматског и психичког сматра „бескорисним и крајње бесмисленим“.²⁰⁴ Сеченов је дао и практични допринос развоју спорта: оцртао је феномен активног одмора где је у својим истраживањима доказао да је далеко ефикаснији одмор у

²⁰² Детаљно разматрајући однос тела и душе Русо у *Емилу*, ослањајући се на Платона и спартанску агогу, одлази у екстреме. За болешљиву и слабашну децу у Русоовом васпитању није било места јер такво тело „шкоди васпитању душе“. Са тренингом би се почело практично одмах по рођењу где би сваки елемент васпитања био усмерен ка омогућавању слободе кретања Емила и јачању његове мускулатуре и свеопште издржљивости. Расправљајући о каузалности, Русо недвосмислено даје предност, тачније узрочност телесном: „Најпре нека буде човек по снази, па ће онда ускоро бити и човек по разуму“. Линија свакако блиска и материјалистичкој филозофији будући да узрочност и мисли налази у вежбању удова, потом и у самим чулима. (*Žan Žak Ruso, Emil ili o vaspitanju*, (Beograd: Estetika, 1989), 16, 20, 33–41, 80, 112–123, 221–222)

²⁰³ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 47–53.

²⁰⁴ Ljubiša Lazarević, *Psihološke osnove fizičke kulture*, 12.

види физичке кретње од оног пасивног. Тиме је унео револуцију у врхунски спорт, у припреме такмичара, али и у свакодневни живот совјетских радника који су своју доколицу проводили у физичком вежбању или игри, организованој од стране државе, вођеном идејама само Сеченова.²⁰⁵ Идеје Павлова дубоко су утицале на спорт жена и феминизам СССР–а уопште. С обзиром да је сматрао да деца, као и тинејџери, су „неутралног пола“ и да сви људи, без обзира на пол или расу, са одговарајућим тренингом и социјалним окружењем могу развити исте способности и вештине, на подручју спорта (осим такмичарског) полне разлике су занемариване и почетна полазишта за физички развој жена била су истоветна с оним код мушкараца.²⁰⁶

Свеукупно, идејно формирање совјетског спорта графички изгледа овако:

График 1. Идеје које су формирале совјетски спорт.

Освојивши власт 1917. године Лењин је добио и прилику да преузме и праксу спорта нове државе. Циљ је био нови човек: Homo Sovieticus, који је морао бити здрав и свестрано развијен.²⁰⁷ Спорт је имао улогу средства за постизање овог циља, а као

²⁰⁵ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 53–56.

²⁰⁶ Pat Simpson, "Parading Myths: Imaging New Soviet Woman on Fiykul'turnik's Day, July 1944", *The Russian Review*, Vol. 63, No. 2, 204.

²⁰⁷ Homo Sovieticus појам је који је настао у СССР-у и требао је да означава новог човека којег ће социјалистички систем изградити. Тај нови човек био би потпун, тј. био би у стању да у потпуности испуни своје потенцијале на свим пољима. Дисторзијом совјетског система, појам добија радикално другачије значење – негативно. Совјетски дисидент, Александар Зиновјев појам је скратио на „Homomos“ представљајући га човека анти-идеје од почетно замишљеног Homo Sovieticus–а. „Homomos“ је човек самлевен бирократијом, неспособан и за љубав, човек без икаквих идеала, спреман да до краја прати дирекције партије. Као последица Хладноратовске пропаганде и пада Берлинског зида преовладао је појам

секундарно средство и зарад многих других циљева. Основну формулацију изрекао је на Конгресу Сверуске Комунистичке омладине 1920. године: „Фискултура младих генерација је есенцијални елемент у свеопштем систему комунистичког васпитања младих, с циљем да створи хармонично развијене људе, стваралачке грађане комунистичког друштва. Данас физичка култура има и конкретне практичне циљеве: 1) Припрема омладине за рад; 2) Припрема омладине за војну одбрану СССР–а.“ Иако се генерално ретко у својим делима и говорима дотицао проблематике спорта, Лењин је том реченицом поставио темеље и оцртао смернице даљег развоја совјетске фискултуре. На маргинама, дотакао се и значаја спорта за еманципацију жена али и за либерализацију секса где би спорт послужио као катализатор тих процеса.²⁰⁸ Међутим, у бити, није се дубље бавио пролематиком спорта нити је дао конкретније теоријске доприносе, на том пољу ослањао се на оно мало цитата што је могао по том питању извући од Маркса. У пракси, нов спорт није се изграђивао само на тим теоријским поставкама већ на конгломерату накупљеног знања низа школа, метода и филозофија уопште.

Прве године власти Лењина обележиле су константна несигурност, идеолошко тумарање, практично експериментисање, глад и немаштина. „Авангарда пролетаријата“ била је притиснута широким фронтом и широком коалицијом контрареволуционарних снага које су настојале да револуцију, ако барем не униште, онда задрже унутар граница СССР–а.²⁰⁹

У таквим условима започета је изградња првог модела социјалистичке физичке културе. Лењин је поставио императив: „Физичко образовање будућих генерација један је од неопходних елемената система комунистичког образовања омладине“.²¹⁰ Будући револуционаран почело се са (суштински привидним) раскидом са прошлошћу: соколске,

„Homotos“ али се опет најчешће наводи као Homo Sovieticus. У раду, фокусираћемо се на оригиналну идеју и појам Homo Sovieticus користимо у своме изворном облику јер је у том облику утицао на идеју совјетског спорта који је био његов значајни елемент. (Alexander Zinoviev, *Homo Sovieticus*, (London: Paladin Grafton Books, 1986), 6, 39, 91, 118, 258–262; Михаил Гелер и Александар Некрич, *Умонија на власти: историја Совјетског савеза*, 6–7).

²⁰⁸ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 63–65.

²⁰⁹ Adam Ulam, *Nedovršena revolucija: Marskizam i komunizam u modernom svetu*, (Beograd: Prosveta, 1990), 168–186; Михаил Гелер и Александар Некрич, *Умонија на власти: историја Совјетског Савеза*, 51–180.

²¹⁰ David A. Steinberg, “The Workers’ Sport Internationals 1920 – 1928”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 2, 237.

макабејске, извиђачке и друге буржоарске спортске организације посматране су као реакционарне и консеквентно су забрањене а имовина заплењена. На сцену је ступио нови спорт који се одмах подвргао служењу држави којој је у том моменту била кључна одбрана саме револуције. Већ 22. априла 1918. основан је Централни савет универзалне војне обуке који се старао о физичком здрављу народа и његовом стављању у војне сврхе. Сви спортски клубови и друштва потпали су под његову власт и за кључни циљ имали подизање одбрамбене моћи земље кроз физички тренинг својих припадника. Оснивају се нови војни клубови при фабрикама, рудницама и железници. Нови спорт требало је да буде доступан и требало је да га упражњава свако. До тада маргинализоване, декретима и законима из 1917. и 1918. године жене добијају значајна права, макар на папиру. На истој линији спортска друштва, императив физичког здравља али и јачања војне способности појединца односило се, барем идејно, колико и на мушкарце, толико и на жене.²¹¹

Савет је ипак морао правити компромисе. Са једне стране имао је револуцију која је настојала да буде потпуна а с друге реалност. Стога, већина тренера и инструктора (њих 17.428) су били спортски стручњаци Царске Русије који су се прилагодили, вероватно вођени трбухом за крухом, новом систему физичке културе и новој идеологији. Власт је њиховог присуства свакако била свесна и са скепсом је посматрала њихове делатности. Постављен је и план искорењивања „непријатељских елемената“ из спорта и њихова постепена замена новим идеолошки подобнијим спортским стручњацима.²¹² До краја турбулентне 1918. године кроз програме Савета прошло је, по њиховим сопственим тврдњама, око 2 милиона људи. За годишњицу самог Савета, 25. маја 1919, одржана је фискултурна парада у Москви коју су посматрали и Лењин и Троцки. Била је то прва у историји парада тог типа, која је и успоставила модел који ће пратити све социјалистичке земље од Југославије, Кубе, Албаније, Кине до Северне Кореје чак и у 21. веку.²¹³

Постојеће и не у потпуности руниране школске системе искористио је и нов спорт. Одмах после Црвеног Октобра постављен је и задатак нове школске фискултуре:

²¹¹ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 69; Barbara Keys, "Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s", *Journal of Contemporary History*, Vol 38, No. 3, 414, 417; Karen Ofen, *Evropski feminizmi: 1700 - 1950*, (Beograd: Evoluta, 2015), 297.

²¹² James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 72.

²¹³ Исто, 72–73.

кроз гимнастику, пливање и екскурзије подићи како физички тако и ментални ниво ученика, али и развити хигијенске навике. Следеће 1918. године додат је и војни циљ: створити грађане способне да одбране себе и друге.²¹⁴

Док су на рекреативном спорту смернице била јасне и компатибилне са владајућом идеологијом, на подручју врхунског и такмичарског спорта ствари се знатно компликују. Доминатну светску линију врхунског спорта, уз олимпијску линију Пјера де Кубертена, совјетско вођство није могло да прихвати нити да јој се прилагоди. Ипак, такмичарски спорт је наставио да живи и током али и после Револуције. Свесни атрактивност и активационог потенцијала врхунског спорта власт је подржала и развијала и тај аспект физичке културе. Нарочито кроз фудбал настојали су да код публике развију љубав према спорту не би ли се и та публика физички активирала угледајући се на своје узор са терена. Навијање и идентификацију са локалним клубовима (тзв. клубаваштво) настојали су да усмере као степеник ка идентификацији са читавим СССР-ом, светским пролетаријатом, Револуцијом али и партијом. Надметања су организована као „Пре–Олимпијаде“ које су се одржавале као фестивал физичке културе. Кључна идеолошка детерминанта била је број учесника и сам карактер надметања. Иако је било и класичног такмичарског спорта, број учесника попео се на 18.000, дакле далеко од ексклузивности врхунског спорта. У програму били су и некомпететивни наступи гимнастичара уз класичне слетске елементе. Симултано са главном манифестацијом у Москви одржане су и мање манифестације широм СССР–а. Она у Туркменистану 1920. године нарочито је значајна с обзиром да су у њој узели учешћа сви околни народи: Узбекистанци, Казахстанци и Киргизи. Такмичили су се и демонстрирали у спортским дисциплинама које су за Европу биле потпуно стране а део су њиховог фолкора. Тиме се јасно оцртала различитост бројних народа Совјетског Савеза, значај националног питања које своје манифестовање може слободно каналисати у новој држави али и интегративну моћ спорта који је спајао све ове различитости у подвргавао их заједничком циљу изградње социјализма.²¹⁵

²¹⁴ Исто, 76–77.

²¹⁵ Исто, 78–81.

Такмичарски спорт нашао је своју опозицију у две засебне идејне струје присутне у тадашњем СССР–у: хигијенисти и пролеткултисти.²¹⁶ Нешто умеренији, хигијенисти су препознали значај такмичарског спорта као мобилизационог инструмента за масе, који би се потом подвргао задатку изградње социјализма. Ипак, било је места само за одређене спортске гране док су фудбал, рвање, бокс и гимнастика били искључени из Првих синдикалних игара, иако су биле далеко најпопуларније спортске дисциплине. С друге стране, за врхунски спорт није било компромиса: уска специјализација и професионализација нису могле бити особина новог *Homo Sovieticus* и хигијенисти су се томе оштро противили. Савезнике су нашли у пролеткултистима за које је „шампионска манија“ и „јурњава за рекордима“ била одлика буржоарског спорта за коју није могло бити места у држави Диктатуре пролетаријата. Пролеткултисти су отишли и корак даље: анализирали су сваку спортску дисциплину понаособ и сагледавали је контексту марксизма–лењинизма. Тако, на пример, тенис је окарактерисан као „скупоцена летња игра“ која „не би требала и не сме добити једнаку подршку у СССР–у као друге масовне игре.“²¹⁷ Критичар капиталистичког спорта Љубодраг Дуци Симоновић управо у пролеткултистима види снагу која је могла да „превазиђе спорт и успостави слободарску телесну културу“. Пораз њих уједно је и идеолошка капитулација социјалистичког спорта и повиновање немилосрдним владајућим правилима *Laissez-faire* услова капиталистичког спорта.²¹⁸

Омладина као основа совјетског спорта, али и база за изградњу будућих комунистичких кадрова, имала је свој специфични однос према спорту. Сва омладина

²¹⁶ „Хигијенисти“ су били удружење махом стручњака медицине који су настојали да кроз „физичку културу“, термин на којем су инсистирали на супрот термину „спорт“, побољшају свеопшто здравље народа и унапређење његове хигијенске навике. Спорту су прилазили са научне стране али и у свом практичном деловању су одлазили у екстреме. За развој подржавали су најподесније спортове док оне мање значајане, иако можда далеко популарније и атрактивније, су нападали и чак забрањивали. (James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 95–101.); „Пролеткулт“ била је организација самосталне пролетерске културе, настала иницијативом А. А. Богданова још пре револуције. Основа јој је била колективизам коме је све подређивала. Мисија им је била месијанска: пролетеријат је требао да створи „нову свеопшту организациону науку“ са циљем да „складно и целовито организује цео живот човечанства“. (Михаил Гелер и Александар Некрич, *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, 173.)

²¹⁷ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 95–105; James Riordan, “The sports policy of the Soviet Union, 1917 – 1941”, *Sport and International Politics: The impact of fascism and communism on sport*, Edited by Pierre Arnaud and James Riordan, (London and New York: Routledge, 1988), 68; Barbara Keys, “Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s”, *Journal of Contemporary History*, Vol 38, No. 3, 417.

²¹⁸ Љубодраг Симоновић, *Sport, kapitalizam i destrukcija*, 143.

окупљена у „Комсомол–а“ (Комунистичкој омладинској лиги) имала је обавезу да се бави спортом где су његов значај и улогу јасно дефинисали: „Физичка култура младих генерација је неопходан елемент у свеопштем комунистичком васпитању младих, са циљем да створи хармонично развијене особе и креативне грађање комунистичког друштва... Такође служи и директним практичним циљевима: 1) тренирању омладине за посао и 2) спремању омладине за одбрану своје земље.“ Суштински, Комунистичка омладинска лига тиме је поставила темеље система „Спремни за рад и одбрану“ који ће бити основа спорта Стаљиновог СССР–а, о чему ће касније бити више речи.²¹⁹

Спортска омладина Лењиновог СССР–а поставила је темеље и кључној организацији за мобилисање и васпитање омладине у духу социјализма – Пионирима. Наиме, нападајући Извиђачки покрет као реакционарни и буржоарски омладина је намеравала да потпуно угаси овај вид физкултуре и организовања. Умешала се Лењина удовица – Надежда Купрајска, која је истакла да се много тога може научити од извиђача: „Извиђаштво има нешто што неодољиво привлачи младе људе, даје им сатисфакцију, везује их за организацију. То нешто се засигурно може наћи у начину како се опходе према адолесцентима“. Ипак, омладина је била неумољива и потпуно забранила извиђачке организације. Међутим, позитивне аспекте које је истицала Купрајска су инкорпорирали у нову организацију чије су основе, нарочито са методолошког аспекта, налазе у Извиђачима. Та нова организација - Пионири, постаће кичма мобилисања и васпитавања омладине не само у СССР–у већ и у Југославији. Осим тога, пример је дат да није потребно потпуно раскинути са прошлосту већ је могуће и, условно речено, позитивне аспекте буржоарских спортских организација инкорпорирати у нове социјалистичке.²²⁰

Одмах после дефинитивног краја грађанског рата, 1923. године, оснивају се и нова спортска друштва. Идеја друштва била је свестраност: у његовом оквиру вежбала се гимнастика, стрељаштво, бокс, рвање, циу цица, мачевање, кошарка и фудбал. Најзначајније друштво било је *Динамо* које основано од стране Феликса Жержинског, шефа обавештајне службе. Како је и сам навео, друштво је кључно да би код својих људи развило „снагу, гипкост, храброст и издржљивост“. Саму реч „динамо“ дефинисао је

²¹⁹ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 86–88.

²²⁰ *Исто*, 87–88.

писац Максим Горки: „енергија, кретање и сила“. С обзиром да је друштво имало подршку врха власти развијало се нарочито брзо. Први велики спортски центар у Москви био управо Динамо стадион, који је све до 1956. године држао титулу највећег. С једне стране, подршка од стране врха власти свакако је била значајна и у времену оскудице осигуравала је извесну привилегованост при набавци опреме или изградњи спортских објеката. С друге, сама чињеница да је спортско друштво основано од стране обавештајне службе, да се њен крајњи циљ није скривао и директно подређивао сопствених изградњи нових кадрова, показује колико је власт озбиљно узимала спорт али и до које мере је извршена његова директна инструментализација.²²¹

Не завршивши постављање темеља Диктатуре пролетаријата, Лењин умире 1924. године. На пољу спорта многи аспекти остали су недефинисани, многе струје толерисане и бројни парадокси и даље присутни. Раскид с прошлoшћу био је далеко од потпуног док су истовремено утицајне биле екстремне струје које су захтевале радикално другачије поставке. Идеолошка тумарања Лењиновог СССР–а, од почетног анархизма, почетака изградње социјализма и до НЕП–а, одразила су се и на спорт који јесте добио своје кључне обресе али је био далеко од јасног дефинисања. Ту јасноћу, конкретније циљеве и методе за њихово достизање спорт је добио у СССР–у Јосифа Висарионивича Стаљина.

²²¹ Исто, 93–94.

2. Модел развоја: спорт Стаљиновог СССР-а

Конкретна, заокружена и директна партијска интервенција у спорту дошла је у годинама интеррегнума после смрти Лењина. За време његове владавине разна струјања и у бити никад до краја дефинисана политика у спорту је толерисана. Било је то осам година тражења модел и пута. Сада, 1924. године, пут се јасно назирао – „социјализам у јединој једној земљи“.²²² Стога, већ 13. јула 1925. Партија издаје писмо о физичкој култури где дефинише три главна задатка:

1. Политизација – вођство у спорту морало је бити партијски, или барем блиско партији, и повезано са синдикатима и другим политичким организацијама
2. Вођство – све спортске организације морале су бити суштински подређене Партији и ниједна независна организација није смела више постојати
3. Савезништво – спорт је морао бити оријентисан ка масама и свестран. Морао је обухватати све сегменте становништва: сељаштво, радништво, старе, младе, мушкарце, жене, Русе и припаднике других етничких група.²²³

Такође јасније је дефинисан и положај и значај физкултуре у новој држави: она није могла бити део само „културног, економског или војног тренинга младих“ већ „метод образовања маса“ али и „неодвојив део свеукупног политичког и културног образовања и васпитања“. Препознат је и агитациони потенцијал спорта па се физкултура морала посматрати и као „средство за привлачење масе радника и сељака разним партијским, совјетским и синдикалним организацијама. Додатно, спорт је требао бити катализатор изградње нове будућности и средство за обрачун са непожељном прошлошћу: средство у борби против алкохолизма, проституције али и религије. Нарочито је подвучен значај који спорт треба предузети у свеопштој еманципацији жена.²²⁴ Консеквентно, значајна детерминантна била је и доступност – „Све спортске гране доступне су совјетским

²²² Fransa Fire, *Prošlost jedne iluzije: Komunizam u dvadesetom veku*, (Beograd: Paideis, 1997), 172.

²²³ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 90.

²²⁴ Исто, 105–109; James Riordan, “Soviet Sport and Soviet Foreign Policy”, *Soviet Studies*, Vol. 26, No. 3, 323.

фискултурницима“, прокламовано је у спортском пандану историји СКПБ–а – *Спортски живот совјетских трудбеника*, А. Виталина.²²⁵

Тим писмом оцртана је форма, на највишем нивоу, нове фискултуре која ће свој замах и развој доживети у годинама Стаљинове владавине и коинцидирати са изградњом социјализма у једној земљи и последично инструментализовати се као једно од средстава за изградњу истог.

Нови форма и нови пут фискултуре обележен је масовном манифестацијом – Спартакијадом 1928. године. Око 30.000 спортиста дефиловало је Црвеним тргом, носећи заставе и марширајући уз тактове Интернационале. Све од најситнијих детаља па и до циља дефилеа – стадиона Динама где су игре и одржане, било је проткано симболиком изградње социјализма и прогреса који би та изградња требало да донесе. На церемонији отварања, именовањем саме манифестације, зацементирана је улога фискултуре: „Узели смо реч „Спартакијада“ по Спартаку – хероју античког света и вођи побуњених робова. Конгрес Коминтерне и Спартакијада уједињују радни народ борећи се за социјализам и комунизам. Они су неодвојиви у заједничкој борби за револуцију – класична физичка култура и револуционарна милитантна култура марксизма–лењинизма“. Манифестација је настојала да буде и место светског окупљања радничог спорта. С обзиром да су односи са Социјалистичком спортском интернационалом били махом непријатељски, на такмичењима су доминирали совјетски спортисти. Исте 1928. године одржана је и зимска Спартакијада са нешто мање учесника.²²⁶ Сагледавањем карактера манифестације, њене интернационалности и програма, уочава се очигледна тенденција за успостављање новог пута у светском спорту – пута совјетског социјализма. Тај пут стајао је оштро насупрот, пре свега, тада већ етаблираном путу Пјер де Кубертена али и путу идеолошки врло блиске Социјалистичке спортске интернационале.

Проблематика Социјалистичке спортске интернационале и њеног односа са једне стране са капиталистичким спортом и са друге комунистичким спортом с центром у Москви, одражава и положај социјалидемократије у свету између два рата. Наиме, сама Интернационала настала је као противтежа чистој капиталистичкој линији развоја спорта који је у условима немилосрдног *Laissez-faire* императива стављао искључиво на резултат,

²²⁵ А. Виталин. *Спортски живот совјетских трудбеника*, (Београд: Млади Борац, 1946), 59.

²²⁶ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 110–111.

свакако пројектујући тиме императив профита. Социјалдемократи покушавају да новом линијом покажу да је другачији спорт могућ, спорт са људским лицем, и то у оквирима капитализма. Чланство је нарасло на преко два милиона чинећи Спортску интернационалу највећим културним радничким покретом у историји. С једне стране, конзервативне партије капитализма су је игнорисале док са друге, са стране комунизма, су стизале осуде да је и ова (спортска) интернационала издала револуционарне циљеве – класична осуда социјалдемократије с левљих позиција. Ипак, Интернационала је истрајавала на својим постулатима и борби против „капиталистичког национализма и милитаризма“. Са Стаљиновим СССР–ом места за сарадњу није било будући да је Црвена Спортска Интернационала, спортски пандан Коминтерне, осудио активности Социјалистичке спортске интернационале и гурнуо је у спортску, тиме и идеолошку изолацију, наспрам обе крајности. Парадоксално, и у периоду пре рата СССР је остварио динамичну сарадњу са буржоарским спортом низом сусрета како гостујућих тако и домаћинских, са тимовима других држава.²²⁷ На том пољу спорт је пратио линију државе где се од националне изолације у тим годинама СССР отвара ка свету и успоставља динамичне односе преузимајући некадашњу улогу Русије али и ширећи ту улогу и на средиште комунистичког света.²²⁸

Заједно са индустријализацијом и школска физкултура задобила је своје јако упориште – 1929. године постала је обавезни предмет у свим школама и факултетима са обавезних 2 сата недељних активности. Заокружени програм представљен је нешто касније, 1933. године, који је био далеко од реалности, махом на подручију идеје. Свака школа имала је сопствени спортски колектив: секције, клубове и асоцијације. Тај колектив није функционисао самостално, био је део великих спортских друштава, фабрика или института. Основни циљ читаве школске физкултуре био је побољшање здравља деце и изградња комплетних личности. Но, на терену, недостатак основне опреме и адекватних

²²⁷ David A. Steinberg, “The Workers’ Sport Internationals 1920 – 1928”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 2, 233–235, 246, 249; Robert F. Wheeler, “Organized Sport and Organized Labour: The Workers’ Sports Movement”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 2, 196, 202; André Gounot, “Between revolutionary demands and diplomatic necessity: The uneasy relationship between Soviet sport and worker and bourgeois sport in Europe from 1920 to 1937”, *Sport and International Politics: The impact of fascism and communism on sport*, Edited by Pierre Arnaud and James Riordan, (London and New York: Routledge, 1988), 184, 190–196; Bero Rigauer, “Marxist theories”, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 37.

²²⁸ Adam Ulam, *Nedovršena revolucija: Marksizam i komunizam u modernom svetu*, 168–185.

објекта онемогућавао је не само даљи развој физкултуре у школама већ и пуко испуњавање плана и програма.²²⁹

Кључне детерминанте одредио је спорт радништва. Водећи се свеприступним фабричким зидном слоганом: „Сваки спортиста би требао да буде радник – ударник и сваки радник – ударник – спортиста“.²³⁰ У ту сврху у оквиру фабричких колектива оснивана су спортска друштва: *Локомотива* (представник радника на железници), *Црвена Звезда* (представник текстилних радника) као и многе друге. Модел је успостављен још за време Лењина – московски *Динамо*. Друштва су функционисала синдикално и свако ко је радник одређене фабрике, као и чланови његове породице, могли су постати чланови и могли су се бавити спортом у своје слободно време. С обзиром да је чланство било добровољно а конкретнијих бенефиција на радном месту није било (осим, наравно, свеопште благодати бављења спортом), дOMET друштава био је ограничен и јасно уочљивим процесом се трансформисао у врхунски спорт где су сада радници одређене фабрике постајали само верни навијачи одређеног клуба. Власт ипак није била имуна на недостатак редовније рекреације радништва: ослањајући се на истраживања Лезгафта и Сечанова уведена је радна гимнастика. Кроз активни одмор радници би били свеукупно здравији, мање би било боловања, и далеко продуктивнији. Додатно, настојало се да се и хигијенске навике радништва побољшају, нарочито узимајући у обзир да је радништво било састављено најчешће од тек придошлих људи са села у којима је хигијена била на застрашујућем ниском нову. Резултати свакодневне гимнастике били су јасно мерљиви само на нивоу продуктивности фабрике. Тако нпр. продуктивност лењинградске фабрике Скорокход је порасла за 6.2% од увођења основног обавезног система вежбања. Отпора овим новинама је било много. На првој линији ту су били управници фабрика који су са неповрећем и неозбиљношћу гледали на спорт, нарочиту притиснути испуњењем плана. Научна истраживања тешко су допирала до управника који је настојао да сваки минут рада својих радника усмери ка испуњењу појединачне нормe, свакако у крајњој истанци с циљем испуњења Петогодишњег плана. Сугестије да би се план лакше испунио краћим активним одморима испуњеним гимнастичким вежбама наилазио је на баријере

²²⁹ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 115; Novosti Press Agency, “Sport in Soviet Schools”, *The Elementary School Journal*, Vol. 74, No. 1, 28–33.

²³⁰ „Спортски дух“, тачније такмичарски дух власти су настојале да инкорпорирају и у привреду. Више о томе у: В. И. Лењин и Ј. В. Стаљин, *О социјалистичком такмичењу: зборник*, (Београд: Култура 1946).

конзервативних умова ионако преоптерећених и застрашених управника. Кључни отпор долазио је од самих радника – иначе исцрпљујуће радне дане сада су требали да обогате и физичким вежбањем. Опет, научна истраживања о томе да они у своме раду ангажују узак дијапазон мускулатуре и да би им гимнастичке вежбе само годиле и допринеле одмору, тешко су налазила своја упоришта међу радницима. Такође, радници су и на уму имали бонусе за пребацивање нормe, где им је извођење нпр. „гуштеровог лета“ у време паузе изгледало као чисто губљење времена. Консеквентно, читав експеримент махом је био неуспешан и радна гимнастика би се напуштала одмах по одласку инспекције.²³¹

Док је правац развоја у осталим спортским аспектима био мање–више јасан, на подручију врхунског спорта ситуација је била далеко комплекснија. Званично, професионалног спорта није ни било, све је било на аматерској основи. Но, и тако врхунски спортисти одређених дисциплина свакако су се издвајали као грађани. На наизглед једноставним и баналним питањима попут колико би требали ови спортисти да одсуствују с посла ради тренинга, читава идеологија државе се ломила. Државна политика била је шизофрена: с једне стране императив је био на масовности и једнакости а, с друге, потребно им је било мајсторство, уска специјализација и рекордерство будући да су ти врхунски спортисти у свету представљали достигнућа прве земље социјализма. Та достигнућа социјализма далеко лакше су се могла представити у, за неколико секунди или центиметара, обореном рекорду у некој атлетској дисциплини него у замршеним и тешко схватљивим теоретско–практичним достигнућима марксизма–лењинизма. Коначно, 1934. године императив је постављен, циљ је „Донети светску славу совјетском спорту“ али и „освајати прва места у свету за совјетски спорт. Ми хоћемо победе, рекорде, успех!“, били су натписи на званичном државном гласили по питању спорта – „Красный Спорт“.²³² Наравно, идеолошко оправдање се нашло, на самом почетку *Спортског живота совјетских трудбеника* извучена је нит са колективним: „При томе треба истаћи да је спортски рекорд у Совјетском Савезу одраз не само индивидуалних способности

²³¹ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 146–149.

²³² Barbara Keys, “Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s”, *Journal of Contemporary History*, Vol38, No. 3, 420; André Gounot, “Between revolutionary demands and diplomatic necessity: The uneasy relationship between Soviet sport and worker and bourgeois sport in Europe from 1920 to 1937”, *Sport and International Politics: The impact of fascism and communism on sport*, Edited by Pierre Arnaud and James Riordan, (London and New York: Routledge, 1988), 199–201.

рекордера, већ и квалитет рада спортске организације, која га је васпитала“.²³³ На чињеницу да то исто рекордерство је јасан, за онога ко се разуме, показатељ трулежи унутар самог СССР и његове идеологије, врх државе се није нарочито обазирао свестан далеко већег домета пуког рекордерства. Уставом из 1936. стеге над професионализмом су наизглед олабавиле пошто се по први пут употребио термин „спорт“ – „у интересу бољег задовољења све већих потреба радника за спортом и физичком културом“ власт ће „побољшати државну контролу и надгледање над активностима у физичкој култури и спорту“.²³⁴ С друге стране, стеге су затегнуте: следеће 1937. Комитет је изричито забранио сваки вид плаћања спортистима. Само тренери, спортски стручњаци и чиновници су могли живети од спорта. На терену, новац је проналазио своје канале и врхунски спортисти су били далеко од аматера. Две године касније у штампи излази критика, јасан показатељ да је забрана Комитета имала ограничено дејство: „Полу–тренирани спортисти не смеју да примају додатан новац за њихов измишљени „рад“, они не смеју да примају стипендије или било какве поклоне за своје успехе на такмичењима. То је буржоарска пракса која се увукла у совјетски спорт“. Јагма за рекордима пројектовала се и на теренима: у дербију 1937. између лењинградског и московског *Динама* три играча су озбиљно повређена а навијачи на трибинама су покренули nerede. Од тог меча, као и на свим „буржоарским“ стадионима, између навијача и терена стојао је зид сачињен, у совјетском случају, од војника. У своме специфичном виду и трансфери играча су се одигравали у СССР–у. Нарочито у случајевима настанка нових спортских друштава, који су у овим годинама били врло чести, играчи би прелазили у новооформљена друштва за одређене бенефите, који опет налазили своје методе да заобиђу строге прописе о аматерству.²³⁵ Консеквентно, неретко нова спортска друштва би врло брзо већ имала рекордере у својим редовима и позиционирала се високо на ранг листама. Куповином етаблираних спортиста („финалних производа“), акцентирањем мајсторства наспрам масовности, плаћањем спортиста и свеприсутним рекордерством у идеологији совјетског социјализма, у тоталитарној држави Стаљина, јавио се феномен врхунског спорта који је

²³³ А. Виталин. *Спортски живот совјетских трудбеника*, 7.

²³⁴ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 126.

²³⁵ *Исто*, 131–135.

егзистирао оштро насупрот њеној идеологији а суштински прећутно је толерисан од стране врха зарад других, далеко практичнијих, циљева промоције социјализма.

На унутрашњем плану промоција успеха индустријализације и социјализма уопште ишла је и преко спорта. Осим слетова и Спартакијада, трке аутомобила су нарочито коришћене у ту сврху. Као симболи муњевитог напретка друге индустријске револуције, заузеле су важно место у совјетском спорту. Коришћени су готово искључиво аутомобили совјетске производње који су тркајући се по огромним просторима прве земље социјализма показивали јединство те земље али и продор напретка и у најзабаченије крајеве. Најпознатија трка Москва–Каракум–Москва у званичним пропагандним извештајима имала је и практичне, али и директне и моменталне, последице по друштво СССР–а који су значајни управо зато што откривају шта је власт овим рели тркама хтела да постигне: Таџикистанца на коњу који је традиционалним поздравом поздравио сваки од 23 аутомобила, муслиманку из Самарканда која је са својим сином у наручју дозволила себи да поздрави колону непокривена и, коначно, казахстанског номада који је који је на коњу стигао колону и узвикнуо „Покажите ми Стаљина!“. Пошто су му возачи објаснили да је Стаљин у Москви, номад је енергично одмахући рукама одговорио: „Не верујем. Немогуће је да тамо где су аутомобили да није ту и Стаљин!“.²³⁶

На пољу феминизма спорт је пратио линију државе. Зарад изграђивања јаке државе брак, предодређена улога жене и хијерахијаризам у породици препознати су као значајни. Конзервативизам стаљинове епохе на том пољу огледао се и у забрани наглашавања великих груди и кукова кроз спортске униформе, нарочито на слетовима и парадама.²³⁷

Правац развоја спорта био је најјаснији у виду његове милитаризације, само сегмента свеопште милитаризације совјетског друштва. С једне стране, одбрана отаџбине, тиме и светске револуције била је јасан и јаван императив. С друге, очување постојећег политичког поретка, насправ евентуалних унутрашњих потреса, доминатно се ослањало управо на војску која је била кичма читаве власти и ауторитативног поретка.²³⁸ У домену спорта, дефиниција је била јасна – ГТО програм („Готов к труду и обороне“) – „Спремни за рад и одбрану“. Уско и јасно дефинисан циљ физкултуре требао је бити постигнут свим

²³⁶ Lewis H. Siegelbaum, “Soviet Car Rallies of the 1920s and 1930s and the Road to Socialism”, *Slavic Review*, Vol. 64, No. 2, 248, 261–265.

²³⁷ Pat Simpson, “Parading Myths: Imaging New Soviet Woman on Fiykul’turnik’s Day, July 1944”, *The Russian Review*, Vol. 63, No. 2, 200; Karen Ofen, *Evropski feminizmi: 1700 - 1950*, 301.

²³⁸ Robert G. Wesson, “The Military in Soviet Society”, *The Russian Review*, Vol. 30, No. 2, 144–145.

расположив, и раније поменути, средствима и на свим нивоима.²³⁹ Сваки грађанин СССР–а требао је бити увек спреман за рад и одбрану. Нови програм уведен је 1930. године када је кроз физкултурну значку, за коју би се полагале норме на нивоу читаве државе, требало спорт омасовити али и подићи ниво одбрамбене моћи земље кроз подизање нивоа спортске припреме њених грађана. Саме норме проткане су идеологијом свестраности: за успешно полагање било је потребно постићи одређени резултат у низу различитих дисциплина и спортова (њих укупно 15, од трчања, скакања до скијања и пливања). Значајно је и присуство потпуно војне дисциплине – бацање бомбе. Свакако да су услови дозвољавали уведено би било и стрељаштво, међутим у реалности бацање бомбе је било далеко изводљивије узимајући у обзир да је сваки предмет који барем наличи на бомбу могао послужити сврси. Постојао је и теоријски део: познавање совјетског спорта, војске, основа прве помоћи и хигијене. Занимљиво је да ни врхунски спортисти нису били ослобођени обавезе достизања ових норми и освајања значке, тако је и свестраност на мала и убрзо потпуно затворена врата продрала и у овај сегмент спорта. Четири године касније програм је проширен и на децу – БТГО – „Буди спреман за рад и одбрану“. Кроз нешто измењене норме деца су увођена у физкултурни покрет али и обучавања у специфичном виду предвојничке обуке.²⁴⁰ Званично, до почетка Другог светског рата, више од 10 милиона совјета могло је да се дичи са значком на грудима.²⁴¹ Стварне успехе значке можемо да назремо преко пливања, које је било обавезни део норме. Наиме, 80–тих година, после деценија примењивања програма ГТО, само 11% деце у СССР–у је знало да плива а мање од 5% би положило пливачку норму за значку.²⁴² Стога, у пракси остаје питање спровођења програма значке и њеног истинског успеха. Сагледавајући сам карактер и циљеве ГТО и БТГО значке уочљив је оптимизам совјетске власти, релативно високе норме за обичног грађанина али крајњи циљ читавог пројекта – иградња *Номо Sovieticus*–а.

Читава физкултура доживела је ултимативни тест – Други светски рат. Свакако, готово је немогуће показати колико је физичка спрема совјетских грађана допринела победи у Отаџбинском рату али сам рат је цементирао већ ионако милитаризовану

²³⁹ А. Виталин. *Спортски живот совјетских трудбеника*, 16.

²⁴⁰ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 128–131.

²⁴¹ А. Виталин. *Спортски живот совјетских трудбеника*, 7.

²⁴² James Riordan, “Playing to New Rules: Soviet Sport and Perestroika”, *Soviet Studies*, Vol. 42, No. 1, 134.

политику на подручију спорта. Значајна промена догодила се код врхунског спорта. Примат су узеле дисциплине попут „бацање бомбе, пузање, борба бајонетима, савлађивање препрека, форсирање река итд.“.²⁴³

Потом, у новим хладноратовским околностима, када се рат водио свим средствима осим оружаним, спортска надметања постала су арене за борбу два система: капитализма и социјализма. Зарад тога, по први пут јавно установљен је систем награђивања спортиста за врхунске резултате. Оформљене су и школе за тренирање од најранијих узраста зарад уске специјализације, неопходне за обарање рекорда. У односу на остатак света, чак и за линију Пјер де Кубертена која је инсистирала на аматерству,²⁴⁴ СССР је био исувише отворен и директан. Парадоксално, капиталистички спорт натерао је совјетски спорт да барем фиктивно замаскира суровости *Laissez-faire* врхунског спорта. Награде су званично повучене а спортисти су морали имати занимање, најчешће студенти или тренери. Но, од свог спортског друштва или синдиката добијали су редовну стипендију која им је омогућавала да се професионално баве спортом, будући да су и занимања махом била фиктивна, а да на површини очувају аматерски статус. Власт је толико придавала значају врхунском спорту, свакако имајући на уму хладноратовску трку, да спортисти нису ни војни рок служили у једној изразито милитаристичкој држави. Званично, наравно били су уписани али нпр. спортско друштво *Динамо* или *Црвена Звезда* омогућавало им је да уместо војних вежби се припремају за такмичења. Један од потпорних стубова совјетске физкултуре добио је и ново усмерење: масовност није више само служила зарад општег здравља, хигијене и спремности за рад и одбрану совјетских грађана већ и као база из које би се селектовали таленти за врхунске резултате, све са циљем да „Совјетски спортисти могу доминирати на спортским теренима у свету у блиској будућности“– *масовност* је постала база за *мастерство*. На истој линији 1950. године организована је највећа Спартакијада као аутентична совјетска спортска манифестација.²⁴⁵ Но, домени исте махом остајали унутар граница СССР–а и насупротив постулатима сопствене револуције СССР прихвата Олимпијски покрет и учествује на Олимпијским играма у Хелсинкију 1952. године. Консеквентно, прихватајући немилосрдна правила игре врхунског спорта,

²⁴³А. Виталин. *Спортски живот совјетских трудбеника*, 20.

²⁴⁴ Pierre de Coubertin, *Olympism: Selected Writings*, 635–658.

²⁴⁵ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 161–173; James Riordan, “Playing to New Rules: Soviet Sport and Perestroika”, *Soviet Studies*, Vol. 42, No. 1, 138; James Riordan, “Soviet Sport and Soviet Foreign Policy”, *Soviet Studies*, Vol. 26, No. 3, 324–326.

насупротив званичној статистици и пропаганди али и насупротив идеологији марксизма–лењинизма, мастерство постаје доминатно а масовност само база за селектовање талената.

Динамику развоја социјалистичког спорта СССР–а у релацији са његовом идеологијом свакако треба посматрати шире. Однос спорта СССР са капиталистичким спортом али и унутрашња природа самог совјетског спорта свакако је доминатно детерминисана државном идеологијом. Сагледавајући не само идеолошки конформизам, већ и предњачење совјетског спорта у професионализму, читав (историјски пропали) пројекат совјетске физкултуре могао би се искористити као аргумент у прилог троцкистичкој тези о „изданој револуцији“.²⁴⁶ Идеолошким очима посматрајући совјетски спорт Љубодраг Дуци Симоновић наводи да је „стаљинизам далеко ближи капитализму него Марксовој идеји социјализма“ и да је у питању „подвала“. Аргументе за ту тврдњу изводи и из глатке транзиције совјетског спорта који се врло лако прилагодио капиталистичким начинима привређивања.²⁴⁷ Истина, совјетски спорт се у процесу Перестројке врло лако прилагодио новим правилима игре.²⁴⁸ Но, у питању је феномен који покрива читав век и у раду остаћемо на сагледавању совјетског спорта до 1953, првобитно као модела развоја за Југославију до сукоба са ИБ–ом. Потом, после 1948. као модела који треба превазићи али који је доминатно социјалистички.

²⁴⁶ Троцки се посредно дотакао спорта наводећи да се омладине бавећи се њиме се “припрема за најважније људске делатности“. Међутим, при сваком додиру са политиком омладини се „опеку прсти“ и све што је „надарено и бунтовно суставно се гуши“. Наведено је користио у прилог своје критике СССР–а. (Lav Trocki, *Izdana Revolucija I*, (Rijeka: Otakar Keršovani – Rijeka, 1973), 128, 189–191, 223–231)

²⁴⁷ Љубодраг Симоновић, *Sport, kapitalizam i destrukcija*, 8, 141.

²⁴⁸ James Riordan, “Playing to New Rules: Soviet Sport and Perestroika”, *Soviet Studies*, Vol. 42, No. 1, 133–143.

IV. ИДЕЈЕ НОВЕ ФИСКУЛТУРЕ 1945–1953

„Није могуће замислити ни благостање ни безбедност народа, ни благостање нити срећан живот људи без подизања здравља и физичке снаге човека“²⁴⁹

Преломна 1945, као и свака револуционарна година, са собом је носила дубоке промене на југословенском простору. Разрушена и дубоко унутар сама себе подељена, Југославија је обновљена сада са новом идеологијом и новим руководством. Победа револуције, у бити, била је потпуна: суштинске полуге власти налазиле су се у руководству Комунистичке партије Југославије. Сва прелазана решења попут Народног фронта и владе била су само тактичко маневрисање у свету који је још увек исцртавао своје границе и сврставао се у таборе за предстојећи сукоб САД–а и СССР–а.

Одласком са Виса и преговорима у Москви, Југославија је јасно одабрала своју страну, из британских шака Тито је „одлетео“.²⁵⁰ Нова држава и нова власт имале су јасну идеологију – идеологију социјализма по совјетском моделу, тј. стаљинизму. Дотадашњи револуционари, илегалци и ратни герилци сада су преузели државничко рухо и са истом пређашњом преданошћу подизању револуције сада су прионули на задатак изградње социјализма.

Попут Црвеног октобра и Југословенску револуцију водила је авангарда ослоњена на патриотско сељаштво и специфичне ратне прилике.²⁵¹ После преузимања власти требало је проширити базу присталица и спустити идеологију социјализма међу народ и тиме изградити партију масовног карактера, окосницу једнопартијског система. Свесни да сама идеологија марксизма–лењинизма–стаљинизма, а потом и титоизма, је за народ махом неразумљива и неприступачна, власт настоји да саму идеологију даје посредно и

²⁴⁹ Едвард Кардељ (АЈ, Фонд 669, Савез за физичку културу Југославије (СФКЈ), ф-1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948; АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.)

²⁵⁰ Ljubodrag Dimić i Aleksandar Životić, *Napukli monolit: Jugoslavija i svet: 1942-1948*, (Beograd: Arhipelag, Službeni glasnik, 2012), 138 (Telegram Vinstona Čerčila ministru spoljnih poslova od 8. 6. 1944.).

²⁵¹ Milovan Đilas, *Revolucionarni rat*, 33–115.

„на кашичицу“ не били се маса присталица оформила. Средовечне и старије особе које су већи део свог животног века провеле у Краљевини већ у знатној мери идеолошки одређене и до њих сама партија тешко може допрети. Но, ту је омладина, полетна и препуна потенцијала и за идеје отворенијег ума – савршена полазна тачка. Окупити омладину око класика социјалистичке мисли свакако је било тешко, а ако би се спроводило присилом и контрапродуктивно. Ту на сцену ступа спорт који користећи урођену и јаку потребу за кретњом, игром и социјализацијом код омладине може кроз своје активности постепено придобијати омладину за Партију. На седници Централног Комитета новембра 1945. уз присуство највишег партијског врха (Јосипа Броза Тита, Александра Ранковића, Милована Ђиласа, Моше Пијадеа, Светозара Вукмановића – Темпа, Андрије Хебранга, Сретена Жујовића и других) биле су две тачке дневног реда. Прва, питање председништва оба дома и питање нове владе, тачка која је била неопходна у времену конституисања нове власти и привремених решења. Друга: омладина. Сам записник седнице је непотпун али илустративан па га преносимо у потпуности:

„Тито: Омладина ван комунистичке партије лако постаје плен непријатеља

Мјере предузети. - ...?

Спорт – весеље – забава. хоће омлад.

Прихвата се предлог друга Тита да се мјест УСАОЈА створи Народна омладина.“²⁵²

Подсећања ради, Тито је још 1937. у чланку „СКОЈ на новом путу“ истакао спорт као један од метода за привлачење омладине. С те стране, Седница ЦК 1945. године представља и коначну реализацију те идеје која сеже још из револуционарних година краљевине Југосавије.²⁵³

Основни извор идеологије новог југословенског спорта свакако је био стаљинизам као идеолошка покора и практична реализација спорта у Стаљиновом СССР–у. Међутим, као што смо у претходном поглављу сагледали, спорт Стаљиновог СССР–а своје идеолошке претходнике имао је спорту Лењиновог СССР–а, пре тога у лењинизму и

²⁵² АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, Политбиро 1945 – 1978, Сједница ЦК КПЈ 25.11. 1945.

²⁵³ Josip Broz Tito, *Sabrana djela, tom treći, mart 1935 – novembar 1937*, 81–82.

изворишту – марксизму. Наведено је значајно будући да после 1948. идеје су биле тражене дубље у прошлости од Стаљина, преко Лењина до самог Маркса.

За прву фазу изградње државе и формирање њеног спорта, Стаљинов модел је свакако доминантан. Зарад изградње социјализма и успостављања и даљег јачања власти диктатуре пролетеријата сви расположиви механизми се користе превасходно у ту сврху. Као у другим сегментима и у спорту постајала је једна кључна књига, или упуство, које је коришћено као основа за идеолошко формирање али и практичну реализацију. Попут историје СКП(б)–а, у спорту је било дело Виталина *Спортски живот совјетских трудбеника*²⁵⁴ које у Југославији излази већ 1946. године. У њему се истиче окосница совјетског спорта: масовност, доступност и свестраност али и наводе, свакако претерана, дотадашња достигнућа совјетског спорта. На једној од првих физкултурних приредби 1945. године читан је реферат о развоју физкултуре у СССР–у.²⁵⁵ У васпитном раду спортиста, осим југословенске литературе, проучавани су чланци објављени у „Совјетском спорту“ и „Теорији и практики физкултуре у СССР“. Све до 1948. размена идеја била је готово искључиво унутар Источног блока. Тако, као гости југословенски спортски функционери 1947. године су учествовали на II Конгресу Савета за физкултуру и спорта у Бугарској а са собом су назад понели *Устав народне физкултуре и спорта Бугарске, Инструкције за звезду, штафету на прослави 65 рођендана Георги Димитрова, проф. др Матеев Физичка култура у Народној републици Бугарској и Спортски календар*.²⁵⁶ Последично, план развоја спорта планиран је опет моделом СССР–а: Петогодишњим планом.²⁵⁷ Прве године социјалистичке Југославије, 1945, у посети боравила је делегација совјетских спортских стручњака, свакако ради размене идеја и трасирања пута.²⁵⁸ Први декан Држаног института за физкултуру, Бранко Полић, о првим годинама факултета и идејним утицајима истиче: „А затим сам ја, почетком 1946. године, упућен у Москву и Лењинград да се упознам са системом школовања кадрова, условима

²⁵⁴ А. Виталин, *Спортски живот совјетских трубеника*.

²⁵⁵ АГБ, Савез комуниста Србије, Организације ЦК Београда (СКС, ОЦКБ), Градски комитет Београд 1944-1972, кутија-738, Реонски комитет СКОЈ-а I реона Месном комитету СКОЈ-а 30.09.1945.

²⁵⁶ АС, РЗС 1945 – 1982, Извештај делегата ФИСАЈ-а друга Шишке Јожа на II конгресу Савета за физкултуру и спорт у Бугарској, у Софији 25-27. 05. 1947.

²⁵⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947.

²⁵⁸ Hrvoje Klasić, „The Tito-Stalin Football War“, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Књига 48, 2016, 387–404.

рада итд. у циљу евентуалне примене код нас. Ма како данас гледали на ондашњу оријентацију Института, непобитна је чињеница да су у односу на тадашњи ниво наше теоретске, научне и педагошке мисли у овој области, достигнућа и искуства Совјетског савеза у погледу школовања кадрова за физичко васпитање били далеко испред нас, па и испред сличних школа које су онда постојале у Европи“.²⁵⁹

Као последица 1948. настојале се да се ослободи овог совјетског идејног „баласта“ и да се назначује југословенска специфичност. На тој линији порекло идеја у социјалистичком спорту тражено је у првим социјалистима где је дијагонала извучена од Живојина Жујовића, Светозара Марковића, Мите Ценића, Драгише Станојевића до Васе Пелагића.²⁶⁰ Иако је код поменутих раних социјалиста постојало занимање за спорт, тј. физички развој човека, позивање на њих као на изворе идеја југословенског социјалистичког спорта неутемељено је идејно калемљење иза којег стоји геостратешки интерес и та тектонска 1948. С те стране, калемљење је сегмент фавозировања традиције и наслеђа социјалистичког порекла.²⁶¹ Комунистичка партија Југославије била је дубоко болшевиизирана и пре рата и као таква дочекала је 1945.²⁶² Потом, никада у изворима поменути мислиоци нису помињани, нити се на њих у било ком виду ико позивао од политичара, научника и спортских функционера, већ је идеја доминантно била утемељена у Москви.

Далеко и без икаквих утицаја Москве, традиционална физичка култура са југословенског простора, преко народних игара и вишебоја инкорпорирала се у нови социјалистички југословенски спорт. Ти народни спортови у себи носе одређене идејне специфичности и иако је њихов утицај на савремени спорт маргиналан, ипак се не могу игнорисати.

Међутим, епицентар је југословенство. У југословенским специфичностима, изградња социјализма у једној земљи дубоко је била везана и за саму интегративност

²⁵⁹ Matić, M.: *Od DIF-a do fakulteta*, Partizan, Beograd, 1972, str 24; Наведено према: Milivoje Matić i Božo Bokan, *Opšta teorija fizičke kulture*, 65.

²⁶⁰ Nikodije Trujić, “Pogledi prvih socijalista u Srbiji na važnost i potrebu fizičke kulture“, *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 9-10*, (Beograd: Komisija za istoriju, arhiv i muzej fizičke kulture N.R. Srbije, 1974), 13–32.

²⁶¹ Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*, (Beograd: Rad, 1988), 66.

²⁶² Коста Николић, *Болшевиизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929*, (Београд: Институт за савремену историју, 1993), 187–189.

земље. Југословенство, иначе пре рата оптерећено доминатно хрватским питањем, ратом је додатно ослабљено где уништена и распарчана земља се опет дели по нацији и вери. Као истински југословенски покрет партизани за свој темељ узимају југословенство и после преузимања власти и обнови саме Југославије настоје да га наново изграде. За тај циљ спорт може имати огроман значај. Као што смо анализирали у претходном поглављу, преко репрезентације али и припадности одређеном клубу од најранијег детињства преко наизглед баналних манифестација у појединцу се може развити снажан осећај за колектив, у овом случају југословенство. Створена је једна кровна организација: Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ, уз њу и Фискултурни савез Југославије, преко којих се читав спорт организован. Места за било какве републичке или сепаратистичке тенденције преко званичних органа није било. Свака организација испод самог Комитета у своме програму међу првим тачкама имала је даље јачање и очување југословенства и тековина народноослободилачког рата.²⁶³ И настава фискултуре у школама истом циљу, између осталих, је била подређена.²⁶⁴ Исте паролe и обећања биле су обавезна ставка на уводним поздравима на пленумима и конгресима организација физичке културе у Југославији.²⁶⁵

Ту долазимо у додир са идеологијом соколства. Иначе у изразито тешком положају пре рата соколство је у самом рату претрпело значајне губитке, како конкретне људске тако и идеолошке. Нова Југославија за идеје Мирослава Тирша и њихову реализацију у оквиру династије Карађорђевића није налазила место с обзиром да за саме идеје либерализама, проткане у бити соколства,²⁶⁶ у оквиру државе у којој је на власти авнагарда пролетеријата, нема места. Идеолошки однос према соколском прошлости утемељен је на IV Пленуму Централног одбора Фискултурног савеза Југославије, излагањем једног од кључних људи новог социјалистичког спорта – Милета Чубрића: „У старој Југославији цјелокупна фискултурна делатност била је диригована тако да би

²⁶³ АЈ, Фонд 313, МП 1945-1946 (1944-1946), ф-4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на оснивачком састанку 8. маја ове године (1945); АЈ, Фонд 321, КФ, ф-6, Правилник Државног института за фискултуру у Београду; АЈ, Фонд 145, Савез студената Југославије (ССЈ), ф-1, Резолуција о културно-уметничкој, фискултурној и другој активности студената.

²⁶⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-6, Наставни програм за наставу фискултуре на техникуму – средњим стручним школама; АЈ, Фонд 315, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ (КШН), Одељење за опште образовање, ф-22, Наставни план и програм за наставу фискултуре у основним школама ФНРЈ; Наставни план и програм за наставу фискултуре на средњим школама.

²⁶⁵ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд, 1947.

²⁶⁶ Nikola Žutić, *Liberalizam i Srbi u prvoj polovini XX vijeka: iz historije ideologije građanskog liberalizma*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007), 157–178.

служила интересима капиталистичке господе и реакционарним режимима. Соколска организација је била најмасовнија физкултурна организација старе Југославије. Првобитно имала је као идеологију одбрану словенства пред германизмом и служила је да се словенски народи солидаришу у тој својој борби. Доцније, соколство за национално угњетавање у пркос томе што се унутар с њиховог пута у борби за остварење класних циљева као и средство за национално угњетавање уз пркос томе што се унутар организације водила борба против таквог рада у неким деловима наше земље (хаотично у оригиналу – Н.М.). Режимску линију у тој борби су имала руководства соколске организације. У физкултурном раду, базирала се искључиво на Тиршовом систему који је био непотпун и застарео и није одговарао потребама ширег и општег физичког образовања²⁶⁷.

Остаци сокола, уз остале „реакционе“ (уз угла нове власти) организације физичке културе, су распуштене а сва имовина предата новим спортским друштвима или Југословенској Армији потписом Александра Ранковића.²⁶⁸ Наведено је заправо сегмент радикалног односа власти према културном наслеђу краљевине.²⁶⁹ Међутим, постојала је и заједничка нит – југословенство. Као и у случају Црвеног октобра, револуција је била радикална али историју је немогуће потпуно занемарити. У Југославији тековине соколства у виду југословенства преображеног у масовне манифестације физичке културе у виду слетова је очувана, сада заогрнута идеологијом социјализма. Такође, с обзиром да је соколство имало примат у физичког култури Југославије неколико деценија, затечени кадрови 1945. године били су махом из редова сокола. Додатно, иако краткотрајна влада Милана Стојадиновића и Драгише Цветковића оставила је свој печат на спорт Краљевине Југославије и последично и на спорт социјалистичке Југославије.

Стога, идејно извориште новог спорта би графички овако изгледало:

²⁶⁷ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, (Београд: Centralni odbor Fiskulturnog saveza Jugoslavije, 1947), 6.

²⁶⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-4, Предмет: Удружење „Савез Сокола Југославије“.

²⁶⁹ *Културна политика Југославије 1945-1952. Зборник докумената*, Књ. 1, приредили Б. Докнић, М. Ф. Петровић, И. Хофман, (Београд, 2009), 47.

График 2. Изворишне идеје југословенског социјалистичког спорта.

Ако бисмо и дубље сагледали совјетски спорт, комплетно идејно извориште социјалистичког спорта Југославије, до 1948. изгледа овако:

График 3. Комплетно идејно извориште југословенског социјалистичког спорта.

Дубоке промене које је 1948. носила са собом одразиле су се и на спорт Југославије. Спољнополитичку диманику анализираћемо у засебном поглављу а сада ћемо се фокусирати на идеолошку. Свакако, треба имати у виду да иако је сама држава до 1948. била доминатно оријентисана на Источни блок, спортски стручњаци долазили су са разних идеолошких позиција. Део њих школовао се на Западу као стипендисти и

представљали су својеврсну претходницу оснивању Школе за телесно васпитање.²⁷⁰ Међу њима најистакнутији је Никола Курелић, о коме ће бити још речи. Управо они ће бити носиоци нове размене идеје доминатно са Француском на подручју спорта. Но, и пре сукоба са Инфромбиroom јављају се гласови да се у фискултури отишло предалеко у совјетизацији, гласови са самог врха – Милована Ђиласа. У реферату из 1947. наводи да је организациона збрка у спорту последица „копирања СССР–а“. Даље наводи да су многи називи и имена непотребно русифицирани и да је потребно више пажње обратити на југословенску специфичност. У том процесу одустати од праксе „негирања свих предратних позитивних традиција као да ништа пре рата није ваљало“.²⁷¹

Потом, на линији сукоба са Инфромбиroom почетком 1949. године Комитет штампа књигу *Модерно физичко васпитање* француског стручњака Рожер Марканда и дело *Материјали о физичком васпитању у Енглеској* и тиме превазилази фазу *Спортски живот совјетских трудбеника*. Државни институт за фискултуру предлаже „ради напретка науке“ путеве у иностранство где би се обишле фискултурне школе у Великој Британији, учествовало у курсу атлетике у Аустрији, обишла настава у Швајцарској и сагледали борилачки спортови Француске.²⁷² Француски стручњаци гостују у Југославији следеће 1950. године а за потребе Државног института за фискултуру тражене су преко амбасаде у САД–у подаци о начину школовања наставника за физичко васпитање у САД–у као и наставни план.²⁷³ Две године касније секретар Комитета за фискултуру Миле Чубрић борави у Паризу и у свом извештају наводи да „у целокупном том раду на пољу физичке културе има доста добрих и корисних ствари на које се ми можемо мање–више угледати или се са њима користит у нашем раду“. Ипак, према циљу француског спорта задржава критичку дистанцу: „постоје и други разлози, а то је, да се омладина и људи помоћу спорта, игара и забаве, тј. да не сагледају праве узроке и решења социјалне

²⁷⁰Nikola Žutić, *Sokoli: Ideologija u fizičkoj kulturu Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941*, 146, 159; Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 106.

²⁷¹АС, РЗС 1945-1982, Архивске јединица–7, Централни одбор ФИСАЈ 1947. година.

²⁷²АЈ, Фонд 321, КФ, ф-50, Државни институт за фискултуру Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 12.04.1950.

²⁷³АЈ, Фонд 321, КФ, ф-30, Спортско одељење Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ (за начелника спортског одељења Милош Нишавић), 03. 01. 1949; ф-37, Уверење 10. октобар 1949; ф-48, Извештај господина Мориса Бакеа – техничког директора Националног института за спорт; Фонд 317, Савет за науку и културу владе ФНРЈ (СНК), ф-47, Министарству иностраних послова (Помоћник министра Миле Чубрић) 17.05.1951.

неправде која данас постоји у том капиталистичком систему“.²⁷⁴ И у самом извештају евидентно је да Југославија тражи свој сопствени пут, како у спољној (Несврстаност) тако и унутрашњој политици (самоуправљање), пут који се засигурно одразио и на њен спорт а чије ћемо карактеристике касније детаљније сагледати. Такође, треба имати и у виду недостатак спортске литературе и ограниченост њене доступности у тим годинама. Тако, за бициклизам, мачевање, рвање, стрелаштво, дизање тегова ватерполо и гимнастику 1952. године савези тих спортова нису поседовали никакву литературу.²⁷⁵ Од стране литературе до 1948. преведена је само совјетска књига о атлетици, мађарска књига о боксу и немачка књига о мачевању.²⁷⁶ Исте те 1952. године у штампи налазимо озбиљне и неострашћене анализе спортских система Шведске и Велике Британије.²⁷⁷ У сваком случају, у финалној фази идејног формирања југословенског спорта, комплетна шема поприма следећи облик:

График 4. Идејни утицаји који су формирали југословенски социјалистички спорт.

Циљ новог спорта био је формиран према циљу самог социјализма – комунизму. Требало је изградити новог човека, Homo Sovieticus–а или Homo Yugoslonicus–а, за ново доба. С обзиром да је крајњи циљ социјалистичке Југославије био истоветан крајњем

²⁷⁴АЈ, Фонд 317, СНК, ф-47, Извештај о боравку у Паризу од 15. јануара до 17. фебруара 1952. године.

²⁷⁵АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф-38, Записник састанка стручне комисије Југословенског Олимпијског комитета и Савеза спортова Југославије 27.10.1952.

²⁷⁶АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године.

²⁷⁷ *Наш спорт*, 28.01.1952.

циљу СССР-а: стварање бескласног друштва, нови човек социјалистичке Југославије (Homo Yugoslovenicus) у идеји требао је бити истоветан новом човеку СССР-а (Homo Sovieticus). После 1948. две социјалистичке земље кренуле су својим засебним путевима у социјализам и свака је засебно, на моменте и супростављено, градила свог човека будућности, било Homo Sovieticus–а или Homo Yugoslovenicus–а, и отуда ова терминолошка дистинкција. Ослањајући се на материјалистичку филозофију, физички аспекти тог новог човека морали су заузимати значајно место у његовој целокупној личности. Сваки појединац морао је учествовати у изградњи социјализма и изградњи самог себе кроз сам социјализам. У бити, спортска политика била је специфични сегмент културне политике.²⁷⁸ Дефиницију новог човека на подручију физкултуре дао је кључни државни идеолог – Едвард Кардељ када је највишим физкултурним руководиоцима на I Конгресу Фискултурног савеза Југославије поручио: „Фискултура се код нас не може третирати као нешто споредно. Физичка култура је код нас већ у току народноослободилачке борбе, а нарочито после ослобођења, добила један нов значај у том смислу што је она постала једно од подручија напора за благостање и напредак наших народа и срећнијег живота појединца... Није могуће замислити ни благостање ни безбедност народа, ни благостање нити срећан живот људи без подизања здравља и физичке снаге човека“. Спорт, на подручију идеје, се у потпуности утопио у идеологију социјализма: „Развитак физкултуре у нашој земљи добио је још један нов битан елемент, који му даје основну карактеристику. Наша физичка култура постала је саставни део опште борбе наших народних маса за бољу будућност, за потпуно укидање свих могућих искоришћавања човека од човека, за благостање и срећу народа и појединца. Значи, наша физкултура је народна и хумана, зато што физички и умно подиже човека и помаже му да постане човек. Садржину наше физкултуре дала је наша народноослободилачка борба. Оно што је садржина целокупног стваралачког живота данас у Југославији, не може а да не буде истовремено и садржина наше физичке културе – створити човека, који ће се свесно укључити у изградњу нове Југославије и који ће бити способан да физички и умно највише допринесе на том пољу“. Нов спорт био је део процеса изградње новог човека: „Ја мислим да права физичка култура, каква треба да буде наша, не челичи људе само

²⁷⁸ О циљевима и задацима културне политике у: Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*, 28–30.

физички, него их и умно, културно и стручно уздиже. У томе је њезина изванредна важност“.²⁷⁹

Са прошлим спортом направљена је јасна дистинкција: „Природна је ствар да све реакционе снаге – а оне држе у рукама материјална средства за развој физкултуре – теже за тим да спорт употребе у том смислу, да кроз њега васпитавају људе за потребе капитализма. То васпитање иде за тим да ствара физички јаке аутомате који би могли да служе капиталистичкој привреди. Оне у исто време спорту дају такав правац да он одваја широке народне масе из политичке борбе. Природно је да су и у старој Југославији биле такве тенденције и наравно да се остаци таквих тенденција још и сада могу појављивати“. У првој фази, фази диктатуре пролетеријата, која се суштински никада није ни превазишла, под изградњом се подразумевало и јачање државе и њених механизма а физичка култура „не може бити некако „изнад политике“, не може бити изнад свега тога што се у земљи ствара, не може бити „неутрална“ према питањима која су горућа питања наше пуне победе у изградњи наше земље у духу тековина наше ослободилачке борбе“.²⁸⁰

Кардељ је својим рефератом поставио идеолошке темеље новог спорта. Заокружену идеолошку целину налазимо осам година касније, из пера Бранка Полића и Милана Ерцегана, о којима ће касније бити више речи. Уз осврт на 10 година постојања новог спорта и поглед у будућност и даље задатке они издају дело *Физичка култура радним људима* у коме синтетишу идеје новог спорта. Значај су дали првој фази, фази изградње социјализма. У њој „физичка култура пружа безброј могућности да човек као јединка осети снагу колектива и схвати да колектив може успешно дејствовати само онда ако сви његови чланови дејствују хармонично, потчињавајући своје личне интересе интересима колектива“. Тек кроз колектив појединац је и у могућности да „своје стваралачке снаге свестрано развије“. Управо спорт требало је да усклади колективно и индивидуално јер „кад човек дејствује као вежбач или спортиста врло рељефно се открива степен и карактер „подруштвљења“ његове личности и развитак његове индивидуалности“. Аутори су били свесни реалности на терену, да велики идеолошки постулати су за становништво махом неразумљиви и тиме и непривлачни. Такође, били су и свесни да „за многе ученике

²⁷⁹АЈ, Фонд 669, СФКЈ, ф-1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948; Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

²⁸⁰АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

промашени гол у фудбалу представља већи неуспех од неуспелог експеримента у хемији или физици. За многе раднике успех његовог фудбалског тима значи више од производних успеха његове фабрике“. Управо због тога спорт треба искористити као средство за придобијање и изграђивање социјализма и новог човека.²⁸¹

“Поштовање правила, поштење, чување друштвене имовине, однос према раду, поштовање туђих такмичарских и других достигнућа и итд.“ су особине појединца које се могу кроз бављење спортом развити. Наведени бенефити не долазе по самој природи спорта већ је требало спорт моделирати по природи социјализма. Негативне појаве у спорту или недостатак позитивних долази „онде где не постоји јасна оријентација спорта према опште друштвеним потребама и интересима“. Стога, неопходно је да се „буде начисто с тим да физичка култура сама по себи не може развијати навике социјалистичког морала, него да то зависи од организоване и постојане борбе социјалистичких снага које у њој дејствују“.²⁸²

Сходно свему горе наведеном, кључне идеолошке карактеристике новог спорта биле су:

1. Социјалистичко југословенство
2. Масовност
3. Свестраност
4. Доступност

Свака од ових карактеристика завређује посебну пажњу и сагледавање како на идеолошком тако и на практичном новоу, у самој реализацији на терену.

²⁸¹Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, (Beograd: Sportski institut SSJ i Sportski institut Vojvodine, 1955), 32–35.

²⁸²*Исто*, 32–35.

1. Идеологија социјалистичког југословенства у спорту

„Ја сам срећан што су фискултурници и омладина, носећи ову штафету, ове године пролазили кроз оне крајеве у којима су се водиле најтеже борбе за ослобођење наше земље.“²⁸³

За изградњу социјализма, нарочито у његовој првој фази, држава захтева апсолутну послушност. Ослоњени на Лењиново дефинисање „диктатуре пролетаријата“ вође Југославије преузимају улогу њеног градитеља и браниоца. Идеолошки потпорни стуб у виду тековина Народноослободилачке борбе непрестано се неговао и подсећао постојеће и а потом и нове генерације да је нова Југославија настала из рушевина старе, заједничком борбом против окупатора а идеолошки ослањајући се на револуцију.

Идеолошки, национално и конфесионално дубоко подељена, нова Југославија морала је пре свега учврстити саму себе као државу кроз јачање заједничке југословенске свести и кроз јачање идеологије социјализма. У томе, спорт је имао значајну улогу.²⁸⁴ Уперен доминатно као средство за придобијање омладине, користећи њену младост и прилику за васпитање од најранијег доба држава настоји да преко спорта учврсти социјалистичко југословенство као основу нове државе. Као што смо видели, у самој идеји новог спорта, кроз статуте, правилнике спортских друштава и наставних планова провејава императив очувања тековина народноослободилачке борбе. Илустративно упуство за Фискултурну параду 1947. године преносимо у потпуности, јер осликава снажни уплив идеологије социјализма у спорт:

„Идеолошка поставка: основне паролe: Братство и јединство, Република и Младост народа, парада омладине и фискултурника Федеративне народне републике Југославије одржава се у земљи братства и јединства равноправних народа и народне демократије, у земљи срећног и слободног Титовог покољења које смело гради народну републику, у

²⁸³ Јосип Броз Тито (*10 godina Titove štafete*, (Beograd: Partizan, 1956), 20.)

²⁸⁴ Више о спорту и национализму у: Lincoln Allison, „Sport and nationalism“, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 344–355.

земљи рођеној у партизанском рату где омладина чува и негује љубав према Југословенској Армији и васпитава се за чуваре отаџбине, у земљи у којој се остварује братски савез радника, сељака и народне интелигенције, у земљи народа чије је историја пуна славних борби за ослобођење. Парада се одвија две године након славних успеха у изградњи земље, две године након моћног пораста фискултурног покрета. Она треба да буде ревија оваквих политичких поставки, ревија слика из народног живота, из националне историје, из прошлих и садашњих борби наших народа за ослобођење. Она треба да дочара срећни живот наше деце свих народа, живот нове младости. У том смислу мора приказати богату слику народних ношњи, кола, народних игара, песама и музике. Исто тако мора приказати све народе, националности и националне мањине у Југославији.

Место параде: Београд јуна 1947.²⁸⁵

Међутим, док се кроз све аспекте новог спорта државна идеологија уплитала један феномен се истиче који је директно и у потпуности по тој идеологији и формиран – Титова штафета

1) Социјалистичко југословенство у шаџи – Титова штафета

Прва штафета организована је и прве године – 1945. Кренула је из Крагујевца , места Црвеног барјака. Наводно, идеја се створила спонтано у редовима СКОЈ–а. Као креатори у изворима се помињу извесни „друг Недељко“ уз „друга Ћосића“ - Добрице Ћосића.²⁸⁶ Значајно место заузимале су и фискултурне организације, у допису поводом прве штафете наводи се: „Уочи 53 рођендана друга Тита, наш Одјел за спорт и фискултуру организираће масовна омладинска штафетна трчања широм Југославије. Млади тркачи носит ће лијепо израђене палице и у њима писмену честитку о рођендану нашег Маршала и понијет ће са собом у Београд поздраве нашег народа, који ће их путем дочекивати“.²⁸⁷

²⁸⁵ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-118, Фискултурна парада 1947. године.

²⁸⁶ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ЦК СКОЈ 1945-1948, 112; С друге стране, Милован Ђилас у интервјуу наводи да је Рато Дугоњић предложио организовање штафете 1945. године. (Момчило Ђорговић, *Ѓилас: верник и јеретик*, Београд: Акваријус, 1989), 97).

²⁸⁷ *10 godina Titove štafete*, 13.

Сама организација пала је на потоњу Народну омладину а фискултурне организације пружале су потпору.

Идеја није нова. Представља у одређеном виду континуитет са краљевином Југославијом. Прву штафету организовали су соколи у част рођења престолонаследника Петра Карађорђевића 1923. године, између осталог и вође самих сокола. Власт је препознала потенцијал те манифестације и организовала и даље штафету али дубље уткајући у њу југословенски карактер. Соколи Сарајева на сопствену иницијативу организовали су ношење бакље 1934. године као вид захвалности краљу Петру I Карађорђевићу. Бакље су ношене забаченим крајевима и неприступачим теренима све до Опленца где је запаљено „соколско кандило“ у част краља. Учествовало је око 2.000 сокола, смењивали су се на 50–200 метара, а пратио их је одушевљени народ где је „сваки очевидац, посебно обични сељак и сељанка, осећа да врши нешто велико, лепо, узвишено и свето док бакља пролази преко њихових поља“. Последња штафета је кренула 1941. године из Љубљане у част Краља и читаве Југославије, која исте године разорена и распарчана.²⁸⁸

Титова штафета ношена је свим крајевима Југославије симболишући јединство и интеграцију читаве земље. На крају би била предата Титу – чувару југословенства и тековина народноослободилачке борбе али и готово религијском отелотворењу југословенског социјализма. Већ у првој штафети симболика је јасно истакнута: на самом крају штафете сваки штафетоносац се зауставља испод националних застава а међу њима се налази и портрет Тита. Занимљиво је да се Тито у том тренутку није налазио у Београду, што отвара могућност да за прву штафету није ни чуо па су шест републичких штафета, штафета Армије, Београда и Трста специјалним авионом допремљене у Загреб где се у том тренутку Тито налазио.²⁸⁹ Приликом преузимања прве штафете, која је пролазила кроз крајеве где су се водиле борбе у НОБ–у, Тито је *de facto* установио форму траса за све будуће штафете: „Ја сам срећан што су фискултурници и омладина, носећи ову штафету, ове године пролазили кроз оне крајеве у којима су се водиле најтеже борбе

²⁸⁸Димитар Григоров, „Рачунај те на нас“. „Одломак“ о Титовој штафети или Штафети младости“, *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 2008, 106–107.

²⁸⁹*Исто*, 108–109; Коста Николић, *Тито говори што народ мисли: култ Јосипа Броза Тита 1944-1949*, (Београд: Службени лист СЦГ, 2006), 311–312.

за ослобођење наше земље. Правилно је што се наша омладина сјетила да треба ићи тим путевима, јер то симболично показује да је пут наше ослободилачке борбе био велик, трновити пут и да се ми трновитих путева и даље у изградњи наше земље не бојимо“.²⁹⁰

Иако прва, штафета је била масовна. Укупно је пређено 9.000 километара а директно је учествовало 12.500 људи. Бројке вртоглаво расту: следеће 1946. учествовало је 86.000 а 1947. 160.000.²⁹¹ Но, са бројкама треба бити обазрив: нпр. за 1946. годину у званичним гласилима број је 86.000 или 49.181, док се на пленарном састанку Централног одбора Фискултурног савеза Југославије помиње се бројка од 84.575 фискултурника.²⁹² За 1949. годину за јавност се наводи наизглед прецизна бројка од 605.564 учесника док у интерним круговима унутар Народне омладине помиње се бројка од 600.426 учесника.²⁹³ Питање је и начин учествовања у самој штафети. Број носилаца, и из званичног гласила је далеко мањи. За 1946. број носилаца био 12.000, за 1947. годину 22.509. За 1949. број носилаца је троструко мањи од учесника: 200.953 наспрам око 600.000 учесника.²⁹⁴

Званично, број учесника и пређених километара у годинама 1945-1953 изгледа овако:

Табела 1. Број учесника и пређених километара Титове штафете у годинама 1945-1953²⁹⁵

Година	Километара пређено	Број учесника
1945.	9.003	12.500
1946.	12.060	49.181
1947.	20.090	91.210
1948.	43.011	154.234
1949.	58.186	605.564
1950.	93.077	934.713

²⁹⁰ *10 godina Titove štafete*, 20.

²⁹¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

²⁹² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд, 1947; *10 godina Titove štafete*, 93.

²⁹³ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 108; АЈ, Фонд 114, ССОЈ, Конгреси ССОЈ, ф-110, Надопуна годишњег извештаја о раду организације НО на школама; *10 godina Titove štafete*, 93.

²⁹⁴ *Титова штафета 1950*, (Београд: Гимнастички савез Србије, 1950), 5.

²⁹⁵ Према подацима из: *10 godina Titove štafete*, 93.

1951.	128.000	1.485.740
1952.	130.000	1.500.000
1953.	97.274	1.415.274
Укупно	590.701	6.248.416

Ако и Тито није знао за организацију прве штафете, препознао је њен потенцијал и свакако јој је дао на значају. Организација штафете била је највишем нивоу. Народна омладина и Комитет за физкултуру у годинама 1945–1953 биле су организациона основа. Када се штафета приближавала све у земљи би стало. Штампана је данима раније далеко највише пажње поклањала штафети да би кулминирало самим даном коначне предаје који се нашао на насловној страни *Политике*. Заправо, то је први пут да се спорт нашао на насловници а говори у прилог значају који је власт придавала тој манифестацији.²⁹⁶ Преко физкултурних савеза организовано је и да се пале велике ватре на брдима у местима дан раније где би штафета пролазила не би ли становништво сазнало раније и могло адекватно дочекати пролазак штафете.²⁹⁷ Спортисти су имали и обавезу да у штафети узму учешћа, уколико би се то од њих захтевало.²⁹⁸

Полазак штафете и траса симболизовала је јединство. Више него икад то јединство је било неопходно 1949. године. Из Босне и Херцеговине полазна тачка била је „Титова пећина“, седиште Врховног штаба у току рата. У Србији, полазна тачка била је Бела Црква – „место где је 1941. планула прва ослободилачка пушка“. Из Хрватске штафета је кренула са Јадрана – места на коме је настала партизанска морнарица. У Словенији на Триглаву су запаљене бенгалске ватре као део свечаног почетка пута словеначке штафете. Коначано, све су уједињење 25. маја, у Београду на Титов рођендан. Уз штафету Титу је предато и 73.000 поздравних писама које је народ Србије слао дуж трасе.²⁹⁹ Као полазне тачке у првим годинама штафете орбитирају: Бела Црква, Бор, Мали Зворник, Титово

²⁹⁶ *Политика*, 22.05.1946, 25.05.1946, 26.05.1946.

²⁹⁷ АС, РЗС 1945-1982, Главном одбору физкултурних савеза Народних република, Штабу за „Титову штафету“, 04.05.1948.

²⁹⁸ АЈ, Фонд 747, Одбојкашки савез Југославије (ОСЈ), ф-1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

²⁹⁹ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 108.

Ужице, Трепча, Дубровник, Вис, Сплит, Черномел, Љубљана, Триглав, Бихаћ, Дрвар, Крушево, Подвис, Жабљак, Пљевља итд.³⁰⁰

Идеја штафете није остала само у оквиру граница Југославије. Само месец дана пред Резолуцију Инфромбироа Тито је примио и штафету Фискултурног савеза Бугарске коју су у Цариброду преузели Југословени.³⁰¹ Послао је „братске поздраве“ бугарском народу које је и пренела бугарска штампа. После резолуције, штафета остаје унутар граница и прераста у врховну манифестацију југословенства. Највећа била је 1952. године, године установљена засебног пута развоја и спољне политике. Око 1.550.000 људи је претрчало 877 хиљада километара да би се напори свих ујединили у једну штафету која би била предата једном вођи.³⁰²

Питање симболике штафете је нарочито значајно. Поред републичких штафета друге су се смењивале у зависности од тренутних политичких прилика. Тако, 1945. била је ту штафета Трста. У току сукоба са ИБ–ом Тито је примио и штафету граничара који су му пренели да: „границе наше отаџбине су свакодневно изложене провокацијама од стране покорних совјетских губернија, инфромбироовских држава. Многи од њих су пале као жртве инфромбироовских зликоваца. Погинули граничари ће заувек остати као светао пример како се воли и брани отаџбина“. На истој линији Тито је примио и штафету грађана Корушке и Трста. Од спортских организација ту су биле штафете планинара, стрелаца, аутомобилиста и Савеза коњичких спортова.³⁰³ Оно што је заједничко са сваку јесте социјалистичко југословенство за шта је илустративан постер из 1948. године:

³⁰⁰ *10 godina Titove štafete*, 85–86.

³⁰¹ АС, РЗС 1945-1982, Помоћнику министра саобраћаја НР Србије, другу Петровићу, 06.05.1948; Григоров наводи да је у питању штафета бугарске омладине док се у наведеном документу наводи да је у питању Фискултурни савез Бугарске.

³⁰² Димитар Григоров, „Рачунај те на нас“. „Одломак“ о Титовој штафети или Штафети младости“, *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 2008, 109.

³⁰³ *Исто*, 109–110.

Слика 1. Плакат поводом Титове штафете 1948. године.³⁰⁴

Идеализовани двојац уочљиво снажне мускулатуре носи штафету док их поздравља група људи у чијим првом редовима се налази радник поред двоје деце. Иза радника уочљиве су и друге старосне генерације али и сељаци симболизујући тако јединство читаве државе око палице са видно истакнутом петокраком. Спортски елемент је јасно уочљив али и у другом плану наспрам идеолошког. Сваки детаљ плаката морао је имати изразито социјалистичко обележије, са југословенским специфичностима. У току израде плакат је враћен на дораду, била је само једна примедба: „Ставити звезде на заставама где их нема“.³⁰⁵

Осим главне штафете и пропратне манифестације постојале су и друге, мање али на истим основама. Тако је ношена смучарска штафета са Космаја која је „ишла оним теренима, где се некад кретао космајски партизански одред“. Уз пут, пролазећи кроз села штафету је наводно поздрављао народ где је преносио своје поздраве. Коначно одредиште ове штафете био је I Конгрес Фискултурног савеза Југославије где су у салу где се

³⁰⁴ Janez Trpin, *Titova štafeta, 25. maj 1948*, (1948), URN:NBN:SI:IMG-7JZIE3XV from <http://www.dlib.si> (Приступљено 06.07.2019.)

³⁰⁵ АС, Републички завод за спорт 1945-1982, Друг Јанез Трпину, 08.04.1948.

одржавао Конгрес ушла 42 скијаша и у свечаном дефилеу предали штафету уз рапорт радном председништву.³⁰⁶

У организацији штафете Фискултурни савез је имао активну улогу. Но, Народна омладина била је та која је имала примат. Кључне одлуке, попут оне ко ће бити носиоци и ко ће предати штафету, доношене су на на Конгресу Народне омладине уз учешће и функционера из Фискултурног савеза. Из спортског угла савез је настојао да искористи масовност штафете као простор за даље ширење фискултуре у народу.³⁰⁷ Сам савез, ван Народне омладине о штафети није расправљао али је редовно наводио и организацију штафете међу своје организационе успехе. Занимљиво је да док за све друге манифестације савез је редовно имао бројне замерке, а за штафету замерки није било.³⁰⁸ Анализирајући извештаје, Титова штафета се позиционира као најбоље организована масовна манифестација у годинама 1945–1953.

Но, шта је све симболизовала и инструментализовала штафета па да је последично заузимала такав значај у односу на све друге спортске манифестације? У бити, сама манифестација је на граници спортског и религијског. По својим карактеристикама уклапа се у дефиницију светковина „грађанске религије“.³⁰⁹ Била је то религија без цркве и без бога, али опет сасвим уклопљива у дефиницију религије у диркемовском смислу.³¹⁰ Како Диркем наводи: „Да би се нека ствар посветила, доводи се у додир са извором религијске енергије“. Тај извор биле шаке Јосипа Броза Тита који је хватао једну штафету у којој су биле обједињене све штафете претходнице. Додатно, циљ је био исти: „Савршено друштво у којем би правда и истина неограничено владале и одакле би зло, у свим својим облицима, било искорењено“. Наравно, циљ није никад достигнут а друштву је остало да изражава своје „тежње према добром“ преко светковина, у Југославији преко Титове штафете.³¹¹ Ако оправдамо власт једне партије и једног човека теоријом диктатуре

³⁰⁶ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд, 1947.

³⁰⁷ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, Конгреси ССОЈ, ф-2, Материјали III Конгреса НОЈ одржаног од 11 до 16 маја 1946. године у Загребу.

³⁰⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

³⁰⁹ Димитар Григоров, „Рачунај те на нас“. „Одломак“ о Титовој штафети или Штафети младости“, *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 2008, 133.

³¹⁰ Емил Диркем у својој дефиницији религије не искључује идеју цркве. С те стране, репрезент те идеје у контексту масовних спортских манифестација у Југославији би свакако била Партија. (Emil Durkheim, *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sistem u Australiji*, (Beograd: Prosveta, 1982), 44)

³¹¹ Emil Durkheim, *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sistem u Australiji*, 44, 381.

пролетеријата, онда је то моменат у коме се „Бог разобличио и указао као Друштво“ а верски осећај трансформисао у осећај друштвености. Конкретно, Тито је тај „првосвештеник нове лаичке вере која је наместо Бога ставила Друштво“.³¹² Но, историја је негирала овакав диркемовски ток развоја нове религије и традиционалне религије су на југословенском простору постојале истовремено када и ове грађанске светковине.³¹³ И корак даље: традиционалне религије су надживеле Титову штафету која је за сада дубоко у сметлишту историје.

У процесу установљења револуционарне власти, радикалним раскидом са прошлошћу (осим у случају штафете са југословенством) и трансформацијом читавог друштва, штафета и нераскидиво повезана прослава Титовог рођендана играла је значајну улогу у процесу стварања нове традиције, процесу који је најдинамичнији био у годинама 1944–1950.³¹⁴ Обухватала је све а све се налазило у Титу. За штафету 1950. одлично је сумирано који је њен идеолошки значај, позицију Тита унутар ње али и улогу фискултурника у читавом феномену: „Име друга Тита везано је за све успехе који су постигли наши народи како у предратном периоду у борби против ненародних режима, у борби за стварање и развијање народно–ослободилачког покрета, за коначно ослобођење наше земље, тако и успеси које постиже наш народ у изградњи социјализма. Правилна и доследна марксистичко–лењинистичка политика, коју води наша Партија на челу са другом Титом омогућила је да наша Партија заузме доследан став у одбрани марксистичких принципа, за независност и равноправност народа а против сваке хегемоније. Стога ће рођендан друга Тита дочекати сви наши радни колективи, задруге и села кроз даље развијање такмичења за испуњење задатака плана, за подизање продуктивности рада, за побољшање квалитета производа, свесни да на тај начин најбоље стварају услове за благостање у нашој земљи и манифестују љубав према другу Титу, Партији и нашој отаџбини. И фискултурници Србије ће појачати свој рад како би и они

³¹² Aljoša Mimica, *Radikalska sociologija: Zasnivanje akademske nauke o društvu u francuskoj Trećoj republici*, (Beograd: Gradina, 1991), 141.

³¹³ Aljoša Mimica, *Analecta: Sociološki ogledi*, (Beograd: Službeni glasnik, Institut za sociološka istraživanja, 2011), 52.

³¹⁴ Наташа Милићевић, „Стварање нове традиције: празници и прославе у Србији 1944-1950“, *Токови историје* 4/2007, 169.

дочекали тај дан са што бољим резултатима“.³¹⁵ Био је то процес или покушај изградња класне и наднационалне идеологије југословенства.

Са спортског аспекта уочљива је извесна лакоћа, условно речено, спортске дисциплине. Сваки тркач је носио штафету 250 метара, где се у случају брдовитог терена или насељеног места стаза појединачног тркача скраћивала и до 100 метара. Предвиђено је да је за километар штафете потребно 4 минута, што сваком учеснику преостаје да за 1 минут пређе својих 250 метара, или 24 секунде за 100 метара. У неколико наврата стари људи би понели штафету трчећи десетак метара али „носећи гордо штафетну палицу“. Акцент је далеко од физичког напрезања, сасвим јасно је стављен на масовност, императив што већег броја носилаца штафете и светости самог предмета у руци. У току ноћи штафета би стала, ноћивала би у насељима, на главном тргу. Тада, спортисти су преузимали улогу почасне страже где су у паровима свечано бдели над штафетом. Сваког сата пар би се смењивао и прилику да учествује у манифестацији би добио други спортски двојац.³¹⁶ Било је и делова етапе када је било потребно значајно физичко напрезање уз одређене вештине. Штафета је неретко прелазила преко неприступачних терена, у тим случајевима преузимали су је професионалци. Најчувенији подвиг алпиниста/носиоца штафете био је прелазак преко залеђене стене Клеке у близини Огулина. Занимљиво је да се свакако стена могла заобићи али императив стазе и подвижништва што сличнијег партизанском морао се испоштовати. После тешког и опасног успона Клека је савладана и штафета тријумфално наставила даље. Другом приликом носиоце је захватила мећава. Иако су „очи биле слепе од снега што га је оркан шибао у лице“ штафета је била уздигнута високо горе, упркос свему.³¹⁷ Међутим, физичка напрезања остају као изузетак а не правило. Тај изузетак редовно је био истицан у први план и остављао погрешан утисак о природи манифестације. Опет, упоређујући са стварним и не својом вољом изабраним напорима партизана, овакви „подвизи“ носилаца штафета могу бити само патетични и гротескни.

За уклапање у дефиницију спорта недостајало је такмичење или рекреативни приступ и малом напрезању у виду тих 250 метара. Ипак, кључни учесници били су из

³¹⁵ *Тимова штафета 1950*, 5.

³¹⁶ *Тимова штафета 1950*, 9–10; *10 godina Titove štafete*, 42.

³¹⁷ *10 godina Titove štafete*, 31, 53.

спортских редова, на површини манифестација је била и спортска и спортске организације учествовале су у њој. С друге стране, управо таква Титова штафета показује и шта је кључна карактеристика новог спорта – социјалистичко југословенство: „Титова штафета“, ова величанствена спортска манифестација одржава масовност и развијеност фискултурног покрета и његов патриотски карактер и садржину, његову повезаност са животом и тежњама народа“ речи су Мирослава Креачића секретара Комитета за фискултуру.³¹⁸ У инструментализацији спорта зарад изградње социјализма, у који се убраја и изградња култа вође и стварање нове традиције, Титова штафета остаје као екстремни пример где се спорт готово у потпуности потчинио идеолошком и у ту сврху се ангажовао. У том процесу сама бит спорта се загубила и утопила у манифестацију чије обресе треба тражити у феномену грађанске религије, сегменту феномена титоизма.

³¹⁸Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 108.

2. Масовност као императив

„Наше организације предузимају мере како би физкултура у истини постала масовна, како се физкултура и спорт не би бавили око груписања беспосличара, него како би постали својина радних људи“³¹⁹

Дубоко колективистичка, нова идеологија социјализма морала је обухватати све грађане нове социјалистичке Југославије. Сваки грађанин морао је кренути дугим и никад завршеним путем изградње социјализма и кроз њега и изградње самог себе, све до новог човека социјализма. Тај нови човек морао је бити потпун и физичка култура његов интегративни део. Сходно свему наведеном, императив масовности једна је од кључних детерминанти југословенског спорта и утицала је на његово обликовање.

Са једне стране, стајао је капиталистички спорт, махом изражен у врхунском или рекреативном виду али таквом да га је само буржоазија могла приуштити. Сада, тај луксуз морао је бити доступан свима, радницима и сељацима или како је то Кардељ дефинисао – радном народу.³²⁰ Сваки припадник новог колектива, у најширем смислу – саме Југославије, требао је имати могућности да се бави спортом. Те могућности произилазиле су двојачко: из материјалне базе и из друштвених околности. Слободно време, хигијенски услови, адекватни спортски објекти и реквизити представљали су материјалну базу за бављење спортом. Поред тога, друштвене околности стајале су махом као препрека за бављење спортом одређених сегмената друштва о чему ће бити више речи у засебним поглављима која ће ту проблематику третирати.

Темељ новог спорта грађен је на масовности. Идеју је формулисао Мирослав Креачић: „наше организације предузимају мере како би физкултура у истини постала масовна, како се физкултура и спорт не би бавили око груписања беспосличара, него како би постали својина радних људи, трудбеника, ђака, запослених у разним предузећима,

³¹⁹ Мирослав Креачић (АС, РЗС 1945-1982, Записник са друге годишње скупштине Физкултурног савеза Србије 4-5.01.1947.)

³²⁰ Edvard Kardelj, *Socijalistički savez radnog naroda*, (Beograd: Borba, 1984), 11.

наше омладине у селима, како би физкултура постала својина оних људи који изграђују Федеративну Народну Републику Југославију“.³²¹ Почетна тачка није много обећавала, бројке су крајње непоуздане: 1947. године око 16% становништва Југославије се бавило спортом а 1948. (без Црне Горе за коју није било података) тек 2,5%.³²² Оба извора долазе са самог врха а осим велике разлике и непоузданости јасно указују да је број активних спортиста свакако био мали али и да је веза спортских организација са тереном била изузетно лоша. У сваком случају, нова спортска друштва била су створена за све и настојала да све и окупе: масовност је требала бити испред мајсторства. Изнад њих, физкултурне организације су требале бити „моћни колективни центри“ који би „окупљали масе наше омладине“, како је то дефинисао Мирослав Креачић, генерални секретар ФИСАЈ-а.³²³ Основа је требала бити опште физичко образовање, о чему ће бити детаљније речи у поглављу о свестраности, које би кроз Фискултурни савез допрла до „милиона трудбеника“. Тек тада, „из тих редова природно ће ницати и развијати се хиљаде и хиљаде наших добрих и одличних спортиста у свим гранама спорта“.³²⁴ У мисији развијања физкултуре у „широки масовни покрет“ физкултурним организацијама требале су помагати синдикалне (Савез синдиката Југославије), омладинске (СКОЈ и потоња Народна омладина) и друге масовне организације.³²⁵ Стога, спорт у првим годинама социјалистичке Југославије неопходно је узимати као део културне политике Југославије, део просветних напора и коначно, као део дугог процеса модернизације читавог региона.

Међутим, већ 1945. примећено је да највећи број руководиоца у Југословенској Армији „не схвата значај физкултуре“.³²⁶ Исто то, исте те прве године, примећено је међу члановима СКОЈ-а који „на физкултуру још увек гледају као на само физкултуру а не као на форму помоћу које ћемо баш ону омладину, коју можда не бисмо могли ни на који други начин да привучемо у наше редове“.³²⁷ Следеће године СКОЈ је на састанку

³²¹ АС, РЗС 1945-1982, Записник са друге годишње скупштине Фискултурног савеза Србије 4-5.01.1947.

³²² АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947; Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V Пленум физкултурног савеза Југославије Београд 1948.

³²³ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-2, VII (фискултурна комисија) 13.05.1946.

³²⁴ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V Пленум физкултурног савеза Југославије Београд 1948.

³²⁵ АЈ, Фонд 313, МП 1945-1946 (1944-1946), ф-4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на основачком састанку 8. маја ове године (1945); *Комунист*, јануар 1947.

³²⁶ АЈ, Фонд 507, СКЈ, Опуномоћство ЦК СКЈ за организацију ЦК у ЈНА, XX-k.1/1-51, Извештај о стању у Југословенској Армији и раду политичке управе 1945. године.

³²⁷ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944-1972, кутија 738, Извештај о раду СКОЈ-а VII реона.

Централног одбора расправљао о својој не активности у домену спорта.³²⁸ Да синдикати мало пажње придају физкултури примећено је следеће 1946. године.³²⁹ Наведено ће постати константа у годинама које рад обухвата и последично неопходна подршка масовних организација ће често изостајати.

Као препрека стајало је и неразумевање значаја спорта међу становништвом и нижим функционерима Југославије. Практичну последицу наведено је имало у кривом коришћењу објеката намењених спорту за друге сврхе. У Зворнику, Билећи, Власеници, Санском Мосту и другим местима у салу за спорт био је смештен биоскоп, који је трајно онемогућио бављење спортом у тим салама. Исто тако, у Мостару сала је претворена у биоскоп Ваздухопловне команде. Ако није биоскоп, сале су редовно коришћене за „приредбе, конференције, предавања, концерте и игранке“ где би после тих манифестација последично сала остајала неуредна и прљава. За те манифестације најрадије су коришћене спортске сале јер да би се биоскоп искористио ради нпр. конференције била је потребна дозвола Комитета за Кинематографију. С друге стране, Комитет за физкултуру нико није ни питао већ су сале не само коришћене у друге сврхе већ и трајно претваране у биоскопе. Отишло се и даље: физкултурни дом у Палама преузела је Комисија за сечу дрва, у Хан Пјеску је у сали смештен магацин Савезног Планског добра, у Босанском Петровцу задруга и менза (где је парадоксално гимнастичко друштво добило једну салу за састанке) и у Приједору уместо сале за спорт била је кухиња и менза. Извор потиче само од Главног одбора Фискултурног савеза БиХ а после примера резигнирано наводи „итд. итд.“.³³⁰ Врло вероватно сличана ситуација била је присутна и у осталим републикама. Дакле, осим малог броја активних спортиста као почетна препрека стајали су и материјални услови али и непросвећеност становништва и нижих функционера која се манифестовала у озбиљне практичне последице.

Материјална база представљала је и фундаментални проблем. Општа неразвијеност и лоши животни услови становништва Југославије била су лоша база за наградњу

³²⁸ “Zapisnik sa sastanka Centralnog Komiteta SKOJ-a održanog 21. juna 1946.“, *Kongresi, konferencije i sednice organa SKOJ-a (1941-1948)*, Priredio Petar Kačavenda, (Beograd: Izdavački centar Komunist, 1984), 220–223.

³²⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Записник са седнице физкултурне комисије Главног одбора ЈСРНЈ 20.06.1946.

³³⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-20, Главни одбор Фискултурног савеза Босне и Херцеговине, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 06.10.1948; ф-41, Комисији државне контроле ФНРЈ 19.12.1949; ф-55, Министарству народне одбране 13.05.1950.

масовног спортског живота. Нехигијенски услови живота, лоше здравствене прилике и оскудна исхрана биле су кључне детерминанте услова живота грађана нове Југославије у годинама које рад обухвата.³³¹

Достигнућа на том пољу нису се могла манифестовати врхунским резултатима, пошто њих није ни било, већ су се манифестовала масовним спортским приредбама, по већ опробаном рецепту из СССР–а. Од свог првог слета до Ворошиловог кроса 1941. године прва земља социјализма са поносом је истицала како се ове манифестације „од других разликују по томе што на њима понекад има више учесника него гледалаца“.³³² Значај масовних манифестација у Југославији утемељио је Кардељ: „Треба форсирати да за манифестација (Дан физкултурника – Н.М.) узме већег замаха по свим републикама и местима. То морамо помоћи. Важно је то баш за развој наше физкултуре. Наравно да такве приредбе захтевају велике новчане издатке и ту се мора пружити потребна помоћ. Савезна влада са републиканским владама и осталим народним властима, учиниће све да се у томе правцу помогне физкултурна организација, како би се физкултурни покрет што више омасовио у нашој земљи“. На Кардељевој линији, успостављеној непосредно пред I Конгрес Физкултурног савеза Југославије, председник тог савеза Ратко Дугоњић закључује: „на крају, другови, ми пред собом имамо Дан физкултурника и Централни слет у Београду који ће имати да покаже сва достигнућа наше физкултуре. Шта то значи? Значи једну линију, које ће се наш физкултурни савез убудуће да држи, да се развијамо дотле док не захватимо сваког човека који треба да се бави физкултуром. С друге стране, непрестано треба да дижемо квалитет нашег спорта, појединих спортских дисциплина, да развијамо све дисциплине које су заостале, чак и оне дисциплине које су на висини“.³³³

Дакле, нимало лак императив је постављен а реализацију је добио у следећом манифестацијама:

1. Слетови
2. Кросеви

³³¹ Ivana Dobrivojević, „Život u socijalizmu – prilog proučavanju životnog standarda građana u FNRJ 1945-1955“, *Istorija 20. veka*, 1/2009, 73; Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 239–269, 369–417.

³³² А. Виталин, *Спортски живот совјетских трубеника*, 18–19.

³³³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Физкултурног савеза Југославије Београд 1947.

3. Титова штафета
4. Фискултурни дан
5. Дан пливања и дан фискултурника на води
6. Такмичења у сеоском и индустријском вишебоју³³⁴

Титову штафету смо већ анализирали у претходном поглављу. Сада, детаљније ћемо анализирати две манифестације које су се истицале и по масовности и по свеопштем значају: слетови и кросеви. На избор утиче и извесни недостатак извора за остале манифестације. Но, преко те две покушаћемо да истражимо карактер и (не)успехе масовних фискултурних манифестација у годинама 1945–1953.

1) У славу титоизма – слетови

„На крају ће се извести једна скупина или направити велика слика друга Тита и то тако да ће дио вјежбача престављати оквир слике, а већи дио ће спајајући над главама огромне слике друга Тита приказати лик Тита“³³⁵

Идеја је била да се спортском манифестацијом која би окупила мноштво омладине и радног народа славило социјалистичко југословенство кроз нову физичку културу. Требало је изаћи јавно и показати домете нове идеологије и свестраност, снагу, координацију али и срећу новог човека који је пригрлио нови режим. Такође, манифестације су биле својеврсне рекламе за партију и привлачиле су нове чланове околним путевима. Фискултурни савез Црне Горе оставио нам је драгоцен извор о плану наступа фискултурника Црне Горе на Савезном слету 1951. године. Извор је значајан и илустративан за идеје социјализма које су прожимале слетове, па га преносимо у целости: „Фискултурници Црне Горе наступиће на Савезном слету 1951. године са својом посебном вежбом, биће их од 1.000 до 1.200. Прво ће се, кроз 60 тактова јаких физиолошкох елемената приказати степен физичке културе наше омладине. Жеља радних људи и омладине да што прије изграде социјализам изразит ће се кроз црногорска народна

³³⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

³³⁵ АС, РЗС 1945-1982, Мјесечне информације Фискултурног савеза Црне Горе Титоград 30.11.1949.

кола. Послије тога као главни део вјежбе физкултурници ће приказати Скадарско језеро и процес мељорације. Вјежбачи ће направити границу језера и државну границу између ФНРЈ и Албаније, док ће другарице приказати воду на језеру. Мушкарци ће затим направити клин (насип и тунел) а жене ће збијајући редове приказати повлачење воде. Упоредо са приказом исушења приказат ће се нове културе (памук) променом костима. На крају ће се извести једна скупина или направити велика слика друга Тита и то тако да ће дио вјежбача престављати оквир слике, а већи дио ће спајајући над главама огромне слике друга Тита приказати лик Тита (ово последње је још само предлог)³³⁶.

Дан слета био је дан кад је све у земљи стало. Идеја масовности била је уткана и у саму организацију манифестације: постојао је један централни слет и мноштво других мањих, локалног карактера. Сви слетови били су извођени у исто време, истог дана. Тиме готово читава Југославија тај дан би се претворила у светковину социјализма преко спорта у виду манифестације која је свакако попримала обресе грађанске религије. Овом дану све је било подређено. Вежбање за слет имало је примарни карактер на свим нивоима упражњавања спорта у Југославији. За тип вежби на првом месту била је масовност, па онда свестраност: у упуству се наводи да треба да буду заступљене све гране спорта које су у школским наставним програмима али и „које се могу на интересантан начин приказати у програму“.³³⁷ Настава физкултуре у школама би се у потпуности прилагодила тренирању за слет а (условно речено) професионални спортисти су имали дужност да учествују у масовним приредбама.³³⁸ Синдикат се обавезао да ће дати одређени број учесника а зарад њихових увежбавања радно време је усклађивано према тренизима.³³⁹ Увежбавање се такође изводило у оквиру насеља где су учеснике предводили појединци који су те вежбе већ савладали.³⁴⁰ Тиме је спорт, преко њега и партија, долазио до најудаљенијих крајева и успевао да окупи омладину. О значају слетова говори и податак

³³⁶АС, РЗС 1945-1982, Мјесечне информације Фискултурног савеза Црне Горе Титоград 30.11.1949.

³³⁷АС, Фонд Г-191, Комитет за физкултуру НРС (КФНРС), Градском-среском Народном одбору, Повереништву за просвету, предмет: Упуство за одржавање јавних наступа 1949/1950. 21.11.1949.

³³⁸АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф-22, Народна република Црна Гора министарство просвјете одељење за школе 02.05.1946; АЈ, Фонд 747, Одбојкашки савез Југославије, ф-1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

³³⁹АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-138, Централни одбор јединствених синдиката Југославије свим месним одборима и подружницама у Београду 09.04.1947.

³⁴⁰АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944 – 1972, к-738, Месечни извештај рада Фискултурног одељења за месец септембар 25.09.1949.

да је први савезни слет 1947. године, у коме је учествовало преко 15.000 људи а посматрало преко 60.000, био сниман и да је тиме добијен први домаћи филм у боји.³⁴¹ Слетови су били значајни и јер им је епицентар био култ вође – Тита.³⁴²

Омладина, долазећи из разних република до недавно међусобно завађених, вероватно није осећала колективни југословенски индентитет. Манифестације су требале да приближе омладину и вежу је једним индентитетом и једном идеологијом. За Црну Гору остао нам је запис да је пропуштено да се кроз слет интегрише „дрногорска омладина с једне стране, и арнаутска и муслиманска с друге стране“. Осим тога и „дрногорска и бокешка омладина“ код које је примећена извесна “црта шовинизма“. СКОЈ препоручује чешће организовање спортских и културних манифестација у којима би овако хетерогена омладина узела учешће у заједничкој ствари и тиме се међусобно приближила.³⁴³

Други значајни аспект слета био је просветитељски. У руралним крајевима кроз слет појединац се могао укључити у колективну светковину где би обукао другачије одело од свакодневног и преузео улогу мимо традиционалне. За жене, нарочито је било значајно скидање зара или фереце или пак облачење шортса и тиме откривање ногу које да није слета би остале покривене. На тој линији Комитет за физкултуру са поносом је истицао „велики успех и морални значај“ обласног слета у Приштини где је слет „заталасао масе на Космету“. Нарочито је истакнуто да је учествовао велики број албанске омладине у „прописаним вежбачким оделима што представља још већи успех слета“. Сви учесници имали су једнообразно одело, наводи се бројка од преко 4.800 учесника. Саме вежбе прошле су добро и биле „потпуно увежбане“.³⁴⁴ Тиме је слет на Косову 1948. био једна од највећих манифестација одржаних на том простору нарочито узимајућу у обзир начин живота на Косову тада, нпр. младих Албанки које су биле „вашљиве, непочешљане,

³⁴¹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948; АС, Републички завод за спорт 1945-1982, број архивске књиге-18, ФИСАЈ, Централни одбор, Међународно одељење 1949. год; *Политика*, 10.12.1947.

³⁴² Коста Николић, *Тито говори што народ мисли: култ Јосипа Броза Тита 1944-1949*, 163, 195-196

³⁴³ АЈ, Фонд 507, ЦК СКОЈ, ШВ-6/1, Извештај Покрајинског Комитета СКОЈ-а за Црну Гору 26.07.1945.

³⁴⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-17, Комитет за физкултуру НР Србије Извештај за јун и јули 06.07.1948; ф-22, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе НР Србије у 1948. години.

прљаве и поцепане“, а најчешће први пут би се окупале и пристојно обукле за удају.³⁴⁵ Тако сагледано, слет је био истински друштвени потрес које је заиста „заталасао масе“.

Број учесника слетовима у годинама 1945–1953 веома је тешко реконструисати. У изворима најчешће се даје општа карактеристика слета, његова успешност или неуспешност док се бројке ретко помињу. Тамо где се и помињу, као нпр за 1948. годину, изразито су непоуздане што можемо видети у табели. Осцилације броја учесника се крећу од готово 100.000 до 20.000 па је немогуће с тачношћу реконструисати бројност као и динамику броја учесника у годинама које рад обухвата.

Табела 2. Број учесник слета 1948. године

Број учесника слета 1948. године			
Југославија – извор 1 ³⁴⁶	414.771	НР Србија – извор 1 ³⁴⁷	200.000
Југославија – извор 2 ³⁴⁸	328.543	НР Србија – извор 2 ³⁴⁹	220.000

Оно што преко извора можемо ближе реконструисати је реализација слетова. Сама идеја била је оптимистична: окупити велики број једнообразно одевених вежбача који би увежбаном кореографијом рефлектовали нову идеологију социјализма. Проблема је било у материјалној бази: на подручију Србије физкултурне организације једноставно нису могле да обезбеде одела за 150.000 учесника. Последишно, слетови у неколико срезова били су хетерогени.³⁵⁰

³⁴⁵Ivana Dobrivojević, „Slika jednog društva. Životne prilike na srpskom selu 1945-1955.“, *Istorija 20. veka* 1/2009, 148; Ивана Добривојевић, „Култура живљења у Југославији (1945-1955)“, *Токови историје* 1-2/2008, 243.

³⁴⁶Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 7.

³⁴⁷АЈ, Фонд 508, ЦК СКЈ, ШВ-1/18, Извештај о раду покрајинског комитета СКОЈ-а Србије 1948; АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице-3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру Владе НР Србије у 1948. години.

³⁴⁸АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

³⁴⁹АЈ, Фонд 321, КФ, ф-17, Предмет: Значајни успеси и недостаци у раду по физкултури у 1948. години 16.12.1948.

³⁵⁰АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице-3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру владе НР Србије у 1948. години.

Из угла физичке спремe учесника наилазимо на озбиљне пропусте. Тако, читав први савезни слет 1947. године окарактерисан је као промашен и да је изнео на површину „да је општи просечни ниво наше физичке културе низак“. Позадина је у кампањском припремању за слетове. Истина, када је време припрема за слетове долазило свака физкултурна активност би стала и све би тој припреми било подређено. Међутим, дотадашња физкултурна активност, нарочито у школама, била је на изразито ниском нивоу или непостојећа, па је било немогуће припремити адекватно учеснике за слет. Функционерима физкултурних организација после посматрања слета остало је само да констатују да „ход, основни покрети у трчању и скоковима показују да је систем физичког васпитања... врло мањкав“.³⁵¹ У Хрватској 1949. године било је још горе: услед неорганизације и немања стручних кадрова у 32 котара слетови нису ни одржани.³⁵² На среско–градском слету у Суботици само армија и група глувонемих спортиста наступила је задовољавајуће. С друге стране, пионери „нису били јединствени“ и дата им је погрешна команда, сеоска омладина се „збркала у вежби“ и није била добро припремљена и средњошколци који су имали не само лош наступ већ и лоше држање тела. Свеопшти корак учесника није био „ни физкултурни ни војнички“.³⁵³ Чак и у централном Београдском слету примећено је да су групе вежбача биле „разнобојне, неки боси, неки обувени“ а последично трпела је хигијена вежбања и послата лоша слика нове физкултуре.³⁵⁴

Ако сагледамо податак да је у слету 1946. године учествовало 200.000 војника а само 3.500 радника, поставља се и питање о добровољном учешћу. Војници свакако су ишли по наредби, или добровољно да би уз помоћ слета разбили монотонију војничког живота, а број осталих добровољних учесника није био већи, чак је био мањи од броја војника. Значајно је напоменути да су постојали слетови искључиво у оквиру Армије и отуда ова велика бројка. Од те бројке, њих 3670 најбољих је учествовало у савезном

³⁵¹АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

³⁵²АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-27, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици 1949/1950.

³⁵³АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-16, Извештај са службеног пута у Суботици ради испитивања могућности држања савезне школе на Палићу и ради обиласка среско-градског слета у Суботици.

³⁵⁴АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице-23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

слету.³⁵⁵ Ипак, евидентан је проблем агитације. Други значајни извор учесника за слетове била је школа где се опет није учествовало на добровољној линији. У Хрватској за 1949. годину наилазимо на податак да је од учесника у слету њих 71% било из редова школске омладине.³⁵⁶ Са подручја радних акција имамо пример изградње пруге Кучево–Бродица где је омладина већ била окупљена око рада али је прилика искоришћена да се ангажују и на подручју физкултуре па је одатле у слету 1948. године учествовало 7.000 омладинаца.³⁵⁷ Са веће радне акције пруге Шамац–Сарајево, долази и већа бројка: 50.000 учесника у слету.³⁵⁸

С друге стране, слетови су привлачили бројну публику. Савезни слет свакако али локални (срески) слетови пружали су прилике мештанима мањих места да посматрају нешто несвакидашње у своме комшилуку. Податке имамо за Хрватску: у округу Бјеловар учествовало је 596 омладинаца а гледалаца је било око 10.000, у Горском Котару 300 учесника наспрам 2.000 гледалаца и у Огулину исте бројке од 300 учесника и 2.000 гледалаца. Публика је била махом састављена од омладине и то оне која се никада раније није бавила спортом.³⁵⁹

Поред очигледе манифестационе сврхе слетови су требали служити и као иницијална каписла за бављење спортом код појединца који се до тада спортом нису бавили. Идеја је била да преко слета појединац заволи спорт и да се после саме манифестације добровољно прикључи неком спортском друштву и постане „активни физкултурник“. Међутим, примећено је да поред кампањског припремања за слет, већина учесника после манифестације би престала да се баве спортом и остајали би ван система физичког образовања.³⁶⁰ Ако узмемо у обзир да је и то краткотрајно бављење спортом било кампањско и под строгим императивом идеолошке рефлексije система, где је

³⁵⁵ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, Опумоћство ЦК СКЈ за организацију ЦК у ЈНА, ХХ-к.1/1-51, Извештај о идеолошко-политичком васпитању у Армији, агитационо-пропагандном и културно-просвјетном раду 1946. година; Фонд 117, ССЈ, ф-137, Упуство за физкултурни значку „За републику напред (ЗРЕН)“ 17.06.1946; ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947. године.

³⁵⁶ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-27, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици 1949/1950.

³⁵⁷ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-1/18, Извештај о раду Покрајинског комитета СКОЈ-а Србије 1948. година.

³⁵⁸ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, Извештај о физкултурном раду на Омладинској прузи Шамац-Сарајево.

³⁵⁹ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-27, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици 1949/1950.

³⁶⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-39, Фискултурни савез Југославије Извештај о раду физкултурних организација у 1949. години 14.23.1949.

спортски аспект стављан у други план, појединац који је тако загазио у спорт није ни имао прилику да искуси, условно речено, истински спорт. Уместо нпр. спортских игара, забаве које носи такмичење или естетских момената у гимнастици, појединац је учествовао у дрилу да би што верније приказао процес мељорације Скадарског језера или у потпуности своје тело и личност потчинио томе да верно представи делић слова у надимку „Тито“ који би учесници слета заједно „исписали“. Тиме, спорт не само да је остао неоткривен код појединца већ је стекнута и погрешна представа о самом феномену. Да је популаризација режима била изнад спорта показује и податак из Хрватске, једини извор у коме се наводи да агитација није била проблем. За слет је било потребно 1.620 вежбача да би кореографија била адекватно изведена а на слетске вежбе је редовно долазило 2.800 вежбача где је највећи број њих тек тада први пут почео да се бави фискултуром. Неопходно је било извршити селекцију 1.620 најбољих од 2.800 постојећих, мимо самих идеолошкох постулата социјализма. Проблем је била и демобилизација осталих јер се с правом претпоставило да ће им то бити и први и последњи сусрет са организованом фискултурном активношћу.³⁶¹ Но, опстанак „диктатуре пролетеријата“ има примат над свиме а рефлектује се на и најмање појединости попут овог увежбавања слета 1948. године у Хрватској.

У годинама 1945–1953 слетови су заузимали значајно место у систему физичке културе. Узимајући у обзир соколску прошлост, слетови представљају и одређени континуитет у историји југословенског спорта. Почетак слетова био је тежак и доминатно спутан материјалном базом и агитационим потешкоћама. И поред тога играли су значајну улогу за увођење појединаца у организовану фискултуру, били су значајан просветитељски механизам где су се преко униформе стицале другачије навике код становништва које је до тада било изван партијских домашаја. Кључна нит слетова свакако је глорификација режима, па тек онда и социјализма који је опет повратно у режиму рефлектован. Будући да је томе све било подређено сами домети слетова на пољу спорта су могли далеко већи али су били инструментализовани зарад других циљева.

³⁶¹АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Фискултурно одељење, Извештај за II тромесечје Хрватска 1948.

2) Путевима офанзива – кросеви

„Кроз шуму или пределе на којима су за време рата вођене историјске борбе“³⁶²

Задати императив масовних спортских манифестација морао се испуњавати. С друге стране су стајали тешки материјални услови који су многе потенцијалне приредбе у старту онемогућавали. Решење је, између осталог, нађено у кросевима. Природна богатства Југославије била су на дохват руке и представљала су сегмент материјалне базе коју је држава већ поседовала. За организацију кроса био је потребан минимум: трасирање, модерним речником речено, крос–кантри стазе и евентуално обезбеђивање окрепе у виду воде. Први кросеви организовани док су још увек трајале ратне операције.³⁶³ Осим очигледне бенефити по физичко здравље становника прилика је и коришћена за промовисање природних лепота Југославије и неговање љубави према домовини, тиме и јачање идеологије југословенства.

Идеологија социјализма огледала се у масовности манифестације. Готово искључиво рекреативног карактера суштина кроса није била у обарању рекорда, у истицању пар најбољих тркача, већ управо супротно. Идеја је да на старт изађу масе и да заједнички прођу кроз циљ. Ако и има надметања у току трке оно је у општем интересу да сви извуку свој максимум. У бити, рефлектовање идеологије социјалистичког рада на масовну спортску манифестацију.

Детаљно упуство за организацију кроса налазимо за 1946. годину. Одмах се поставио императив: „не сме бити само обично такмичење, већ мора бити манифестација масовности и снаге нашег младог физкултурног покрета“. Крос је организован у пролеће па је свој специфичан начин најављивао „почетак овогодишње спортске сезоне“, која неће остати искључиво спортска јер ће „радници и омладина кроз физкултурну делатност удвостручити своје напоре за обнову и изградњу земље“. О значају манифестације говори податак да је пролазак такмичара кроз циљ посматрао и Тито коме су учесници кроса

³⁶² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Пролетња Трчања у природи 1946.

³⁶³ *Политика*, 26.02.1945.

клицали: „Ми смо Титови, Тито је наш“.³⁶⁴ Убрзо потом уведен је и Јесењи крос као вид затварања сезоне. Учесници с били подељени по категоријама:

Табела 3. Подела учесника кросева по категоријама

Пол	Узраст	Дужина стазе
Мушкарци	14–16 година	1.000 метара
	16–18 година	1.500 метара
	18 г. и старији	2.000 метара
	18 г. средње и дугопругаши	4–6 километара
Жене	16–18 година	500 метара
	18 г. и старије	800 метара

Из табеле назире се мањак учешћа жена у кросу и далеко јасније значајно мања дистанца трке за жене. Такође, атлетичарке средње и дугопругашице програмом нису ни предвиђене па можемо претпоставити да их није ни било. Наизглед, стаза делује кратко и лакосавладива. Међутим, у питању није било трчање по лаганом терену већ „испресецаном земљишту, са доста природних препрека, потока, јаруга, насипа итд.“. Тако сагледано, такмичење је изузетно захтевно из угла физичке спреме а захтева и масовност. Прилика је коришћена и за идеолошко образовање кроз наизглед наивно трчање кроз природу јер у упуству се наводи да је стазу најпожељније осмислити тако да пролази „кроз шуму или пределе на којима су за време рата вођене историјске борбе“, у циљу наравно „како би код фискултурника пробудили и неговали успомене на ослободилачку борбу наших народа“. У упуству недвосмислено се даје предност јачању култа народноослободилачке борбе наспрам спортског аспекта трке јер су препреке пожељне а „народноослободилачка“ траса трке „најпожељнија“.³⁶⁵

Као и код слетова, крос је требало да послужи и као улазница за системско физичко вежбање појединца. Уз то, учествовање је била и обавеза сваког спортисте.³⁶⁶ Трке су

³⁶⁴ *Политика*, 08.04.1946; Коста Николић, *Тито говори што народ мисли: култ Јосипа Броза Тита 1944-1949*, 134–135.

³⁶⁵ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Пролетња Трчања у природи 1946.

³⁶⁶ *Борба*, 03.04.1947.

спровођене децентрализовано и биле су организоване од стране спортских и гимнастичких друштава и уз помоћ масовних организација. Уједно, крос је био и реклама самог организатора и у замишљеном идеалном моделу појединац би требало да се путем кроса заинтересује за спорт и потом постане активни члан тог спортског друштва.³⁶⁷ Тако локални, кросеви су зависили од временских прилика, нпр. 1948. у седам срезова крос није одржан услед лошег времена.³⁶⁸

Узимајући у обзир локални карактер манифестације, лошу комуникацију и свеопшту (не)интегрисаност Југославије у тим годинама, бројке о учесницима кросева су изразито непоуздане. Такође, треба узети и у обзир да је навођење великог броја учесника у извештају локалног спортског друштва са собом носило похвале и потенцијално већа финансирања. И корак даље: треба посматрати социјалистички систем у целини и феномен преваре статистике унутар њега.³⁶⁹ Уз помоћ извора и званичних гласила реконструисали смо број учесника, али с толиким разликама у бројкама да се стварна слика тешко назире. Извесна је само масовност читаве манифестације:

Табела 4. Бројеви учесника кросева 1946-1949.

Година	Извор I	Извор II	Извор III	Званично гласило
1946.	206.000 ³⁷⁰	580.527 ³⁷¹	-	500.000
1947.	345.000 ³⁷²	500.000 ³⁷³	-	750.000
1948.	600.000 ³⁷⁴	495.000 ³⁷⁵	658.182 ³⁷⁶	900.000

³⁶⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Упуство за пролећни крос 24.02.1950.

³⁶⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-14, Извештај о „Пролећном кросу“ 05.05.1948.

³⁶⁹ У СССР–у био је заступљен феномен „показуха“ који је био саставни део система. Подразумевао је свесно претеривање, тачније лагање виших истанци у вези испуњења плана, стања у производњи и сл. Сасвим сигурно и на пољу спорта исти феномен је био заступљен јер је и систем био исти – плански. Последишно, званичне статистичке податке треба узимати у обзир али уз резерву јер су врло вероватно бројке претеране. (Михаил Гелер и Александар Некирч, *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, 433.)

³⁷⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

³⁷¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије 1947.

³⁷² АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

³⁷³ “Izveštaj Centralnog Komiteta SKOJ-a i Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije, izvestilac Stevan Doronjski“, *Četvrti kongres SKOJ-a i zajednički kongres SKOJ-a i NOJ (1948)*, Priredio Mirosljub Vasić, (Beograd: Izdavački centar Komunist, 1985), 284.

³⁷⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-22, Значајни успеси и недостаци у раду по физкултури у 1948. години 16.12.1948.

³⁷⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-39, Извештај о раду физкултурних организација у 1949. години 14.12.1949.

1949.	972.478 ³⁷⁷	-	972.378 ³⁷⁸	1.500.000 ³⁷⁹

Припреме за крос су вршене, као и за слет, кампањски и учесници би махом излазили на старт неприпремљени. Овакав приступ у случају слета резултовао се неувежбаним елементима приредбе а у случају кроса далеко озбиљније: учесници спортске манифестације чији је циљ неговање здравља су управо здравље ризиковали.³⁸⁰ Дешавало се да учесници кроса на циљ стигну потпуно исцрпљени и тиме пошаљу погрешну слику о спортском животу уопште и окупљену публику само удаље од спорта.³⁸¹ Комитет за школе и науку налазио се расплет: имао је упуство да на крос изведе што више ученика али је и настојао да заштити оне неспремне. Предложио је лекарске прегледе ученика али услед мањка лекара наставник је требало бити тај који би само одређене ученике, за чији физичку спремност није био сигуран, послао на преглед.³⁸² Предлог је по свему судећи остао мртво слово на папиру будући да у архивама Комитета за заштиту народног здравља не налазимо ни на помен фискултуре.³⁸³ Ипак, треба имати у виду да су године 1945–1953. са здравственог аспекта, године туберкулозе, неухрањености, велике смртности деце и др. Одређени минимум здравља становништва је основни предуслов за бављење спортом, стога кросеви, сасвим оправдано, падају у други план. Тешко је било на наставнику или масовној организацији да не дозволи учешће неспремним појединцима будући да се успешност мерила по броју учесника на старту. Тако, критиковали су СКОЈ у Далмацији зато што су подбацили: обавеза им је била да на старт изведу 26.000 учесника а они су окупили њих 15.000. Замерено је и неприпремање за крос али нема ни помена да неутрениранима не треба дозволити учешће.³⁸⁴ И сам СКОЈ је критиковао и захтевао бољу агитацију и већи број учесника.³⁸⁵ С друге стране, Комитет за

³⁷⁶ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, О неким проблемима фискултуре.

³⁷⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-39, Извештај о раду фискултурних организација у 1949. години 14.12.1949.

³⁷⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, О неким проблемима фискултуре.

³⁷⁹ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 7.

³⁸⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

³⁸¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-13, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ, За начелника М. Нишавића 30.03.1948.

³⁸² АЈ, Фонд 315, КПН, Одељење за опште образовање, ф-22, Упуство за јесењи крос 1948. године.

³⁸³ АЈ, Фонд 31, Комитет за заштиту народног здравља Владе ФНРЈ (КНЗ), ф-5, Извештаји.

³⁸⁴ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Ша-2/42, Записник са састанка Обласног Комитета СКОЈ-а за Далмацију, одржан 6-10.11.1948.

³⁸⁵ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Ша-1/16, Записник са састанка са секретарима рејонских комитета СКОЈ-а, комитетом милиције и комитетом грађевинара 24.11.1947.

фискултуру је апеловао да здравље буде на првом месту.³⁸⁶ Међутим, само за Црну Гору за 1948. годину налазимо извор у коме се помиње да је одбијено учешће на кросу 152 пријављена услед здравствених разлога а њима 214 због неучествовања на тренинзима.³⁸⁷

Поред горе наведених недостатака са праксом кросева се наставило. Доминатно, разлог треба потражити у и слабој материјално бази тадашње Југославије. С те стране, крос стоји као масовна манифестација за чију организацију су били потребни минимални материјалани издаци а која је имала своје очигледне добити, како по нови спорт, тако и по режим.

3) И радници и спортисти

„Ми можемо живети и без фискултуре и ми ћемо и без тога пребацити план“³⁸⁸

У оквиру идеологије масовности социјалистичког спорта позиција радништва заузима засебну изузетно значајну позицију. Радништво је то које је, барем по теорији, осигурало револуцију и на њеним раменима је требала бити изнета „диктатура пролетаријата“. Идеологија која је своје основе налазила у овом слоју становништва, која је највише том слоју обећавала и која је у својој крајности настојала да све остале слојеве претопи у тај један, како га је Кардељ дефинисао „радни народ“, морала је од самог старта према њему имати засебан приступ. Уз пораст броја радништа Петогодишњим планом, питање њиховог просвећивања и културног живота добија на значају.³⁸⁹

Притисак за побољшање положаја радништва долазио је узнутра, али и споља. Узнутра, свесни обећања и идеологије која је редовно попуњавала новинске ступце морала је имати конкретне бољитке на терену. Споља, нарочито после 1948, у виду одмеравања успешности изградње социјализма међу социјалистичким државама Источног блока и Југославије. То одмеравање често је рефлектор управало управо на положај радништва, као есенцији читаве идеологије социјализма.

³⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-13, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ, за начелника М. Нишавића 30.03.1948.

³⁸⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-22, Комисија за фискултуру при Влади НР Црне Горе 01.12.1948.

³⁸⁸ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-27, II Пленум ЦО УСАОЈ-а 5-8 септембар 1945.

³⁸⁹ Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*, 77–85.

У оквиру положаја радништва, значајно место заузимало је њихово здравље, на чије поражавајуће стање у 19. веку је упозорио Фридрих Енгелс³⁹⁰ и тиме поставио императив социјалистичким државама. Југословенски социјалисти проблему су пришли двојачко: потребно је било повећати опште здравље и животне услове радника, али и повећати њихову продуктивност зарад испуњења Петогодишњег плана. Овакав приступ заправо био јединствен јер је међусобно узрокован: растом општих радних способност расло би и здравље и продуктивност. У самој бити материјализма налазио се човек, „носилац целокупног прогреса“, и који је сачињен од „органике материје“. Утицај на појединачни организам, у виду побољшања здравља и свеопштих способности, имао би утицаја на целокупно друштво. Будући да је друштво у коме део човечанства („повлашћена класа“) ужива благодети доколице и рекреативним спортом негује своје здравље, други део човечанства своје здравље константно нарушава радом. У новом друштву за повлашћене класе теоријски није било места а економски развитак је требао да води томе да рад више не исцрпљује, већ оплемењује. Тај идеал у потпуности би био реализован тек у „друштвеном уређењу у коме је укинута свака могућност експлоатације човека човеком“.³⁹¹ Пут до тог друштва био је (наизглед?) добро знан, то је био пут изградње социјализма.

Прва степенница тог пута био је Петогодишњи план, и све је њему било подређено. Здравље радника посматрано је и као узрок „озбиљних губитака“ у привреди. Често разбољевање, по нецитираном извору око 2 обољења по раднику годишње, довело је до трошка за здравствено осигурање 1953. године у износу од 24.082.000.000 динара. Услед лечења изгубљено је 27.806.000 радних дана. Све то узроковало је свеукупни губитак од око 27.806.000.000 динара. Побољшање опште моторике радника доводило би и до смањења повреда при раду с обзиром да је примећено да су несреће често биле узроковане „што радници нису способни да контролишу своје покрете, или што нису савладали манипулације које тражи машина“. Други примећени узрок повреда био је и замор, који је свакако долазио и од недовољне физичке спреме и ниске издржљивости радништва. С тог

³⁹⁰ Фридрих Енгелс, *Положај радничке класе у Енглеској*.

³⁹¹ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 7–9.

угла сагледано, подизање општег здравља радништва било значајно и са крајње практичне, и са идеолошке стране.³⁹²

Идеја је била да спорт код радништва ухвати корена и служи као превентива разбољевању. Било да природа рада изискује тешке физичке напоре, или умерене, бављење спортом би донело своје благодати и користило њима, идеологији и Петогодишњем плану. Механизација, уз њу дехуманизација рада, била је ендемска али и неопходна појава. Радници су са радног места одлазили исцрпљени „без оног вишка радне снаге потребног за културни живот и обављање друштвених функција“. Идеал 8 сати рада, 8 сати културе и 8 сати сна изгледао је недостижан у једној социјалистичкој земљи која се на тај идеал ослањала. Излаз је тражен у спорту где би радник „систематским вежбањем“ самог себе „претворио од слуге до господара над машином“. И такав радник би „сваки радни дан завршио са све већим вишком енергије“.³⁹³

Кључ је био у активном одмору током којег би се упражњавале рекреативне спортске активности. Те активности никако нису смеле бити у контексту такмичарског спорта јер би неминовно водиле у пасивно посматрање спортских надметања професионалних спортиста. На навијачки приступ спорту гледало се негативно јер „то је одраз тенденције, додуше несвесне, да се у животу избегавају већи напори“. Активан одмор служио би и као замена за „штетне облике разоноде: алкохолизам, скитња, коцкање, па и криминал“.³⁹⁴

Идеја која произилази из саме бити идеје социјализма није могла бити нова у Југославији. Модел је нађен, као и код осталих аспеката, у СССР–у. Одговорност за ширење и неговање спорта међу радницима пала је на синдикате, који су и одвајали до 15% од свог буџета за рекреацију. У Југославији, по истом принципу одговорност је била на Савезу самосталних синдиката Југославије. План развоја, уско везан за Петогодишњи план, подразумевао је да се сваки радник бави физкултуром и да за то има услове. У постојећим фабрикама на синдикату је било да те услове обезбеди а при подизању нових требало је одмах уз њих градити и пратеће објекте за спорт. Свака фабрика требала је

³⁹² Исто, 10, 15–16.

³⁹³ Исто, 18–19.

³⁹⁴ Исто, 24–25; Igor Stanić, „Sport za svakoga. Sportske aktivnosti radničke klase u Hrvatskoj od 1945. do početka 1960-ih“, *Historijski zbornik*, (Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016), 130.

имати свој фискултурни актив око којег би се спортска активност организовала и који би био помаган свим другим спортским организацијама. Императив је постављен I и II Конгресом ФИСАЈ–а и I Конгресом Савеза синдиката Југославије.³⁹⁵

Практична упуства донео је Јосиф Цази, председник ССЈ, који је 1946. био у СССР–у и поднео извештај о фискултурном раду при њиховим синдикатима. У извештају је навео да су фискултурна друштва уско везана за синдикате и да помоћ синдиката њима је стална и креће се од 12–15% од укупног буџета, који се финансира чланским приходима. Уз то, као стално у фискултурни запослене друштва су имала плаћеног секретара и инструктора. Све остале функције биле су на добровољној бази. Фискултурна комисија Главног одбора ССЈ после прочитаног извештаја усвојила је исти начин финансирања (10–15%) као и оформљавање две плаћене и сталне функције: секретара и инструктора.³⁹⁶ „Специјална бригада“ о активима пала је на новооформљени Гимнастички савез, о коме ће бити више речи код свестраности.³⁹⁷

Синдикални спорт требало је бити искључиво раднички. Укључивао је и такмичења али њихов циљ није било освајање позиција, медаља и резултата већ дружење различитих колектива, прилика за путовања и активан одмор и пропагирање спортског живота. За спортске игре комбината Хрватске имамо експлицитно наведено да „не могу (учествовати – Н.М.) врхунски спортисти“.³⁹⁸

Материјална база за развој радничке фискултуре била је, као и свим осталим аспектима, изузетно мала. Примера ради, из Хан Пјеска тражили су од синдиката 600 лопти, добили су 40 уз напомену да „у месту где има само једна лопта, нека се њоме служе више предузећа“. Слично томе недостајало је новца да се награде пољопривредни радници који су се истакли у фискултури. Самоиницијативно су између себе сакупили 1.800 динара

³⁹⁵ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Упуства за рад фискултурних актива 05.02.1949; ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд 1947; *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 10; А. Виталин, *Спортски живот совјетских трубеника*, 10-11; Igor Stanić, „Sport za svakoga. Sportske aktivnosti radničke klase u Hrvatskoj od 1945. do početka 1960-ih“, *Historijski zbornik*, 125.

³⁹⁶ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Записник са седнице фискултурне комисије Главног одбора ЈСРНЈ одржане 10.09.1946. у Београду.

³⁹⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-39, Централни одбор Гимнастичког савез Југославије, Упуство о раду са фискултурним активима предузећа, фабрика и установа 15.11.1949.

³⁹⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Спортске игре комбината НР Хрватске; Igor Stanić, „Sport za svakoga. Sportske aktivnosti radničke klase u Hrvatskoj od 1945. do početka 1960-ih“, *Historijski zbornik*, 130.

за лопте и били принуђени да их купе на црном тржишту.³⁹⁹ Објекте и реквизите на страну, свеопшто стање радништва било је изузетно ниском нивоу. Живело се у колективним баракама или изнајмљеним становима. Хигијена је била на ужасавајуће ниском нивоу где нпр. постељина није мењана месецима а спавало се у радним оделима. Исхрана се базирала на „парадајзу, масти, сиру и сланини“. Последично, харала је туберкулоза, стомачне и цревне болести и малокрвност.⁴⁰⁰ Поврх свега, било је и пренасељености где је примећено да се кревет дели где би пола ноћи спавао један радник, а пола други.⁴⁰¹ Све наведено материјалну базу чинији још трошинијом а мисију ширења спорта далеко тежом.

Задатак ширења и развијања спорта међу радништвом пао је на Савез синдиката Југославије. Помоћ, као и у свим другим аспектима, требао је да добија од других масовних организација: Народне омладине, АФЖ–а итд. Као и свим другим случајевима те масовне организације нису се нарочито ангажовале јер опет нису препознале значај спорта. Нарочито је заказала Народна омладина иако је одмах на почетку, септембра 1945, јасно добила задатак да пружа „бригу и помоћ“ радничким удружењима али и „нарочит задатак“ да шири спорт међу свим слојевима становништва. Савез синдиката, такође. Врх синдикалног руководства био је критичан и на овај пропуст упозоравао. Јасно је уочено да нижи руководиоци сматрају да „су сва остала питања важнија од физкултуре“. У Рашки председник и секретар подружнице отворено су навели: „Ми можемо живети и без физкултуре и ми ћемо и без тога пребацити план“. Генерално, акценат локалних органа власти био је готово искључиво на остварењу Плана па је и базично (а камоли „спортско“) здравствено стање радника занемаривано где је редовно здравље трпило зарад норме.⁴⁰² Илустративан је пример такмичења рудара у Бору, који су пропозиције такмичења и позив за учешће послали свим синдикалним подружницама при рудницима. Подружнице тај позив нису ни пренеле нити о њему расправљале а унутар колектива рудара било је заинтересованих, у извору као пример се наводе рудари рудника Грљан код Зајечара.

³⁹⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-20, Саветовање претставника Фискултурног одељења ССЈ са представницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949.

⁴⁰⁰ Ivana Dobrivojević, “Svi u fabrike”! Instant industrijalizacija u Jugoslaviji 1945-1955”, *Istorija 20. veka*, 2/2009, 111–112.

⁴⁰¹ Ivana Dobrivojević, “Stambene prilike u jugoslovenskim gradovima 1945-1955”, *Istorija 20. veka*, 2/2012, 120.

⁴⁰² АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-27, II Пленум ЦО УСАОЈ-а 5-8 септембар 1945; Ivana Dobrivojević, “Svi u fabrike”! Instant industrijalizacija u Jugoslaviji 1945-1955”, *Istorija 20. veka*, 2/2009, 109.

Међутим, они нису детаљније упознати са такмичењем јер „управа синдикалне подружнице је предала овај допис једном члану синдикалне подружнице да по истом поступи, који је овај допис ставио у џеп“. Када би се такмичење и организовало, попут овог рударског, неразумевање би истрајавало: шеф дирекције за угаљ, извесни Ненад Грујић, није дозволио одсуство најбољем атлетичару и атлетичарки међу рударима да би учествовали на финалном такмичењу. Без два најбоља такмичара, њихов месни одбор рудара Београда отказао је свеукупно учешће на такмичењу.⁴⁰³ Слично томе, поводом такмичења рудара једно синдикално веће добило је плакате ради пропаганде, али плакати су остали у канцеларији где се нико није прихватио тог посла да плакате и излепи.⁴⁰⁴ У Пироту, примећено је заступљено мишљење да „раднику није потребна фискултура“ и да је она махом резервисана за омладину.⁴⁰⁵ У Сарајеву, генерална проба вежбача за Дан фискултурника имала је мало гледалаца будући да је члан синдиката задужен за културно–просветни сектор заказао је и колективну посету биоскопу у истом термину.⁴⁰⁶ Неименовани синдикалиста вероватно је био на укореењеној линији схватања да спорт није део културно–просветног узидизања.

Проблем је био ендемски. О фискултури се расправљало под тачком „разно“ о чему сведочи и природа архивске грађе де се готово по правилу помени фискултуре налазе на крају стенограма, извештаја, записа итд. Особа задужена за фискултуру на синдикалним састанцима била је маргинализована и није јој придаван значај. Када би и покренула питање спортског живота радника, често расправа по том питању би се прескакала уз напомену: „имаш комисију, па се с њоме посаветуј“. ⁴⁰⁷

Радници/спортисти без подршке кровних организација преузимали су иницијативу која је често остајала у потпуности мимо синдикалних организација.⁴⁰⁸ У Цељу и Марибору развијено је било планинарство, где је сваки већи колектив имао сопствену

⁴⁰³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-20, Саветовање претставника Фискултурног одељења ССЈ са представницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949.

⁴⁰⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-61, Извештај са обиласка терена у НР Србији 13-19.05.1949.

⁴⁰⁵ АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-1, Окружни одбор ФИСАС-а, Пирот, Извештај о годишњем раду 1946.

⁴⁰⁶ АЈ, Фонд 114, ССЈ, ф-138, Фискултура и спорт Извештај за II тромесечије 1947. године Г.О. БиХ.

⁴⁰⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-64, Одељење за фискултуру и спорт Извештај за I тромесечије 1947. године Хрватска.

⁴⁰⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-64, Одељење за фискултуру и спорт Извештај за I тромесечије 1947. године Хрватска.

планинарску кућу која је подигнута властитим средствима. Синдикат је стајао по страни, није се ни бавио тим питањем а камоли донирао нека новчана средства за развој планинарства у тим крајевима.⁴⁰⁹ На позитивне примере самосталне иницијативе наилазимо и у Борову, Зрењанину, Бачкој Паланци, Неготину, Сарајеву и Ријеци.⁴¹⁰ Препуштање иницијативе радницима имало је негативне ефекте у односу на државну политику према спорту. Фискултурна друштва која су формирана развијала су се самостално, али једнострано где су готово читав акценат ставила на фудбала а остале гране спорта занемариле.⁴¹¹ Наведено је значајно из угла свестраности о коме ће бити више речи.

Једини позитиван пример налазимо у Цељу где је фискултурни живот радника био свестран и масован. Играо се фудбал, стони тенис, тенис, куглање и неговала се лака атлетика и планинарство. Радници су имали подршку предузећа и заједничким напорима су градили фискултурни стадион за који је подружница издвојила 1.500.000 динара, који су потекли од доприноса предузећа.⁴¹² Од спортских савеза налазимо само да се активирао Одбојкашки савез где је и наишао на добар пример јер је одбојка била популарна међу радницима. У радничким центрима (Какњу, Брези и Варечу) утакмице је пратило по 600–700 људи а учествовало је преко 60 тимова.⁴¹³

Пасивност синдиката на пољу спорта примећена је и у другим организацијама. Тако, критика долази већ 1946. године од стране СКОЈ–а где се наводи да „другови из синдиката се нису до сада бавили питањем фискултуре“.⁴¹⁴ Пасивност је била толика да је ушла и у литературу где Полић и Ерцеган наводе да „треба истаћи недовољну бригу Синдиката за ово подручје које је од огромног значаја за физички развој радника“. Потом, наводе примере где радницима није дато одсуство за курсеве за тренере и инструкторе где их је колектив посматрао као непродуктивне чланове који су отишли на „неке курсеве“ ради „своје забаве и личног уживања“. Присутно је било и питање накнаде

⁴⁰⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-64, Извештај од 1.11. до 15.11. 1951.

⁴¹⁰ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 38.

⁴¹¹ АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-1, Извештај о стању фискултуре у Црној Гори 1946.

⁴¹² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-64, Извештај од 1.11. до 15.11. 1951.

⁴¹³ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф-1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

⁴¹⁴ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Пб-1/41, Записник са састанка Централног комитета СКОЈ-а 21.06.1946.

изгубљених дневница, питање које је предузеће по правилу одуговлачило.⁴¹⁵ Од спортских савеза једино на траг самокритике налазимо код Одбојкашког савеза Југославије где се на I Пленуму поставио императив ширења одбојке међу радницима, која је итекако адекватна за активан одмор и додатну социјализацију колектива, али и лако изводљива уз минималне материјалне издатке. Самокритички је закључено да одбојка није пропагирана у рудницима и да се та грешка мора исправити.⁴¹⁶ Осим тог кратког помена на Пленуму у изворима не налазимо на даље помене или конкретне акције, те је врло вероватно да је практична иницијатива изостала.

Последично и резултати су изостали: нпр. у руднику Бор само 3% радника било је учлањено у физкултурно друштво а питање колико од тог малог процента се заиста и бавило физкултуром остаје отворено.⁴¹⁷ За Хрватску налазимо податак из 1947. године где се наводи да 7,55% радника се бави физкултуром.⁴¹⁸ Да је статистика непоуздана показује податак из Архива града Београда у коме се наводи да је 70% радне омладине у предузећима и установама учлањено у физкултурна друштва. Ипак, наводи се да је учлањење махом формално и да мали број њих вежба и то готово искључиво слетске вежбе.⁴¹⁹ У архивама Гимнастичког савеза налазимо да је 1948. године било 30.096 чланова савеза који су били радници, што је врло мали број од иначе укупно малог броја чланова (302.447).⁴²⁰ Нешто веће бројке налазимо код масовних манифестација где је 1946. године у штафети учествовало 17.000 радника, у кросу њих 48.000, на слетовима 3.500 и за значку физкултурника такмичило се 26.150 радника. Следеће 1947. 7,74% радника од укупног чланства синдиката било је учлањено у неко физкултурно друштво.⁴²¹ Званично, успех је грандиозан где се наводи раст броја спортиста међу радништвом из године у годину:

⁴¹⁵ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 38.

⁴¹⁶ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

⁴¹⁷ АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-22, Земаљска конференција Фискултурног савеза Југославије 24.06.1950.

⁴¹⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Одељење за физкултуру и спорт: Извештај за IV тромесечје 1947. године Хрватска.

⁴¹⁹ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944-1972, кутија-738, Реонски Комитет СКОЈ-а I реона 30.09.1945.

⁴²⁰ АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁴²¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Статистички подаци о физкултурном раду у синдикалним организацијама.

1) 1946. – 65.030

2) 1947. – 152.249

3) 1949. – преко 200.000⁴²²

Бројке по страни, анализом извора евидентно је да су резултати били итекако незадовољавајући и да спорт у радништву није ухватио корена, имао је својих објективних тешкоћа али је наишао и на неразумевање како масовних организација, тако и руководилаца предузећа. За резултате, илустративан је реферат из Осијечког округа у коме се наводи: „Дешавало се да масе радника чије друштво је од највећих у округу немају најосновнијих појмова о линији данашње физкултуре“.⁴²³

Међутим, у другом аспекту политика ширења спорта, условно речено међу радништво, била је изразито успешна. У питању су биле радне акције које су своју интензивну динамику имале управо у годинама 1945–1953. На њима је организован богат културно–просветни програм који је рефлектовао стање и тежње новог режима.⁴²⁴ Програм је био уперен и ка споља с обзиром да је велики број страних држављана учествовао у радним акцијама.⁴²⁵ За спорт, бројна окупљена омладина била је одлична прилика за ширење спорта где је идеја била да се управо на радним акцијама омладина уведе у спорт а да настави сама даље да га негује по завршетку радова и повратку кући. Зарад тога ангажовале су се физкултурне организације али и, условно речено, професионални спортисти: од спортског друштва *Партизан* оформљене су две бригаде које су популаризовале физкултуру на радним акцијама. Наводно, уз агитациона деловања бригада је била и радна па је два пута проглашена и ударном.⁴²⁶

⁴²² Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 80.

⁴²³ АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-2, Округ Осијек реферат 2 – Мјере за побољшање и омасовљење физкултуре.

⁴²⁴ Ivana Dobrivojević, “(In)voluntary builders of socialism. Young workers in the early socialist Yugoslavia”, *Istorija 20. veka*, 1/2015, 67; Иван Хофман, „Школа социјализма“ – образовање и васпитање југословенске омладине на радним акцијама 1946-1951.“, *Токови историје* 1/2013, 203; Слободан Селинић, „Почети социјалистичког Новог Београда: прва фаза изградње Новог Београда 1947-1950.“, *Токови историје* 4/2007, 81.

⁴²⁵ Иван Хофман, “Сусрет другачијих светова: страни држављани на омладинским радним акцијама у Југославији 1946-1951. године“, *Годишњак за друштвену историју* 1, 2012, 36.

⁴²⁶ АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге-16, Извештај са обиласка терена на радилиштима Новог Београда 30.07.1949.

Бројке о спортском животу на радним акцијама заиста су импресивне: Кучево–Бродица 62.122 учесника и Бањалука–Добој где се 91% њих се бавило спортом.⁴²⁷ Ипак, врло мало је сачувано извора о спортском животу на радилиштима, једини исцрпнији је онај са пруге Шамац–Сарајево. Од укупно 211.000 радника, у физкултури се ангажовало њих око 150.000. Свако јутро одржавана је јутарња гимнастика од по 15 мин и потом дневни час физкултуре и предвојничке обуке. Ови часови одржавани су три и два пута недељено. Била су бројна и такмичења: 8.000 одбојкашких, 5.500 лакоатлетских, 4.660 фудбалских и боксерских, и рвачких и кошаркашких укупно 28.000. Осим конкретног бављења спортом радници су изградили и 168 одбојкашка терена, 128 јама за скокове, 107 високих греда, 60 терена за гимнастику итд. Евидентно је да је током изградње пруге био истински диманични и богати спортски живот, где се већина учесника по први пут ту упознала са организованом физкултуром. Нарочито су се истицала спортска такмичења, само сегмент свеопштих прилика на радним акцијама где су се „такмичили сви у свему“.⁴²⁸ Велики број био је и страних такмичара и то бригаде из Румуније, Бугарске, Чехословачке, Италије, Велике Британије, Канаде, Слободне територије Трста и Интернационалне бригаде. Међутим, оно што је нарочито значајно јесте исцрпност извештаја и о пропустима који нам доста откривају о стању југословенског спорта тада. Кључни проблем био је недостатак стручњака па је сам рад био методички неисправан нарочито у случају када су учесници била са села, којих је на тој прузи било 112.277, где нису имали никакво адекватно предзање. Четири примера о нестручности спортских стручњака јасно илуструју:

1) „У првом часу атлетике из дисциплине скока у даљ програм предвиђа утврђивање даљине залета, а сеоски омладинац није начисто ни са самим скоком, нити са одразом итд.

2) У трећем часу атлетике предвиђа се бацање копља, премда је то прилично тешка дисциплина

3) У трећем часу фудбала предвиђа се основна тактика W система

⁴²⁷ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-2/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952; Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-1/18, Извештај о раду покрајинског Комитета СКОЈ-а Србије 1948.

⁴²⁸ Ivan Hofman, “Socijalističko takmičenje” na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946-1951.”, *Istorija 20. veka*, 2/2014, 156.

4) У првом часу кошарке предвиђа се двокорак⁴²⁹

Евидентно је да је програм био нереално оптимистичан и без упоришта у реалности. Сами инструктори нису били дорасли задатаку, где једино наилазимо на позитивни пример извесног инструктора Лазића. Наиме, он је био свестан крутости задатог програма али и природе физичког рада на пружи па је организовао вежбе у којима су преовладавала „супротна кретања“ од оних које је захтевао рад. Дијаметрално различит приступ имао је према бригади која је радила на ископу и бетонирању и бригади која је полагала колосеке, што је из угла антропомоторике итекако исправно. Међутим, Лазић је изузетак који је поседовао, или знање или разумевање, законитости тренажног процеса, остали су се ослањали на добијени програм који никако није могао бити адекватан за све.⁴³⁰

Успеси спортског живота на радним акцијама још су већи када се сагледа свеопште стање радништва у тим годинама. Лоши услови живота, импровизирана нехигијенска насеља и неадекватна исхрана била су лоша база за надградњу спортског живота. Било је то „социјално дно“ на које је спорт настојао да се накалеми.⁴³¹ Чак је и Тито реаговао пошто је приметио да је омладина на пружи Брчко–Бановић „јадно изгледала“ и да се власт „маћехински“ односила према њој.⁴³² Ипак, вероватно младалачки ентузијазам, само делић огромног ентузијазма који владао на радилиштима, узнео је спортски живот и заиста унео динамику и увео спорт на велика врата у многе животе тадашње омладине.

Поред горе сагледаних успеха и неуспеха радничке физкултуре државна политика према том сегменту спорта остаје значајна. Од оптимизма се није одустало већ је у даљем периоду, после 1955, планирано и отварање катедре на ДИФ–у за „производну гимнастику, корективну активност и рекреацију“. Предвиђало се и увођење курса,

⁴²⁹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, Извештај о физкултурном раду на Омладинској пружи Шамац–Сарајево.

⁴³⁰ Исто; Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 89; Иван Хофман, “Сусрет другачијих светова: страни држављани на омладинским радним акцијама у Југославији 1946-1951. године“, *Годишњак за друштвену историју* 1, 2012, 38.

⁴³¹ Ivana Dobrivojević, “(In)voluntary builders of socialism. Young workers in the early socialist Yugoslavia”, *Istorija 20. veka*, 1/2015, 71; Ivana Dobrivojević, „Između ideologije i pop-kulture život omladine u FNRJ 1945-1955“, *Istorija 20. veka*, 1/2010, 125; Слободан Селинић, „Почеци социјалистичког Новог Београда: прва фаза изградње Новог Београда 1947-1950.“, *Токови историје* 4/2007, 83–84.

⁴³² Слободан Селинић, „Почеци социјалистичког Новог Београда: прва фаза изградње Новог Београда 1947-1950.“, *Токови историје* 4/2007, 87.

сталних радних места за стручњаке радне физкултуре као и стипендија за истакнуте појединце коју би исказали интересовање за рекреацију радништва.⁴³³

Сагледавајући шире, социјалистичке земље биле су инстинска аванграда на том пољу где тек данас у неолибералном капитализму тај аспект спорта добија на замаху, наравно преко приватне иницијативе. Данашњи „Тим билдинзи“ само су бледе копије истински гломазних пројеката радничког спорта. Југославија била је део те социјалистичке авангарде и својски се упирала да спорт међу радништво ухвати корена. За сагледавање дубине тог корена потребно је изаћи из временског оквира овог рада. И корак даље, потребно је изаћи и из оквира спорта и тадашњу културу рада сагледати и са спортског аспекта. Спорт није рад јер његови продукти немају стварну већ само симболичку вредност али Алија Сиротановић и потоњи „сиротановићи“ били су врхунски радници/спортисти југословенског социјализма. „Ударнички темпо“ спортском терминологијом и културом уопште диктирао је начин рада у тим годинама где су се ударници надметали и своја достигнућа мерили јасним и прецизно дефинисаним мерилима (уз све пратеће малверзације које су уосталом и неизоставни сегмент спорта) и тиме рад као феномен врло приближили спорту.⁴³⁴ Овим поглављем анализирали смо само обресе та два узајамна и свепрожимајућа феномена а за комплетнију слику неопходна су даља истраживања.

4) Потемкинова села нове традиције

Сагледавањем масовних спортских манифестација у први план истиче се њихов значај који је далеко превазилазио уско посматран спортски апсепт. У њима идеологија социјализма, новог режима и југословенства била је значајна детерминатна која је и одређивала карактер манифестација. Најзначајнија детермината свакако је била сама масовност. Успостављање ових манифестација, сваке године у одређено време (у случају кросева везано и за смену годишњих доба) увиђа се да су манифестације представљале и

⁴³³ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 74–75.

⁴³⁴ Слободан Селинић, „Почеци социјалистичког Новог Београда: прва фаза изградње Новог Београда 1947-1950.“, *Токови историје* 4/2007, 85–86; Часлав Д. Копривица, *Ното Maximus: елементи филозофије спорта*, 120.

значајан елемент у процесу „измишљања традиције“.⁴³⁵ Процес започет формирањем првобитне Краљевине СХС, а на динамици је добио свакако после 1945. године. На крају, у пописима становништва евидентно је рађање новог идентитета – Југословенског. На рађање и формирање тог идентитета сасвим сигурно је утицао социјалистички спорт преко ових масовних манифестација.

Сам императив масовности остао је неиспуњен. Успеси су свакако постигнути али ни близу оних пројектованим Петогодишњим планом. У непотписаном извору са краја 1949. или почетка 1950. са насловом „О неким проблемима физкултуре“ наводи се да је учињен напредак али „није ни издалека омасовљена физкултура у оној мери за што постоје стварни услови“.⁴³⁶ Непотписани извор је значајан, и овде се први пут сусрећемо с њиме, будући да је убрзо после њега издато писмо Централног комитета о физкултури и расформиран Комитет за физкултуру. Међутим, будући да је окосница те проблематике била врхунски спорт то ћемо детаљније анализирати у поглављу посвећеном том аспекту спорта. Из угла масовности, имамо податак за 1952. годину где се наводи да је у физкултурне организације укључен тек десети део омладине.⁴³⁷ О радницима, сељацима и људима трећег доба ни речи али свакако статистика је још више поражавајућа. Оштру критику политике која императив ставља на омладину упутио је Милован Ђилас још 1947. године када је у реферату „О нашој физкултури“ навео: „Треба развијати мисао да је опште физичко образовање ствар сваког грађанина. Питање културе. Ми због досадашње линије нисмо обухватили старе људе ни доле ни у руководства. Физкултуру за народ – а не само за омладину!“⁴³⁸ Треба имати у виду интерес партије и императив одржања режима, у коме је омладина играла кључну улогу, а спорт био инструмент за њено придобијање. Тако, радничка физкултура и физкултура свих других слојева грађана пала је у засенак наспрам физкултуре омладине. Свеукупно, за масовност у годинама 1945–1953. се учинило много, али резултати нису били за похвалу.

Државна политика није била јединствена по питању масовности. Врх је поставио императив а спроводиле су га спортске организације. Међутим, спортска штампа се

⁴³⁵ О процесу измишљања традиције више у: Erik Hobsbom i Terens Rejndžer, *Izmišljanje tradicije*, (Beograd: Biblioteka XX vek, 2011).

⁴³⁶ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, О неким проблемима физкултуре.

⁴³⁷ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, II Земаљска конференција ФИСАЈ-а 1952.

⁴³⁸ АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице–7, О нашој физкултури 1947.

оријентисала на регистравање спортских догађаја и то често „путем сувог информисања и необјективности“. За пропаганду масовне физкултуре у штампи није поклањана пажња и Комитет је 1949. реаговао и настојао да се та пракса промени.⁴³⁹ Сагледавањем даљег тока штампе уочљиво је да је настојање Комитета остало залудно а о генералној проблематици штампе биће више речи у засебном поглављу.

На терену, манифестације су имале мноштво пропуста. Иза ушминкане покрове крила се маса неутренираних физкултурника којој је често управо та манифестација била први и последњи додир са организованом физкултуром. На II Земаљској конференцији ФИСАЈ-а 1952, дакле на самом крају временског оквира рада, иступио је уводним рефератом Вељко Мићуновић који је упозорио „да је страдала масовна физкултура“.⁴⁴⁰ Наравно, штампа и други медији преносили су идиличну слику манифестације која је славила здравље, спорт, младост, социјализам и нови режим који води у светлу будућност. Тај пут био је далеко тежи, прошаран тешкоћама и одрицањима, и суштински пут није никада ни пређен. Но, ту су била ова спортска потемкинова села да исту ту масу која учествује, или посматра, убеди другачије.

⁴³⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф- 34, Достављено свим Комитетима и Комисијама 17.05.1949.

⁴⁴⁰ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, II Земаљска конференција ФИСАЈ-а 1952.

3. Свестраност као императив

Нови социјалистички човек морао је бити потпун. Из контрадикције са природом капиталистичког рада, из критичких списа Маркса, Енгелса и Лењина, извучена су успутства за човека новог доба. Уска специјализација морала је бити превазиђена и сваком појединцу омогућен широк спектар знања и вештина које је могао и морао стећи.

На подручију спорта на истој линији као идеолошки постулат формирала се свестраност. Спортске дисциплине по својој природи воде специјализацији ако се само једна од њих упражњава. То је нарочито заступљено у врхунском спорту, где је екстремна специјализација зарад постизања врхунских резултата и неопходна, о чему ће касније бити више речи. Сад је неопходно да сагледамо на који начин је југословенско руководство настојало да развије свестраност код свих физкултурника Југославије. У Резолуцији Фискултурног одбора Југославије, по самом оснивању 1945. године, наводи се: „Упоредо са политичким, културно–просветним и здравственим подизањем нашег народа, од чега физкултура не може бити одвојена, задатак је физкултурног покрета да допринесе свестраном развоју читавог народа, а посебно младог поколења“.⁴⁴¹

Спортски живот на простору Југославије, као што смо и видели, никада није био ни прекинут. Сада, нова социјалистичка Југославија у себи је имала бројне спортисте, чланове одређених спортских друштава. Међутим, за идеологију социјализма бити члан једног спортског друштва и упражњавати једну одабрану спортску дисциплину није било довољно. Зарад разумевања неопходно је да сагледамо начин на који упражњавање одређене спортске дисциплине утиче на развој способности спортисте. Саме способности деле се на:

1. Способности са миогеним излазом (снага)
2. Способности са енергогеним излазом (издржљивост)

⁴⁴¹АЈ, Фонд 313, МП 1945–1946 (1944–1946), ф–4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на оснивачком састанку 8. маја ове године (1945).

3. Способности са неурогеним излазом (координација и гипкост)⁴⁴²

Антропомоторика не познаје једну јединствену снагу. Сам појам се дели у зависности од мишићног напрезања. Тако имамо апсолутну снагу или једноставно сила (преко 90% максималне изометријске силе), експлозивну (70–90%), брзинску (45–70%) и издржљивост у снази (мање од 45% од максималне изометријске силе).⁴⁴³ Спортска дисциплина диктира и тип употребе снаге: дизаџи тегова најчешће су у подручју апсолутне снаге за разлику од маратонаца који су читав свој организам навикли на напрезање у подручју издржљивости у снази.

Из физиологије спортских напора сазнајемо да вид мишићног напрезања са собом носи значајне карактеристике које међусобно могу бити радикално различите. Тако, на подручју издржљивости разликујемо анаеробне (са ограниченим кисеоником) и аеробне активности где се оне потом даље деле. Значајно је ово сагледати кроз два екстрема: спринтера на 100 метара и маратонца. Спринтер већи део својих спортских активности обавља у максималном анаеробном интензитету или мешовитом анаеробном интензитету. С друге стране, маратонац је готово увек у подручју субмаксималног или умереног аеробног интензитета. Природа ових напрезања радикално је другачија: спринтер као енергетско гориво троши фосфаген и гликоген, док маратонац гликоген и резерве масти депоноване у мишићима. Последице и мускулатура се прилагођава типу напрезања и уско специјализује.⁴⁴⁴

На подручју учења и мастерирања технике, доласком до аутоматизације покрета сувишна напрезања се отклањају и тело спортисте постаје готово савршена машина за извођење сасвим одређеног покрета, док способност за друге покрете остаје далеко неразвијенија. Крајњи пример су дисциплине попут бацања копља, кугле или диска где је мускулатура и техника бацања јасно одређена и тиме максимално сужен простор развијања целокупне мускулатуре. Такође, развој гипкости умного зависи од спортске дисциплине, тј. колико исте она захтева. Тако имамо за пример фудбал где је гипкост на

⁴⁴²Dušan Perić, *Uvod u sportsku antropomotoriku*, (Beograd: DTA, 2007), 103–146.

⁴⁴³*Исто*, 108–109.

⁴⁴⁴*Исто*, 128–130.

другом месту а нпр. у ритмичкој гимнастици високо развијена гipкост је неопходна за извођење и најосновнијих фигура.⁴⁴⁵

У Југославији спортска друштва настајала су на широкој бази. Свако је обухватало по неколико грана спорта и имало обавезну основу у виду телесног вежбања (потоње гимнастике), што ћемо детаљније анализирати касније. Међутим, појединац најчешће постаје члан спортског друштва али упражњава само једну спортску дисциплину у оквиру ње. Руководство југословенског спорта било је тога свесно, имало је императив изградње новог човека који је долазио са самог врха и формулисан речима Кардеља, и морали су тај проблем превазићи. Салгедавајући предратно искуство где је на сваког спортисту долазило 1,2 спортска дисциплина, ново руководство нове Југославију у оквиру Петогодишњег плана планирало је да ту цифру премаши најмање два пута. Предност је дата спортовима који би по својој „практичној и физиолошкој вредности“ развијали свестрано појединца, а као такви су издвојени: пливање, скијање, лака атлетика, стрелаштво, планинарење и спортске игре. Апсолутна предност дата је општем физичком образовању које је требало да обухвати најмање 50% активних спортиста.⁴⁴⁶ Зарад остварења овог амбициозног плана покренули су још амбициознији пројекат – Фискултурну значку.

1) „За Републику – напред“ – фискултурна значка

Идеја није нова. Као што смо видели у Стаљиновом СССР–у 30–тих година уведен је програм за фискултурну значку – „Спремни за рад и одбрану“ а недуго затим и дечију значку – „Буди спреман за рад и одбрану“. Мотив је био сличан: императив свестраности. Осим тога, присутна је била и снажна милитаристичка нота саме значке кроз коју је становништво СССР–а требало да прође специфични вид предвојничке обуке. Мотиви у Југославији се подударају. Милитаризацију ћемо обрадити у засебном поглављу, сада фокусираћемо се на свестраност и уопште карактер пројекта југословенске фискултурне значке.

⁴⁴⁵ Исто, 139–146.

⁴⁴⁶ IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije, 9.

Носиоца совјетске значке југословенско руководство је имало. Био је то Фурлан Силва који је још 1931. године у СССР–у освојио ГТО значку. Како се у извору наведу, у предратној Југославији није имао прилика за даљи физкултурни развој, што свакако морамо сагледавати и у оквирима његове политичке делатности. У новој Југославији, овај бивши радник, обављао је функцију подпретседника Фискултурног савеза Словеније.⁴⁴⁷

Пројекат је започет 1946. године са амбициозном идејом: да кроз низ различитих дисциплина спортиста освоји физкултурну значку као доказ његове способности и свестраности. Значка требала је бити попут каквог ордена који би симболизовало физкултурну победу појединца и његову физичку спремност за иградњу социјализма. Осим тога значка је коришћена као и смерница за развој спорта и физичких способности појединца. Додатно, требала је да представља и иницијалну мотивацију за појединца да се бави спортом да би потом сам спорт заволео и остао у њему. Такмичење, тј. полагање норми је децентрализовано и „многи омладинци, сељаци и радници, који се никад нису бавили ниједном граном спорта пријавивши се за такмичење заволели су физкултуру и постали су прави агитатори нашег физкултурног покрета на селу и у фабрици“.⁴⁴⁸

Било је неколико првобитних варијанти имена значке, где је свака варијанта обојена социјалистичком идеологијом: „Полет“, „Напријед“, „Козара“, „За народ и републику“, „За одбрану републике“, „Служба народу и републици“, „Фискултурна значка“ и „Значка победе“.⁴⁴⁹ Одабрано је име „ЗРЕН: За Републику – напред“. Тек уведено републиканско уређење требало је и путем спорта приближити народу. Ако је појединац и био монархијског уверења, могао је посредно дичећи се освојеном физкултурном значком на своје груди закачити републикански поклич. Омладина, подложнија идеолошком тумарању а пуна енергије, потребом за кретњом и доказивањем својих физичких способности кроз значку је посредно васпитавана у духу републике.

Иначе амбициозни пројекат започет је преамбициозно. Такмичење је обухватало 12 дисциплина и задатака:

1. Вежба

⁴⁴⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947. године.

⁴⁴⁸ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 69.

⁴⁴⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–7, 1947. године (без наслова, непотписано).

2. Трчање преко посебних препрека
3. Маршевање
4. Гађање
5. Пливање
6. Смучање
7. Трчање на кратке стазе
8. Трчање на средње пруге
9. Бацање кугле
10. Скок у даљ
11. Прескоци преко препрека
12. Пењање по конопцу или ношење терета⁴⁵⁰

Свака од наведених дисциплина је имала одређене норме које су се морале испунити и које су улазиле у финални резултат од којег је зависило освајање значке. Норме су прилагођаване по узрасту и полу. На основу резултата додељивала се значка одређене вредности: бронзана, сребрна и златна. Полагања за норме су се изводила јавно а за доделу су уприличене свечаности. Осим значке за одрасле постојала је и омладинска и пионирска значка.⁴⁵¹ Циљ свега био је испуњавање „основног принципа физкултурног покрета – принципа свестраности“.⁴⁵²

У крајевима у којима није било могуће спровести одређене дисциплине, оне су прескакане али тиме је и сама значка губила на престижу. Најугроженије дисциплине биле су пливање и скијање где је њихово извођење на терену под знаком питања и конкретнијих трагова колико су се заиста и изводиле нема. Тиме и циљ значке – свестраност, такође стоји под знаком питања услед реалности и даље разорене и свакако руралне Југославије. Последишно предлагано је да се у руралним пределима такмичење изводи у виду „народног вишебоја“ где би биле заступљене дисциплине за које је потребан минимум услова и опреме.⁴⁵³ Читав феномен балансирао је у међупростору између мајсторства и масовности.

⁴⁵⁰Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 98.

⁴⁵¹*Исто*, 98; АЈ, Фонд 321, КФ, ф-5, Фискултурном савезу Југославије 03.07.1947.

⁴⁵²*IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 69.

⁴⁵³АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Упуство за физкултурну значку „За републику напред (ЗРЕН)“.

Организацијски, на свакој републици је било да оснује свој центар ЗРЕН–а. Осим службеника искључиво значке (председник, секретар и благајник) у рад су се укључивали и представници Народне омладине, Југословенске армије, Министарства просвете, Министарства народног здравља и Савез синдиката Југославије. На нижем нивоу формиран су окружни центри у којима су руководиоци бирани из свих масовних организација. Исте организације биле су дужне да пруже и материјалну помоћ.⁴⁵⁴ Међутим, одмах на старту, 1946. године, примећено је да није остварена „готово никаква“ сарадња са масовним организацијама, осим са Народном омладином.⁴⁵⁵

Фискултурна значака постала је окосница новог физкултурног покрета. Читав програм рада нове физкултуре требало је засновати на програму ЗРЕН–а, то је требала бити платформа са које ће се уздићи нови физкултурни покрет. За омасовљење и доступност значка је била кључна – иницијална варница које би појединца из руралног предела приволела спорту. „Оно (такмичење за физкултурну значку – Н.М.) је постављено као темељ читавог физкултурног развоја Југославије и очекује се од омладине да ће она масовно прихватити ово такмичење“, речи су Мирослава Креачића секретара ФИСАЈ–а. Осим тога, варница је требала да буде и унутар физкултурног покрета, међу члановима и руководиоцима, где је такмичење требало да их покрене да мотивисано приону на рад у циљу омасовљења новог спорта.⁴⁵⁶ Директно су такмичења организовали:

1. Сви спортски савези
2. Све организације Спортског друштва *Партизан*
3. Средње школе и школе ученика у привреди
4. Југословенска Народна Армија⁴⁵⁷

Такмичења су одржавана два пута годишње: у пролећном и јесењем периоду. Осим ученика, спортиста и војника сви су охрабривани да значку освоје и да се њоме диче. Штампана је писала о значци од самог њеног почетка, истичући позитивне и негативне

⁴⁵⁴ Исто.

⁴⁵⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–2, Извештај тајника окружног центра Зрен на главној годишњој скупштини окружног физкултурног одбора 08.12.1946.

⁴⁵⁶ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, VII Фискултурна комисија председавао је друг Миро Креачић генерални секретар ФИСАЈ-а 13.05.1946.

⁴⁵⁷ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–118, Материјали у вези такмичења за Народну спортску значку 1947. година; *Билтен фудбалског савеза Југославије*, 16.06.1949.

примере, али примедбе су стигле штампи да је мало пажње поклоњено објашњавању појединих норми.⁴⁵⁸

Нарочито су истицани врхунски спортисти и њихово освајање значке као вид мотивације за становништво да се поведе њиховим примером. Укључили су се и спортски савези који су истакли обавезу својих чланова да полажу за норму.⁴⁵⁹ Осим тога, тиме се јасно оцртала разлика између врхунског спортисте у капитализму, који је екстремно уско специјализован, од врхунског спортисте социјализма који поред мајсторства своје дисциплине је способан да положи норму састављену од разних спортских дисциплина, и да одваја време за то. Додатно, значка са собом не носи никакву материјалну добит – требала је бити само питање поноса носити је. Једино приликом уписа на Државни институт за физкултуру или средње физкултурне школе носиоци значке су имали предност, што има и практично оправдање – значка је и доказ одређеног нивоа физичке спреме. Носиоци значке имали су и предност за време I савезног слета физкултурника у Београду где су ступили на чело дефилеа.⁴⁶⁰ Врхунским спортистима је и пређено: ко не освоји значку неће моћи да учествује у државним првенствима и међународним сусретима. На пленуму ФИСАЈ–а дат им је последњи рок: „Сви они такмичари који до сада нису пријављени за Значку нека не пропусте новембарски рок, јер у супротном неће моћи да учествују на државним и међународним сусретима 1948. године“. Поред тога, истицан је и значај општег телесног образовања као базе за даљу надградњу спортисте. У том случају такмичење за значку је требало да спортисте „припреми и оспособи за даљу специјализацију и постизање високих резултата“. И поред тога део спортиста, доминатно фудбалера, за такмичење се нису ни пријавили.⁴⁶¹

Већ 1946. наилазимо на озбиљне проблеме у извођењу такмичења. Истиче се мотивација. Требало је појединца приволети да се припрема и полаже норме које за већину становништва свакако нису представљале лак задатак. Додатно, у руралним пределима поседовање адекватне спортске опреме и услова за вежбање, нпр. пливања, било је готово немогуће за већину становништва. Стога, у Хрватској 1946. пријавило се

⁴⁵⁸*IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 77; *Политика*, 21.02.1946, 22.02.1946, 26.07.1946, 09.08.1946; *Borba*, 23.07.1948. итд.

⁴⁵⁹АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, Материјали пленума и конференција: I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

⁴⁶⁰Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 98; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–24, Закључци пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ одржаног на дан 15.04.1948. по питању унапређења физкултурног рада на селу.

⁴⁶¹*IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 71,

мало такмичара и то махом из редова Народне омладине. По броју пријављених такмичара заказала су и фискултурна друштва и синдикати. Такмичења за значку реализовала су се само у Сплиту, Хвару, Шибенику, Дубровнику и Задру.⁴⁶²

Проблема је било и у руководству: масовни пројекат на нивоу целе Југославије изискивао је велики број спортских стручњака. Услед недостатка стручњака руководиоце позиције махом су имали бивши спортисти који често нису значку схватили озбиљно. Из Ваљева у извештају се наводи да доминантно због фудбалских функционера, који су имали улогу руководиоца, такмичење је окарактерисано као „лоше стање и слаб одзив за ЗРЕН“.⁴⁶³ Бит проблема било несхватање значаја спорта у друштву и несхватање значаја свестраности међу спортским руководиоцима. Многа спортска друштва оријентисала су се доминантно на фудбал и „воде уско фудбалску политику“. Последично, такмичењу за значку нису придавала велику важност. Такмичење је услед неразумевања локалног фискултурног руководства било централизовано и није успело да обухвати шире слојеве, што је био и циљ. Зарад тога предлагана је и функција „референта за значку“ који би при сваком спортском друштву спроводио такмичење и реферисао назад центру.⁴⁶⁴

Из расположивих извора јасно се види да се такмичење најбоље одвијало тамо где није било добровољно – у армији. Осим тога, треба имати у виду да је само такмичење за војника вероватно добро дошло као промена од свакодневних војничких активности. Већ прве године такмичења (1946) из армије је учествовало скоро 100.000 такмичара.⁴⁶⁵ Број пријављених је опадао али број положених норми је био задовољавајућ: за 1948. 60.000 војника се такмичило а значку је освојило њих 25.000, или 42%.⁴⁶⁶ Раме уз раме са армијом и омладина на радним акцијама је масовно и махом успешно учествовала у такмичењу где се нарочито истицала пруга Брчко–Бановић где је у фискултурни покрет преко значке уведен велики број сељачке и радничке омладине.⁴⁶⁷

⁴⁶² АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, ФИСАЈ Централни одбор 1946. год. Извештаји и записници фискултурних савеза република.

⁴⁶³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај из Ваљева 1946. год.

⁴⁶⁴ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 70–71.

⁴⁶⁵ АЈ, Фонд 507, СКЈ, Опунмоћство ЦК СКЈ за организацију СК у ЈНА, XX-k.1/1-51, Извештај о идеолошко-политичком васпитању у Армији, агитационо-пропагандном и културно-просвјетном раду 1946. године.

⁴⁶⁶ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије, Београд 1948. године.

⁴⁶⁷ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–110, Надопуна годишњег извештаја о раду организације Н.О. на школама; *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 73.

После три такмичарска циклуса статистика 1948. године је изгледала овако:⁴⁶⁸

Табела 5. Број освојених Значака фискултурника 1948. године

Реублика	Србија	Хрватска	БиХ	Словенија	Македонија	Црна Гора
Број освојених значки	52.349	49.305	7.782	10.406	2.783	3.171
Процент од укупног броја освојених значки	41%	39.25%	6.19%	8.26%	2.21%	2.52%

Укупно је кроз програм такмичења за значку прошло 123.806 спортиста где треба имати у виду и број оних који су се такмичили више од једном. Стога, бројке су непотпуне. И поред тога, поражавајуће бројке за Босну и Херцеговину, Македонију и Црну Гору и не изненађују узмемо ли у обзир стање у тим републикама у коме је становништво махом везано за физички рад и где доминирају друштвени односи карактеристични за руралне пределе. За Словенију мали број изненађује где се одговор може потражити или у лошој организацији или у слабој мотивацији становништва за такмичење, што опет може бити и последица лоше агитације. Наведени подаци били би нарочито значајни уколико би се и уз њих навело колико је од овог броја пријављених и положило норму. Тиме обриси нивоа физичке спреме становништва могли би бити анализирани. Нажалост (или срећом), тих података нема. Стиче се утисак да се број положених норми крио и по правилу износио на мањим заседањима и извештајима на нову локалу или евентуално републике. У штампи проналазимо велику бројку, нпр. за 1948. годину: 165.872 освојене значке.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије, Београд 1948. године.

⁴⁶⁹ Политика, 10.01.1949.

По социјалном саставу пријављени такмичари за значку 1948. деле се на:⁴⁷⁰

Табела 6. Пријављени такмичари по социјалном саставу

Радници	Сељаци	Интелектуалци	Ђаци
9.9%	26.8%	9.2%	52.5%

Далеко највећи проценат ђака као и у случају армије и радних акција показује да је мотивације за такмичење за значку у народу заиста било мало. Највише пријављених и положених норми долази из сегмента друштва где је становништво већ окупљено, у случају армије и школе недобровољно, и кроз ту постојећу организацију мобилисано за значку. Свакако, треба имати у виду одмор или промену од стандардних активности на радној акцији, у армији и школи које је пријављивање за такмичење могло да донесе. Осим тога, и одређене бенефиције које би пријављивање за такмичење носило у оквиру тих организација су свакако утицале на број пријава. Ван тога, ван спољних фактора само такмичење за значку остаје на маргини а становништво за њега видно незаинтересовано. Из синдиката, заиста масовне организације, у првој години значке било је пријављених 26.150 радника, док се број положених норми мудро прећуткује а тек у интерном допису Централног одбора наводи се да „досадашњи резултати полагања норми за значку фискултурника у синдикалним организацијама су поражавајући“, јер „је изгледа било важно да што више својих чланова пријаве за такмичење, а нису се потрудили да њихови чланови и положе што више норми“.⁴⁷¹ И велики број пријављених ђака не приказује праву слику, јер „тек је један мањи проценат стално полагао норме и освојио значку“.⁴⁷² Други мотивациони проблем био је шта после освојене значке? Идеја програма је била мобилизација становништва и увођење у фискултуру. Стога, за значку је требало да се полаже сваке године, међутим појединац после једне освојене губио би мотивацију за исто такмичење и освајање значке следеће године. Последично, прве 1946. године било је 193.547 такмичара док као што смо видели 1948. године 123.806.⁴⁷³

⁴⁷⁰АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије, Београд 1948. године.

⁴⁷¹АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Статистичку подаци о фискултурном раду у синдикалним организацијама; Централни одбор Јединствених синдиката Југославије свим Главним одборима и Централним управама ЈС.

⁴⁷²АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–110, Надопуна годишњег извештаја о раду организације Н.О. на школама.

⁴⁷³АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947. године.

Проблем није била само мобилизација становништва за полагање норми, проблем су биле и саме норме. Мали број пријављених је био у стању да норме положи – лествица је подигнута исувише високо за реалност физичке спреме становништва тадашње Југославије. Норма из скијања за нове скијаше била је недоступна а у крајевима где нема услова за испуњавање норме из пливања није донета никаква званична измена или замена. Из стрељаштва било је најмање постигнутих норми, што и не чуди узимајући у обзир немогућност великог дела становништва да стрељаштво пре такмичења и вежба. Нарочито тешке су се показале норме из гимнастике где за радно становништво су високи критеријуми остали недостижни.⁴⁷⁴ Нпр. 1948. године у Србији 90.000 људи се такмичило за значку а норме су положили само 6.814 њих, што је 7,6%. У Словенији 20%, Македонији 18%, Босни и Херцеговини 12% а у Хрватској само 8%. Број пријављених пао за више од 50% док је у Црној Гори такмичење у потпуности изостало. За следећу годину, такође за територију Србије, наилазимо на извештај у коме се наводи да је „такмичење за значку фискултурника потпуно замрло“.⁴⁷⁵ Пропусте су учинили сви: од наставника до повереника за просвету и културу. Такмичари су уписивани на брзину и без довољних припрема извођени на такмичење. Занимљиво је да се за остале масовне приредбе одвајало време док је значка пала у други план. Исте примедбе наводе се и у случају значке пионира. Норме су полагане неправилно и уз често поклањање значке што је за последицу имало „велико компромитовање читавог фискултурног покрета, а значке понаособ“. Кросеви и слетови постали су примарни услед и очигледнијег успеха који може одређено фискултурно друштво, школа или организација постићи на њему.⁴⁷⁶ Осим тога, често уочљив феномен да се спорту од стране становништва није поклањала довољна пажња и његов значај није на правилан начин схваћен и доминатно руралном друштву. Сада уместо да значака буде иницијална, предлаже се да се преко слетова, који су очигледно далеко боље успевали, становништво приволи фискултури.

Такмичење за значку фискултурника *de facto* се угасило само од себе. Но, од светраности се није одустало, далеко од тога. Није ни могло, био је то један од кључних

⁴⁷⁴IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije, 72–73.

⁴⁷⁵АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-1/18, Извештај о раду Покрајинског Комитета СКОЈ-а Србије 1948. године; АЈ, Фонд 321, КФ, ф-19, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ, достављено Комитетима и Комисији за фискултуру свих народних република 22.09.1948.

⁴⁷⁶АС, Фонд Г-191, КФНРС, Среском–градском Народном одбору – Помоћнику повереника за просвету, Предмет: ВЈ/ЈП тел 21-381, 1. Упуство за такмичење за значку фискултурника. 2. Упуство за такмичење за значку пионира 23.10.1949.

постулата новог спорта. Пројекат значке показао до одређене мере успешним, ипак је стотине хиљада људи увео у фискултурни покрет. Кључни проблем – задржати те исте људе у покрету је остао. Њега су требало да реше фискултурна друштва а императив свестраности унутар њих је добио је нови форму, директно проистеклу из такмичења за значку фискултурника.

2) Гимнастика као темељ свестраности

Од императива свестраности није се одустало, није се ни могло. Уткан у стубове идеологије социјалистичког спорта директан је производ идеологије самог социјализма. Такмичење за значку фискултурника је наставило да тиња у позадини, лагано се гасећи а да пораз никад није признат. На II Конгресу Фискултурног савеза Југославије успостављена је нова форма за остваривање свестраности – Гимнастички савез.

Потреба за новом формом јавила се још 1947. године када се предложило формирање нове фискултурне организације која би се бавила општим физичким образовањем. Та организација „садржала би у свом раду све оне гимнастичке, спортске и васпитне елементе, који правилно, хармонично и свестрано развијају човека“. Осим свестраности императив организације била је и масовност где би кроз масовну базу подигла свестрани развитак читавог народа.⁴⁷⁷

На крилима тог знања и тих идеја Мирослав Креачић на Пленуму ФИСАЈ–а 1948. године наводи да је „Опште физичко образовање основа, основни задатак, или да се изразимо најјасније цео наш Фискултурни савез треба да буде у целини у првом реду организација за опште физичко образовање милиона трудбеника“. Потом предлаже увођење гимнастике и „елементарних игара“ које би биле прилагођене почетницима и које се могу свуда изводити. Та нова линија Општег физичког образовања (ОФО) била је суштински стара линија тада и даље постојеће Значке фискултурника.⁴⁷⁸ Други чинилац у

⁴⁷⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године.

⁴⁷⁸ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948. године.

формирању Гимнастичког савеза било је поражавајуће искуство са I Савезног слета 1947. године где се показало да је „општи просечни ниво наше физичке културе низак“.⁴⁷⁹

На потоњем Конгресу ФИСАЈА идеје Креачића су спроведене у дело: одлука Конгреса била је да се оснује Гимнастички савез Југославије. Савез ће на терену имати гимнастичка друштва која ће радити на „општем и свестраном телесном васпитању народа“. Као што је Значка фискултурника пре Конгреса била основа, сада се наводи да „Гимнастичка организација изграђена је и јединствена од врха до дна идеолошки, организациони и садржајем рада треба да постане основа Фискултурног савеза и фискултурног покрета уопште“. У својој мисији савез није требао и није смео бити сам, сва руководства свих других савеза имала су задатак да помогну оснивање гимнастичких друштава и њихов даљи рад. Рад ових друштава био је и „јаван“ будући да им је остављано као задатак припрема за слетове, вишебој и за полагања за Значку фискултурника. Додатно, у школама у плану је било спровођење јутарње гимнастике за чију реализацију су били одговорни и учитељи и наставници.⁴⁸⁰

Под општим физичким образовање подразумевао се метод телесног васпитања који би комбиновао „све до сада познате методе и средства физичког васпитања“. У обзир су долазила: гимнастика, просте вежбе, спортови, спортске игре, излети, логоровања итд. Основа су били редовни тренинзи, потом јавни наступи као и спортска такмичења. За разлику од спортских савеза где је циљ бољи резултат у једној грани, Гимнастички савез настоји да развије све гране подједнако и тиме изгради новог свестраног човека. Овде спортске гране су само средство за постизање свестраности, никако циљ. Одмах је уочљиво да само име „Гимнастички савез“ не одговара карактеру тог савеза и тога су креатори били свесни од самог почетка. Занимљиво је да није искључивао такмичења али на потпуно другачијој идејној поставци. Такмичења Гимнастичког савеза била би само испит и подршка даљем раду. Циљ није требало да буде резултат већ „треба да покажу колико се чланова и како научило (подвучено у оригиналу – Н.М.) смучати, пливати, вежбати на справама, трчати итд.“. Такмичење је ту као мера општег просечног нивоа

⁴⁷⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁴⁸⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–11, Одлуке II Конгреса Фискултурног савеза Југославије 16. и 17. април 1948.

„маса наших физкултурника“. ⁴⁸¹ Идејно, Гимнастички савез чист је продукт идеологије социјалистичког спорта и његовој идеји нема никаквих компромиса већ напротив инсистирања на постулатима ове идеологије у спортском руху.

Систем је требало да функционише кровно: на врху је Гимнастички савез а на дну физкултурни активни као најмање јединице. Између њих налазила су се спортска друштва. Актив је требало бити тесно повезан са Гимнастичким савезом а све друге физкултурне организације су требале „без разлике да посвете највећу помоћ и пажњу физкултурним активима“. Пошто су сви физкултурни активни требали да буду повезани, преко њих Гимнастички савез је требало бити у могућности да утиче на спортска друштва и природу спорта који се упражњавају. Опште физичко образовање је императив али такав који су спортска друштва и спортисти требали сами да препознају а Гимнастички савез да их наведе и обезбеди услове. У случајевима да услова нема, што је било веома често, требало се оријентисати на вежбе које је било могуће изводити са расположивим реквизитима. Координација би се даље спроводила преко заједничких састанака где би Гимнастички савез звао представнике физкултурних актива.⁴⁸² Тиме сами физкултурни активни као најмање јединице требале су бити инструменти да досезање масовности али уз очување императива свестраности будући да би се кроз њих на мала врата уводило опште физичко образовање за које су се надали да ће постати свеприсутно и изградити новог свестраног човека социјализма.

Док је Значка физкултурника била ископирани модел совјетске значке, Гимнастички савез је специфичан. Одмах по оснивању појавила се проблематика бивших соколских кадрова који свакако да су за гимнастику били стручни. Њих је требало укључити у рад овог савеза будући да је он „требао да настави најбоље традиције предратне соколске организације, наравно искључујући њен начин општег васпитања, њену тзв. „Гиршову идеологију“. Оснивање савеза априла 1948. године, одступање од совјетског модела и враћање југословенским специфичностима добро је дошло после резолуције ИБ–а и добило нови замах. Сада се критично гледало на програме који су

⁴⁸¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁴⁸² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Централни одбор Савеза синдиката Југославије, Свим Главним одборима Савеза синдиката Југославије, Покрајинском одбору ССС за Војводину и обласном одбору ССС Космета, Предмет: Упуства за рад физкултурних актива 05.02.1949.

пренети „из совјетских извора, а који нису одговарала нашим приликама“.⁴⁸³ Један такав програм свакако је Значка фискултурника која сада пада у други план.

Но, како је на терену реализована ова изразито оптимистична идеја? За пет месеци рада савез је званично имао 863 друштва са 80.000 чланова.⁴⁸⁴ Међутим, одмах на почетку рада савез се суочио са озбиљним тешкоћама, тешкоћама проистеклим из материјалне базе. Недостатак вежбалишта и реквизита био је акутан и решавање тог питања деловало готово нерешиво. За потребе савеза коришћено је све: од старих соколских домова, преко сала културних домова до просторија бивших кафана. Најадекватније су свакако биле сале бивших соколских домова али неретко се дешавало да се те сале уступе другим организацијама, нпр. ЈА, иако је одлука да се користе зарад гимнастике.⁴⁸⁵ Проблем је био у средним руководством која редовно нису препознавала значај спорта већ сале су намењивале било којим другим наменама дубоко верујући да су значајније од општег физичког развоја народа. Екстремни је пример недостатака најосновнијих услова налазимо у Црној Гори где од 1945. ниједно фискултурно друштво није практиковало гимнастику на справама јер справа у читавој Црној Гори једноставно није било. Први сет справа у ову републику стигао је тек крајем септембра или октобра 1948. године.⁴⁸⁶

Поред недостатка услова проблем је била и агитација. Омладина била је махом незаинтересована за гимнастику. Чак када би се омладина уписивала у савез остајало би отворено питање да ли је гимнастику и практиковала, често то уписивање имало је чисто формални карактер. Уочљива је и нефлексибилност гимнастичких друштава на селу будући да су настојала само да ископирају начин рада градских друштва који је на селу услед недостатка сала и реквизита био немогућ. Шансу да се искористе потенцијале које село има, нпр. планинарске излете, партизанске маршеве, такмичења између села итд, нису искористила, што им је и замерано. Међу синдикатима оријентација је била доминатна на такмичења а опште физичко образовање занемаривано. Незаинтересованости било је и у свим другим организацијама које су требале (морале)

⁴⁸³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁴⁸⁴ Исто.

⁴⁸⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру владе НР Србије у 1948. години.

⁴⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–19, Комисија за фискултуру при Влади НР ЦГ, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 22.10.1948.

помагати рад Гимнастичког савеза. Из Народне омладине налазимо да у једном фискултурном активу „један до два члана“ се активно баве фискултуром, па је и одзив омладине за њихов реон био мали.⁴⁸⁷ Генерално, примећено је да секретаријати Народне омладине врло мало, или нимало, пажње су придавали фискултуру опет несхватајући значај спорта и његов потенцијал као просветитељски механизам.⁴⁸⁸ Консеквентно, нпр. за Хрватску налазимо на податак да је само око 10% омладине учлањено у савез, а камоли колико се од тих 10% активно упражњавало програм Гимнастичког савеза.⁴⁸⁹

Ништа боља ситуација није била на подручју општег физичког образовања радништва. Гимнастичка друштва стварана су на папиру, нису постојале сале нити потребни реквизити али су се зато чланови редовно уписивали. Синдикат, као и друге организације, није препознао значај гимнастичких друштава али је барем за разлику од других организација тога био свестан и грешку признао. Готово ништа у вези са гимнастиком Синдикат није организовао иако је постојало извесно интересовање радника. Наспрам њих налазио се најчешће секретар Среског одбора Гимнастичког савеза који „преко целог дана ништа не ради, већ одлази да обавља приватне послове“.⁴⁹⁰

На подручју школства, подједнаки неуспеси. Просветни радници редовно су потцењивали значај фискултуре, о чему ће бити више речи у засебном поглављу, а самим тим и јутарње гимнастике коју је Гимнастички савез препоручивао да се изводи у школама.⁴⁹¹ Наставници су тражили сваки изговор да јутарњу гимнастику не спроводе а изговора је било много: непостојање адекватних сала (нарочито у зимском периоду) и недостатак најосновнијих реквизита. Позитиван пример налазимо у гимназији у Крагујевцу где под вођством једне ученице VIII разреда јутарња гимнастика се одвијала редовно и ученице су долазиле без кашњења. Наставници и Народна омладина те школе у

⁴⁸⁷ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Ша-1/44, Записник са састанка Месног комитета СКОЈ-а одржаног 12-08.1948; АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-117, О неким проблемима фискултуре 1949. године (непотписано).

⁴⁸⁸ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Ша-1/49, Записник са састанка Месног комитета СКОЈ-а и састанка Градског одбора Народне омладине 29.10.1948.

⁴⁸⁹ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф-110, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици.

⁴⁹⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбоа и месних синдикалних већа 8-9.10.1949.

⁴⁹¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-8, Основни проблеми физичког васпитања у школама.

наведеном нису узели никаквог учешћа, иако им у делатност спада и активирање на подручију физкултуре.⁴⁹²

Однос са Гимнастичким савезом добро је дошао физкултурним и другим организацијама за пребацивање лопте кривице за евентуалне неуспехе. Тако Народна омладина крајем 1951. и почетком 1952. године закључује да Гимнастички савез није успео да развије рад у школама и да окупи омладину, не помињући своју одговорност у томе.⁴⁹³ Критика је допрла и до Централног комитета будући да је извесни Лаза Вукичевић на састанку Пленума Среског комитета Крагујевца навео да за слабости „физкултуре на терену углавном сноси одговорност Гимнастички одбор“. Даље је навео да одбор није давао готово никакву помоћ другим организацијама на терену и последично часови физкултуре се ретко и неправилно одржавају.⁴⁹⁴ У БиХ слабост је проистекла из упута самог Гимнастичког савеза: речено је да је кључно припремање за слетове. Тамошња гимнастичка друштва сво тежиште рада дала су на те припреме узимајући у обзир да се и успешност једног гимнастичког друштва, или физкултурног актива, најчешће мерила његовом учешћу у слету. Последично, сви остали видови физкултуре, као и опште физичко образовање, редовно су занемаривани.⁴⁹⁵

Иза бројке од 302.461 члана Гимнастичког савеза 1950. године крила се сурова реалност које је савез био свестан. Анализом просечних резултата тестирања физичке спреме војника закључило се да „општи просечни ниво физичке културе нашег чланства заостаје за предратним“. Врхунске спортисте на страну, Гимнастички савез суштински је омануо у свим сегментима: школском и студентском спорту, рекреацији људи старијих од 28 година и спорту жена. У школама, као што смо видели вежбе ако су се и изводиле биле су нередовне и неправилне и без икакве подршке просветних власти. Последично, на тесту физичке спреме (такмичењу за Значку физкултурника) проценат положених норми школске младине је само 26%. Од 50.000 студената њих само 4.000 се активно бавило

⁴⁹² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–30, НР Србија, Комитет за физкултуру Владе НР Србије Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, предмет: Извештај о одржаним реонским конференцијама наставника у НР Србији 08.01.1949.

⁴⁹³ АЈ, Фонд 836, КМЈ, П-3-d-2/4, Часопис „Народна омладина“ год. V бр. 9, 1951; Информација о Народној омладини 19.01.1952.

⁴⁹⁴ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XV 5-V/3, Записник са одржаног састанка Пленума Среског комитета КПС Среза крагујевачког 15.02.1952.

⁴⁹⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–35, Комитет за физкултуру Владе НР БиХ Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, Подаци о такмичењу за физкултурну значку 18.05.1949.

фискултуром преко савеза. У нешто старијој популацији, оној преко 28 година, ситуација је још гора: њих готово да и нема у савезу док је соколска предратна организација таквих активних чланова имала 36.000. Код активације жена за бављењем спортом се такође омануло, о чему ће бити речи у засебном поглављу. На крају, гимнастичка друштва у сваком погледу, осим свестраности, била су најсиромашнија од свих других спортских организација.⁴⁹⁶

Треба имати у виду и реалност са којом се савез суочавао. Имао је изузетно прогресивну и оптимистичну идеју а наспрам себе рурално друштво: „Прљаве сале, прашњава игралишта, небрига за реквизите, неумивање после тренинга итд.“ само су неки од хигијенских навика чланова савеза. У таквим условима рад „често пута више штети него што користи здрављу“. Чак и таквих „прљавих“ сала било је мало: 120 на 2.284 друштва. Начин на који је изгубљено 20–30 сала одлично илуструје реалност са којом се савез суочавао: у тим салама било је складиштено жито. Стање је било горе од предратног: тада је на једног вежбача долазило 1,2м² сале, док сада тек 0.48м². Идеал од 2,5–3м² по вежбачу наликује научној фантастици. Други проблем било је преношење идеја са врха ка дну: многа спортска друштва једноставно су копирала рад без идејне поткованости. Уз хронични недостатак школованог кадра, о чему ће бити више речи, проблем добија на озбиљности. Фискултура није препозната као значајна ни код Народне омладине што је имало практичне последице по појединце који су се на том пољу ангажовали: њихов друштвено–корисни рад на том пољу није био признат будући да очигледно Народна омладина није сматрала спорт за друштвено користан или значајан. Чак и у Београду налазимо пример где је партијска организација искључила свог члана из организације јер се бавио фискултуром (у организационом смислу) па се није могао прихватити других задатака које му је партија делегирала. Директно му је речено да „фискултура не представља никакво задужење“. Медији императив свестраности нису препознали већ су се доминатно оријентисали на извештавања о врхунском спорту. Директиве са врха нису узимане за озбиљно, иза чега се крило потцењивање спорта у руралном друштву. Тако на Космету основано је 500 гимнастичких друштава али само на

⁴⁹⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

папиру да би се задовољила директива. Од тог импозантног броја њих тек 50 је заиста нешто и радило.⁴⁹⁷

Свестан својих неуспеха савез се ипак не одриче свога идеолошког постулата. За даљи предлаже учење из грешака из рада првих пар година савеза али и промену имена на неко које би боље одражавало његову природу. У оптицају су била четири предлога имена: 1. Савез за опште физичко образовање *Партизан*, 2. Теловежбани Савез Југославије, 3. Фискултурна организација *Партизан* и 4. Организација за опште физичко образовање. Сами су сугерисали да би име *Партизан* дали „одређену боју и патриотски карактер организације у смислу чувања традиције на борбу наших народа“.⁴⁹⁸ Управо ће тај сегмент друштва *Партизан*, настао из Значке фискултурника и Гимнастичког савеза, наставити да ради у сенци других усмеренијих спортских друштава али ипак омогућавајући доминатно омладини свестрани развитак и ударајући тиме специфични печат на спортски живот социјалистичке Југославије.

Императив свестраности доживео је своја два велика пораза: Значку фискултурника и Гимнастички савез. Међутим, проблем је далеко сложенији него што извори сугеришу и потребна је дубља анализа за сагледавање ових феномена. Посматрајући шире, Југославија је била део незадрживе и експлозивне експанзије једног комплексног спортског и друштвеног феномена – фудбала.

3) Победа фудбала

„И удари нога лопту – а лопта се закотрља
и није стала док није освојила свет!!!“⁴⁹⁹

Насупрот идеолошког императива свестраности стајала је материјална реалност тадашње Југославије. Осим тога, као озбиљна препрека стајало је и неразумевање значаја спорта као просветног механизма од стране како руководица тако и од народа.

⁴⁹⁷ Исто.

⁴⁹⁸ Исто.

⁴⁹⁹ Pavle Oravski, *Fudbalska enigma*, (Beograd: P. Oravský, 2016).

Међутим, као нови противник профилисао се фудбал који започиње своју муњевиту експанзију управо у тим годинама.

Фудбал у историји југословенског спорта има свој засебан развој. Током Краљевине СХС и потоње Југославије заузимао је значајно место а, као што смо и видели, имао је своју динамику и у окупираној Србији. Врхунски фудбал ставићемо по страни, њиме ћемо се нарочито бавити у поглављу о професионалном спорту, сада ћемо сагледати рекреативни фудбал који је узео маха и директно напао постулат свестраности.

За фудбал спортске и друге масовне организације нису морале да агитују. Обиласком терена примећено је правило да се омладина окупља око импровизованог фудбалског игралишта, најчешће по селима, и шутира импровизовану лопту – крпењачу. Партија с тим спонтаним спортским животом није имала везе, нити утицаја. Занимљив је пример групе људи са „шумских радилишта и рудника“ који су се редовно самостално организовали у фудбалске тимове и рекреативно упражњавали овај спорт. Отишли су и корак даље: организовали су и такмичења а све мимо Гимнастичког савеза. Када је партија продрала до њих, они су од савеза тражили реквизите али нису могли добити јер нису чланови савеза.⁵⁰⁰ Саморганизовање које превазилази рекреативно бављење фудбалом примећено је и у Црној Гори где је такав вид спортске активности једини постојећи у селима, и оним „најзабаченијим“.⁵⁰¹ Проблеми самониклих фудбалских тимова били реквизити и терени. У срезовима Завидовићи и Босански Нови локална омладина из ових „дивљих друштава“, која су искључиво била фудбалска, редовно је имала конфликте са сељацима пошто су фудбал играли на приватној земљи, што власницима те земље свакако није одговарало.⁵⁰² Ученици средњих школа „шутирају камење по улици“ или поседују лопту али једну на два–три дома.⁵⁰³ Слободно време градске омладине испуњено је двема активностима: „дивљим“ фудбалом и игранкама.⁵⁰⁴ У Југословенској Армији свака јединица које је могла себи да направи импровизовано фудбалско игралиште, то је и

⁵⁰⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20. Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949.

⁵⁰¹ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/10, Извештај о раду Народне омладине Црне Горе 08.04.1952; АС, РЗС 1945-1982, број архивске књиге–1, Извештај о стању фискултуре у Црној Гори.

⁵⁰² АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ о стању и задацима у фискултури 05.05.1952.

⁵⁰³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949.

⁵⁰⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај о стању фискултуре у Црној Гори.

урадила, сопственом иницијативом.⁵⁰⁵ Све наведено уклапа се у теорију о основним животним потребама у коју спада и потреба за кретањем. Када није била ту партија да ту потребу управља у жељеном смеру она се готово по правилу манифестовала у фудбалу.

Спортским друштвима, Гимнастичким савезом и физкултурним активима држава је настојала да продре у масу и да организује нове спортске активности или да надаље управља постојећим. На тој линији, нпр. у Београду „дивљи“ фудбалски тимови су учлањени у спортско друштво *Црвена Звезда*.⁵⁰⁶ У додиру са спортским организацијама народ је тражио само једно – лопте. Тако рудари рудника Рабово имали су једну лопту али је преко ње прешао камион. Пуцањем те лопте пукао је и спортски живот колектива будући да су тражили нову али је нису добили.⁵⁰⁷ Када су сеоски активни и поседовали фудбалске коже и тражили само гуме, држава није ни тад могла да им изађе у сусрет.⁵⁰⁸ Илустративни случај се десио приликом доделе награда поводом спортских такмичења. Наиме, колектив фабрике шећера Врбас освојио је радио–апарат. Приликом свечане доделе један од радника/спортиста је рекао: „Друже, зашто нам нисте донели једну лопту уместо апарата?“⁵⁰⁹

Проблем је постао акутни по формирању Гимнастичког савеза. И нешто раније примећено је да друштва која су најактивнија фудбалски редовно за Значку физкултурника дају мали број такмичара.⁵¹⁰ У раније поменутом извору „О неким проблемима физкултуре“ наводи се да је „погрешно усмерена делатност“ на одређене гране спорта – „најчешће фудбал“.⁵¹¹ Потом, учестало је било да се постојећи фудбалски клубови само „прекрсте“ у гимнастичка друштва а наставе да упражњавају само фубал. Има навода да су чак сва гимнастичка друштва на селима заправо фудбалска друштва и да нема ни трачка свестраности у њиховом раду. Готово редовни закључак са обиласка било

⁵⁰⁵ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

⁵⁰⁶ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944–1972, к–738, Месечни извештај СКОЈ-а IV реона.

⁵⁰⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, О неким проблемима физкултуре.

⁵⁰⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Окружни одбор ФИСАС-а Пирот, Извештај секретеријата о годишњем раду 1946. године.

⁵⁰⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949; АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–16, Саветовање претставника физкултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа.

⁵¹⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Записник из главне годишње скупштине Окружног одбора Фискултурног Савеза Хрватске 07.12.1946.

⁵¹¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, О неким проблемима физкултуре.

ког спортског друштва, или физкултурног актива, био је да се мимо свих упута и идеолошких императива негује и форсира само фудбал. Таквих помена у извештајима имамо 21 и обухватају простор читаве Југославије.⁵¹² Једино наилазимо на физкултурно друштво *Раднички* из Сомбора и *Сидро* из Апатина која нису чак ни похваљена за достизање одређеног нивоа свестраности већ да се нису базирала само на фудбалу.⁵¹³ Друге масовне организације, као што смо видели, најчешће нису схватале значај спорта и нису испуњавале додељене им задатке у виду ширења и пропагирања нове физкултуре. Када су и бавиле проблематиком спорта, као нпр. Народна омладина, бавили су се искључиво фудбалом.⁵¹⁴

Спортске организације ухватиле су се у коштац са проблемом, тј. започеле су борбу против фудбала у име свестраности. Савезника су очекивале у штампи која је на истој идеолошкој линији требало да пропагира све спортске гране и указује на значај свестраног бављења спортом. Међутим, штампа је највише места остављала за пропаганду фудбала док је остале спортове занемаривала. У најбољем случају пропаганда се свела на просто регистровање резултата и догађаја. Спортским листовима и редакцијама је сугерисано од

⁵¹²АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Извештај тајника Обласног одбора ФИСАХ-а за Далмацију друга Бего Николе 10-11.12.1946; Реферат Анте Сењановића за рад комисије пригодном скупштине Обласног одбора ФИСАХ-а за Далмацију 10-11.12.1946; Записник I главне годишње обласне физкултурне скупштине за Истру 16.12.1946; Записник из главне годишње скупштине Окружног одбора Фискултурног савеза Хрватске 07.12.1946; Записник са сједнице Пленума Окружног физкултурног одбора Баније 17.12.1946; Записник са друге годишње скупштине Фискултурног савеза Србије 4-5.01.1947; Окружни одбор ФИСАС-а Пирот, Извештај секретаријата о годишњем раду 1946; Извештај тајника I главног одбора ФИСАХ-а 1946; број архивске књиге–8, Извештај са III годишње скупштине Фискултурног савеза Македоније 04.01.1948; број архивске књиге–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије; број архивске јединице–16, ФИСАЈ Централни одбор 1949. година; АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XV 5-V/3, Записник са одржаног састанка Пленума Среског комитета КПС среза Крагујевачког 15.02.1952; XII 6-I/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ О стању и задацима у физкултури 05.05.1952; Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије 1948; Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949; ф–61, Извештај екипе са пута у Крагујевачку област 31.10.-15.11.1951; ф–64, Извештај из Словеније 1.11-15.11.1951; ф–138, Записник са III редовне скупштине синдикално физкултурног друштва „Будућност“ 04.01.1948; Фонд 321, КФ, ф–35, Комисија за физкултуру АП Војводине, предмет: Средњошколска такмичења на територији АПВ у школској 1948/49; Фонд 508, ЦК СКОЈ, ПБ-4/1, Извештај ЦК СКОЈ БиХ-а 07.11.1945; Фонд 114, ССОЈ, ф–2, III Конгрес Савеза социјалистичке омладине Југославије 11-16.05.1946; АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944-1972, кутија 738, Месечни извештај рада Фискултурног одељења за месец септембар 25.09.1945.

⁵¹³АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Записник са годишње скупштине Среског физкултурног одбора у Сомбору 1946.

⁵¹⁴АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај са обиласка терена у НР Македонији по питању физкултуре и спорта 19.02.-02.03.1948.

стране спортских савеза али фудбал је остао доминантан на њиховим страницама.⁵¹⁵ Детаљнији пример незаинтересованости новинара налазимо код такмичења рудара у Бору. Обавештена је редакција часописа *Наш спорт* а одговорили су да могу послати заменика под условом да му се плати пут и дневница. На финални део такмичења, где су се радници надметали у атлетским дисциплинама, „уназад 10 и више дана обавештаване су редакције свих листова, које су дале пристанак да пошаљу извештача“. Када је дан такмичења дошао није дошао нико, појавио се само сарадник часописа *Рад*.⁵¹⁶

Иако су били свесни да популарност фудбала у великој мери долази из материјалних околности, тј. лакоће упражњавања тог спорта, спортске организације недвосмислено су предност давале Гимнастичком савезу. Ако погледамо сачувани план расхода за јул–децембар 1948. године Гимнастички савез добио је 14.600.000 динара. За њим уследио је Атлетски савез са 8.000.000 а потом Стрељачки савез са својим расходима у висини од 5.900.000 динара. Тек на четвртном месту налази се Фудбалски савез са трошком од 3.500.000 динара иако по интересовању и броју спортиста далеко превазилази остале савезе.⁵¹⁷ Процене Фудбалског савеза Југославије биле су астрономске: око 100.000 фудбалера од којих је 1948. године регистровано 47.275. Укупно је било 2.882 спортских друштва и актива. У тек формираном Купу Југославије 1947. учешће је узео 341 тим а следеће године 371, али већина њих практично су се налазили ван оквира система физичког васпитања који је држава настојала да успостави.⁵¹⁸ Опет, бројке су непоуздане. Пре свега, готово је немогуће избројати број оних који су на импровизованим теренима јурили за крпењачама. Потом, као што смо видели иза великих бројки чланства Гимнастичког савеза, чија је бит требало бити свестраност, крили су се рекреативни фудбалери. Ако сагледамо непотпуне извештаје република за 1949. године, не знајући реалност гимнастичких друштва на терену, стекли бисмо потпуно погрешну слику:⁵¹⁹

⁵¹⁵АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру владе НР Србије у 1948. години; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године.

⁵¹⁶АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај о физкултурном такмичењу рудара Србије у одбојци, атлетици и бициклизму 01.10.1948.

⁵¹⁷АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ 06.08.1948.

⁵¹⁸*IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 32; АЈ, Фонд 734, Фудбалски савез Југославије (ФСЈ), Р-1, Стенографске белешке оснивачке скупштине ФСЈ 8.02.1948.

⁵¹⁹АЈ, Фонд 321, КФ, ф–35, Комитет за физкултуру Владе НР Хрватске Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 28.05.1949; Комитета за физкултура при Владата на НРМ до Комитетот за физкултурау при Владата ФНРЈ;

Табела 7. Број чланова Гимнастичког и Фудбалског савеза 1949. године.

Република	Гимнастички савез		Фудбалски савез	
	друштва/секција	Регистрованих чланова	друштва/секција	Регистрованих чланова
Хрватска	80	33.500	71	1.760
Македонија	72	36.000	74	1874
Словенија	194	30.608	50	2.368
Србија	1.428	199.184	524	14.000
БиХ	166	25.940	87	3.210
Црна Гора	38	8.000	15	0
Укупно – Југославија	2.032	351.339	2.500	60.000

На крају, спортске организације су изгубиле. Нису биле задовољне ширењем фудбала јер је потискивао остале спортове. И начин његовог упражњавања, најчешће „дивљи“ није био по вољи спортских организација јер је тиме читав сегмент спорта постојао и ширио се ван државних домашаја.

Пример пораза свестраности и победа фудбала још један је показатељ да је Југославија била део света и да су се светски процеси на њој преламали. После Другог светског рата фудбал незадрживо се шири светом бацајући у засенак све остале спортове и етаблира се као истински глобални феномен који превазилази границе држава и моћи истих унутар њих. И не само спортове: фудбал по свој заступљености превазилази и домете осталих аспеката културе, па чак и религије.⁵²⁰ Потреба за спектаклом, његово манифестовање кроз фудбал и одабир баш фудбала за задовољење одређених културно–антрополошких потреба и склоности су узроци развоја овог феномена.⁵²¹ Те узроке неопходно је сагледати шире, исувише широко за једно поглавље доктората. У сваком

ф–42, Централни одбор Гимнастички савез Југославије Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, Биро за евиденцију и статистику 20.05.1949.

⁵²⁰ Srđan Vrcan, *Nogomet – politika – nasilje*, 18; Ivan Đorđević, *Antropolog među navijačima*, (Београд: Библиотека XX век), 37–58.

⁵²¹ Часлав Д. Копривица, *Ното Maximus: елементи философије спорта*, 151.

случају, Југославија била је део тог процеса где је државном политиком покушала да тај процес заузда. Као и све друге државе, у томе је била неуспешна а победа фудбала потпуна.

4. Спорт на селу

Однос комунистичких власти према селу, у првој фази изградње социјализма, комплексан је и директно је проистекао из парадокса да се социјалистичка револуција догодила у земљи где су пролетери, идејно протагонисти те револуције, маргинална појава. Русија 1917. била је земља сељака. На идеологију „диктатуре пролетеријата“ готово силом је калемљено сељачко питање које је своје „коначно решење“ требало добити колективизацијом. Историја је показала да је та политика далеко и од решења и од коначности.

Југославија 1945. године била је земља сељака који су крпили све оне материјалне и емотивне рупе настале ратом. Аутентична револуција по сељачком питању није била аутентична: настојала је да спроводи политику СССР–а и да прође све оне фазе кроз које је прва земља социјализма прошла и из њих изашла као индустријски гигант, где је опет реалност на селу била далеко другачија. Док су радници посматрани као прогресивни елемент, људи без отаџбине који немају да „изгубе ништа сем својих окова“, сељаштво је посматрано као најреакционарније и поред претећег капитализма, највећа претња по социјалистички режим.

Радикална, убрзана и трајна трансформација села је била потребна. Потребно је била реформисати село у материјалном смислу и просветити сељаштво у новом социјалистичком духу. Та модернизација била је оптимистична али и идеолошки уско усмерена – ка изградњи социјализма, који је опет својом ширином требао обухватити сваког човека.⁵²² Спорт као значајни просветитељски елемент имао је значајну улогу. Хигијена, начин одевања, светковине које нису религијом омеђене, превазилажење улога земљорадника и домаћице и јачање здравља и колективног духа благодети су које је кроз спорт требало село да баштини. Модернизацијских процеса на селу је било и пре рата али их је рат одложио. „Пренасељено, сиромашно, аутархично, гладно и непросвећено, српско

⁵²² Ivana Dobrivojević, “Образовање у служби идеологије просветни напори власти на српском селу 1945-1955”, *Историја 20. века 3/2011*, 156; Ivana Dobrivojević, *Село и град: трансформација аграрног друштва Србије 1945-1955*, 269–270; Ljubodrag Dimić, *Аgitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*, 86–95.

село је дочекало револуционарну смену власт“.⁵²³ Ништа боље није било ни у остатку Југославије, с тиме да је у одређеним подручјима било и горе. Наспрам себе, спорт је имао патријархалност, заосталост, лоше (или недовољне) хигијенске навике и физички рад који је и даље био доминантан. Додатно, села у Југославији била су хетерогена по својој бити, разликовала су се у односу на географски положај, етницитет, религију, обичаје.

За спорт база је била изразито трошна. Са здравствених аспеката, у Србији, велика смртност, епидемије и загађеност воде онемогућавале су физички спортски живот људи са села. Нередовна хигијена, заједничке постеље и оскудно одевање, самим тим и непоседовање адекватне спортске опреме, доливали су уље на ватру. Најчешће, сељанке су саме ткале а конфекцијска роба остала је у оквирима града. Уобичајна одећа били су крпљени џемпери без дугмади а деца су одрастала „гола и боса“. Непросвећеност била је ендемска и селима је владало сујеверје и надрилекарство.⁵²⁴ Значај спорта за југословенског сељака био је недокучив и сваки напор, свака кап зноја ван рада била је залудна.

Упркос свему горе наведеном, или управо због тога, императив развоја спорта на селу био је присутан. Ту је био идеализовани модел ССС–а у коме су се градили сеоски стадиони, колхозници су се бавили физкултуром у време када није било пољских радова а омладина константно. Ни рат, наводно, није омео спорт на совјетском селу, а после рата доживео је своју експлозију. Утакмице између колхоза, рејонска такмичења и нарочито кросеви окупљали су, опет наводно, преко милион сељака/спортиста.⁵²⁵ У Југославији, императив је утемељен на IV Пленуму ФИСАЈ-а где је је планом предвиђено да се „тежише нашег рада нарочито пренесе на село“. Не само да је императив била масовност већ и „треба показати квалитет рада у селу“.⁵²⁶ Као и у сегментима идеологије југословенског социјалистичког спорта, императив је формулисао Кардељ: „Најважније је да се почне са ширим радом одоздо, од села“.⁵²⁷ На императив осврнуо се и Тито, уз критику: “Мислим да се до сада у том погледу премало пропагандистички радило, да се

⁵²³ Ivana Dobrivojević, „Slika jednog društva. Životne prilike na srpskom selu 1945-1955.“, *Istorija 20. veka* 1/2009, 143; Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, 239.

⁵²⁴ Вера Гудац Додић, “Портрет жене на селу у Србији у доба социјализма“, *Токови историје* 1/2013, 162–163; Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, 249–256.

⁵²⁵ А. Виталин, *Спортски живот совјетских трубеника*, 17–18.

⁵²⁶ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 10.

⁵²⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд 1947.

није довољно озбиљно схватило значај тога да физичко васпитање иде чим више у ширину, на село“.⁵²⁸

Као циљеви ове политике дефинисано је развијање „смисла за организовани рад у колективу и љубав према социјалистичкој домовини“. Масовност и свестраност били су стубови новог социјалистичког спорта на селу преко којег би се и радна способност сељака повећала али и побољшале би се хигијенске навике. Мисију су пре свега требали преузети стручњаци где се сугерисало да и новооформљени научни часопис ДИФ-а, *Фискултура*, се фокусира на проблематику рада на селу.⁵²⁹

Реалности спортско руководство је било свесно: проценат сељака на слетовима 1949. је био само 14%, заступљености у спортским друштвима 15% а сељанки у гимнастичким организацијама 20%.⁵³⁰ Мали број жена и сеоске омладине који се бави спортом морао је бити превазиђен: петогодишњим планом из 1947. године предвиђено је да се укупан број сеоских спортиста повећа на око 25% од укупног становништва села. Треба имати у виду да се врло вероватно мислило само на омладину. Но, и тако циљ је изразито оптимистичан.⁵³¹ С друге стране, сви статистички подаци о спорту непоуздани су а нарочито подаци о спорту на селу којих готово да и нема. Први подаци добијени су 1947. године који су дали „бар приближан преглед стања фискултуре на терену“.⁵³² Ако је Комитет тада имао мало информација, последично и данас архивска грађа по питању сеоског спорта је оскудна. Ипак, императив је био ту и уткан у Петогодишњи план и ми ћемо покушати да га анализирамо на основу онога што је доступно и остало сачувано.

Сам почетак био је оптимистичан, на линији државне политике према селу која је била бледа копија совјетске сеоске политике. Као део процеса колективизације и суштинског уништеља сељаштва о спортском животу будућих колхозника требао је да брине Савез синдиката Југославије. Идеја је била да се при подружницама пољопривредних радника стварају фискултурни активни који би потом по „производном

⁵²⁸ АЈ, Фонд 836, КМЈ, П-3-d.1/3, Говор (Јосипа Броза Тита) на заједничком конгресу СКОЈ-а и Народне омладине 15.12.1948.

⁵²⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–24, Закључци пленарног састанка Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ по питању унапређења фискултурног рада на селу 15.04.1948.

⁵³⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–39, Извештај о раду фискултурних организација у 1949. години 14.12.1949.

⁵³¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947.

⁵³² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

принципу“, тј. разврстани по делатности рада, приступили одговарајућем физкултурном друштву.⁵³³ За ту политику имамо само један извор, са почетка 1946, и можемо претпоставити да је као последица неуспешне колективизације као предуслова ове политике, и сама та политика напуштена. С друге стране, императив ширења спорта на селу није могао бити напуштен.

Настављено је са позитивним примерима: на I Конгресу Фискултурног савеза Југославије истицани су појединци попут Рамадана Насипа “младића из шиптарског села“ и Вијачић Миљка „сељака из Црне Горе, који се пре рата никада није бавио физкултуром, а сада постао двоструки првак Балкана“.⁵³⁴ Савезници су требало бити пронађени у дневној штампи, међутим констатовано је да она врло мало пише нпр. о планинарству, које је изузетно компатибилно са циљем развоја спорта на селу. Групе планинара су биле основане и имале неколико излета по разним крајевима Југославије али је популарисање тих излета у дневној штампи изостало.⁵³⁵

Ипак, штампа је популарисала сеоски спорт. Преношени су позитивни примери и награђивани сеоски активни. Писало се идилично с намером да и претеривањем у описима физкултурног живота у појединим селима се и друга села подстакну и она започну спортски живот.⁵³⁶

Савезник у овој мисији требала је бити и Народна омладина: у њиховим основним задацима наводи се и „осигурати омладини пун и радостан живот“, кроз спорт. Тај спорт није заступљен у селима а у том процесу Народна омладина морала је бити катализатор промене.⁵³⁷ Као и у случају Савеза синдиката, АФЖ-а и других масовних организација, спорт није препознат као значајан и суштинска подршка спортским организацијама од стране Народне омладине је изостала. Правдање је ишло линијом реалности на терену: за Црну Гору Народна омладина правда своје неуспехе по питању ширења спорта slabим материјалним условима на селу, малим бројем становника у појединачним селима и

⁵³³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Округница свим земљаским одборима, Централни управама савез, месним већима, Месним одборима, Подружницама и физкултурним друштвима 23.03.1946.

⁵³⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947. године.

⁵³⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Фискултурни савез Југославије – пропагандно одељење 07.05.1948.

⁵³⁶ *Политика*, 30.01.1947, 03.03.1949, 16.04.1949, 01.05.1949, 06.08.1949, 23.10.1949; *Borba*, 22.01.1947, 03.01.1948, 14.05.1950; *Илустровани спорт*, 15.01.1948; *Победа*, 27.12.1946, 01.05.1947.

⁵³⁷ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, III Конгрес Савеза социјалистичке омладине Југославије.

нарочито њихову разбацаност и тешку приступачност која онемогућује адекватно организовање масовнијих спортских манифестација.⁵³⁸ Те објективне тешкоће су биле присутне, али исто тако је било присутно несхватање значаја и потенцијала спорта. Треба имати и у виду да се са просвећивањем мора поћи од самог почетка – описмењивања, па су последично примат имале акције усмерене ка превазилажењу те почетне отежавајуће позиције.⁵³⁹

Кључна препрека ширењу спорта била је заосталост руралног друштва. За решавање ње био је потребан дуги процес трансформације села. С друге стране, постојала је и практична препрека у виду слабе материјалне базе која је могла бити превазиђена. Села су оскудевала у адекватним спортским теренима и опремом и тога је Комитет за физкултуру био свестан. Примећено је самоиницијативно организовање омладине на селу, најчешће у виду фудбала, што опет произилази из релативне доступности фудбалског терена. У Црној Гори сеоска омладина самоиницијативно је стварала фудбалске секције, а понекад им је помагало омладинско руководство.⁵⁴⁰

Спортска дисциплина која уз минималне материјалне захтеве може бити доступна сеоској омладини била је вишебој. Називана је „народни вишебој“ и обухватала је такмичење у вежбама, трчању, скоковима и бацању а свакако се наслањала на традиционалне форме и манифестације физичке културе на селима. Акцент је био на ширини: предиспозиције такмичења су постављене тако да омогуће учешће што већег броја сељака. Као почетак те специфичне политике, будући да су у питању народне игре које у себи носе печат етноса који их упражњава (док су спортови махом глобални по својој природи), можемо узети 1946. годину када се Мирослав Креачић, кључна особа тадашњег југословенског спорта, осврнуо на Сињску Алку коју је посматрао. На VII физкултурној комисији, на којој је и председавао, навео је да се те игре требају искористити, да су оне већ ту у народу и да се практикују али и да „те елементе, физкултурне и борбене елементе, треба потражити и у нашем народу и да њихову стварну динамику чим прије

⁵³⁸ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/10, Извештај о раду Народне омладине Црне Горе 08.04.1952.

⁵³⁹ Ivana Dobrivojević, “Образовање у служби идеологије просветни напори власти на српском селу 1945-1955”, *Istorija 20. veka 3/2011*, 158.

⁵⁴⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге-1, Извештај о стању физкултуре у Црној гори 1946; АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Извештај о обиласку среза Босански Нови 05.05.1952.

укључимо у систем нашег покрета“.⁵⁴¹ Од дисциплина предвиђене су биле: „бацање камена, скок у даљ са места, троскок, рвање, такмичење у рибарским чамцима, са сплавовима итд.“⁵⁴² Подршку је добио и од Кардеља који следеће 1947. наводи да „наш фискултурни покрет се треба мало више осврнути на традицију и народне игре“.⁵⁴³ Идеја је могла бити нађена у СССР-у где су такође неговане народне игре: од казахстанског тајак–дугуртија (бацање штапова) до киргијског куреша (народног рвања). Све затечене облике фискултуре СССР је сачувао и неговао усмеравајући њихове благодати на изградњу социјализма.⁵⁴⁴ Креачић је исто то радио у југословенским условима и специфичностима а детаљно је дефинисао Никола Курелић у једном од првих научних радова о овим спортовима у Југославији.⁵⁴⁵ Укључио се и Тито: био је покровитељ Народног вишебоја 1951. године.⁵⁴⁶

Привлачење омладине ишло је и преко такмичарског вишебоја, који је успевао да окупи део омладине будући да је 1948. године у НР Србији учествовало 13.000 омладинаца са села. Неговане су и инкорпориране у друге вишебоје игре као што су Корчулчанка, Морешка и наравно Сињска алка. Изузетно позитивни пример уочен је у селу Раштани у Херцеговини где је група жена освојила треће место на савезном првенству. Потом, у селу је отворено гимнастичко друштво а сеоски омладинци су од сеоске кафане направили салу за вежбање.⁵⁴⁷ За исту 1948. годину са поносом се истицала бројка од укупно 180.000 учесника у разним такмичењима народног вишебоја и то већином са села.⁵⁴⁸

На истој линији, узрокованој материјалним условима, за ширење спорта на селу показале су се адекватне слетске и лакоатлетске вежбе. За њих била је потребна пољана и

⁵⁴¹ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, IV фискултурна комисија 13.05.1946.

⁵⁴² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Закључци првог пленарног састанка Комитета за фискултуру при Влади ФНРЈ 19-20.12.1946.

⁵⁴³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице 7, 1947. године (без наслова, непотписано).

⁵⁴⁴ А. Виталин, *Спортски живот совјетских трубеника*, 22–38.

⁵⁴⁵ Nikola Kurelić, *Naši narodni sportovi*, (Beograd: Institut za fizičku kulturu, 1953).

⁵⁴⁶ *Borba*, 19.04.1951.

⁵⁴⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице 3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години; број архивске јединице 23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁵⁴⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Значајни успеси и недостаци у раду по фискултури у 1948. години 16.12.1948; Фонд 114, ССОЈ, ф–27, I Пленум УСАОЈ-а, март 1945.

минимум опреме па се нарочито за БиХ препоручује такав приступ селу.⁵⁴⁹ Ипак, била је присутна и нота свестраности где је сугерисано да се преко познатих народних форми окупи омладина да би потом се програм рада прилагодио за физкултурну значку.⁵⁵⁰

Као значајан недостатак стајала је и физичка спрема сеоске омладине. Свеопшти услови на селу свакако су утицали на здравље становиштва а спорт сам по себи захтева одређени (виши) ниво здравља за почетак бављења. Прва фаза морала је бити побољшање хигијенских услова, мењање навика, побољшање исхране и доступност медицинске неге на селу, у противном спорт се калемиио на трулом корену. Разлика сеоске и градске омладине уочена је на радној акцији пруге Шамац–Сарајево где је уочена изузетно ниска физичка спрема сеоске омладине. Примећено је да и код најпростијих вежби, попут прихватања лопте, сеоска омладина нема развијене рефлексе, или „веома полако долази до свести да прорачуна и одмери даљину лопте која долази – него трчи за њом кад га она већ мимоиђе“.⁵⁵¹ Наведено не чуди узмајући у обзир опште здравствене услове у којима су деца одрастала на селима где се правилан развој од најранијег доба спутавао лошим хигијенским условима, заосталим обичајима и свеопштом непросвешћеношћу: млађа деца су пузала по поду у прљавштину а старија ходала по дворишту гола и боса. Када се узме у обзир и једнолична исхрана, база за надградњу спортског живота сеоске омладине била је изузетно трошна.⁵⁵²

И поред тога, омладинци са села који би на радним акцијама упознали физкултуру су се ипак знатно разликовали од својих комшија које то искуство нису имали. Тога је био свестан и Одбојкашки савез који је настојао да преко те омладине која је упознала одбојку на радним акцијама, по повратку у своја села организује сеоске одбојкашке секције. Оптимизам је био оправдан с обзиром да је само на Аутопуту Братство–Јединство одиграно 11.174 одбојкашких утакмица са 134.088 играча. Такође, одбојка је из угла материјалних услова приступачна селу и тиме потенцијал за њено ширење велики.⁵⁵³

⁵⁴⁹ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШП-4/1, Извештај ЦК СКОЈ БиХ-а 07.11.1945.

⁵⁵⁰ АС, Фонд Г-191, КФНРС, Упуство за такмичење за значку физкултурника 23.10.1949.

⁵⁵¹ АЈ, Фонд 668, ССОЈ, ф-1, Извештај о физкултурном раду на Омладинској прузи Шамац–Сарајево

⁵⁵² Ивана Добривојевић, „Култура живљења у Југославији (1945-1955)“, *Токови историје* 1-2/2008, 244; Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, 243–246.

⁵⁵³ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф-1, I Пленум ОСЈ 10.11.1949.

Нажалост, података о евентуалним (не)успесима ове политике ширења одбојке селом немамо.

Треба сагледати и другу страну: колико је појава спорта била значајна за село? У селима најчешће једине институције биле су сеоске школе и цркве. Недостатак културних манифестација, библиотека, позоришта, биоскопа итд. био је акутан. Први удар културе био је често спорт, а преко њега и први додир партије са селом који није био „усиљен“. Штафета која би пролазила и кроз најзабаченије крајеве била је права фешта здравља, младости и забаве која се врло вероватно касније надалеко препричавала. Имамо сличан запис, о слању екипе гимнастичара у села који би демонстрирали свој спорт. Ишли су камионима, униформисани и носили су вратила која би монтирали на лицу места. Такав догађај на селу: долазак тог камиона, излазак групе младића и девојака видно развијене мускулатуре у једнообразним униформама, монтирање вратила и потоње извођење вежби на њима за становништво села био је „такорећи једна свечаност“.⁵⁵⁴

Највећа таква свечаност били су слетови. У њима учествовао је велики број сељачке омладине (1948. њих 93.900) и представљали су успешни сегмент спортске политике према селу. Ипак, помиње се кампањски карактер припрема за слетове и чињеница да омладина која је у њима учествовала се није бавила активно спортом, ни пре ни после слета, већ тај наступ је био изузетак а не манифестација правила, како је идејно и замишљено. И поред тога треба имати у виду реалности руралног друштва тадашње Југославије. У тим условима слетови су „значили извесну новост за становништво“, где се нарочито истичу успеси слетова у руралним деловима Македоније: Кавадарци, Дебар, Кичево, Брод и Берово.⁵⁵⁵ Нешто раније помињали смо и успехе слетова на Косову. Трагове неуспеха налазимо само за Црну Гору и то за сам почетак – 1945. годину, где се наводи да је у слету учествовало 2.000 омладинаца али и да је недостатак тај што је било мало сеоске деце.⁵⁵⁶ На грешци се научило и слетови су очигледно успевали да окупе сеоску омладину и у тим крајевима само извођење слета велики је успех и представља друштвени потрес у традиционалном руралном друштву.

⁵⁵⁴АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 8-9.10.1949.

⁵⁵⁵АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁵⁵⁶АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-6/1, Извештај Покрајинског комитета СКОЈ-а за Црну Гору 26.07.1945.

Из архиве Гимнастичког савеза стижу нам велике оптимистичне бројке за спорт на селу. За 1948. годину наводи да је било 1.970 сеоских гимнастичких друштава са 193.842 члана. Од њих чак 60.104 су жене. Бројке врло вероватно нису реалне, примарно јер не наводе колико се од њих истински активно и бави спортом.⁵⁵⁷ Да се толики број сеоског становништва заиста бавио спортом, и то преко Гимнастичког савеза који је инсистирао на свестраности, имали бисмо и друге изворе о благодатима тих бројки. Овако, ниједан други извор није проистекао као (позитивна) последица оваквог успеха ширења спорта на селу те готово сасвим сигурно можемо закључити да су бројке претеране, на линији феномена статистике у социјалистичким државама,⁵⁵⁸ и да не узимају у обзир истинско бављење спортом већ само поседовање чланске карте. Колико је комуникација са селом била лоша говори нам и писмо ЦК „О стању и задацима у физкултури“, о коме ће бити више речи касније, и судбина писма у Македонији. Писмо од изузетног државног значаја које до села није ни допрло нити је о њему дискутовано.⁵⁵⁹

На крају Петогодишњег плана, и пред сам крај временског оквира рада, 1950. године, стоји податак да у селима у којима постоје физкултурна друштва 2–3% људи је учлањено у то друштво.⁵⁶⁰ Колико њих је отишло даље од чланске карте и заиста се и бави физкултуром ФИСАЈ није могао да утврди. Иначе поражавајућа бројка односи се само на села у којима има организације, о броју села у којима нема – нема ни података. Треба имати у виду да је спорта на селу било, али ван партијске организације. Успеха је било тамо где се одступало од линије СССР–а и преко народних вишебоја и физкултуре која је већ била присутна. Ипак, свеопшти утисак је да у својој политици ширења спорта на селу, као одразу свеопште политике Југославије према селу у годинама 1945–1953, реалност је била далеко од идеје у успостављени план махом неиспуњен.

⁵⁵⁷АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁵⁵⁸ Михаил Гелер и Александар Некирч, *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, 433

⁵⁵⁹ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 3/1, Информација о спровођењу у НРМ задатака из писма ЦК КПЈ О стању и задацима у физкултури 22.03.1952.

⁵⁶⁰АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–22, Земаљска конференција Физкултурног савеза Југославије 24.06.1950.

5. Жене у спорту

„Морала сам да их лажем, јер те шездесет друге–треће баш није било примерено да се девојчица од 14–15 година јавно показује у шорцу“.⁵⁶¹

Женско питање у оквиру комплексног друштвеног феномена какав је спорт заузима специфичан значај. Свакако, део је општег положаја жена у друштву али са собом носи и специфичности које произилазе из природе самог спорта као феномена. Оба феномена, спорт и женско питање, на значају добијају током 20. века и развијају се паралелно уз међусобну интеракцију.

Почетком 20. века спорт је играо значајну еманципаторску улогу у женском питању. Позиционирао се као делатност у којој су жене могле узети активног учешћа далеко пре учешћа у политици другим друштвеним сферама. Чак и више од тога: услед јасне, лаке и прецизне мерљивости спортских резултата жене су у овој делатности могле превазићи мушкарце, где би ту победу било немогуће оспорити. Одмах по настанку модерног Олимпијског покрета покренуто је и питање партиципације жена у њему. Главни противник био је сам оснивач – Пјер де Кубертен, који инсистирајући на конзервативним становништима до краја свога живота је остао оштар противник њиховог учешћа. Тек маргинализацијом Кубертена у Олимпијском покрету жене узимају активног учешћа и тиме ће извојевати значајну победу у борби за еманципацију.

Ипак, природа спорта јасно раздваја полове, где женском махом оставља подређену улогу. Женске дисциплине, у којима је то могуће, по правилу су лакше од мушких (нпр. бацање кладива, копља и сл.). Наведено има своје физиолошко оправдање будући да један од кључних хормона за мишићну перформансу јесте тестостерон чија присутност доминатно зависи од пола.⁵⁶² Међутим, бројне спортске дисциплине не зависе директно од

⁵⁶¹ Вера Николић (Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 169.)

⁵⁶² Vladimir Ilić, „Funkcionalne sposobnosti žena“, *Žena i sport*, urednik Irina Juhas, (Beograd: Univerzitet, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, 2016), 33; Irina Juhas, „Karakteristike telesnog vežbanja žena“, *Žena i sport*,

тестостерона. Додатно, оне и које зависи када би се полна разлика избрисала и постојало само једно такмичење, нпр. у марафону где је лако мерљиво и упоредљиво, жене би својим резултатима заузеле места у најбољих 10 резултата свеукупно, без обзира на пол.⁵⁶³ Дакле, та жена, у првих 10 пласираних, била би бржа од свих осталих мушких такмичара од 11 места па на горе. Проблематика постоји и код питања где су границе пола и рода. У друштвеним наукама прихваћено је да је род социјални конструкти да нема јасне границе, док се спорт управо на јасним границама базира.⁵⁶⁴ Било је низ примера да за одређене такмичаре/ке је тешко утврдити пол/род и сврстати их у мушку или женску конкуренцију.⁵⁶⁵ Данас, спорт се позиционира и као брана даљој еманципацији жена и постоје и апели⁵⁶⁶ да се раздвајање такмичара по полу пошаље на сметлиште историје.⁵⁶⁷

Треба се чувати анархонизма. Женско питање морамо посматрати у добу које изучавамо: од 1945 до 1953. Тада је учешће жена у спорту имало јак еманципаторски значај и било је део њихове борбе за равноправнији положај у друштву. На крилима Народноослободилачке борбе жене Југославије кренуле су снажно путем еманципације где су подршку налазиле у самом врху власти а насупрот себе имале рурално и последично доминанто патријархално друштво. Корени еманципације налазе се још у предратној илегалној Комунистичкој партији Југославије и потоњој Народноослободилачкој борби, али окосница је свакако устав из 1946. године који у свом 24 члану изједначаје жене са мушкарцима. По први пут у историји југословенског

urednik Irina Juhas, 91; Nastas Plić, *Fiziologija sporta za studente Više škole za sportske trenere*, (Beograd: N. Plić, 2006), 196.

⁵⁶³ Jay Coakley and Elizabeth Pike, *Sport in Society: Issues and Controversies*, 267–291.

⁵⁶⁴Entoni Gidens, *Sociologija*, (Beograd: Ekonomski fakultet, 2005), 116–122; Јово Радош, *Филозофија спорта*, 43–45.

⁵⁶⁵Berit Skirstad, „Gender verification in competitive sport: Turning from research to action“, *Values in Sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality and the Scientific Manufacturing of Winners*, ed. Claudio Tamburrini & Torbjörn Tännjö, (Taylor & Fransis, 2000), 116–122; Angela J. Schneider, “On the definition of ‘woman’ in the sport context”, *Values in Sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality and the Scientific Manufacturing of Winners*, ed. Claudio Tamburrini & Torbjörn Tännjö, (Taylor & Fransis, 2000), 123–138.

⁵⁶⁶Torbjörn Tännjö, „Against sexual discrimination i sport“, *Ethics in Sport*, ed William J. Morgan, (Human Kinetics, 2007), 101–115.

⁵⁶⁷ О проблематици женског спорта више у: Jan Graydon, „’But It’s More Than a Game. It’s an Institution.’ Feminist Perspectives on sport“, *Feminist Review*, No. 13, 1983, 5–16; Eric Dunning, *Sport Matters: Sociological studies of sport, violence and civilisation*, (London: Routledge, 1999); Susan Birrell, „Feminist theories for sport“, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 61–76; Nancy Theberge, „Gender and sport“, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 322–333; Tim Delaney and Tim Madigan, *The Sociology of Sport: An Introduction*, (North Carolina: McFarland, 2015), 40–42, 232–258.

простора жене су добиле и пуно политичко право: активно и пасивно бирачко право. Ослањајући се на искуство СССР–а Југославија постаје један од пионира женских права у свету. Да би се жене активније укључиле у нову државу основана је специфична организација: Антифашистички фронт жена (АФЖ). Основни циљеви установљени су на Првом конгресу 1945. године и орбитирали су око обнове и хуманитарног рада. Значајно место заузимале је и просвећивање где је као главни проблем препозната неписменост као кључна препрека активнијем учешћу жена у држави и друштву.⁵⁶⁸

Нов спорт требао је бити доступан свима. Осим тога препознат је као значајни инструмент за даљу еманципацију жена. У почетку, узор је тражен у СССР–у где је наводно пре Другог светског рата „више од десет милиона младића и девојака“ положило норму за совјетску значку фискултурника. Спортска друштва СССР–а имала су императив да „младићима и девојкама, који желе да се баве спортом друштва стављају на располагање све потребне реквизите“.⁵⁶⁹ Осим идеологије, СССР и Југославија делили су заједнички проблем: рурално друштво. Нарочито у случају муслиманске популације спорт је имао револуционарну улогу јер је могао изоловати и наизглед неидеолошком радњом омогућити женама да се ослободе традиционалне одежде. СССР је са поносом истицао пример где је жена када је рели пролазио поред ње, скинула вео и њиме поздравила Стаљина.⁵⁷⁰

Партија је као кључног противника у придобијању омладине препознала клер. У борби за омладину оба такмаца препознала су значај спорта: и клер је омладини набављао лопте.⁵⁷¹ Осим тога, на подручју Источне Србије и Војводине примећено је да жене сматрају „да је срамно бавити се фискултуром“. То мишљење било је укорењено на селу али и у градовима. На селу се одлазило и корак даље: сматрало се да је учешће у спорту

⁵⁶⁸Ivana Pantelić, *Partizanke kao građanke: društvena emancipacija partizanki u Srbiji, 1945-1953*, (Београд: Институт за савремену историју; Evoluta, 2011), 47–59; Ivana Pantelić, „Osvajanje neosvoјivog: politička emancipacija žena u posleratnoj Jugoslaviji 1945-1953“, *Istorija 20. veka* 3/2012, 139–141; Вера Гудац Додић, *Жена у социјализму: положај жене у Србији у другој половини 20. века*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2006), 9, 27.

⁵⁶⁹А. Виталин, *Спортски живот совјетских трудбеника*, 7–8.

⁵⁷⁰Lewis H. Siegelbaum, „Soviet Car Rallies of the 1920s and 1930s and the Road to Socialism“, *Slavic Review*, Vol. 64, No. 2, 2005, 265.

⁵⁷¹AJ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/1, Записник са састанка одржаног у ЦК КП БИХ 27.03.1952.

погрешно за васпитање жена.⁵⁷² Преображај села је био започет колективизацијом али док је колективизација и била нагла, друштвене промене које је са собом носила биле су постепене. Држава је настојала да се што више жена укључи у задруге али обичај је надвладао партију. Традиционални морал, преношен са колена на колена, диктирао је учешће жена у друштву и последично учешће и у спорту. Додатна отежавајућа околност био је физички рад који је био итекако заступљен међу женама са обзиром да су масовно радиле у кући и у пољу, као и хигијенски услови „испод сваког минимума“.⁵⁷³ У муслиманским пределима ситуација је била још отежанија: спорт је захтевао облачење спортске опреме. У селу вишебој је био најчешће први сусрет са организованим спортом. Тако, у селу Раштани у Херцеговини група жена је желела да учествује али „за које је пре неколико месеци облачење у спортско одело био проблем“. Проблем облачења су превазишле, укључиле се у такмичење и постигле запажене резултате.⁵⁷⁴ Стога, пред спортске организације налазио се нимало лак задатак: укључити на масовној бази жене (доминатно омладину) у спорт.

Спортске организације у мисији еманципације жена кроз спорт нису биле саме. Уз себе имале су врх власти који је препознао значај спорта. Поред тога требали су имати и АФЖ као организацију која се доминатно еманципацијом бавила. Међутим, АФЖ није препознао значај спорта у тој борби. У просвећивању фокусирали су се на описмењавање што своје оправдање и проналази у реалности тадашње Југославије. Међутим, и када се на културно–просветно „подизање жена“ ишло шире и обухватало биоскопе, позоришта, изложбе и др, спорт се не помиње.⁵⁷⁵ Код проблематике муслиманки АФЖ се заветао за борбу против фереца. Помиње се њихово укључивање у привреду и да су „несумњиво многе жене укључене у привреду скинуле зар“ и 1951. донет је закон о забрани ношења зара и фереце, али активизација на подручју спорта са истим исходом недостаје.⁵⁷⁶ Када

⁵⁷² АС, РЗС 1945–1982, Окружни одбор ФИСАС-а, Пирот, Извештај секретеријата о годишњем раду 1946; Годишња скупштина покрајинског одбора Фискултурног савеза Војводине 1946.

⁵⁷³ Вера Гудац Додић, „Портрет жене на селу у Србији у доба социјализма“, *Токови историје* 1/2013, 154–164.

⁵⁷⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁵⁷⁵ АЈ, Фонд 141, Антифашистички фронт жена (АФЖ), ф–1, I Конгрес АФЖ Југославије, Београд 1945; ф–3, Извештај извршног одбора централног одбора АФЖ Југославије Трећем конгресу АФЖ Југославије; ф–5, Извештај о раду женске организације уочи IV Конгреса АФЖ.

⁵⁷⁶ АЈ, Фонд 141, АФЖ, ф–6, Реферат другарице Виде Томшић одржан на II Пленуму Централног одбора АФЖ Југославије; ф–12, Извештај у вези дописа број 2278 од 21.04.1949. године; Миомир Гаталовић,

се и Централни комитет бавио овим питањем, нарочито у контексту борбе против клера, опет се спорт не помиње.⁵⁷⁷ Када није АФЖ, на истој линији није ни Народна омладина. У извештају о раду у Црној гори помиње се проблематика албанског становништва и чланства женске омладине које је најчешће само формално. Старији, родитељи али и одређени чланови партије онемогућавали су том делу омладине да се активно укључи у рад. Излаз виде у домаћинским течајевима, спорт опет не помињу.⁵⁷⁸

Са друге стране, спортске организације позивале су на сарадњу, иницијативе које очигледно нису препознате.⁵⁷⁹ Сарадња се остварила само на подручју стрељаштва где је улогу одиграо императив милитаризације, о чему ће бити речи у засебном поглављу. АФЖ се укључује у рад Стрељачког савеза јер ће „развијање стрељаштва допринети јачању одбрамбене снаге наше земље“ и препоручује својим чланицама да се стрељаштвом баве. АФЖ је и додељивао награду „најбољој жени – стрелцу“ на првенствима Југославије у стрељаштву.⁵⁸⁰ Једни помен фискултуре у оквиру просвећивања жена налазимо у 1950. години када се набрајају типови просветног рада и задаци где се на самом крају наводи: „Фискултура: проналазити најзгодније форме фискултурног рада и учинити да се и жене баве фискултуром. Држати везу и споразумјевати се са Фискултурним савезом“.⁵⁸¹ Међутим, у изворима трагова таквих активности нема, Фискултурни савез остао је сам а значај спорта као део свеопштог просвећивања остао је непрепознат од стране АФЖ-а. Занимљиво је да је АФЖ у своме раду био итекако самокритичан али и у тим случајевима спорт, или недостатак политике по питању спорта, се није ни помињао. Били свесни да нпр. добровољни рад, итекако значајни сегмент социјалистичке Југославије и еманципације жена, зависи од „физичких и других способности жена“.⁵⁸² АФЖ је са радом престао 1953. године а да питање спорта

Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958, (Београд: Институт за савремену историју, 2010), 63.

⁵⁷⁷ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 13/1, Положај жене и женска организација 13.04.1951.

⁵⁷⁸ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/10, Извештај о раду Народне омладине Црне Горе 08.04.1952.

⁵⁷⁹ АЈ, Фонд 141, АФЖ, ф-34, Главном одбору АФЖ-а 07.05.1948. године; Централном одбору АФЖ-а Југославије 24.04.1948; Главном одбору АФЖ Словеније 02.11.1951.

⁵⁸⁰ АЈ, Фонд 141, АФЖ, ф-14, Главном одбору АФЖ секретар Централног одбора АФЖ 18.06.1948; ф-34, Главном одбору АФЖ-а за Централни одбор АФЖ-а Југославије 20.03.1948.

⁵⁸¹ АЈ, Фонд 141, АФЖ, ф-4, Секција за пропаганду и културно просвјетни рад 1950. година; ф-34, Стрељачки савез Југославије Централном одбору АФЖ-а Југославије 08.08.1953.

⁵⁸² Ivana Pantelić, „Osvajanje neosvojivog: politička emancipacija žena u posleratnoj Jugoslaviji 1945-1953“, *Istorija 20. veka* 3/2012, 147–148.

суштински није ни дотакао - потпуно непрепознавање значаја и потенцијалне улоге спорта.

Проблематика (не)сарадње са АФЖ је и добро дошла спортским организацијама. На критике о неуспеху активизације жена у спорту увек је стајало и делимично оправдање – „сарадња са Атифашистичким фронтом жена је скоро никаква“. Императиви успеха долазили су из СССР–а али и других земаља после 1948. године. У Свесоколском слету у Прагу учествовало је 60.000 жена то између 20 и 50 година старости. Делегација спортских стручњака Југославије имала је прилику да у Штохолму присуствује специјалним вежбама 5.000 младих мајки које су биле специјално осмишљење за њихову физичку спрему.⁵⁸³

Проблематика има и други димензију: и када се остваре услови за бављење спортом недостаје мотивације међу женама. Стеге патријархалног друштва нису само наметнуте споља, често саме потлачене и на њима инсистирају, потом и преносе даље својим потомцима. Незаинтересованост за спорт међу женама тешко се може поткрепити архивским материјалом али наилазимо на занимљив извештај о курсу физкултуре за учитеље/ице на којем је била 21 полазница. Идеја је била да кроз курс учитељице даље шире спорт у својим школама и тиме омогућују омладини правилан развој и у забаченим крајевима. Међутим, учитељице на курсу се нису нарочито залагале. Чак и после „оштре примедбе“ интересовање је остало на ниском нивоу. Корен проблема се налази у закључку извештаја: „Мислимо да то долази отуда што се и саме не баве физкултуром, сем што су чиниле у школи, док су биле ученице“.⁵⁸⁴

По свему судећи, носиоци промене биле су нове генерације. Изузетно позитиван пример налазимо у женској гимназији у Крагујевцу где су се ученице саме организовале и изводиле јутарњу гимнастику. Организацијом гимнастике руководила је једна ученица седмог разреда. У извештају се наводи да влада „потребна дисциплина“, да се рад редовно одвија и да „ученице долазе готово све на време без закашњења“ (што је нарочито битно пошто се јутарња гимнастика изводила пре наставе и de facto није била обавезна). Све ово

⁵⁸³АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–1, Извештај тајника I главног одбора ФИСАХ-а 1946. година, Хрватска; број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

⁵⁸⁴АС, Фонд Г–191, КФНРС, Комитет за физкултуру Владе НР Србије извештај 23.09.1948.

ученице су организовале преко Народне омладине и без икакве помоћи или мешања наставног особља.⁵⁸⁵ С друге стране, присутни су и примери где се женска школска омладина није активирала али није ни било „систематског рада са омладинкама“.⁵⁸⁶

Спортске организације, усамљене и у незавидном положају, настојале су да позитивним примерима убрзају процес еманципације и омасове спорт у женској популацији. Илустративан је пример Шемсе, „младе девојке, муслиманке, која би да није било Револуције, баш те године навукла ферецу“. Шемса је била један од носача штафете кроз Босну у којој је дошло „ново време и ниједна млада девојка у овом крају Босне није морала да стави зар, а и многе старије муслиманке биле су скинуле вео у који их је оковала прошлост“. Шемса је штафету носила 1949. године раме уз раме са омладинцима где се са њима „успут и утркивала“. Носећи штафету Шемса је била гласник новог доба и сам пролазак ње уверевао је да је то доба већ ту, на прагу. Последица је требала бити трајна с обзиром да Шемска „никад неће морати да навуче ферецу“.⁵⁸⁷

Зарад пропаганде у листу *Рад* изашао је одмах 1945. године чланак „Радној жени је потребна физкултура“. Да би допрео до шире популације, чланак је читан преко радија и на синдикалним часовима.⁵⁸⁸ Три године касније у часопису *Фискултура* излази први и озбиљан научни рад о женама у спорт у социјалистичкој Југославији.⁵⁸⁹ Од штампе истицао се *Илустровани спорт* који је у неколико наврата информативно и афирмативно писао о женама у спорту.⁵⁹⁰

У пропаганди нарочито се истиче плакат поводом штафете 1948. године:

⁵⁸⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–30, Извештај о одржаним реонским конференцијама наставника у НР Србији 08.01.1949.

⁵⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–30, Предмет: Средњошколска такмичења на територији АПВ-е у школској 1948/49. године.

⁵⁸⁷ *10 godina Titove štafete*, 35–36.

⁵⁸⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Извештај о физкултурном раду 30.06.-30.07.1945.

⁵⁸⁹ Milica Šera, „Žena u fiskulturi“, *Fiskultura*, 1948.

⁵⁹⁰ *Илустровани спорт*, 01.03.1948, број 29.

Слика 2. Плакат поводом Титове штафете 1948. године.⁵⁹¹

Мушкарац и жена, обоје фискултурници, заједно трче, индентичним покретом ногу. Жена у спортском шортсу, за то време кратком, и што је нарочито значајно индентичним као мушкарчевим. Мускулатура јој је видно развијена, мишићи ногу и подлактице чак идентични као мушкарчеви. Горе, раскопчана поло мајца и распуштена коса која се уз уз осмех фискултурнице вијори док она трчи ка новом добу: добу равноправности које поздрављају масе радника, сељака и деце која се виде у позадини. Плакат је истински велики, барем пропагандни, помак али ипак јасно доминантнију улогу има мушкарац јер је он тај који носи штафету, у пренесеном значењу гради социјализам, а жена га подупире. Плакат је био и позив женама да се укључе у манифестацију јасно им стављајући до знања да их очекује готово подједнака слава као мушким носиоцима штафете.

Друга линија била активизација жена преко организација у којима су већ присутни. Тако Савез самосталних синдиката Југославије у себи је имао мноштво жена, што директно што оних које раде у привреди, и на њих је настојао да утиче. Код синдиката уочава се изузетно висок ниво схватања значаја спорта и његове улоге и просветитељству.

⁵⁹¹ Janez Trpin, *Titova štafeta, 25. maj 1948*, (1948), URN:NBN:SI:IMG-7JZIE3XV from <http://www.dlib.si> (Пристапљено 06.07.2019.)

Директно се наводи, што је заиста реткост у изворима да „један од видова културног уздицања, забаве и разоноде код наших жена – радница је физкултура“. Осим свесности позитивних ефеката бављењем спортом код радница, дубоко су свесни и ограничености руралног друштва: „данас је потпуно побијено гледиште које су заступали, а још и данас заступају назадни елементи, да физкултура штетно делује на женски организам – материнство итд“. За масовно укључивање жена у спорт очекивали су помоћ од других организација, АФЖ и Народне омладине, и то доминантно у виду просвећивања, тј. „да се наше жене у великој мери ослободе заосталих предрасуда и да се без устезања и предомишљања укључе у физкултурни покрет“. Крајњи циљ је јасан – нови човек који ће „имати све особине за правилно учествовање жена у раду за заједницу, у раду на испуњењу Петогодишњег плана и у раду на изградњи социјализма у нашој земљи“. Но, све наведено из пера је „руководилаца одељења за физкултуру и спорт у синдикату“, извесног Перо Лозице, и било упућено „свим Главним одборима“. Питање колико је његово прогресивно мишљење дељено међу осталим члановима синдиката, као и међу радништвом остаје отворено.⁵⁹² Погрешно би било закључити да је мишљење радништва поводом женског питања у спорту било овако прогресивно само на основу једног извора, у бити, са врха. Реалност на терену, у радништву, кроз расположиве изворе не можемо сагледати.

Код реалности на терену, тог доминантног дискурса у народу поводом положаја жене и њеног учешћа у друштву вреди поменути два усмена извора. Први је од одбојкашице Милице Стојадиновић која наводи да је публика знала да прилази и да добацације: „што носиш овакву фризуру, што није оваква“.⁵⁹³ Друго сведочење је још у већој мери поражавајуће: атлетичарка Вера Николић наводи како је лагала да одлази код другарице а заправо је одлазила на трениге у *Мораву* у Ћуприји. Разлог лагања родитеља сецира у бит положаја жена у Југославији: „Морала сам да их лажем, јер те шездесет друге–треће баш није било примерено да се девојчица од 14–15 година јавно показује у шорцу“.⁵⁹⁴

⁵⁹² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Централни одбор Савеза синдиката Југославије свим Главним одборима, Предмет: Обухватање жена у физкултурни покрет 31.01.1949.

⁵⁹³ Интервју Милице Стојадиновић 16.08.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)

⁵⁹⁴ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 169.

Колико је онда било реално учешће жена у спорту у годинама 1945–1953? Иза великих бројки учесника крили су се доминатно мушкарци. Тек у дубоко у архивској грађи налазимо на бројке о учешћу жена на појединим манифестацијама. Нажалост, грађа је оскудна будући да се увек наводи читава бројка, без диференцијације полова, или уз напомену да је „мали проценат жена у учешћу“.⁵⁹⁵ Ретки извори где је наведено, оскудни и непотпуни, ипак нам могу приближити реалност на терену учешћа жена у спорту тада.⁵⁹⁶

Табела 8. Учесће жена на кросевима и у Гимнастичком савезу.

Манифестација	Укупно учесника	Мушкараца	Жена	Процент учешћа жена
Пролећни крос 1947	10.602	8.037	2.565	24%
Крос 1948. у Црној Гори	8.424	5.606	2.816	33%
Пролећни крос, срез Котор 1948.	267	235	32	11%
Крос 1948. у Македонији	8.489	6.810	739	9%
Гимнастички савез почетком 1949. године: градска друштва	108.619	67.937	40.682	37%
Гимнастички савез почетком 1949. године: сеоска друштва	193.806	133.702	60.104	31%
Укупан проценат учешћа жена				24%

⁵⁹⁵АС, РЗС 1945–1982, архивска јединица–8, Осврт на статистички преглед постигнутих резултата у такмичењу за значку фискултурника од почетка до данас 1947.

⁵⁹⁶АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Извештај о „Пролећном кросу“ Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ 05.05.1948; ф–15, Комисија за фискултуру при Влади НР Црне Горе Комитету за фискултуру В. ФНРЈ 21.05.1948; ф–17, Комисија за фискултуру Владе НР ЦГ Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 27.07.1948; ф–22, Комитет за фискултуру НР Македоније до комитетот за фискултура при Владеи на ФНРЈ 30.11.1948; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

Уз помоћ архива Савеза синдиката Југославије далеко боље стојимо са информацијама о броју жена радница које су се бавиле спортом, или барем биле на папиру чланице физкултурних актива.⁵⁹⁷

Табела 9. Број жена радница чланица физкултурних актива.

Република	Укупно чланова физкултурног актива	Мушких чланова	Женских чланова	Процент женских чланова
БиХ	3.716	3.053	863	28%
Хрватска	8.692	6.346	2.346	37%
Македонија	2.374	1.876	498	26%
Србија	10.037	7.595	2.442	32%

Нешто боље са подацима стојимо по питању учешћа жена у школству намењеном за школовање кадрова у спорту (средње физкултурне школе и Државни институт за физкултуру).⁵⁹⁸

Табела 10. Учесће жена у школству спортског усмерења.

Институција	Укупно ученика	Ученика	Ученица	Процент ученица
ДИФ 1948. године	168	132	36	21%
Виша школа за физкултуру у Загребу 1948. године	33	23	10	30%
Средња физкултурна школа у Новом Саду 1948. године	71	48	23	32%
Средња физкултурна школа	47	39	8	17%

⁵⁹⁷АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Статистички извештај за физкултуру и спорт за IV тромесечије 1948. БиХ; Статистички извештај за физкултуру и спорт за IV тромесечије 1948. Хрватска; Статистички извештај за физкултуру и спорт за IV тромесечије 1948. Македонија; Статистички извештај за физкултуру и спорт за IV тромесечије 1948. Србија;

⁵⁹⁸АЈ, Фонд 321, КФ, ф–13, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ за начелника М. Нишавић 30.03.1948; ф–18, Комитет за физкултуру Владе НР Хрватске Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 10.09.1948.

у Загребу 1948. године				
Средња фискултурна школа у Љубљани 1948. године	52	52	0	0%
Средња фискултурна школа у Загребу 1949. године (нова генерација полазника)	51	29	22	43%
Укупан проценат учешћа жена				23%

Нешто веће проценти учешћа жена у образовању усмереном ка спорту са собом носи засебну проблематику. С једне стране, тренд је свакако позитиван. Међутим, питање остаје колико и које организационе функције су те жене по завршетку школовања обављале. Потребно је да сагледамо и број жена на руководећим позицијама у спортским организацијама у годинама 1945–1953, преко чланство у Извршним одборима.⁵⁹⁹

Табела 11. Број жена на руководећим позицијама у спортским организацијама 1945–1953.

Спортска организација	Укупно функционера	Мушких функционера	Женских функционера	Процент женских функционера
Фискултурни савез Југославије	26	25	1	4%
Гимнастички савеза Југославије	17	13	5	29%
Фудбалски савез Југославије	11	10	1	9%
Стрељачки савез Југославије	19	18	1	5%
Планинарски савез	11	10	1	9%

⁵⁹⁹АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–22, Списак чланова извршног одбора Фискултурног савеза Југославије.

Југославије				
Атлетски савез Југославије	12	10	2	17%
Смучарски савез Југославије	14	13	1	7%
Пливачки савез Југославије	13	13	0	0%
Бициклички савез Југославије	11	11	0	0%
Кошаркашки савез Југославије	11	11	0	0%
Боксерски савез Југославије	10	10	0	0%
Тешко-атлетски савез Југославије	11	11	0	0%
Одбојкашки савез Југославије	9	9	0	0%
Веслачки савез Југославије	9	9	0	0%
Тениски савез Југославије	7	7	0	0%
Савез за коњичке спортове	9	9	0	0%
Мачевалачки савез Југославије	12	11	1	8%
Одбор за клизање и хокеј на леду Фискултурног савеза Југославије	4	4	0	0%
Одбор за хокеј на	5	5	0	0%

трави ФИСАЈ-а				
Одбор за рукомет ФИСАЈ-а	4	4	0	0%
Одбор за стони тенис ФИСАЈ-а	5	5	0	0%
Одбор за куглање ФИСАЈ-а	2	2	0	0%
Укупно проценат женских функционера				4%

Чланство је сагледно преко имена функционера где је узета најоптимистичнија претпоставка. У случају имена која могу бити оба рода претпоставићемо да је у питању женски функционер. Таквих случајева је био само један (Сава) и наведене вредности можемо узети као приближно тачне.

Из наведених података кристалише се низ закључака. Уочљиво је да учешће жена на најнижој истанци – директним учешћем у спорту је највише (24%), или 30% у случају радница, иако свакако незадовољавајуће. Укупан проценат учешћа жена у слетовима и кроз спорт радништва је 27%. Већ у образовању проценат учешћа жена опада (23%) да би у случају функционерских позиција био врло на ниском нивоу – 4%. Узимајући у обзир да за те функције образовање није било пресудно, тј. недостајало је школованих кадрова, о чему ћемо говорити нешто детаљније у наредним поглављима, мали проценат жена на руководећим позицијама може бити последица предрасуда и схватања предодређене улоге жене у друштву. Та улога се рапидно мењала у годинама 1945–1953 али опет доминатно у производњи. Руководеће позиције остајале су резервисане за мушкарце. Чак и у највишим органима власти заступљеност жена била је на сличном нивоу: Извршно веће ФНРЈ 2,32% и нешто више у Извршном већу НР Србије – 7,65%.⁶⁰⁰ Док је политичарку са чистом партизанском прошлошћу вероватно било тешко наћи да би заузела високу политичку позицију, у спорту високе позиције су махом заузимали заљубљеници у спорт и бивши

⁶⁰⁰Ivana Pantelić, *Partizanke kao građanke: društvena emancipacija partizanki u Srbiji, 1945-1953*, 113–114; Ivana Pantelić, „Osvajanje neosvojitog: politička emancipacija žena u posleratnoj Jugoslaviji 1945-1953“, *Istorija 20. veka* 3/2012, 142.

спортисти. С обзиром да југословенски спорт има дугу и богату историју развоја, коју смо сагледали у претходним поглављима, женских кадрова је врло вероватно било. Препрека су биле предрасуде руралног друштва. Најочигледније доказе спутавајућег дејства таквог друштва на спортску активацију жена видимо у Которском срезу и Македонији где њихово учешће на кросевима на екстремно ниском нивоу (10%) с обзиром на карактер манифестације која је осмишљена да буде масовна. Слика се употпуњује и учешћем у спорту радница где је опет проценат најнижи у БиХ и Македонији – 27%.

Учешће жена у политичком животу било је доминатно последица партијске и државне политике где се задавао потребан број жена. Учешће није дошло природно и није била последица еманципације. Додатно, издвојио се и повлашћени слој жена у виду бивших партизанки које су у значајној мери биле интегрисане у ново друштво али се та интеграција базирала на њиховој партизанској прошлости.⁶⁰¹ С друге стране, у спорту је могло доћи природно. Природа спорта, нарочито врхунског (*Laissez-faire*) омогућава појединцу да на основу резултата изгради свој углед, а сам резултат не мора зависити од пола. Постојао је низ врхунски спортисткиња у Југославији у периоду 1945–1953 али је пропуштена прилика да се оне ангажују и на руководећим позицијама. Значајно је напоменути да давање организационих или тренерских функција бившим врхунским спортистима није најсрећније решење за развој спорта (такве функције треба оставити стручњацима) али у недостатку школованог кадра то решење је најоптималније.

Сагледавајући општи положај жена у Југославији Ивана Пантелић закључује: „да је велике планове и првобитно повећање удела жена у свим сегментима политичког, друштвеног живота и привреде, ипак онемогућила и зауставила друштвена стварност“.⁶⁰² У случају спорта та друштвена стварност деловала је двојачко и у знатној мери успорила еманципацију кроз спорт. Примарно, спорт није препознат од стране других организација, доминантно АФЖ–а, као значајни и снажни просветитељски инструмент. Наведено је последица руралног друштва у коме и даље доминира физички рад и свако друго физичко напрезање се с њиме поистовећује. Секундарно, када су жене и партиципирале у спорту њихова улога била је подређена и кључне функције остављане мушкарцима, што је опет

⁶⁰¹ Ivana Pantelić, *Partizanke kao građanke: društvena emancipacija partizanki u Srbiji, 1945-1953*, 74, 166.

⁶⁰² Исто, 164.

последица деловања традиционалних схватања улоге жена карактеристичног за рурално друштво. Шанса је била у врхунским спортисткињама: оне су могле бити истицане као позитивни примери (што и јесу у штампи) али и као касније високи спортски функционери, што се није догађало. Таква политика била је присутна у случају бивших партизанки које су биле пионирке еманципације али своје делатности нису прошириле на спорт.⁶⁰³ Додатно, специфично за развој југословенског спорта, као извесна препрека стајала је и милитаризација спорта, о чему ће бити засебно поглавље, која са собом по природи ствари носи доминатно учешће мушкараца. Тако спутано и без истинске иницијативе друштвених организација почетак активног учешћа жена у спорту социјалистичке Југославије био је тежак и није много обећавао. Но, то не значи да даљи развој после 1953. године није донео промене и свакако је предмет даљих истраживања где у овом поглављу истражени сегмент (1945–1953) представља почетну базу за даљу надградњу.

⁶⁰³ Исто, 168.

6. Спорт ометених у развоју

Спорт ометених у развоју, или лица са посебним потребама, има своју засебну природу и динамику. У савременом друштву где се процењује да има око 100 милиона хендикепираних особа проблематика добија на значају.⁶⁰⁴

Окосница проблематике лежи у интеграцији тих особа и њиховом учествовању у друштву и доприношењу истом. На страну здравствени аспекти, интеграција кроз спорт показала се, и показује се, као нарочито успешна. За лице ометено у развоју, или хендикеприано, спорт „представља најприроднији облик „лековитих вежби“ и позиционира се и као неопходан у рехабилитацији. И даље од рехабилитације, позиционира се као значајни део живота такве особе која преко спорта се интегрише у друштво. Примарно, лице ступа у интеракцију са себи сличнима али секундарно се интеракција се шири и инвалидно лице се реинтегрише у друштво.⁶⁰⁵

Социјализам је обећавао бољи живот за свакога. На тој линији, у Југославије одмах после револуције пажња се поклања спорту ометених у развоју, где је акценат стављен готово искључиво на глувонеме који су имали и свој савез – Савез глувих и наглувих Југославије. С спортом могли су се упознати у школи глувонеме деце где су се часови физкултуре одржавали 2 пута недељно. Часове су држале учитељице уз помоћ референта за физкултуру. Међутим, услови у којима су се часови одржавали били су изузетно лоши: није било адекватне просторије, учионице су биле мале а земљиште у дворишту школе више је наликовало на калдрму и тиме онемогућавало извођење часова физкултуре. Наведено је само сегмент општег стања школства тада, о чему ће бити више речи у засебном поглављу.⁶⁰⁶

За оживљавање спортог живота глувонемих, а ради и пропагандне делатности, у Загребу 1949. године одржане су прве „Спортске игре дефектних слухом Југославије“. Учесници су се такмичили у атлетици, фудбалу, бициклизму, одбојци, шаху, стоном тенису и стрељаштву. Такмчења су закључена и „Свечаном физкултурном академијом“

⁶⁰⁴ Више о спорту ометених у развоју и спорту инвалида у: Howard L. Nixon II, “Sport and disability”, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 422–438.

⁶⁰⁵ Mladen B. Galić, *Pedagogija sporta*, 173–181.

⁶⁰⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Извештај о присуству часу физкултуре у школи глувонеме деце, Сарајево 26.04.1948.

где је уприличен културно–уметнички програм. Природа ове манифестације рефлектовала је идеологију социјализма: такмичења и јурњава за резултатима нису била суштина, суштина је пропагандна али и стицање „искуства за друге и даљње игре“ којима би се подизао квалитет живота глувонемих. У извештају о играма наводи се да је најважнији био наступ Омладинске радне бригаде Павле Корчагин „која је дошла са прелазном заставом с Аутопута на ове игре, него ли ће талентирани појединац за једну десетинку снизити рецимо резултат на 100 метара“.⁶⁰⁷

Касније, временски ван оквира рада, Југославија је спремала своје глувонеме за такмичење на Олимпијади глувих 1957. године у Италији где је вршила селекцију најбољих спортиста и тиме погазила постулате сопствене идеологије, на наизглед споредном феномену али на коме се и читава идеологија преламала и преломила.⁶⁰⁸

Спорт глувонемих није остајао у својим уским оквирима. Држава је настојала да их управо преко спорта интегрише и инстинстирала је на њиховом учешћу у масовним манифестацијама. Тиме је ризиковано и извођење манифестације јер се врло лако могло догодити да наступ глувонемих закаже. Догодило се управо супротно где су на слету у Суботици заказали сви, осим Армије и групе глувонемих. После војника најбоље су се показали 100 глувонемих учесника коју свој наступ извели „лепим трчећим кораком“.⁶⁰⁹

Глувонеме су представљали Југославију и у иностранству: на XVI Олимпијским играма глувонемих у Копенхагену. Учествовало је 21 спортиста (13 фудбалера и 8 атлетичара), уз њих и 5 руководиоца. Резултатски се нису нарочито показали: фудбалери су заузели 4. место, мушка штафета 4x100 3. место а иста таква женска штафета била је дисквалификована. Међутим, за југословенске спортисте и идеју југословенског спорта поента није била у резултатима. Оцењено је да су Олимпијске игре глувонемих „провејавале капиталистичким погледом на спорт“ и да су претворене „трку за рекордима“. Зарад тога трпела је солидарност и дружење на спортском терену. На

⁶⁰⁷ АЈ, Фонд 829, Савез глувих и наглувих Југославије (СГНЈ), ф–44, Извештај о I спортским играма дефектних слухом Југославије; Фонд 321, КФ, ф–35, Удружење дефектних слухом Југославије Комтету за физкултуру Владе ФНЈР, предмет: I спортске игре глувонемих у Загребу 25.05.1949.

⁶⁰⁸ АЈ, Фонд 829, СГНЈ, ф–42, Упуство за организацију и спровођење II спортских игара глувих Југославије.

⁶⁰⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–16, Извештај са службеног пута у Суботицу ради испитивања могућности држања савезне школе на Палићу и ради обиласка среско-градског слета у Суботици.

Конгресу одржаном током игара југословенска делегација оштро је истурила и напала овакава однос према спорту, нарочито према спорту глувонемих који би требао да служи њиховој интеграцији о обогаћењу живота.⁶¹⁰

Ипак, имамо извор који указује да држава није нарочито полагала на ове спортове. Преко списка субвенција спортским савезима сазнајемо да је Савез глувих и наглувих 1952. године функционисао преко „привремених дотација“, док су сви остали савези добијали субвенције. За 1953. годину савез је тражио 4.045.261 динара али му ништа није одобрено. Свим осталим савезима суме су одборене, у нешто умањеном износу од траженог. Детаљнијим сагледавањем извора уочава се да једини којима нису одобрене субвенције су СТВ *Партизан*, као самосталан савез, и Савез глувих и наглувих.⁶¹¹ Тешко је поверовати да су *Партизану* одбијене субвенције за читаву 1953. годину и можемо претпоставити да се у извору износ не наводи јер одлука још није била донета. Исто, можемо претпоставити, важи и за Савез глувих и наглувих.

Код спорта инвалида имамо пример стрелаца на Косову. Обласни стрељачки одбор затражио је од виших инстанци правила по којим би лица са ампутираним ногама могла да пуцају из клечећег и стојећег става. Инструкције су стигле и инвалиди су узели учешћа у такмичењима, али не засебним такмичењима него јединственим у којима су наступали равноправно са осталим лицима. С једне стране, јасна је жеља инвалида се да баве спортом а са друге чињеница да је то препознато на врху и да су зарад тога дефинисане јасне пропозиције.⁶¹²

У изворима налазимо и на прве помене и помаке код спорта слепих. У штампи изнети су примери фудбалски утакмица за слепе уз објашњења како су се те утакмице одвијале и иницијативу да се такве утакмице организују при домовима слепих у Југославији.⁶¹³

У свом односу према спорту глувонемих и инвалида Југославија је била истинска авангарда. Правило преузимања совјетског модела на овом пољу није важило с обзиром да

⁶¹⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–37, Извештај о XVI Олимпијади глувонемих.

⁶¹¹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из извештаја одбора за физичку културу Народних република.

⁶¹² Ljubomir Petrović, „Prilog istoriji srpskog streljaštva na Kosovu i Metohiji 1935-1956“, *Istorija 20. veka* 1/2008, 48.

⁶¹³ *Наш спорт*, 05.01.1952.

спорт ометених у развоју у СССР–у почиње да се развија тек после 1988. године. Чак је и социјалистичка Кина две године раније одржала прво национално првенство ометених у развоју.⁶¹⁴ Југославија, тим путем кренула је одмах 1945. где се својски трудила да унапреди спорт лица са посебним потребама и преко спорта, који би имао доминатно социјалистичко обележије, их интегрише у друштво. По свему судећи иницијатива је долазила са врха власти, чак Тито има белешку у своме дневнику о делегацији инвалида где истиче: „Брига о инвалидима од стране народне власти, односно правилно решење тог питања утицало је и утиче на наше инвалиде морално и политички и баш због тога они се залажу свим својим снагама да не буду на терет, већ на корист нашој социјалистичкој заједници“.⁶¹⁵

Код спорта призма је ипак нешто другачија. Спорт глувонемих не иде директно на корист социјалистичкој заједници али се управо преко третмана оваквих особа огледа бит једног друштва. Управо преко положаја ових особа које не могу допринети друштву, најпростије речено у виду профита, огледа се хуманост друштва које има нарочит значај у социјалистичким друштвима која су, барем „на папиру“, на прво место стављала човека. На овом пољу социјалистичка Југославија била је авангардно хумана.

⁶¹⁴ James Riordan, “Playing to New Rules: Soviet Sport and Perestroika”, *Soviet Studies*, Vol. 42, No. 1, 136.

⁶¹⁵ *Титов дневник*, приредио Перо Симић, (Београд: Новости, 2009), 37.

V. РЕАЛИЗАЦИЈА НОВЕ ФИСКУЛТУРЕ 1945-1953

Идеја нове физичке културе директно је поизилазила из идеје социјализма. Реализација те идеје почињала је од новог Устава из 1946. године, чији члан 36 гласи: „Држава води бригу о физичком васпитању народа, нарочито омладине, ради подизања здравља и радне способности народа, као и јачања одбрамбене моћи народа“.⁶¹⁶

Са реализацијом кренуло се одмах по ослобођењу када је формирано Одељење за физкултуру при Министарству просвете. У свом кратком постојању, Одељење је донело оквирне планове и програме за физичко васпитање у школама. Укидањем Савезног Министарства просвете Одељење је укинато и све до 10. октобра 1946. године била је празнина у раду, без кровне организације. Тада, 10. октобра 1946, основан је Комитет за физкултуру који је био одвојен од Министарства просвете. Први састанак Комитета одржан је 19. и 20. децембра 1946. у Београду. Следеће 1947. у оквиру Комитета формиран су следећа одељења и одсеци: Плански сектор, Наставно–спортски сектор, Грађевинско одељење, Биро за штампу и пропаганду, Правна служба и Персонални отсек, Секретаријат са службом опште администрације, рачуноводством и економатом.⁶¹⁷

Као задаци Комитета дефинисани су: „Да координира читав физкултурни сектор који се одвија по добровољном сектору, по линији државе у школама и Југословенској армији. Да се брине за стварање материјалних услова у облику инвестиција, изградом и набавком физкултурних реквизита, стварања и уздизања стручних кадрова и давање финансијске помоћи у виду субвенција физкултурним организацијама. Да развија и унапређује научни рад на пољу физкултуре“.⁶¹⁸

⁶¹⁶ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948; *Политика*, 01.02.1946; *Устав ФНРЈ 1946*. Београд 1951; Генерално Устав из 1946. године грађен је доминантно по моделу СССР–а. Више о томе у: Мирослав Јовановић, „Пресликана или самобитна друштвена изградња: компаративна анализа устава ФНРЈ (1946) и „стаљинског“ устава СССР (1936)“, *Токови историје* 1-2/2008, 280–288.

⁶¹⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–1, Министарству просвете НР Македонија; ф–15, Комтет за физкултуру Комитету за законодавство и изградњу народне власти ФНРЈ 28.05.1948; Фонд 836, КМЈ, II-6-с/2, Преглед рада Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ односно одговарајућих органа народне власти за 1946. годину.

⁶¹⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

Почетак рада Комитета није био лак: недостајало је простора и људи. Уместо тражених 20 службеника, Комитет је имао 5, који су били разбацани „по разним канцеларијама“.⁶¹⁹ Крајем 1947. стање је већ било боље: било је 39 службеника.⁶²⁰ Очигледно, Комитет је делио судбину Југославије и постепено се изграђивао као уосталом и читава земља разрушена ратом.

На челу Комитета налазио се Славко Комар а секретар је био Миле Чубрић. Испод Комитета оформљене су Комисије за фискултуру Влада Народних Република са сличним задацима и поделом рада. Почетак рада Комисија био је хетероген: у Македонији и Црној Гори било је 1947. године свега 4–5 службеника, Хрватска је имала 8 док је Словенија имала 23. Комисија је постављала среске референте за фискултуру ако представнике на терену.⁶²¹

Колико је Комитет добијао средстава тешко је реконструисати. Као неки траг може нам послужити излагање Славка Комара на I Конгресу Фискултурног савеза Југославије где је навео да је 1946. године Влада уложила у спорт преко 40 милиона динара. И сам Комар наводи да су подаци непотпуни.⁶²²

Комитет је располагао и стипендијама. За 1950. годину налазимо да је исплаћивао месечно 195 стипендија у просечном износу од по 2.500 динара.⁶²³ Кома су додељиване и по којим критеријумима не налазимо у изворима али можемо претпоставити да су биле намењене студентима ДИФ–а и истакнутим спортистима.

Проблем рада Комитета био је и недостајање евиденције о стању и раду на терену. и статистике која би из те евиденције произашла.⁶²⁴ Оно мало извештаја користимо као извор али недостатак информација је евидентан и кроз изворе. Илустративно, и на самом

⁶¹⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–1, Извршном одбору, Стамбено одељење, писмо Славка Комара 14.12.1946.

⁶²⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

⁶²¹ Исто.

⁶²² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947.

⁶²³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–52, Министарство финансија ФНРЈ – одељење буџета 07.01.1950.

⁶²⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

крају временског оквира рада Кошаркашки савез наводи 1953. године да за Македонију и Босну и Херцеговину нема података о клубовима и броју чланова.⁶²⁵

Евиденција спортиста на нижим нивоима такмичења била је готово никаква. Имамо пример фубалског сусрета *Пролетера* из Туропоља и *Слоге* из Горњег Буковца у Загребу. Проблем је био што од играча *Пролетера* њих 9 је имало исправне легитимације. Њих троје имали су непрописне легитимације, тј. без слика а разлог томе указује на корен читаве проблематике: „(они – Н.М.) су постони сиромаси... унаточ честих објавести да набаве слике, нису могли ради слабих финансијских сретстава исте набавити“.⁶²⁶

Други проблем у раду Комитета било је његово ниподаштавање, као рефлексивна општег ниподаштавања спорта у тадашњој руралној Југославији. Нпр. за Македонију се наводи да сви „расписи и упуства“ који су били упућени синдикалним организацијама по питању фискултуре су „завршила своју мисију у корицама“, тј. нико их није ни отварао а камоли спровео.⁶²⁷

Поред комитета налазио се Фискултурни савез Југославије. Био је сачињен од Фискултурних савеза Србије, Хрватске, Словеније, БиХ, Македоније, Црне Горе, Војводине и Косова и Метохије. У свом статуту имао је уткану идеологију новог спорта, од чланова издвајамо:

„Чл. 4. Фискултурни савез Југославије преко својих организација масовно окупља на аматерској основи најшире слојеве народа, а нарочито омладину, да их планским и систематским радом свестрано физички и духовно изграђује.

Чл.5. Основни задатак Фискултурног савеза Југославије јесте да изграђује покољења пуна животне радости, ведрине и стваралачког полета која ће ценећи жртве дате за слободу и демократска права наших народа бити способна и спремна да увек бране тековине Народно–ослободилачке борбе и улажу све своје снаге за изградњу и јачање Федеративне Народне републике Југославије.

⁶²⁵ АЈ, Фонд 673, Кошаркашки савез Југославије (КСЈ), р-13, Стенографске белешке са Пленума Кошаркашког савеза Југославије 15-16.02.1953.

⁶²⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Годишњој скупштини окружног одбора Фискултурног савеза Хрватске, предмет: На одлуку ногометног одбора ООФСХ „жалба“ 19.12.1946.

⁶²⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-138, Извештај о фискултуру у Јединственом синдикату у Скољу 1947.

Чл.6. Свестраним физичким васпитањем, подизањем политичког и културног нивоа развија код свога чланства дух узајамности и другарства, изграђује лик фискултурника нове Југославије који зна да се бори против свих схватања и појава туђим нашем фискултурном покрету (клубаштво, професионализам, егоизам, пијанство и неморал).

Чл.8. Фискултурни савез Југославије на бази масовног такмичења за значку ради на свестраном развоју фискултурника, на усавршавању спортске технике, као и на побољшању резултата у свим гранама спорта.

Чл.9. Фискултурни савез Југославије уноси елементе предвојничке обуке у целокупну фискултурну активност и развија спортове који јачају одбрамбену моћ народа.⁶²⁸

Фискултурних савеза било је седам, пратили су поделу република а испод њих налазили су се спортски савези: Атлетски, Боксерски, Тешкоатлетски, Бициклички, Футбалски, Кошаркашки, Мачевалачки, Одбојкашки, Гимнастички, Планирски, Пливачки, Смучарски, Стрелачки, Тениски, Веслачки, за коњички спорт, за клизање и хокеј на леду, за рукомет, за хокеј на трави, за куглање и за стони тенис.⁶²⁹ За ознаку морали су имати „петокраку звезду црвене боје“ а у својим програму су морали нарочито нагласити: „Васпитање у духу љубави према домовини. Продубљивање братства и јединства преко манифестација и такмичења. Васпитавање спортиста у духу аматерских начела у спорту“.⁶³⁰

Интегрисаност ових савеза била је иста као и интегрисаност читаве земље у првим послератним годинама – лоша. За 1948. годину имамо, додуше непотоптуни, податак да у већини државних првенстава нису узели учешћа представници Македоније, Босне и Херцеговине и Црне Горе.⁶³¹

Проблематике између Комитета за фискултуру и ФИСАЈ–а је било. Није тачно дефинисано ко коме одговара, Комитет је свакако био изнад али онда улога ФИСАЈ–а није најјаснија. Руководиоци ФИСАЈ–а настојали су да себи дају на важности и тиме су

⁶²⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–9, Статут Фискултурног савеза Југославије.

⁶²⁹ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 82.

⁶³⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–8, Одлуке II Конгреса Фискултурног савеза Југославије, Оквирна правила за израду правила спортских савеза.

⁶³¹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

подривали ауторитет Комитета.⁶³² Генерално, проблематика нејасних надлежности и лошег функционисања готово је општа карактеристика у послератној обнови Југославије.

Поред Комитета и ФИСАЈ-а налазио се и Савез за физичку културу Југославије. За своје циљеве дефинисано је све оне елементе социјалистичког спорта које смо анализирали: „Наша организација има задатак да васпитава људе, здраве, веселе, снажне, морално чврсте, дубоко социјалне, одушевљене патриоте, људе који ће даље развијати братство и љубав међу нашим народима, који су спремни да све своје снаге уложе у извршењу Петогодишњег плана, за изградњу и одбрану домовине. У новој Југославији не би могла постојати једна физкултурна организација која не би имала такве задатке, јер би таква организација била и развијала се против интереса народа, против интереса наше народне и демократске државе“.⁶³³

Промена у раду дошла је 1950. године. Тих година тражен је нови спољнополитички концепт али и унутрашњополитички систем који би Југославију диференцирао и од Запада и од Истока. Период врења идеја који је изнедрио југословенски идентитет.⁶³⁴ Као фрагмент тог процеса, одлучено је да се Комитет за физкултуру расформира и да се његови послови пређу у надлежност Министарства просвете. Наведено је само још једна последица сукоба са Инфромбиroom и процеса дестаљинизације Југославије. При Министарству просвете оформљен је посебан сектор: Савет за физкултуру који је уз Педагошки (наставни) савет, Савет за стручне школе и Савет за народно просвећивање чинио целину. Тиме, после пет година промашене политике одвајања спорта од просвете од ње се одустало и на врху спорт је у просвету интегрисан.⁶³⁵

После Писма ЦК, о којем ће бити више речи, и ФИСАЈ је донео одлуку о свом расформирању и стварању Савеза спортова Југославије.⁶³⁶

⁶³² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, О неким проблемима физкултуре.

⁶³³ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

⁶³⁴ Dragan Vogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 116.

⁶³⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-58, Записник са сатанка одржаног са представницима Комитета за физкултуру народних република по питању расформирања републичких Комитета за физкултуру 17.08.1950; Закључци друге седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 25-27.10.1950.

⁶³⁶ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/2, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације 25.02.1952; *Политика*, 13.02.1952.

Коначно, организација физичке културе у Југославији изгледала је овако:⁶³⁷

График 5. Организација физичке културе у Југославији.

Са друге стране, погрешно би било исувише озбиљно узети наведену организацију спорта. У годинама после рата држава се влашћу која није била нити јасно дефинисана нити јасно организована – била је револуционарна. Званичне функције немају толики значај већ конкретан утицај појединца у оквиру Партије, што се најбоље огледа у значају који је у тим годинама заузимао Политибиро у контексту званичних политичких функција његових чланова. Ипак, темељ организације југословенског спорта је постављен, сагледајмо сада његову реализацију.

1) Спортски објекти

Реализација нове физкултуре започета је на трошној материјалној бази али која је у потпуности била власништво државе.⁶³⁸ Штета коју је рат нанео физкултурним објектима процењена је на око 1.000.000.000 динара. Завршетак рата дочекало је 3.485 објеката у

⁶³⁷ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 81.

⁶³⁸ Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*, 20.

углавном руинираном стању.⁶³⁹ Соколске домове смо већ помињали али треба се подсетити да су већина њих била такође порушена и да готово ниједан није имао справе за вежбање.⁶⁴⁰ Опет, као објекти поседовали су салу за вежбање и пратеће просторије и као такви били погодни и за социјалистички спорт.⁶⁴¹

Колико је стање било катастрофално показује и чињеница да је изградња табли за кош била готово немогућа. Често, табле су биле „доста примитивне“ и нису одговарале правилима кошарке а терени су углавном били земљани.⁶⁴² У току зиме у Београду једини терен био је на ДИФ–у.⁶⁴³ Фудбалски терени били су и на косини.⁶⁴⁴

На IV Пленуму ЦО ФИСАЈ–а у склопу Петогодишњег плана предвиђено је било 13 „великих и модерно уређених стадиона“. На њима наступало би око 30.000 спортиста а посматрало би око 350.000 гледалаца. Највећи је свакако стадион у Београду (ЈНА) са капацитетом од 80.000 гледалаца. У перспективи план је предвиђао изградњу још 2.000 играчишта кроз употребу добровољне радне снаге и користећи месна материјална средства. Буџет за 1947. је био у износу од 900 милиона динара. Од других масовних организација помоћ и координација је очекивана од Народне омладине, Јединствених синдиката и Југословенске армије.⁶⁴⁵

Од мањих стадиона, за тенис, кошарку, одбојку и сл. предвиђена је била изградња њих 4. Највећи би био стадион за тенис у Београду са капацитетом од 12.000 гледалаца. Пре њега план је предвиђао изградњу 3.000 објеката за одбојку, 1.000 за кошарку и око 500 за тенис. За скијање предвиђена је била градња 11 већих скијашких домова док је пливање предвиђено 9 отворених и 4 затворена базена. У пливању циљ је био да 1951. године око 80.000 гледалаца буде у могућности да гледа водене спортове. Клизалишта

⁶³⁹ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 14.

⁶⁴⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–19, Комитет за физкултуру Владе НР БиХ Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 28.01.1948.

⁶⁴¹ Владана Путник, „Соколски домови“, *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, (Београд: Музеј историје Југославије, 2016), 97.

⁶⁴² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–21, Комисији НР Црне Горе 19.11.1948; Фонд 673, Кошаркашки савез Југославије, р-93, Стручни савет КСЈ.

⁶⁴³ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–15, Записник са састанка Секретаријата Кошаркашког савеза Југославије јануара 1951.

⁶⁴⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај са обиласка терена у НР Македонији 19.02.-02.03.1948.

⁶⁴⁵ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 11–12; Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 15; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947; Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

тада није било на целом Балкану а задатка да изграде прво прихватило се руководство Југославије где је планирало да изгради три вештачка клизалишта.⁶⁴⁶

Поред горе наведених већих објеката планирана је и изградња мањих и то на масовној бази. Предвиђено је било да Комитет нема издатке за те објекте већ да фискултурне организације њих изградње од својих материјалних средстава и добровољним радом. Евентуално, финансијску помоћ могли би дати народни одбори и народне организације. Овим планом до краја 1951. било је предвиђено да се изгради 1.752 фудбалских терена, 1.266 терена за кошарку, 6.429 терена за одбојку, 563 терена за тенис, 6.581 вежбалишта, 1.351 фискултурних домова, 328 планинарско скијашких домова, кућа и станица, 227 скијашких скакаоница, 656 пливалишта, 100 веслачких домова, 1.188 уређених стрелишта итд.⁶⁴⁷

Ослањање на фискултурне организације и добровољни рад а без строжије контроле са врха, имало је своје последице. Као негативан пример истиче се ФД *Параћин* које је потрошило преко 300.000 динара за изградњу оградње око игралишта док само игралиште „не одговара данашњим потребама фискултуре“.⁶⁴⁸ У изворима помиње се и куповање слика од новца намењеног изградњи терена.⁶⁴⁹ Као позитиван истицан је стадион у Вршцу који је највећим делом изграђен добровољним радом у коме су учествовали и спортисти Вршца. Градња је завршена 1948. године, две године пре рока, а да није била нимало једноставна говори и чињеница да су спортисти сами ломили и преносили камен са првих обронака Карпата.⁶⁵⁰

Као потпуно самостална иницијатива истиче се извесни Деквал Иван који је у фабрици вагона у Славонском Броду оспособио једну мању салу. Сала је у оквиру предузећа и састоји се од две собе. Уз помоћ осталих радника поправили су справе и основали гимнастичку секцију у којој је вежбала женска екипа од 22 чланице и мушка од

⁶⁴⁶ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 11–12.

⁶⁴⁷ АЈ, Фонд 321, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

⁶⁴⁸ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 84.

⁶⁴⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 08-09.10.1049.

⁶⁵⁰ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 16; АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа, 8-9.10.1949.

12 чланова.⁶⁵¹ Слично томе у рударском насељу у Злетову радници су сами направили вратила на којима вежбају.⁶⁵² Истакли су се и кошаркаши који су „сами засукли рукаве, тесали, куцали ексере и створили терен“. Који кошаркаши и који терен у извору се не наводи.⁶⁵³

Свеукупно, резултат није изостао. После три године спровођења плана, 1950 године, у земљи је постојало око 6.600 спортских објеката, што значи да је изграђено око 3.000 нових.⁶⁵⁴ Тек списак места у којима се изграђени нови или реновирани стари објекти илуструје овај подухват: Београд, Рудник, Букуља, Голија, Чачак, Крушевац, Обреновац, Сремска Митровица, Ваљево, Шабац, Младеновац, Бољевац, Лесковац, Земун, Сомбор, Приштина, Голеш, Ниш, Нови Сад, Кукавица, Голија, Бесна Кобила, Вршац, Параћин, Славонски Брод, Загреб, Сплит, Пула, Кукавица, Сврљиг, Врање, Пријеполје, Ражањ, Ђуприја, Сењски Рудник, Равна Река, Аранђеловац, Смедерево, Буковче, Косанчић, Власотинац итд.⁶⁵⁵

Проблематика објеката није био само њихов недостатак или неадекватност. Проблем је било и њихово ниподаштавања, само сегмент свеопштог ниподаштавања спорта у Југославији тада. Примећено је да предузећа физкултурне објекте не сматрају битним као остале објекте иако су од републиканског значаја а добар део бивших соколских домова се користио у друге сврхе.⁶⁵⁶ Чак је и штампа извештавала о тој проблематици.⁶⁵⁷ Проблематика дошла је и до врха, до Тита који је 1950. године обећао да ће се спортским друштвима вратити објекти који се користе за друге намене.⁶⁵⁸ Две године

⁶⁵¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Обилазак физкултурних комисија МСБ и КСБ, Извештај.

⁶⁵² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај са обиласка терена у НР Македонији 19.02.-02.03.1948.

⁶⁵³ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина Кошаркашког савеза Југославије 23-24.02.1952.

⁶⁵⁴ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 14–15.

⁶⁵⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за физкултуру у 1947. години; Годишњи извештај о раду комитета за физкултуру Владе НР Србије у 1948. години; АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Обилазак физкултурних комисија МСБ и КСБ, Извештај; ф–20 Саветовање претставника Физкултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа, 8-9.10.1949; *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 84; Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 16–17.

⁶⁵⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–38, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, предмет: Извештај о раду у III тромесечју Комитета за физкултуру; Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за физкултуру 03.01.1952.

⁶⁵⁷ *Borba*, 11.04.1948.

⁶⁵⁸ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/43, Пријем представника физкултурна Југославије и разних колектива за производњу физкултурних и спортских реквизита код Маршала Тита са делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита 04.01.1950.

касније наилазимо на исту проблематику где се опет наводе соколски домови који нису још увек стављени у намену фискултуре. Дакле, током читавог временског оквира рада једноставно питање као што је коришћење соколских дома за спорт није решено.⁶⁵⁹ Драгољуб Мићуновић у својим мемоарима наводи класичан пример: бивша Соколана преименована је у Омладински дом а у њој су се изводиле приредбе: свирала се виолина, контрабас, певале ромске песме, изводиле представе итд. Спорт у ту бившу Соколану ушао тек 1947. године.⁶⁶⁰ Са друге стране, не само предузећа већ и радници и спортисти били су немарни према оно мало објеката У изворима наилазимо на низ запуштених спортских објеката а они су само део свеопште запуштености и катастрофалне комуналне хигијене тада у Југославији.⁶⁶¹

Сагледајмо неке од наведених, не би ли стекли конкретнији увид како се са салама за фискултуру опходило. У Скопљу две сале за спорт су претворене у радионицу и трпезарију. У Тетову и Штипу била је сала али стајала закључана преко три дана у недељи а дотле фискултурне организације нису имале где да изводе часове општег физичког образовања.⁶⁶² У Вардару постојала је једна сала али је у њу била смештена изложба књига.⁶⁶³ У Птују биле су две сале: у једној је било жито (иако је било других просторија где је могло бити смештено) а у другој изложба која се завршила али није одмах била рашчишћена.⁶⁶⁴ Као што смо већ поменули, у Зворнику, Билећи, Власеници, Санском Мосту и Мостару битније је било да се у салу за спорт сместио биоскоп. Сале су редовно коришћене за „приредбе, конференције, предавања, концерте и игранке“ а најдаље се отишло у БиХ: фискултурни дом у Палама преузела је Комисија за сечу дрва, у Хан

⁶⁵⁹ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ О стању и задацима у фискултури (у БиХ) 31.01.-23.10.1952.

⁶⁶⁰ Dragoljub Mićunović, *Život u nevremenu: ruža vetrova. Knj. 1, 1930-1990*, (Beograd: Arhipelag 2013), 37-44.

⁶⁶¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-138, Обилазак фискултурних комисија МСБ и КСБ, Извештај; Материјали са обиласка терена Словенија 13.09.1949; АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице-8, Извештај о стању фискултурне организације НР Македоније приликом обиласка терена током јануара 1948; Извештај о стању фискултурне организације НР Македоније приликом обиласка терена током јануара 1948; Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, 383.

⁶⁶² АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице-8, Извештај о стању фискултурне организације НР Македоније приликом обиласка терена током јануара 1948.

⁶⁶³ АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице-8, Извештај са III годишње скупштине Фискултурног савеза Македоније у Скопљу 04.01.1948.

⁶⁶⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-138, Материјали са обиласка терена Словенија 13.09.1949.

Пјеску је у сали смештен магацин Савезног Планског добра, у Босанском Петровцу задруга и менза и у Приједору уместо сале за спорт била је кухиња и менза.⁶⁶⁵

Последично, реалност је била таква да је објеката хронично фалило или су били неадекватни. Очекивано, услови тренирања били све само не савршени.

Свлачионица готово да није било. Судије су се најчешће свлачиле „на самим игралиштима у грмљу“ јер нису имале где другде.⁶⁶⁶ У Београду, атлетичарка Олга Ачић морала је да се дели свлачионицу са фудбалерима.⁶⁶⁷

Што се туширања тиче, Драгољуб Марић се сећа да су се прали на уличној чесми све до 1955. године а кајакаш Коленовић Рамо нам преноси да су се редовно купали у Дунаву.⁶⁶⁸ Једино топлих тушева се са сетом сећа фудбалер Милош Глончак.⁶⁶⁹

У Београду била је само једна употребљива стаза за атлетику.⁶⁷⁰ Тренирања на шљаци и на бетону сећа се Олга Царан, Милутиновић Мирослав, Павелић Брунислав Бруно, Лазаревић Петар, Станишић Петар, Анушић Душан, Ценић Боривоје и Стојићевић Чедомир а по камењару је возио бицикл Мићић Живорад све до 50–тих.⁶⁷¹

За кошаркаше проблем су биле припреме за Олимпијске игре 1952. године. У Хелсинкију играло се са стакленим таблама и са „Superball“ лоптама, Југославија није

⁶⁶⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, Главни одбор Фискултурног савеза Босне и Херцеговине, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 06.10.1948; ф–41, Комисији државне контроле ФНРЈ 19.12.1949; ф–55, Министарству народне одбране 13.05.1950; Фонд 317, СНК, ф–1, Записник VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 27.02.1952.

⁶⁶⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Записни из главне годишње скупштине Окружног одбора Фискултурног савеза Хрватске 07.12.1946; Интервју Зечевић Константина 13.02.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁶⁶⁷ Интервју Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁶⁶⁸ Интервју Марић Драгољуба 13.01.2015, Интервју Коленовић Раме 03.08.2014. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁶⁶⁹ Интервју Милош Глончака 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁶⁷⁰ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

⁶⁷¹ Интервју Олге Царан 16.01.2013, Коленовић Раме 03.08.2014, Милутиновић Мирослава Шонде 15.10.2016, Павелић Брунислава Бруне 14.03.2016, Лазаревић Петра 21.09.2015, Станишић Петра 28.02.2013, Анушић Душана 13.05.2014, Ценић Боривоја 30.08.2011, Стојићевић Чедомир 30.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

имала ни једно ни друго. Једине исправне, али не и адекватне (стаклене), табле биле су на ДИФ–у.⁶⁷²

Нарочит проблем био је зимски период који уз немање објеката са собом је најчешће носио престанак спортских активности.⁶⁷³ У целом Београду није било сале за одбојку па и 1951. године се преко зиме одбојка није тренирала.⁶⁷⁴ Олга Царан се сећа да су у том периоду тренирали по разним школама и обично до касно увече – често враћала се кући и у поноћ.⁶⁷⁵ У Марибору одбојкаши *Полета* су били без сале и без тренинга преко зиме а пливачи и ватерполисти *Пролетера* су тренирали у Бегеју а преко зиме нигде.⁶⁷⁶

На такмичења путовало се шпедитерским колима које су вукли и коњи. Први напредак био је виду путовања камионом а путовало се и по 24 сата.⁶⁷⁷ У месту гостовања требало је и преноћити, што је опет представљало проблем. Првенство Југославије у пливању нам илуструје стање по овом питању: сви пливачи спавали су по импровизованим преноћиштима. Једино су пливачи *Младости* спавали у хотелу што је карактерисано као „непотребно размаживање“.⁶⁷⁸

Свеукупно, одлична иницијатива и нешто лошија изведба. Темељи новог спорта су били постављени али да би он заиста имао онај масовни карактер који је идеологија подразумевала било је потребно више времена и далеко више спортских објеката. Треба имати у виду да су и ови објекти грађени у периоду Првог петогодишњег плана, периоду обнове читаве земље која је ратом била страховито разорена. Свакако да је у таквим ситуацијама на првом месту је привреда, школе и болнице што је разумљиво и рационално. Опет, изградило се много што и показује колики је значај држава придавала новом спорту.

⁶⁷² АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–15, Записник са састанка Секретаријата Кошаркашког савеза Југославије јануара 1952.

⁶⁷³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Одељење за физкултуру 1947.

⁶⁷⁴ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VI Пленум ФИСАЈ-а 17.03.1951.

⁶⁷⁵ Интервју Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁶⁷⁶ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, I Пленум ОСЈ 20.11.1949; Василије Ђ. Крестић, *Запамћења*, (Нови Сад: Матица српска, 2016), 57.

⁶⁷⁷ Интервјуи Ивош Александра 14.04.2012, Мирослава Милутиновића Шонде 15.10.2016, Стефановић Димитрија Дисе 05.06.2012, Глончак Милоша 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића); Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 184.

⁶⁷⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Извештај тајника I Главног одбора ФИСАХ-а 1946.

2) Спортски реквизити

Неопходни за сваки спорт, реквизити имали су своју засебну проблематику. Почетна није много обећавала. Података како је рат утицао на стање и број реквизита немамо, али можемо претпоставити да је утицао разорно. Нова власт настојала је пратећи линији масовности спорта реквизитима да опскрби све крајеве Југославије и изградњу новог спорта постави на чврсте темеље.

Основа су биле три фабрике за производњу спортских реквизита у Југославији:

1. Спорт у Београду – за прераду углавном производа од кожних сировина
2. Предраг Херуц у Загребу – за прераду производа од текстила
3. Елан у Љубљани – за прераду производа од дрвета и гвожђа⁶⁷⁹

Осим наведених великих предузећа постојало је и неколико мањих: Шпорт опрема у Љубљани, Босна спорт у Сарајеву, Јела у Делници, Златоја Томин у Апатину, Алпина у Радовљицу, Бегеј у Зрењанину и Борово које је производило и спортске патике.⁶⁸⁰ Формирано је још једно предузеће – Југоспорт за потребе врхунског спорта. Задатак предузећа било је снадвебање и увоз реквизита а све са циљем да врхунски спортисти имају адекватне услове за тренирање.⁶⁸¹

Комитет за фискултуру је тражио од Владе да он управља овим предузећима и предвидео формирање Дирекције предузећа за израду фискултурних реквизита али одлука Владе је била да се ове фабрике не изузму од осталих. Руковођење њима остало мимо Комитета за фискултуру а у рукама Министарства индустрије.⁶⁸²

Овако раздјељена производње реквизита по републикама није извазивала веће проблеме. Заправо, наилазимо само на један извор у коме се наводи: „Хрватска није послала ни једној републици ништа већ је задржала сву производњу за себе“. Навод је из

⁶⁷⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947.

⁶⁸⁰ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 271.

⁶⁸¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–40, Најважнији послови које је Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ извршио у 1949. години.

⁶⁸² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–15, Комтет за фискултуру Комитету за законодавство и изградњу народне власти ФНРЈ 28.05.1948; ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

1950. године и усамљен у архивској грађи па можемо претпоставити да није било међу–републичких трзавица које би се преламале преко фискултурних реквизита.⁶⁸³ Опет, то не значи да трзавица није било, само се нису манифестовале у овом пољу.

Производња реквизита била је само сегмент Петогодишњег плана. Циљ је био да на крају Плана производња буде седам пута већа у односу на 1946. годину.⁶⁸⁴ Исто је поновљено 1947. године што показује и да је производња за тих годину дана била незадовољавајућа. Додуше, за 1947. у званичном извештају Комитета наводи се да су Предраг Херуц и Спорт испунили план производње за 104,5% док за Елан нема података.⁶⁸⁵ Тачније податке имамо за 1949. годину где је произведено 198.817.000 реквизита: 42% више у односу на 1948. Повећана производња последица је формирања републичких предузећа за производњу реквизита као испомоћ великим поменутиим предузећима. За следећу 1950. оптимистично је предвиђено повећање производње за 164% али ни то не би било довољно да подмири потребе.⁶⁸⁶

Од реквизита из иностранства су увожени 1947. тениски рекети и тркачки бицикли.⁶⁸⁷ После формирања Југоспорта 1949. увезене су лопте за тенис, лоптице за стони тенис, бицикли и делови за бицикле, прибор за мачевање, копља, лопте за хокеј на трави итд.⁶⁸⁸ Са друге стране, било је и покушаја извоза: Комитет је даске за скокове у воду и летвице за прављење скија предложио као артикле за извоз наводећи да постоје интересенти у Италији, Аустрији и Француској. Дозвола је тражена од Министарства спољне трговине.⁶⁸⁹

Од реквизита највише је дељено реквизита за фудбал – још један прилог тези о победи фудбала. Имамо само један податак, из 1950. године, да је произведено 80.000

⁶⁸³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–52, Претседнику Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ 01.02.1950.

⁶⁸⁴ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 13.

⁶⁸⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947; Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

⁶⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–40, Најважнији послови које је Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ извршио у 1949. години.

⁶⁸⁷ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 13.

⁶⁸⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–40, Најважнији послови које је Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ извршио у 1949. години.

⁶⁸⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–53, Министарству спољне трговине 14.02.1950.

фудбалских лопти.⁶⁹⁰ Мрвице са стола фудбалера скупљао је рукометаш Петар Лазаревић који је први дрес добио тако што су исти дрес бацили фудбалери *Партизана* а изношене копачке фудбалера узимала је и атлетичарка Олга Ачић.⁶⁹¹ Опет, наведено не значи да су фудбалери обиловали реквизитима. Напротив: за 1951. годину имамо податак да скоро сваки шести тим нема лопту.⁶⁹²

Примећено је да је код проблематике реквизита утицао и врхунски спорт јер „број садашњих реквизита сужен је на потребе квалитетних спортиста“.⁶⁹³ Такође, имамо наводе да су за многа друштва реквизити били скупи и да су молили да се цене сниже.⁶⁹⁴

Какво је било стање на терену са реквизитима илуструју прилике у Веслачком савезу 1948. године. Број чамаца је био толико мали да се на простору читаве Југославије веслањем могло бавити највише 5.000 до 6.000 људи. Такмичарских чамаца готово да није ни било. Постојало је само 30 њих способних за озбиљнија такмичења. Сама такмичења су довођена у питање: дисциплина двојац са кормиларем је била угрожена јер су постојала само два таква чамца и то оба стара преко 10 година. Предузеће Предраг Херуц је производило чамце али само од меког дрвета који су могли бити коришћени само за обуку почетника и такмичење подмлатка, док „за веслаче I и савезног разреда немогу послужити ни за тренинг, а камоло за такмичења“. Поред тога, и ти „школски“ чамци Предрага Херуца би се кварили а предузеће није имало капацитета за поправку. Последишно, број чамаца био је у сталном паду а читав веслачки спорт у Југославији озбиљно угрожен.⁶⁹⁵ Две године касније, 1950, направљена су два чамца четверца за потребе ДИФ–а. Предузеће Предраг Херуц чамце је послало возом из загреба али Железница их није хтела примити због опасности од пожара. У превозу су потом оштећени од којих један

⁶⁹⁰ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 80; АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/43, Пријем представника физкултурна Југославије и разних колектива за производњу физкултурних и спортских реквизита код Маршала Тита са делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита 04.01.1950.

⁶⁹¹ Интервју Лазаревић Петра 21.09.2015, Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁶⁹² *Borba*, 21.06.1951.

⁶⁹³ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 61.

⁶⁹⁴ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за физкултуру 03.01.1952.

⁶⁹⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–17, Фискултурни савез Југославије, Централни одбор, Комитету за физкултуру при претседништву Владе ФНРЈ 05.08.1948.

потпуно.⁶⁹⁶ Веслачки савез у допису из 1950. практично само је потврдио катастрофално стање присутно и 1948. године.⁶⁹⁷

Осим у Веслачком, катастрофално стање било је и у Мачевалачком савезу Југославије. Пред међународно такмичење са екипом Аустрије мачевалачки клуб *Славија* послао је допис да ниједан њихов такмичар нема прописно мачевалачко одело.⁶⁹⁸

За атлетику сазнајемо да многи такмичари из Црне Горе који учествују на срескоградским, републиканским и државним првенствима и који ту остварују одличне резултате, нарочито у бацачким дисциплинама, уопште нису тренирали. Нису тренирали, јер није било правих стаза за атлетику.⁶⁹⁹ Одлични резултати у бацачким дисциплинама засигурно су и последица црногорске спортске традиције: бацања камена са рамена. У суседној БиХ постојала је само једна стаза: у Бања Луци, лошег квалитета („састав горњег слоја је од грубо туцане цигле“). Такмичење је организовано у Сарајеву на фудбалском игралишту а планирано такмичење у Тузли је отказано јер једноставно није било услова за узвођење.⁷⁰⁰ Цео Пиротски округ располагао је са три кугле и диска, четири копља и неколико бомби. У целом округу није постојала ниједна исправна гимнастичка справа.⁷⁰¹

Чак ни на слету, који као што смо видели је био од нарочитог значај за државу, реквизити нису били задовољавајући. Чланови Гимнастичког савеза, опет савеза од нарочитог значаја, наступили су у „властитим цивилним оделима“. Део вежбача је био обувен а део бос.⁷⁰² Босоногости се сећају и многи многи други. Чак приликом сусрета са

⁶⁹⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–52, Производња спортских потребштина „Предраг Херуц“ Загреб Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 27.01.1950.

⁶⁹⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–54, Веслачки савез Југославије Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 01.04.1950.

⁶⁹⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–38, Први мачевалачки клуб СД „Славија“, Мачевалачки савез Југославије 19.10.1949.

⁶⁹⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–48, Комисија за физкултуру при Влади Црне Горе Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 09.08.1949.

⁷⁰⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–48, Комитет за физкултуру Владе НР БиХ, Извештај о стању атлетике у нашој народној Републици 26.08.1948.

⁷⁰¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Окружни одбор ФИСАС-а, Пирот, Извештај секретаријата о годишњем раду 1946.

⁷⁰² АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

тимом из Француске четири кошаркаша играла су боси а пратили су их и одбојкаши који су боси усликани за часопис.⁷⁰³

Што се тиче опремљености република имамо извор за БиХ у коме се наводи да од реквизита има нешто лопти за фудбал и одбојку док од осталих реквизита „нема готово ништа“.⁷⁰⁴ Можемо претпоставити да је слично стање било и у Црној Гори, Македонији и на простору Косова.

О генералном стању реквизита имамо одличан извор из 1948. године где се наводи:

- „Патике од Комбината Борово – већином слабог квалитета
- Будели – слаби, приликом првог напумпавања би експлодирао. Поједине буделе су примали у стању неупотребљивом, и пре напумпавања би био одлепљен или исцепан
- Гојзерице од „Елана“ – слабо шивење, после једне или две употребе у снегу конач иструне и буду неупотребљиве
- Ногометне лопте – имају неправилан облик. После једног такмичења постану неправилне па су неупотребљиве и за друго такмичење
- Копља – врло слаба, стоје у магацину пар дана и сама се раставе. На тренингу су лако ломљива
- Бомбе „Елан“ – добре су
- Спринтерице – прилично слабе, ексери се криве
- Бокс рукавице – прилично добре али конач брзо попушта
- Текстил – мајце, дуксери... добро“.⁷⁰⁵

⁷⁰³ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р-1, Записник главне годишње скупштине Кошаркашког савеза Југославије 15-17.12.1951; Ингервју Станишић Петра 28.02.2013, Стојимировић Богољуба 29.10.2013, Стојићевић Чедомира 30.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁷⁰⁴ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/1, Записник са састанка одржанох у ЦК КП БиХ у вези са радом екипе ЦК КПЈ по питању рада организације Народне Омладине 27.03.1952.

⁷⁰⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-18, Фискултурни савез ЦГ, Главни Одбор, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 06.11.1948.

Дакле, од свега само бомбе и текстил су задовољавајући док је остало практично неупотребљиво. Тиме статистика о произведеним реквизитима се посматра другачијим очима.

Извора имамо и за две године потом, за 1950. годину. Атлетски савез наводи: „Копља имају недостатке. Било је случајева да су код првог хица пукла јер су имала на критичном месту квргу. Копља су свинута, немају тежиште на правом месту, краћа су или дужа... Оваква копља штета је да производимо, и губитак су само радне снаге и сировине.... Кугле – никад не одговарају прописаној тежини. Спринтерице – након два–три тренинга постају неупотребљиве“.⁷⁰⁶ За гојзерице извор нам је Планирски савез чији извршни одбор наводи: „Гојзерице израђене у НР Србији су лоше – било је случајева да се после прве туре распадне“.⁷⁰⁷

Код квалитета реквизита занимљива је њихова изложба у организацији КП Србије. Извесни Жика Антонић узео је реквизите за изложби и после завршетка исте уредно их вратио, осим једног пара гојзерица. Комитет за физкултуру апеловао је да се гојзерице врате, апел који много открива о тадашњој власти на примерју једних пари патика: „Ове гојзерице су рађене специјално и коштају бар 2–3 пута скупље него нормалне. Ове гојзерице су израђене за мустру и служе за сталну изложбу у овом Комитету“. Управо је и то био разлог што је Антонић њих задржао: „Пало нам је у очи да се гојзерице не враћају баш зато што су оне израђене специјално добро и што су необично солидне“. Дакле, са једне стране имамо гојзерице за народ код којих је „слабо шивење, после једне или две употребе у снегу конач иструне и буду неупотребљиве“, а са друге „необично солидне“ гојзерице за изложбе, за пропаганду.⁷⁰⁸

О квалитету реквизита имамо и усмене изворе. Тако, Олга Ачић се сећа да су спринтерице биле са ексерима и да су више личиле на копачке.⁷⁰⁹ Рвач Бранко Мартиновић преноси да је прву тренерку видео (сиц!) 1951. године.⁷¹⁰ Кошаркаш Срђан

⁷⁰⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–52, Атлетски савез Југославије Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 23.01.1950.

⁷⁰⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–53, Планинарски савез Југославије, извршни одбор Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 11.02.1950.

⁷⁰⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–18, Фискултурни савез ЦГ, Главни Одбор, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 06.11.1948; ф–34, Главној дирекцији коже и гума НР Србије, другу Чолићу лично 03.05.1949.

⁷⁰⁹ Интервју Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁷¹⁰ Интервју Бранка Мартиновића 10.02.2011. (Лична архива Мирослава Нешића).

Калембер је био нешто боље среће па је преко „Хришћанске заједнице младих људи“ 1948. године добио беле тренерке, патике „чак и лопте“.⁷¹¹ Други кошаркаш, Лајош Енглер, сећа се како је патике правио зрењанински обућар, „од шламперс материјала“. Прве праве патике купио тако што је трампио килограм сланине за њих. Сланину у замену за патике прихватио је неименовани играч чешке *Славије*.⁷¹²

Свеукупно, тешко стање, хронични мањак реквизита и лош квалитет оних постојећих. На терену махом импровизација, али не као одраз умешности и довитљивост већ једини начин превазилажења катастрофалне материјалне ситуације у којој су се нашли југословенски спортисти. Свакако, резултати су трпели и то не само на пољу врхунског већ и на пољу рекреативног спорта. Иницијатива државе била је велика, имала је својих пропуста али као и случају спортских објеката показује истинску тежњу да се спорт постави на здраве основе.

3) Спортска штампа

Нова држава оформила је нове медије и обновила оне старе. У себи рефлектовали су државну идеологију па је самим тим и њихово стање значајно политичко питање. На подручију спорта идеологију смо већ анализирали, сада сагледаћемо како се та идеологија рефлектовала на спортску штампу и да ли је штампа пратила генералну линију те идеје.

Спортских листова било је прегршт, сасвим сигурно јер и потражња за вестима из спорта била велика. Целокупни списак листова, часописа и билтена налазимо за 1950. годину:

Листови:

1. *Наш спорт* – излази трипут недељно у Београду
2. *Илустровани спорт* – излази једанпут недељно у Београду
3. *Народни спорт* – Излази двапут недељно у Загребу

⁷¹¹ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 75, 43.

⁷¹² *Исто*, 75, 44.

4. *Полет* – излази једанпут недељно у Љубљани
5. *Фискултура и спорт* – излази једанпут недељно у Сарајеву
6. *Спортски глас* – излази једанпут недељно у Скопљу
7. *Фискултурник* – излази двапут месечно у Титограду
8. *Бициклиста* – издаје Бициклички савез Југославије једанпут месечно у Београду

Часописи:

1. *Фискултура* – издаје Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ једанпут месечно у Београду
2. *Атлетика* – издаје Атлетски савез Југославије једанпут месечно у Београду
3. *Опште физичко образовање* – издаје Гимнастички савез Југославије једанпут месечно у Београду
4. *Наше планине* – издаје Планинарски савез Хрватске једанпут месечно у Загребу
5. *Планински вестник* – издаје Планинарски савез Словеније једанпут месечно у Љубљани
6. *Предњачки приручник* – издаје Гимнастички савез Србије једанпут недељно у Београду

Билтени:

1. *Билтен Фискултурног савеза Југославије* – излази једанпут месечно у Београду
2. *Билтен Гимнастичког савеза Југославије* – излази двапут месечно у Београду
3. *Билтен Фудбалског савеза Југославије* – излази двапут месечно у Београду
4. *Гласник Фискултурног савеза Србије* – излази једанпут недељно у Београду
5. *Косметски фискултурник* – Билтен Обласног одбора Фискултурног савеза Космета излази двапут месечно у Приштини
6. *Војвођански фискултурник* – Билтен Покрајинског одбора Фискултурног савеза Војводине излази једанпут недељно у Новом Саду

7. *Фискултурни вјесник* – Билтен Фискултурног савеза хрватске излази једанпут недељно у Загребу

8. *Билтен Фискултурног савеза Босне и Херцеговине* – излази повремено у Загребу

9. *Билтен Гимнастичког савеза Македоније* – излази у Скопљу⁷¹³

Што се тиче тиража сазнајемо да је за 1950. тираж *Нашег спорта, Народног спорта, Полета и Фискултуре и спорта* износио 410.000 примерака.⁷¹⁴ У реалности, стручна штампа врло је мало читана. Нпр. наводе да се стручна штампа уопште не добија и не чита имамо за Словенију (гимнастичко друштво *Ормож*).⁷¹⁵

Штампа није пратила генералну идеју југословенског спорта. Први помен проблематике да се у штампи фаворизују „асови“ и врхунски спорт генерално, налазимо већ за 1946. годину. Комитет је редовно апеловао на штампу да пише и о локалном спорт, рекреативном, спорту на омладинским акцијама и селу итд.⁷¹⁶

Исто стање затичемо и 1947. године где се наводи да се штампа свела на „просто регистровање резултата и догађаја“. Као неправилан пример писања истичи се писање о неуспесима на зимским Олимпијским играма где су се „на све могуће начине изналазили разни изговори“. Комитет је опет апеловао да се оштрица штампе усмери ка омасовљењу фискултурног покрета.⁷¹⁷ Додатно, замерано је да је „необјективно и непотпуно“ писано о фудбалским утакмицама са Албанијом и Чехословачком.⁷¹⁸ Штампи се обратио и Кардељ преко Конгреса ФИСАЈ–а када је навео: „Веома је важно да се после овог Конгреса, његове одлуке популаришу. Чини ми се да наша штампа није посветила довољно пажње овом питању. Садржина овог Конгреса приказана је углавном под рубриком „Фискултура

⁷¹³ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 60.

⁷¹⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–13, ФИСАЈ, Пропагандни рад у фискултури после I Конгреса Фискултурног савеза Југославије.

⁷¹⁵ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Материјал са обиласка терена Словенија 13.09.1949.

⁷¹⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Закључци првог пленарног састанка Комитета за фискултуру при Влади ФНРЈ 19-20.12.1946.

⁷¹⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

⁷¹⁸ *Borba*, 14.05.1947.

и спорт“. Уствари, ту има питања која имају много шири значај и задиру у многе друге гране наше делатности“. ⁷¹⁹

И код питања стручне штампе Комитет је био самокритичан и у закључку извештаја за 1947. годину наводи: „Комитет није испунио задатке по питању издавања стручне литературе. Можда ни у једној друштвеној грани нема мање стручних књига као у фискултури“. ⁷²⁰

За 1948. годину проналазимо сличан проблем као за 1946. – фаворизовање асова и фудбала. Комитет за фискултуру је замерао штампи што није довољно места посветила популарисању мање познатих и слабије развијених спортова док „још увек више места оставља за пропаганду фудбала, који је иначе и популаран и развијен“. ⁷²¹

Ништа боље није било ни 1950. године, где се за штампу наводи: „Поред жеље за сензацијом и поред трговачког духа друга најслабија особина против које се требамо борити је дејство да су неки наши пропагандисти у приличној мери пристрасно расположени према појединим спортовима, а што је још слабије према појединим организацијама или чак шовинистички против организација других наших нација“. ⁷²² Исте године Вељко Мићуновић је из Рио Де Жарнеиа замерио што је „наша штампа претерала у истицању квалитета нашег фудбала и у прогнозама за освајање првог места. Стварају илузију у јавности да нам је прво место много ближе него што уствари јесте“. ⁷²³

Проблематика је стигла до АГИТПРОПА где се 1951. расправљало о писању спортске штампе. Чим је АГИТПРОП интервенисао јасно је да је у питању било „исправљање“ линије“ или „погрешних“ ставова“. ⁷²⁴ Директно се наводи да је штампа „готово потпуно занемарила васпитну улогу“ и оријентисала се на бележење резултата и сензације. Доминатно се пише о фудбалу и то по правилу о најбољим клубовима.

⁷¹⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947.

⁷²⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

⁷²¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години.

⁷²² АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–13, ФИСАЈ, Пропагандни рад у фискултури после I Конгреса Фискултурног савеза Југославије.

⁷²³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Радиограм Вељко Мићуновић Рио де Јанеиро 28.06.1950.

⁷²⁴ Milovan Đilas, *Vlast*, (London: Naša reč, 1983), 13; Миомир Гаталовић, *Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958*, 25; Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*, 31–46; Branka Doknić, *Kulturna politika Jugoslavije: 1946-1963*, (Beograd: Službeni glasnik, 2013), 69–70.

Масовност, свестраност, спорт жена, спорт на селу, све је то било запостављено и штампа је пратила другу линију у односу на идеје социјалистичког спорта. Тиме, превладала су „малограђанска схватања“. Као пример истицано је навелико писање о Бобековој казни а занемаривање свих осталих спортских дешавања у земљи. Узроци су тражени у кадровима који су махом били некомпетентни и нестручни. Но, и на овом питању испливало је ниподаштавање спорта у тадашњој Југославији: уредници нису много полагали нити контролисали спортске рубрике у својим листовима. Нису, јер их нису сматрали битним. Закључак састанка био је оптимистичан: „Штампа треба не само да одржава стање у спорту, већ и да се бори за унапређење, да се бори против свега што негативно и штетно у спорту“.⁷²⁵

Писмо ЦК „О стањима и задацима у физкултури“ из 1952. године, о коме ће бити више речи касније, дотакло се и питања штампе. У писму избегнута је директна критика али је сугерисано каква би штампа по питању спорта требала да буде: „На крају треба напоменути да веома важну улогу у оздрављењу у нашој физкултури у целини игра наша штампа и радио. Они треба да делују васпитно, да се ослободе сензационализма, да не занемарују критику појединих негативних појава у физкултури и да се боре против једностраности у писању. Посебно треба нагласити да је за њих особито важно да буду објективни и да не смеју бити навијачи. Они би с времена на време требало да помогну у разјашњавању извесних принципијелних питања физкултуре, а да се уздржавају од свега оног што развија нездраве страсти, клубаштво и слично и посвећује више пажње важним, принципијелним стварима.“⁷²⁶ Чим је овако сугерисано, можемо претпоставити да је било управо супротно и да је штампа и даље истрајавала ван идејне линије новог спорта.

Чак и после Писма ЦК 1952. године, које је у штампи уредно било публикувано, наилазимо на исте критике. После писма, за БиХ налазимо да је штампа доминатно била пасивна и наставила стари модел преношења вести из спорта.⁷²⁷

⁷²⁵ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, II/4-d-24, Материјали са саветовања одржаног у Агитпропу о писању спортске штампе 12.12.1951.

⁷²⁶ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централно Комитета „О стању и задацима у физкултури“ 02.02.1952.

⁷²⁷ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ О стању и задацима у физкултури (у БиХ) 31.01.-23.10.1952.

Генерално у новинарству Партија је узела 1951–1952. годину за прекретницу. Совјетско наслеђе је одбачено и трасирао се нови пут југословенске штампе где је кључна промена заправо у опрезнијем писању о Западу.⁷²⁸ Тако, у спортској штампи једину промену налазимо у домену спољне политике: рубрика „Вести из капиталистичког спорта“ у часопису *Илустровани спорт* је укинута. Две године у сваком броју часописа у поменутој рубрици оштро је нападан капиталистички спорт, пре свега „профитерство“ у њему да би 1. децембра 1949. рубрика нестала. Уместо ње појављује се „Спорт у свету“ са видо отупљеном идеолошком оштрицом.⁷²⁹ Наведено је свакако последица изолације коју је сукоб са ИБ-ом донео и приближавање Западу.

Дакле, готово никакве суштинске промене у штампи у оквиру временског оквира рада нису присутне. Линија је из угла идеологије социјалистичког спорта била погрешна, инсистирала је на такмичењима највишег ранга и тај приступ и поред критика и апела штампа је задржала.

⁷²⁸ Миомир Гаталовић, *Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958*, 61.

⁷²⁹ *Илустровани спорт*, 1947–1949.

1. Оснивање нових спортских друштава

Идеологија социјалистичког спорта била је уткана у само оснивање нових спортских друштава. Из Резолуције Фискултурног одбора Југославије 1945. године издвајамо: „Фискултура, као саставни део општег образовања, у новој Демократској Федеративној Југославији треба да обухвати најшире масе града и села. Упоредо са политичким, културно–просветним и здравственим подизањем нашег народа, од чега фискултура не може бити одвојена, задатак је фискултурног покрета да допринесе свестраном развоју читавог народа, а посебно младог поколења, које ће, тако, постати способно да брани тековине народне борбе и да нашу разорену и опустошену земљу изгради и учини лепшом него што је икад била“.⁷³⁰

Нова спортска друштва морала су бити свестрана и масовна: „Да би фискултурни покрет свестрано развијао способности фискултурника, нове организације оживеће у свом делокругу више грана фискултуре, а обавезно телесно вежбање, које већ само по себи свестрано развија тело. Овако постављена фискултурна друштва биће моћне организације, које ће се битно разликовати од бивших спортских клубова, који су редовно били уски и једностранни, по карактеру свог рада често центри за распиривање шовинистичких тежњи и који су професионализмом унели у фискултуру најпрљавији трговачки дух“.⁷³¹

Одмах по ослобођењу почели су да се обнављају предратни клубови, махом и стихијски. За Хрватску имамо податке да су клубови обновљени у Вараждину, Карловцу, Бјеловару и у Далмацији. Били су обновљени по старом принципу „једностраности, ускоће и професионализма“ али је потом власт продрала у њих и реорганизовала их по идејама

⁷³⁰ АЈ, Фонд 313, МП 1945–1946 (1944–1946), ф–4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на оснивачком састанку 08. маја ове године (1945).

⁷³¹ АЈ, Фонд 313, МП 1945–1946 (1944–1946), ф–4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на оснивачком састанку 08. маја ове године (1945); Извесне паралеле у идеји социјалистичких спортских друштава могу се извући са спортским друштвима Недићеве Србије. Иако на површини је идеја нових спортских друштава слична, у питању је кардинална разлика између две идеологије: фашизма и комунизма. Свако поистовећивање и извлачење паралела између ове две идеје једно може произићи из непознавања основе политичке мисли.

нове фискултуре.⁷³² Реорганизација је сасвим сигурно спроведена у свим предратним клубовима у Југославији.

На подручију Србије, према указу министарке просвете Митре Митровић–Ћилас донета је долука о формирању нових и реструктурирању старих спортских друштава. У Хрватској министар народног здравља Александар Кохаровић је био директан: наредио је укидање спортских савеза, подсавеза, жупа и клубова. Две различите одлуке од два различита функционера – права слика хаотичности почетака социјалистичког спорта у Југославији. Но, последица је била иста: преживели су само клубови са „партизанском“ прошлости и у милости комунистичког руководства. Онима другим Фискултурни савез Србије је „осудио рад спортских организација и форма под окупацијом, који су се, изузимајући малобројне случајеве, сви ставили у службу окупатора, покушавајући да пажњу народних маса одврате од борбе против фашизма, пружајући могућност окупатору да преко спортских приредаба стаје у Србији, нашем народу и иностранству, прикаже као нормално“.⁷³³

Имена нових спортских друштава рефлектовала су идеје нове Југославије. Тако наилазимо на *Металац*, *Борац*, *Раднички*, *Слобода*, *Космај*, *Железничар*, *Дрводељац*, *Графичар*, *Поштар*, *Млади ратник*, *Пекар* и наравно *Партизан* и *Црвена Звезда*.⁷³⁴

По идеји, појединац би се учланио у спортско друштво и тамо практиковао све спортове уз основно телесно образовање, и тиме себи осигурао свестрани хармонични развитак. Мора се подвући да у идеји чланство би било на рекреативној бази и рекреација је требала бити основа сваког спортског друштва.

Масовности у спортским друштвима није било ни трага. Највећи део чланства свих друштава чинили су средњошколци јер су имали највише времена за тренирање.⁷³⁵ Осим

⁷³² АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШП-2/2, Извештај Покрајинског Комитета СКОЈ-а за Хрватску 07.11.1945.

⁷³³ Дејан Зеџ, „Почетак изградње социјалистичког спорта у Србији 1944-1945. године“, *Традиција и трансформација: политичке и друштвене промене у Србији и Југославији у 20. веку: зборник радова*. Књ. 1, Уредник Владан Јовановић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2015), 326–327.

⁷³⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-137, Извештај о фискултурном раду 30.06.-30.07.1945; Дејан Зеџ, „Почетак изградње социјалистичког спорта у Србији 1944-1945. године“, *Традиција и трансформација: политичке и друштвене промене у Србији и Југославији у 20. веку: зборник радова*. Књ. 1, 330–331.

⁷³⁵ АЈ, Фонд 836, КМЈ, П-3-д-2/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952.

тога, савршена су база за даљу надградњу професионалног спорта. Дакле, у једној радничкој држави спортска друштва била су махом без радника.

Ако није било свестраности и масовности, било је професионализма, привилегованости и малверзација. Фудбалски савез Југославије је на својој оснивачкој скупштини препознао најбоља друштва: *Динамо* из Загреба, *Хајдук* из Сплита, *Партизан* и *Црвена Звезда* из Београда. Тим друштвима је и приклањана највећа пажња док са друге стране исткао се пример *Пролетера* из Приштине и *Јакића* из Пљевља који су се истакли у купу Маршала Тита а „све што им се пружило било је неколико чланака у нашој дневној штампи.“⁷³⁶

Велики број спортских друштава био је и у дуговима, цифре су ишле и преко 100.000 динара. Немарност у пословању је добрим делом била узрок томе. Нпр. на утакмицама иако је видно било више гледалаца а продато је мало карата. Затим, спортска друштва редовно организују „вечере, банкете, чашћавања“ које са собом свакако носе издатке.⁷³⁷

Друштва су и пратиле финансијске малверзације, „а нарочито у фудбалским клубовима“. Скоро свака друштва имала су ресторане, мензе, бифее чак и киоске преко којих су убирали додатне приходе којима су сасвим сигурно слободно располагала.⁷³⁸ У Крагујевцу и Крушевцу сав приход од кафане у којој се „точни пиће, разни мезетлуци“ ишао је фудбалском клубу.⁷³⁹

Од друштава истицао се на првом месту *Партизан* о коме ће бити засебно поглавље али и *Хајдук*, заправо први војни тим социјалистичке Југославије који се истицао и пре а нарочито током рата. Као војни клуб наставио је са радом и после ослобођења а „обично“ спортско друштво постао је октобра 1945. где је улогу војног друштва преузео *Партизан*. Ипак, на своју „партизанску“ прошлост *Хајдук* се редовно позивао и тиме истицао у односу на остала спортска друштва. Тако, на приредби о развоју физкултурног покрета у Далмацију засебно место припало је *Хајдуку* и нарочито „рад тог

⁷³⁶ АЈ, Фонд 734, ФСЈ, р-1, Стенографске белешке оснивачке скупштине ФСЈ 08.02.1948.

⁷³⁷ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskutlurnog saveza Jugoslavije*, 78.

⁷³⁸ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за физкултуру 03.01.1952.

⁷³⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-61, Извештај екипе са пута у Крагујевачку област 31.10.-15.11.1951.

друштва и његове заслуге за наш физкултурни покрет за време НОБ–а“. На истој линији приликом кандидовања за награде синдиката није пропуштао да напомиње своју партизанску историју већ је и на њој инстистирао.⁷⁴⁰ На основу ње, одмах после *Партизана*, ФД *Хајдук* је на I Конгресу ФИСАЈ-а одликован „за постигнуте резултате и успехе у земљи, у међународним сусретима и за учешће у народноослободилачкој борби“.⁷⁴¹

Осим истакнутих треба имати у виду и борјна спортска друштва која су настала и развијала се у мањим местима, често и селима. Као што смо видели, најчешће су се оријентисала на фудбал, често искључиво на фудбал, али и као таква оживела су спортски живот у крајевима где га раније није било.

Од идеје до реализације спортска друштва рефлектовала су парадокс југословенског социјализма. На папиру свестрана, масовна и свима доступна у реалности добар део њих био је резервисан за поједине и за поједине спортове. Нигде та дисторзија није попримила толике размере као код СД *Партизан* и те размере завређују засебну анализу.

1) СД *Партизан*

„Не можете ви дозволити да они живе у социјалистичкој Југославији и да им се глава претвара у лопту а да ништа друго не раде“.⁷⁴²

Партизан је основан у јесен 1945. године као други физкултурни клуб Југословенске армије. Прво је на кратко то био *Хајдук*. Узор за формирање *Партизана* био је совјетски војни клуб *ЦДКА (Централный Дом Красной Армии)*. Као такав, *Партизан* је био директна манифестација југословенске идеје и требао је као спортско друштво да игра

⁷⁴⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–12, Одлучујем, Комитет за физкултуру 03.03.1948; Фонд 117, ССЈ, ф-138, Главни одбор Јединствених синдиката Хрватске, Централни одбор Јединствених синдиката Југославије, предмет: ФД „Хајдук“ предлог за награду 12.07.1948.

⁷⁴¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Физкултурног савеза Југославије Београд 1947.

⁷⁴² Буро Кладарин (АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–11, IV Пленум ФИСАЈ-а, Стенографске белешке 1948).

велику улогу у процесу изградње југословенског социјалистичког индентитета и социјализма уопште.

Кардинално би погрешно било посматрати *Партизан* само у домену врхунског спорта, *Партизан* је био далеко више од тога. Почео је као фискултурно друштво и као такав настојао да се омасови и постави на свестрану базу. Убрзо се трансформисао у Савез за телесно васпитање који је за циљ имао „подизање телесно и морално здравих и снажних људи“. Трансформација је дошла као круна махом неуспешног пројекта свестраности који се реализовао преко Значке фискултурника а потом Гимнастичког савеза. Тај савез преименован је 1952. године у Савез за Телесно Васпитање *Партизан*. Званично, *Партизан* као Савез за телесно васпитање издвојио се од ФИСАЈ–а, заједно са њим и Планинарски и Стрелачки савез. Практично, већ постојеће спортско друштво *Партизан* спојило се са Гимнастичким савезом. Као такво било је од примарног интереса за државу, створено је да реализује идеје масовности и свестраности а пре свега идеју социјалистичког југословенства. Ослањао се директно да државну помоћ, по оснивању подвучено је „да држава треба да пружи помоћ СТВ *Партизану*“.⁷⁴³

Последично, увек му је даван примат. И по формирању Савета за науку и културу истакнуто је да „нарочито треба пружити озбиљну помоћ масовним фискултурним организацијама као „Партизан“ Савезу за телесно образовање...“.⁷⁴⁴ И Југословенски олимпијски комитет имао је задатак да агитује међу радничком и сеоском омладином за учлањење у СТВ *Партизан*.⁷⁴⁵ Имамо и примера финансирања где се јасно види прво место *Партизана*. У Крагујевачком срезу срески комитет одлучио је да Срески савез, Фонда за механизацију, *Партизан* у Лапову и *Стражевица* у Баточини одвоје средства за помоћ СД *Партизан*.⁷⁴⁶

Партијски руководиоци са функцијама у *Партизану* нису били нарочито активни у самом спортском друштву. Као имена обритурају Светозар Вукмановић Темпо, Коча

⁷⁴³ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за фискултуру 03.01.1952.

⁷⁴⁴ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–1, Записник VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 27.02.1952; *Политика*, 06.01.1952.

⁷⁴⁵ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Записник састанка стручне комисије Југ. Олимпијског комитета и Савеза спортова Југославије 10.10.1952.

⁷⁴⁶ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XV, 5-V/3, Записник са одржаног састанка Пленума Среског комитета КПС Среза крагујевачког 15.02.1952.

Поповић, Пеко Дапчевић, Рато Вујовић Чоче, Мијалко Тодоровић Плави, Владо Мађарић, Божо Шварц, Отмар Креачић Култура, Бранко Шотра, Павле Јовићевић итд.⁷⁴⁷ Ако и нису били активни, свакако су га фаворизовали и *Партизан* је уживао њихову заштиту.

Друштво је требао бити масовано али је делило судбину реализације идеје масовности у југословенском спорту. Пред сам крај временског оквира рада, за 1952. годину, налазимо податак да СТВ *Партизан* броји 125.000 чланова од који активно вежба 105.000. Нарочито је чланство било слабо заступљено у селима.⁷⁴⁸

Ипак, као и такав омогућио је многим бављење спортом и социјалну покретљивост кроз успехе у спорт појединима. Улазак у спортски живот ишао је преко војске, где би се појединци из руралних крајева практично по први пут сусрели са организовано фискултуром. Неки од њих попут сељака Мирка Вујачића или Сушић Борише постали су шампиони.⁷⁴⁹

У домену врхунског спорта *Партизан* је морао бити на врху, узор му је био московски војни тим *ЦДКА*. Такође, морао је бити на врху јер је представљао Југословенску армију, кичму социјалистичке Југославије. У свему том фудбал је био основа: „војним декретом“ најбољи фудбалери Југославије прешли су да играју за новоформиран клуб и одмах се као такав позиционирао као доминантан. Врх државе био је иницијатор али и реализатор овога: нпр. Петру Чајковском је „трансфер“ потписао Светозар Вукмановић Темпо.⁷⁵⁰ Дедијер наводи да се је чак био у опцији трансфер Рајка Митића али да се због тога посвађао са Светозарем Вукмановићем Темпом, који је *Партизан* стављао на прво место који у мемоарима и наводи: „Наставили смо са политиком фаворизовања клуба. Хтјели смо по сваку цијену да буде првак сваке године!“.

⁷⁴⁷ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/3, Записник са састанка Комисије ЦК КПЈ за масовне и друштвене организације 12.04.1952; Дејан Зец, „Почетак изградње социјалистичког спорта у Србији 1944-1945. године“, *Традиција и трансформација: политичке и друштвене промене у Србији и Југославији у 20. веку: зборник радова*. Књ. 1, 333–334.

⁷⁴⁸ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-2/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952.

⁷⁴⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947.

⁷⁵⁰ Davor Kovačić, “Sport u Jugoslaviji kao sredstvo jugoslovenske integracije i hrvatske i srpske nacionalne identifikacije – na primjeru nogometa, najpopularnije sporta u socijalističkoj Jugoslaviji“, *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza: hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenog razvoja dve Jugoslavije 1918-1991*, urednici Bojan B. Dimitrijević i Mario Jareb, (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 215; Davor Kovačić, “Jugoslavenski nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-tih – romantičan početak dekadencije“, *Historijski zbornik*, (Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016), 154.

Уместо Митића, прешао је Јован Језеркић и на првом следећем дербију незадовољство публике било је очигледно.⁷⁵¹

Професионализам је у *Партизан* дошао практично са врха. Као ново друштво није имао подмладак а императив државе био је да његови клубови буду у самом врху југословенског спорта. Као војни клуб, давао је запослења у војсци. Дедијер преноси да је лично Титу навео да голман Фрањо Шоштарић на свом званичном радном месту има „једину дужност да навија сатове у Дому армије“.⁷⁵² Темпо сведочи да су играчима „давали им чинове и запошљавали их као спортске референте у Дому армије, додељивали им станове, до којих се онда тешко долазило“.⁷⁵³

О професионализму у *Партизану* расправљало се на пленуму ФИСАЈ-а још 1948. године. Извесни Ђура Кладарин изнео јавно проблематику новог спортског друштва: „И код наших другова преовлађивало је мишљење да се концентрише што више врхунских фудбалера, и то је ишло тако далеко да у *Партизану* треба да буде до 20 и ако хоћете по 30 људи, да тако кажем, на платном списку.“ Играчи су привлачени привилегијама, лажним запослењима лажним војним роковима што је све са собом играње у *Партизану* носило. Кладарин је био директан: „Имамо ми, рецимо у *Партизану*, фудбалера на платном списку и ту пише: ради у *ЦДЈА*. А он ради толико колико и ви радите, или ја у *ЦДЈА*, толико колико и ви који нисте завирили у *ЦДЈА*. Не можете ви дозволити да они живе у социјалистичкој Југославији и да им се глава претвара у лопту а да ништа друго не раде“.⁷⁵⁴

Цена да им се „глава претвара у лопту“ је плаћена јер је у питању био спољнополитички углед Југославије који је *Партизан*, између осталих, градио. Извештај југословенског амбасадора у Шведској открива много: „Ја сам три године горе и много наших људи долази у Шведску, али *Партизан* је за 10-15 дана учинио много више за пропаганду наше земље него скупа ми сви заједно до доласка *Партизана*“.⁷⁵⁵

⁷⁵¹ Владимир Дедијер, *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина*, (Београд: Просвета, 1969), 219–220; Svetozar Vukmanović-Tempo, *Revolucija koja teče: memoari*, Knjiga treća, (Zagreb: Globus, 1982), 316–317).

⁷⁵² Владимир Дедијер, *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина*, 220.

⁷⁵³ Svetozar Vukmanović-Tempo, *Revolucija koja teče: memoari*, Knjiga treća, 315.

⁷⁵⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице 11, IV Пленум ФИСАЈ-а, Стенографске белешке 1948.

⁷⁵⁵ Исто.

Новом клубу је фалио нови стадион. Стадиона је генерално фалило. Интересовање првенствено за фудбалске утакмице било је велико па се дешавало да карата буде недовољно. Власт је обећавала да „Право на карте за утакмице припада у првом реду радним људима“.⁷⁵⁶ Међутим, у реалности радницима су у најбољу руку дељене карте за стајање, док су седишта била резервисана за „руководиоце и јавне раднике наших савезних државних установа и масовних политичких и друштвених организација, за госте и делегације“.⁷⁵⁷

Петогодишњим планом утемељен је план изградње стадиона. Називан је „Велики стадион“ и предвиђени капацитет је био 80.000 гледалаца на седиштима.⁷⁵⁸ Пројектанти су били Михајло–Мика Јанковић и Коста Поповић.⁷⁵⁹

Изградња је започета јуна 1948. године где су у добровољном раду учествовали и спортисти.⁷⁶⁰ Предрачунска сума цене целокупне изградње износила је 250.000.000 динара.⁷⁶¹ Величину суме можемо сагледати у пређењу са читавим буџетом Комитета за фискултуру нпр. за 1947. годину који је износио 129.000.000 динара.⁷⁶² Дакле, пројекат од прворазредног значаја.

У мемоарима Светозара Вукмановића–Темпа сазнајемо да су против градње стадиона били Коча Поповић, иако је био на челу *Партизана*, и Иван Гошњак. Тито је настојао да смири неспоразум и код њега су се састали где је Гошњак иступио и „нас је оптуживао да градимо велики стадион и трошимо огромна средства у ситуацији када хиљаде официра немају станова“. Темпо наводи да је Тито „нашао“ средње решење: дозволио је изградњу али није дозволио да стадион буде мегаломански.⁷⁶³ У изворима, трагова ове промене и ограничења нема.

Стадион је завршен 1949. године под пуним називом стадион СДЈА Партизан. Предвиђен је био за фудбал, слетове, бокс, кошарку и друге спортске игре. Предвиђени

⁷⁵⁶ *Borba*, 17.10.1948.

⁷⁵⁷ *Borba*, 19.10.1948.

⁷⁵⁸ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 12.

⁷⁵⁹ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, развој, развој*, 265.

⁷⁶⁰ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 16.

⁷⁶¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947.

⁷⁶² АЈ, Фонд 836, КМЈ, П-6-с/2, Преглед рада Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ односно одговарајућих органа народне власти за 1946. годину.

⁷⁶³ Svetozar Vukmanović-Tempo, *Revolucija koja teče: memoari*, Књига трећа, 317.

капацитет од 80.000 гледалаца је омануо: стадион је примао њих 60.000. У комплексу стадиона налазиле су се и продавнице, бифеи, ресторан, хотел, радио центар и телефонска централа. Од спортских пратећих објеката изграђени су биле свлачионице, купатила, гимнастичка сала, сала за бокс, амбуланте и радионице. Наравно, изграђене су и административно–управне просторије.⁷⁶⁴

Главни терен осигуран је од кише „лаким површинским радовима и системом дренаже који истовремено служи и за надводњавање терена у сушним данима“. Поред главног терена играђени су и помоћни терен за фудбал, два тениска терена, два терена за кошарку у базен за пливање.⁷⁶⁵

Од нарочите важности за идеологију социјализма јесте изградња свечане ложе где је публици одмах јасно стављено до знања да су њена врата за оне „без легитимације“ чврсто затворена док је истовремено у штампи стадион представљан као „дело наших радних људи“.⁷⁶⁶

С тим у вези, Милован Ђилас епицентар радње свог контроверзног чланка „Анатомија једног морала“ смешта у ложу „новог и великог фудбалског игралишта“. „Млада жена“, заправо Милена супруга Пеке Дапчевића, први пут је видела ложу и на њу крочила не знајући „ко има и ко нема „права“ да сједи у њој“. Читава драма изопштења „младе жене“ од стране „нове класе“ дешава се у свечаној ложи, сасвим сигурно стадиона ЈНА, док се на терену одвијала фудбалска утакмица. Горе, међу одабранима, атмосфера је била камерна и искрено навијање је било искључено јер би се сматрало „чудним, необичним, чак и несхватљивим у овој ложи људи превећ обузетих државним мислима и државним изгледом да би могли или смјели да се предају таквим наивним наглоностима“.⁷⁶⁷

Због чланка Ђилас је пао али је ложа стадиона ЈНА остала, никад није ни доведена у питање. На њој и око ње у једној социјалистичкој држава заседаће нова „дрвена“ буржоазија и посматрати нове „дрвене“ професионалне спортисте на терену. Изградња

⁷⁶⁴ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 15–16.

⁷⁶⁵ *Исто*, 16.

⁷⁶⁶ *Политика*, 09.10.1949, 03.11.1949.

⁷⁶⁷ Milovan Đilas, "Anatomija jednog morala"; Доступно у: Momčilo Đorgović, *Đilas: verinik i jeretik*, 325–339.

ложе на таквом стадиону, никако се не треба олако узимати у обзир већ се треба и сагледати фукоовском контексту „рођења затвора“.⁷⁶⁸

Критика *Партизана* је дошла са врха генералном критиком врхунског спорта – Писмом Централног комитета „О стањима и задацима у физкултури“, које ћемо детаљније анализирати код разматрање те проблематике. Што се тиче *Партизана*, у Писму партијским и масовним организацијама, нарочито Народној омладини, замерено је што се нису довољно бавили физкултуром и сугерисано да се више ангажују „нарочито на стварању организације *Партизан*. Стихијски спорт, или „дивљу физкултуру“ како је назван у писму, *Партизан* је требао да обухвати својом организацијом и тиме Савез за телесно васпитање омасови.⁷⁶⁹

Партизан је једино друштво које се у писму ЦК помиње и у самом тексту дат му је несумњив примат али и исцртана разлика у односу на спортска друштва и Савеза за телесно васпитање: „Погрешну и скоро искључиву оријентацију само на спортове, на искључиво квалитетне екипе и рекордере – појединце, треба у првом реду да замени брига и старање партијских и друштвених организација и органа власти за развој масовне физичке културе народа. *Партизан* – Савез за телесно васпитање, као најмасовнија физкултурна организација треба да буде база за свестрану физичку културу народа и да у своје редове окупи највећи број радничке, сељачке и школске омладине. Зато је задатак партијских и масовних организација да помогну оснивање организација *Партизана* у свим нашим предузећима, школама, установама и селима. *Партизану* би морали што пре уступити и бивше соколске домове.“⁷⁷⁰

Писмо је уздрмало духове југословенског спорта. Реаговао је и председник *Партизана*, Јосип Рус, који је потврдио линију Писма – „*Партизан* треба да буде база за свестрану физичку културу народа“.⁷⁷¹ За БиХ имамо податке да је у 13 срезова одржана оснивачка скупштина *Партизана* одмах после писма а да се у осталим врше припреме.

⁷⁶⁸ Мишел Фуко проучавајући улогу моћи у друштву анализирао је затворе као тоталитарне институције у чијем функционисању је архитектура самих затвора била један од потпорних стубова. Ове тезе сежу и даље: на све објекте у којима се прелама државна моћ, од школа и болница до стадиона. Више о филозофији затвора у: Мишел Фуко, *Надзирати и кажњавати: рођење затвора*, (Београд: Просвета, 1997).

⁷⁶⁹ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централно Комитета „О стању и задацима у физкултури“ 02.02.1952.

⁷⁷⁰ Исто.

⁷⁷¹ *Политика*, 10.02.1952.

Уписано је и 1.820 нових чланова. Међутим, проблем је био у недостатку кадрова који би *Партизан* у срезовима организовали. Помиње се Босанско Грахово и Кладуша као срезови без иједног кадра који би био за адекватан за тај задатак. Наравно, срески комитети организовали су семинаре али познавајући проблематику образовања нових кадрова, решење није било извесно у скорије време.⁷⁷²

Идеја СТВ *Партизана* апсолутно је социјалистичка. У себи садржала је масовност и свестраност као јасно формулисане императиве и на основу њих савез је формиран. На изванредан начин представља континуитет са Значком физкултурника и нарочито са Гимнастичким савезом. Исто тако, на изванредан начин представља и континуитет у неуспелим покушајима југословенских власти да изграде социјалистички спорт, јер и масовност и свестраност у СТВ *Партизану* биле су заступљене само у идеји а на терену евидентни су сви они процеси развоја „класичног“ капиталистичког спорта.

Нигде то није евидентније него на пољу врхунског спорта *Партизана*. Писмо није променило ништа, нити се те теме дотакло. Врхунски *Партизан* био је манифестација идеје Југославије, њене војске и њеног јединства и као такав није смео бити угрожен императивима попут масовности, аматериза и свестраности. Тиме, врхунски Партизан стајао је мимо идеје социјализма која га је парадоксално створила.

⁷⁷² АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ О стању и задацима у физкултури (у БиХ) 31.01.-23.10.1952.

3. Кадровска политика у југословенском спорту

1) Ко су ти људи?

Дотадашњи професионални револуционари, потоњи герилци, нашли су се у улози државника. За изградњу и обнову Југославије под кишобраном идеологије социјализма били су потребни и нови кадрови. Спорт као један значајни сегмент државе није могао бити препуштен стихији, старим кадровима и непровереним новим лицима. Он је морао бити под чврстом контролом партије.

У Краљевини практично се тек започело са планском изградњом кадрова оснивањем Школе за физкултуру. Доминатно, кадрови су били соколски и владали тим системом вежбања. Осим техничких апсеката треба имати у виду и идеолошки где су ти кадрови врло вероватно усвојили и соколску идеологију. Револуција је настојала да буде потпуна, да се нова Југославија гради из темеља али исто тако да у току пет година се већ виде значајни резултати те изградње. Циљеви су били високи, реалност на терену као што смо видели изузетно отежавајућа и у тим околностима је започета кадровска политика у југословенском спорту.

Почнимо од врха. Јосип Броз Тито итекако се интересовао и активирао на пољу спортске политике. Народној омладини дао је задатак вежбања али и пропагирања нове физкултуре. Лично је примио делегације фудбалског тима *Хајдук*, Стрелачког савеза и представнике ловаца. По расформирању разговарао је о постигнутим резултатима са представницима Комитета за физкултуру.⁷⁷³ Других, конкретнијих, делатности Тита на пољу спорта нема.

Главни идеолог социјалистичког спорта био је и главни идеолог југословенског социјализма – Едвард Кардељ. Идеолошко утемељење доминантно је дефинисано

⁷⁷³ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/39, Пријем чланова фудбалског тима сплитског „Хајдука“ код Маршала Тита, Београд 20.11.1949; II-3-d-2/4, Пријем делегације Стрелачког савеза Југославије код Маршала Тита, Бриони 24.07.1949; II-2/43, Пријем представника физкултурника Југославије и раних колектива за производњу физкултурних и спортских реквизита код Маршала Тита с делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита, Београд 05.01.1950; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, Књига IV, (Загреб: Напријед, 1959), 234–235; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, Књига V, 349–351.

непосредно пред I Конгрес Фискултурног савеза Југославије 1947. године. Делегацију Савеза примио је Кардељ у свечаној дворани Савезне владе пре заседања Конгреса. Узео је реч први и трасирао пут развоја новог спорта. Тај говор смо анализирали јер представља идеолошку основу новог спорта. Уз угла кадровске политике значајно је салгедати природу тог састанка: одржан је дан пред Конгрес и прву реч узео је Кардељ. Тиме јасно је позиционирао себе као главног идеолога иако су у делегацији било низ стручњака, нпр. Мирослав Креачић и Бранко Полић.⁷⁷⁴ Треба истаћи да до тада Кардељ није показивао нарочито интересовање за спорт, како на личном, тако и на политичком плану.

Кардељевој линију пратио је и Милован Ђилас. У реферату „О нашој фискултури“ 1947. године замерио је на копирању СССР–а и навео да се због тога упало у „организациону збрку“. На линији идеологије масовности акценат је ставио на старијим људима и императиву ширења спорта међу читавом популацијом. Први човек АГИТПРОПА закључује узвиком: „Фискултуру за народ – а не само за омладину!“⁷⁷⁵

Преко нацрта Статута Народне омладине налазимо трагове и ангажовања на пољу спорта Моше Пијадеа. Примедбу је ставио на члан 23. који гласи: „Народна омладина свестрано помаже рад на физичком одгоју омладине. Она настоји да сваки члан Народне омладине буде активни фискултурник и у свему помаже рад фискултурних организација, нарочито у погледу подизања фискултурне свести фискултурника“. Пијаде је прецртао фискултурне и додао „политичке свести фискултурника“. Примедбе су прихваћене, очигледно да се у програму иде шире, ван фискултуре. Тако, у члану 24. („Народна омладина активно ради на томе да се омладини обезбеди здрав одмор и фискултурна забава“) прецртано је „фис“ и тиме остало „културна забава“.⁷⁷⁶ Пијаде је очигледно имао широко и исправно схватање спорта као дела културе и интегралног сегмента просветитељства али даљег његовог ангажовања по питању спорта у изворима нема.

Из врха власти са званичном функцијом у спорту био је Коча Поповић. Вероватно по службеној дужности, као начелник Генералштаба постао је оснивач и први председник спортског друштва *Партизан*. Иако на челу највећег спортског друштва, Коча се у спорт

⁷⁷⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд 1947.

⁷⁷⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–8, О нашој фискултури – друг Ђидо.

⁷⁷⁶ АЈ, Фонд 506, ЦК СКЈ, Љ-1/22, 1948, Пројекат статута НОЈ са примедбама.

није мешао. Павел Опавски, који се као први дипломац ДИФ–а кретао у врховима спортских руководстава, наводи да је само једанпут видео Кочу, и то на скијању на Јахорини. Занимљиво, наводи да је код успињаче била гужва и да је био велики ред. Неколицина њих из Централног комитета је ишло преко реда а Коча није хтео већ је уредно чекао, као и остали „обични“ народ. Опавски такође наводи да га никад није видео на ДИФ–у или да је нешто писао или говорио о спорту.⁷⁷⁷ Кошаркаш Чедомир Стојичевић наводи да је понекад виђао Кочу да посматра кошаркашке утакмице на Калемегдану. Опет, као гледалац а не функционер.⁷⁷⁸ Потврду тога налазимо и у легату Коче Поповића и Лепе Перовић где се не налази ни трагови икаквог политичког бављења спортом.⁷⁷⁹

Конкретно, из врха власти спортском политиком се прво бавио Рато Дугоњић који је обављао функцију председника Савеза спортова Југославије а пре тога функцију председника Управног одбора Фудбалског савеза Југославије. Уз то, Дугоњић је био и секретар ЦК СКОЈ–а и председник УСАОЈ–а, што је представљало уобичајно али и погрешно поистовећивања спорта са омладином.⁷⁸⁰

У спортској политици био је истакнут и Владимир Дедијер. Обављао је и званичне функције: члан Извршног одбора ФИСАЈ–а и председник Савеза спортова Југославије.⁷⁸¹ Дедијеру, као особи врло блиској врху власти, ако не и у самом врху, ће бити упућено и непотписано писмо, својеврсна претеча Писма ЦК, о чему ће бити више речи.

После Дедијера, председник Савеза спортова био је Вељко Мићуновић, уједно и заменик министра унутрашњих послова. Уочљиво је да је спортска функција била у другом плану а тиме и читав спорт у позадини. После Мићуновића ту функцију је преузео Милијан Неоричић председник Народне омладине Југославије, где је опет спорт повезиван са омладином.⁷⁸²

⁷⁷⁷ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов)

⁷⁷⁸ Интервју Чедомира Стојићевића 20.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића)

⁷⁷⁹ АГБ, Породочни фонд – легат: Коча Поповић и Лепа Перовић (КПЛП). Кутија 2, 25, 26, 35.

⁷⁸⁰ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 317; *Билтен фудбалског савеза Југославије*, 08.12.1948.

⁷⁸¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–9, ФИСАЈ – ДИФ наставно одељење 1947/48; Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 317.

⁷⁸² Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 317.

Када се расформирао Комитет за физкултуру и спорт ставио под окриље Савета за науку и културу, у спортску политику укључио се и Родољуб Чолаковић. Углавном је остајао у оквирима функције и акцентовао школовање нових кадрова и положај средњих физкултурних школа, ДИФ–а и физичког васпитања у оквиру просвете.⁷⁸³

Коначно, ту је и писмо Централног комитета „О стању и задацима у физкултури“. Писмо смо већ дотакли али детаљније ћемо анализирати код врхунског спорта. За кадровску политику значајно је као сведочанство о уплитању самог врха власти, Централног комитета, у спортску политику државе.⁷⁸⁴

Врх државе морао је бити дубоко уплетен у спортску политику и бити практично први кадар у спорт. Испод њих налазили су се спортски руководиоци, председници, директори и секретари савеза. Нов спорт оформљен је 1945. и било је потребно поставити нове руководиоце који би га градили на научним основама али у социјалистичком руху. Сагледајмо како је текла расподела функција у југословенском спорту.

Почнимо опет од врха. За председника Комитета за физкултуру именован је Славко Комар, првоборац, који је истовремено био генерални секретар Централног већа Народне омладине Југославије.⁷⁸⁵ Дакле, дупла функција где је ова спортска у другом плану и одмах повезивана са омладином. Подсећања ради, социјалистички спорт требао је бити својина сваког човека, без обзира на година а не само луксуз омладине. Овим гестом поистовећивање омладине са спортом, и суштински синкретизовање два одвојена сектора, на самом старту је омело масовну и суштински социјалистичку спортску политику.

На самом врху налазио се и Мирослав Креачић, такође првоборац и омладински руководиоцац – члан ЦК УСАОЈ–а.⁷⁸⁶

Као декан, тј. директор, ДИФ–а утицајан је био и Бранко Полић. Између два рата студирао је у Берлину а дипломирао је у Варшави на Централном институту за физичко васпитање. Један је од првих теоретичара физичке културе у Југославији и као такав

⁷⁸³ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–1, Записник VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 27.02.1952.

⁷⁸⁴ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централног Комитета „О стању и задацима у физкултури“ 02.02.1952.

⁷⁸⁵ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 236. АЈ, Фонд 321, КФ, ф–1, Влада ФНРЈ 10.10.1946.

⁷⁸⁶ Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 236, 318.

представљао је и ретког школованог кадра, кадра који је био заступљен и у краљевини као и у социјалистичкој Југославији.⁷⁸⁷

Испод њих налазило се низ имена која су управљала југословенским спортом. Потребно је детаљније да сагледамо те кадрове ради дубље анализе кадровске политике. Почнимо од I Конгреса ФИСАЈ–а 1947. године. Као што смо напоменули, пре конгреса делегација ФИСАЈ–а имала је састанак са Кардељом када је он дефинисао правац развоја спорта. Вође делегације били су чланови секретаријата Централног одбора ФИСАЈ–а: Рато Дугоњић, Мирослав Креачић, Неда Кромпотић и Бранко Полић. Осим њих делегацију су сачињавала још 15 лица, махом спортских функционера али и Рајко Митић (фудбалер), Просинек Август (атлетичар) и представник Јулијске Крајне Турк Данило. На конгресу је изабрано радно председништво у коме је осим спортских стручњака био и потпуковник Швоб Винко, помоћник начелника политичке управе ЈА. Што смо већ поменули, као члан Извршног одбора ФИСАЈ–а налазимо и Владимира Дедијера.⁷⁸⁸

Као што професионализма није смело бити међу спортистима, тако није ни међу руководиоцима. Кадар је морао бити на аматерској основи, тј. руководити спортом у слободно време после главног задужења, тј. занимања. Форма је формулисана резолуцијом „О наредним задацима физкултурних организација“ из 1950. године: „У свим физкултурним организацијама почев од савеза до друштва укинути професионалне руководеће функције. Професионални кадар у нашим организацијама може бити само инструкторски са неопходним административним особљем а у друштвима домари, чувари игралишта, економи и сл.“⁷⁸⁹ У бити, једна катастрофална одлука која ће имати погубне последице по југословенски спорт.

Да би сагледали дубину те последице, те проблематике кадрова, морамо да анализирамо функционере савеза и њихове професије мимо спорта. Зарад тога преносимо у целости дуги и исцрпни списак чланова јер тек сагледавањем тих имена, кратких карактеристика и занимања кадровска политика ће бити јаснија. Следи дугачки низ

⁷⁸⁷ „In Memoriam Branko Polić”, *Fizička kultura*, 37, 1983, 330,

⁷⁸⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије 1947. године; АС, Републички завод за спорт 1945–1982, број архивске јединице–9, ФИСАЈ – ДИФ наставно одељење 1947/48.

⁷⁸⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, Резолуција о наредним задацима физкултурних организација 1950. година.

наизглед безначајних имена, али која осликавају проблематику кадровске политике. Почнимо од врха, Фискултурног савеза Југославије.⁷⁹⁰

Табела 12. Кадрови Фискултурног савеза Југославије.

Фискултурни савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Миша Павићевић	Секретар ССЈ	Да	Не
Потпредседници	Иван Шибл	Генерал–мајор	Да	Не
	Јозо Бачић	Члан Бироа ЦК НОЈ–а	Да	Не
Генерални секретар	Мирослав Креачић	-	Да	Да
Секретар за кадрове	Владимир Спајић	-	Да	Да
Чланови Извршног одбора	Др Ивко Пустишек	Начелник Министарства спољних послова	Да	Не
	Неда Кромпотић	Секретар Гимнастичког савеза Југославије	Да	Не
	Виктор Врховац	Секретар Фудбалског савеза Југославије	Да	Не
	Др Ратко Виличић	Мајор	Да	Не
	Сава Обрадовић	Члан ЦК НОЈ–а	Да	Не
	Перо Лозица	Руководилац	Да	Не

⁷⁹⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–22, Списак чланова извршног одбора Фискултурног савеза Југославије.

		Фискултурног одељења ССЈ		
	Слободан Цекић	Потпуковник	Да	Не
	Немања Марковић	Министар финансија НРС	Да	Не
	Густав Влахов	Помоћник министра иностраних послова	-	Не
	Вуле Мићуновић	Генерал–мајор	Да	Не
	Бранко Полић	Директор ДИФ–а	Да	Не
	Радивоје Марковић	Начелник Радио Комитета	Кандидат	Не
	Златко Пинтар	Професор са службом у Сплиту	Да	Не
	Божо Шварц	Мајор са службом у Амбасади у Шведској	Да	Не
	Бора Стојадиновић	Руководилац Међународног одељења	Да	Не
	Ариф Тановић	Руководилац Пропагандног одељења	Да	Не

Врх југословенског спрота био је састављен од искључиво чланова КПЈ (осим Радивоја Марковића који је био у статусу кандидата). Само њих петоро је професионално радило, тј. управљање југословенским спортом им је било примарно занимање. Други, као што видимо могли су бити мајори, министри финансија или помоћници министра иностраних послова што их није спречавало да држе најважнију функцију у југословенском спорту. Како и по којим критеријумима су добијали те позиције које су

обављали непрофесионално остаје отворено питање. Који је квалитет – стручност тих кадрова и колико је било њихово залагање на том „спортском“ задужењу можемо наслутити – никакво. Но, ово је само врх леденог брега, морамо отићи до подножија. Сагледајмо и остале подсавезе, почнимо од Гимнастичког:⁷⁹¹

Табела 13. Кадрови Гимнастичког савеза Југославије.

Гимнастички савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Мијалко Тодоровић	Министар пољопривреде ФНРЈ	Да	Не
Подпредседници	Мића Ракић	Члан Бироа ЦК НОЈ–а	Да	Не
	Мирослав Креачић	Генерални секретар ФИСАЈ–а	Да	Не
	Перо Лозица	Руководилац Фискултурног одељења ССЈ	Да	Не
	Бранко Полић	Директор ДИФ–а	Да	Не
Секретар	Неда Кромпотић	-	Да	Да
Начелник	Др Иво Пустишек	Начелник Министарства иностраних послова	Да	Не
Организациони секретар	Слободан Новоградић	-	Да	Да
Секретар за кадрове	Слободан Ивовић	-	Да	Да
Заменик начелника	Бранислав	-	Да	Да

⁷⁹¹ Исто.

и референт за Значку фискултурника	Марковић			
Начелница	Милица Шепа	Наставник ДИФ--а	Не	Не
Руководилац Комисије за чланове	Сава Кантарџић	Ради у фискултурном одељењу ССЈ	Да	Не
Руководилац комисије за чланице	Јелка Бан	Није члан КПЈ	Не	Не
Руководилац комисије за омладинке	Душица Радивојевић	Наставник фискултуре у гимназији	Не	Не
Руководилац Комисије за пионире, пионирке и подмладак	Емил Вукотић	Наставник фискултуре	Не	Не
Руководилац Комисије за пионирке и пионирски подмладак	Јозефина Тавчар	Ради у ЦК НОЈ--а	Да	Не
Председник Одбора за спортску гимнастику	Рафаело Бан	Капетан	Кандидат	Не

Дакле, на нижем нивоу било је могуће обављати високу спорту функцију а не бити члан КПЈ. Опет увиђамо да је председник савеза Мијалко Тодоровић што је за савез вероватно било значајно, јер је имао свог човека у врху власти. С друге стране, то говори о

стању у спорту и угледу који је спорт уживао у Југославији када је тако нешто пожељно или потребно. Колико министар пољопривреде је стручан за гимнастику и није потребно даље коментарисати. Силне функције, озбиљних назива и одговорности обављали су људи непрофесионално где се мора поставити питање колико је имао времена нпр. др Ивко Пустишек као начелник Министарства иностраних послова да и обавља функцију начелника Гимнастичког савеза Југославије? Од спортских стручњака увиђају се дупле или тродупле функције: нпр. Бранко Полић осим што управља ДИФ-ом је и члан извршног одбора ФИСАЈ-а и потпредседник Гимнастичког савеза Југославије. На делу један неозбиљан и неодговоран приступ спортским функцијама које су се делиле као да су у питању почаст или су део хобија за појединца. Но, ни то није све, сагледајмо Фудбалски савез Југославије:⁷⁹²

Табела 14. Кадрови Фудбалског савеза Југославије.

Фудбалски савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Рато Дугоњић	-	Да	Не
Потпредседник	Вељко Зековић	-	Да	Не
	Микица Арсенијевић	Инг. ради у Министарству железница ФНРЈ	Не	Не
	Иван Шибл	Генерал-мајор	Да	Не
Генерални секретар	Виктор Врховац	-	Да	Да
Чланови Извршног одбора	Ђуро Кладарин	Генерал-мајор	Да	Не
	Јозо Бачић	Члан Бироа ЦК НОЈ-а	Да	Не

⁷⁹² Исто.

	Др Михаило Андрејевић	Шеф II Интерне клинике	Не	Не
	Коста Поповић	Архитекта, ради у Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ	Да	Не
	Душан Благојевић	Новинар	Да	Не
	Радослав Ракић	Капетан	Да	Не

Фудбалом су руководили непрофесионални генерал–мајори, капетани, новинари, архитекте али и инжењери који су и радили у струци, у Министарству железница. Очито да су железнице значајније а функције у спорту се деле по нахођењу и обављају аматерски. Врло вероватно све ове „непрофесионалне“ особе су се ретко појављивале на својим дужностима у Фудбалском савезу и сав посао је пао на генералног секретара који једини ради професионално. Идемо даље, Стрелачки савез Југославије:⁷⁹³

Табела 15. Кадрови Стрелачког савеза Југославије.

Стрелачки савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Љуба Вучковић	Генерал–лајтант	Да	Не
Потпредседник	Пера Цестник	Професор	Да	Не
	Јован Тодоровић	Потпуковник на раду у Генералштабу	Да	Не
Секретар	Момир Марковић	-	Да	Да
II секретар	Милун Стефановић	-	Да	Да

⁷⁹³ Исто.

Чланови извршног одбора	Владимир Водопивец	Пуковник на раду у Генералштабу	Да	Не
	Љуба Константиновић	На раду у Фискултурном одељењу ССЈ	Да	Не
	Ката Поцкова	Члан извршног одбора АФЖ–а	Да	Не
	Немања Марковић	Министар финансија НРС	Да	Не
	Влада Обрадовић	Члан ЦК НОЈ–а	Да	Не
	Мирко Тепавац	Секретар Савеза Бораца Југославије	Да	Не
	Миле Јовићевић	Ради у Извршном одбору Народног фронта Југославије	Да	Не
	Драган Миловановић	Фотограф	Не	Не
	Драган Тошнић	Ради у Министарству унутрашњих послова ФНРЈ	Да	Не
	Жика Јовановић	Начелник Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ	Не	Не
Жоже Черина	Потпуковник Народне Милиције	Да	Не	

	Јован Кратохвил	Студент, ради у Савезу ликовних уметника	Да	Не
	Ђорђе Срећковић	Судија окружног суда, члан КПЈ	Да	Не
	Тихомир Јањић	Начелник Одељења унутрашњих послова ИНО–а	Да	Не

Очекивано за стрелаштво, уочљива је извесна милитаризација. Као председника налазимо генерал–лајтанта као и многа друга војна лица на осталим функцијама. Опет вероватно сав посао падао је на секретаре Момира Марковића и Милуна Стефановића који су једини радили професионално. До које мере је власт била у стању да деградира спортске професије показује чланство Јована Кратохвила – студента. Не само да је био студент већ је радио у Савезу ликовних уметника а чланство у Извршном одбору Стрелачког савеза Југославије му је вероватно било као хоби, или успутно, између учења за испите. Наравно, био је члан КПЈ. Стрелаштво је имало примат наспрам осталих спортова, услед милитаризације што ћемо детаљније сагледати у засебном поглављу посвећеном том феномену, али у кадровској политици био је исти неозбиљни приступ. Власт је истински полагала на развој стрелаштва али је исто тако ниподаштавала струку која би тај спорт развила. Идемо и даље, сагледајмо докле је оваква катастрофална кадровска политика могла да одведе. На реду је Планинарски савез Југославије.⁷⁹⁴

Табела 16. Кадрови Планинарског савеза Југославије.

Планинарски савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу

⁷⁹⁴ Исто.

Председник	Влада Поповић	Професор, начелник Президијума ФНРЈ	Да	Не
Секретар	Др Жига Водоушек (нечитко у оригиналу – Н.М.)	Помоћник министра	Да	Не
Организациони секретар	Бојан Шпицар	Начелник Министарства рада ФНРЈ	Да	Не
Чланови Извршног одбора	Бошко Ивановић	Службеник Државне контроле ФНРЈ	Да	Не
	Милош Нишавић	Начелник Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ	Не	Не
	Милутин Константиновић	Начелник Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ	Да	Не
	Зора Стојковић	-	Да	Да
	Др Киовски Руди	Помоћник генералног директора ДОЗ–а	Да	Не
	Јозе Шулинц	Службеник Министарства трговине НРС	Не	Не
	Милан Рончевић	Службеник Министарства рада ФНРЈ	Да	Не
	др Перушек Милан	Помоћник председника Комитета народног	Да	Не

		здравља		

У Планираском савезу не налазимо ни секретаре да раде професионално, тек једног члана Извршног одбора. Међу осталим функцијама налазимо помоћнике министра, професоре, службенике итд. Истичу се два спортска функционера али где им је задужење у Планираском савезу друга непрофесионална функција. Дакле, још неозбиљнији приступ са само једним професионалцем. Сагледајмо Атлетски савез:⁷⁹⁵

Табела 17. Кадрови Атлетског савеза Југославије.

Атлетски савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Бранко Драшковић	Директор „Политике“	Да	Не
Потпредседници	Божо Шварц	Мајор, ради у Амбасади у Шведској	Да	Не
	Вељко Угринић	Председник Атлетског савеза Хрватске	Не	Не
	Милан Ковачевић	Студент стипендиста, председник Атлетског савеза Србије	Да	Не
	Драгош Стевановић	Директор Фискултурне школе у Земуну	Да	Не
Секретар	Луцијан Ковачић	-	Не	Да
Међународни секретар	Артур Такач	Капетан, на дужности ЦДЈА	Да	Не
Референт за	Јелка	Службеник ФИСАЈ-а	Да	Не

⁷⁹⁵ Исто.

идеолошки рад и пропаганду	Каралић			
Референт за кадрове	Јоже Малић	Капетан на дужности у Одељењу за физкултуру Генералштаба	Да	Не
Референт за здравствену службу	др Војин Смодлак	Доцент ДИФ-а	Не	Не
Референт за евиденцију и статистику	Рачић Марко	Службеник ЦДЈА	Да	Не
Инструктор	Матилда Мочник	-	Да	Да

Опет, врло вероватно сав посао је падао на секретара и инструкторку који су једини радили професионално. Уочава се да као „непрофесионални“ потпредседници се налазе и председници Атлетског савеза Хрватске и Србије где је питање колико су те две функције компатибилне. Да ствар буде гора, председник Атлетског савеза Србије, и потпредседник Атлетског савеза Југославије, особа одговорна за физичко васпитање хиљада поклоника овог спорта је „студент стипендиста“! Изнад себе овај студент имао је директора *Политике* где можемо претпоставити колико су стручни били састанци и доношење одлука на највишем нивоу у атлетици. На реду је Смучарски (Скијашки) савез Југославије.⁷⁹⁶

Табела 18. Кадрови Скијашког савеза Југославије.

Смучарски (Скијашки) савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу

⁷⁹⁶ Исто.

Председник	Иво Фрол	Помоћник Министра за науку и културу Владе ФНРЈ	Да	Не
Потпредседници	Жоже Швигељ	Пуковник на раду у Генералштабу	Да	Не
	Франц Примуџић	Председник Смучарског савеза Словеније	Да	Не
	Милош Нишавић	Начелник Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ	Не	Не
Секретар	Душан Сенчар	Инспектор Савезне контролне комисије	Да	Не
Чланови извршног одбора	Милутин Константиновић	Начелник Комитета ФНРЈ	Да	Не
	Душан Стефановић	Потпредседник Планске комисије ИНО–а	Да	Не
	Драгутин Глишић	Студент технике последње године, стипендиста	Не	Не
	Драго Цвијетић	Службеник Инвестиционе банке ФНРЈ	Кандидат	Не
	Љубиша Нишавић	Службеник ФИСАЈ–а	Не	Не
	Стеван Станић	Студент технике V године, стипендиста	Не	Не
	Милутин Богосављевић	Студент технике IV година, стипендиста	Не	Не

	Драган Савић	Студент медицине V година, стипендиста	Не	Не
	Сава Влајнић	Службеник Одељења за фискултуру Министарства Народне одбране	Не	Не

Ниједан професионалац у врху Скијашког савеза! Како за очекивати функционисање и развитак скијашког спорта, спорта који је власт сврстала у спортове првог реда, без иједног професионалног службеника у врху савеза? Уместо тога имамо четири студента где се наводи на којој су години студирања, ваљда да би тиме неки кредибилитет постојао. Сви они су наравно стипендисти и од тога живе, тј. студирају, а високу функцију члана извршног одбора Скијашког савеза Југославије обављају без надокнаде, успутно, вероватно између испита. Идемо даље, Пливачки савез Југославије.⁷⁹⁷

Табела 19. Кадрови Пливачког савеза Југославије.

Пливачки савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Иво Кокоч (нечитко у оригиналу – Н. М.)	Помоћник министра рада ФНРЈ	Да	Не
Потпредседници	др Ратко Виличић	Мајор	Да	Не
	Перо Лозица	Руководилац Фискултурног одељења	Да	Не

⁷⁹⁷ Исто.

		ССЈ		
Секретар	Анте Ламбаша	Поручник на раду у Фискултурном одељењу Генералштаба	Да	Не
II секретар	Никша Лозица	-	Да	Да
Чланови Извршног одбора	Ђуро Мрђан	Виши прави референт Јавног тужилаштва ФНРЈ	Да	Не
	Кићо Пазиновић	Виши прави референт Јавног тужилаштва ФНРЈ	Да	Не
	Божо Гркинић	Поручник на раду „Партизан“ ЦДЈА	Не	Не
	Гркур Цвиличевић	Службеник Министарства иностраних послова, Виши прави референт Јавног тужилаштва ФНРЈ	Да	Не
	Божо Дрезга	Мајор УДБ-е за Југославију, Виши прави референт Јавног тужилаштва ФНРЈ	Да	Не
	Предраг Мицулинић	Капетан, Виши прави референт Јавног тужилаштва ФНРЈ	Да	Не
	Адолф Брадарић	Инспектор Контролне комисије ФНРЈ, Виши прави референт Јавног тужилаштва ФНРЈ	Да	Не

	Миомир Прокић	Студент технике, стипендиста	Не	Не

У Пливачком савезу имамо једног професионалца, и то другог секретара. Помоћник министра рада ФНРЈ осим тог задужења стиже и да води овај савез. У Извршном одбору налазимо и мајора УДБ–е! Сада већ по правилу налазимо и студента технике где очито тај факултет је одличан у производњи кадрова у спорту и то за највише и најодговорније позиције. Сагледајмо сада и стање у нешто мањим савезима. Почнимо од Бицикличког:⁷⁹⁸

Табела 20. Кадрови Бицикличког савеза Југославије.

Бициклички савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Слободан Босиљчић	Комадатн Штаба омладинских радних бригада у Новом Београду	Да	Не
Потпредседници	Рудолф фикет	Занатлија електромеханичар	Да	Не
	Стане Плешко	Управник Плинарне Љубљане	Да	Не
	Ратко Полић	Потпуковник, начелник Дома ЦДЈА „Партизан“	Да	Не
Секретари	Бранко Суботић	-	Кандидат	Да
	Радослав Пауновић	Секретар Обласног фискултурног одбора	Да	Не

⁷⁹⁸ Исто.

		Београдске области		
Технички референти	Коста Антоновић	Привредни пословођа у „Народном магацину“	Не	Не
Референт за међународна питања	Марко Дражић	На раду у фискултурном одељењу ССЈ	Да	Не
Референт за пропаганду	Стеван Миксић	Наченик Комитета за фискултуру Владе НРС	Да	Не
Референт за здравље	др Павле Вићентијевић	Капетан	Не	Не
Референт за судије	Коста Столић	Књиговођа трикотаже „Авала“ Земун, није члан КПЈ, не ради професионално	Не	Не

Опет усамљени професионалац на позицији секретара. Осим тога уочавамо да потпредседник савеза може бити и занатлија електромеханичар. Надређени свим судијама бициклизма у Југославији може да буде и књиговођа једне трикотаже. Сагледајмо Кошаркашки савез:⁷⁹⁹

Табела 21. Кадрови Кошаркашког савеза Југославије

Кошаркашки савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	др Ђан Поповић	Пуковник – Војна болница	Да	Не
Потпредседници	Зоран Жујовић	Ради у Агитпроп ЦК НОЈ–а	Да	Не

⁷⁹⁹ Исто.

	Шиме Смољан	Студент, стипендиста	Да	Не
Секретар	Димитрије Крстић	Руководилац Финансијско- материјалног одељења ФИСАЈ-а	Да	Не
Технички референт	Стеван Чоловић	-	Не	Да
Референт за кадрове	Милан Лазаревић	Службеник Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ	Не	Не
Финансијско- материјални референт	Света Шапе	Поручник Фискултурног одељења Генералштаба	Кандидат	Не
Референти за статистику	Вељко Ронац	Службеник управе Народне милиције	Не	Не
	Гојко Радојковић	Службеник Министарства лаке индустрије	Не	Не
Референти за пропаганду	Слободан Новоградић	Организациони секретар Гимнастичког савеза Југославије	Да	Не
	Здравко Ковачић	Ради у Фискултурном одељењу ССЈ	Да	Не

Један професионалац и то на позицији техничког референта. Као потпредседника налазимо и студента, стипендисту и наравно и члана КПЈ. Статистиком у кошарци бавили су се и управник Народне милиције са службеником Министарства лаке индустрије. Занимљив је и Слободан Новоградић који професионално ради у Гимнастичком савезу као

организациони секретар али стиже и да „волонтира“ у Кошаркашком савезу као референт за пропаганду. На реду је Боксерски савез.⁸⁰⁰

Табела 22. Кадрови Боксерског савеза Југославије.

Боксерски савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Густав Влахов	Помоћник министра иностраних послова	Да	Не
Потпредседници	Никола Перош	Начелник Комитета за фискултуру НР Хрватске	Да	Не
	Бранислав Павковић	Мајор Управе Народне милиције	Да	Не
Секретар	Радивоје Марковић	Начелник Радиокомитета	Кандидат	Не
Технички референт	Никола Адамовић	-	Не	Да
Референт за пропаганду	Бошко Станишић	Заменик главног уредника „Нашег спорта“	Да	Не
Финансијско-материјални референти	Милоје Сремачки	Службеник Просветног одсека ИНО-а	Да	Не
	Тихомир Папић	Инструктор ССЈ	Да	Не
	Ђорђе Вељковић	Наставно-спортски секретар Градског фискултурног одбора	Да	Не
Референт за судије	Влада Чобановић	Боксерски тренер	Не	Не

⁸⁰⁰ Исто.

Сада већ по правилу један професионалац и то на позицији техничког референта. Између осталог, истиче се референт за судије, где по први пут проналазимо стручњака да ради у савезу али непрофесионално. Радио је професионално као тренер а волонтерски као референт за судије. Сагледајмо Тешко–атлетски савез:⁸⁰¹

Табела 23. Кадорви Тешко-атлетског савеза Југославије.

Тешко-атлетски савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Антун Роб	Члан Централног одбора ССЈ	Да	Не
Потпредседник	Радивој Марковић	Начелник Радио комитета	Кандидат	Не
Секретар	Никола Адамовић	-	Не	Да
Референт за кадрове	Гојко Бабић	Службеник Дирекције за прераду меса и масноће	Не	Не
Технички референт	Бранко Тегелтија	Службеник Житопромета	Не	Не
Референт за подмладак	Арсид Милорад	Радник у ЈА	Не	Не
В.д. председника	Војан Рус	Организациони секретар ФИСАЈ–а	Да	Не
	Антун Фишер	Типографски	Да	Не

⁸⁰¹ Исто.

		радник		
	Веселин Марковић	Поручник	Да	Не
	Миладин Поповић	Посластичар	Кандидат	Не
	Бата Ерцеган	Организациони секретар Покрајинског комитета Фискултурног савеза за Војводину	Да	Не

Вероватно сав посао у Тешко–атлетском савезу падао је на једног професионалног радника. Готово невероватно али за референта за кадрове проналазимо службеника Дирекције за прераду меса и масноћа. Још невероватније на позицији в.д. председника налазимо и посластичара. На реду је Одбојкашки савез.⁸⁰²

Табела 24. Кадрови Одбојкашког савеза Југославије.

Одбојкашки савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Милан Слани	Главни уредник „Рада“	Да	Не
Секретар	Бранислав Марковић	Заменик начелника Гимнастичког савеза	Да	Не

⁸⁰² Исто.

		Југославије		
Технички референт	Драгослав Сиротановић	-	Не	Да
Референт за кадрове	Мика Марковић	Заменик начелника Фискултурне школе ЦДЈА	Да	Не
Референт за пропаганду	Јордан Трајковић	Инструктор Гимнастичког савеза Југославије	Да	Не
Референт за статистику	Нурбеговић Ахмед	Службеник ФИСАЈ-а	Да	Не
Референт за судије	Бора Јовановић	Поручник, руководилац фискултурног одељења НОЈ-а	Да	Не
Економ	Димитрије Ковачевић	Службеник Народне банке ФНРЈ	Не	Не
Референт за финансијско-материјално пословање	Боривоје Лечић	Новинар „Рада“	Не	Не

По правилу један професионалац и то на позицији техничког референта. Председник осим што је главни уредник *Рада* приватио се и одговорне позиције првог човека југословенске одбојке. Први човек за судије имао је троструко задужење: поручник и руководилац фискултурне Народне омладине, где врло вероватно само војну дужност обавља професионално а две спортске дужност аматерски. Чак и финансијско-

материјално пословање препуштено је не само не стручном лицу већ новинару који тај посао ради непрофесионално. Идемо даље, кроз још мање савезе до краја, слеђује Веслачки савез.⁸⁰³

Табела 25. Кадрови Веслачког савеза Југославије.

Веслачки савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Душан Чалић	Министар трговине и снадбевања НР Хрватске	Да	Не
Потпредседник	Сима Пугник	Поручник, члан војне делегације у Берлину	Да	Не
Секретар	Предраг Сарић	Мајор УДБ–е	Да	Не
Чланови Извршног одбора	Божин Перић	Службеник Министарства рударства	Не	Не
	Радован Деврња	Помоћник начелника производње фабрике „Ика.“ (нечитљиво у оригиналу – Н.М.)	Да	Не
	Чедомир Константиновић	Генерални директор	Да	Не

⁸⁰³ Исто.

		Инвестиционе банке		
	Богдан Сиротановић	Службеник Министарства железница ФНРЈ	Да	Не
	Петар Старчевић	Секретар Хемијско– набавног предузећа	Не	Не
Технички секретар	Брандајз Иван	-	Не	Да

Један професионалац који је руководио савеза заједно са нпр. једним мајором УДБ–е. Осим тога проналазимо и поручника који је члан војне делегације у Берлину и самим тим вероватно ван земље. Све то га није спречавало да држи функцију секретара Веслачког савеза Југославије. Сагледајмо стање у Тениском савезу:⁸⁰⁴

Табела 26. Кадрови Тениског савеза Југославије.

Тениски савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Миша Павићевић	Секретар ССЈ	Да	Не
Потпредседник	Мирко Сарделић	Начелник Министарства спољних послова	Да	Не

⁸⁰⁴ Исто.

Секретар	Бора Стојадиновић	Руководилац међународног одељења ФИСАЈ-а	Да	Не
Технички секретари	Љубиша Јовановић	-	Кандидат	Да
	Бора Дреновац	-	Да	Не
	Воја Ристић	Капетан ЦДЈА	Да	Не
	Коста Савићевић	Службеник Рачуноводства Министарства финансија	Не	Не

Опет један професионалац коме је надређени био професионални секретар Савеза синдиката Југославије а „волонтерски“ председник Тениског савеза. Видимо јасну фаворизацију једне масовне организације (ССЈ) наспрам друге спортске, такође масовне организације. Проналазимо и извесног Бору Дреновца који нема професију али опет дужност техничког секретара обављао је непрофесионално. Сагледајмо да ли се ишта разликовало у Савезу за коњичке спортове:⁸⁰⁵

Табела 27. Кадрови Савеза за коњичке спортове.

Савез за коњичке спортове				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Драгослав Петровић	Пуковник	Да	Не
Секретар	Момчило Ђерасимовић	Потпуковник	Да	Не

⁸⁰⁵ Исто.

Технички референти	Милутин Димитријевић	-	Не	Да
	Милован Матић	Начелник комитета за кинематографију	Да	Не
	Петар Ивковић	Потпоручник	Да	Не
	Радован Исаков	На раду у ЦК НОЈ Одељење за село	Да	Не
	Ариф Тановић	Руководилац пропагандног одељења ФИСАЈ-а	Да	Не
	Мита Руђанин	Руководилац Финансијског одељења ССЈ	Да	Не
	Младен Јанковић	Апотекар	Не	Не

Један запослени и осам аматера. Почетак хијерарије наликује на војничку: председник пуковник, секретар потпуковник. Истиче се и технички референт Мита Руђанин који професионално ради у Савезу синдиката Југославије а непрофесионално у Савезу за коњичке спортове што опет спортске организације ставља у други план. На реду Мачевалачки савез:⁸⁰⁶

Табела 28. Кадрови Мачевалачког савеза Југославије.

Мачевалачки савез Југославије				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално

⁸⁰⁶ Исто.

				у савезу
Председник	Пвалшић Лазар	Члан Председништва ССЈ	Да	Не
Потпредседници	Пејовић Марко	Директор Грађевинског предузећа „Београд“	Да	Не
	Цветко Рудолф	Службеник Министарства за фискултуру Владе НР Словеније	Да	Не
Секретар	Душан Божић	Студент технике V године	Да	Не
Технички референт	Ђика Милован	Чиновник ДОЗ– а	Не	Не
Технички секретар	Александер Константиновић	Члан Опере	Не	Да
Референт за кадрове	Јован Маринчевић	Студент технике	Да	Не
Референт за пропаганду	Смиља Радосављевић	Члан Организационог одељења ЦК НОЈ–а	Да	Не
Референт за судије	Сава Церовац	Капетан	Не	Не
Референт за финансијско-	Синиша Чизмић	Студент технике	Не	Не

материјално пословање				
Референти за статистику	Александар Заборски	Свршени матурант	Не	Не
	Сава Мијалковић	Чинovníк ТАНЈУГ-а	Кандидат	Не

По правилу један професионалац који осим функције техничког секретара је и члан Оперe, претпостављамо не професионално. Опет срећемо студенте и то њих троје који поред студија технике би требало да стигну да обављају и одговорне функције у савезу. Мачевалачки савез је ипак отишао најдаље с обзиром да за референта за статистику је имао свршеног матуранта. Извесни матурант Александар Заборски иако је помоћ у извођењу статистике од колеге који је био стално запослен као чиновник *ТАНЈУГА*. Како је изгледала та статистика, неопходан елемент сваког спортског савеза, и колико је била поуздана можемо претпоставити - никаква и никако.

Остало нам је још да сагледамо Одборе појединих спортова, тј. спортова који су у Југославији били тек у повоју и нису били на нивоу савеза.⁸⁰⁷

Табела 29. Кадрови Одбора за клизање и хокеј на леду.

Одбор за клизање и хокеј леду				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Луце Житник	Мајор	Да	Не
Секретари	Мита Рајић	Студент технике	Не	Не
	Божа Милић	Чинovníк Народне банке	Не	Не

⁸⁰⁷ Исто.

	Клара Гомбош	Чиновник Министарства спољних послова	Да	Не

Табела 30. Кадрови Одбора за хокеј на трави.

Одбор за хокеј на трави				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Шубат Звонко	Капетан	Да	Не
Секретари	Росић Ђуро	Новинар ТАНЈУГА	Да	Не
	Јурчец Владимир	Службеник ФИСАЈ-а	Да	Не
	Војновић Жика	Студент ДИФ-а	Да	Не
	Габријелић Славко	Студент ДИФ-а	Да	Не

Табела 31. Кадрови Одбора за рукомет.

Одбор за рукомет				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	-	-	-	-
Секретар	Маријан Фландер	Службеник ФИСАЈ-а	Не	Не
Чланови	Саша Димитрић	Студент	Не	Не

Извршног одбора		технике године	II		
	Зоран Димић	Студент медицине година	II	Не	Не
	Арсеније Лазић	Студент технике година	II	Не	Не

Табела 32. Кадрови Одбора за стони тенис

Одбор за стони тенис				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Владимир Спајић	Секретар за кадорева ФИСАЈ–а	Да	Не
Секретари	Војислав Влајић	Новинар ТАНЈУГА	Да	Не
	Боривоје Поповић	Новинар „Нашег спорта“	Не	Не
	Грбић Миодраг	Службеник Југословенског речног бродарства	Не	Не
	Петровић Бранислав	Новинар ТАНЈУГ–а	Да	Не

Табела 33. Кадрови Одбора за куглање.

Одбор за куглање				
Функција	Име и презиме	Професија	Члан КПЈ	Ради професионално у савезу
Председник	Трбојевић Мане	Инструктор КПЈ	Да	Не
Секретар	Јендрилић Јосип	Мајор	Да	Не

И у одборима стање слично, ако не и горе. Истиче се Одбор за рукомет који је без председника и са осталим функционерима који нису били чланови партије. Наведено је вероватно последица крајње незаинтересованости државе за рукомет. Опет имамо и студенте, њих петоро, с тим да је стање ипак нешто боље с обзиром да су њих двоје студенти ДИФ–а па донекле можемо рећи да им је то и струка, иако нису завршили студије. Заједничко за све одборе јесте недостатак барем једног професионално запосленог лица што под знаком питања ставља уопште тенденције државе да се ови спортови развију у савезе. Без професионалца који би руководио одбором и пропагирао млади спорт развој истог сигурно је успорен и отежан.

Сумирајмо податке статистиком. Од укупно 227 функционера професионалаца је било само 22, тј. 9,6%. Уочавамо и партијско запошљавање с обзиром да чланова и кандидата КПЈ имамо 170 (74%). Свакако да је партијска књижица била пут до функције и преко ње могао је један мајор УДБ–е да обавља спортску функцију, заједно и са студентима, министрима, новинарима итд.

Вратимо се на врх власти – на Владимира Дедијера. Као председник ФИСАЈ–а наводи да је у „доба пуног централизма“ он одлучивао о саставу фудбалске репрезентације или се „ухватио фотеље са које је требало делити правду и правичу“. У моменту када је бирао „ко боље бије левом или десном ногом“ Ђилас му је јавио да је донета Резолуција ИБ–а. Једино што би у својој биографији Дедијер могао да издвоји да оправда обављање овако високе спортске функције, осим што је „спортиста“ и што је то у

лице рекао Черчилу, било је освајање првенства Београда у стоном тенису 1930. године! Када га је лично Тито питао да ли има смисла да буде председник ФИСАЈ–а, Дедијер је одговорио: „Да ли имам смисла, не знам. Кад сам био у основној школи „Источни Врачар“ у Београду, био сам одређен за десно крило репрезентације, али су ме сменили у полувремену, јер сам био трапав... И од онда имам потајну жељу да се на том плану искажем, па макар као функционер“. Тито и он су се исмејали а исказивао се на том плану, и очигледно испуњавао инфантилне жеље. За фудбал признаје да је његова страст али поставља се онда питање зашто се није школовао у смеру своје страсти, у то време постојала је претеча ДИФ–а, већ је одабрао историју? За фудбал очигледно није имао проблем да као дилетант доноси одлуке на самом врху.⁸⁰⁸

Тек пошто је сишао са спортских функција, Дедијер је у духу предавања фабрика радницима заговарао предавање спорта спортистима. Политичари су се и даље мешали, Дедијер наводи да му се жалио капитен фудбалске репрезентације Александар Тирнанић да га је звао „високи функционер из Министарства спољних послова“ и да се мешао у састав југословенског тима. Дедејер, са накнадном памећу и пошто је превазишао своје дечаке фудбалске поразе изигравајући спортског стручњака годинама, му је одговорио: „Кажи ти њему, када он буде идући пут бирао амбасадоре за иностранство, нека тебе он припита за савет. Таман се он толико разуме у фудбал као ти у кадровску политику нашег Министарства спољних послова“. Нешто касније признао је да је „лечио комплексе“, на добробит себе а на штету целокупног југословенског фудбала. Иако је признао чак и у старости није се либио да опет изиграва спортског стручњака: критиковао је модерне начине тренирања у односу на оне који су били заступљени док је он управљао ФИСАЈ–ом.⁸⁰⁹ Класичан пример бившег неоствареног спортисте, заљубљеника који сматра да је управљање спортом „игра“ коју могу играти зарад испуњења сопствених инфантилних жеља.

Свеукупно поражавајућа слика кадровске политике. Мањак професионалаца може се тумачити и недостатком финансијских средстава али дубљим увидом јасно је да су се

⁸⁰⁸ Владимир Дедијер, *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина*, 218–222, 319; Vladimir Dedijer, *Radost i tuga fudbala, : i Ajšina intimna razmišljanja o tome zašto je luda za fudbalom*, 16.

⁸⁰⁹ Vladimir Dedijer, *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина*, (Београд: Rad, 1978), 200; Vladimir Dedijer, *Radost i tuga fudbala, : i Ajšina intimna razmišljanja o tome zašto je luda za fudbalom*, 29, 45.

функције у спорту делиле као вид награде и почаста. Функције нису схватане озбиљно што показује и чињеница да готово не постоје два савеза са истим функцијама. Нпр. у Мачевалачком савезу имамо два референта за статистику док нпр. у Фудбалском немамо ниједног, као да фудбалу као спорту и Фудбалском савезу није потребна статистика. Поједини савези немају ни Извршни одбор али имају по неколико секретара, док други имају по неколико потпредседника.

Промена политике у спорту могла је доћи писмом Централног Комитета „О проблемима и задацима у физкултури“ из 1952, које смо већ помињали и које ћемо тек детаљно обрадити. Прво, писмо се бави „непријатељским елементима“ који су се преко спорта као разни „стручњаци“ етаблирали у суштински масовним организацијама. Што је далеко важније у писму се наводи: „На челу многих наших клубова најчешће се налазе истакнути партиски, државни и војни руководиоци. И то како у већим тако и у најмањим клубовима и друштвима. То је дошло као последица погрешне оријентације искључиво на спортове и некаквих наопаких схватања да сваки клуб треба да има неког ко ће га „заштити“, „помоћи“ и томе слично“... Зато сматрамо да ту праксу треба што пре ликвидирати.“ Међутим, потпуно погрешно у Писму се не наводи да на та места треба поставити стручњаке већ „у клубовима и друштвима треба да раде комунисти који стварно воле спорт“.⁸¹⁰ Погубна одлука коју нажалост морамо илустровати компаративним примером, јер и је даље предрастуда о значају спорта свеprisутна. Само замислимо да је на исти начин нпр. медицина препуштена заљубљеницима а не научницима, да се лечењем људи управља импровизацијама? Спорт, као што видимо препуштен је дилетантима који су у своје руке узимали психо–физички развој доминантно деце и омладине а мимо читаве спортске науке и то се сматрално нормалним.

Двадесетак дана после писма сазвана је седница Савета за науку и културу, који је преузео послове расформираног Комитета за физкултуру, и именовao чланове одбора за физичку културу, тј. највише функционере у спорту. Списак чланова изгледа овако:⁸¹¹

⁸¹⁰ Ај, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централно Комитета „О стању и задацима у физкултури“ 02.02.1952.

⁸¹¹ Ај, Фонд 317, СНК, ф–1, Закључци Савета за науку и културу Владе ФНРЈ на својој седници одржаној 27.02.1952. године донео је следеће закључке и препоруке.

Табела 34. Чланови одбора за физичку културу Савета за науку и културу Владе ФНРЈ

Чланови одбора за физичку културу Савета за науку и културу Владе ФНРЈ	
Име и презиме	Професија
Воја Годоровић	Генерал–лајтант ЈНА
Милија Неоричић	Секретар ЦК Народне омладине Југославије и председник Савеза спортова Југославије
Јосип Рус	Председник Извршног одбора „Партизана“
Велимир Стојнић	Генерални секретар Савеза бораца НОБ–а
Иван Божичевић	Генерални секретар Савеза синдиката Југославије
др Воја Ђукановић	Помоћник министра-председника Савета за народно здравље и социјалну политику Владе ФНРЈ
Бранко Полић	Директор ДИФ–а
др Војин Смодлак	Доцент ДИФ–а
Миле Чубрић	Секретар Одбора за физичку културу Савета за науку и културу Владе ФНРЈ
Коста Поповић	Директор „Спорт–пројекта“

У Југословенском олимпијском комитету стање је било слично. У изворима наилазимо на кратак запис из 1952. да је изабрано нових 20 чланова комитета а да је председник извесни Кораћ, генерал и уједно председник Атлетског савеза Југославије те 1952. године. Опет, на позицији секретара налазимо стручњака – Бранка Полића које је поред функције директора ДИФ–а био и председник Гимнастичког савеза Југославије а што га све није омлео да се прихвати функције и у ЈОК–у.⁸¹²

За кадровску политику на нижем нивоу значајно нам је „Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ у БиХ“ у коме се сугерише да су спортски савези

⁸¹² АЈ, Фонд 832, Југословенски олимпијски комитет (ЈОК), ф–47, Интернационалном Олимпијском комитету.

реорганизовани. У прилогу наведи се и списак руководилаца спортских савеза. Списак је неопходно да пренесемо у целости ради сагледавања континуитета кадровске политике.⁸¹³

Табела 35. Руководиоци спортских савеза БиХ 1952. године

Савез	Функција	Име и презиме	Професија
Савез спортова	Председник	Иво Јеркић	Председника Савета за трговину и промет робом Владе НР БиХ
	Секретар	Миро Крвавица	Уредник „Омладинске Ријечи“
	Члан суда части	Данило Билановић	Секретар ЦК Народне омладине БиХ
	Члан суда части	Јоцо Марјановић	Управник Средње партиске школе
	Члан суда части	Божо Цикота	Судија Врховног суда НР БиХ
Фудбалски савез	Председник	Жељко Крешић	Орг. секретар ГК КП Сарајево
Савез спортских игара	Председник	Милан Вукић	Директор Главне дирекције прехранбене индустрије НР БиХ
Савез борилачких спортова	Председник	Предраг Колаковић	Шеф кабинета председника Владе НР БиХ
Савез за тенис и стони тенис	Председник	Јоцо Воћкић	Мајор, официр УДБ-е

⁸¹³ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ о стању и задацима у физкултури (БиХ) 31.01.-23.10.1952.

Куглашки савез	Председник	Славко Чанковић	Председник Синдиката рудара БиХ
Бициклически савез	Председник	Изет Зубовић	Помоћник директора Управе за план Владе НР БиХ
Савез спортова на води	Председник	Слободан Марјановић	Помоћник председника Савета за законодавство и изградњу народне власти Владе НР БиХ
Смучарко-планинарски савез	Председник	Влајко Убавић	Повереник за просвету ГНО-а Сарајево
Савез за коњички спорт	Председник	Милан Врховац	Руководилац Комисија за изградњу народне власти ЦК КП БиХ
Стрељачки савез	Председник	Шукрија Биједић	Пуковник, начелник управе народне милиције НР БиХ

Промене суштински никакве. Уочава се техничка промена: формирање „суда част“. Формиран је по узору на централни суд а постојали су и у култури и науци. Задатак им је био да прочисте кадрове, тј. оне преступе који би представљали отклон од партијске линије али не толики да би носили жиг велеиздаје.⁸¹⁴ У спорту, дакле, било је битно партијски прочистити кадрове али и не поставити спорт на научне темеље.

⁸¹⁴ Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet: 1944-1952*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004), 82.

И на примеру из Босне и Херцеговине јасно је уочљиво да се ништа није променило. Напротив: на делу је континуитет катастрофалне кадровске политике. Очито да ни врх власти није видео проблем у томе да нпр. мајор УДБ–е обавља и функцију председника Савеза за тенис и стони тенис. За остало чланство у савезима у извору се наводи да „су добри људи, највећим дијелом чланови КП“. Дакле, не професионалци, не посвећеници, већ чланови партије. Социјалистички спорт изграђивао се од нуле а грешке у кадровској политици могле су бити измењене. Једину конструктивну критику налазимо на другој годишњој скупштини Фискултурног савеза Србије 1947. године, у излагању извесног Радослава Пауновића: „У среским фискултурним одборима нисмо правилно поступали код избора људи. Гледали смо на то да ли су то добри људи а нисмо гледали на то да ли ти људи желе да раде по фискултурном сектору. Ми смо гледали да ли су ти људи активисти да ли они раде у фронтским организацијама а нисмо водили рачуна да ли ти људи желе да раде на фискултурним секторима... Тај неправилан избор људи у организацији доводио је често до неуспеха“. Пауновић је био само представник Крагујевачког округа и домет његове критике био је миноран а да није ових редова био би потпуно заборављен.⁸¹⁵ У периоду 1945–1953. измена нема и функције у спорту посматрале су се као мање битне, лаичке и дељене су врло вероватно као награде.

Хаотично, неозбиљно, неорганизовано и неодговорно руковођење.

2) Проблематика старих и нових кадрова

Стање затечено 1945. године на пољу нижих кадрова из области није много обећавало. С обзиром да и у Краљевини није било озбиљније кадровске политике и спорт суштински није стављен на научну основу, већ на соколску, и рат који раздрмао читаво друштво, кадрова и ако је било, били су неадекватни.

Са соколским покретом прекид је био, барем на површини, потпун. Велики број соколског кадра је био искључен из нове фискултуре а на њихово место дошли су махом омладински и партијски руководиоци чије је „познавање тих проблема било

⁸¹⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Записник са друге годишње скупштине Фискултурног савеза Србије 4-5.01.1947.

минимално“.⁸¹⁶ Међутим, соколски кадрови су ипак истрајавали и услед слабије контроле партије над спортским друштвима своје соколске погледе на спорт и даље очували. У Словенији соколи су стављани на страну и није им било дозвољено да се интегришу у нови спорт. Таква одлука се одбила јер се реакција окупљала управо у редовима сокола. Њихови представници су потом позвани на састанак и наводно својевољно су распустили своју организацију и са свим својим инвентаром утопили се у нови социјалистички спорт.⁸¹⁷ Интеграција није била потпуна с обзиром да имамо сведочења да су у гимнастичким друштвима положаје заузимали соколски стручњаци који су истрајавали на Тиршовом систему. Конкретно, и без примера и анализе појединачних тренинга, може се видети по томе што готово ниједна гимнастичка организација из Словеније није се заложила да набави справе за масовна спортска такмичења. У наведеном нарочито се истицао Марибор⁸¹⁸ који је иначе имао дугу традицију соколства.⁸¹⁹ С друге стране, за соколске кадрове примећено је да „пожртвовано раде“ али да је њихов број мали: нпр. у Загребу, предратном значајном стецишту сокола, радило је само њих 18. Њихова позиција у оквиру Гимнастичког савеза била је незавидна јер је и даље преовладало „секташко схватање“ према њима које је искључивало „драгоцену педагошко и методско знање из физкултуре које ти људи поседују“. Ипак, део њих који је истрајавао на соколском систему вежбања бацао је анатему на све њих и на тој линији бивали су маргинализовани у новом спорту а део њих је једноставно лоше руководио и у њиховим спортским друштвима преовладало је „немар, фрајерство и недисциплина“.⁸²⁰

Тренера је хронично фалило. Нпр. у Црној Гори није било ниједног стручњака са факултетом, тек 1952. године било је неколико црногорских студената на ДИФ–у за које се рачунало, у случају да се врате, да ће бити први факултетски образовани кадрови у

⁸¹⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁸¹⁷ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-3/1, Извештај о раду СКОЈ-а у Словенији 30.07.1945.

⁸¹⁸ Томаж Павлин, „Соколство у Словенији“, *КО је соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, (Београд: Музеј историје Југославије, 2016), 61.

⁸¹⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа, 8-9.10.1949; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–16, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа.

⁸²⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије; АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-1/18, Извештај о раду Покрајинског комитета СКОЈ-а Србије 1948. година.

црногорском спорту.⁸²¹ Чак, није било ни једног квалификованог тренера 1948. године а камоли школованог.⁸²² Последично, имамо пример за бокс где „омладине је толико борбена да боксује до преморености на свој начин без икаквих правила и упуштава“.⁸²³ У БиХ стручњака је било недовољно а оспособљавање нових ишло је, нарочито у селима, преко слетова где би се истакнути појединци приволели за похађање курса. Слет је пробијао до најзабаченијих села па је то уједно била и могућност дубље интеграције друштва. Њих 80 на тој линији је похађало курс 1945. године.⁸²⁴ У Београду кадрова је фалило у свим фискултурним друштвима.⁸²⁵ За НР Србију имамо илустративан података да је до 1951. године планирано оспособљавање укупно 9.153 стручњака.⁸²⁶

Други проблем био је у масовним организацијама и кадровима који би из тих организација били задужени за спорт. Идеја је била да појединци се не одвоје од својих радних места, већ да им задужења у спорту буду добровољна и хонорарна: вид политичког ангажовања после радног времена.⁸²⁷ Као што смо на мноштво примера видели, свака од масовних организација није схватала значај спорта и последично није пуно пажње поклањала кадровској политици. За СКОЈ имамо запис да „нема добрих људи, људи који воле спорт и разумеју“. По правило постављали су се кадрови „по дужности и то обично најслабији“ и „који су већ безуспешно пробали да раде на другим дужностима“.⁸²⁸ Ситуација је била комплексна, док је љубитеља спорта вероватно и било лако наћи, тешко је било уклопити то са политичким образовањем тог појединца и социјалистичким схватањем спорта. Задатак дакле није био лак, потребно је било „наћи међу њима (кадровима – Н.М.) поред свестраног спортисте и политичког руководиоца који ће поред

⁸²¹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-1, Записник VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 27.02.1952.

⁸²² АЈ, Фонд 321, КФ, ф-14, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ Комисија за фискултуру при Влади НР ЦГ 14.05.1948.

⁸²³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–7, Фискултурни савез Црне Горе ЦО ФИСАЈ-а, Одбору за бокс, рвање и дизање терета 26.01.1948.

⁸²⁴ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШП-4/1, Извештај ЦК СКОЈ БиХ-а 07.11.1945.

⁸²⁵ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944–1972, кутија–738, Записник са састанка Месног комитета СКОЈ-а 11.09.1946.

⁸²⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за фискултуру у 1947. години

⁸²⁷ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 24–25.

⁸²⁸ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944–1972, кутија–738, Записник са састанка Месног комитета СКОЈ-а 11.09.1946; АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШП-1/18, Извештај о раду Покрајинског Комитета СКОЈ-а Србије 1948. године.

учвршћивања спортског духа, уздизати и политички ниво изградње код омладине“.⁸²⁹ Додатно, примећено је да омладински руководиоци нерадо прихватају задужења из спорта нарочито ако у случају тих задужења губе претходна из других вероватно перспективнијих сектора.⁸³⁰ Такође често су радили на другим задужењима и исувише често били мењани.⁸³¹ С обзиром да се на спорт није много полагало, по правило за фискултурне референте при масовним организацијама додељиван је лош кадар, који често није имао никакве везе са спортом. Наравно и на својим функцијама остајали су незаинтересовани и суштински неупознати са идејом и праксом новог социјалистичког спорта. Најчешће бирани су љубитељи спорта које нпр. „синдикална организација није могла ангажовати на ниједном другом задатку. Последишно, преовладавало је клубаштво и старо схватање спорта.⁸³² Динамика смена фискултурних кадрова доста илуструје: у Хрватској се за годину дана изменило њих 200 на положају среских одбора Гимнастичког савеза, у Србији у Гучком срезу за 5 месеци изменила су се 4 секретара и у срезу Чапљина за годину дана такође њих 4. Наведено је наравно изазивало и бирократску збрку, која се лако могла и злоупотребити, па има навода да у БиХ Главни одбор Гимнастичког савеза је уредно исплаћивао плате секретарима среских одбора који већ неколико месеци нису бивали на дужности.⁸³³ Комитет је свега овога био свестан као и одговорности које постављање референта носи са собом а које је било мимо ингеренција Комитета. У почетку референти су били потпуно независни и самостални: нпр. Савез синдиката Југославије постао би референта по свом избору и он би извештаје о раду полагао Савезу, кога опет питање спорта није нарочито интересовало. Делимична реорганизација је спроведена 1948. године када су референти за фискултуру ушли у састав просветних повереника као њихови помоћници.⁸³⁴

⁸²⁹ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944–1972, кутија–738, Месечни извештај рада Фискултурног одељења за месец септембар 25.09.1945.

⁸³⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, О неким проблемима фискултуре 1949.

⁸³¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁸³² АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Одељење за фискултуру и спорт Извештај за I тромесечје 1947. година Хрватска; *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 34–35.

⁸³³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁸³⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру владе НР Србије у 1948. години.

За све горе наведено треба имати у виду специфични положај спорта у Југославији, у односу на друге масовне организације. При сагледавања стања Гимнастичког савеза Југославије, нарочито истицања свих грешака у организацији, издваја се пасус који одлично указује на проблем положаја спорта у руралном друштву које суштински негира његове просветитељске потенцијале: „Заквих грешака има и у другим организацијама, али за физкултурне организације може се рећи да је та појава постала типична. Још се није уврежило схватање да за рад у физкултури треба стручно и педагошко знање, и то све више колико даље одмичемо са развитком физкултурног покрета. Нигде се толико лако не пребацију кадрови, као у физкултури не водећи рачуна да ли се са претходником губи човек који је стекао извесно знање и да ли његов наследник има појма о томе раду“.⁸³⁵ Овоме треба додати и чињеницу да је СКОЈ још 1946. приметио да је као организација „најмање поклонила пажње“ спорту али исто тако ништа конкретно није учинила да то промени.⁸³⁶ Не разумевање значаја спорта на свим нивоима, осим у врху власти и међу истакнутим стручњацима, је константа за читав период 1945–1953.

Постојећи стручни кадар био је махом лош. Примера имамо за судије чије је квалитет такав, да са „њима не можемо даље дизати и усавршавати спорт“.⁸³⁷ Како се постајао тренер, што не значи да је кадар био неадекватан, имамо на примеру рукометног тренера Јездимира Станковића. Посао је добио у кафани „Липов лад“ где га је неименовани младић за кога Станковић наводи да је основао *Булбулдрески спортски клуб* позвао да буде тренер. Услов Станковића је био да га плате годину дана унапред на шта су пристали. Тако, са само 19 година постао је тренер тог клуба.⁸³⁸ Комуникација са надређеним савезима била је таква да Југословенски олимпијски комитет је доставио свим спортским савезима једноставан упитник који су требали попунити тренери а назад су добили непотпуне и произолне податке. Велики број спортских савеза није ни водио евиденцију о својим кадровима а камоли их контролисао.⁸³⁹

⁸³⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁸³⁶ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-6/4, Покрајински комитет СКОЈ-а за Црну Гору – Извештај о раду организације СКОЈ-а 20.08.1946.

⁸³⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Одељење за физкултуру и спорт Извештај за I тромесечје 1947. година Хрватска.

⁸³⁸ Интервју Јездимира Станковића 18.12.2009. (Лична архива Мирослава Нешића)

⁸³⁹ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Записник састанка стручне комисије ССЈ и ЈОК 03.11.1952.

Најчешће се тренирало нестручно и површно. Примећено је да веслачи тренирају само веслање и фокусирају се на одвеславање већег броја километара. Исто тако фудбалери увежбавају технику и тактику и „евентуално трчање“ а других елемената неопходних за формирање комплетног фудбалера је недостајало.⁸⁴⁰ Растрчавања као малтене јединог елемента тренинга, осим конкретно играња фудбала, сећа се и Ивош Александар.⁸⁴¹ Боксери су скидали телесну тежину зарад нижих категорија стихијски и нестручно што је често резултирало обољевањем. Нарочито код омладинаца овакво скидање килаже носило је већу опасност јер је спречавало раст и пуно анатомско оформљење. Конкретније, имамо пример извесног боксера Ђулаја који је „морао“ да смрша за два дана шест килограма. Наравно, резултирало је озбиљним нарушавањем здравља. Коначно, имамо несветли пример Станисављевић Томе тренера *Слоге* из Новог Сада који је имао 70 боксера али је својим „методама“ свео друштво на њих 2–3, где је пажњу поклањао само извесном Леђунцу а остали су били препуштени сами себи. До те мере је тренерска активност Станисављевића била погубна да је доживотно дисквалификован као тренер.⁸⁴²

У кошарци било је специфично стање с обзиром да је спорт тада био млад и није постојао ниједан кадар који је био кошаркаш а потом постао тренер.⁸⁴³ Консеквентно, тренинзи репрезентације су били неадекватни: за првенство у Буенос Аријесу репрезентација се припремала само 12 дана. Додатно, приликом вађења крви утврђено је да кошаркаши махом имају мањи број црвених крвних зрнаца од просека, тј. од појединца који се не бави спротом. Код млађих узразних категорија примећен је забрињавајући феномен да тренери јурцајући за успехом форсирају уско специјализиране елементе.⁸⁴⁴ Они доводе до брзог успеха нпр. јуниора али суштински цементирају њихов даљи кошаркашки развој. Њихови тренери тиме нижу успехе али од својих спортиста не производе комплетне кошаркаше. Кривица није само на тренерима већ и на друштву које

⁸⁴⁰ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VI Пленум ФИСАЈ-а 25.10.1950.

⁸⁴¹ Интервју Ивош Александар 14.04.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁸⁴² АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–7, Фискултурном савезу Југославије, Одбору за бокс Београд 18.02.1948; Покрајинском одбору Фискултурног савеза Војводине 06.01.1948; Централном одбору ФИСАЈ, Фискултурни савез Војводине 06.07.1948.

⁸⁴³ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина Кошаркашког савеза Југославије 23-24.02.1952.

⁸⁴⁴ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–1, Записник главне годишње скупштине кошаркашког савеза Југославије 15-17.12.1951; Трећа годишња скупштина КСЈ 23-24.02.1952.

успехе тренера млађих узразних категорија мери по броју освојених медаља а не по броју врхунских кошаркаша који би из те школе изашли.

У одбојци наилазимо на податке да се у свим секцијама, од њих 11.150, тренира „аљкаво“ и да је присутан „јавашлук“. Такође примећено је и да се у свакој секцији тренира нередовно. Од секретара Одбојкашког савеза Југославије, Бране Марковића имамо детаљније описе тренинга, који нам илуструју кадровску проблематику. Марковић наводи да се тренира без икаквог плана, да се на тренинг не долази на време и да се у тренинг укључује одмах – без адекватног загревања се смечује лопта. Онај који би дошао први на тренинг већ би постајао уморан док би се остали тек прикупљали. Неспоразуми и свађе су биле честе али и технички пропусти код играча: „Један не уме да смечује, један не уме са две ноге да скочи“. Никаквог плана није било да се ти технички проблеми превазиђу нити да се подигне општа кондиција.⁸⁴⁵ Две године касније репрезентативац Воја Милановић преноси да се мало променило: шаблонско загревање, колективни приступ играчима, инсистирање одмах на игри итд. Код женске репрезентације загревање је изгледало тако да се тешко тако и могло назвати: тренер је стао у средину а 12 девојака око њега где је потом додавао лопту једној по једној.⁸⁴⁶ Зимски пауза је била исувише дуга, три месеца, па по повратку на тренинге првих пар тренинга се тренирало крајње неадекватно из чега је произашло запаљење мишића код свих играча.⁸⁴⁷ Суштински, стихијски и дилетантски приступ спорту, и то на самом врху: у врхунском спорту.

За тенис имамо вредно усмено сведочење тенисера Ивко Плећевића који наводи: „Почетком педесетих школованих тениских тренера готово да није било. Тим послом су се углавном бавили некадашњи играчи из предратних богатих породица којима је национализацијом одузет највећи део имовине, па им је то био извор какве–такве егзистенције. Преносили су нам своја оскудна играчка искуства. Сећам се њихових савета. „Уђи у лопту! Што не трчиш? Гледај“. То је као када би ти неко рекао: Играј боље! Ето, то је тај ниво био“.⁸⁴⁸

⁸⁴⁵ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

⁸⁴⁶ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, Годишња скупштина ОСЈ 28.01.1951.

⁸⁴⁷ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–7, Председништво, Извршни одбор Записници.

⁸⁴⁸ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 95.

Нарочито проблематичне биле су судије у фудбалу које су нису имале свест о значају социјалистичког спорта већ су фудбал посматрале као „врсту атрактивног спорта“. Истрајавале су на аполитичким становништвима и флоскули „нећемо политике у фудбалу“ и тиме смештале фудбал мимо социјалистичког спорта, мимо и социјализма а самим тим у редове капитализма. Од стране Фудбалског савеза Југославије сугерисано им је да: „футбал има тачно одређен циљ, подизање моралних и психофизичких особина наших фудбалера, свестрано васпитање здравих, снажних и смелих људи који ће у борби изградње социјализма бити добри и вредни радници у нашим фабрикама, врло добри војници Југословенске армије, а кад затреба и одлични радници, способни, спремни и увек будни да бране нашу социјалистичку домовину и демократске тековине наше Народноослободилачке борбе, а уз све то да сама игра и учешће у њој послужи за разоноду наше омладине“.⁸⁴⁹

Примера имамо и за проблематику која проистиче из недостатка макар каквих кадрова. У Тузли омладина је одлазила да вежба у салама које су донекле биле и опремљене. Без надзора дешавали су се несрећни случајеви када су „омладинке падале са разбоја и често ломиле руке и ноге“.⁸⁵⁰

Као позитивни примери истичу се врхунски спортисти који су пригрили нови социјалистички спорт и настојали да га прошире. Тако, репрезентативци у стрељаштву Тошнић и Чукић обишли су стрелиште у Београду где се полагала норма за значку фискултурника. Несебично су помагали полазницима и велики број њих је уз њихове савете норму положио. У Словенији, мисију ширења стрељаштва преузео је Перо Цестник који је обављао и улогу тренера. Бивши рекордер у скоку с мотоком Јаша Баков оспособио је читаву следећу генерацију атлетичара као што су генерацију пливача у Зрењанину формирали пливачи Бала и Ристић.⁸⁵¹ Позадину овако пожртвованог залагања треба пре свега потражити у љубави према спорту, и изабраној грани, и жељи да се спорт даље развија, вероватно и мимо владајуће идеологије.

⁸⁴⁹ АЈ, Фонд 734, ФСЈ, р-1, Стенографске белешке оснивачке скупштине ФСЈ 08.09.1948.

⁸⁵⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-20, Саветовање претставника Фискултурног одељења Централног одбора ССЈ са претставницима главних и обласних одбора и месних синдикалних већа 08-09.10.1049.

⁸⁵¹ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 38–39.

Зарад превазилажења ових кадровских проблема основане су средње физкултурне школе и Државни институт за физкултуру, што ћемо сагледати засебно. Наравно, све је било део далеко веће целине: првог Петогодишњег плана. План није подразумевао задовољење и потпуно превазилажење кадровских проблема већ је представљао својеврсни вид увода у други Петогодишњи план којим би се кадровска политика у спорту решила. У првом требало је оспособити 2.870 кадрова са средњом школом и њих 580 са високом школом. На крају Плана идеја је била да се задовоље 20% потреба у спортским друштвима и 30% потреба у школама.⁸⁵² Као привремено решење организовани су физкултурни курсеви одмах, 1945. године. Настава се изводила пре и после подне а за похађање курса запослени би добијали плаћено одуство. Идеја је била да по завршетку курса се овако оспособљени кадрови врате у своја предузећа или масовне организације и шире даље спорт примењујући стечена знања.⁸⁵³ Наравно, код руководиоца предузећа било је неразумевања: с једне стране стајало је неразумевање значаја спорта а с друге императив Петогодишњег плана. За време трајања течаја је била организована храна, превоз и стан али предузеће је тешко пуштало своје запослене на 15 или чак и месец дана.⁸⁵⁴ Додатно, курс се признавао и омогућавао наставак школовања на средњим физкултурним школама.⁸⁵⁵

За оспособљавање кадрова у спорту биле су значајне радне акције, где је омладина већ била окупљена. На изградњи пруге Кичево–Бродица кроз радну акцију, физкултурни живот на прузи и течај оспособљен је 81 инструктор а кроз семинар за референте прошло је њих 258. Усмерења су била атлетика, рукомет, кошарка, одбојка и опште физичко образовање. Опет проблем настаје после течаја код укључивања стручњака у физкултурни рад јер често и они сами не желе даља задужења у спорту и преузимали су сасвим друге дужности.⁸⁵⁶

⁸⁵² Исто, 10–11.

⁸⁵³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–20, Извештај о физкултурном раду 30.06.-31.97.1945.

⁸⁵⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Физкултурно одељење Извештај за II тромесечје 1948. Хрватска.

⁸⁵⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ 21.08.1947.

⁸⁵⁶ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШВ-1/18, Извештај о раду Покрајинског Комитета СКОЈ-а Србије 1948. године; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–17, Комитет за физкултуру НР Србије Извештај за јуни и јули 06.08.1948; Фонд 114, ССОЈ, ф–110, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици 1945/59.

Сагледавајући званична гласила стиче се утисак да су течајеви махом били успешни. За 1948. годину њих 260 је оспособљено за предњаке (стручне инструкторе) и њих 456 за помоћне предњаке.⁸⁵⁷ Бројке на први поглед су обећавајуће, међутим план је био далеко оптимистичнији: за 1948. само за НР Србију било је планирано оспособљавање 1.096 инструктора.⁸⁵⁸

За кадрове са радних акција налазимо позитиван пример. Наиме, они су ти који су препознали таленат у Миловану Јованчићу и усмерили га ка атлетици. Заправо, своју прву трку на 100 метара трчао је радној акцији изградње Новог Београда.⁸⁵⁹

Комитет је у коштац са проблематиком ушао доста оптимистично. „Уредба о спортским тренерима“ донета је 1948. године и за то време била је изразито строга. Звање је додељивао Комитет а лица која су у иностранству завршила курсеве или школовање могла су бити позвана на полагање додатних испита. Они су имали искуства у практичном раду, минимум две године, морали би да полажу стручни испит при Комитету. Чак и истакнути спортисти морали би завршити курс а звање би им било признато одмах по свршетку. Осим практичног рада, ценио се и теоретски у виду сарадње са стручним часописима и издавању спортских приручника и сл. Од ступања на снагу уредбе рок је био три месеца да се пријаве лица која већ већ обављају тренерске дужности и могли су бити позвани за полагање додатних испита.⁸⁶⁰ С једне стране, уредба је на линији научности у спорту коју је држава настојала да негује и који се утемељила оснивањем ДИФ-а 1946. године. С друге, показује огромни јаз између реалности на терену и оптимистичних пројекција Комитета.

Јаз је уочљив и на примеру из 1948. године у НР Србији. План течаја за ту годину и реализације је изгледала овако:⁸⁶¹

Табела 36. План и реализација течаја за спортске стручњаке 1948. године.

⁸⁵⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру владе НР Србије у 1948. години.

⁸⁵⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за физкултуру у 1947. години.

⁸⁵⁹ Интервју Јованчић Милована 12.09.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

⁸⁶⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–15, Упуство за извршење Уредбе о спортским тренерима 31.05.1948.

⁸⁶¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–17, Комитет за физкултуру НР Србије Извештај за јуни и јули 06.08.1948.

	Планирано	Извршено
Опште физичко образовање	500	903
Фудбал	100	-
Кошарка	20	25
Одбојка	50	25
Смучање	150	120
Пливање	10	24
Лака атлетика	100	52
Алипинизам	3	6
Стрељаштво	50	-
Бокс	20	41
Мачевање	20	-
Спортска гимнастика	20	-
Тенис	15	-
Рукомет	-	149
Клизање	3	-
Веслање	20	6

Табела приказује читаву хатоичност функционисања Комитета тада. Готово нигде се бројке не поклапају а већи број реализације од планиране за поједине спортове не морамо нужно посматрати као позитивне, с обзиром да није планирано. Могуће, да би ти кадрови били вишак и не би остајали у спорту а средства за њихово оспособљавања су бивала утршена. Мањи број или изостанак извршених свакако је негативан с обзиром на недостатак стручног кадра и неуспуење плана ни приближно нарочито у одређеним спортовима попут фудбала, стрељаштва, мачевања, тениса итд. И самом почетку курса интересовања је мањкало: имамо пример за исту годину где је почетак рада школе тренера при ДИФ–у одложен јер није било пријављено довољно кандидата.⁸⁶²

⁸⁶² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–12, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ ДИФ 10.03.1948.

Како је на терену изгледала читава проблематика ових курсева видимо на примеру Олге Ачић. Пошто је по сопственом сведочењу примила позив за омладински актив била је незадовољна. Срела је пријатеља који ју је питао одакле нерасположење и после њеног признања предложио јој је курс за судије. Обећао јој је и оправдање. Одмах је отишла у Васину 4, у седиште Спортског савеза Београда и уписала курс. Као ученица Милана Ковачевића положила је судијски испит и следеће 1953. са само 22 године постала генерални секретар атлетског клуба *Црвена Звезда* јер је знала енглески и француски. Следеће 1954. године постала је и члан управног одбора истог клуба. Дакле, мотиви за похађање курса далеко од спортских, суштински избегавање обавеза које је наметала социјалистичка власт, и муњевити развој каријере иза којег је могао стајати и квалитет али је свакако илустративан јер показује акутни недостатак кадрова када девојка после положеног судијског курса, без икаквог искуства у атлетици, постаје са 22 године генерални секретар клуба.⁸⁶³

Генерално, примећено је да се велики број курсиста не враћа на рад у спорту где се наводи пример извесног Косаића из Сиска који после курса добија посао руководиоца књижаре. Слично њему, Јован Ристић из Чачка после завршеног курса је послат на нови, трговачки курс.⁸⁶⁴ Одбојкашки савез није имао ниједног школованог тренера. Зарад превазилажења тог проблема организовао је 1948. године курс за инструкторе у Боки Которској у трајању од 20 дана. Од свршених курсиста савез није имао никакве користи с обзиром да су они отишли у војску, школе итд. Ниједан од њих није се бавио одбојком.⁸⁶⁵ Тачне размере овог феномена не можемо сагледати с обзиром да Комитет није водио евиденцију о свршеним курсистима и они би по завршетку курса били попуно слободни у смислу одабира професије.⁸⁶⁶

Уколико би ипак одлучили да остану у спорту перспектива није била обећавајућа. Као привремени стручни учитељи имали би плату од 2.975 динара, нето 2.653 динара. Звање стручног учитеља у односу на привременог стручног учитеља било је доста далеко и већина њих није имала могућности за даље усавршавање. Додатно, то постојеће њихово

⁸⁶³ Интервју Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића)

⁸⁶⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организације Гимнастичког савеза Југославије.

⁸⁶⁵ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, Годишња скупштина ОСЈ 28.01.1951.

⁸⁶⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–24, Саветовање делегата наставно-спортских одељења свих комитета 22.05.1948.

званично привремено звање Уредба о струци није препознавала. Такав положај референта био је крајне незавидан: без перспективе даљег напредовања а тешког тренутног стања. Последично, била је уочљива тежња за преласком на друга радна места где је Комитет мало тога могао да уради да их задржи. Покушало се потписивањем уговора, који су били обавезни потпишу сви курсисти а који их је обавезао да најмање годину дана по свршетку курса раде у струци. Сама чињеница да је обавено потписати такав уговор говори о сразмери проблема. Такође, уговор није поштован с обзиром да је феномен одласка курсиста на друга радна место истрајавао.⁸⁶⁷

Успешност ове политике можемо сагледати и по броју тренера и инструктора 1952. године, дакле после 7 година овакве кадровске политике:⁸⁶⁸

Табела 37. Број тренера и инструктора 1952. године.

	Србија	Хрватска	Словенија	БиХ	Македонија	Црна Г.	Укупно
Помоћни инструктори	6	8	7	7	0	0	26
Инструктор	111	79	34	19	16	8	267
Млађи тренер предњак III	5	0	5	0	0	0	10
Спортски тренер предњак II	22	25	3	5	3	0	60
Виши тренер предњак I	1	0	1	0	0	0	2
Аматерски радик	107	165	49	35	35	11	403

⁸⁶⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–26, Комисија за физкултуру при Владе НР Црне Горе, предмет: Референти за физкултуру средњих-градских НО – разврставање; ф–36, Комитет за физкултуру Владе НР БиХ Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ

⁸⁶⁸ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из извештаја одбора за физичку културу Народних република.

За разумевање табеле пре свега потребно је дефинисати звања спортских стручњака. Стање из 1952. можемо упоредити са оптимистичним планом задатим 1947. који предвиђао да се до 1951. образује:

- 290 наставника са високом школском спремом
- 790 са средње–школском спремом
- 460 тренера за поједине спортове
- око 14.000 разних инструктора⁸⁶⁹

Ако упоредимо само инструкторе, њих 267 од планираних 14.000, јасно је да је читава кадровска политика образовања нових стручњака била махом неуспешна.

Други проблем је хетерегоност школовања кадрова. Курсеви, средње школе и Државни институт за физкултуру школовали су кадрове али по свему судећи са мало међусобне интеракције и сарадње. За атлетику имамо извор који сугерише да „свако ради на своју руку, свако по свом систему, за који свако сматра да је он једини добар и исправан“. Несугласице би долазиле до изражаја при сусретима тренера и стручњака где би се гледишта сукобљавала а суштински подривао ауторитет свих њих, и струке уопште.⁸⁷⁰

После десет година, 1955, Бранко Полић и Милан Ерцеган направили су рекапитулацију кадровске политике. Пораз су суштински признали али и настојали да из њега извуку поуке и проблем кадрова у физкултури реше. Дефинисали су четири основна проблема услед којих је кадровска политика толико оманула:

- „1. Проблем уздизања стручних кадрова је у првом реду условљен материјалном страном;
2. Код нас је у протеклом периоду, изузев последњих година, врло мало урађено на изграђивању система школовања у добровољним организацијама;
3. Оријентација постојећег стручног кадра на квалитет и професионализам;
4. Недостатак стручних кадрова је последица неодређеног и нејасног општег програма развика физичке културе у ширину и недовољног проучавања питања за које су нам све области потребни стручни кадрови.“⁸⁷¹

⁸⁶⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ 21.08.1947.

⁸⁷⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–15, Школа за физкултуру Комитету за физкултуру при Влади ФНРЈ 25.05.1948.

⁸⁷¹ Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 70.

Проширили бисмо само прву тачку: материјалну страну. Потребно ју је сагледати двојако. С једне стране, стручњаци би у спорту кратко остајали и ишли би трбухом за крухом – кад другим перспективнијим запослењима. С друге стране, иста та материјална база условљавала је свеопшти положај спорта у једном доминантно руралном друштву. Ниподавштаван као небитини сегмент људске делатности, искључиван из културе и просвете, спорт је стајао по страни а на ту страну су требали стати и стручњаци. Њихове професије у домену спорта делиле су положај са читавим феноменом где би кључна одредница била ниподаштавање. Овај феномен јасније је уочљив код средње фискултуре школе и Државног института за фискултуру, где ћемо коначни закључак одложити пошто сагледамо положај и проблематику школованих кадрова.

3) Средње фискултурне школе

Као сегмент решавање проблематике кадрова отварају се прве средње фискултурне школе у Југославији: у Земуну, Загребу, Љубљани и Сарајеву. Школе су биле сегмент општег повећања броја средњих и нижих стручних школа као дела просветне политике.⁸⁷² Идеја фискултурних школа је била да кроз четворогодишње школовање полазници се оспособе за стручне послове у оквирима спорта. Осим тога, школе би биле и одлична предиспозиција за даљи наставак школовања на Државном институту за фискултуру.

Наставни план за ове школе заједнички је дефинисан 1948. године. Обухватао је средње образовање са додатком стручних предмета из области спорта. На папиру, наставни план и програм је изгледао овако:⁸⁷³

Табела 38. Наставни план и програм Фискултурних школа.

Предмет	Укупно часова
Општа историја	132
Национални језик са књижевношћу	297

⁸⁷² Миомир Гаталовић, *Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958*, 30.

⁸⁷³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, Закључци са саветовања директора средњих фискултурних школа одржаног у Београду 25.11.1948.

Руски језик	198
Географија	70
Устав са законодавством	66
Математика	167
Физика	104
Хемија	105
Биологија	34
Анатомија са биомехаником	175
Физиологија са физиологијом спорта	141
Хигијена и медицинска контрола	66
Физикална терапија са масажом	28
Педагогија	94
Психологија	66
Историја физичке културе	38
Теорија и методика физичког васпитања	121
Предвојничка обука	134
Опште физичко образовање	363
Спортска гимнастика	128
Лака атлетика	204
Спортске и елементарне игре	245
Борилачки спортови	128
Народни фолклор	72
Пливање	94
Музичко образовање	104

Уочава се велики број стручних предмета што сведочи о уској усмерености школе. Осим тога значајан број часова посвећен је и предвојничкој обуци што сведочи о милитаризацији кадрова, још од средњег образовања. У контексту женског спорта занимљиво је да су ученице уместо борилачких спортова имале наставу из ритмичке гимнастике, вероватно услед застарелог схватања о подели спортова на мушке и женске.

Од овог плана се плански одступало у случају припрема за слет где је свака школа била дужна да се њема посвети и да на сам слет изведе што је могуће већи број ученика.⁸⁷⁴

Наставни план и програм има карактер званичног гласила. Сагледајмо како је то у реалности изгледало преко историје ове три школе у годинама 1945–1953.

Школа у Земуну је првобитно требала да буде у Београду али је фалило адекватних просторија. Започело се са адаптирањем Дома културе у Земуну уз који су изграђени спортски терени. Радови нису били завршени на време па је школа 1947. године привремено смештена у Дом културе у Новом Саду. Школа је почела са закашњењем, 23. децембра, али је у првој години рада имала 63 ученика из свих република. У изворима се наводи и бројка од 65 ученика али вероватно су та два одустала одмах на почетку. Ученика је било 42 и 21 ученица. По националном саставу прва генерација је овако изгледала: 7 ученика из Словачке, 1 из Хрватске, 1 из Македоније, 1 из Црне Горе, 2 из Мађарске, 4 из БиХ, 1 са простора Косова и сви остали ученици су из Србије. По социјалном саставу 46% ученика је из радничке породице, 19% из сељачке, 28% из чиновничке и 17% из ратне породице. Школске квалификације такође хетерогене: 24 њих имало је малу матуру, 15 већу квалификацију од мале матуре, неколико разреда гимназија имало је њих 19 и основну школу њих 5. Оно што се нарочито истиче јесу године ученика које се крећу од 14 до 24, док је просечна старост ученика прве године ове средње школе 19 година. Стога, не зачуђује да 15 ученика и 4 ученице су ударници са Пруге и да је њих двоје одликовано Орденом рада III степена. Изразита, готово екстремна, хетерогеност ученика отежавала је функционисање школе. Велика разлика у годинама и образовању онемогућавали су адекватан групни приступ који је био неопходан.⁸⁷⁵

За сиромашније ученике постојале су стипендије које су биле јединствене за средње фискултурне школе и ДИФ. Годишње ове установе располагале су са по 180 стипендија.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, Закључци са саветовања директора средњих фискултурних школа одржаног у Београду 25.11.1948.

⁸⁷⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за фискултуру у 1947. години; Фонд Г–191, Комитет за фискултуру НРС, Комисији за фискултуру при Влади НР Србије директор школе Драгош Стевановић 01.1948.

⁸⁷⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за фискултуру у 1947. години.

Адекватан приступ онемогућавало је и претходно образовање ученика које није било на завидном нивоу. Ученици су имали „врло оскудан речник“ и „готово уопште не читају књиге“. Пред наставницима налазио се нимало лак задатак с обзиром да су ове карактеристике примећене „буквално код свих ученика“.⁸⁷⁷

Тешкоћа је била и у условима становања и извођења наставе. Ученици су били смештени у просторијама у којима се био одвијао тренерски течај а ученице у гардероби. У извештају из јануара 1948. наводи се да зима још увек није била јака па је у спаваонама било издржљиво. Међутим, хигијена је била катастрофална и већ у првим данима међу ученицима се раширила шуга. Спортска школа није имала лекара па је и лечење бивало отежано, што серијских болести, што спортских повреда. Није било довољно намештаја, учила, није било ни књижице за ученике. Једино, за исхрано наводи се да је „добра и обилна“ где је управа школе обезбедила ученицима доручак и ужину.⁸⁷⁸

Услови рада запослених у школи нису били нарочито бољи: управа школе имала је само једну собу као канцеларију. У тој просторији величине 4x4 метара радили су секретар, чиновник, три стална наставника, хонорари наставници и директор. Највећи терет пао је на пар сталних наставника а рупе су попуњавали хонорарни. Неки предмети завршени су тек на логоровању, практично после краја школске године. Наставу је ометао и слет у Прагу где су ученици узели учешћа. Зарад припрема за слет настава је обустављана где су ученици већ 3. јуна били на логоровању. Тиме читаво друго полугодиште је истрпело. Осим Прага, ученици су учествовали у јавним приредбама у Плаву, Андријевићи и Пећи где су промовисали нови фискултурни покрет и своју школу.⁸⁷⁹

Прва генерација завршила је школовање са следећим успехом: одличних 6, врло добрих 26, добрих 4, делимично оцењених 2, са једном слабом оценом 15, са две слабе

⁸⁷⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–39, Предлог о допунама и изменама наставног плана за четворогодишњу Средњу фискултурну школу у Земуну 30.12.1949.

⁸⁷⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за фискултуру у 1947. години; Фонд Г–191, КФНРС, Комисији за фискултуру при Влади НР Србије директор школе Драгош Стевановић 01.1948; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–11, Статистички лист за ниже и средње школе 09.03.1948.

⁸⁷⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за фискултуру у 1947. години; Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години; Фонд Г–191, КФНРС, Комисији за фискултуру при Влади НР Србије директор школе Драгош Стевановић 01.1948;

оцене 17 док њих двоје су понављали разред. Укупно њих 72 што је за девет ученика више од првобитно уписаних, што опет говори о хаотичности у раду школе.⁸⁸⁰

За следећу годину предвиђен је био упис нових 70 ученика за које у привременим просторијама у Новом Саду једноставно није било места. Управа школе је молила да се Дом културе у Земуну адаптира за 1948. годину. Молба је услышена али ни други град и нове просторије нису биле адекватне. Фалило је наставника и инвентара. С обзиром да је то била друга година рада школе број ученика се повећао на укупно 190 али је упис подбацио: из Србије је било предвиђено њих 90 али је уписало 38 док је из БиХ било предвиђено 15 а уписало је 4. Управа је користила максимум од расположивог: зарад наставе користио се и ходник, трпезарија и холови. Краткорочно, управа је предлагала адаптацију тавана школе а дугорочно изградњу новог објекта који би био наменски и адекватан за средњу фискултурну школу.⁸⁸¹

Осим школе у Земуну, постојала је и средња фискултурна школа у Загребу. Интересовање за њу није било велико: за пријемни се пријавило 79 ученика а на полагању се појавило њих 54. Само троје није прошло и 1948. школу је уписао 51 ђак – 29 ученика и 22 ученице. Критеријум уписао је био низак: осмори њих није имало положену малу матуру и поред редовне наставе убрзаним програмом су слушали и ту наставу ради полагања.⁸⁸²

Услови школе у Загребу су били слични као у Новом Саду или Земуну. На четири одељења долазила је једна учионица па су теоретски часови одржавани и у канцеларијама, наставничким собама па чак и у ходнику. Интернат је био пренатрпан, у изворима га описују као „хладне и мале баракe“, али је стање нешто било боље с обзиром да помена зараза у изворима нема а има помена да је здравствено стање ученика задовољавајуће.

⁸⁸⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години.

⁸⁸¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Извештај о раду Комисије за фискултуру у 1947. години; Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години; Фонд Г–191, КФНРС, Комисији за фискултуру при Влади НР Србије директор школе Драгош Стевановић 01.1948; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–18, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ Централном већу Народне омладине Југославије 02.09.1948.

⁸⁸² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–18, Комитет за фискултуру Владе НР Хрватске Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 10.09.1948.

Године старости ученика ту такође сличне – од 14 до 22 године. Реквизита и уџбеника је по правило фалило.⁸⁸³

Колико је школа у Загребу била тек у повоју и колики је хаос владао у њој показује извештај са зимског логоровања 1950. године. Пре свега, услови логоровања били су као и услови похађања школе – недевољни. Ремење и везови на скијама били су од неадекватне коже, иако су купљени нови за логоровање, што је резултирало честим кваровима. Далеко гори недостатак био је у виду рукавица и дебелих чарапа па је често долазило и до смрзавања. Наставу су држали тренери Скијашког савеза Хрватске с обзиром да школа није имала наставника који би могао да предаје скијање. Ови тренери организовали су ученике војнички где су разреди представљали чете а постојали су и командири и водници одељења, који су бирани међу ученицима. Да дисциплина и опрема нису били на задовољавајућем нивоу показује то да је сваког дана 6–8 ученика изостајало, најчешће због поштеде (ученице). Биле су и две озбиљне повреде, лома, и то ученик првог разреда и наставник. Осим тога било је и више натегнућа мускулатуре. Ипак, на крају извештаја наводи се да се војнички приступ повољно одразио и да је дисциплина била „врло добра“.⁸⁸⁴

У средњој физкултурној школи у Љубљани, стање је било такође слично. Уписивано је доста ђака без квалификација али „и доста старијих ђака“. Улови за извођење наставе су били слаби и недостајало је сала и реквизита. Осим тога, примећено је да хонорарни наставници, којих је било 2/3 од укупног броја, се нису нарочито занимали нити залагали за школу и њене проблеме. Проблематика наставног кадра је била толико озбиљна да се предлагало и затварање школе.⁸⁸⁵

У Љубљани примећени су и други проблеми: националне нетрпељивости. Македонски ученици су се жалили да не желе тамо да иду у школу, да не подносе словеначку кухињу и да не познају језик. Наводе и да их је неколико наставника вређало јер су Македонци и да им је наставница, извесна Васка, на логоровању забранила да певају

⁸⁸³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, Тромесечни извештај средњ. физк. школа Министарству за науку и културу ФНРЈ 05.01.1949; ф–39, Комитету за социјално старање Владе ФНРЈ 13.12.1949.

⁸⁸⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–58, Комитет за физкултуру НР Хрватске Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 09.03.1950.

⁸⁸⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Проблематики Срење физкултурне школе в Љубљани 16.12.1948; ф–24, Саветовање делегата наставно-спортских одељења свих комитета 22.05.1948.

македонске песме.⁸⁸⁶ Са друге стране, у изворима се наводи да су ученици из Македоније били најгори и да су били убеђени да ће школовање бити лако, јер је у питању спорт. Наводи се да се тешко навикавају на рад и учење али и да је недостатак критеријума при упису резултирао томе да су међу ученицима биле и „девојке слабих моралних вредности“ као и „крадљивице“. Ученици су били свесни потпуне мобилности средњих фискултурних школа и управи претили да ће се пребацити у школу у Загребу где је наводно школовање далеко лакше. Колико је проблематичан упис без критеријума говори и то да се у школи у Љубљани налазио и „муцавац“ (што свакако није проблем) али и ученик „са тежим поремећајима на ногама“, што за спортску школу може представљати озбиљан проблем.⁸⁸⁷

Националне нетрпељивости у Љубљани је било услед и националне хетерогености. Поред Македонаца, 1950. по први пут школу уписују и кандидати из Црне Горе и Босне и Херцеговине. За ученике из Црне Горе примећено је да „исто неће да уче као Македонци“ док су „најбољи ученици из БиХ“.⁸⁸⁸

За средњу фискултурни школу у Сарајеву готово да и нема извора. Наилазимо само на један допис у коме се износи проблематика исхране ученика. Исхрана је била недовољна а менза прилично удаљена од интерната. Ученици су морали да већ у 6,30h да одлазе на доручак који се састојао од чаја, парчета мармеладе и хлеба. На овом доручку потом би слушали наставу и изводили практичне вежбе све до 13,30h с обзиром да је школа радила једнократно. Комитет за фискултуру БиХ тражио је и ужину, одатле и имамо овај извор, али о евентуалном одобрењу или одбијању немамо трага.⁸⁸⁹

Заједничка карактеристика за све ове школе био је знатно олакшан упис. Заинтересованих је било мало а потреба за кадровима велика. Услед тога готово сваки заинтересован кандидат је приман. Критеријуми су се поштрили за упис школске 1949/1950. али из новог поштреног критеријума (који је подразумевао минимум у виду положене мале матура) биле су искључени кандидати из Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Опет, реалност је диктирала непоштовање правила: у тим републикама

⁸⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–24, Извештај о стању на средњој фискултурној школи у Љубљани

⁸⁸⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–50, Државном комитету БиХ, Македоније и Црне Горе 05.05.1950.

⁸⁸⁸ Исто.

⁸⁸⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–52, Комитет за фискултуру Владе НР БиХ Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 18.01.1950.

школованог кадра је највише недостајало па су се кандидати одатле примали раширених руку, без обзира на квалификације.⁸⁹⁰

Лак упис је и (зло)употребљаван. Примећено је да су бројни ученици олако схватили школу јер је у питању спорт али и услед чињенице да се лако уписује. Такође, многи су школу уписивали да би избегли војни рок.⁸⁹¹

Неозбиљан приступ и ниподаштавање последица су свеопште позиције спорта у Југославији. Средње физкултурне школе поред све проблематике у раду нису имале подршку републичких руководстава где су се чак појавиле „тенденције“ да се те школе укину.⁸⁹² Основане на брзину услед хроничног недостатка кадрова представљале су покушај решавања тог проблема. За разлику од курсева пружале су нешто темељније образовање у области спорта али сагледавајући услове школовања и наставни кадар остаје питање квалитета кадрова који би те школе произвеле. За године 1945–1953. Југославији су хронично били потребни кадрови где би се квалитет оправдано подредио квантитету. Стога, можемо закључити да су школе послужиле својој сврси у годинама које рад покрива. Међутим, дугорочно утицај оваквог школовања, и олаког уписа, на углед професије засигурно је негативан и носи последице по читав научни приступ у југословенском спорту.

4) Државни институт за физкултуру

Социјалистички спорт Југославије на самом почетку, оснивањем Државног института за физкултуру 1946. године, постављен је на научне основе. Тај социјалистички спорт има своје специфичности и императиве (масовност, свестраност итд.) али они настоје да се научним путем испуне. Сво високо школство морало је по резолуцији Народне скупштине Србије из априла 1945. године да се „саобрази потребама наше отаџбине на темељу тековина народно–ослободилачке борбе“, да би лета исте године

⁸⁹⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, НР Србија Извештај за месец септембар 16.10.1948; Тромесечни извештај средњ. физк. школа Министарству за науку и културу ФНРЈ 05.01.1949; ф–24, Закључци са саветовања директора средњих физкултурних школа 25.11.1948.

⁸⁹¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Извештај о проблемима и раду Школе од пресељења до данас 22.12.1948.

⁸⁹² АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из извештаја одбора за физичку културу Народних република.

министарка просвете Митра Митровић истакла да “Сваки факултет треба да буде фабрика у којој су чланови КП аванграда”.⁸⁹³

Узима се да је ДИФ своју претходницу имао у Школи за телесно образовање основаној 1938. године али о није тачно будући да је та школа била оријентисана на соколски покрет чији бит није у физичкој културу већ је она само метод за пансловенску и југословенску идеологију. Последично, ни приступ није био научан, научни приступ у југословенском спорту је утемељен 1946. године и калемљење на двогодишњу соколску школу не стоји. Истина, налазиле су се у истој згради, део професора је такође био исти али је суштина другачија. Наравно, свака институција настоји да своје корене пронађе што дубље у прошлости и тиме себе додатно легитимише па позивање ДИФ–а на Школу за телесно васпитање и не чуди, чак има далеко више права од разних других институција које у позивању конструишу далеко нестабилније конструкције.

Известан континуитет уочљив је код директора: некадашњи в.д. директор Школе за телесно васпитање – Бранко Полић – постављен је за директора ДИФ–а. Континуитет је толерисан са самог врха, Полића је поставио Тито вероватно имајући на уму квалитет и кредибилитет овог стручњака.⁸⁹⁴ Осим Полића нови/стари наставници били су и Војин Смодлак, Јанко Кавчић, Милош Нишавић, Милица Шепа, Селимир Радованоцић, Ванда Стевановић и Драгош Стевановић.⁸⁹⁵ Уз њих стоји и Ангелина Петровић са соколским предатним искуством које врло вероватно инкорпорирала у предмет Спортску гимнастику који је предавала од 1946.⁸⁹⁶ У времену обрачуна Партије са универзитетском интелигенцијом, ДИФ је стајао по страни.⁸⁹⁷ Као нови факултет своје кадрове тек је формирао и то одмах и социјалистичком руху. Осим тога, уз Економско–комерцијалну вишу школу, Вишу педагошку школу и уметничке академије (Академија ликовних уметности, Академија за примењену уметност, Академија за позоришну и филмску

⁸⁹³ Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“, *Историја 20. века*, 2/2008, 397; Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet: 1944-1952*, 106.

⁸⁹⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–1, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, Тито писмо 28.10.1946.

⁸⁹⁵ *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938-2018)*, 21.

⁸⁹⁶ Jovana Vanja Petriović, *Fakultet fizičke kulture Univerziteta u Beograd, Muzej fizičke kulture*, (Beograd, 1997), 19.

⁸⁹⁷ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, (Београд: Институт за савремену историју, 2010), 315–356.

уметност и Музичка академија) ДИФ је стајао блиско уз постојећих осам факултета Београдског универзитета, али ипак није био његов део.⁸⁹⁸

Да је у питању нови концепт школовања показује и чињеница да се оно трајало 3 године и да је обухватало предмете широког дијапазона, уистину прво факултетско образовање у области спорта:

- Основи друштвених наука
- Језици
- Биологија развоја човека
- Хигијена и хигијена спорта
- Спортско–медицинска контрола
- Фискултурна терапија
- Спортске повреде и масажа
- Општа психологија са психологијом спорта
- Биомеханика телесних вежби
- Педагогика
- Историја физичке културе
- Теорија и методика физичког васпитања
- Народни плес и ритмика
- Опште физичко образовање
- Поједине гране спорта
- Педагошка пракса

Студије конципиране интердисциплинарно омогућавале су студентима увид у феномен спорта са више различитих аспеката где су подједнако заступљени друштвени и природни аспекти спорта. Прве две године биле су опште где би се студент уводио у феномен да би онда могао да се специјализује за школски (професоре физичког васпитања) или спортски одсек (спортски тренери).⁸⁹⁹

⁸⁹⁸ Драгомир Бондић, „Материјална помоћ београдским студентима 1945-1947“, *Годишњак за друштвену историју* 1–3, 2005, 132–133.

⁸⁹⁹ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 99–101.

Да би ухватио ток са светском науком о спорту, и да би се сам базирао на научном приступу, факултет је основао свој научни часопис *Фискултура*. Први број изашао је априла 1947. године и био је оријентисан како на теорију тако и на праксу.⁹⁰⁰

Почетак научног живот ДИФ–а имао је своје потешкоће. У изворима наилазимо на рецензију рада Војина Смодлака који је још у краљевини Југославији предавао предмет биологију и антропологију.⁹⁰¹ Смодлак је као доцент ДИФ–а предао чланке који су рецензенти одбили. Први чланак „О физичком развоју бициклиста“ наводи да ће се Институт борити против кифозе (деформације кичме) тако што ће „терати“ бициклисте на кондициони тренинг. Рад је одбијен уз констатацију да је то „формулација коју не би требао да напише један доцент ДИФ“. Други чланак је извесна „студија“ на траговима еугенике. По свему судећи Смодлак је мерио лобање и из њихових облика извлачио „расистичке поставке“. Део рецензије уредништва преносимо, као илустрацију тешког старта науке о спорту у Југославији: „Данас је већ сваком гимназијалцу наше Титове гимназије потпуно јасно, да је свеједно какву лобању имају људи уопште, а нема никаквог интереса да се мери лобања баш код црногорских учитеља. Можда би било добро поставити питање аутору тог чланка (који је већ на једном месту одбијен да буде штампан с тим „Научним радом“) шта ћемо учинити са оних несретних 18 црногорских учитеља који нису бисхикепхалисти него само месокепхалисти?! Све у свему ти радови одбајају темељиту несолидност у научном раду, а студија о црногорским учитељима је чак постављена расистички“.⁹⁰²

Додатно, у непотписаном писму из 1949, претечи Писма ЦК, о чему ће бити више речи, наводи се да „Институт још ни издалека није постао научна институтција“. Последично у фискултури има „још највише дилетантизма и ненаучности“.⁹⁰³

Од кадрова који своје каријере започели на новом факултету истиче се Никола Курелић. Образовао се у иностранству, у Италији и Аустрији а докторирао је у Варшави и тиме постао први доктор наука физичке културе у Југославији. На факултету био је ангажован од самог почетка: 1946. године на предмету атлетика. Курелића често налазимо уз Мирослава Креачића, првог човека југословенског спорта, и Бранка Полића. За

⁹⁰⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947; *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938–2018)*, 64.

⁹⁰¹ *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938–2018)*, 18.

⁹⁰² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Уредништво часописа *Фискултура* 27.04.1948.

⁹⁰³ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, О неким проблемима фискултуре (непотписано) 1949.

Комитет за физкултуру обалазио је срезове, спортска друштва итд. и аутор је многих извештаја које користимо као изворе. На факултету са Полићем био је „база“ те институције а уз Мирослава Креачића представљао је научну осовину југословенског спорта.⁹⁰⁴

Студије са почетне три године проширују се 1948. године на четири и тиме стављају ДИФ у ранг факултета, иако се у периоду који рад обухвата (1945–1953) налазио ван Универзитета у Београду.⁹⁰⁵ Прва генерација дипломирала је 1949. године и представља прве кадрове искључиво југословенског социјалистичког спорта. Међу њима, први који дипломирао, тиме и први у историји тог факултета, јесте Павел Опавски који је постао и асистент, први магистар и први доктор тог факултета. Читаву каријеру провео је на њему: од асистента до редовног професора на предмету биомеханика.⁹⁰⁶

Његово студирање је илустративно, сведочи о епоси. Рат му је прекинуо VII разред гимназије када се прикључио партизанима. После рата се дошколовао преко курса. Наводи да је критеријум полагања последњег разреда био релативно лак што је и последица тога да су сви били у униформи а „учитељица мања од маковог зрна“. Као комесар, из партизанске породице, желео је даље на студије и имао је подршку државе. По народности Словак, владао је тим језиком па је планирао да упише студије за спорт и журналистику у Прагу, вероватно као део тесних веза Београдског универзитета са земљама „народне демократије“.⁹⁰⁷ Први избор му је била журналистика и прикупио је неопходну документацију, веровао је да ће га знање словачког и немачког (који је научио током окупације) издвојити. Како наводи, Централни комитет је реаговао и одлучио да га не пусти у иностранство, већ да се школује у земљи вероватно из бојазни од губитка кадрова.⁹⁰⁸ Међутим, пошто су уписи за факултете у Југославији већ прошли Опавском је

⁹⁰⁴ *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938-2018)*, 124; Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов); „In memoriam Nikola Kurelić“, *Fizička kultura*, 36, 1982.

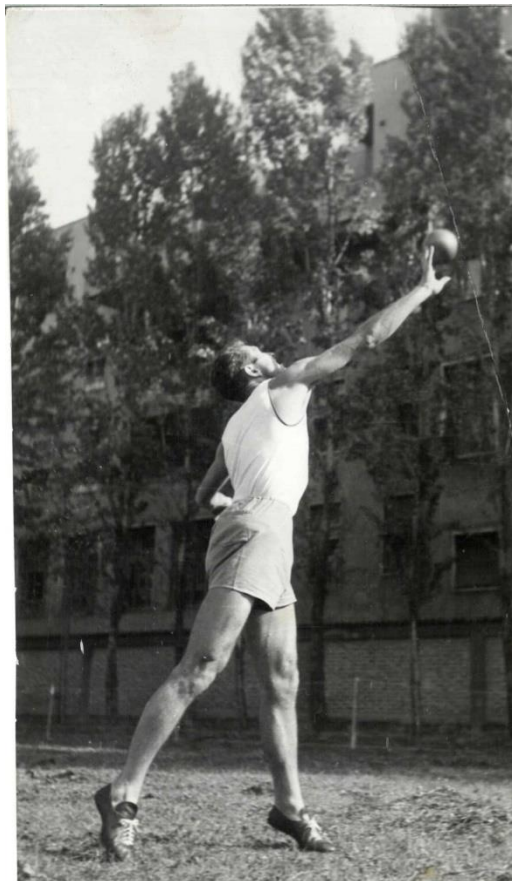
⁹⁰⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–15, Државни институт за физкултуру Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 15.06.1948.

⁹⁰⁶ *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938-2018)*, 125.

⁹⁰⁷ Драгомир Бонцић, *Мисао без насоша: међународна сарадња Београдског универзитета: 1945-1960*, (Београд: Институт за савремену историју, 2011), 57; Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима: 1945-1958*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 87.

⁹⁰⁸ Врло вероватно случај студија Опавског није допро до Централног комитета већ је одлука донесена или у Министарству просвете ДФЈ или Комитету за школе и науку ФНРЈ, с обзиром да је међународна научна

остао само ДИФ. Имао је некакво спортско искуство – играо је рекреативно фудбал. План му је био да студира годину дана па да се потом пребаци на неки други факултет. План му се изјаловио: остао је на ДИФ–у све до пензионисања.⁹⁰⁹

Слика 3. Павел Опавски баца изводи бацање кугле у дворишту „старог“ ДИФ-а.⁹¹⁰

Но, сагледајмо како је текло образовање на ДИФ у његовим почецима. Прву годину завршило је 95 студената а нових полазника било је знатно мање – 67.⁹¹¹

Тешкоћа студирања ДИФ–а била је исхрана. Свакако, спортски живот који би морао бити правило за сваког студента изискивао је појачану исхрану, управо у тешком периоду Југославије када је становништво било на ивици глада а Београд се хранио махом

сарадња била централизована у овим органима. (Драгомир Бонцић, *Мисао без пасоша: међународна сарадња Београдског универзитета: 1945-1960*, 54).

⁹⁰⁹ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹¹⁰ Лична архива Павела Опавског.

⁹¹¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Записник са закључцима II пленарног састанка Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ 20-21.08.1947.

„на тачкице“.⁹¹² Студенти ДИФ-а били су повлашћени, за њих је била организована специјална менза која је упадала у категорију „Р-1 са додатком“. И поред најбоље категорије и додатка, исхрана није била довољна. Додатак је укинут марта 1948. године и стање додатно погоршао. Комитет за фискултуру је реаговао и позивао се на мишљење лекара које је сасим сигурно било претерано јер је сугерисало уношење 5.000 калорија дневно. Исте те године студенти осталих факултета у мензама су добијали око 3.000 калорија.⁹¹³ Свеукупно Комитет је предлагао следећу исхрану за студенте на дневној бази:⁹¹⁴

Табела 39. Предлог исхране студената ДИФ-а од стране Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ.

Артикал	Тренутна исхрана (Р-1)	Додатак	Укупно
Месо дневно	100 г	150 г	250 г
Масноћа	40 г	20 г	60 г
Шећер	33 г	17 г	50 г
Бело брашно	10 г	20 г	30 г
Народно брашно	30 г	10 г	40 г
Кромпир	400 г	400 г	800 г
Суво тесто	100 г	100 г	200 г
Пасуљ	100 г	100 г	200 г
Грашак	100 г	100 г	200 г
Сочиво	100 г	50 г	150 г
Гершле (јечам)	75 г	75 г	150 г
Со	20 г	10 г	30 г
Црни лук	20 г	20 г	40 г

⁹¹² Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918-1988. Knj. 3, Socijalisticka Jugoslavija: 1945-1988*, 243; Слободан Селинић, “Време „тачкица“ у исхрани Београђана 1945-1950“, *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 2008, 171; Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*, 432.

⁹¹³ Момчило Митровић, *Домови и мензе студената Београдског Универзитета: 1838-1998*, (Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2000), 98.

⁹¹⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-13, Министарству трговине и снабдевања НР Србије Секретар Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ Миле Чубрић 14.04.1948.

Алева паприка	2 г	2 г	4 г
Јаја	4 ком. (месечно)	16 ком. (месечно)	20 ком. (месечно)

По свему судећи додатак није одобрен. Директор Полић је реаговао и послао оштрији допис у коме наводи да је у школској 1947/1948. 90% студената изгубило 3–6 килограма телесне тежине. Додатно, део њих морао се ослободити практичног вежбања услед неухрањености а 11 студената послато је на опоравак и лечење преко лета. Све ово последица је недовољне исхране, како су лекари увидели.⁹¹⁵ Осим тога, студенти су се жалили да је храна у мензи лоша али и да се у њој храни велики број непознатих људи и да су вероватно они кривци за лошу исхрану.⁹¹⁶

С друге стране, имамо сведочење Опавског. Он наводи да је исхрана била лоша и да нису имали појачане оброке. Других осим студената ДИФ–а у мензи се не сећа али се сећа да је свако имао „још по неку стипендију“ којом је исхрану допуњавао. Опавски је као најбољи студент имао примања од 2.000 динара док су остали имали 1.500 или 1.000.⁹¹⁷ Проблематика око исхране могуће да је стварна али исто тако могуће да је исконструисана дописима да би се факултет изборио за бољи положај својих студената.

Факултет што се тиче опремљености је делио судбину Југославије у годинама 1945–1953: оскудевао је у свему. Рат је разарања донео и науци где су страдале библиотеке, заводи, семинари, клинике итд.⁹¹⁸ Нови факултет налазио се у згради у Делиградској, познатијој као „стари ДИФ“. Вежбалиште се налазило испред али није било довољно па је тражено од Српске православне цркве да се дозволи вежбање и на платоу испред храма Светог Саве. Свети архијерејски синод је пристао и уступио факултету земљиште величине 100x150х.⁹¹⁹ Вежбалиште је било опремљено рукометним головима, препонама, скакалиштима у даљу и вис, песком, јамом итд. Када се практична настава

⁹¹⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–18, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ 24.08.1948.

⁹¹⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–39, Народна република Србија Комитет за фискултуру Владе НР Србије 14.12.1949.

⁹¹⁷ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹¹⁸ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 24.

⁹¹⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–19, Патријаршијски управни одбор Српске православне цркве Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ 01.10.1948.

изводила пролазници би се окупљали и посматрали , Опавски сведочи да је „то била у оно време сензација“.⁹²⁰

Од спортске опреме студенти су имали тренерке, поклон Совјетског Савеза. Биле су грубе израде, ланене а унутар њих су се налазиле и сламчице. Тек по путовању иностранство поједини су купили адекватне тренерке. Само су наставници имали неки вид униформе и то панталоне. Патике су се набављале „преко везе“ из дипломатских магацина уз потврду да су се бавили спортом.⁹²¹

Као и студенти Београдског универзитета, студенти ДИФ–а примали су стипендије у износу од 2.000 до 3.000 динара, што је нешто веће од просека који се кретао између 1.500 до 3.000 динара месечно. Стипендије су додељиване путем конкурса а у реалности пратило их је низ неправилности и несистемског фаворизовања где се „просек оцена и залагање у настави налазило на последњем месту“.⁹²² Примаоци су и обавезивани да ће по дипломирању радити у струци.⁹²³ У архивама наилазимо на уговор извесне Јановић Меланије која је добила стипендију од 1.800 динара месечно али се и обавезала да ће после студија шест година радити у струци, код даваоца стипендије.⁹²⁴

Факултет је оскудевао и у опремљености, и то канцеларија. Тек 1950. требовао је 3 писаће машине, 5 писаћих столова, 5 ормана, 40 столица, неколико тепиха итд. Такво требовање после четири године рада илуструје оскудицу у којој је факултет те четири године функционисао.⁹²⁵ Опавски потврђује ово наводећи да су у почетку по њих двоје–троје седели у једној канцеларији.⁹²⁶ Наведено је и последица пораста наставног кадра који је 1950. повећан двоструко у односу на 1945. годину. У исто време, просторне могућности остале су углавном исте.⁹²⁷

⁹²⁰ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹²¹ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹²² Драгомир Бонцић, „Материјална помоћ београдским студентима 1945-1947“, *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 2005, 139, 143; Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet: 1944–1952*, 336.

⁹²³ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950–1960*, 462; Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹²⁴ АС, Фонд Г–191, КФНРС, Уговор о стипендији Јановић Меланије 01.04.1948.

⁹²⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–56, Државни институт за физкултуру Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ 29.05.1950.

⁹²⁶ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹²⁷ Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“, *Историја 20. века*, 2/2008, 400.

Међутим, посредно сазнајемо да је факултет био и фаворизован, у оквирима спорта. Градски одбор Фискултурног савеза Србије молио је ДИФ да се кошаркашкој репрезентацији дозволи да два пута недељно тренира у сали факултета. У читавом Београду сала на ДИФ–у била је једина адекватна за кошарку и одбојку. Међутим, сала није била слободна: у маниру „Нове класе“⁹²⁸ два пута недељно била је резервисана „за другове Министре и помоћнике министара“. Управа ДИФ–а вероватно је једва дочекала молбу кошаркашке репрезентације и та два термина уступила њима.⁹²⁹

Да је професора било недовољно на самом почетку показује и податак да је по продужењу студирања на четири године ДИФ–у одобрено 1948. године 38 нових службеничких места од којих су већина професори и асистенти. Наведно указује да је прве две године постојања, 1946. и 1947. године, ДИФ функционисао са мањком од практично 38 службеника, већином асистента и професора.⁹³⁰ Опавски преноси да су практичну наставу државли махом бивши соколи а теоријску професори који су се школовали у иностранству. Први кадар факултета био је он сам.⁹³¹

Упис на факултет се спроводио плански, од 1947. сегмент Петогодишњег плана. Нова власт оскудевала је у висококвалификованом кадру и зарад повећања њихових бројева била је спремна и на значајне уступке.⁹³² План уписа на ДИФ био је оптимистичан. На пример, за 1948. годину било је предвиђено упис 120 студената и то 35 из Србије, 35 из Хрватске, 20 из Словеније, 12 из БиХ, 10 из Македоније и 8 из Црне Горе. За факултет је агитовала Народна омладина којој је дат задатак да представља студије спорта омладини на радним акцијама.⁹³³ Ангажовање ове масовне организације око уписа био је само сегмент њене комплексне интеракције са Универзитетом.⁹³⁴ Поред Народне омладине за

⁹²⁸ Milovan Đilas, *Nova klasa*, (Beograd: Narodna Knjiga, 1990).

⁹²⁹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Градски одбор ФИСАС, секретеријат, Савету за науку и културу Владе ФНРЈ 13.01.1951; Државни институт за фискултуру, секретеријат 1951.

⁹³⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–28, Државни институт за фискултуру Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ, персонални отсек 26.02.1949.

⁹³¹ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹³² Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 39; Снежана Бојовић и Драгица Тривић, „Студирање на Београдском универзитету у време извршења Петогодишњег плана (1947-1951)“, *Токови историје*, 3/2007, 59–60.

⁹³³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ Директор института Бранко Полић 26.04.1948.

⁹³⁴ Снежана Бојовић и Драгица Тривић, „Студирање на Београдском универзитету у време извршења Петогодишњег плана (1947-1951)“, *Токови историје*, 3/2007, 62.

упис на факултет требали су да агитују и професори физичког васпитања.⁹³⁵ Жељени број уписаних је повећан али је остао не испуњен. Србија је требала да да 50 студената а пријавило се њих 18, док је Хрватска требала 40 а пријавило се 12.⁹³⁶ Проблем треба сагледати двојачко: Народна омладине генерално није била заинтересована за спорт, ниподаштавала је његов значај па врло вероватно и студије спорта. С друге стране, положај спорта и спортских стручњака у друштву је био поражавајући па за оне који би имали ту могућност да студирају ДИФ свакако није био на првом месту.

За школску 1949/1950. годину план уписа био је реалнији: 30 из Србије, 20 из Хрватске, 10 из Македоније, 7 из Словеније, 4 из Црне Горе и 4 из БиХ. Опет упис је побацио у свим републикама. Имамо податак за Србију где се пријавило њих 22 и за Словенију где се пријавило само двоје њих и то учитељи који тек треба да траже одобрење од Министарства просвете. Опет, кривица, вероватно с разлогом, се пребацује на Народну омладину и моли се да агитује.⁹³⁷

Следеће 1950/1951. године план је изгледао овако: 45 из Србије, 20 из Хрватске, 10 из Словеније и по 5 из БиХ, Македоније и Црне Горе. Опет, молила се Народна омладина да помогне око агитовања.⁹³⁸ Већи број уписаних студената те школске године треба посматрати шире с обзиром да је те године био врхунац броја уписаних нових студената на Београдском универзитету, као последица планског уписа који је спровођен системски од 1947. године. Опет, план уписа на ДИФ је подбацио и одложио решавање кадровског питања, што уз проблематику квалитета наставе и ефикасности студирања је било опште место тих година на Београдском универзитету.⁹³⁹

Мањак интересената настојао је да се превазиђе лаким уписом, суштински примањем свих оних на факултет који изразили жељу да упишу. За 1948. преко инцидента где је управа ДИФ–а избацила на улицу неколико студената из Црне Горе, сазнајемо да су ти студенти на студије примљени без положене матуре. Довољно је била да се обавезу да

⁹³⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, НР Србија Комитет за физкултуру Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, предмет: Извештај за месец септембар 16.10.1948.

⁹³⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–18, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Централном већу Народне омладине Југославије 02.09.1948.

⁹³⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–36, Централном комитету Народне омладине Југославије 19.08.1949.

⁹³⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–50, Централном комитету Народне омладине Југославије 05.05.1950.

⁹³⁹ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950–1960*, 363.

ће матуру положити током студија а ту обавезу нису испунили. Догурали су до друге године да је управа реаговала и ове несвршене средњошколце избацила са факултета.⁹⁴⁰ Такође, имамо и пример извесног Аце Стојановског који је био првак Македоније у скијању и примљен је на ДИФ иако је имао свршених шест разреда гимназије. Било је довољно обећање управи факултета да ће матуру положити и упис му је одобрен.⁹⁴¹ С друге стране, колико је Стојановски био тада значајан говори и то да се помињао и на IV Пленуму ЦО ФИСАЈ–а где се наводи „да је из Народне Републике Македоније пријављено свега 1 кандидат на Државни институт за фискултуру, па питање је, да ли ће тај један да положи пријемни испит“.⁹⁴² Свему овоме треба додати и то да је мобилност била попутна: признавало се свако школовање у области спорта.

Грешке су уочене где се увидело да уписани студенти осим што немају потпуне школске квалификације, немају ни физичку спремност на адекватном нивоу да дочекају прва практична предавања и вежбе. Агитација је са Народне омладине усмерена ка Фискултурном савезу јер би преко њега факултет допро до гимнастичких и спортских друштава одакле би се могли пронаћи кадрове барем са адекватним физичким предиспозицијама, ако не са школским.⁹⁴³

Узимајући у обзир ширу слику, ДИФ је делио судбину Ветеринарског, Филозофског и Природно–математичког факултета на којима такође квоте нису биле испуњаване. Драгомир Бонџић проблем налази у чињеници да су факултети попут ПМФ–а и Филозофског образовали кадрове углавном за послове наставника у основним и средњим школама.⁹⁴⁴ На истој линији налазио се и ДИФ који је кључно усмерење оријентисао ка настави физичког васпитања. То занимање није било перспективно а последично ни факултет тражен.

⁹⁴⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Комтету за фискултуру Владе ФНРЈ Секретар Комисије за фискултуру Црне Горе Крсто Грујичић 20.09.1948.

⁹⁴¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–17, Комитет за фискултурун Владе ФНРЈ Фискултурном савезу Македоније 16.07.1948.

⁹⁴² *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 11.

⁹⁴³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–32, Извршном одбору Фискултурног савеза Југославије, предмет: Пропаганда и упис кандидата у Државни институт за фискултуру и средње фискултурне школе за школску 1949/1950. 07.03.1949.

⁹⁴⁴ Драгомир Бонџић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 358; Драгомир Бонџић, *Београдски универзитет: 1944-1952*, 294–298.

Није лако било ни са свршеним студентима. За 1950. годину налазимо да је дипломирало њих укупно 25 (15 из Србије, 4 из Хрватске, 2 из Словеније, 1 из БиХ, 2 из Македоније и 1 из Црне Горе). Ако упоредимо са бројком да је 1947. године 171 студент похађао факултет, пролазност није висока: 14,6%. Ипак, с обзиром да нпр. Црна Гора није имала ниједног школованог стручњака овај један дипломирани био је драгоцен, под условом да се вратио наравно. Међутим, сви они прво су морали да служе војску одмах по дипломирању. Осим тога примећено је многи још као апсолвенти одлазе на друга занимања, иако су током студија примали стипендију.⁹⁴⁵

Кадрова је хронично фалило у школству, па и саме студије ДИФ–а су биле оријентисане на школовање професора физичког васпитања. Међутим, примећено је да осим других запослења, свршени студенти су се претежно интересовали за послове у спортским савезима у већим местима, вероватно ради динамичније радног окружења али и веће могућности зараде. Тако, школовање је бивало погрешно конципирано где би се полазници факултета усмеравали ка физичком васпитању а завршавали би у спорту. Зарад тога, 1951/1952. формирао се и посебан спортски одсек на коме би се студенти одмах усмеравали ка одређеном спорту и раду у спортским савезима.⁹⁴⁶

Зарад образовања кадрова који би се бавили физичким васпитањем у оквирима војске основана је 1947. године Школа за телесно васпитање ЈНА, при ДИФ–у. Започела је као курс у згради факултета под именом „Једногодишњи војно–фискултурни курс при Државном инстиуту за фискултуру“. Предавања су држала војна лица: капетан Иван Филипич, капетан Саво Скоко, потпоручник Војо Рајновић и још четири војна службеника. Осим тога учествовали су и наставници факултета а коришћене су скрипте ДИФ–а. Прва генерација бројала је њих 54 а курс је завршило њих 53, што доста говори о (не)озбиљности курса. Школа је променила име 1949. године и осамостаљена као „Фискултурна официрска школа“ али је тренд високе пролазности задржан: уписало је њих 52 и сви су успешно завршили са просечном оценом од 4,15. Ново име задржало се само годину дана када се преименује у „Фискултурни центар ЈА“ и следеће 1952. године

⁹⁴⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947; ф–57, Достављено свим Комитетима за фискултуру свих НР 14.07.1950.

⁹⁴⁶ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Физичка култура (1950-1953), АЈ-317-47-70; Фонд 321, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ, ф–58, Годишњи извештај о раду у 1950. сектора за фискултуру Министарства просвете.

центар се премешта из зграде ДИФ–а у објекат у улици Вељка Лукића Курјака. Услови смештаја тиме су знатно побољшани али је тренд високе пролазности задржан: 1951. уписало је њих 60 а успешно је завршило њих 54. Наведено је могућа последица ниподаштавања телесног вежбања од стране старешинског кадра. Занимљиво је да са овим кадровима није било проблематике око даљих занимања с обзиром да су сви слати на фискултурна задужења, где као војна лица нису имала могућност да бирају.⁹⁴⁷ Проблематика ове спортско/војне школе није у њеном постојању, нити у великој пролазности, већ у чињеници да се налазила у истој згради као и ДИФ а саме његове студије урушавала. Далеко лакше полазници те школе полагали су исте или сличне испите, код истих професора и за годину дана стицали одређена звања. Тиме читаву струку су девалвирани на очиглед студената који су се одлучили да најмање четири године свог живот проведу изучавајући спорт.

На факултету било је и војних лица која су студирала и базичне студије. Били су носиоци војне стипендије али су били, како Опавски преноси, „најгори ђаци“.⁹⁴⁸

Велики проблем била је и извесна ограниченост ДИФ–а на његове зидине. Он јесте био заснован на научној основи али стоји питање колико је тај приступ спорту био заступљен на терену. На пример, домети часописа *Фискултура* остајали су уски: за 1948. годину у извештају из Македоније наводи се да у Битољу „нико ни не зна за часопис „Фискултура“.⁹⁴⁹

Значјан проблем био је углед ДИФ–а. као што смо видели позиција спорта уопште није била завидна, као и позиција физичког васпитања и углед професора тог предмета. Опавски преноси да је такмичења међу факултетима било, нарочито према ДИФ–у који је нови. Наводи да критеријум појединих предмета није био довољан али и да уверење већине које уписују ДИФ било „да је то спорт“ и да ће студије бити лаке и углавном оријентисане на праксу. Наведено може бити и последица чињенице да многи професори

⁹⁴⁷ ВА, IV Управа ГШ ЈНА – Школа за телесно васпитање, књига–1, 1947-1966, архивски број списка 1209-1968, Историјат школе за телесно васпитање ЈНА за 1947-1948; Историјат школе за телесно васпитање ЈНА за 1949-1950; Историјат школе за телесно васпитање ЈНА за 1950-1951; Историјат школе за телесно васпитање ЈНА за 1952. годину.

⁹⁴⁸ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹⁴⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–8, Извештај о стању фискултурне организације НР Македоније приликом обиласка терена током јануара 1948.

су били са других факултета, најчешће са Медицинског који су сами ниподаштавали ДИФ, нису развијали своје предмете и држали критеријум ниско. По Опавском, било је и случајева да амбициозни студенти боље знају него њихови испитивачи. Додатно, акценат на предметима је био на практичном делу, који је било и доста теже положити. Овоме вероватно треба додати и чињеницу да су и врхунски спортисти били студенти, нпр. Рајко Митић и то на врхунску каријере. Митић је студирао ванредно а колико је заиста имао времена за учење и колико је објективно било његово полагање испита, остаје отворено питање. Ванредно студирање тада није било ретко, на Економском и Правном факултету ванредних студената је било 24,5%. За њих организовани су специјални курсеви, припремане посебни скрипте и одржаване редовне консултације.⁹⁵⁰ Ипак, Опавски даје наговештаје да се Митић „једва провукао“.⁹⁵¹

С горчином Опавски истиче и други проблем. Како наводи, спортом су руководили људи који са науком спорту нису имали значајних додирова. Сећа се извесних генерала који су закуцали ексере у ковчег научног приступа спорту где су на састанку, „сви у ширитима“, одлучили: „Онај ко није играо фудбал не може да буде тренер“. Тиме и Опавски је био искључен, иако врстан стручњак, и једино је могао да буде кондициони тренер. Каријеру је изградио у *Партизану* и остао умпаћен као један од најбољих кондиционих тренера у историји клуба.⁹⁵²

Постоји и друга страна медаље – одговорност ДИФ–а и његових професора и студената. Запошљавање преко везе и каскање факултета са светском науком Опавски назива „тамном страном“ где признаје да „објективно, говорићу против себе“. Даље наводи да многи професори нису развијали свој предмет и да су сами остајали на нивоу дипломирања. На истом нивоу, студенти и свршени студенти често се нису даље

⁹⁵⁰ Снежана Бојовић и Драгица Тривић, „Студирање на Београдском универзитету у време извршења Петогодишњег плана (1947-1951)“, *Токови историје*, 3/2007, 65.

⁹⁵¹ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

⁹⁵² Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов); Опавски се са свим, како их он назива, „шлосерима“ ухватио у коштац и настојао да врати фудбал на научне основе. Писао је чланке за *Политику* о овој теми: „Како се постаје фудбалски селектор“, *Политика*, 20.06.2012; „Науци забрањен улаз“, *Политика*, 06.10.2013.

усавршавали већ су остајали на нивоу знања који су стекли током студија, што ћемо сагледати детаљније код разматрања физичког васпитања.⁹⁵³

У сваком случају, почетак ДИФ-а није био лак. С једне стране, стајала је недовољна материјална база а са друге не разумевање значаја спорта у друштву. Студије су ниподаштаване и то и од самих студената. Кривицу само делимично сноси и ДИФ, како Опавски признаје. Гро кривице сноси друштво али и власт. Иако је настојала да спорт стави на научне основе и основала Институт 1946. године, није јасно зашто је ДИФ тек 1963. године постао део Универзитета а не одмах по оснивању. Одлука о оснивању сигурно је дошла са врха власти и разлог за изузимање ДИФ-а од Универзитета а истовремено инсистирање и истицање научног приступа спорту не иде заједно. Пропуст је значајан и штета по углед института, каснијег факултета, огroman. Питање стоји зашто и није одмах назван факултет, када су студије биле класичног факултетског типа и када су одмах на почетку постојале и магистарске и докторске студије? Власт је разумевала и истицала значај спорта али је оваквим одлукама један од потпорних стубова за адекватан развој спорта у земљи подрила. Довољно говори и чињеница да су врата Српске академије наука и уметности за „дифовце“ чврсто затворена. Ако предрасуда постоји, а врло вероватно да да, у годинама 1945–1953 врх партије је засигурно имао толико власти у својим рукама да је могао повући потезе који би можда у том историјском моменту били непопуларни, али би дугорочно значајно утицали на развој не само ДИФ-а, већ научног приступа спорту уопште на простору читаве Југославије. Власт је урадила управо супротно: основала је „институт“, поставила га у подређени положај и оставила га да се сам чупа из предрасуда једног руралног друштва.

5) Владавина дилетаната

Катастрофалном кадровском политиком југословенским спортом завладали су дилетанти. Проблематика сеже много дубље с обзиром да нема ни назнака мењања или барем увиђања овакве политике.

⁹⁵³ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

Ако је врх власти и препознао значаја спорта, на пољу кадровске политике се ниподаштавајући опходио према њему. У ниједној другој делатности није била могућа оваква скупина заљубљеника и шарлатана који би доносили најважније одлуке и руководили целокупном делатношћу. Чињеница да је нпр. у медицини овакво стање незамисливо, док је у спорту практично нормализовано не умањује значај проблема. Напротив. Управо нормализацијом стања и успостављањем правила да се спортске функције деле као награде, да представљају „трешњицу на торти“ биографија политичара, да томе нема већих отпора, да спортски стручњаци стоје неми пред хијенама које хитају ка њиховим позицијама на којима испуњавају своје инфантилне жеље, лече своје комплексе али и пуне банковне рачуне, држава гради спорт на трулом темељу који сходно стању темеља даје и очекиване, труле, резултате.

Свако дете са кривом кичмом, гојазношћу или неизграђеном моториком директна је последица оваквог руковођења. Свака одрасла особа неспособна ни за базичне кретње, физички рунирана и без икаквих спортских навика или спортске културе очекивани је продукт оваквог система.

Почетак је додуше обећавао. Школовање нових кадрова било је системски и указивало је на темељну политику изграђивања и унапређења спорта. Међутим, прилика је пропуштена оснивањем Института за физичку културу уместо факултета. Одмах на почетку, спортски кадрова стављени су у подређени положај у односу на стручњаке из других области а спортски институт стављен мимо Универзитета у Београду. Грешка се доцније исправила али је штета учињена.

Свеукупно, одлична идеја али катастрофална изведба. Раст броја спортских стручњака и установљења система њиховог школовања је свакако позитивна тековина. Међутим, поверавање спортских функција нестручним лицима и ниподаштавање студија спорта имале су своје озбиљне последице, које нити су уочене, нити довођене у питање. Последично, југословенским спортом завладали су дилетанти што нужно не искључује спортске успехе, али сасвим сигурно искључује научни приступ а тиме и изграђивање стабилног система спорта на свим нивоима.

4. Школска физкултура

„Директор ће натерати да ту оцену поправи“. ⁹⁵⁴

Революционарна власт наследила је систем физичког васпитања у школама од краљевине Југославије, систем који је обухватао готово читаву омладину и омогућавао директни утицај на њу. Као и у свим другим аспектима систем је преузет али и одмах започет процес његове трансформације у ново социјалистичко рухо. Циљ је био кроз школство иградити социјалистичког човека: „грађанин нове социјалистичке Југославије. То значи да он треба да буде човек богатог унутрашњег живота, физички и морално здрав, крепак и чио“. ⁹⁵⁵

Изградња физичког и здравственог, али и моралног, аспекта тог новог човека била је задатак наставе физичког васпитања. Задатак трансформације и даљег развијања те наставе пао је на Комитет за физкултуру, под вођством Мирослава Креачића. Одмах на старту искрсао је проблем чије корене не налазимо у изворима: физкултура, равноправни предмет са осталима, није била у надлежности Министарства просвете већ Комитета за физкултуру. Тиме, иначе тешка позиција физкултуре практично је озваничена где је она стајала мимо Министарства управо просвете. У изворима се назире да је и у Министарству просвете постојао одсек за физкултуру али за 1946. годину налазимо да је имао само једног запосленог. ⁹⁵⁶

Опет, за нов социјалистички спорт и такво позиционирање физкултуре било је значајно с обзиром да се кроз наставу стотине хиљада деце уводило у спортски живот нове државе. За наставу није било потребно агитовати, деца су већ ту (нпр. 1948. године

⁹⁵⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године, Основни проблеми физичког васпитања у школама.

⁹⁵⁵ Milovan Đilas, “Problem školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji“, *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)*, Priredili Branko Petranović, Ranko Končar i Radovan Radonjić, (Beograd: Komunist, 1985), 295.

⁹⁵⁶ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Ша-4/1, Пк СКОЈ за БиХ Сарајево Записник са састанка 07.02.1946.

њих око 270.000)⁹⁵⁷, окупљена и спремна да упијају државну идеологију и стичну нове навике новог спортског живота које је требао социјализам да им обезбеди.

Наставни план и програм био је нереално оптимистичан. Циљ је био да „развија телесне и духовне особине“ али и да развија „љубав за домовину и народну власт“. У односу на остале предмете физкултура је била дискриминасана, што се огледа у чињеници да је у наставном плану наведено: „Фискултуру у основној школи треба сматрати као једно од најважнијих опште васпитних средстава и здравственог подизања ученика. Ради тога никако се не може допустити да овај предмет, који је једнако вредан са свима осталима, занемарује на тај начин, да се часови физкултуре искоришћавају за друге наставне предмете“. Сама потреба да се тако нешто убаци у званични план и програм говори о реалности и занемаривању тог предмета. Опет, и код оцењивања наведено је: „Оцене из физкултуре не давати ни у ком случају ако се физкултура уопште не проводи, јер се иста не може давати напамет, ни поклањати“. Да се термин „поклањати“ налази у плану и програму сведочи о истински лошим стартним позицијама за развијање школске физкултуре. Упркос свему томе, са спортског аспекта програм је предвиђао безмало све: од гимнастике, спортских игара до скијања и пливања а предвиђена су била и предавања из теорије физкултуре. Све то требало је углавити у два часа недељено.⁹⁵⁸ Осим тога, предвиђено је било да ученици вежбају у опреми која би се састојала од патика, гаћица, мајице или блузе, уз ограду да се од наведеног може „привремено и отступити“.⁹⁵⁹

План је био универзалан, на нивоу целе државе али је примећено да немају све школе план већ се руководе општим планом наставе за све предмете у којем програм наставе физичког васпитања није ни обухваћен. Први траг да је план штампан и достављен школама налазимо за 1948. годину. Ипак, није штампан у довољно примерака

⁹⁵⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Значајни успеси и недостаци у раду по физкултури у 1948. години, Председништву Владе ФНРЈ 16.12.1918.

⁹⁵⁸ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Наставни план и програм за наставу физкултуре у основним школама ФНРЈ; ф–22, Наставни програм за наставу физкултуре на средњим школама.

⁹⁵⁹ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ Министарству просвете НР – свима 02.03.1948.

јер потом налазимо трагове да већина школа план никада није ни видела, и тиме се поставља и питање његовог утицаја и тако, на папиру.⁹⁶⁰

За примесе старе фискултуре није било места. Министар просвете Митра Митровић утемељила је 1951. године оно што се *de facto* знало до 1945. – школа и политика морају бити тесно повезани.⁹⁶¹ Нова, обавијена социјалистичким рухом требала је ухватити корена у новој социјалистичкој Југославији заснованој на темељима марксизма–лењинизма али и партијским интересима, као и у свим осталим сегментима школства.⁹⁶² Кроз наставу, барем идејно, провејавале су идеје социјализма, с крајњим циљем изградње новог човека где би фискултура била његов значајни сегмент. Упливе социјалистичке идеологије у наставу фискултуре најбоље илуструје допис у коме се препоручује наставницима српског језика да бар два пута годишње дају писмене задатке са темама из области фискултуре. Теме које су долазиле у обзир биле су искључиво социјалистичке: „фискултурник у обнови земље, фискултура као средство подизања здравља народа, фискултура у изградњи карактерних врлина, фискултура као средство за развијање социјалне свести, утицај фискултуре у зближавању народа, фискултура – одмор радника, фискултура и самодисциплина, фискултура и држава (42 став Устава), радник, сељак и интелектуалац у фискултури, фискултура као средство за сузбијање порока, жена у фискултури, корист од фискултуре лети и зими, улога фискултуре у васпитању масе, фискултура као део општег васпитања, лик новог фискултурника и фискултура – нераздвојни друг у животу и васпитању омладине“. Да ли су наставници такве теме и задавали, у изворима се не помиње. Међутим, саме теме илуструју идеологију нове фискултуре и њене оптимистичне циљеве.⁹⁶³

Какава је била материјална база за реализацију ових оптимистичних циљева? Од пређашње власти наслеђен је већ оформљен и донекле функционалан гломазни механизам школства. Ипак, тотални рат као легитимне мете види и школе и многи објекти претпрели су значајна оштећења. Додатно, у руралним крајевима школе су најчешће једини већи

⁹⁶⁰ АС, РЗС 1945–1982, архивска јединица–3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–34, Одржавање семинара за учитеље основних школа 16.05.1949.

⁹⁶¹ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 207–208.

⁹⁶² Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990, *Историја 20. века*, 2/2008, 390.

⁹⁶³ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Министарству просвете Србије, Одељење за средњу наставу 11.04.1946.

објекти и као такви често су искоришћавани од војске. Последично, од 9.210 иначе неадекватних школских зграда у току рата потпуно је уништено 14%, оштећено 36% а у њих 4.605 уништен је или оштећен инвентар. С обновом се кренуло домах и у року од две године изграђено је 769 школских објеката а оне оштећене су углавном поправљене али генерална слика школства била је поражавајућа.⁹⁶⁴ За наставу физкултуре бројке су још поражавајуће. Извештај о настави у БиХ открива нам ужасавајуће материјално стање на терену:⁹⁶⁵

Табела 40. Опремљеност школа у БиХ.

	Нема сале ни справа	Поседује салу и нешто реквизита	Поседује адекватну салу и опрему
Школе	Учитељска школа у Травнику	Гимназија у Босанској Градишци	Гимназија у Тузли
	Гимназија у Добоју	Гимназија у Зеници	Мешовита гимназија у Мостару
	Гимназија у Босанском Новом	Учитељска школа у Бања Луци	-
	Гимназија у Травнику	Мушка гимназија у Мостару	-
	Гимназија у Бихаћу	Прва мушка гимназија у Сарајеву	-
	Учитељска школа у Бихаћу	Друга мушка гимназија у Сарајеву	-
	Гимназија у Бијељини	Учитељски течај у Сарајеву	-
	Женска гимназија у	Прва женска	-

⁹⁶⁴Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 297; Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990, *Историја 20. века*, 2/2008, 394; Сања Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду: реформа основношколског система у Србији 1944-1959*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2018), 131–157; *Културна политика Југославије 1945-1952. Зборник докумената*, Књ. 1, 77–79.

⁹⁶⁵АЈ, Фонд 321, КФ, ф–19, Извештај о настави физкултуре на средњим, учитељским, стручним и основним школама у НРБиХ.

	Бања Луци	гимназија у Сарајеву	
	Мушка гимназија у Бања Луци	-	-
	Гимназија у Приједору	-	-
	Учитељска школа у Мостару	-	-
	Гимназија у Ливну	-	-
	Гимназија у Градачцу	-	-
	Гимназија у Требињу	-	-
	Гимназија у Брчку	-	-
	Учитељска школа у Тузли	-	-
	Трговачка академија у Сарајеву	-	-
	Трговачка академија у Бања Луци	-	-
	Трговачка академија у Брчку	-	-
	Грађевински техникум у Мостару	-	-
	Шумарска школа у Мостару	-	-

Оно што треба имати у виду јесте отежана комуникација Комитета са школама и не поседовање готово никакве статистике и евиденције о реалном стању на терену. Међутим, исцрпне податке имамо за 1947. годину јер је Комитет је за 1948. одлучио да школе опреми неопходним реквизитима и зарад тога тражио је извештај о постојећим

реквизитима у школама. Извештаје имамо за Србију (без Војводине и Београда), Хрватску, Македонију и АП Косово али треба их прихватити са дозом резерве с обзиром да су школе врло лако могле прикривати број реквизита које поседују не би ли требовале више с којима би онда слободно располагале.

У сваком случају, извештају су испрени и непотребно их је преносити у целисти. Покривају сплет реквизита од вратила, кладива, пиштоља до гаћа и торбица. Издвојићемо одређене сегменте извештаја и помоћу њих настојати да склопимо целовитију слику о опремљености школа за наставу физичког васпитања.

Оно што се одмах истиче јесте свеопшти мањак реквизита. Процењује се да је током рата уништено око 70% постојеће опреме у школама. Чак 41 срез није имао ни један једини реквизит за наставу физичког васпитања (Србија 3, АП Косово 8, Хрватска 6 и Македонија 24). Барем приближно адекватан број опреме за извођење наставе не може се наћи ни у једном срезу. Најобичнију лопту за фудбал нема 76 срезова (Србија 7, АП Косово 9, Хрватска 24, Македонија 36). Прилику да научи да прескаче козлић ученик или ученица би имао само у 25 среза Хрватске, у 1 срезу у Србији и 3 у Македонији. Читав простор Косова те 1947. није имао ни један једини козлић. Клизаљке, чамци, весла, флорети, мотке за скок у вис, вратила, крушке за бокс итд. могу се наћи само у траговима.⁹⁶⁶ Евидентно је да је било немогуће адекватно изводити наставу и барем приближно испунити план и програм. Наведено није случај само код физичког васпитања већ је рефлексија општег катастрофалног стања школства у првим годинама социјалистичке Југославије.⁹⁶⁷

Други проблем је произилазио из дубинског неразумевања значаја физичког васпитања. Примећено је да школске власти, па и педагог, на физичко васпитање гледају као на предмет „који служи само разоноди и стицању извесних телесних вештина“. Ако би другом предмету зафалило часова, готово по правилу би их добио на уштрб наставе

⁹⁶⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–23, Попис физкултурних реквизита према стању 10.06.1947.

⁹⁶⁷ Сања Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду: реформа основношколског система у Србији 1944-1959*, 13–157.

физичког. Оцене су увек биле високе, нико није пао из тог предмета а у случају да је неки наставник и дао лошију оцену „директор ће натерати да ту оцену поправи“. ⁹⁶⁸

Неразумевања значаја физичког васпитања као предмета примећено је одмах по ослобођењу и, као што смо видели, ушло је у званични наставни план и програм. Анализом извора евидентно је промене у том неразумевању нема током свих година које рад обухвата. За 1948. наводи се да „још увек има много случајева“ где се показује „неразумевање за значај физкултурне наставе“. Тај приступ је називан чак и „реакционаран“.⁹⁶⁹ Такође, примећено је да директори школа „не обраћају пажњу на физкултуру, потцењују тај предмет и чак и не обилазе те часове“.⁹⁷⁰ Приликом обиласка текстилне школе у Скопљу наведено је да директор „просто кочи ту активност (физичко васпитање – Н. М.)“.⁹⁷¹ За побољшање положаја предлагано је увођење у задња два семестра на Филозофском факултету предавања из теорије физкултуре.⁹⁷² С обзиром да предлог налазимо само у једном извору, да нема трагова о његовој реализацији, вероватно је остао мртво слово на папиру. Врхунац те, слободно можемо рећи, дискриминације догодио се исте 1948. године када је на конференцији учитеља при Комитету за школе и науку одлучено да се број часова физкултуре у основним школама смањи на један недељно. Разлог је био преоптерећеност ученика и њихова активност у оквиру пионирске организације и можда је био и оправдан. Оно што је важније јесте да на овај састанак представници Комитета за физкултуру нису били ни позвани па је читава одлука донета мимо њиховог знања а тиме и *de facto* и *de jure* физичко васпитање као предмет стављен у други план.⁹⁷³

⁹⁶⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године, Основни проблеми физичког васпитања у школама.

⁹⁶⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–19, Комитет за школе и науку Владе ФНРЈ – одељењу за стручне школе 17.09.1948; ф–22, Значајни успеси и недостаци у раду по физкултури у 1948. години, Председништву Владе ФНРЈ 16.12.1948.

⁹⁷⁰ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–48, Извештај о конференцији директора гимназија, прогимназија и учитељских школа, Београд 12-13.04.1948.

⁹⁷¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај са обиласка терена у НР Македонији по питању физкултуре и спорта 19.02.-02.03.1948.

⁹⁷² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–19, Саветовање делегата наставно-спортских одељења свих комитета-комисија за физкултуру 22.05.1948.

⁹⁷³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–24, Записник са састанка наставно-спортског одељења одржаног 15.03.1948; АЈ, Фонд 315, КШН, ф–22, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку Владе ФНРЈ 03.04.1948; Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку Владе ФНРЈ 04.12.1948.

Следеће 1949. догодило се слично: Повереништво за просвету Војводине тражило је од Комитета за фискултуру да се ученици балетских школа у потпуности ослободе наставе физичког. Комитет је наравно одбио наводећи да је физичко васпитање итекако потребно будућим балетанима и балеринама. Повереништво је ту одлуку само игнорисало и обратило се потом Министарству просвете НР Србије које је пристало а да се са Комитетом за фискултуру није ни саветовало.⁹⁷⁴ Ако на врху, у Министарству просвете, се фискултура заобилази и практично изопштава из просветитељства уопште, перцепција на терену и не чуди и проблем чини далеко сложенијим.

Министарство је ипак реаговало али из саме природе реаговања огледа се сва дубина проблема. У допису у прве две тачке наводи се: „Настава фискултуре треба да се изводи“ и „У основним школама не сме се дозволити замењивање часова фискултуре другим наставним предметима као ни пуштање деце кућама за време часова предвиђених за фискултуру“.⁹⁷⁵ Чињеница да нам је такав допис незамислив за друге предмете, нпр. српски језик или математику, говори у прилог колико је заправо физичко васпитање дискриминисано и стављано у други план. Једино, налазимо сличан однос према настави цртања, певања и лепог писања у Хрватској. Ти предмети се редовно „потцењују“ а ни руководиоци школа „не посвећују у довољној мери, чак и никако, сатове поменутих предмета“. Од наставника тих предмета редовно се тражило да уступе своје часове другим предметима по потреби. Оцене су редовно поправљане и слабија оцена је била права реткост. Поправке су вршене на седницама разредних већа где су директори школа те тенденције допуштали.⁹⁷⁶

Проблематика је допрла и до Централног комитета, прво КП Црне Горе а потом и највишег.⁹⁷⁷ Врх власт се тим питањем позабавио у писмо ЦК „О стању и задацима у фискултури“. Чињеница да је реаговао ЦК говори две кључне ствари:

⁹⁷⁴АЈ, Фонд 321, КФ, ф–32, Проблем наставе фискултуре код ученика средњих школа који похађају и балетске школе, Министарству за науку и културу Владе ФНРЈ 29.03.1949.

⁹⁷⁵АЈ, Фонд 315, КШН, ф–22, Одељење за опште образовање, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ Министарству просвете НР – свима 02.03.1948.

⁹⁷⁶АЈ, Фонд 317, СНК, ф–48, Настава телесног вјежбања, цртања, пјевања и лијепог писања – мере побољшања 25.04.1949.

⁹⁷⁷АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1952.

1. Врх власти је разумевао значај физичког васпитања
2. Проблем је био ендемски и реакција је била неопходна

Писмо је проучавано на свим нивоима и детаљније ћемо га анализирати и поглављу о врхунском спорту јер се писмо доминатно њиме бави. За наставу физичког васпитања у писму се наводи: „Фискултура као обавезан предмет у школама има пресудан значај у физичком васпитању омладине, у давању основних знања и развијању осећаја и смисла омладине за физкултуру. Не негирајући објективне тешкоће (слаба материјална база и недостатак кадрова), разне слабости и недостаци су последица и извесног несхватања значаја физкултуре од стране просветних органа. Чињеница да се у многим средњим школама обавезна настава свела на 1–2 часа недељно, да је у неким потпуно укинута, да се сале, које би могле послужити за практичну наставу нарочито у зимском периоду, без веће потребе, ангажују у друге сврхе, говори јасно о томе. Треба посебно нагласити значај наставе у учитељским школама. Данашња настава не само што не обезбеђује физичко васпитање ученика, него што је још теже, не пружа потребна знања за њихов рад као будућих учитеља. Исто тако развити добровољну физкултуру у школама и обезбедити помоћ школској власти... Треба да се измени погрешно схватање неких просветних радника о томе да нам физкултура није потребна у школама“.⁹⁷⁸

Тек пошто је писмо изашло сазвана је седница Савета за науку и културу где је прва тачка дневног реда била физкултура и прорада писма ЦК. Био је то идеалан тренутак да се на физкултуру обрати већ пажња и да се апелује на побољшање њеног положаја. Улогу амбасадора читаве физкултуре преузео је Миле Чубрић који је навео да има директора који су чак предлагали да се настава физичког васпитања потпуно укине. Чубрић је прилику искористио да апелује, или нападне, педагоге: „па чак и неки позванији педагози заступају мишљење да наставу физичке културе у вишим разредима треба смањити или укинути. После рата ми не прочитасмо нити један напис или захтев неког угледнијег педагога да се посвети више пажње настави физичке културе, иако су многи од педагога путовали у иностранство и видели како се у другим земљама гледа на физичко васпитање ученика“. Потом, позвао је у заједничку борбу да се из корена промени однос

⁹⁷⁸АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централног Комитета О стању и задацима у физкултури 02.02.1952.

према физичком васпитању као наставном предмету. Као једна од конкретних мера наведена је директива школским инспекторима да обилазе часове физкултуре као што су то чинили у случају осталих часова. Тиме би учитељи увидели значај физичког васпитања, али нам такође и открива да све до тада школски инспектори нису обилазили часове физичког.⁹⁷⁹

Комитет је све до 1951. стајао мимо Министарства просвете, тиме и физичко васпитање као предмет и формално другачије третиран. Коначно, по његовом расформирању формира се при Савету за науку и културу Владе ФНРЈ Савет за физичко васпитање као једна од последица децентрализације коју је прокламовао III Пленум ЦК КПЈ. Тиме се и дефинитивно одступило од совјетског модела и на крилима III Пленума и реферета Милована Ђиласа о проблему школства у социјализму.⁹⁸⁰ У надлежности савета била је читава проблематика тог предмета а тесно је сарађивао са Министарством просвете које је именовало чланове Савета. Осим са Министарством предвиђена је и сарадња са свим другим организацијама и установама које се непосредно или посредно баве питањем здравља. Дакле, коначно, макар формално после шест година физичко васпитање је постало интегративни део Министарства просвете и велика кардинална грешка са самог почетка социјалистичке Југославије, исправљена.⁹⁸¹

Однос околине био је ниподаштавајући. Какав је био однос функционера задужених за физичко васпитање? Пођимо од прве степеннице – од учитеља.

У основним школама физичко васпитање било је обавезни предмет и за ниже разреде предвиђено је било да те часове спроводе учитељи. Примећено је да или потпуно није заступљена у школама или је затупљена делимично. Настава је најчешће извођена само у случају лепог времена и то напољу где су преобладавале једноставне вежбе обликовања и спортске игре, без неког утемељенијег реда и јасног циља. Учитељи и

⁹⁷⁹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-1, Записник са VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ одржане 27.02.1952.

⁹⁸⁰ Као последицу 1948, Ђилас је прокламовао заокрет у питању школства у виду напуштања совјетског модела и догми у просвети и култури. До социјалистичког човека је сада требало доћи васпитавањем „слободних и социјалистичких људи“ али „широких и разноврсних“ схватања. „Позитивно наслеђе“ требало је преиспитати и напустити догматски приступ (Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990, *Историја 20. века*, 2/2008, 403–405).

⁹⁸¹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-47, Извод из записника са конференције претставника Министарства просвете народних република по питању образовања Савета за физичко васпитање 21.02.1951.

учитељице махом су била старија лица којима је спорт уопште био стран и наведено су и користили и редовно истицали своју нестручност као оправдање за мало или никакво залагање за физичко васпитање.⁹⁸²

Комитет није седео скрштених руку већ је настојао да повећа квалитет расположивих кадрова. Зарад тога организовани су течајеви за учитеље, предлог је дат и прихваћен 1947. године али је следеће 1948. одзив био врло слаб: од позваних 90 на течај се појавило њих 55.⁹⁸³ Процењује се да је одзив укупно био око 66%.⁹⁸⁴ Треба имати у виду да за време наставе учитеље са села је немогуће окупити на курсу: имају редовну наставу, где је немогуће наћи замену, и обавезне аналфабетске течајеве. За време распуста најчешће имају двомесечне течајеве у другим областима, као и ванредне испите.⁹⁸⁵

Било је и дугорочних пројекција: Комитет је настојао да будући кадрови буду оспособљени да уздигну општи ниво физичког васпитања у основним школама. Године 1948. одлучено је да се „највећа пажња“ обрати настави физкултуре у учитељским школама.⁹⁸⁶ Међутим, тек 4 године касније налазимо да је у ту сврху у учитељске школе је уведен 1 час недељно на којем су се ученици спремали за наставу физичког васпитања.⁹⁸⁷ Додатно, на Вишој педагошкој школи оформљена је група за физкултуру и биологију.⁹⁸⁸

Имамо и глас са друге стране – од учитеља. Просветном инструктору учитељи и учитељице из БиХ су се пожалили да ниједна школа нема уређену дворану и да је вежбање током зиме готово немогуће. Одељења су претрпана децом и „много дјецe седи у једној клупи“ па је немогуће и у учионицама извести и најпростије вежбе услед једноставног мањка простора. Проблем је био и у деци јер нису схватала озбиљно наставу физичког васпитања и у пренатрпаним одељењима тешко је било успоставити ред при

⁹⁸² АС, Фонд Г-191, КФНРС, Комисији за физкултуру Владе НР Србије 09.02.1948.

⁹⁸³ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-48, Настава телесног вјежбања, цртања, пјевања и лијепог писања – мере побољшања 25.04.1949; ф-51, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку Владе ФНРЈ 04.07.1947.

⁹⁸⁴ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-48, Настава телесног вјежбања, цртања, пјевања и лијепог писања – мере побољшања 25.04.1949.

⁹⁸⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-34, Комитет за физкултуру НР БиХ 16.05.1949.

⁹⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф-9, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитет за школе и науку Владе ФНРЈ 30.06.1948.

⁹⁸⁷ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-1, Закључци IX седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 10-11.09.1952.

⁹⁸⁸ АЈ, Фонд 317, СНК, ф-1, Записник са VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ одржане 27.02.1952.

извођењу вежби. Старији учитељи и учитељице жалили су се да им је време држање тих часова и да нису у стању услед слабе сопствене физичке спреме и непознавања предмета. Материјални услови, као што смо и видели, били су катастрофални. Илустративно, просветни инспектор планирао је на крају течаја за учитеље у БиХ да се одрже два огледна часа физичког васпитања и да се после њих развије дискусија. Одабрана је дворана физкултурног дома, позвани деца и учитељи, али пошто се услед квара дворана није могла загрејати (у питању је био 14. децембар) огледни часови нису ни одржани.⁹⁸⁹ Чињеница да инструктор у Сарајеву није могао да одржи огледни час говори доста и о (не) одржавању редовних часова физичког васпитања.

Последично, физичко васпитање у основним школама готово да се није ни изводило. Радило се 1 час недељно и то само у случају лепог времена. На часу су преовладале игре и просте вежбе обликовања. Зимом би се часови замењивали са осталим наставним предметима или би се деца једноставно пуштала кући. Не случајно, физичко васпитање је готово по правили стављано да буде последњи час у распореду.⁹⁹⁰

У средњим школама било је нешто боље стање али окосница проблематике иста. Пре свега, недостајало је кадрова: 1946. наставника је било 356 а 1947. године на 8.829 одељења долазило је само 446 наставника. Да би се настава нормално одвијала било је потребно њих још 764.⁹⁹¹ Наведено је и последица чињенице да је у рату укупан број наставника у свим школама смањен за 22,5% па је кадрова фалило генерално за све предмете.⁹⁹² НР Србији је фалило најмање 600 наставника, у Словенији њих само 30% било је школовано, у БиХ тек половина стручних школа имало је наставника а Црна Гора

⁹⁸⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Извештај Јелее Допуђе просвјетног инструктора о одржаном течају за учитеље основних школа града Сарајева у сврху унапређења и правилног спровођења наставе физкултуре 16.12.1947.

⁹⁹⁰ АЈ, Фонд 315, КШН, ф–22, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку Владе ФНРЈ 09.02.1948.

⁹⁹¹ Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе*, 563.

АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у 1947. години.

⁹⁹² Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990, *Историја 20. века*, 2/2008, 394; Milovan Đilas, “Problem školstva u borbi za socijalizam u našoj zemlji“, *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)*, 310.

није имала ни једног наставника физичког васпитања са стручним квалификацијама.⁹⁹³
 Прецизније податке имамо за 1949. годину:⁹⁹⁴

Табела 41. Број наставника физичког васпитања 1949. године.

Република	Број школа	Број одељења	Број ученика	Број наставника	Недостаје наставника
Србија	624	5.202	192.983	237	465
Црна Гора	37	359	Нема података	16	6
Словенија	1.557	5.278	Нема података	100	164
Македонија	170	558	36.343	44	Нема података
Хрватска	510	2.894	Нема података	151	Нема података
БиХ	Нема података	740	33.482	40	43

Дубљом анализом евидентно је да је стање нарочито било катастрофално у АП Косово где је недостатак наставника био ендемски. Уопште, на нивоу целе Југославије, по типу школе издвајају се школе ученика у привреди где је 2 наставника долазило на 304 одељења. Не зачуђујуће, од 127.000 ученика у привреди 1949. године фискултуром се бавило ни 30%.⁹⁹⁵ Наведено се и уклапа у тезу о “најбеднијој дечијој судбини”.⁹⁹⁶

⁹⁹³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години; ф–24, Саветовање делегата наставно-спортских одељења свих комитета – комисија за фискултуру НР 22.05.1948; ф–

⁹⁹⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–32, Комисија за фискултуру при Влади НР Црне Горе 07.03.1949; НР Србија Комитет за фискултуру, предмет: подаци о школама и наставницима 10.03.1949; Комитет за физкултуру Влада Људске Републике Словеније 09.03.1949; Комитет за фискултуру НР Македоније 09.03.1949; Комитет за фискултуру Владе НР Хрватске 09.03.1949; Комитет за фискултуру НР БиХ 28.03.1949.

⁹⁹⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–32, Комисија за фискултуру при Влади НР Црне Горе 07.03.1949; НР Србија Комитет за фискултуру, предмет: подаци о школама и наставницима 10.03.1949; Комитет за физкултуру Влада Људске Републике Словеније 09.03.1949; Комитет за фискултуру НР Македоније 09.03.1949; Комитет

Праву слику добијамо тек када консултујемо и званични програм. По њему, предвиђено је да један наставник одржи највише 22 редовна часа недељно.⁹⁹⁷ Сагледавањем укупног броја наставника (588), броја одељења (15.031) и часова недељно (2), на једног наставника је долазила обавеза од 51,1 часа недељно!

Добар део од тих постојећих кадрова, њих 588, био је наслеђен па је последично преовладавало „застарело гимнастичко градиво и неспретни Тиршов систем“.⁹⁹⁸ Иза назива „стручњаци“ у изворима крили су се наставници са кратким соколским курсевима, или највише једногодишњим стручним образовањем у некој од физкултурних школа. Статистику имамо за 1951. годину:⁹⁹⁹

Табела 42. Стручна спрема наставника физичког васпитања 1951. године.

Стручна спрема	Србија	Хрватска	Словенија	БиХ	Македонија	Црна Гора	Укупно
ДИФ	66	16	18	6	5	4	115
Друге високе школе	3	-	10	-	-	-	13
Средње фискултурне школе	46	43	18	14	27	2	150
Једногодишњи или шестомесечни курс	33	-	18	20	5	-	76
Краћи курсеви и без квалификација	193	74	50	22	31	23	393

за фискултуру Владе НР Хрватске 09.03.1949; Централни одбор ЈСЈ предмет: Рад ученика у привреди 18.05.1949.

⁹⁹⁶ Ivana Dobrovojević, „Најбеднија деčија судбина“: *Život učenika u privredi u Jugoslaviji 1945-1955*, *Istorija 20. veka*, 1/2013, 181–193.

⁹⁹⁷ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из записника и закључци саветовања одржаног са претставницима Министарства просвете народних република у Савету за науку и културу Владе ФНРЈ 27.09.1950.

⁹⁹⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Основни проблеми физичког васпитања у школама.

⁹⁹⁹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из извештаја одбора за физичку културу Наордних република.

Далеко највећи број је број оних са „разним краћим курсевима“ и без квалификација што је засигурно утицало на квалитет наставе. Остали стручњаци били су и ангажовани на другим дужностима у фискултурним организацијама па нису у потпуности били посвећени настави. Осим тога, примећено је да мали број наставника прати стручну литературу па последично остаје на нивоу знања стеченог школовањем.¹⁰⁰⁰

Осим малог броја школованих наставника, наставу су држали и хонорарни наставници, углавном истакнути спортски радници, учитељи или управитељи школа. Дешавало се да наставу држе и предњаци гимнастичких друштава и фискултурни референти. Последично, та настава по квалитету била је далеко испод жељеног нивоа. Осим тога, сарадња тих кадрова са школом и наставним колегијумом знала је да буде лоша и да штети угледу физичког васпитања као предмета, угледу које иначе био низак. Комитет за фискултуру НР Хрватске је оштро иступио и навео да „стоји на становништву да је рад са оваквим помоћним кадром на школама промашио свој задатак“.¹⁰⁰¹

По питању кадрова Министарство је било изузетно флексибилно, што је била последица стања на терену. Наставник је могло бити лице са завршеном средњом фискултурном школом, предратном школом за телесно васпитање или вишом педагошком школом. Осим тога признавао се и шестомесечни курс као и 10 година службе уз стручни испит. Чак и лица која сама нису завршила средњу школу, а имала су „ма који фискултурни течај“ постављана су као наставници у привременом својству док не употпуне своје квалификације. Тиме се у пракси долазило у ситуацију да наставу у средњим школама предају наставници који су стали на основном образовању. Једино професор је могло бити лице искључиво са факултетом а критеријуми за звање наставника били су врло лабави.¹⁰⁰²

Тамо где никаквих кадрова није било, Министарство просвете је донело одлуку да се предавања из тог предмета једноставно обуставе. Занимљиво, одлука је донета само за БиХ. У тај кош уз физичко васпитање упали су и певање и цртање где је постављен

¹⁰⁰⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године; ф-30, Извештај о одржаним реонским конференцијама наставника у НР Србији 08.01.1949;

¹⁰⁰¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–30, Комитет за фискултуру Владе НР Хрватске Комитет за фискултуру ФНРЈ 14.01.1949.

¹⁰⁰² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–40, Систематизација наставника фискултуре 05.10.1949.

императив да те предмете морају предавати стручњаци или их нико неће ни предавати.¹⁰⁰³ На основу те одлуке у БиХ је такође донето да се часови физичког васпитања смање на један недељно, противно плану и програму и државној политици уопште. Комитет се опет нашао маргинализован и реаговао је дописом али учинак дописа остао нам је непознат.¹⁰⁰⁴

Комитет опет није седео скрштених руку. Дугорочно зарад образовања нових кадрова основан је Државни институт за физкултуру и средње физкултурне школе, о чему је било детаљније у претходном поглављу. Краткорочно, организовани су курсеви за стручно оспособљавање и усавршавање наставника физичког васпитања. Предавања су држана за време распуста а трајала су месец дана. Течајеви су први пут одржани 1946. године у свим републикама, осим у Црној Гори. Многи наставници су се на овим течајевима по први пут и упознали са званичним планом и програмом и барем могли да покушају да га, колико је то могуће, спроведу у дело.¹⁰⁰⁵

Међутим, на курсевима примећено је да „многи“ наставници, из неког разлога и „нарочито наставнице“, нису у стању да прате ни теоријску ни практичну наставу. Закључено је да сваки даљи покушају њиховог усавршавања су узалудни и да је потребно да се установи који наставници нису дорасли задатку да воде наставу физичког васпитања и да се из наставе искључе. Одлучено је да је боље да наставе и нема, него да их воде нестручна лица без изгледа за усавршавањем.¹⁰⁰⁶ Одзив на курсеве је био чак и нижи него случају учитеља, нпр. 1948. на течај за наставнике седмолетки и средњих школа од пријављених 36 на курс се појавило њих 6.¹⁰⁰⁷

Као тренутно решење предлагано је и оспособљавање ученика VI и VII разреда гимназије који би преузели улогу својеврсног помоћника наставника физкултуре.¹⁰⁰⁸ Ученици су се сами организовали, али у форми физкултурних актива. На подршку других

¹⁰⁰³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–11, Свим гимназијама и учитељским школама 27.12.1947.

¹⁰⁰⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–20, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за физкултуру Владе НР БиХ 11.10.1948.

¹⁰⁰⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године.

¹⁰⁰⁶ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из записника и закључци саветовања одржаног са претставницима Министарства просвете народних република у Савету за науку и културу Владе ФНРЈ 27.09.1950.

¹⁰⁰⁷ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–48, Настава телесног вјежбања, цретања, пјевања и лијепог писања – мере побољшања 25.04.1949.

¹⁰⁰⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–1, Комитету за физкултуру ФНРЈ Југославије (без датума (1946. година) и без потписа).

наставника и директора школа нису наилазили и били су препуштени сами себи.¹⁰⁰⁹ О иницијативи за формирање помоћника наставника физичког васпитања нема даљих трагова у изворима па је и немогуће реконструисати (не)успехе те политике.

После седам година интензивне политике школовања кадрова, ситуација није била драстично боља: 1952. године недостајало је најмање 1.000 наставника. С обзиром да је на школовању било њих 830, Савет за науку и културу је израчунао да тек за 5–6 година ће број школованих наставника бити на задовољавајућем нивоу.¹⁰¹⁰ Прогноза је реална, таква је била и одмах на почетку: предвиђено је било да се у Петогодишњем плану подмири 30% потреба а да се тек током друге петолетке проблем кадрова реши.¹⁰¹¹ С те стране, политика је била реална и начелно успешна.

Опет, проблематика је била далеко дубља. У изворима можемо добро анализирати начин рада и тог малог дела постојећих стручњака. Примећено је да се највећи део часа утроши на понављање простих вежби, да већина ученика и те вежбе ради нетачно а да их наставници не исправљају. Наставници нису овладали „војничким командама“ код стројевих вежби а извесни наставник је толико често користио пиштаљку да „може се рећи скоро „дресирао“ своје ученике–це“. Често вежба по више разреда заједно, по 70–90 ученика, па последично трпи дисциплина. Дисциплина је била таква да команда „мирно!“ је „узалудна реч“ јер „се не поштује у потпуности“. Из чисте методолошке стране, наставници су давали превелики број понављања исте вежбе, и преко 20 пута, па су деца услед досаде сама прекидала рад. Основу да се вежба показује у исту страну у којој би вежбачи требали да је изведу наставници нису поштовали, или нису знали. У дневнике, наставници су иписивали само две–три речи као нпр. „стројеве вежбе и игре“, „просте вежбе“, „кола“. Из наведеног било је немогуће стећи увид шта се заправо на часу и радило. Додатно, примећено је да наставници „сви без разлике, долазе на час у цивилном оделу“. Пошто нема свлачионица, ђаци се пресвлаче у сали а оно мало справа које су поједине школе поседовале су по правилу биле „разбацане и прљаве“. Уопште, констатовано је да је „у свим школама паркет прљав, ћошкови као и справе пуни прашине,

¹⁰⁰⁹ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, НР Србија Министарство просвете Среском и Градском народном одбору за просветни отсек 26.11.1947.

¹⁰¹⁰ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–1, Записник са 7 седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ 27.02.1952.

¹⁰¹¹ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*, 7–8.

зидови, прозори и врата прљави, прозорска стакла и стаклена врата разлупана“. Дворишта, где се такође изводила настава у случају лепшег времена, била су пуна хартије, разних отпадака и камења. Ако би нека школа и поседовала справе, оне би стајале по страни и служиле би за остављање ствари: одела и капута наставника у ученика. Понеке школе имале су уређен кабинет физичког васпитања али тај прибор би се убрзо упропастио и дешавале су се и крађе. Додатно, многи ученици у часовима нису ни учествовали, већ су стајали по страни под изговором да су болесни. Ти ученици су званичне молбе за ослобађање од наставе физичког васпитања поднели али услед немогућности вршења лекарских прегледа ученика те молбе нису ни обрађиване, а неучествовање ученика у настави по свој прилици толерисано. Свеукупно оцењено је да су наставници „слаби педагози“ и да на часовима „им влада недисциплина и хаос“. Све ово наведено примећено је у школама у Београду а врло вероватно у руралним крајевима је било далеко горе.¹⁰¹² На нивоу читаве државе имамо један допис свим Комитетима у коме се наводи да настава се „не одвија плански и систематски“ и да „далеко заостаје за наставом из осталих предмета“.¹⁰¹³ Корен овог проблема може бити егзистенцијални будући да су наставници имали мале плате. Готово по правилу су се додатно ангажовали у спортским друштвима и дугорочно настојали да промене посао за неки боље плаћен.¹⁰¹⁴

Критичан према наставницима је и Павле Опавски, тадашњи асистент и члан делегација које су обилазиле школе и писале извештаје које проналазимо у архивама. Опавски наводи да су се остали наставници редовно жалили на наставнике физичког васпитања, да се „не разумеју са децом, има и повређивања, има и ексцеса, да се свађају итд.“ У друштву уопште наставници нису имали угледа и били су редовно игнорисани. Корен види у томе што већина наставника нису била на вишем нивоу образовања и суштински „многи нису дорасли тој својој професији“.¹⁰¹⁵

¹⁰¹² АС, Фонд Г–191, КФНРС, Комисији за фискултуру Владе НР Србије 09.02.1948; АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из записника и закључци саветовања одржаног са претставницима Министарства просвете народних република у Савету за науку и културу Владе ФНРЈ 27.09.1950; ф–48, Извештај о конференцији директора гимназија, прогимназија и учитељских школа 12-13.04.1948; Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку Владе ФНРЈ 09.02.1948.

¹⁰¹³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–52, Достављено свим републичким Комитетима за фискултуру 18.01.1950.

¹⁰¹⁴ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1952; Фонд 321, КФ, ф–30, Извештај о одржаним реонским конференцијама наставника у НР Србији 08.01.1949.

¹⁰¹⁵ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов)

Проблем је био и у императиву који је долазио са врха: припрема за слетова. У случају припрема план и програм физичког васпитања је стављан у потпуности у други план и све је подређивано предстојећем слету. Тек тада такви часови, назовимо га, физичког васпитања би оживели. Чак тамо где наставе уопште није ни било, организовала би се само ради припреме за слет.¹⁰¹⁶ Миле Чубрић настојао је да извуче највише: припрему и учествовање ученика на овим свечаностима видео је као прилику да се одговорност наставника побољша али и да други наставници и директори школа више пажње обрате на физичко васпитање јер су на слетовима ученици представљали своје школе.¹⁰¹⁷ Наведено је и последица државне политике јер се као мерило успешности најчешће узимало учешће на слету. Парадоксално, управо преко учешћа средњошколаца у слету у Суботици имамо извор у коме се наводи да су „лоше наступили, имали су и лоше држање тела“. Такође, посматрајући слетова, вишебоје и првомајску параду у извештају Гимнастичког савеза закључују да „ход, основни покрети у трчању и скоковима“ показују да се врло мало урадило на општој физичкој спреми, нарочито школске деце.¹⁰¹⁸

Чланови некадашњег Комитета за физкултуру, а потоњи чланови Савета за науку и културу Владе ФНРЈ остајали су оптимистични. Миле Чубрић посматрао је наставу физичког васпитања у Француској, где је њој посвећено 8 часова недељно и на основу француског искуства настојао да унапреди физичко Југославије. Предложио је повећање на 8 часова, иако и планска 2, као што смо видели, врло тешко су спровођена и квалитет њих био је изразито низак. Саслушао га је и начелно подржао Родољуб Чолаковић који је као краткорочни циљ задао чешће извођење деце из учионица и спровођење наставе напољу. Осим тога, Чолаковић је обећао „ауторитет државних власти“ за решавање многих проблема наставе физичког васпитања.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–17, Комитет за физкултуру НР Србије извештај за јун и јули 06.08.1948; ф–19, Извештај о настави физкултуре на средњим, учитељским, стручним и основним школама у БиХ; ф–34, НР Србија Комитет за физкултуру, предмет: Одржавање семинара за учитеље основних школа 16.05.1949.

¹⁰¹⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–397, Записник са састанак у просторијама Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ по питању извођења јавних школских наступа-физкултурника на крају школске 1948/49. године 24.02.1949.

¹⁰¹⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–16, Извештај са службеног пута у Суботицу ради испитивања могућности савезне школе на Палићу и ради обиласка среско-градског слета у Суботици; број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

¹⁰¹⁹ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–1, Записник са VII седнице Савета за науку и културу Владе ФНРЈ одржане 27.02.1952.

Покушано је и истицањем позитивних примера. Свакако да је било наставника који су се залагали за свој предмет и настојали да се квалитет физичког васпитања подигне. Ти наставници су добили писма похвалнице и новчане награде од 3.000 или 5.000 динара. Имамо податак за 1949. годину где је укупно награђено 127 наставника са укупно 455.000 динара.¹⁰²⁰ О даљем току ове политике и евентуалном њеном успеху у изворима нема података.

Код позитивних примера треба поменути професора Пете мешовите гимназије Витомира Черину о чијим часовима имамо усмено сведочење рукометаша Петра Лазаревића. Он наводи да је гимназија била огледна и да је имао по четири часа физичког недељно. Професора Черину карактерише као „педантног, правичног и стручног“ а часове као „феноменалне“. Ако узмемо пример да су код вежбања бацања диска по 15 дискова одједном бивали бачени а да се нико није повредио, заиста професор Черина заслужује све хвале и представља изузетак.¹⁰²¹

Изузеци по страни, пресек успешности политике Комитета, па Савета показује пре свега неуспехе. Пред сам крај временског оквира рада недостајало је најмање око 2.500 наставника. Половина постојећих била је нестручна. Кроз курсеве је прошло око 170 наставника и око 2.000 учитеља а предвиђено је да се политика одржавања курсева настави и даље. И даље се инстистирало на свим програмима иначе предвиђеним и на 2 часа физичког васпитања недељно. Где показатељ да се и даље инсистира на нечему што је требало бити нормално, што је требало бити правило, јасно говори да је проблем и даље ту. Једино, у неким учитељским школама се успело да се одржавају чак 3 часа недељно.¹⁰²² О побољшању угледа физичког васпитања као предмета потребно је изаћи из временског оквира рада и представља тему за даља значајна истраживања. У периоду 1945–1953. углед је био катастрофално низак и не могу се назрети знаци икаквог побољшања.

Идеја новог физичког васпитања била је социјалистичка, доминантно совјетска до 1949. године а потом су се назирали обриси нове југословенске. Реализација те идеје била

¹⁰²⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–39, Достављено свим комитетима за фискултуру са прилозима 18.01.1950; ф–40, Најважнији послови које је Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ извршио у 1949. години.

¹⁰²¹ Интервју Петра Лазаревића 21.09.2015. (Лична архива Мирослава Нешића)

¹⁰²² АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Извод из извештаја одбора за физичку културу Народних република.

је толико спутана затеченим стањем, објективним тешкоћама у раду и немарношћу кадрова да је питање уопште како окарактерисати физичко васпитање у тим годинама. Погрешно би било извући закључак о совјетском или социјалистичком моделу јер реалност на терену је показивала стање без икаквог модела. Опет, места за критику итекако има: с обзиром да је слет био директна манифестација режима јасно је да је одржање „диктатуре пролетеријата“, или личне власти Јосипа Броза Тита, било важније од дугорочног подизања општег здравља и способности становништва кроз наставу физичког васпитања. Слет је увек стављан у први план а дугорочно вежбање за слет не доприноси драстично и плански физичком развоју ученика. Опет, слет је ту да очува режим који обећава социјализам и ако је у том моменту слет потребнији, може се тиме оправдати.

Последице свега наведеног су катастрофале и дугорочне. Податке са терена имамо за 1962. годину где се наводи да је тек половина ученика у Југославији обухваћено наставом физичке културе. У спортским секцијама учлањено је било 13,8% ученика, а остаје питање колико се њих заиста и активно бавило спортом а колико је остало на пуком поседовању чланске карте. Материјални услови и даље поражавајући: на 12 школа долазило је по једно игралиште а на 33 школе по једна фискултурна сала. Опет, остаје питање опремљености и одржавање тих ретких игралишта и сала. Последице, имамо податке да је чак 65% деце у београдским школама имало равне табане. Додатно, податак да је преко 40% ученика једне београдске школе одбијено на регрутацији због бројних деформитета кичне и неухрањености, говори много о квалитету наставе физичког васпитања.¹⁰²³

У сваком случају, тежак старт за наставу физичког васпитања. С једне стране, стајали су оптимистични државни врх и врх спортског руководства. С друге, југословенска реалност. У година 1945–1953. за физичко васпитање учињено је много, постављени су неки темељи за даљи развој али су ти темељи суштински неутемељни.

¹⁰²³ Сања Петровић Годосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду: реформа основношколског система у Србији 1944-1959*, 373.

1) Студентски спорт

„Не свиђа ми се да другови делегати за време дискусије о спорту читају новине.“¹⁰²⁴

Друго место где је омладина била већ окупљена били су високошколске установе, Југославија је у годинама 1945–1953. имала око 60.580 студената.¹⁰²⁵ Незанемарљива бројка доминантно омладине представљала је одличну полазну позицији за развој студентског спорта.

Модел, као и код других аспеката, је тражен у СССР–у. Спорт студената требао је ићи у четири главна смера:

1. Здравствено–хигијенском
2. Образовном
3. Одгојном
4. Пропагандном

Циљ је јасно дефинисан: да се кроз физичку активност од студената изгради нов социјалистички човек. Осим тога, на идеолошком плану код студената требало је развијати „одлике истинског патриотизма“ и настојати да се појединац идеолошко–политички уздиже, у смеру социјализма свакако. Овакав студентски спорт требао је бити масован и обухватити сваког појединца са индексом. Прве трагове иницијативе налазимо за 1946. годину а прве планове налазимо за Загреб за 1947. године где је као прилог реферату додата је „Организација физичког одгоја на Високим школама и факултетима у СССР од шк.год. 1947/48“.¹⁰²⁶

¹⁰²⁴ Сава Хранић (АЈ, Фонд 145, ССЈ, ф–1, Стенографске белешке – други Конгрес ССЈ 1954.)

¹⁰²⁵ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 42.

¹⁰²⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–5, Реферат поводом приједлога о увођењу физичког одгоја као обавезног предмета на Високе школе и факултете у Загребу 04.10.1947; *Политика*, 04.01.1946.

Следеће године у исти реферат, убачено је и такмичење за фискултурну значку, као и подизање радне и одбрамбене способности зарад извршења Петогодишњег плана. Прилог совјетског искуства уз реферат је остао.¹⁰²⁷

На терену, у факултетима, спортски живот студената није се спроводио систематски већ кроз спортске секције и добровољне студентске организације: *Младост* у Загребу, *Црвена Звезда* и *Студент* у Београду, *Енотност* у Љубљани и *Босна* у Сарајеву. Студенти нису добили готово никакву материјалну помоћ па врло вероватно су им и услови били лоши. Последично, у извештају за 1948. наводи се да је оваквим радом обухваћен врло мали број студената: од око 50.000 укупно студената њих 4.000 се бавило спортом. Парадоксално студенти су ти који су били носиоци рекорда државе и представљали спорт Југославије у иностранству, тј. студенти су били и врхунски спортисти. С друге стране стајала је маса оних студената који су били потпуно ван спорта и без материјалних могућности да се спортом организовано баве.¹⁰²⁸

Вероватно само за те одабране организоване су почев од 1948. године Студентске спортске игре. Да су у питању само одабрани показује и бројка од 1.000 учесника на летњим играма у Београду и 250 на зимским играма у Словенији. Пре финалних такмичења била су организована и предтакмичења, тј. квалификације, што је и показатељ да су Студентске спортске игре функционисале као врхунски спорт, далеко од масовности. Ипак, врхунским спортистима, тј. онима који су у својој дисциплини досигли савезни разред, није било дозвољено да узму учешћа у овим играма јер би свакако победили. Одређени студенти су награђивани: нпр њих 300 је провело 10 дана на Копаонику где су учили скијање. Наведено је коришћено пропагандне сврхе као јасна дистинкција са старим режимом јер „Само десетак година раније док су они још били деца, њихови другови студенти са њиховог универзитета прогањани од полиције борили

¹⁰²⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Елаборат о увођењу „Физичког одгоја“ на Високе школе и факултете 30.11.1948.

¹⁰²⁸ АС, РЗС 1945–1982, архивска јединица–3, Годишњи извештај о раду Комитета за фискултуру Владе НР Србије у 1948. години; архивска јединица–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије; Милојко Р. Тубић, *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*, 309.

су се за своја права, за кору хлеба, борили су се за оно што ови данас имају и проживљују“.¹⁰²⁹

Формирањем Савеза студената Југославије и првим Конгресом о спорту студената се више обраћало пажње. Савез је основан 1951. године са идејом да буде активни сегмент Народне омладине. Циљ организације била је изградња новог човека, како је Родољуб Чолаковић дефинисао на оснивачкој скупштини: „човек наоружан знањем, човек добро васпитан и човек друштвено активан, такав треба да буде данашњи студент и таквог студента треба да ствара наша студентска организација“.¹⁰³⁰ На пољу спорта као смернице на Конгресу 1952. узете су Титове речи: „Спорт и гимнастику треба проширити на универзитете. То би требало да буде масовно. Кроз масовност испољиће се најбољи појединци и њим можемо послуже слати куда било. Важно је да се ту оствари масовност и да не буде једна мала група спортиста, а остали да буду навијачи и посматрачи“. Са старијом праксом да се истичу поједини надарени спортисти и да *de facto* постају врхунски сам Тито је раскрстио. Иако је та 1952. била година великог западног отклона, у студентском спорту за примесе капиталистичке идеологије није било места. Тито још и критички наводи: „Прије рата ми смо се борили за сваког појединца. По два до три месеца смо трошили у томе да придобијемо човека. Сада имамо хиљаде и хиљаде људи, а ми им не посвећујемо потребну пажњу“.¹⁰³¹

Ослоњен на ове речи Савез студената, као део Народне омладине, требао је да води активну спортску политику. Чланство је било бројно: 90–92% студентске популације уз то да су сви чланови уједно били и чланови Партије.¹⁰³² Постојеће активе и друштва на факултетима на даље савез је настојао да контролише и да се избори са „негативним појавама“ у раду: „декаденција, јефтина забава, тривијалност и слично у културном животу и професионалистичке тенденције и гурање само одређених спортских дисциплина у фискултури“. Да би надаље контролисао студентска спортска удружења Савез студената издао је резолуцију кроз коју је уткана сва идеологија социјалистичог спорта. У резолуцији спорт је морао бити масован, сегмент опште културе сваког

¹⁰²⁹ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 90–92; *Vorba*, 22.05.1948.

¹⁰³⁰ Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 417.

¹⁰³¹ АЈ, Фонд 145, ССЈ, ф–1, Први конгрес савеза студента, материјали 11.03.1952.

¹⁰³² Драгомир Бонцић, *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*, 420.

студента, милитаристички, и свестран. Места није било ни за „клубаштво“, ни „расипништво“.¹⁰³³

Извора за студентски спорт на терену има врло мало, што је и неми показатељ извесне незаступљености спорта међу студентима. Као и другим организацијама које се нису искључиво бавиле спортом, спорт је стављан у други план. Примера ради, за Словенију имамо извор где се извесни Саша Цвахте испред Народне омладине Словеније правда зашто се спорт студената није развио у Словенији. На његово излагање није било никаквих коментара нити се развила дискусија.¹⁰³⁴ На другом Конгресу Савеза студената Југославије, у стенографским белешкама наилазимо на илустративну примедбу извесног Хранић Саве: „Другови, хтео би пре почетка своје дискусије да ставим примедбу. Не свиђа ми се да другови делегати за време дискусије о спорту читају новине. Многе организације ССЈ не налазе, веома често, свој садржај рада у озбиљним дискусијама из области физичке културе. Већина дискусија се своди на навијаштво и клубаштво. Оне су веома жучне, расправља се ко ће играти у репрезентацији, ко је бољи и томе сл. Није то, другови, проблем физичког васпитања код нас“.¹⁰³⁵ Ипак, налазимо мали траг да први Конгрес није био узалудан јер се 1952. у Загребу реорганизује спортско друштво *Младост* у *Академско спортско друштво* са задатком да обухвати што више студената.¹⁰³⁶

Колико је заправо студентски спорт био небитан и неразвијен показује извор поводом доласка студентске фудбалске репрезентације Француске у Југославију 1952. године. Тим поводом Савез студената Југославије молио је Фудбалски савез да: „Преузме на себе питање стручне природе око ове утакмице као што су састав репрезентације Југославије, припреме наше репрезентације и остала питања везана непосредно за саму утакмицу“.¹⁰³⁷ Дакле, Савез студената се ништа није ни питао, нити је иштао радио поводом „студентске“ репрезентације и меча са француским тимом.

Идеја социјалистичког спорта окрзнула је и спорт студената. Иако није много урађено, дефинисана је полазна тачка за даљу надградњу. Опет, наспрам идеје стајало је

¹⁰³³ АЈ, Фонд 145, ССЈ, ф–1, Први конгрес савеза студента, материјали 11.03.1952.

¹⁰³⁴ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, III Конгрес Савеза социјалистичке омладине Југославије 11-16.05.1946.

¹⁰³⁵ АЈ, Фонд 145, ССЈ, ф–1, Стенографске белешке – други Конгрес ССЈ 1954.

¹⁰³⁶ АЈ, Фонд 145, ССЈ, ф–65, Распис првенства Загребачког свеучилишта у Шпорту за школску 1952-1953.

¹⁰³⁷ АЈ, Фонд 145, ССЈ, ф–65, Футбалском савезу Југославије, Београд 17.01.1952.

реално стање, како материјално тако и уопште стање универзитетског живота у Југославији у тим годинама. Међутим, далеко успешније је спровођена предвојничка обука на Универзитетима, што јано говори чему је даван примат.¹⁰³⁸ Уз то, и политичка делатност студената добила је на динамици преко Савеза студената.¹⁰³⁹ Спорт студената је био у другом или трећем плану и уз све друге отежавајуће околности започео свој развој, развој који судећи по свом почетку није много обећавао.

¹⁰³⁸ Драгомир Бонцић, „Предвојничка обука на југословенским универзитетима“, *Војно – историјски гласник* 1/2012, 100–118.

¹⁰³⁹ Станковић Ђорђе, *Студенти и универзитет: 1914-1954: огледи из друштвене историје*, (Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2000), 183–222.

5. Спремни за рад и одбрану: милитаризација југословенског спорта

„Чл.9. Фискултурни савез Југославије уноси елементе предвојничке обуке у целокупну фискултурну активност и развија спортове који јачају одбрамбену моћ народа.“¹⁰⁴⁰

Југословенска револуције јесте била аутентична али није била прва. Иза себе имала је искуство Црвеног октобра и све потешкоће даљег грађења социјализма. За младу социјалистичку револуцију примарни императив јесте одбрана саме себе и тековина своје револуције. Наспрам претећег капиталистичког света млада социјалистичка држава пре свега мора осигурати своје границе па унутар њих градити систем који би тај капитализам превазишао.

Одбрамбена моћ земља била је императив у социјалистичкој Југославији. Последично водила је до дубоке милитаризације друштва и парадоксална та милитаризација представљала је изванредан континуитет са краљевином Југославијом. За одбрамбену моћ свакако кључна је војска и њени системи обуке и држања одређеног нивоа борене готовости. Поред војске, као други по реду елемент од значаја налази се спорт који својом природом подиже и одржава ниво здравља и психо–физичке способности народа. Додатно, код појединца јача колективни дух и може његово формирање усмерити ка патриотизму.

Модел није дуго тражен – постављен је у СССР–у. Идеја совјетског спорта била је дубоко милитаризована и своју реализацију најдиректније је добила у ГТО значки: Спремни за рад и одбрану. Свој тест добила је у Другом светском рату из кога се Совјетски савез уздигао као светска сила. Ипак, колико је у победи против фашизма улогу играо дотадашњи систем физичке културе, остаје питање. За Југославију значајана је идеја спорта у служби јачања одбрамбене моћи земље чију ћемо реализацију сагледати.

У Југославији, императив дефинисао је главни државни идеолог – Едвард Кардељ. На I Конгресу Фискултурног савеза Југославије 1947. године истакао је: „Наша физичка

¹⁰⁴⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–9, Статут Фискултурног савеза Југославије.

култура, управо због тога, што је она народна, што је она демократска, не може бити друкчија него борбена, офанзивна у смислу одбрана тековина наше народноослободилачке оборбе, у смислу изградња наше земље и борбе за благостање и срећу појединца... Разумљиво је да не би требало после свега тога још посебно наглашавати огромну важности коју физичка култура има за нашу одбрану, за снагу наше војске и за нашу привреду“.¹⁰⁴¹

После Кардеља на Конгресу је у име ЈА иступио Винко Швоб и одмах истакао везу физкултуре и Армије и најавио везу предвојничке обуке и спорта: „Васпитавани кроз нову физкултуру у нашој земљи, они се брзо привикавају на живот у нашој Армији, они су дисциплиновани, отпорнији и упорнији у савлађивању војно–политичких задатака. Њима је живот у Армији у извесној мери наставак онога што су учили и у чему су били васпитавани на терену. Они су како ми то кажемо, бољи војници и борци“.¹⁰⁴²

Коначно, милитаризацију спорта уобличио су Бранко Полић и Милан Ерцеган. Сама чињеница да директор ДИФ–а, Бранко Полић, пише есеј под насловом „Борбена способност народа и физичка култура“ доста говори о милитаризацији друштва и њеног спорта. У есеју се наводи: „Међународна политичка ситуација је још је таква да морамо бити спремни да се одупремо свакоме ко би покушао да нам одузме тешко стечену слободу или да омете нашу социјалистичку изградњу. Зато се пред све наше народе и пред сваког појединца у врло озбиљној форми поставља задатак да јачамо сопствену одбрамбену спремност.“ Борац модерног рата мора да „располаже физичком кондицијом која му омогућава да издржи напоре рата и да у борби буде ефикаснији“. Сваки војник мора да „буде окретан, да свестрано влада својим телом и покретима својих удова; он мора умети да сопственом снагом подигне, повуче или пребаци своје тело кад савлађује препреке, мора савршено знати да рукује прецизним машинама“. Проблем није било само добити регрута са задовољавајућом физичком спремом, већ и задржати ниво физичке спреме стечен у одслужењу војног рока. Решење читаве проблематике наравно је у новом спорту јер „само систематским и редовним телесним вежбањем могу се код људи

¹⁰⁴¹ АЈ, Фонд 117, ССОЈ, ф–395, I Конгрес Физкултурног савеза Југославије, Београд 1947.

¹⁰⁴² Исто.

развијати и одржавати психофизичке одлике које су им као браниоцима земље потребне“.¹⁰⁴³

Први човек југословенског спорта, Мирослав Креачић, прихватио је ту линију и настојао да императив спроведе. На V Пленуму Фискултурног савеза Југославије 1948. године упутили су писмо Титу у коме су обећали да ће „наш фискултурни покрет одгајати људе који ће бити спремни и способни да све снаге ставе у службу одбране наше домовине и њене даље изградње и процвата“. Слика идеалног човека социјализма подразумевала је и развијене његове физичке аспекте, за шта су биле задужене фискултурне организације. Међутим, биле су задужене и за далеко више: „Наша организација има задатак да васпитава људе, здраве, веселе, знажне, морално чврсте, дубоко социјалне, одушевљене патриоте, људе који ће даље развијати братство и љубав међу нашим народима, који су спремни да све своје снаге уложе у извршење Петогодишњег плана, за изградњу и одбрану домовине“. Управо одбрана домовине била је неизоставни сегмент задатака новог спорта.¹⁰⁴⁴

Императив јачања одбрамене моћи земље био је уткан на свим нивоима. На највишем, у Уставу у члану 36 наводи се: „Држава води бригу о физичком васпитању народа, нарочито омладине, ради подизања здравља и радне способности народа, као и јачања одбрамбене моћи државе“.¹⁰⁴⁵ Задатак Петогодишњег плана, између осталог, био је и да „учврсти економску и одбрамбену снагу наше земље“.¹⁰⁴⁶ По оснивању Комитета за фискултуру као један од његових задатака дефинисано је: „подизање радне способности народа као и јачање одбрамбене моћи народа физичким васпитањем“. Осим тога, при Комитету формирано је и војно одељење.¹⁰⁴⁷ Као један од задатака наставе физичког васпитања дефинисано је и под тачком 2. „развија и повећа способност за рад и одбрану“.¹⁰⁴⁸ И стручне школе нису биле изузете: у балетским школама и музичким школама под тачком 4. наводи се: „Да развија љубав за домовину и подиже способност за

¹⁰⁴³ Branko Polići Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 27–28.

¹⁰⁴⁴ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

¹⁰⁴⁵ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948; *Устав ФНРЈ 1946*. (Београд 1951).

¹⁰⁴⁶ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 3.

¹⁰⁴⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–4, Подаци за уредбу о Комитету за фискултуру; ф–6, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ 27.01.1947.

¹⁰⁴⁸ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Наставни план и програм за наставу фискултуре у основним школама ФНРЈ; Наставни план за наставу фискултуре на средњим школама.

рад и одбрану земље“. У пракси реализација је ишла преко вежби за које се наводило да за циљ имају „стицање војно–практичних навика“. Као такве истичу се: стројеве вежбе, бацања, пењање, пузање, ношење терета, борилачке вежбе, гурање и скијање.¹⁰⁴⁹ Исти циљ, између осталих, имао је и спорт студената, јер је предвиђено да “важно место у васпитању студената треба да има и ванармијско оспособљавање студената за различите дужности у ЈНА“. Осим тога, предвиђена је била тесна сарадња са центрима за предвојничку обуку али и организовање „ванармијских војних маневара“.¹⁰⁵⁰ Коначно, сви физкултурним организацијама сугерисано је да „уносе више елемената војног васпитања“ јер оне су те које требају да „допринесу појачању одбрамбене моћи наше земље“.¹⁰⁵¹

Овако дефинисани циљеви одговарали су не само Армији већ и Министарству унутрашњих послова. Представник тог министарства на II Конгресу ФИСАЈ–а 1948. године подвукао је значај који спорт може имати „У погледу политичког и културног уздизања“ њихових кадрова.¹⁰⁵² Његово учешће на Конгресу замек је дубоке сарадње које ће Министарство унутрашњих послова имати са спортским савезима, нарочито у домену борилачких спортова. Сарадња је значајна будући да је утицала како на борилачке спортове, доминатно цудо, тако и на југословенску полицију образујући њене кадрове. У годинама које рад обухвата, јавила се само идеја о сарадњи а даљи ток њене реализације представља значајну тему за даља истраживања.

Свака спортска манифестација није пропуштала да напомене сврху југословенског спорта, тиме и сврху одржавање саме манифестације. Тако Савезни слет физкултурника 1947. године манифестовао је значај и „одбрамбене способности наших народа“.¹⁰⁵³ На слетовима као дисциплине било је заступљено и „гађање и бацање бомбе“.¹⁰⁵⁴ Модел

¹⁰⁴⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–40, Програм за наставу физкултуре за средње музичке и средње балетске школе за 1949/50.

¹⁰⁵⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Елаборат о увођењу „Физичког одгоја“ на високе школе и факултете 30.11.1948; Фонд 145, Савез студената Југославије, ф–1, Резолуција о културно-уметничкој, физкултурној и другој активности студената.

¹⁰⁵¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, Резолуција о наредним задацима физкултурних организација 1950. година.

¹⁰⁵² АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, Стенографске белешке II Конгреса ФИСАЈ-а 16-17.04.1948.

¹⁰⁵³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–5, Председништву владе ФНРЈ 02.06.1947.

¹⁰⁵⁴ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–110, Друштвене и спортске организације, 1945/59. година, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици.

таквих милитаризованих слетова није југословенска креација, раније је био присутан у СССР–у на који се Југославија тада угледала.¹⁰⁵⁵

Практично манифестовање милитаризације било је у случају Значке фискултурника. Сам њен узор, совјетска значка са називом „Спремни за рад и одбрану“ јасно је усмеравао њене циљеве. У 12 дисциплина неопходних за освајање значке било је присутно гађање и „марширање“.¹⁰⁵⁶ Преко значке, која је обухватала читав нови спорт на свим нивоима, милитаризација је обухватила целокупни југословенски спорт. Колики су донели саме милитаризације овом методом сагледали смо у претходном поглављу које се конкретније тичало судбине Значке фискултурника.

Осим значке, милитаризација се реализовала и у фаворизовању одређених спортова. Прве назнаке налазимо децембра 1946. када на састанку Комитета за фискултуру је примећено да је најпопуларнији фудбал а да се мало пажње посвећује спортовима који су значајнији за јачање одбрамбене моћи земље.¹⁰⁵⁷ Следеће 1947. јасно су дефинисани спортови од „прворазредног значаја“: атлетика, пливање, скијање, стрељаштво, спортске игре, кошарка, одбојка, рукомет, фудбал, бициклизам, бокс, веслање, тенис, мачевање и клизање и хокеј на леду. Наведени спортови су издвојени јер развијају „радно–одбрамбену спосовност“ и њима треба посветити „нарочиту пажњу“. Ипак, сагледамо ли дубље, наведени су готово сви спортови заступљени тада у Југославији што може бити и показатељ тихе борбе спортских руководиоца против милитаризације. Јасно је да нпр. стрељаштво има далеко већи значај за милитаризацију али оно је издвојено тек на четвртом месту да би потом уследио нпр. хокеј на леду.¹⁰⁵⁸ Ако је и тихе борбе било, била је неуспешна јер се убрзо издвојило стрељаштво, што ћемо засебно анализирати.

¹⁰⁵⁵ Robert Edelman, „Mosckow 1980: Stalinism or Good, Clean Fun?“, *National Identity and Global Sport Events: Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Fudball World Cup*, Edited by Alan Tomlinson and Cristopher Young, New York, 2006, 155.

¹⁰⁵⁶ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 98.

¹⁰⁵⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Закључци првог пленарног састанка Комитета за фискултуру при Влади ФНРЈ 19-20.12.1946. Београд.

¹⁰⁵⁸ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 27–34; У контексту истицања одређених спортова и њиховог значај за јачање одбрамбене моћи земље, нпр. код скијања евидентан је континуитет са краљевином Југославијом. (Денда, Далибор. „Почеци и развој организованог скијашког спорта у војсци Краљевине СХС/Југославије“. *Годишњак за друштвену историју* 1, 69–82.)

Значаја који држава придаје милитаризацији спорта били су свесни и савези. У својим настојањима да добију више средства за своје спортове, истицали су свој значај за јачање одбрамбене моћи државе и тако себи давали на важности. Тако Смучарски савез (Скијашки) најављује саветовање стручњака и почетак систематског и стручног рада у скијаштву и напомиње: „Велика је важност смучарства за нашу армију. Тешко је замислити модерно ратовање по зими без употребе смучарских јединица или просто целих јединица на смучкама“.¹⁰⁵⁹ Секретар Одбојкашког савеза Југославије на I Пленуму тог савеза је истакао: „Потребно је оспособити одбојкаше за рад и одбрану“.¹⁰⁶⁰ Такође, секретар Кошаркашког савеза Југославије Бранислав Бошковић истакао је да „ми морамо да настојимо да створимо кошаркаша свестрано физички васпитаног спортисту који би био способан да са успехом савлађује службу у армији“.¹⁰⁶¹

Позивање на јачање одбрамбене моћи државе биле је стална појава. Када год би се тражила додатна средства, или једноставно давало допису на значају, додавала би се дигресија колико одређени спорт или клуб значи за одбрану земље. Чак је и ДИФ истакао да би у случају рата могао бити центар за лечење рањеника.¹⁰⁶² И на личном нивоу позивало се на милитаризацију: извесни Драгутин Глишић дипломирао је на Машинском факултету и по планској расподели кадрова био распоређен за унутрашњост. За његов останак у Београду заузео се Комитет за физкултуру код Управе војне индустрије. Комитету је Глишић требао ако стручњак за скијање а у допису се наводи да је то значајно јер се „смучању с обзиром на његову практично – одбрамбену вредност поклања велика пажња од стране народних власти“.¹⁰⁶³ Врхунац оваквог позивања било је организовање плеса од стране спортског друштва *Хајдук* које је очигледно имало и војнички карактер: парола плеса је била „Тежити свестраности и масовности у нашем физкултурном покрету значи помагати обнову наше земље и одгајати здраву омладину приправну за одбрану наше домовине“.¹⁰⁶⁴ Да ли су средства за плес одобрена или не, или да ли је Глишић остао у Београду или ипак отишао у унутрашњост није толико ни значајно. Сама чињеница да су

¹⁰⁵⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Свим Комитетима и Комисијама Народних република 26.04.1948.

¹⁰⁶⁰ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

¹⁰⁶¹ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина Кошаркашког савеза Југославије, стенографске белешке 23-24.02.1952.

¹⁰⁶² АЈ, Фонд 317, СНК, ф–3, Државни институт за физкултуру Савету за науку и културу Владе ФНРЈ.

¹⁰⁶³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–39, Централној управи војне индустрије – Персоналном одељењу, Начелник Одељења за наставу Милош Нишавић, 29. 11. 1949.

¹⁰⁶⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–4, Ф. Д. „Хајдук“ – Сплит, Предмет: Велики друштвени плес, 3. марта 1947.

се оба случаја позивала на јачање одбрамбене моћи земље говори о дубокој милитаризацији југословенског спорта.

Дубине те милитаризације попримале су и комичан карактер. Нпр. у извештају о раду Фискултурног одбора Загреба сугерише се да „наше борбене веслачке чамце треба окрстити борбеним именима, а не именима као што је код веслачких чамаца Ф.Д. Младост, Динама и Академичара ХО-РУК, МИКИ и слично“.¹⁰⁶⁵

Милитаризација спорта је ишла и супротним смером: војска је била редовни учесник спортских манифестација. Идеја је била да нови, социјалистички, војник као интегративну особину поседује и спортски дух.¹⁰⁶⁶ С обзиром да учешће војника вероватно није ишло добровољном линијом, или ако јесте учешће на спортској манифестацији је војнику свакако добро дошло као промена од рутине војничког живота, број учесника из армије је увек био изузетно висок. У пролећном кросу 1946. учествовало је 100.000 војника, 1947. њих 150.000 укључујући и подофицире и официре. Укупно то је око половина од укупног броја учесника тих кросева. Велики број војника играо је и шах, њих око 15.000 1946. године а следеће 1947. њих 40.000. У такмичењима у лакој атлетици учешће је узело 120.000 војника. По званичним подацима од наведених бројки учесника њих 70% се није бавило спортом пре служења војног рока и прве спортске кораке су ту начинили.¹⁰⁶⁷

Унутар Армије спортски живот био је динамичан. Одмах 1945. примећено је да је интересовање за спорт у војсци велико, не узимајући у обзир обавезну физкултуру као део војне обуке већ добровољну спорту активност. Војници су се самоиницијативно организовали и скупљали средства за основне реквизите. Као најомиљенија дисциплина помиње се лака атлетика а примећено је да је изузетно популарна кошарка и да је чак и официри до преко 50 година играју. Искључиво свој слет: слет физкултурника Југословенске армије, Армија је имала 1946. године у Београду. Међутим, обавезни део обуке није се изводио на задовољавајућем нивоу јер старешински кадар није озбиљно

¹⁰⁶⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај о раду Фискултурног одбора Загреба.

¹⁰⁶⁶ Војан В. Dimitrijević, *Jugoslovenska narodna armija 1945-1959*, (Београд: Institut za savremenu istoriju, 2013), 41.

¹⁰⁶⁷ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948; АЈ, Фонд 117, Савез самосталних синдиката Југославије, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд 1947.

схватао значај физичке обуке.¹⁰⁶⁸ Исти случај помиње се и следе 1946. године с тим што се помињу и руководиоци у Армији који „нису још увек схватили њен (фискултурни – Н.М.) значај за армију и земљу“.¹⁰⁶⁹ Додатно, сви бивши соколски домови предати су углавном спортском друштву *Партизан* осим оних које је држала Армија.¹⁰⁷⁰ Опет, командни врх, барем потпуковник Винко Шбов, учесник I Конгреса ФИСАЈ–а уважавао је значај спорта и позивао се на значај који је спорту врх државе придавао, конкретно Јосип Броз Тито. Његова идеја била је да се војници упознају са спортом у Армији, да Армија тесно сарађује са спортским савезима и да по демобилизацији ти кадрови одлазе даље и шире спорт у „најудаљеније крајеве наше домовине“.¹⁰⁷¹ Швоб и Тито били су појединци са врха а положај спорта у Армији истоветан је положају спорта у југословенском друштву уште: његов значај није уважаван на терену док на врху јесте.

Овако осмишљена и реализована милитаризација није била довољна за степен милитаризације друштва који је југословенска власт настојала да достигне. Преко спорта и школе омладина је већ у великом броју била окупљена и користећи ту прилику власт је директно обучавала омладину војним вештинама: увела је обавезну предвојничку обуку.

1) Спорт или предвојничка обука?

„То физичко васпитање и обавезна предвојничка настава јесу нераздвојно међу собом повезани“¹⁰⁷²

Милитаризација Југославије у првом годинама после Другог светског рата попримала је многе различите форме али сваке са истим циљем: подизање одбрамбене моћи земље. За ту сврху није био довољан само обавезни војни рок, рачунало се да кроз већ постојеће системе појединац би и на војни рок дошао за значајним предзањем. Зарад

¹⁰⁶⁸ АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–13, Стенографске белешке са Пленума Кошаркашког савеза Југославије 15-16.02.1953; АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, ХХ-к.1/1-51, Извештај о стању у Југословенској Армији и раду политичке управе 1945. године; Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 83–85.

¹⁰⁶⁹ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, ХХ-к.1/1-51, Извештај о идеолошко-политичкоом васпитању у Армији, агитационо-пропагандном и културно-просвјетном раду 1946. година.

¹⁰⁷⁰ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/3, Записник са састанка Комисије ЦК КПЈ за масовне и друштвене организације 12.04.1952,

¹⁰⁷¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд 1947.

¹⁰⁷² Јосип Броз Тито (АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d.1/3, Говор (Јосипа Броза Тита) на заједничком конгресу СКОЈ-а и Народне омладине 15.12.1948; *Četvrti kongres SKOJ-a i zajednički kongres SKOJ-a i NOJ (1948)*, 245)

тог предзнања представљена је идеја обавезне предвојничка обука Петогодишњим планом 1947. године. Следеће године, са идеје се прешло на њену реализацију.¹⁰⁷³

Везу новог социјалистичког спорта и предвојничке обуке дефинисао је Кардељ у наставку говора којег смо већ у неколико наврата дотакли: „Свакако би требало да је наш циљ, који треба у пуној мери што пре остварити: да сва наша омладина када долази у војску, има иза себе неколико година активности у разним гранама физкултуре. Омладина која ће поћи таквим путем, моћи ће да издржи напоре, које мора бити у стању да издржи сваки борац за одбрану и независност наше земље, за одбрану тековина народноослободилачке борбе“.¹⁰⁷⁴

Императив је дефинисан са врха али на њега је стално подсећано од стране Армије. На свим физкултурним Конгресима представници Армије били су обавезни учесници. Тако на II Конгресу ФИСАЈ–а 1948. нису пропустили прилику да не подвуку значај спорта у предвојничкој обуци.¹⁰⁷⁵

Физкултурне организације прихватиле су задатак: на V Пленуму Физкултурног савеза Југославије истакнуто је да „посебно треба подвући велику улогу коју има наш физкултурни покрет у предвојничком васпитању омладине уопште, а нарочито данас, у односу на доношење Закона о обавезној предвојничкој обуци омладине“.¹⁰⁷⁶

На истој линији био је и Тито следеће године на конгресу СКОЈ–а и Народне омладине. Том приликом недвосмислено је дефинисао задатак омладине у домену спорта: „Трећа важна задаћа (после теоретског и политичког образовања - Н.М.), јесте физичко и предвојничко образовање омладине“. Отишао је и корак даље и практично спорт и предвојничку обуку сматрао за целину: „Осим тога то физичко васпитање има велики значај за појачавање наше одбрамбене моћи, због тога смо ми и увели обавезну

¹⁰⁷³ Војан В. Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945-1954. Nova ideologija, vojnik i oružije*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 305–312; Драгомир Бонцић, „Предвојничка обука на југословенским универзитетима“, *Војно – историјски гласник* 1/2012, 101.

¹⁰⁷⁴ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Физкултурног савеза Југославије, Београд 1947.

¹⁰⁷⁵ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, Стенографске белешке II Конгреса ФИСАЈ-а 16-17.04.1948.

¹⁰⁷⁶ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Физкултурног савеза Југославије Београд 1948.

предвојничку наставу. То физичко васпитање и обавезна предвојничка настава јесу нераздвојно међу собом повезани“.¹⁰⁷⁷

Задатак агитација за предвојничку обуку добила је Народна омладина. Раније смо сагледали да се Народна омладина, као једна од масовних организација са задатком пропагирања новог спорта, није нарочито ангажовала. По питању предвојничке обуке ситуација је била другачија: анагажовала се значајно и готово у потпуности је повезала са спортом. Под истом тачком Статута НОЈ, тачком 11, третира се питање спорта и предвојничке обуке: „Народна омладина суделује у свим мерама државних органа и Фискултурног савеза Југославије за физичко васпитање омладине. Преко својих организација Народна омладина помаже правилан развој фискултуре и њено продирање у широке масе омладине, којима фискултура пре рата није била приступачна. Народна омладина активно учествује на извођењу предвојничког образовања омладине, вршећи на тај начин масовне припреме за службу у Армији“. На истој линији дужност чланова НОЈ–а била је „Да се активно и систематски баве фискултуром и предвојничком обуком“.¹⁰⁷⁸

Наведени статут усвојен је на III Конгресу НОЈ–а 1946. године где је такође у реферату Брана Петровића „Задаци УСАОЈ–а у васпитању омладине“ истакнуто: „Нови дух наше фискултуре осећа се и у томе што је она сва прожета духом припреме омладине за службу у Армији. Зато у оквиру фискултурног рада треба обухватити најразноврсније дисциплине гране и спорта, које ће је развијати а дати јој свестрану предвојничку наобразбу (гимнастичке вежбе, бацање диска, стрељање, моделарство, једриличарство, радио–аматерство, службу везе и друге)“.¹⁰⁷⁹

На истом Конгресу заседала и фискултурна комисија, којом је председавао генерални секретар ФИСАЈ–а Мирослав Креачић. Развила се динамична дискусија и ствар, може се рећи, отишла је предалеко. На отварању комисије Креачић је пратио линију и истакао да: „кроз овај широки сектор рада ми морамо учинити, да читав наш народ а

¹⁰⁷⁷ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d.1/3, Говор (Јосипа Броза Тита) на заједничком конгресу СКОЈ-а и Народне омладине 15.12.1948; *Četvrti kongres SKOJ-a i zajednički kongres SKOJ-a i NOJ (1948)*, 245.

¹⁰⁷⁸ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, Материјали III Конгреса Савеза социјалистичке омладине Југославије 11-16.05.1946; „Statut Narode Omladine Jugoslavije“, *Četvrti kongres SKOJ-a i zajednički kongres SKOJ-a i NOJ (1948)*, 374.

¹⁰⁷⁹ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, Материјали III Конгреса Савеза социјалистичке омладине Југославије 11-16.05.1946.

нарочито омладину припремимо, да способна уђе у нашу армију“. То није било довољно па је Креачић најавио значајну милитаризацију спорта: „Овдје се не ради само о фудбалу, лакој атлетици, него о неким гранама спортске технике, као о једриличарству пилотажи, савладавању савремене технике уопште, затим о општем припремању народа за протузракoпловну одбрану, хемијску заштиту, о разним санитетским курсевима о логоровању...“. Први човек југословенског спорта, стручњак, изједначио је спорт и предвојничку обуку: „Ми смо научили да говоримо о спорту посебно и посебно о предвојничкој обуци. Ја би хтио начелно подвући, да читав наш рад на пољу физкултурног развитака о чему ће се говорити у дискусији, поред свога посебног значења тај читав сектор треба да развија код сваког омладинца неограничен патриотизам, неограничену љубав према слободи и према сваком крају наше земље, нашем народу, нашем мору итд. Надаље, читав тај наш рад треба, било да се говори о неком смучању, било о гађању, које је ушло у програм натецања за физкултурну значку, било да се говори о падобранству, логоровању, аплинизму итд, треба да буде једна свестрана припрема наше омладине за службу Ј. А. и одбрану наше домовине“.¹⁰⁸⁰

Потоња дискусија је отишла још даље, где би се као врхунац могао истаћи моменат када је у име Армије реч узео генерал Баста Милан и навео: „Другови! Ја сам рекао и раније, да наша Армија је и те како заинтересована у питању предвојничке обуке. Ми ћемо конкретно дати пушке у поједина села и градове“. Иако је сам почетним излагањем дефинисао линију даље дискусије, и даље политике поводом предвојничке обуке и спорта, Креачић је на крају опет узео реч и ипак покушао да колико је у том тренутку било могуће спорт дистанцира од предвојничке обуке, барем толико да милитаризација не захвати све спортске гране и спорт се *de facto* претвори у упражњавање војничких вежби: „Уопште, физкултурно васпитање омладине је само по себи припрема за одбрану земље, јер то значи јачати здрав организам. Поједине гране могу се проматрати више или мање са становништва, колико оне припремају људе за службу у Армији, али ја их не би одвајао од војничке обуке. Смисао ове дискусије, да се не смије занемарити ниједна грана спорта јер

¹⁰⁸⁰ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–2, Материјали III Конгреса Савеза социјалистичке омладине Југославије 11-16.05.1946.

то је оно, што осваја нашу омладину, што носи фискултуру напријед и омогућује њен велики замањ.“¹⁰⁸¹

Преузимање агитације за предвојничку обуку, и њено поистовећивање са спортом, од стране Народне омладине имало је и своје последице. Реаговала је Армија наводећи да је посећеност часова предвојничке обуке изузетно ниска (око 50–60%) и директно је кршење уредба Владе с обзиром да посећеност мора бити апсолутна. Несвесни тога, руководство Народне омладине се хвалило јер је у центрима успело да окупи око 85–90% обвезника предвојничке обуке.¹⁰⁸² Истицали су те проценте као успех не узимајући у обзир да су у питању обвезници а не потенцијални спортисти: предвојничка обука, као и војни рок, није ствар избора већ морања. Узрок малој посећености Армија је видела у „Неправилном схватању о месту предвојничке обуке у општем систему васпитања омладине, сматрајући да је то нека врста фискултуре“.¹⁰⁸³ Наиме, Народна омладина агитовала је за предвојничку обуку истоветно као и за спорт: условно речено, на добровољној бази. Хвалила се о успешности агитације ако би било окупљено 85–95% обавезника а јасно наређење је било 100%.¹⁰⁸⁴ Неозбиљни приступ том наређењу свакако је последица и неозбиљног приступа спорту са којим је предвојничка обука поистовећивана.

Неозбиљан приступ био је присутан свих година које рад обухвата. За 1952. годину налазимо да Комисија за масовне и друштвене организације, заједно са Комисијом за фискултуру закључила да се „проблему“ предвојничке обуке мора обратити већа пажња, на терену и у извештајима.¹⁰⁸⁵

Предвојничка обука дубоко је утицала на југословенски спорт, уткала се у све његове нивое. По формирању Гимнастичког савеза сачињен је и његов програм. У архивама доступан нам је „Програм за омладинце за летњи период“ из 1949. године у коме су јасно дефинисане вежбе које за циљ имају „стицање војно практичних навика“: стројење

¹⁰⁸¹ Исто.

¹⁰⁸² АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–112, Друштвене и спортске организације, Омладинска организација у ЈНА, 1949 – 1966., Упуство о укључивању у предвојничку обуку 1932 годишта, 1949. година.

¹⁰⁸³ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–110, Преписка из домена рада са спортским организацијама 17.12., 1948.

¹⁰⁸⁴ АЈ, Фонд 114, ССОЈ, ф–112, Упуство о укључивању у предвојничку обуку 1932. годишта 1949.

¹⁰⁸⁵ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за фискултуру 03.01.1952.

вежбе, пењање, пузање, помицање, дизање и ношење и борилачке вежбе. За народна кола и плесове као сврха наводи се „развијање патриотских осећања“ док за боравак у природи и „патриотска осећања и стицање војно практичних навика“.¹⁰⁸⁶

Синдикалне спортске игре такође нису биле ослобођене милитаризације. У архивама наилазимо на сачувани програм комбината НР Хрватске у којима и за другове и другарице је као обавезна дисциплина предвиђено „гађање“.¹⁰⁸⁷ Генерално политику повезивања предвојничке обуке и спорта Савез синдиката Југославије је прихватио и настојао да своје форме рада томе прилагоди.¹⁰⁸⁸ Колико је у томе одмакао морамо посматрати кроз призму колико се проблематиком спорта ССЈ уопште бавио, о чему смо већ писали.

Елементи предвојничке обуке настојали су да продру у све спортове и све савезе. Референти за предвојничку обуку критиковали су савезе за неактивност на том пољу. Тако и у Веслачком савезу Југославије „рад на ванармијском васпитању мора постати у нашим клубовима саставни део свакидашњег рада са нашим веслачима“. Референт предлаже савлађивање „водених препрека“ као вид рада као и „извођење разних вежби и извршење разних задатака са елементима из рата и одбране земље“. С друге стране, Бициклически савез био је предузимљивији: за своје чланове организовао је „војно патролно такмичење са гађањем на стрелишту у брзинској вожњи преко беспућа“. Такође, формирао је у „кружоке“ за проучавање географских карата, сналажење на терену али и „организовање диверзантних група“. Наведено треба узети са резервом јер је у питању извештај Бициклическог савеза Југославије по питању предвојничке обуке и врло вероватно је претеран, можда читав измишљен, да би се задовољио императив од горе. У Пливачком савезу Југославије било је другачије: Савез је инсистирао на предвојничкој обуци у виду „пливања на велико, масовних пливачких утакмица, пребацивања рањеника и бојне опреме, форсирања водених препрека, комбиновано са маршем“, као и приређивање комбинованих такмичења пливања са гађањем и марширањем. све наведено закључак је скупштине Пливачког савеза Југославије а на терену остало је Републичким савезима да

¹⁰⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–33, Извршном одбору Гимнастичког савеза Југославије 23.04.1949.

¹⁰⁸⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Спортске игре комбината НР Хрватске.

¹⁰⁸⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај за I тромесечје 1949. године, Одељење за физкултуру и спорт Хрватска.

спроведу. Како је тачно ишао ток те милитаризације пливања не знамо јер у изворима не налазимо ни на какве трагове. Врло вероватно иницијатива није одмакла далеко од папира.¹⁰⁸⁹

Ни настава физичког васпитања није остала ван утицаја предвојничке обуке. Још 1947. сам Комитет за физкултуру навео је да „видно место у школској физкултурни треба да добије предвојничка изобразба“.¹⁰⁹⁰ Народна омладина на себе је узела и задатак да „побољша“ физичко васпитање да би уз помоћ њега „имали здрав подмладак, способан за рад, учење и одбрану земље“.¹⁰⁹¹ Политика се фокусира на милитаризацију физичког васпитања а не на решавање низа акутних проблема који су били присутни. Последично, тежак положај наставника утицао је на то да у БиХ наставници физичког васпитања су прелазили за наставнике ванармијског васпитања.¹⁰⁹² Имали су предвиђени фонд од 1 часа предвојничке обуке недељено, који је за озбиљније припреме био недовољан. Због тога Савет за науку и културу Владе ФНРЈ, дакле највише тело, захтева да се „изврши извесна повезаност у настави ова два предмета, тако да програм физкултуре обухвати и неке методске јединице предвојничке обуке“.¹⁰⁹³ Једино у Црног Гори налазимо на предлог да се број часова физичког васпитања повећа а по могућству смањи број часова предвојничке обуке.¹⁰⁹⁴ Нажалост, о судбини предлога нема трагова у изворима. У саму наставу ушле су војне вежбе: преко критеријума оцењивања видимо да су биле присутне, барем на папиру, вежбе попут „Бацања гранате (250гр) у циљ (5 бацања)“ и „Бацање бомбе (500гр)“.¹⁰⁹⁵ Ови елементи уведени су накнадно у наставни план и програм, пошто је донета одлука о обавезној предвојничкој обуци.¹⁰⁹⁶ Док су реализацијом предвојничке обуке у свим другим сегментима, повезаним са спортом, били углавном незадовољни, за наставу

¹⁰⁸⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–29, ФИСАЈ Секретеријат 1951/52; Извештај Бициклическог савеза Југославије по питању ванармијског војног васпитања и плану за 1951; Пливачком савезу, Закључци комисије за omasовљење и ванармијско васпитање који су донети на овогодишњој скупштини Пливачког савеза Југославије 22.02.1951.

¹⁰⁹⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Основни проблеми физичког васпитања у школама.

¹⁰⁹¹ АЈ, Фонд 836, КМЈ, П-3-d-2/4, Информације о Народној омладини 09.1951-19.01.1952.

¹⁰⁹² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–21, Записник са састанка секретара Комитета за физкултуру народних република, који је одржан 17. новембра 1948. године у просторијама Комитета за физкултур Владе ФНРЈ, у Београду.

¹⁰⁹³ АЈ, Фонд 317, СНК, ф–3, Настава физкултуре и предвојничке обуке у средњим стручним школама.

¹⁰⁹⁴ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1951.

¹⁰⁹⁵ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Критеријум за оцењивање из предмета „Физкултура“.

¹⁰⁹⁶ АС, Фонд Г–191, КФНРС, архивска јединица–3, Годишњи извештај О раду Комитета за физкултуру владе НР Србије у 1948. години.

физичког васпитања и сарадње са школама Армија је била задовољна. На дану Армије у прослави су као плод те сарадње учествовали и ученици.¹⁰⁹⁷

Променило се и образовање будућих кадрова, и оно морало је бити провејано предвојничком обуком. Програм свих курсева промењен је, тј. додате су лекције о методици предвојничке обуке. Такође, у Средњој фискултурној школи предвојничка обука је уведена као обавезан предмет да кадрови проистекли из те школе би могли спремни дочекати императив милитаризације и спроводити га у дело.¹⁰⁹⁸

После неколико година политике блиске везе предвојничке обуке и спорта, водећи спортски функционери нису били задовољни. Незадовољство није било услед милитаризације спорта, већ услед недовољне милитаризације. Тако, Бранко Полић, декант ДИФ-а на VI Пленуму ФИСАЈ-а 1950. године критички наводи: „Сматрамо да је већ довољно што се људи баве фискултуром, да су већ зрели борци. Није то довољно. Ми треба њих у извесним војним вештинама да подучавамо. Ниједном спортисти неће шкодити ако иде на маршеве, ако учи оријентацију, ако на изласку користи компас, ако учи како се организује логоровање итд.“. Миле Чубрић одлази и корак даље, директно повезује незавидну међународну позицију Југославије 1950. године са задацима социјалистичког спорта: „Ми смо по питању ванармијског васпитања урадили најмање од свих организација... Ово је дубоко политичко питање које се у нашој земљи у садашњим условима као и условима политичке међународне ситуације, када треба масе да се организују за одбрану земље на најбољи начин... Ми имамо начело нашег рада. Ми смо то начело заборавили, да ниједан спортиста не сме да буде а да не зна да плива, да гађа, да вози бицикл. Значи да треба да припремимо спортисте да се сутра у борбеној ситуацији могу да снађу.“ Излаз је видео у такмичењу за значку фискултурника јер „то такмичење носи предвојнички карактер“.¹⁰⁹⁹

Овако снажна милитаризација спорта, присутна на свим нивоима и реализована и кроз предвојничку обуку морала је заћи у природу спортских грана и посматрати их кроз

¹⁰⁹⁷ АС, Фонд Г-191, КФНРС, Извештај о предвојничкој обуци и фискултури у јужној Србији у времењу од септембра 1948. године до 31. јануара 1949. године.

¹⁰⁹⁸ АС, Фонд Г-191, КФНРС, архивска јединица-3, Годишњи извештај О раду Комитета за фискултуру владе НР Србије у 1948. години.

¹⁰⁹⁹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, VI Пленум ФИСАЈ-а 25.10.1950.

призму јачања одбрамбене моћи земље. Издвојиле су се спортске гране најкорисније условима у којима би се појединац нашао у рату и где би трансфер знања био директнији. ФИСАЈ је на IV Пленуму отворено је узео линију фаворизовања одређених спортских грана које су за тај трансфер знања погодније. Тако, дефинисани су „спортови прворазнедног значаја“ где је једини критеријум била милитаризација. У тој групи повлашћених нашао се атлетика, пливање, скијање, кошарка, одбојка, рукомет, фудбал, бициклизам, бокс, веслање, тенис, мачевање, клизање, хокеј на леду и стрељаштво.¹¹⁰⁰ Списак је широк, покрива готово све спортске гране заступљене тада у Југославији али императив милитаризације издвојио је ону која је најближна војном конфликту – стрељаштво.

2) Стрељаштво као императив

„Сваки спортиста треба, поред оне гране спорта којом се углавном бави, да познаје и стрељаштво, као што треба да зна и сваки наш грађанин“.¹¹⁰¹

Милитаризација спорта, увођење предвојничке обуке и *de facto* поистовећивање спорта са њом и рангирањем спортова по значају где је мерило био трансфер знања ка војничким вештинама, природно је издвојило стрељаштво.

Спорт дубоко повезан са војском имао је своју динамику развоја у Србији и потом у краљевини Југославији. Стрељаштво је био под заштитом владара преко *Закона о потпомагању стрељачких и гимнастичких дружина* Краљевине Србије. Закон је усвојен давне 1882. а остао је снази и у краљевини Југославији.¹¹⁰² Уз Соколе, стрељаштво је уживало повлашћени положај и чинило значајни сегмент једне дубоко милитаризоване државе. Та милитаризација свој тест добила је у Другом светском рату где се држава распала и та спортска политика је нагло прекинута.

¹¹⁰⁰ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 5, 27–34.

¹¹⁰¹ Јосип Броз Тито (АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-2/4, Пријем делегације Стрељачког савеза Југославије код Маршала Тита, Бриони 24.07.1949).

¹¹⁰² Љубомир Ж. Петровић, *Историја Српског стрељаштва*, (Београд: Институт за савремену историју, 2011), 55–68.

У социјалистичкој Југославији обновљен је Стрелачки савез Југославије. У себи носио је идеологију новог спорта, настојао је да стрелачке дружине окупи у рудницима, предузећима и задругама и да омасови овај спорт. Код тако окупљених стрелаца Савез би на основу свог Статута „уздицао свест о величини тековина народноослободилачке борбе“. Савез је имао и дужност да те тековине „остварује“ и „чува“ у чему је имао „посебни значај“. Континуитет са савезом из краљевине била је тесна сарадња са Армијом, где се сада та сарадња проширила и на Савез бораца и ангажовање у предвојничкој обуци. Тиме, развој стрелаштва био је обележен двема детерминантама: ентузијазму појединаца и тесној вези са Армијом.¹¹⁰³

Да Југославија има истакнуте стрелце врхунске спортисте није било довољно. Стрелци су одличне резултате постигли на шампионату света у Шведској али је спортско руководство критиковало огромну разлику између врхунски стрелаца и оних рекреативних. За јачање одбрамбене моћи било је кључно имати армију рекреативних стрелаца и тај спорт што више омасовити. Недостатак стручњака требало је надоместити деомобилисаним борцима и официрима Армије а недостатак опреме и стрелишта, нарочито током зиме, импровизацијом где би се обучавало руковањем оружја, нишањењу и окидању без муниције и ван стрелишта.¹¹⁰⁴

Конкретнија фаворизација стрелаштва била је финансијска. Сагледавањем инвестиција и број чланова одређених савеза јасно је истицање стрелаштва:

Табела 43. Инвестиције и број регистрованих чланова Гимнастичког, Стрелачког и Фудбалског савеза.

Спортски савез	Инвестиције у динарима (јул – децембар 1948.)	Број регистрованих чланова 1949. године
Гимнастички савез	14.600.000	Око 351.000
Стрелачки савез	5.900.000	Око 41.000
Фудбалски савез	3.500.000	Око 60.000

¹¹⁰³ Исто, 149–183; Ljubomir Petrović, „Prilog istoriji srpskog streljaštva na Kosovu i Metohiji 1935-1956“, *Istorija 20. veka* 1/2008, 56; АЈ, Фонд 141, АФЖ, ф–34, Статут Стрелачког савеза Југославије.

¹¹⁰⁴ *IV Plenum Centralnog odbora Fiskuturnog saveza Jugoslavije*, 30.

Гимнастички савез те 1948. године добио је највише средстава, што је и разумљиво јер је тада и основан и имао је, барем на папиру, далеко највише чланова. Одмах до њега налази се Стрелачки савез који иако је имао 19.000 мање чланова од Фудбалског савеза, добио је за 40,68% више средстава у том периоду.¹¹⁰⁵

Предност стрелаштва се огледа и у извештајима Комитета – активности Стрелачког савеза имају издвојено место док се други савези сагледавају заједно. Извештаји су писани за више инстанце па су се њиховој политици прилагођавали.

На терену, одмах после рата основано је 45 стрелачких одбора и 50 стрелачких дружина. У раду имали су потешкоћа као и сви други савези: мањак адекватних сала (стрелишта) и реквизита.¹¹⁰⁶ Нарочито је проблематична била ситуација у Црној Гори где су стрелачке дружине располагале са изузетно лошим пушкама да само гађање је било готово бесмислено: цело село Полице изашло је 1952. године на гађање и од 60 стрелаца ниједан није погодио мету.¹¹⁰⁷

Извор је значајан и са друге стране: показује изузетно интересовање за стрелаштво када на гађање излази читаво село. Ипак, изашли су само мушкарци, што интересовање везује и за ратничку традицију Црне Горе. Прво првенство за жене одржано је годину дана раније, 1951. године, на коме је учествовало њих само 22.¹¹⁰⁸ Антифашистички фронт жена није се, као што смо видели, нарочито ангажовао по питању спорта. Међутим, у архивама те организације налазимо и материјале Стрелачког савеза Југославије, једине материјале по питању спорта. АФЖ се и ангажовао у образовању Стрелачког савеза: у Иницијативном одбору као члан био је и представник Централног одбора АФЖ–а Оскар Јоже. О конкретнијим активностима АФЖ–а по питању омасовљена стрелаштва међу

¹¹⁰⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, Руководилац књиговодства Богдан Н. Газибрада – План расхода за период јули – децембар 1948., 06. 08. 1948; ф–42, Централни одбор Гимнастички савез Југославије, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ – Биро за евиденцију и статистику, 20. 05. 1949; Стрелачки савез Југославије, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, 07. 05. 1949; Фудбалски савез Југославије, Извршни одбор, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, 09. 06. 1949.

¹¹⁰⁶ АС, РЗС 1945–1982, архивска јединица–3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру Владе НР Србије у 1948. години.

¹¹⁰⁷ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/10, Извештај о раду Народне омладине Црне Горе 08.04.1952.

¹¹⁰⁸ Љубомир Ж. Петровић, *Историја Српског стрелаштва*, 155.

женском популацијом у архивама извора нема, иако члан 6. Статута Стрељачког савеза Југославије предвиђа између осталог и тесну сарадњу са АФЖ–ом.¹¹⁰⁹

Предвојничка обука није могла ићи мимо Стрељачког савеза. Сваки члан Савеза имао је обавезу да крене у „масовни рад“ и шири стрељаштво у народу: „Сада се намеће задатак, да се ова врста спорта учини приступачном широким масама радног и слободољубивог народа, да се обуче у прецизноме и сигурном гађању пушком и оспособе за одбрану скупо стечених тековина Народноослободилачке борбе: за одбрану своје слободе, својих права и независност своје државе“. Савез се ангажовао и нпр. на прузи Добој–Бања Лука организовао је вежбе у гађању као део предвојничког васпитања. Да би вежбе биле изведене адекватно послао је одређени број инструктора. Ангажовање савеза на предвојничкој обуци ишло је дотле да је војска предложила да се стрелци укључе и у обуку непливача преко „искусних чланова пливачких организација“.¹¹¹⁰ Тиме Стрељачки савез изашао би и из оквира стрељаштва, пошто је из оквира спорта изашао готово одмах у старту.

Свога повлашћеног положаја Савез је био светан и користио га је. Имамо пример за 1947. годину када ФИСАЈ моли Претседништво владе да му се одобре средства за пехар који би био додељен победнику првенства. Молба, иако се конкретно односи на један пехар, директно истиче улогу Савеза: „Правилан развој стрељаштва у нашој новој држави је од великог значаја... које ће умногоме допринети свестраном развоју стрељаштва и одбрамбене способности наших народа“.¹¹¹¹

Милитаризација спорта је била толика да је променила и стрељаштво. Дисциплине су носиле имена градова али је била и тзв. „Титова мета“. Осим ње била је и „Пионирска“, „Партизан“, „Козара“, „Сутјеска“, „Зеленгора“ и „Народна мета“.¹¹¹² Међутим ни то није било довољно – измењена је сама бит дисциплина. Уведена је 1951. године брза палба на покретне мете да би се дисциплине „приближавале људе више ситуацији у којој ће се наћи

¹¹⁰⁹ АЈ, Фонд 141, АФЖ, ф–34, Фискултурни савез југославије Централни одбор – Централном одбору Антифашистичког фронта жена Југославије 17.03.1948; Статут Стрељачког савеза Југославије.

¹¹¹⁰ Љубомир Ж. Петровић, *Историја Српског стрељаштва*, 193; АЈ, Фонд 317, СНК, ф–47, Стрељачки савез Југославије, Извршни одбор Савету за науку и културу Владе ФНРЈ 21.02.1951; *Стрељаштво*, (Београд: Централни одбор фискултурног савеза Југославије, 1947), 7.

¹¹¹¹ АЈ, Фонд 50, Влада ФНРЈ, Председништво владе (ВФНРЈ ПВ) 1944–1953 (1942–1953), ф–40, Централни одбор Фискултурног савеза Југославије Претседништву савезне владе 22.08.1947.

¹¹¹² Љубомир Ж. Петровић, *Историја Српског стрељаштва*, 149–150.

у рату“.¹¹¹³ Нижи стрелачки савези, од оног савезног нивоа, редовно су у извештајима претеривали и нпр. наводили да постоје 2.784 стрелца која су у стању да из лежећег става на 200 метара са „три метка избаце непријатељског војника из строја“. Читаву овакву тенденцију Љубомир Петровић види као „показатељ колико се споро одустајало од идеја употребљивости стрелаштва изван спорта“.¹¹¹⁴

Такав положај стрелаштва, између спорта и неког вида војничке обуке, подржавао је и врх власти – Јосип Броз Тито. У периоду који рад покрива Тито се састао само са екипом фудбалског клуба *Хајдук*, Комитетом за физкултуру када се расформирао 1949. године, представницима ловаца и са делегацијом Стрелачког савеза Југославије.¹¹¹⁵ Јула те године изолација Југославије и непријатељско држање како Истока, тако и Запада била је снажна и излаз се готово није ни назирао. Тада, на Брионима поводом прве годишње скупштине Стрелачког савеза Тито је примио делегацију савеза у којој су били и генерал–лајтант Љубо Вучковић, министар финансија НР Србије као и истакнути стрелци. На поклон Тито је добио малокалибарску пушку са муницијом, двоглед за посматрање погодака и „друге поклоне“. Узмемо ли у обзир Титову пасију према лову, поклон је свакако био погођен. Делегација је изнела проблеме стрелаштва, пре свега у недостатку реквизита и стрелишта. Тито је затим истакао: „Стрелачки спорт код нас има услове да се развије јер га наши људи воле. Али стрелаштво не би требало неговати ужем кругу: оно треба да буде масовно и да се развија по плану за опште физичко образовање. Развој стрелачког спорта је за одбрану земље веома важна ствар и зато га треба неговати, ширити и помагати.“. Дотакао се масовности али и милитаризације. У даљем говору дотакао се и свестраности, коју је *de facto* подредио милитаризацији: „Стрелачки спорт не треба потцењивати и сваки спортиста треба, поред оне гране спорта којом се углавном бави, да познаје и стрелаштво, као што треба да зна и сваки наш грађанин“. Осврнуо се и на врхунске стрелце и положај и улогу врхунског спорта у социјализму, што ћемо детаљније обрадити у поглављу посвећеном том феномену. На крају, Тито је закључио: „А кад се ради конкретно о стрелаштву, онда у првом реду треба имати у виду да оно

¹¹¹³ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VII Пленум ФИСАЈ-а 17.03.1951.

¹¹¹⁴ Љубомир Ж. Петровић, *Историја Српског стрелаштва*, 192–193.

¹¹¹⁵ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/39, Пријем чланова фудбалског тима сплитског „Хајдука“ код Маршала Тита, Београд 20.11.1949; II-2/43, Пријем представника физкултурника Југославије и раних колектива за производњу физкултурних и спортских реквизита код Маршала Тита с делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита, Београд 05.01.1950; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, Књига V, 349–351.

доприноси да људи којим се њиме баве стичу такве особине као што су хладнокрвност, самодисциплина, потпуно владање нервима, упорност, моћ концентрације и друге.“ Савезу је обећао помоћ а на лицу места дао је „знатну суму новца“ за набавку преко потребних реквизита. Такво давање новца показује несумњиву Титову приврженост стрељаштву и политици милитаризације спорта али и државничко понашање које је далеко од прокламоване републике. Понашање које је и далеко од идеје социјализма. У сваком случају, делегација је примљена срдечно и после званичног пријема Тито је делегацију угостио и на ручку.¹¹¹⁶

Иако повлашћено, стрељаштво је делило судбину свих спортова у Југославији. Налазило се у тешком материјалном положају и развој стрељаштва био је далеко до задовољавајућег. Импровизације, технички незадовољавајући ниво опреме и извођења такмичења, слаба агитација и мали проценат учешћа жена обележиле су стрељаштво у годинама које рад обухвата. Додатно, обележије је и милитаризација ове спортске гране и дубоко повезивање ње са војним вештинама. Да ли је, или у којој мери, ова веза прекинута остаје тема за даља истраживања с обзиром да у годинама 1945–1953 назнака демилитаризације стрељаштва нема.

3) Две стране медаље милитаризације југословенског спорта

Милитаризацију југословенског спорта треба посматрати шире. Примарно она јесте негативно утицала на развој југословенског спорта, усмерила га у одређеном правцу, фаворизовала одређене спортске гране и оне постојеће милитаризовала и тиме их свакако

¹¹¹⁶ Слично Стрелачком, Тито је фаворизовао и Ловачки савез, на шта опет сасвим сигурно је имао утицај и лични хоби вође државе. Тито се zaloжио да Ловачки савез приступи међународном савезу и опет лично ставио на расположење девизе за чланарину. Стога, при разматрању Титовог односа према стрељаштву и нарочито према лову треба узети у обзир и његове личне афинитете. Страствени ловац у свом дневнику на неколико места помиње лов а колики је био интензитет те страсти види се у белешци 03.11.1950: „Пошто немам могућности да идем често у лов то се задовољим са тиме да понекад устријелим у башти по којег гаврана или свраку.“. Билас наводи да је Тито на Бељу „подигао прави ловачки дворач“. (Milovan Đilas, *Druženje sa Titom*, (Beograd: Zaslona, 1990), 108; *Титов дневник*, 24, 28, 40, 78, 81, 84, 92, 102; АЈ, Фонд 836, КМЈ, П-3-d-2/4, Пријем делегације Стрелачког савеза Југославије код Маршала Тита, Бриони 24.07.1949; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, Књига IV, 234–235; ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675; Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Министарству иностраних послова, Телеграм 04.05.1951; Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Tom 1, (Zagreb: Mladost, 1980), 620.

квалитативно оштетила. Секундарно, треба имати у виду рурално друштво и несхватање значаја спорта. Милитаризација и повезивање спорта са одбраном земље, земље која тек што је изашла из рата, дала је спорту на значају који иначе није уживао. Конкретан пример имамо у случају Народне омладине која је имала велике задатке у мисији изградње новог спорта, а која те задатке најчешће није успуњавала управо из ниподаштавања спорта. Када га је директно повезала са предвојничком обуком, тако формулисан задатак схватила је далеко озбиљније.

Позиција водећих стручњака југословенског спорта била је нарочито сложена. Из извора може се видети, нарочито у случају Мирослава Креачића, да је политика милитаризације прихваћена. Спортски стручњаци су сигурно знали да тиме спорт губи на свом квалитету али и квантитету. Ипак, императиву се се повиновали али се такође могу наћи трагови у изворима где су настојали да тај императив, ако не избегну, онда барем ублаже.

Сукоб са Инфромбиroom и одступање од совјетског модела донело је промене и у милитаризацији спорта. Предвојничка обука се променила, пратећи промену војске и придружила се „тренду опште релаксираности“.¹¹¹⁷ На спортском плану 1950. године расформиран је Комитет за физкултуру и спорт је дошао под надлежност Министарства просвете, што је такође одступање од совјетског модела.¹¹¹⁸ По расформирању Комитета његове представнике примио је Тито где су заједнички сагледали претходни рад али и разговарали о будућим плановима са обзиром да се кадровски није ништа променило: исти кадрови Комитета постали су задужени за спорт, сада при Министарству просвете. Истиче се да у разговору са њима Тито ниједном није поменуо значај спорта за јачање одбрамбене моћи земље нити доводио спорт у везу са предвојничком обуком. Напротив, отишао је у ширину: „Треба настојати да се тенис, који је врло користан сваком човеку а нарочито онима који раде по канцеларијама, у што већој мери омасови... Осим тога треба

¹¹¹⁷ Војан В. Dimitrijević, *Jugoslovenska armija 1945 – 1954. Nova ideologija, vojnik i oružije*, 311.

¹¹¹⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–58, Записник са састанка одржаног са претставницима Комитета за физкултуру народних република по питању расформирања републичких Комитета за физкултуру, 17. 08. 1950., Закључци друге седнице савета за науку и културу Владе ФНРЈ, 25 – 27. 10. 1950.

развијати кошарку и одбојку, лаку атлетику, спортове на води и све друге гране“.¹¹¹⁹ Наведено коинцидира са *de facto* гашењем такмичења за Значку фискултурника што доводи до закључка да је свеопшти тренд милитаризације спорта успорио на својој динамици после 1950. године.

Улога спорта у јачању одбрамбене моћи земље је остала значајна. Уосталом, она је присутна у свим државама у већој или мањој мери. У оноликој мери која била присутна у СССР–у и земљама Источног блока није била присутна у Југославији. Тим путем се кренуло али само пет година: до 1950. Југословенски спорт је био мање милитаризован од совјетског, у то сумње нема. Али колика је мера милитаризација наспрам нпр. француског, британског или спорта САД–а захтева компаративна истраживања која превазилазе оквире овог рада. У том истраживању опет треба ићи у ширину и у обзир узети и другачије културно поднебље и организације као што су нпр. Извиђачи и природу њихових активности.

Динамика милитаризације југословенског спорта пратила је динамику спољнополитичке и идеолошке позиције Југославије у годинама 1945–1953. Да ли је после тих година дефинисан нови модел, или се само модел совјетске милитаризације додатно ублажио, такође остаје тема за даља истраживања.

¹¹¹⁹ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II – 2/43, Пријем представника фискултурника Југославије и радних колектива за производњу фискултурних и спортских реквизита код Маршала Тита с делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита, Београд, 05. 01. 1950.

6. Професионални аматери: врхунски спорт и југословенски социјализам

„Живим добро, пугујем по Југославији, храним се у најбољим хотелима и ништа не радим“¹¹²⁰

Врхунски спорт и социјализам имају комплексан и противречан однос. Као што смо већ поменули у Теорији спорта, врхунски спорт оштрица је капитализма, ако не практична онда свакако теоријска. За социјализам, за Кардељеву дефиницију „радног народа“ врхунски спорт је неприхватљив и за њега не може бити места у једној „дикатури пролетријата“.

Као референца коришћен је и Максим Горки који је још 1932. истакао у говору спортистима *Динама* да се у капиталистичком спорту негује култура мишића и да „тамо култура меса јавно иде на штету културе мозга“. Последишно, циљ капиталистичког спорта је „веома прост и јасан – учинити човека још глупљим него што јесте“. Очекивано, све то је и с циљем да „разум не разбере ватре које су запаљене у Савезу Совјетских Социјалистичких Република“.¹¹²¹ Међутим, као што смо видели, те ватре на подручју врхунског спорта гореле су готово исто као и на Западу.

Југославија је у врхунски социјалистички спорт кренула ношена валом револуције: инсистирало се на аматеризму и социјалистичком морали. У земљи у којој је акценат на „радном народу“ појединац није могао да живи од спорта, он је морао бити радник а спортом се бавити у слободно време.

Кардељ је утврдио линију на I Конгресу Фискултурног савеза Југославије 1947. године. У стопу су га пратили спортски стручњаци са самог врха југословенске науке о спорту тада. Из пера Бранка Полића (првог декана ДИФ–а) и Милана Ерцегана издвајамо: „Култ тела и рекорда и лични интереси ту (у врхунском спорту – Н.М.) врло брзо постану руководећи мотиви и спорт сам себи постаје довољан. Такав спорт се врло брзо

¹¹²⁰ Марчетић Ђуро (АЈ, Фонд 321, КФ, ф-48, Комитет за фискултуру Владе НР Хрватске 09.07.1949.)

¹¹²¹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

комерцијализује и тада у њему почињу дејствовати неумољиви привреди закони понуде и потражње (*Laissez-faire* – Н.М.). Пошто је такав спорт нужно оријентисан само на најталентованије спортисте, он врло брзо губи везу са својом материјалном базом или је чак умртвљује – јер обичног спортисту претвара у гледаоца -, тако да је на „спортском тржишту“ већа потражња (за талентованима) него понуда. Када то тога дође, онда почиње безобзирна и беспринципијелна конкурентска борба која руши све моралне, спортске и друштвене принципе. Такав спорт, наравно, не може више васпитно деловати и он постаје штетан“. Опет, Полић и Ерцеган не искључују врхунски спорт већ настоје да га усмере у циљу социјализма: „Наш спорт треба да се супростави претераном истицању победника и стварању мита око спортских „асова“. Он треба да развије схватање да висока спортска достигнућа ипак нису само лична заслуга, него да се она рађају као плод усклађених индивидуалних напора и друштвених стремљена. Усто, врхунски спортиста треба да схвати да се његова друштвено корисна улога састоји у томе што код широких радника побуђује жељу да активно учествује у спорт и да се лично усавршава и развија стваралачке способности“.¹¹²²

У реалности, с једне стране, имамо императив масовности и свестраности који је требао да се манифестује на сваком грађанину социјалистичке Југославије. С друге, имамо врхунски спорт и достигнућа у њему која би у иностранству сведочила о успешности социјализма. Позиција идеолошки иста као у Стаљиновом СССР–у и његовој политици према врхунском спорту. У Југославији, ову суштински шизофрену позицију покушао је да формулише Тито приликом пријема делегације Стрелачког савеза Југославије 1949. године: „Ми смо млада социјалистичка земља у којој треба свестрано развијати све могуће спортске дисциплине јер се и кроз спорт, као и кроз штампу, литературу и кроз друге начине и средства васпитања уопште, утиче на правилно формирање и развијање карактера. Ми треба да створимо од наших грађана чврсте и јаке људе који ће моћи да поднесу и највеће физичке напоре ако треба. То ћемо постићи вољом и правилним физичким васпитањем, неговањем спорта, као што смо одлучношћу и енергијом и на пољу материјалне изградње наше земље постигли већ до сада огромне резултате. А успеси које постижемо потребу су не само ради нас него и ради других; ми треба да покажемо шта

¹¹²² Branko Polić i Milan Ercegan, *Fizička kultura radnim ljudima*, 34–35.

може да постигне једна потпуно слободна земља која изграђује социјализам, па макар била и мала, кад развије све своје снаге. Јер, погрешна је и ванредно штетна теорија да само велике земље, само велики народи могу дати добре резултате било у спорту било у науци“.¹¹²³

Ту позицију далеко је боље формулисао три месеца касније приликом пријема делегације фудбалског тима *Хајдука* 1949. године где излагање о квалитету и квантитету преносимо у целости: „Неговање свих дисциплина физкултуре веома је значајно, другови, за подизање здравственог стања широких народних маса... Када се ради о физкултури и спорту уопште у једној социјалистичкој земљи, онда тежња сваког друштва, тежња свих наших спортиста у свим дисциплинама треба да буде, прије свега, у томе да се што боље савлада вјештина спорта који се упражњава и да се, поступно, све шире масе наших људи заинтересује за спорт. Други моменат, који је исто тако важан, јесте у томе да се кроз високо развијен спорт популаризира и наша социјалистичка земља у иноземству, да се у иноземству види и пише како је баш у социјалистичкој земљи могућ најмасовнији, најпунји и најбољи развој спорта. И у капиталистичким земљама има клубова који су и те како на висини, то је истина, али ту се не ради о масовности већ најчешће о трговини и остварењу за власнике и менаџере што веће добити. Код нас спорт треба да буде усмерен на другом правцу, у правцу коришћења народу и његовом здрављу. А спорташи који иду ван земље треба да дају све од себе за своју социјалистичку земљу, да би показали да је она социјалистичка и да се ако у социјалистичком друштву спорт може развити до највишег степена. Али баш зато што се ради о спорту социјалистичке земље, односи међу друштвима и спортистима треба да буду другарски, треба да постоји међусобно поштовање; онај који је бољи не треба да буде завист, већ треба да буде подстрек за друге, да и ону буду бољи. Ја радо пратим развој наших физкултурних друштава... Добра друштва у центрима могу да служе као пример осталима, али не смије постојати тенденција да се на било који начин спречава правилан развој друштава из унутрашњости, јер ми треба социјалистички да прилазимо ширењу свих друштава, сваке физкултурне гране и спорта уопште. Не треба никад заборавити да спорт није циљ само себи. Ако је за сада број људи који се баве спортом још недовољан, на развој треба гледати тако да сви

¹¹²³ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-2/4, Пријем делегације Стрелачког савеза Југославије код Маршала Тита, Бриони 24.07.1949; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, Књига IV, 234–235.

млади људи треба да се баве њиме, да физички јачају, да читава наша омладина физички што више ојача. Тамичења у спорту треба да буде стални стимул за оне који се не баве спортом да се заинтересују за било који његову грану. Спорт је дакле општа потреба за физичко оспособљавање људи, за стварање отпорних здравих људи који могу издржати и највеће напоре. Ми хоћемо да развијемо наш спорт до највишег степена, да он буде што је могућно масовнији, а онда нека се у масовности издвајају квалитети који ће нашу социјалистичку земљу и њену стварност достојно репрезентовати пред осталим свијетом... Није довољно да имамо неколико фудбалских клубова, а да милиони људи буду навијачи“.¹¹²⁴ У бити, покушај калемњена врхунског спорта на идеологију социјализма, свакако опортунистички.

Тито је практично ублажио речи Кардеља на I Конгресу физкултурног савеза Југославије. Подсећања ради, Кардељ је окарактерисао спортисте у капитализму као „физички јаке аутомате“ и упозорио да се „треба непрестано борити за правилну линију у нашој физичкој култури“.¹¹²⁵ Тито, са друге стране, можео рећи да од „правилне линије“ дошао до „правилније линије“.

ОвOME треба додати и маргиналну појаву али значајну: било је покушаја да се врхунски спорт саобрази у социјалистичком руху. Ту линију већ смо дотакли код милитаризације где су се дисциплине мењале ради директнијег трансфера знања ка вештинама потребним у рату. Осим тога, организован је и „Партизански марш“ који је пратио путеве Петнаесте мајевишке бригаде и трајао је осам дана.¹¹²⁶ Марш се даље развијао као спортска дисциплина и чак је увршћен у програм Балканских игара, о којима ће бити више речи.¹¹²⁷ Ови покушаји остали су на нивоу покушаја јер ван граница Југославије, а мимо земаља Источног блока, били су само етаблирани спортови и ако је Југославија намеравала да се покаже у њима, морала је на њих да се специјализује.

На терену, спортска друштва суштински су занемарила императиве масовности и свестраности и фокусирали се на резултате. Зарад тога махом су „регуртовала“ школску

¹¹²⁴ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/39, Пријем чланова фудбалског тима сплитског „Хајдука“ код Маршала Тита, Београд 20.11.1949.

¹¹²⁵ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф-395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије, Београд 1947.

¹¹²⁶ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/78, Пријем делегације центра предвојничке обуке Крека-Народни херој „Јоваш“ код Ј.Б.Тита 22.10.1951.

¹¹²⁷ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 96.

омладину јер их је било лако окупити и због одслужења војног рока, који би најчешће служили тек у двадесетој години. С друге стране, радници нису имали довољно времена за тренинге. Последично нпр. радничко друштво *Локомотива* било је састављено углавном од средњошколаца. Исто тако и угоститељско друштво *Јединство* из Загреба.¹¹²⁸ У кошарци наилазимо и на примере да је јуниорска екипа формирана само на папиру да би се испунила форма која наводи да спортско друштво мора имати све категорије полазника ако жели да се сениорска екипа такмичи у савезној лиги.¹¹²⁹

Занемаривање ових императива имало је своје озбиљне последице. Први се тих последица дотакао 1950. године Миле Чубрић који је посматрајући омладински кошаркашки тим *Црвене Звезде*, дакле од почетака социјалистички, и закључио је да је „тај тим погрешно физички васпитан, јер се са њима радило само са једним циљем да се што више постигне кошева“. Резултати нису изостали, тај тим био је најбољи међу омладинским. Цена су били телесни деформитети, доминантно на кичменом стубу. Чубрић је био оштар и у виду је имао идеологију социјалистичког спорта: „Дакле, другови, да ли је то циљ да ми стварамо неке људе класе које ће заиста моћи да добро убацују кошеве, да стварамо људе који изгледају високи, штркљастии, са кривим леђима итд, да стварамо људе који ће представљати најбоље уточиште разних болести. Да ли је то наш циљ? То нам није циљ и не сме да буде.“¹¹³⁰

Да су Чубрићеве речи остала мртво слово на папиру показује излагање секретара Кошаркашког савеза Југославије Бранислава Бошковића из 1952. године на Трећој годишњој скупштини тог савеза: „Чињеница је да је добар део наших такмичара физички једнострано васпитан. У многим нашим клубовима рад са кошаркашима био је устремљен само и искључиво на то да ови постигну што је могуће виши ниво квалитета, да постану бољи техничари, да што је могуће боље, како се то каже, баратају лоптом. Није потребно овде нарочито наглашавати оно што представља ноторну чињеницу да кошаркаш, ако се једнострано физички развија само у циљу да буде што бољи кошаркаш, стиче и извесне физичке мане... Чињеница је да смо ми (нечитки део – Н.М.) физички правилно развијених

¹¹²⁸ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-3/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952.

¹¹²⁹ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р-13, Стенографске белешке са Пленума Кошаркашког савеза Југославије 15-16.02.1953.

¹¹³⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, VI Пленум ФИСАЈ-а 26-27.01.1950.

младих људи, понекад стварали физички делимично деформисане „асове“. Кошаркашка „грба“ постала је најкласичнији и најдрастичнији пример који се, када се говори о потреби свестраног физичког васпитања, употребљава на пленумима, скупштинама и састанцима свих могућих спортских савеза. А ми смо на уклањању таквих мана веома мало урадили“. ¹¹³¹ Излагање Јовановића по свему судећи било је залудно с обзиром да се исти проблем помиње и следеће 1953. без икаквих назнака његовог решавања. ¹¹³²

Ако су резултати били на првом месту, спортисти су морали живети другачије него „радни народ“. Зарад припрема морали су добијати одсуства на својим пословима, што је опет специфична привилегија. За Олимпијске игре у Лондону студентима који су били уједно и олимпијци приликом овере семестра се у обзир узимало и учешће на овом такмичењу. Ученицима, такође учесницима, одобрено је краће одсуство а у случају дужег „логоровања“ (припрема) ученици су се по специјалном поступку пребацивали у школе ближе месту припрема да би „олимпијски кандидати без закашњења могли да заврше школску 1947/1948“. Ипак, око половина од 100 учесника тих Олимпијских игара била је запослена у предузећима и зарад учествовања име је одобрено одсуство. ¹¹³³ Слично томе, зарад припрема учесника слета у Прагу, од којих су многи били средњошколци, школа се завршила раније (6. јуна) и матурантима је омогућено раније полагање матуре (до 6. јуна), да би несметано учествовали на логоровању у Љубљани. Радницима, учесницима логоровања и слета, одсуство се рачунало као редовни годишњи одмор, да би се избегли неспоразуми, тј. отпор директора предузећа. ¹¹³⁴

Привилегованост врхунских спортиста одлично илуструје пример извесног Шубат Звонка, капетана и студента медицине на Медицинском факултету у Београду. Звонко је поред тога био и репрезентативац Југославије у хокеју на трави и спремао се за такмичење у Прагу које је било одржано августа и септембра 1949. године. Зарад припрема и такмичења Централни одбор ФИСАЈ–а је за Звонка молио „преко надлежних органа“ да

¹¹³¹ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина КСЈ 23-24.02.1952.

¹¹³² АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–13, Стенографске белешке са Пленума Кошаркашког савеза Југославије 15-16.02.1953.

¹¹³³ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку 21.01.1949; Фонд 321, КФ, ф–10, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ, Персонално одељење 07.02.1948; Комитет за школе и науку Београд 21.01.1948.

¹¹³⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Комитету за школе и науку 14.05.1948; ф–15, Генерални одбор Јединствених синдиката Југославије 15.05.1948.

му се омогући да полаже физиологију „најмање месец дана иза редовног септембарског рока“, јер ће тренингом и такмичењем „изгубити много времена на учењу“. Уколико му се не одобри ванредно полагање ФИСАЈ моли да му се „дозволи упис у наредни семестар“ с тим да испит полаже у редовном јануарском року.¹¹³⁵ Шта је ФИСАЈ успео да измоли за Звонка, не знамо, али јасно је да се студије медицине једног врхунског спортисте су се знатно разликовале од студија „обичног“ студента који иза себе није имао ФИСАЈ да моли за олакшања студија.

С друге стране, за мање битна такмичења, нажалост тиме и мање битне спортисте (иако је идеологија државе била социјалистичка) налазимо примере где је одсуство одбијено. Македонске одбојкаше нису пуштали из радионица и школа „говорећи да физкултура уопште не доприноси изградњи социјализма“. Овако спречени одбојкаши Македоније нису били ни у прилици да постигну резултате.¹¹³⁶

Управинци предузећа налазили су се између чекића и наковања. Имали су императив Петогодишњег плана који се преламао и на њихово предузеће али су исто тако имали и раднике/спортисте који су тражили одсуства и тиме доводили испуњење плана у питање. Дошло се дотле да вероватно боље информисани руководиоци су одбијали да приме спортисту у редове својих радника.¹¹³⁷ Други су тражила помоћ ФИСАЈ–а код ових случајева пошто се дешавало да нпр. код слета у Прагу појединци преко месец дана одсуствују с посла.¹¹³⁸

Комитет је морао да реагује. Састанак око проблематике одсуства радника одржан је 1948. уз учешће Јединствених синдиката Југославије и ФИСАЈ–а. Образована је и комисија која је претходно обишла терен и утврдила стање. Закључак је био да „прети опасност да се физкултурни покрет делом удаљи од својих основних задатака тј. подизање радне способности наших људи и васпитање физкултурника за учешће у изградњи наше земље“. Комитет је препоручио да се усклади календар такмичења, да се форсирају она локалног карактера и да се избегава логоровање. Ипак, код врхунског спорта тако није могло ићи, ако се рачунало на врхунске резултате. Зарад тога, „такмичари физкултурници

¹¹³⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–29, Централни одбор ФИСАЈ 11.08.1949.

¹¹³⁶ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

¹¹³⁷ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина КСЈ 23-24.02.1952.

¹¹³⁸ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Секретеријат Владе ФНРЈ Фискултурном савезу Југославије 31.08.1948.

који се спремају да наступају за нека савезна или међународна такмичења“ су изузети од ове препоруке. Дневнице би пале на терет физкултурних организација.¹¹³⁹ Дакле, издвајање једнаких међу једнакима – врхунских спортиста.

Ту долазимо до феномена фиктивних задужења. Имамо пример из Титовог Велеса где је најбољи играч *Црвене Звезде* и професионално задужен за физкултуру. Комисији која је облизала тај терен наивно је одговорио и тиме открио суштину свог запослења: служи као курир за разношење обавештења по подружницама а физкултурним проблемима се није ни бавио. Даљи наводи у извештају су илустративни па их преносимо у целости: „Уосталом он уопште друго сем фудбала не познаје и као такав је популаран у Велесу. Зато су га и узели у веће, да би добио лакши рад, како би био што сачуванији за утакмице... Појма нема како стоје ствари са физкултуром у Велесу“.¹¹⁴⁰

Опет, привреда је због спорта свакако трепела. Радничка физкултура и њене благодати, као што смо видели се није етаблирала у предузећима а оно што се реално дешавало била су одсуства радника/спортиста. Илустративан је пример извесног боксера Булата из Загреба који се четири месеца обучавао за мајстора алатличара да би убрзо потом прешао у Београд и СД *Милиционар*. У Београду суштински је био професионални боксер док је Загребу фалило квалификованих радника.¹¹⁴¹

Очекивано, своје положаје спортисти су и злоупотребљавали. Школарци спортисти су по правилу имали по више слабих оцена а радници су одлазили с посла не само због такмичења и припрема већ и због измишљених тренинга.¹¹⁴²

Привилегија врхунских спортиста били су и физкултурни реквизити. Подсећања ради, 1949. основано је предузеће Југоспорт зарад дистрибуције и увоза реквизита за „најбоље физкултурнике“ и „репрезентацију“.¹¹⁴³

¹¹³⁹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Закључак са састанка одржаног по питању исплате радника-физкултурника у време када се налазе изван продукције 22.09.1948; Фонд 321, КФ, ф–19, Секретаријату Владе ФНРЈ – за персоналну службу (без датума).

¹¹⁴⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Извештај са обиласка терена у НР Македонији по питању физкултуре и спорта 29.02.-02.03.1948.

¹¹⁴¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–9, IV Пленум ФИСАЈ-а, стенографске белешке 1948.

¹¹⁴² АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Записник главне годишње скупштине Кошаркашког савеза Југославије 15-17.12.1951.

Ипак, окосница проблематике је професионализам који се у спорт увукао тихо и посредно али и плански и директно. На IV Пленуму ФИСАЈ–а 1948. године повела се полемика о друштвеном статусу врхунских спортиста. Излагање извесног Ђуре Кладарина погађа суштину: „Бесумње то је факат у нашим спортским друштвима, то јест да је у нашој земљи тај облик трговања са фискултурним способностима и знањем узео велике и широке размере. Код једних – то се зове помоћ играчима у храни и у стану. Код једних је то запосленост у предузећу, а заправо нису запослени у предузећу. Код других је то на платном списку, али тај платни списак је илегалан. Рецимо ми имамо писмених изјава појединих играча где та сума новца долази и до 50.000 динара за прелаз једног играча“.¹¹⁴⁴ Дакле, професионализам је уредно примећен и то на највишем нивоу. Међутим, ништа се није променило, осим што је цифра нешто мања. Четири године касније, опет у ФИСАЈ–у, исцртани су методи професионализма али се опет ништа није урадило само што се тада звала „хранарина“. Преко хранарине која је званично била око 2.000 динара, тј. опет званично „помоћ за одржавање кондиције спортиста“ с обзиром да врхунски напори захтевају појачану исхрану, дошло се до тога да су углавном фудбалери преко хранарине месечно зарађивали од 30.000 до 40.000 динара.¹¹⁴⁵

Како је то у реалности изгледало видимо на примеру Марчетић Ђуре, члана ФД *Свакрнера* и СД *Морнара* из Сплита. Ђура је одлучио да промени клуб и изнео своје захтеве СД *Локомотиви*: 3 одела, 3 пари ципела, зимски капут, 6 рубља, 1.500 динара месечно као награду, 4.500 динара месечно као плату, 30.000 динара помоћи јер је демобилисан и обавезу да путује на сваку турнеју друштва. Захтеви и не чуде ако се узме у обзир начин живота Ђуре који сам за себе каже да: „Живим добро, путујем по Југославији, храним се у најбољим хотелима и ништа не радим“. Управа *Локомотиве* је захтеве одбила али их је Ђуро уверавао да му те бенефиције ионако „желе пружити друга друштва“.¹¹⁴⁶ Дакле, класично „капиталистичко“ трговање играчима.

Наспрам фудбалера налазили су се спортисти других спортских грана у које се такође увукао професионализам, по правилу у мањем виду у контексту износа, али са

¹¹⁴³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–40, Најважнији послови које је Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ извршио у 1949. години.

¹¹⁴⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–9, IV Пленум ФИСАЈ-а, стенографске белешке 1948.

¹¹⁴⁵ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, II Земљака конференција ФИСАЈ-а 1952. године.

¹¹⁴⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–48, Комитет за фискултуру Владе НР Хрватске 09.07.1949.

истом суштинам. Кратки пут професионализма у дубине југословенске кошарке је илустративан. Кошаркашима је управа клубова настојала да олакша живот који је требао да спаја професионално тренирање са сталним послом. Почело се хранаринама али се дошло и до „фиктивних запослења, награда, фиктивних тренерских плата и сличних материјалних давања“. Наведено нису радила сва спортска друштва, јер нису била у могућности. С обзиром да је „била пракса веома малог броја клубова, почео се стварати и тим кошаркаша који је отпочео да живи од утакмице до утакмице, од првенства до првенства и од иностранства до иностранства“.¹¹⁴⁷ У бити, формирала се нова професија неспојива са Кардељовом дефиницијом „радног народа“ – професионални спортиста.

Кошаркаши, овако етаблирани у друштву, посветили су се резултату а у други план су поставили идеологију социјализма. Замерано им је да нису се потрудили да популаризују кошарку нпр. у Црној Гори у којој овај спорт није био развијен. Клубови су добијали позиве али су тражили такве материјалне услове да су „прелазили суму нашег читавог буџета у току једне календарске године“.¹¹⁴⁸ Замерке су биле залудне јер се формирао систем који их је фаворизовао и који је пре свега кошаркашима одговарао.

Професионалаца је било и међу децом: пред наступ одбојкаша у Прагу тренери пионирске репрезентације морали су да купе по пола килограма бомбона и да кажу: „Хајде, другови, играјте“. Бомбоне су морале бити купљене и по побеђеној утакмици као вид награде.¹¹⁴⁹ Наизглед, пола килограма бомбона делује бенигно али суштински показује да ни пионири не желе да играју за социјализам, за идеју, већ за конкретну и брзу добит.

Примера професионализма налазимо у боксу али са далеко мањим износима него у нпр. фудбалу. Извесни Загорац Ахмед прешао је из *Романије* у Сарајево за хонорар од 1.000 динара. Иако је прешао, и даље је био намештеник *Романије*. Но, ни *Романија* није за пример с обзиром да је купила боксера Станислава Митровића исто за 1.000 динара а потом је за њега тражила стан и запослење. Митровић је отишао даље када је увидео да *Романија* није у могућности да му обезбеди стан и запослење и надаље боксовао у

¹¹⁴⁷ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина КСЈ 23-24.02.1952.

¹¹⁴⁸ *Исто*.

¹¹⁴⁹ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, Годишња скупштина О.С.Ј. 28.01.1951.

Милиционару, који га је наравно оберучке прихватио. Ови трансфери у земљи у којој су трансфери били строго забрањени, завршили су се опоменом *Романији* и укором *Милиционару*.¹¹⁵⁰

Ипак, у боксу али у југословенском спорту уопште, истиче се пример извесног Добитак Алије. Алија је једини пример доношења доживотне забране бављења спортом и то због професионализма. Од почетка бављења боксом у ФД *Ударник* бокс је посматрао као додатни извор прихода, иако је према извору био материјално обезбеђен. За време тренирања за републичко првенство редовно је уцењивао свог тренера директно тражећи новац. Пошто га није добио приликом вагања пред првенство није хтео да стане на вагу тврдећи да не може јер није добро јео и одбио је да учествује у такмичењу. Знао је да протестује и на мечу: у Дому Армије иако „видно надмоћан“ демонстративно је напустио борбу „показујући целој публици да гладан не може да бокса“. Вероватно чињеница да је Алија „научен на професионализам“ није била пресудна већ то што је јавно протестовао и захтевао већу плату или хранарину.¹¹⁵¹ Опет вероватно добио је доживотну забрану бављења спортом да послужи као пример где се истиче чињеница да такву забрану не налазимо код фудбалера а налазимо мноштво примера професионализма. Још једном вероватно, пресудна је била популарност спорта где се без једног боксера условно речен, могло а без фудбалера далеко теже.

Више детаља о професионализму играча налазимо у фонду Одбојкашког савеза Југославије. До 1951. године није забележен ниједан случај професионализма, где се вероватно подразумевају већи новчани износи јер случај са бомбонама смо поменули. Појачану исхрану примали су играчи *Партизана*, *Звезде* и *Занатлије* али само у периоду такмичења и на основу посеђивања тренинга. Појаве куповине играча и врбовања југословенска одбојка била је ослобођена, наравно као последица непопуларности тог спорта и мањег тока новца који се кроз њега кретао.¹¹⁵² Потврду наведеног налазимо и код сведочења Василија Крестића, некада врхунског одбојкаша, који наводи да ништа од

¹¹⁵⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–17, ФИСАЈ, Боксерски савез – Централни одбор 1949/50; Дисциплински одбор Боксерског савеза Југославије 03.01.1950.

¹¹⁵¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–7, БиХ, бокс 06.03.1947.

¹¹⁵² АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–7, Записник са састанка Извршног одбора Одбојкашког савеза Југославије 22.12.1951.

одбојке није зарадио, чак ни хранарину. Једино, када је играо за *Партизан* увек је могао на бесплатне прегледа не ВМА.¹¹⁵³

Са друге стране, у рукомету налазимо на податак да је Генчић Јелену, рукометашицу *Црвене Звезде*, покушао да врбује руководиоц СД *Железничара*. Обећао јој је боље услове и турнеје по иностранству. Није стао само на обећањима: напао је у руководство *Црвене Звезде* јер јој наводно не дозвољавају да игра тенис који је играла за *Партизан*.¹¹⁵⁴ Генчић је све ово уредно пријавила, остала у *Звезди* и *Партизану* и као таква поставила јединствен пример у југословенском спорту. Опет, с друге стране, имамо Душана Анушића коме је председник *Динамо* понудио општинску стипендију Панчева, за прелазак у *Динамо*, наравно. Анушић је понуду прихватио о од те стипендије покривао трошкове тренирања и живота.¹¹⁵⁵

Имамо примера и врхунских спортиста који су тренирали професионално али за то нису добили никакву надокнаду, наравно мимо фудбала. Тешкоатлетичари постигли су низ успеха, победили су и репрезентацију Аустрије, али нису добили новац, ни у виду хранарине. После такмичења да би надокнадили пропуштене дане радили су и по 16 сати на својим пословима.¹¹⁵⁶

Непопуларност спортова има дубље значење када на њему прелама и питање професионализма: популарност спорта кључна је потенцијалне токове новца који би се кроз њега кретали. Одбојкашки и тешкоатлески савез професионализам је махом заобишао јер је за њих интересовање било мање. Проблематика популарност и професионализма се протеже и на женски спорт који је по правилу мање популаран. Тако, у Кошаркашком савезу примећено је да је највећа пажња поклоњена сениорима док су сениорке запостављане.¹¹⁵⁷ У социјализму обе категорије морају бити подједнако заступљене али тржишној утакмици врхунског спорта побеђује најгледанији, у случају кошарке – сениори.

¹¹⁵³ Интервју Василија Крестића 11.04.2013. (Лична архива Мирослава Нешића); Василије Ђ. Крестић, *Запамћења*, (Нови Сад: Матица српска, 2016), 79.

¹¹⁵⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–26, ФИСАЈ, Црвена Звезда Рукометном савезу Југославије 21.12.1951.

¹¹⁵⁵ Интервју Душана Анушића 13.05.2014. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁵⁶ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VIII Пленум ФИСАЈ-а 24.06.1951.

¹¹⁵⁷ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина КСЈ 23-24.02.1952.

Професионализам је било и међу тренерима: извесни боксерски стручњак, који је завршио једномесечни инструкторски курс радио је у *Романији* и добијао хонорар од 3.000 динара. Ту суму зарађивао је за један тренинг недељно али му није била довољна већ је тражио више наводећи да „нећу да дајем своју памет, своје знање за 3.000, тражим 4.500 динара“.¹¹⁵⁸ С друге стране, тренери фудбала добијали су и веће суме: од 8.000 до 14.000 динара. Највеће суме налазимо код тренера *Сарајева* који је 1951. године за 2 месеца рада добио 124.000 динара. Осим новца, тренери су имали и разне друге привилегије: снадбевање, путовања у иностранство али и чињеница да не морају да раде у привреди.¹¹⁵⁹ Осим тога примећено је да тренери траже одсуства од посла ради припреме за такмичење, пред саму утакмицу али и дан/два раније и чак и дан после утакмице, да би се одморили.¹¹⁶⁰

Архивску грађу по страни, имамо усмена сведочења која такође третирају ову тему али заправо избегавају да о њој говоре. Тако, Срђан Калембер наводи да зарад финансијског опстанка *Црвене Звезде* на Малом Калемегдану су организовали „Звездане ноћи“: игранке и приредбе. Свирао је чувени цез оркестар Војислава – Бубише Симића. Млади кошаркаши су у тим приликама радили као келнери. За освојене титуле Калембер је добио књигу *Како се калио челик* и сат *Докса*. Слично Калемберу његов колега Павелић Брунислав Бруно наводи да је за прво место у држави добио Браун апарат за бријање. Слично њима, кошаркашки тренер Ворибоје Бора Ценић наводи како је једино добијао од свога деде који га је частио због победа и да би потом од тих пара „водио другове и девојке у посластичарницу“. Од кошаркаша једино Чедомир Стојићевић помиње хранарину у виду бесплатног јела у официрском дому. Осим хранарине Стојићевић помиње и повремене „депарце“. Гимнастичарка Терез Кочиш наводи да после освајања сребрне медаље на Светском првенству у Базелу 1950. ју је дочекало пола Сомбора а градоначелник је издејствовао да сваког дана у посластичарници добија по 10 мињона. С друге стране, фудбалер *Партизана* Марко Валок наводи да је за освојено првенство исто добио књигу *Како се калио челик*, која је очито требала бити класик за спортисте јер ју је

¹¹⁵⁸ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VI Пленум ФИСАЈ-а 25.10.1950; АС, Републички завод за спорт 1945–1982, број архивске књиге–22, Стенографске белешке са I Пленума Централног одбора ФИСАЈ-а 24.06.1950.

¹¹⁵⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–9, IV Пленум ФИСАЈ-а, стенографске белешке 1948; АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састака Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1952.

¹¹⁶⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–138, Централном већу ССЈ, Анализа фискултурног рада при М.С.В-у Београду 1951.

добио и атлетичар Недељковић Владета. За стоту утакмицу Валок добио је сервис за ручавање, за двестоту шах а за тристоту радио–апарат Космај. Валок сасвим сигурно претерује у својој скромности и привилегије у виду хранарине, стипендија, путовања итд. које је као играч *Партизана* засигурно уживао, заобилази. Једино, Валок признаје да су „уместо купона (за храну – Н.М.) који су нам припадали, добили рударске – Р1, јер су они имали појачану исхрану“. Слично њему, Драгослав Шекуларац наводи да је за први уговор са *Црвеном звездом* добио „две плоче Катарине Валенте и бесплатну храну у ресторану *Два рибара*“ а кошаркашки тренер Борислав Станковић наводи да „средином педесетих, плате, премије – то није постојало“. ¹¹⁶¹

Искреност налазимо код Сретена Давидовића, Волаковог колеге фудбалера: „Фудбалери су педесетих година били аматери. Да би нас клубови ипак плаћали, а да не бисмо били професионалци, што се косило са тадашњим схватањима, смишљен је назив *неаматери*. Јавности је објашњавано да ми као спортисти морамо да имамо појачану исхрану, па то што добијамо новац није плата, већ *хранарина*. Биле су у висини једне или две просечне плате“. На тој линији и фудбалер Ивош Александар наводи да је добијао новац од *Мачве*, чак и док је служио војску, што наравно доводи и у питање карактер службе тог војног рока. ¹¹⁶² Код војних рокова, назнаке повлашћености налазимо код фудбалера Милоша Глончака који наводи да је војску служио у Суботици али и да је играо све утакмице. На утакмице је путовао у цивилу да се неби видело да је војно лице. ¹¹⁶³ Директну повлашћеност налазимо код фудбалера Радомира Крстића који је био тренер *Такова* док је служио војску. Служба му је била таква да је имао слободно кретање по граду, није ни боравио у касарни а хранио се у ресторану. ¹¹⁶⁴ Слично њима, кошаркаш Чедомир Стојићевић наводи да су он и њему слични који су играли за време службења војске били повлашћени: могли су у цивилу да шетају по граду и имали су доста слободног времена. ¹¹⁶⁵ Колико су учестало спортисти тражили повластице за војни рок показује нам податак за Црну Гору где се наводи да је било око 500 „интервенција“ да

¹¹⁶¹ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 71–76, 145; Интервју Владете Недељковића 23.07.2013, Брунислав Павелић Бруна 14.03.2016, Боривоје Боре Ценића 30.08.2011, Чедомира Стојићевића 30.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁶² Интервју Александра Ивоша 14.04.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁶³ Интервју Милоша Глончака 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁶⁴ Интервју Радомира Крстића 28.04.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁶⁵ Интервју Чедомира Стојићевића 30.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

спортисти не служе рок, или да имају повластице током службе.¹¹⁶⁶ Дакле, фиктивни и повлашћени војни рокови.

Трагове фиктивно запослење налазимо код кошаркаша Лајоша Енглера, наравно не директно речено. Енглер наводи да „као кошаркаш *Партизана*, почетком педесетих, био сам војни службеник у рангу старијег водника и за то добијао плату. Радио сам у фото–секцији Дома ЈНА, али сам због спортских обавеза увек могао да одсуствујем са посла“.¹¹⁶⁷ Додатно, атлетичар Владета Недељковић наводи да су сви у управи *Партизана* били војни службеници.¹¹⁶⁸ Директно, плаћање наводи бициклиста Живорад Мићић који је преласком из *Милиционара у Партизан* 1948. добио дупло већу плату.¹¹⁶⁹

Коначно, пуну искреност и потврду архивске грађе налазимо код фудбалера Мирослава Милутиновића Шонде. Директно наводи да је зарађивао директорску плату али да се није звао професионалац него „неаматер“. Од плате купио је атнилоп ципеле – једине такве ципеле у Шапцу а зарађене фудбалом.¹¹⁷⁰

Професионализам је узео толиког маха да је подривао саме темеље социјализма, који тек што су постављени у тим годинама. Власт је морала да се овим питањем позабави пошто очигледно фискултурне организације нису имале или довољно снаге или воље да се ухвате у коштац са овом проблематиком. Реакција је дошла у виду Писма ЦК које ћемо детаљно анализирати. Но, пре тога пређимо на друге аспекте који су чинили од врхунских спортиста издвојени и повлашћени слој становништва.

¹¹⁶⁶ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1952.

¹¹⁶⁷ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 75, 143.

¹¹⁶⁸ Интервју Владете Недељковића 23.07.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁶⁹ Интервју Живорада Мићића 20.11.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁷⁰ Интервју Мирослава Милутиновића Шонде 15.10.2016. (Лична архива Мирослава Нешића).

1) Монтгомери капути и најлон чарапе

„Хоћу да имам Монтгомери капут. Хоћу у иностранство да купим себи капут а девојци најлон чарапе“.¹¹⁷¹

У почецима социјалистичке Југославије, узмемо ли оквир рада 1945–1953, привилегија путовања у иностранство била је резервисана за ретке. На првом месту су били политичари који су дипломатским линијама путовали и представљали достигнућа југословенског социјализма свету. Осим политичара ту привилегију имали су и стручњаци, уметници, научници и студенти стипендисти. Но, по интензитету путовања одмах иза политичара налазили су се спортисти који су такође представљали та достигнућа али линијом спорта.¹¹⁷² Рвач Бранислав Симић сведочи како је показивао друговима пасош а они су „гледали као у неко чудо“.¹¹⁷³ Спортисти су били привилеговани јер су били и амбасадори Југославије. Међутим, за разлику од политичара на те позиције нису постављани на основу подобности, већ на основу спортских резултата. Сагледајмо како су се понашали у иностранству и како је та њихова привилегија утицала на њихов друштвени статус у земљи и које су биле карактеристике овог засебног слоја становништва који се издвојио у једној земљи социјализма .

Увек се прво истичу изгреди. Од ретке привилегије да путују у иностранство спортисти су настојали да извуку максимум. Тако, приликом првенства у атлетици у Бриселу, атлетичарка Мира Туцељ украде је чарапе из магацина. Ухваћена је и ухапшена и ствар је била толико озбиљна да је Амбасада морала да интервенише. Занимљиво је да је после пуштања из затвора трчала трку на 200 метара уместо да од стране југословенских званичника буде кажњена или барем удаљена с такмичења.¹¹⁷⁴ Очито да је потенцијални резултат био важнији.

Синдикална фудбалска репрезентација није се нарочито показала током гостовања у Француској 1949. године јер је са собом ради трговине понела „велике количине

¹¹⁷¹ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Записник главне годишње скупштине Кошаркашког савеза Југославије 15-17.12.1951.

¹¹⁷² Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, (Beograd: Arhipelag, 2014), 69; Milan Terzić, *Titova vještina vladanja: Maršal i Maršalat: 1943-1953*, (Podgorica: Pobjeda, 2005), 265.

¹¹⁷³ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 184.

¹¹⁷⁴ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VI Пленум ФИСАЈ-а 25.10.1950.

цигарета, бутера, сланине итд.“.¹¹⁷⁵ Девизе су биле кључне: спортисти су могли са собом да носе само ограничену количину, количину коју тенисер Ивко Плећевић карактерише као „смешну“, док рукометаш Анушић Душан помиње цифру од 20 марака. Фудбалер Сретен Давидовић сведочи како су се сналазили при претресу на граници: „мене је, као и више пута у таквим ситуацијама, спасила довитљивост. Новчанице сам савио у облик цигарете и ставио их у изузетно густу и бујну косу. Девизе смо стављали у пете од ципела, нарамнице на сакоима...“. Одбојкаш Богољуб Стојимировић сведочи како су „зашрафљивали“ новац у сводове воза и у наслоне а потврду тога налазимо и у мемоарима Василија Крестића. Такође, Анушић Душан наводи како је 100 марака танко савио и убацио у избушени чеп од флаше од ракије. Потом би чеп залепио и запечатио флашу воском да делује неотворена.¹¹⁷⁶

Шверц је био узео маха. По природи ствари као појава најчешће не оставља за собом изворе у виду архивске грађе. Срећом, ту су усмена сведочења. На цени су били Меклауд капути и најлон чарапе. Неименовани кошаркаш *Железничара* који је прешао у *Партизан* у реченици је погодио суштину – на питање зашто је прешао у друго спортско друштво, изјавио је: „Хоћу да имам Монтгомери капут. Хоћу у иностранство да купим себи капут а девојци најлон чарапе“.¹¹⁷⁷ Монтгомери капут био је ствар престижа, свој први Недељковић Владета наводи да је купио као атлетичар а исто тако наводи да плату није добијао већ по „чашу јогурта“ после тренинга.¹¹⁷⁸ Поседовање Монтгомери капута појединца је „чинио важнијим“ како то дефинише Василије Крестић, тада врхунски одбојкаш који му такође није одолео.¹¹⁷⁹ Уз њих Монтгомерије су по Београду носили и рукометаш Петар Лазаревић и одбојкаши Петар Станишић и Богољуб Стојимировић.¹¹⁸⁰ С друге стране, најлон чарапе на цени су били не само због жеље спортиста за тим

¹¹⁷⁵ АЈ; Фонд 117, ССЈ, ф–137, Централном одбору Јединствених синдиката Југославије, предмет: Извештај са пута по Француској синдикалне репрезентације Југославије и синдикалне репрезентације кошарке, 1949.

¹¹⁷⁶ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 16, 172; Интервјуи Богољуба Стојимировића 29.10.2013. и Анушић Душана 13.05.2014. (Лична архива Мирослава Нешића); Василије Ђ. Крестић, *Запамћења*, 78.

¹¹⁷⁷ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Записник главне годишње скупштине Кошаркашког савеза Југославије 15-17.12.1951.

¹¹⁷⁸ Интервју Владете Недељковића 23.07.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁷⁹ Интервју Василија Крестића 11.04.2013. (Лична архива Мирослава Нешића); Василије Ђ. Крестић, *Запамћења*, 76.

¹¹⁸⁰ Интервјуи Петра Лазаревића 21.09.2015, Петра Станишића 28.02.2013. и Богољуба Стојимировића 29.10.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

артиклима, углавном ради поклањања девојкама и супругама, већ и као „валуте за много шта. Најчешће за храну“.¹¹⁸¹

Шверц је била ендемска појава. До којих размера је досезао можемо сагледати на примеру заплене приликом повратка фудбалера *Хајдука* из Буиенос Ариеса 1953. године: 4 крзна од куне, чек на 60 долара, 36 ефективних долара, 100 бразилијанских крузероса и укупно 20.345 динара.¹¹⁸² Да је појава узела маха, и да се на специфичан начин нормализовала, сведочи нам фудбалер Драгољуб Марић који наводи да су у иностранство носили по 6 до 10 литара ракије које су продавали за девизе. Од тог новца би потом куповали радио апарате. Занимљиво је да су цариници имали разумевања за њих.¹¹⁸³ Још занимљивија је вредност тих прошверцованих радио апарата за које атлетичар Милован Јовановић, Марићев колега у спорту али и у шверцу, наводи да су толико били на цени у Београду да је он његов купљен у Немачкој продао и да је за тај новац могао купити пола двособног стана.¹¹⁸⁴ Као вредна роба помињу се још и „вертхајм“ браве и громби штофови „марцото“ за зимске капуте.¹¹⁸⁵

Дешавали су се и ненамерни киксови који су негативно утицали на имиџ Југославије и њеног социјализма. Приликом посете тениске репрезентације Ирској 1947. године, репрезентативац Јосип Шарић покушао је да промени две енглеске новчанице за које се испоставило да су фалсификоване. Испоставило се да су новчанице промењене код југословенског емигранта у Ирској и ствар је тек уз интервенцију амбасаде Југославије у Белгији и конзулата у Даблину решена.¹¹⁸⁶

Дешавали су се и далеко озбиљнији случајеви. Имамо пример бициклисте Варга Фрање који је 1950. године ухапшен у Белгији након светског првенства у бициклизму.¹¹⁸⁷

¹¹⁸¹ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 16.

¹¹⁸² ДА МСП РС, 1953, ПА, Аргентина, ф-2, Спорт 374, Државном секретаријату за иностране послове, за друга Белаарића 23.02.1953.

¹¹⁸³ Интервју Драгољуба Марића 13.01.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁸⁴ Интервју Милована Јованчића 12.09.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁸⁵ Василије Ђ. Крстић, *Запамћења*, 78.

¹¹⁸⁶ ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославија, ф-60, Фискултура 253, Embassy of the Federal People's Republic of Yugoslavia, London, Министарству иностраних послова 20.07.1947.

¹¹⁸⁷ ДА МСП РС, 1950, ПА, Белгија, ф-10, Фискултура у Белгији и фискултурни односи са Белгијом, Бициклички савез Југославије Извршни одбор, Министарству иностраних послова 11.11.1950.

Нажалост, не наводи се разлог хапшења али свакако да је ствар била озбиљна када је довела лишавања слободе.

Са друге стране, имамо пример најуспешнијег југословенског спортисте за период 1945–1953. У питању је Иван Губијан, освајач прве олимпијске медаље за социјалистичку Југославију и такође прве олимпијске медаље за југословенску атлетику уопште: на Олимпијским играма у Лондону освојио је сребрну медаљу у бацању кладива. Пре освајања живео је, по сведочењу Опавског који му је био тренер, у адаптираној свлачионици а држава му је као награду за ову медаљу доделила стан. Дакле, конкретан и јасан пример награђивања врхунских спортиста. О епоси сведочи и даља судбина стана: Опавски наводи да је Губијан стан уступио пријатељу, извесном Крупалији, бацачу кугле који је био ожењен и са четворо деце, док је Губијан био сам.¹¹⁸⁸ Акт чисте солидарности где је Губијан показао виши „социјалистички морал“ од социјалистичке власти.

Губијан је био усамљен. Спортисти су махом желели путовања у иностранство ради свих бенефиција које са собом би оно носило. Клубови су се упирали да путују често и на рачун резултата тамо постигнутих. Проблематика је допрла и до ФИСАЈ–а где је на Пленуму 1948. године извесни Ђетелић истакао: „Ми имамо појава да извесни наши врхунски такмичари одлазе у иностранство пре свега ради шверца“.¹¹⁸⁹ Две године касније одлучено је да се мора акценат ставити на постизање резултата а не само на квантитативни приступ гостовањима.¹¹⁹⁰ Конкретно, није се ништа предузело да би се с шверцом обрачунало.

За разумевање толеранције шверца значајан је извештај амбасадора из Шведске у којем се истиче: „Ја сам три године горе и много наших људи долази у Шведску, али „Партизан“ је за 10–15 дана учинио много више за пропаганду наше земље него скупа сви ми заједно до доласка „Партизана“.“¹¹⁹¹ О односу спортиста и југословенске дипломатије биће више речи у поглављу посвећеном том феномену.

¹¹⁸⁸ Интервју Павела Опавског 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов).

¹¹⁸⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–9, IV Пленум ФИСАЈ-а, стенографске белешке 1948.

¹¹⁹⁰ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VI Пленум ФИСАЈ-а 25.10.1950.

¹¹⁹¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–9, IV Пленум ФИСАЈ-а, стенографске белешке 1948.

Примарно путовањима у иностранство а секундарно шверцом, врхунски спортисти Југославије издвојили су се као засебни слој становништва са специфичним привилегијама али и специфичним обавезама. Диференцијација је била спонтана и стихијска али исто тако и значајна. С једне стране, за друштвену историју значај лежи у чињеници да део становништва живи другачијим, повлашћеним, животом: носи антилоп ципеле, Меклауд капуте, најлон чарапе и редовно путује у иностранство. Ти појединци нису до тог статуса дошли везом – напротив. Дошли су квалитетом и радом који су им омогућили да се пробију у спорту а држави су били потребни управо такви па је њихова позиција и пратеће малверзације толерисана. С друге стране, за историју идеја значајно јер у једној земљи социјализма осим владајуће „нове класе“ издвојила се и „класа“ врхунских спортиста који су живели другим животом а представљали идеологију која је ту могућност негирала.

2) Лик и дело социјалистичког спортисте

„У атлетику сам дошла због фудбала. Јако сам волела Рајка Митића. Јер сам сматрала да ако постоји неки идеални спортиста да је то он. Својим понашањем, својим држањем, својим врхунским умећем игре јако ме је импоновао“.¹¹⁹²

Сваки спортиста морао је бити социјалистички човек, барем у зачетку. Васпитање представљало је интегрални део социјалистичког спорта колико и физичко вежбање. Лик и дела новог спортисте морао је рефлектовати идеју нове Југославије, идеју социјализма. За васпитини рад били су предвиђени делови предавања Славка Комара “Лик новог фискултурника“ затим излагање Рате Дугоњића на IV Пленуму ФСЈ као и реферати Шћекића, Драга Вучинића, Душка Благојевића и Руса Војана. Од стране литературе предвиђени су били чланци објављени у „Совјетском спорту“ и Теорија и практика фискултуре у СССР“, пре 1948. наравно.¹¹⁹³

¹¹⁹² Интервју Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹¹⁹³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–5, ФИСАЈ, Централни одбор 1947/48 година, План за приручник о идеолошком васпитном и пропагандном раду у основним фискултурним организацијама.

Многи спортисти се нису уклапали у идеалну слику новог човека социјализма. У изворима забележен је низ испада спортиста који су представљали озбиљан проблем. Нпр. тренер боксерске секције *Милиционара*, извесни Аца Живановић, у хотелу је „физички нападао поједине другове и вређао разним шовинистичким фразама“. Низ физичких обрачуна догодио се и за време веслачког првенства ФНРЈ и то између спортиста клуба али и вратара студентског дома и случајним пролазницима на тадашњем Булевару Црвене Армије. Током државног првенства у лакој атлетици било је и примера крађе из хотела.¹¹⁹⁴

На утакмицама такође је забележено низ изграда. Нпр. цео фудбалски тим Слободе напустио је терен за време игре, вероватно као вид протеста. Забележено је да је и тим београдског *Металца* на утакмици манифестовао изразиту суровост која је резултирала „одношењем повређених фискултурника“ са терена. Као појединачни пример имамо извесног Петровића из *Јединства* из Смедерева који је кажњен због физичког напада на противника за време утакмице.¹¹⁹⁵

Спортисти се нису нарочито истакли у добровољном раду, чак и када је био уско везан за спорт. Приликом градње Дома спортова на Ади Циганлији ниједан од спортиста није учествовао, иако је било покушаја њихове мобилизације. На Цетињу игралиште је било пуно „разних каменчића, пиљака и другог“ а спортистима није пало на памет да се организују и очисте игралиште које сами користе.¹¹⁹⁶

Међу спортистима било је и клубаштва. За руководиоце пливачких секција наводи се да због подржавања „атмосфере клубаштва, шовинизма и локал патриотских схватања“ те секције нису учествовало на слету у Прагу.¹¹⁹⁷

Изгреде и нереди по страни, живот професионалног спортисте остављао је свој данак. На највишем нивоу, Пленуму ФИСАЈ-а 1948. примећено је да је многим фудбалерима „глава постала лопта“ као и да „има код нас фудбалера који не знају рећи више од десет речи“.¹¹⁹⁸ Ма колико они били добри фудбалери јасно је да се никако не

¹¹⁹⁴ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф-1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

¹¹⁹⁵ Исто.

¹¹⁹⁶ Исто.

¹¹⁹⁷ Исто.

¹¹⁹⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–9, IV Пленум ФИСАЈ-а, стенографске белешке 1948.

могу уклопити у слику новог социјалистичког човека, ако само осмотримо поље физичке културе: од свестраности ни трага.

Детаљнији извештај о перцепцији фудбалера од стране надређених им спортских организација имамо за фудбалере *Црвене Звезде* после учешћа и неуспеха на Светском омладинском фестивалу у Прагу и Банској Бистрици 1947. године. Играчи махом нису схватили фестивал и утакмице озбиљно и нанизали су поразе. О њиховом доносу према новом социјалистичком спорту сведочи извештај: „За Ђајића, Језеркића, Томашевића и још неке може се слободно рећи да нити имају услова да ове ствари схвате и усвоје. То су људи, нарочито прва двојица, који у суштини немају ничег заједничког са новим физкултурним покретом и са новом Југославијом. То би се исто могло рећи и за Станковића само овај прилично рачунски игра фудбал, јер од фудбала зависи његов опстанак. Поред овога има један део играча који су врло ограничени као људи, и то: Белеслин, Хорватиновић, Кашанини и донекле Ђурђевић, са којима изгледа ни о чему другом не може се причати, осим нешто о фудбалу. Миле Петровић на терену је био прилично солидан играч и колико знам фудбал толико и игра, док у личном животу личи на обичног београдског мангупа. Ловрић је прилично уображен и своју игру и не схвата, нити га ко може убедити да је он слаб голман. Поред тога и карактерне особине нису му на довољној висини. Најбољи људи у тиму *Звезде* који се заиста искрено залажу за успех друштва јесу Рајко Митић, Дреновац и Шапинац“.¹¹⁹⁹ Наравно, трпљени су сви скупа, јер је Југославији био потребан добар тим *Звезде* који би је достојно представљао у иностранству.

У нови социјалистички спорт и даље је упливе врши стари, условно речено капиталистички спорт. Најбољи играчи били су по правилу нешто старији, тј. бавили су се спортом и пре рата и били изданци те школе. Млађи спортисти, омладина нове Југославије, природно је своје узоре тражила у старијим колегама који су „задржали многе навике везане за стари спорт“. Било је неопходно старе играче преваспитати, од којих су многи имали играђени статус звезде и последично то није био нимало лак задатак.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај о учешћу „Црвене Звезде“ на Светском омладинском фестивалу у Прагу и Банској Бистрици 1947.

¹²⁰⁰ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, I Пленум ОСЈ 20.11.1949.

Честа појава код спортиста било је, како је тада карактерисано, „фрајерство“. Средњошколци чланови спортских друштва уобичајно су били „нескромни, арогантни, слабо уче, не одвајају се од улице, псују итд“. Разне бенефиције које су добијали преко спорта махом су имале негативни утицај који се манифестовао слабијим успехом у школи и непристојним понашањем. Новац добијен хранарином трошен је на барове и ноћне локале. Конкретнији пример имамо за спортисткиње спортског друштва *Север* које су биле и ученице гимназије. По уписивању у пливачки клуб тог друштва успех у школи им је нагло опао, почеле су да избегавају како школске тако и друштвене обавезе али и да пуше и псују.¹²⁰¹ Пушење је очигледно било уобичајно међу спортистима а примећено је да и ђаци/спортисти пуше пред наставником и тренером.¹²⁰²

Осим фрајерства код спортиста је примећена и катастрофална лична хигијена. Делом, стање хигијене било је условљено условима тренирања, тј. немањем адекватних тушева и свлачионица али нпр. по питању ноктију и прстију услова је свакако било али је хигијена опет била на ниском нивоу.¹²⁰³

Редовна проблематика биле су припреме спортиста, тј. логоровања како се тада називало. Генерално стање у логорима било је незадовољавајуће пре свега у виду дисциплине. Идеја је била да спортисти бораве у логорима зарад припрема за такмичење, у припремном тренажном периоду, где би тренирали по неколико пута на дан и где би им се живот у потпуности оријентисао на тренинг. Дакле, идентично као врхунски спортисти на Западу. Једина социјалистичка примеса биле су зидне новине и предавања о социјализму које су парадоксално требале да их образују у социјалистичком руху истовремено док их је сопствена стварност негирала. Но, сагледајмо план „идеолошко–васпитног рада“ у виду политичких предавања у логорима на примеру олимпијског логора у Опатији а тек потом ћемо сагледати реалност. План „идеолошко–васпитног рада“ изгледао је овако:

¹²⁰¹ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-3/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952.

¹²⁰² АЈ, Фонд 321, КФ, ф–35, Комисија за физкултуру АП Војводине, предмет: Средњошколска такмичења на територији АПВ-е у шк. 1948/48. год. 17.06.1949.

¹²⁰³ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Записник главне годишње скупштине Кошаркашког савеза Југославије 15-17.12.1951.

- „Фискултура и спорт у капиталистичко доба: фискултура и спорт у земљама капитализма као привилегија и скупа забава владајуће класе, као средство заглупљивања широких маса, професионализам, организациона расцепканост и друге нездраве појаве у западном спорту.

- Спорт у служби империјалистичких агресивних снага (Италија, Немачка, Јапан, Америка).

- Борба напредних снага у спорту у капиталистичким земљама (радничке организације итд.).

- Борба у разним међународним федерацијама и спортским савезима (За пријем СССР–а, против Франкове Шпаније итд.).

- Фискултура и спорт у земљама социјализма и у земљама народне демократије.

- У СССР–у фискултурна као средство физичког васпитања и разоноде најширих народних маса (изјаве Лењина, помоћ државе итд.).

- Јединственост и свестраност фискултурног покрета у СССР–у.

- Велики успеси фискултуре и спорта у СССР–у, нарочито с обзиром на заосталост царске Русије у том погледу.

- После Другог светског рата фискултура и спорт у земљама Народне демократије постане својина народних маса.

- Нејединственост професионализма фискултуре у старој Југославији.

- Фискултура и спорт као средство заглупљивања народних маса, сејања националне мржње и политичке рекламе за династију (Закони и „Соколи“ итд.).

- Борба напредних фискултурника у старој Југославији.

- Прикључење напредних спортиста у почетку народноослободилачке борбе. Примена појединих спортских грана за време народноослободилачке борбе.

- Изјаве друга Тита, Кардеља о значају и задацима физкултуре, помоћ државе за подизање физкултуре, помоћ масовних организација у развоју физкултуре.

- Развој и начела физкултурног покрета у новој Југославији.

- Какав треба да буде физкултурник и спортиста нове Југославије.

- Важност учешћа наших спортиста на Олимпијади: заступати после СССР–а најнапреднију земљу у свету, бити достојан велике славе Југославије коју је она добила борбом за слободу и изградњу наше земље.¹²⁰⁴

После сукоба СССР–ом план је нешто измењен, обухватао је десет тема махом из Југославије:

1. „Борба Комунистичке партије за ослобођење наше земље и стварање наше државе
2. О Народном фронту
3. О Југословенској армији
4. Каква је наша држава
5. Друштвено–економска структура ФНРЈ
6. Развитак физкултурног покрета у новој Југославији
7. Подизање материјалног и културног нивоа народа у Петогодишњем плану и физкултура у Петогодишњем плану
8. Физкултура и спорт у капиталистичким државама и у земљама народне демократије
9. О међународној политичкој ситуацији
10. Спољна политика ФНРЈ¹²⁰⁵

¹²⁰⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Привремени план идеолошко–васпитног рада у олимписком логору Опатија.

Дакле, идеолошки монопол је јасно уочљив, као и последице 1948. године. Идеја је била да се логори искористе „у пуној мери“ за „идеолошко и морално карактерно васпитање најбољих спортиста у Југославији.¹²⁰⁶

У реалности, недисциплина у логорима била је ендемска појава. Одбојкашки репрезентативац Паја Стошић самоиницијативно је отишао из Новог Сада, где се одвијало логоровање, а Одбојкашки савез није на то ни реаговао.¹²⁰⁷ Логори за припреме за Олимпијске игре у Лондону 1948. године били су такви да је Комитет морао хитно да реагује: недостајало је васпитног рада, лекарских прегледа, планских припрема и завладала је монотонија.¹²⁰⁸ Исте године на логоровању словенских гимнастичара у Херцег Новом дошло је до међунационалних тензија и општег незадовољства Словенаца условима логоровања у Црној Гори. Спортисти су и одбили да јавно наступе а логор су напустили три дана раније и паробродом напустили Боку Которску и отишли назад за Словенију.¹²⁰⁹

Наспрам овакве реалности и идеје, у штампи спортисти су били „Примерни физкултурници – добри ученици“, рго вопо су тренирали ученике у привреди, препоручивано им је да „иду у корак са градитељима отаџбине“, ¹²¹⁰ Осим што су вредно тренирали, сликани су како и учествују на омладинским радним акцијама и то сам врх врхунског спорта: фудбалери *Партизана*.¹²¹¹ Исти ти фудбалери истовремено су и похађали курсеве за физкултурне инструкторе.¹²¹² Свеукупно, у штампи су сликани не као обични људи, већ као предњаци у изградњи социјализма, готово као комплетни социјалистички људи – *Номо Yugoslovenicus*.

Први под рефлекторима били су Рајко Митић из *Црвене Звезде* и Стјепан Бобек из *Партизана*. Као Србин и Хрват, као фудбалери два јака клуба, као савршене саиграчи у

¹²⁰⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–12, План идеолошко-васпитног рада у спортским логорима.

¹²⁰⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–12, Упуство о организацији унутрашњег живота у логорима за олимпијске припреме.

¹²⁰⁷ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, Годишња скупштина О.С.Ј. 28.01.1951.

¹²⁰⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Фискултурном савезу Југославије 07.05.1948; Фискултурном савезу Југославије 18.05.1948.

¹²⁰⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–17, Извештај по питању логоровања гимнастичара Југославије у Херцег Новом 04-05.1948.

¹²¹⁰ *Borba*, 07.01.1948, 10.06.1948, *Политика*, 06.01.1947.

¹²¹¹ *Политика*, 23.04.1947; *Borba*, 23.04.1947.

¹²¹² *Политика*, 31.08.1947.

репрезентацији, Бобек и Митић били су идеалне подлоге за играјување култа спортиста преко којих би се и идеја социјалистичке Југославије манифестовала. Њихови манири, слога на терену и ван њега и преданост новој држави и идеологији требала је служити као пример становништву за којим би се повело.¹²¹³ Далеко је лакше било „обичном човеку“ да прихвати нову идеологију гледајући дирблинге нпр. Бобека док му се петокрака и назив ЈНА истиче на грудима. Пружали су пример вредног рада, добрих манира и као такви вршили су и функцију социјалне интеграције, нарочито значајну за идеологију југословенства. Позитивне врлине су им истицане а негативне гуране под тепих, што видимо на примеру Бобека и његовог ексцеса са линијским судијом. Прво, чланак пун хвалоспева у *Политици*, „Стјепан Бобек – мајстор фудбала“, налазио се на истакнутом месту.¹²¹⁴ Потом, његово кажњавање четворомесечном забраном играња због вређања линијског судије *Политика* преноси кратко и без помпе.¹²¹⁵ С те стране, Митић и Бобек су били први „спортски хероји“ социјалистичке Југославије.¹²¹⁶ Међутим, њихове активности и њихова перцепција од стране народа далеко су превазилазиле домене термина „спортски херој“; они су били олимпијци, ретки срећници који су се тискали на имагинарном новом Олимпу као митолошки предводници масовне културе.¹²¹⁷

Перцепцију ових „хероја“ на терену видимо преко атлетичарке Олге Ачић која преноси нам како је она доживљавала свог одабраног спортског хероја: „У атлетику сам дошла због фудбала. Јако сам волела Рајка Митића. Јер сам сматрала да ако постоји неки идеални спортиста да је то он. Својим понашањем, својим држањем, својим врхунским умећем игре јако ме је импоновао“.¹²¹⁸

Евидентно је да је штампа махом издвајала и писала о фудбалерима и уносила их у неслућене висине, тј. правила је од њих стандардне звезде спорта на исти начин као у капиталистичком спорту али у социјалистичком окружењу. Проблематика је разматрана и

¹²¹³ Дејан Зеџ, “Од узорног оmlадинца до бутовника без разлога – популарне представе о фудбалерима у Југославији 50-их и 60-их година 20. века“, *Историјска трибина: Истраживања младих сарадника Института за новију историју Србије*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2016), 124–126.

¹²¹⁴ *Политика*, 16.06.1951.

¹²¹⁵ *Политика*, 16.06.1951, 08.12.1951.

¹²¹⁶ Више о феномену спортског хероја у: Tim Delaney and Tim Madigan, *The Sociology of Sport: An Introduction*, 81–91, 382–383.

¹²¹⁷ Edgar Moren, *Duh Vremena, I*, (Београд: BIGZ, 1979), 127–132.

¹²¹⁸ Интервју Олге Ачић 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

на пленуму ФИСАЈ–а где је резигнирано иступио извесни Павле Јовићевић, који врло вероватно се није бавио фудбалом: „Ја волим фудбал, али брате мој да се пише о томе како је наша репрезентација путовала од Београда до Париза, како је ко спавао, ко се пробудио итд то мени није јасно. Дотле се о великим успесима наших других спортиста не пише.“¹²¹⁹

„Спортски хероји“ су појавиле и на сличицама о чему је расправљао Централни комитет. „Нека фабрика“ пустила у продају чоколаде са сличицама фудбалера. Зарад тих чоколада и слицица примећено је да деца краду паре и препродају сличице.¹²²⁰

Не само да су обожавани, у правом смислу те речи, домаћи спортисти, већ и страни. Примећено је да су помно праћени врхунски спортисти западних земаља и то у домаћој штампи која је уредно преносила њихове успехе. На V Пленуму ФИСАЈ–а штампи је сугерисано да убудуће више пише о нпр. штрајку фудбалера у Енглеској или мешетару америчког бокса менаџеру Мајку Џекобсу и његовим малверзацијама. Штампа није писала довољно о томе „како спортисти у тим земљама не значе ништа друго него објект израбљивања“ и последично страни спортисти су постајали звезде у Југославији.¹²²¹

Звездани статус врхунских југословенских спортиста проистицао је из њиховог друштвеног положаја: представљали су повлашћени слој на који је често био уперен рефлектор. Процес изградње социјалистичког човека започет је и код спортиста али социјалистички морал махом није успео да се међу њима етаблира. Слика спортиста била је идеализована а на терену проблема са њиховим понашањем било је прегршт, што ћемо детаљније сагледати код нереда које су пратили спортске сусрете. Свеукупно, очекивана дисторзија из дисторзичног друштвеног положаја професионалних спортиста у југословенском социјализму. С друге стране, изградња али и потражња за „спортским херојима“ није југословенска специфичност већ друштвена појава која је после Другог светског рата добила на замаху у целом свету. Очигледно, та појава идеологизације, прављења и поимања спортиста као „звезда“ интегративни је сегмент феномена врхунског спорта. Као што смо већ поменули, врхунски спорт функционише по својим правилима и

¹²¹⁹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VIII Пленум ФИСАЈ–а, 24.06.1951.

¹²²⁰ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/5, Записник са састанка Комисије ЦК СКЈ за друштвене и масовне организације 18.11.1952.

¹²²¹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

као такав и у социјалистичким земљама се не разликује драстично од свог пандана у капиталистичким земљама. У прилог томе говори и анализа лика и дела врхунских спортиста.

3) Не процветају све тикве: социјална покретљивост у југословенском спорту

„Бокс је био једини пут и начин где би ја могао да напишем други историју мога живота“¹²²²

Социјална покретљивост у спорту један је од феномена који заједно са другима чине комплексни феномен спорта и његову улогу у друштву. Подразумева могућност успеха кроз спорт у виду проласка пута од рекреативца до професионалца и омогућавања успешне каријере и оствареног живота кроз спорт. Наравно, све ово могуће је само у врхунском спорту.¹²²³

Ипак, врата врхунског спорта су веома узана: иза сваког врхунског спортисте на коме су сви рефлектори и који се једини помиње у медијима, стоји стотине хиљада оних мање даровитих, мање вредних и мање срећних који исто тако кључне формативне године живота посветили спорту али безуспешно. Остали су на нивоу аматера и пропустили прилику да се школују или изграде каријеру на другом месту. По правилу, за њих остаће резервисани најниже плаћени послови што уз честе повреде од спортског живота обећавају нимало лагодан живот. Опет, медији воле шампионе, губитнике брзо забораве или никад ни не помену. У годинама 1945–1953. није нпр. фудбалер био само Митић или Бобек, било је на стотине хиљада оних који су годинама трчали за лоптом и угледајући се за њих сањали да обуку дресове *Црвене Звезде* или *Партизана*. За многе то је била и једина шанса за бег из сиромаштва.

¹²²² Интервју Шоргић Славка 23.03.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²²³ Више о проблематици социјалне покретљивост у спорту у: John Sugden and Alan Tomlinson, „Theorizing sport, social class and status“, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 309–321.

Парадоксално је уште писати о овој теми у оквиру историје једне социјалистичке земље. Парадоксално је да уопште ово поглавље постоји. Но, историја је препуна парадокса, анализирајмо овај.

Вратимо се на „врата“ врхунског спорта. Она јесу узана али са друге стране отворена су за свакога. Врхунски спорт као готово савршени пример *Laissez-faire* капитализма омогућава сваком појединцу успех, једино је битан резултат. С те стране порекло, национална или етничка припадност, политичка подобност нису фактори који утичу на успех. Тиме „врата“ иако узана ипак стоје отворена за свакога да покуша да кроз њих прође где му за пролазак није потребно ништа друго до резултата.

Конкретно, у архивској грађи налазимо доказе селекције: Југословенски олимпијски комитет на свом првом састанку истакао је да „једини критеријум“ за одлазак на Олимпијске игре може да буде квалитет. Исту линију потврдио је и Бранко Полић: „Ми морамо да шаљемо оне, који имају највише шансе, без обзира на спортску грану“. Тако, за Олимпијске игре 1948. није био лимитиран број учесника док је за 1952. годину тај број ограничен на њих 100. Тих 100 селектованих су одабраници од њих 300 који су учествовали у припремном делу тренинга где су издвојени. За њих било је предвиђено логоровање зарад даљих припрема а за оних 200 одбачених није било ништа предвиђано. У изворима селекцију називају „радикално скраћење списка“ јер учешће оних који не би имали шансе за освајање медаље, по генералу и функционеру ЈОК–а Душану Кораћу „не би имало никаквог смисла“.¹²²⁴

Југославија после 1945. обећавала је бољи живот свима али у реалности револуционарна власт оштро се обрачунавала са својим противницима.¹²²⁵ За позиционирање у новом систему ратни „предигре“ био је кључан. Припадност партизанском покрету била је улазница за бољи живот после рата а припадност другим покретима била је улазница за живот на маргини. Ту врхунски спорт ступа на сцену. Пример рукометаша Анушић Душана је илустративан: отац му је био војно лице у

¹²²⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–11, Комитет за школе и науку 21.01.1948; Фонд 315, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, Одељење за опште образовање; ф–22, Комитет за школе и науку 21.01.1948; Фонд 832, ЈОК, ф–38, Записник II Пленума Југословенског олимпијског комитета 26.06.1952; Биро, Биљешке и закључци састанка 22.05.1952; Са састанка Олимпијског комитета 21.12.1951.

¹²²⁵ О репресији нове власти више у: Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića : represija u Srbiji 1944-1953*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006).

краљевини Југославији он је означен као симпатизер Четника. Да није било рукомета врло вероватно не би се етаблирао у новом друштву. Овако, преко рукомета своју биографију је превазишао. Слично њему и отац кошаркашког тренера Боривоја Боре Ценића је био официр у Краљевини и заробљеник за време рата. Ценић је боравио код бабе и деде и ишчекивао га је безперспективни живот. Кошарка је ту перспективу преокренула. Кошарка је преокренула перспективу и Ранку Жеравици чијем оцу је одузета сва имовина од стране револуционарне власти. Исто тако, предратни иметак узгубила је Милица Стојадиновић када су њеном оцу, трговачком раднику, после ослобођења одузели све. Осиромашени отац је прешао у државну службу а Милица се пронашла у одбојци. Слична судбина задесила је и Рамила Арменулића који се без наследства и педигера пробио преко тениса.¹²²⁶

Обећани бољи живот у Југославији није дошао одмах после ослобођења, многим никад није ни дошао. За успех у спорту веома је значајно сиромаштво као реметећи фактор успешности спортисте: ма колико тренинзи били добри и спортиста талентован, уколико он нема услова да се адекватно одмори, да се адекватно храни и генерално пристојне услове живота, врата проласка ка врхунском спорту за њега биће ужа. Ипак, да је југословенски спорт и ту био канал социјалне покретљивост показује чињеница да су из сиромашне породице Ивош Александар, Коленовић Рамо, Глончак Милош, Лазаревић Петар, Иво Данеу и засигурно многи, многи други.¹²²⁷ Сви они постали су врхунски спортисти и успели да изграде каријере које је пратило и материјално благостање. За њих, спорт је био успешни бег од сиромаштва.

Где су остали? Где су они неуспешни? Имамо интервјуе само успешних, само звучних преко спорта изграђених имена. Други, анонимни, исто као и они пливали су тим каналом социјалне покретљивост али нису испливали. Можда су и дошли надомак врата врхунског спорта али кроз њих нису прошли. За њима не остаје много писаних трагова, они су осуђени на анонимност и заборав јер су сви рефлеткори на победницима. Извора нема али има великих дела. Писац Драгослав Михајловић дао је глас хиљадама оних који

¹²²⁶ Интервју Анушић Душана 13.05.2014 Боривоја Боре Ценића 30.08.2011, Милице Стојадиновић 16.08.2013. (Лична архива Мирослава Нешића); Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 14–15.

¹²²⁷ Интервју Ивош Александра 14.04.2013, Коленовић Рама 03.08.2014, Глончак Милоша 20.06.2013, Лазаревић Петра 21.09.2015. (Лична архива Мирослава Нешића); Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 51.

су покушавали исто али нису успели. Љуба Шампион, протагониста у роману *Кад су цветале тикве* њихов је амбасадор и завређује посебну пажњу.

Још као дете, као „врабац“, Љуба је био „даровит“. Перспективан, пронашао се у боксу али није имао услове за тренирање и самим тим за врхунске резултате. За свог првог тренера каже „неки Мића Стефановић“, тренер који му засигурно није поклањао пажњу. Ипак, Љуба се пробијао и проглашен је боксерску „наду“. ¹²²⁸

Као нада Љуба је пристојно живео: „Мој матори је радио, буразер је у комитету радио, ја сам радио: с ловом – никаквих проблема. Снадбевао сам се – у дипломатском магацину“. Аполитичног момка који се фокусирао на бокс и провод ишамарала је управо политика. Сукоб са Информбироом преокренуо је Љубин живот и боксерску каријеру а он је о томе знао само да „тече она воловодница с Русима. Чује се: дрпили овога, дрпили онога“. У политику настојао је да се не уплиће иако су његов брат и отац помно пратили развој догађаја. ¹²²⁹ Развој је био такав да је Љубина породица пала у немилост и Љубин живот се преокренуо. Клин на његову боксерску каријеру заправо је забила висока политика ван домашаја једног „врапца“ са Душановца.

Сукоб са ИБ–ом на Љубин бокс се рефлектовао падом форме и повредом. Наставио је да тренира али код куће га је после тренинга дочекивао „помор“ - у недостатку архивске грађе феноменалан пример. ¹²³⁰ Иако нада, иако фокусиран, ако код куће има „помор“ и једноставно није у стању да се адекватно одмори, неки други боксер, мање талентован, мање фокусиран али са сређенијим домом има више шанси за успех од Љубе.

Љуба је наставио даље: постао је првак војне области. Чекало га је свearмијско првенство али пред првенство умрла му је мајка. Те године био је трећи у Југославији а другог би, како сам каже, „сасвим лако прескочио“. ¹²³¹ Прескок је спречила смрт мајке и Љубина каријера је тада била опасно угрожена.

¹²²⁸ Драгослав Михајловић, *Кад су цветале тикве*, (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005), 20–24.

¹²²⁹ *Исто*, 26, 37.

¹²³⁰ *Исто*, 42–47.

¹²³¹ *Исто*, 67.

У животу за успех имао је једну сламку – бокс. Беспризоран, политички неподобан и са породичном трагедијом за ту сламку се хватао грчевито. Разлику између схватања бокса као „спорта“ или сламке ка бољем животу Драгослав Михајловић оцртао је на феноменалном примеру ударца званог „сфинг“. „Крвнички ударац“ који „личи на убијање“ у почетку Љуба није користио. Када га је живот нокаутирао тај скраћени аперкат у срце био је излаз и он не само да га је користио већ и увежбавао. Љуба признаје да „богами, може се и умрети. У тренутку.“ али исто тако признаје да га је усвојио.¹²³² Усвојио га је јер није имао шта друго усвојити.

Моралисао му је капетан и истовремено и тренер. Дијалог њега и Љубе, њега са сигурним послом и са три obroка дневно, је илустративан јер показује беспризорног боксера коме је спортска етика урушена неком тамо далеком резолуцијом ИБ–а. Капетан му је рекао да му се „душа усмрдела“ и питао га је „Служи ли то спорту, служи ли то боксу?“¹²³³ За капетана бокс је спорт, за Љубу све.

Коначно, Љуба је боксерско умеће искористио да бившем пријатељу Столету разбије плућну марамицу у крвавој освети. Аустрија је исто то умеће искористила за хладноратовску пропаганду: када је емигрирао у аустријској штампи су осванули наслови: „Побегао чувени југословенски боксер“. Љуби, емигранту, злочинцу и пропалом боксеру није остало ништа друго него да чека неки нови „паметни рат“ и коме би се доказао за неко ново друштво које би га можда прихватило и у коме би пронашао своје место.¹²³⁴

Љуба Шампион иако измишљен, је итекако стваран. Надарени боксер са Душановца на ивици аматера и професионалца није успео не због себе, већ због друштва. И то не само југословенског друштва, већ и неких далеких одлука великих сила које се по правилу преламају на обичним људима који се за то време упињу да изграде своје животе. Ветрометина политике их у томе спречава и баца на обале за које нису ни знали да постоје. Последња Љубина обала била је Шведска а бокс и Душановац само део његове историје.

¹²³² Исто, 23, 68.

¹²³³ Исто, 76.

¹²³⁴ Исто, 99, 112, 115.

Његова прича одлична је илустрација са социјалну покретљивост и узана врата врхунског спорта кроз која је Љуба настојао да прође. Мало му је фалило и осуђен је на анонимност и заборав. Маријан Бенеш и Мате Парлов прва су асоцијација на југословенске боксере али иза њих стајало је хиљаде Љуби Шампиона који нису кроз та врата прошли а исто тако су предали своје животе боксу. Ипак, Драгослав Михајловић преко маргиналца са Душановца дао је њима глас и поставио Љубу за њиховог вечног амбасадора.

У узворима записа о „Љубама“ нема. Зато смо и призвали књижевност у помоћ да нам ослика епоху и појединца иза којег не остају бројни писани трагови. Готово невероватно али имамо трагове за Љубиног атнипода – Шоргић Славка.

Славко је започео нови живот у новој социјалистичкој држави са савршеном биографијом детета које је учествовало у народноослободилачком рату. Потом, завршио је војну академију у Совјетском Савезу и ишчекивала га је перспективна каријера. Као и Љуби ток живота му је преокренула резолуција ИБ–а и Славко завршава на Голем отоку где проводи предугих шест година.¹²³⁵

Из заточеништва вратио се као двадесетогодишњак, без занимања и перспективе. Грчевито је ухватио сламку боска али му за разлику од Љубе није исклизнула из руке. Постао је првак Југославије и „успео да створи нешто од човека који је промашио свој посао“. Пола века касније у интервјуу Славко свестан историје, свестан свога живота и бокса у њему, закључује: „Бокс је био једини пут и начин где би ја могао да напишем другу историју мога живота“.¹²³⁶

¹²³⁵ Интервју Славка Шоргића 23.03.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²³⁶ Исто.

Слика 4. Шоргић Славко (лево) и Томислав Келава.¹²³⁷

Љуба и Славко лице су и наличије исте медаље. Илуструју канал социјалне покретљивости у југословенском социјалистичком спорту који је по свим кључним карактеристикама исти као и у капиталистичким земљама. Врхунски спорт социјалистичке Југославије подједнако је био суров и на прво место није стављао човека, већ резултат. Чињеницу да је кровна идеологија те државе управо понављала да јој је на првом месту човек, стварност југословенског врхунског спорта чини још гором.

4) Питање спортске кладионице

„Пола света живи у проблемима фудбала и „тикета“; то је најчешћа тема разговора по кафанама и на улици. О фудбалу и тикетима говоре и генерали и министри са берберима, и младићи са девојкама.“¹²³⁸

¹²³⁷ <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/radio-beograd-1/2818269/sportski-spomenar.html> (Приступљено 06.07.2019.

¹²³⁸ Добрица Ћосић, *Пишчеви записи (1951-1968)*, (Београд: Филип Вишњић, 2001), 20.

Нераздвојно повезана са врхунским спортом, спортска кладионица представља засебан комплексни феномен на ивици друштвених феномена спорта и клађења. Клађењем принцип „гледање постаје играње“ се мења у принцип „клађење постаје играње“. Са собом носи читаву субкултуру: спорт као популарно–културни производ прате текстови, читање и „живљена култура“.¹²³⁹

У социјалистичкој Југославији немамо податке када је кладионица основана. Немамо податке ни да је забрањивана. Генерално, извора за овај феномен имамо врло мало. По свој прилици само је наслеђен предратни и ратни систем кладионица и клађења који је наставио да живи и у социјализму.

Функционисање кладионице имало је своје потешкоће. Преко ње уочљивија је била и недовољна образованост становништва на подручју спорта. У почетку могло је да се клади на разне спортове али је уочено да је било уплаћених тикета да ће у одбојкашкој утакмици бити нерешен резултат, иако је то наравно немогуће. Потом, у кладионици преовладао је фудбал за који је већина била заинтересована и који је већина познавала.¹²⁴⁰

За 1951. годину имамо података да је кладионица зарадила 94.000.000 динара који су потом уложени у развој спорта. На социјалистичко друштво у коме постоји ова институција спортског клађења у својим мемоарима осврнуо се Добрица Ћосић: „Појавиле су се спортске кладионице. Пола света живи у проблемима фудбала и „тикета“; то је најчешћа тема разговора по кафанама и на улици. О фудбалу и тикетима говоре и генерали и министри са берберима, и младићи са девојкама. Кладе се студенти, домаћице, министри, сељаци, пензионери... Има људи који живе од те нове коцке. Спортске кладионице демобилишу масе; оне су израз предратне психологије; оне у Југославији стварају аргентиску психологију. Влада и ЦК то не виде, јер вероватно и међу њима има љубитеља фудбала и купаца „тикета“. Митић и Бобек су најпопуларнији људи у земљи.

¹²³⁹ Ozren Biti, *Nadzor nad tijelom: vrhunski sport iz kulturološke perspektive*, 60; Више о проблематици коцкања и спорта у: Tim Delaney and Tim Madigan, *The Sociology of Sport: An Introduction*, 194–198.

¹²⁴⁰ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VI Пленум ФИСАЈ-а 25.10.1950.

Радио–станице врше преносе утакмица... Обновиле су се и коњске трке. На њих иду стари буржују и господа са госпођама из „Мажестика“...“¹²⁴¹

За 1952. планирана је двострука сума у односу на 1951. годину. Дакле, 188.000.000 динара. Међутим, на основу анализе извора можемо реконструисати да је одлука о укидању кладионице донета крајем 1951. или почетком 1952. Конкретан документ налазимо за Црну Гору из јануара 1952. у коме се преноси одлука о укидању бифеа, ресторана и кладионица.¹²⁴² Одлука суштински није ни спроведена јер у Писму ЦК „О стањима и задацима у физкултури“ се потврђује одлука о укидању. Рупе у финансирању тако настале држава је обећала да ће сама попунити.¹²⁴³ О спровођењу ове одлуке, опет ни трага у изворима.

Уместо извора о укидању налазимо извор из 1953. године и дискусију о поновном отварању кладионице, дискусију на највишем нивоу. Пре врха власти иступило је Удружење учитеља Југославије, Удружење професора и наставника средњих школа Југославије, Удружење наставника стручних школа Југославије и Савез педагошких друштава Југославије који су у чланку публикованом у штампи - „Не треба нам спортска кладионица“, оштро иступили против „преокупираности омладине“ и „унакажавања здравог смисла наше омладине за спорт“. Свесни да се средства од кладионице користе за изградњу и одржавање спортских објеката, овај скуп педагога истакао је: „ми смо за правилно васпитање, а потребан новац за спортске објекте може се потражити на другој страни и на други начин јер се погрешно васпитање омладине не може надокнадити никаквим новцем“.¹²⁴⁴

Затим, питање су разматрали Кардељ, Ђилас, Дедијер, Аца Николић, Неоричић, Дреновац, Салај итд. Прво је иступио Дреновац који се zaloжио за поновно отварање а подршку је добио од Дедијера. Испред Синдиката иступио је Неоричић који је био изузетно оштар и за разлику од Дреновца и Дедијера настојао да спорт врати на социјалистичке основе. Неоричић је истакао: „Кладионица не може се потпуно

¹²⁴¹ Добрица Ћосић, *Пишчеви записи (1951-1968)*, 20; Миомир Гаталовић, *Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958*, 45.

¹²⁴² АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1952.

¹²⁴³ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, II Земљака конференција ФИСАЈ-а 1952. године.

¹²⁴⁴ *Политика*, 01.04.1953.

упоређивати са другим облицима лутрија – државном лутријом, лутријама повременим појединих друштва и слично. Све оне мање закупају људе, док спортска кладионица готово потпуно закупа човека, јер он мора да прати и да позна спорт ако хоће да се клади, затим он то чини сваке недеље и слично. Спортска кладионица утиче и на снижење стандарда оних породица чији се један или више чланова кладе, јер то односи најмање по 400 дин. месечно од кућног буџета. Због тога често долази до свађе у породици“.¹²⁴⁵

Проблематику финансирања спорта, чији би део профит од кладионице надоместио, Неоричић је сагледао из угла социјалистичког спорта, тј. кључни проблем видео је у професионализму и недостатку масовне базе. Из масовне базе, плаћањем макар малог износа чланарине решило би се то питање, где је као узоран пример навео Планинарски савез са мноштвом чланова где сваки плаћа готово симболичну чланарину. Без масовне базе, ту су *de facto* професионални спортисти који чланарине не само да не плаћају већ и добијају плату за своје бављење спортом.¹²⁴⁶

У сваком случају, излагање Неоричића наишло је на плодно тле: с њим се сложио Кардељ. Опет је преузео улогу идеолога југословенског социјалистичког спорта и „категорички се изјаснио против кладионице“ из разлога што „она потпуно закупа оне који се кладе и на тај начин разорно делује на васпитање омладине“. Са друге стране, сви спортски савези осим Сикајашког изјаснили су се за отварање кладионице. Председник тог савеза истакао је: „кладионица усмерује спортску публику да нездравом гледа на спорт уопште. Ако онај ко се клади дође на утакмицу, он неће уживати у игри и он неће пратити утакмицу нормално... Кладионица упропаштајуће омладину и ствара код ње жељу за новцем“.¹²⁴⁷ На линији Скијашког савеза био је и ЦК Народне омладине и СТВ *Партизан*.¹²⁴⁸ Савез спортова Југославије био је нем на примедбе и донета је одлука о обнављању уз измену да ће се лицима млађим од 18 година забранити клађење.¹²⁴⁹ Ипак,

¹²⁴⁵ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Забелешка о „Спортској кладионици“ 10. 04.1953.

¹²⁴⁶ *Исто*.

¹²⁴⁷ *Политика*, 02.04.1953.

¹²⁴⁸ *Политика*, 03.04.1953.

¹²⁴⁹ *Политика*, 04.04.1953.

Кардељева је била последња и проблематика кладионице у периоду 1945–1953. решена у корист идеологије социјализма.¹²⁵⁰

На врху Неорчић је изнео а Кардељ се сложио. Међутим, немамо података о спровођењу, отпорима и потенцијалном настанку „дивљих“ клађења и кладионица. Суштински загревали смо површину овог комплексног и значајног феномена. Тема остаје отворена за даља истраживања, како у периоду 1945–1953, тако и даље, током читаве историје Југославије и нарочито држава наследница у којима спортске кладионице представљају појаву истински масовног карактера и читаву једну субкултуру чији се значај не сме занемаривати.

5) Социјалистички хулигани

„Уби га“¹²⁵¹

Улога спорта у друштву има своје планске и непланске манифестације. Редовни пратилац врхунског спорта јесте хулиганизам који сагледавајући историју спорта постаје правило и поставља и питање сврсисходности надметања за ове или оне резултате док људи на трибинама гину. Нигде другде у савременом друштву није трибализам стекао тако јако упориште као у спорту и нигде другде није насиље у тој мери нормализовано. Све то чини, већ поменути, вентил или опијум који држави штети али и користи.

Југославија је започела изградњу новог спорта у моменту када јој је „братство и јединство“ било императив и тај спорт требао је бити оличење управо тога. Међутим, појединац преко навијања заогрнут плаштом масе у стању је да испољи своје незадовољство, артикулисано или не, али и политичко мишљење, опет артикулисано или не. Обнављањем старих, оснивањем нових спортских друштава, издвајањем елитних такмичара из њих и стварањем елитних такмичења у социјалистичкој Југославији створен је простор за навијачке страсти, медијум за изражавање незадовољства, простор за „један бунтовни и превратнички набој плебејске нарави који оспорава кључне вриједности

¹²⁵⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Забелешка о „Спортској кладионици“ 10. 04.1953; *Политика*, 11.04.1953.

¹²⁵¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–61, Извештај са фудбалске утакмице ССД „Раднички“ - Крагујевац – ССД „Коста Стаменковић“ Лесковац 10.08.1949.

владајуће и службене културе, те их ридикулизацијом и профанизацијом делегитимира“.¹²⁵²

Најјасније овако изражавање испољило се у случају *Партизана* и *Црвене Звезде*. Неколико година по формирању ових спортских друштава Месни комитет СКОЈ–а Београда приметио је да се „тенденције наших непријатеља“ изражавају кроз „велике симпатије“ према *Црвеној Звезди* или *Партизану*. У Кошаркашком савезу Југославије примећено је да на утакмицама *Партизана* и *Звезде* долази „до испада од стране групе гледалаца“ али и да су носиоци повика „у судија“ јуниори најбољих кошаркашких клубова који су често „некултурни и бучни“ и примећено је редовно псовање доминатно од стране омладине.¹²⁵³ Сам Тито осврнуо се на овај ривалитет 1950. године: „Погрешним путем били су пошли и односи између *Партизана* и *Црвене Звезде*, што је такође утицало на држање публике“. Из данашње перспективе, крајње наивно Тито је био оптимистичан: „Међутим постепено ће се и ту створити правилни односи“.¹²⁵⁴

Уколико не би била у питању дерби *Партизана* и *Звезде*, опет су та два клуба пратили нереди. За *Црвену Звезду* помињу се туче на кошаркашком терену у Београду.¹²⁵⁵ У Задру тим *Звезде* играо је 1950. године где им је још пре утакмице „стављено до знања да се неће добро провести“. Публика је претила играчима пре а гађала камењима током утакмице. Измене које су седеле на клупама публика је ударала у леђа док је за све то време руководство ћутало а играчи *Задра* чак „давали импулс публици. Туча се пренела и на терен када је играч *Задра* напао навијача *Звезде* што је резултирало искључењем оба играча. Крај утакмице није донео мир, већ нове немире: судија је био нападнут и то од стране кошаркаша а публика је провалила на терен и изазвала опште нереди.“¹²⁵⁶

¹²⁵² Srđan Vrcan, *Nogomet – politika – nasilje*, 23.

¹²⁵³ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–1, Трећа годишња скупштина КСЈ 23-24.02.1952; р–13, Стенографске белешке са Пленума Кошаркашког савеза Југославије 15-16.02.1953; р–183, Кошаркашком савезу Југославије 10.05.1950; Фонд 836, КМЈ, II-3-d-2/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952.

¹²⁵⁴ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/43, Пријем представника физкултурна Југославије и разних колектива за производњу физкултурних и спортских реквизита код Маршала Тита са делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита 04.01.1950.

¹²⁵⁵ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-3-d-2/4, Информација о Народној омладини 19.01.1952.

¹²⁵⁶ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–183, Записници дисциплинског одбора КСЈ 1950. година; Записник са седнице Дисциплинског одбора Кошаркашког савеза Југославије 04.06.1950.

Ипак, далеко већи проблем било је навијање против *Партизана* јер тако је јавно омогућено „директно вређање наше Армије, наше борбе и наше земље“. Чак се навијало и за далеко слабије тимове уколико би играли против *Партизана*. Коначно, екстреман пример догодио се приликом утакмице *Партизана* и мађарског тима где је београдска публика скандираала за Мађаре а против клуба Југословенске Армије. СКОЈ те навијаче назива „реакцијом“ али и „бандом“ али су они јасан показатељ незадовољства новом режиму и могућности које спорт омогућава за изражавање тих незадовољстава. Проблем је био толики да се чак разматрала другачија подела и продаја карата, онаква која би спречила начин на који „их та банда добија“.¹²⁵⁷

Играчи *Партизана*, као и играчи *Звезде*, нису доприносили смиривању ситуација већ супротно. Нпр. на утакмици у Зрењанину кошаркаш *Партизана* Стеван Патаки добацивао је „шта је судија“ и „јао судија“. Занимљиво је да се није налазио на терену, већ је био гледалац и приликом покушаја да се умири изјавио је да „му се то може јер је дошао на утакмицу као гледалац а не као играч“.¹²⁵⁸

Проблематика навијања против *Партизана* разматрана је и на Пленуму ФИСАЈ–а. Сасвим јасно је подвучено да је „*Партизан* идеја Југославије и Армије“ али и да самим тим повици на утакмицама „доле *Партизан*“ имају далеко дубље значење. Појединац, заогрнут плаштом масе „слободно и некажњено изражава свој непријатељски став према нашој Армији“.¹²⁵⁹

Навијање за ова да тима било је присутно и у врху државе, Дедијер наводи да је Тито и „неколико челних генерала“ навијало за *Партизан*. Уз њих свакако био је и Светозар Вукмановић Темпо. Као таквима сметао им је спортски коментатор Раца Марковића јер је био навијач *Црвене Звезде* и врло вероватно острашћено преносио утакмице. Марковићу је Ђилас дао отказ али је ту директиву одбио Дража Марковић да не би изазвала скандал.¹²⁶⁰

¹²⁵⁷ АГБ, СКС, ОЦКБ, Градски комитет Београд 1944–1972, кутија–738, Записник са састанка Месног Комитета СКОЈ–а Београд 05.05.1948; АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Ша-1/29, Записник са састанка Месног Комитета СКОЈ–а Београда 05.05.1948.

¹²⁵⁸ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–183, Кошаркашком савезу Југославије 10.05.1950.

¹²⁵⁹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

¹²⁶⁰ Vladimir Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju*, (Beograd: Prosveta, 1991), 239.

Навијање за *Партизан* свакако има југословенску димензију а како се српска димензија формирала око *Црвене Звезде* нема трагова у изворима. Могуће да је *Звезда* орбитиранала као озбиљни противник *Партизана* у Београду и као таква више из антиидентитета постала постала чинилац српског идентитета. Оно што је заиста фасцинантно јесте да се навијање за оба клуба јавило веома брзо по њиховом оснивању, готово одмах. Јавило се на врху власти али и код „обичног народа“.¹²⁶¹ Тема свакако значајна али у овом раду недоречена јер и излази из временског оквира рада.

Звезду ван сусрета са *Партизаном* су пратили националистички испади. Приликом утакмица са *Динамом* и са *Хајдуком* била је „бакљада“, узвикавно је „четници“ а и преврнут је аутомобил београдских регистарских ознака. О сразмери сукоба говори и податак да је приликом утакмице са *Хајдуком* у Загребу ухашено 46 особа. Морао је и да реагује и сам врх државе – Милован Ђилас који је у чланку „Тако не треба навијати“ напао навијаче *Хајдука* и нарочито „Торциду“. Са друге стране, у Београду навијачи *Хајдука* називани су „усташама, фашистима и србоубојцима“.¹²⁶²

Националистичке иступе налазимо и код играња тима *Трпче* из Косовске Митровице против суботичког *Спартак*. Када је *Спартак* гостовао било је „густо“ а његове фудбалере називали су „ђубрад“ и „мађарони“.¹²⁶³

Преко Партизана, Звезде и других примера манифестовао се национализам а преко мањих друштава локал–патриотизам. Примећено је да Словенци вичу „смрт приморцима“ када се игра на њиховом терену.¹²⁶⁴ У Далмацији преко фудбала до изражаја су дошли „клубаши, ускогрудници и локал–патриоти а уствари непријатељи нашег покрета“ чија је

¹²⁶¹ Дедијер преноси како је Тито волео да гледа фудбал после ручка, нарочито велике утакмице. Ипак, из врха власти свакако најватренији навијач био је Светозар Вукмановић Темпо коме су се „кољена непрестано подрхтавала“ и који је пушио „цигарете једну за другом“ када би играо *Партизан*. (Vladimir Dedijer, *Novi prilozii za biografiju Josipa Broza Tita*, Tom 1, 653; Svetozar Vukmanović–Tempo, *Revolucija koja teče: memoari*, Knjiga treća, 316)

¹²⁶² Davor Kovačić, “Sport u Jugoslaviji kao sredstvo jugoslovenske integracije i hrvatske i srpske nacionalne identifikacije – na primjeru nogometa, najpopularnije sporta u socijalističkoj Jugoslaviji“, *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza: hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenog razvoja dve Jugoslavije 1918-1991*, urednici Bojan B. Dimitrijević i Mario Jareb, (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 213–215; АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, П/4-d-24, Материјали са саветовања одржаног у Агитпропу о писању спортске штампе 12.12.1951; Čedomir Višnjić, *Vreme sporta i rasonode: Titina Hrvatska i njeni Srbi 1951-1971*, (Zagreb: Prosvjeta, 2017), 47–51; *Borba*, 01.11.1950.

¹²⁶³ Интервју Милоша Глончака 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹²⁶⁴ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, V Пленум Фискултурног савеза Југославије Београд 1948.

активност, у виду тужби, жалби, протеста, молби итд.) за време фудбалског првенства Далмације била толика да су спречавали нормалан рад локалног одбора.¹²⁶⁵ Локал–патриотизам, или као у изворима наводе „локал–шовинизам“, дошао је до изражаја и између Краљева и Чачка, наравно пре фудбала. Примећено је да *Локомотива* из Краљева на терен износи шпорет „да би тиме приказала своје друштво“, што је из угла социјализма свакако погрешно јер шпорети се подједнако производе и за становнике Чачка. Наравно, циљ изношења шпорета био је провокација противничких навијача, које је и успела.¹²⁶⁶ Исте страсти налазимо и код фудбалског друштва *Будућност* и *Ловћен* где тек што су се страсти смириле распламсале су се између друштва *Бокела* и *Арсеналца* где је било и инцидента у којима су учешће подједнако узели играчи и публика.¹²⁶⁷ У малом Лапову нереди су постали редовни када год би се сусретали *Шумадија* и *Железничар*, оба из Лапова.¹²⁶⁸ Помена нереди имамо и у Банату, Обреновцу, Убу, Винковцима, Скопљу, Титограду, Сарајеву, Дебелачи, Ћићевцу, Новом Саду, Шапцу, Суботици, Чачку итд.¹²⁶⁹

Највећи нереди локал–патриотског карактера примећени су у неколико сусрета *Радничког* из Крагујевца и *Косте Стаменковића* из Лесковца 1949. године где се испољио највећи забележени случај локал–патриотизма. Први сусрет био је у Лесковцу где по доласку играчи *Радничког* нису могли нигде ништа да поједу или купе јер нико није хтео да их послужи. За ручак који су добили приметили су да „је супа превише намерно засољена, тако да ништа нису јели“. Сама утакмица почела је жестоко: играчи *Радничког* дочекани су са повицима „уби га“. Игра је била препуна грубих стартова од стране Лесковчана а судије услед страха нису кажњавале прекршаје. У извештају линијске судије и моле да више никад не суде утакмице у Лесковцу. Но, прави нереди догодили су се ван стадиона. Крагујевчани су Лесковчане називали „бугарашима“ а они њих „србендама“. Коначно, један Крагујевчанин потегао је револвер на „једног друга из Лесковца“. Револвераш је био шеф милиције а потегао је на такође шефа милиције Лесковца. Да су уз навијаче били и милицајци показује и пример разбијеног стакла на колима извесног

¹²⁶⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Извештај тајника Обласног одбора ФИСАХ-а за Далмацију друга Бего Николе 10-11.12.1946;

¹²⁶⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Записник са годишње скупштине окружног одбора ФИСАС-а у Чачку 1946. године.

¹²⁶⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Извештај о стању фискултуре у Црној Гори 1946. године.

¹²⁶⁸ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XV, 5-V/3, Записник са одржаног састанка Пленума Среског комитета КПС Среза Крагујевачког 15.02.1952.

¹²⁶⁹ *Borba*, 24.10.1948, 29.04.1951; *Политика*, 23.10.1947, 14.10.1951, 24.10.1951; *Победа*, 07.06.1946.

Радета Митровића, из СД *Радничког*, који је починиоца ухватио али је он убрзо пуштен. Нереди нису смиривали ни лесковачки редари већ су подједнако узели учешће у њима. Крај драме одиграо се око аутобуса играча *Радничког* око којих се окупила маса и да није полиције „маса би личновала играче *Радничког*“. Опет, у извештају се помиње да милиционери који су спасили аутобус су били из Крагујевца, вероватно јер би милиционери из Лесковца линч допустили.¹²⁷⁰

Следећи сусрет био је у „неутралном“ Крушевцу, где је око 800 Лесковчана дошло да подржи свој тим у гостима. У навијању су се обрушили на судију и викали: „уа“, „уби га“ и „локоси га“. Реаговали су „органи власт“ и ухапсили многе и омогућили нормално одвијање утакмице. Међутим, на крају утакмице играчи су додали уље на ватру: одбили су да се поздраве и демонстративно изашли са игралишта. Навијачи Лесковца упали су на терен и покушали да нападну судије, спречила их је полиција. Током повратка група Лесковчана је пратила играче и руководство и добацивала да је утакмица намештена и „бацала најпогрдније погрде на фискултурни покрет“.¹²⁷¹

Изгреди лесковчана попримају други димензију ако се детљаније сагледају њихови аутори. Као што смо видели, полиција Лесковца је била пасивна. Међу навијачима су била и „два друга који су носили споменице од 1941. на капутима“. У тим нередима на терену и потом у граду предњачио је члан Градског Комитета КПС – Лесковца, извесни Жарко. Истакао се и плаћени фискултурни руководиоц Властимир Нешић који је по неколико пута рекао: „јебем ти ја овакву социјалистичку фискултуру“ и „посерем се на ФИСАС“. Дакле, на папиру социјалистички људи а на „терену“ изгредници и локал–патриоти који су своју другу страну испољили преко спорта. То испољавање било је толико да се може рећи да су око ових утакмица *Косте Стаменковића* избили прави нереди који су показали крхост нове државе и њеног социјализма.¹²⁷²

Слично стање примећено је и на пољу „дербија“, тј. тимова који су из истог града. У том случају навијање за одређени тим правило је диференцијацију између делова града или слојева становништва. *Партизан* и *Црвену Звезду* смо већ поменули, као

¹²⁷⁰ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–61, Извештај са фудбалске утакмице ССД „Раднички“ - Крагујевац – ССД „Коста Стаменковић“ Лесковац 10.08.1949.

¹²⁷¹ Исто.

¹²⁷² Исто.

најкарактеристичније примере али који и превазилазе феномен дербија. Други пример налазимо у Сарајеву где су се формирало „нездрави стање“ око два сарајевска боксерска клуба: *Романија* и *Милиционар*.¹²⁷³

Изгрета је било и у ватерполу. Приликом утакмице *Сплита* и *Дубровника* извесни Сплићанин Фаловић је преко радио станице поручио: „Дубровчани! Трамвај Вам изгледа, као кутија од шунферина“. Уследила је киша парола између две групе локал патриота где се сукоб умало није склизно са вербалног на физички. За догађај занимљиво је и то да у тиму Сплита играју два дубровчанина и да непријатељства међу спортистима није било, барем на том пријатељском сусрету.¹²⁷⁴

Навијачки приступ није долазио само од навијача, већ и од спортских радника. Отворено фаворизујући своја спортска друштва у којима су били запослени, што толико и не чуди, према осталим друштвима имали су непријатељски, тј. класични навијачки став који су потом преносили и својим спортистима. Примећено је да ово фаворизовање свог спортског друштва се манифестовало и у виду шовинистичких парола што добија другу димензију у тек успостављеној уједињеној Југославији.¹²⁷⁵

Преко спорта и поражене снаге настојале су да се поново етаблирају и дођу до изражаја. Већ смо помињали да је клер користио спорт за ширење својег утицаја. Слично њему и организација „Муслиманска омладина“ покушала је да се шири преко спорта. Основала је фудбалски клуб *Полумјесец* без одобрења Фискултурног одбора БиХ. Клуб је и предложио утакмицу са тимом суседног реона и што је занимљиво Рејонски одбор предлог није одбио, већ прихватио. Тек када је Месни одбор сазнао предлог је одбијен и клуб расформиран.¹²⁷⁶

Социјалистички морал није стигао да се етаблира међу спортистима. Узимајући у обзир и проблематику кадрова није зачуђујуће да су не ретко управо међу спортистима испливалале особине не својствене социјализму. Проблематику су чинили у стари предратни спортисти који „још нису преодгојени“ али су имали утицаја у спортским

¹²⁷³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–17, ФИСАЈ, Боксерски савез – Централни одбор 1949/50.

¹²⁷⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Фискултурном савезу Југославије Градски одбор ФИСАХ-а Дубровник 30.10.1946.

¹²⁷⁵ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-1/18, Извештај о раду Покрајинског комитета СКОЈ-а Србије 1948. године.

¹²⁷⁶ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, ШБ-4/1, Извештај ЦК СКОЈ БиХ 07.11.1945.

друштвима и на млађе спортисте. Тако, одбојкашка екипа из Дарувара била је на линији Информбироа а у котару Винковци председник гимнастичког друштва био је за време рата усташа а око друштва је окупио групу истомишљеника.¹²⁷⁷ Често се догађало и да се фудбалери потуку, најчешће би гостујући тимови извукли дебљи крај.¹²⁷⁸

Социјалистичког морала је фалило и тамо где је сигурно требало да га буде. Илустративан је пример словенског рвача Фишера, троструког ударника. Дакле, условно речено човека социјализма. У Марибору пред 1.500 гледалаца имао је меч са извесним Терзићем. Фишер иако надмоћнији демонстративно је напустио струњачу што је проузроковало озбиљне нереде у публици где је бацање столица пратила „дивља дрека“. Да би се ствари смириле, Фишер је мимо свих правила проглашен за победника а тек касније је добио казну. За тај тренутак правила спорта су погажена да се нереди не би отежали контроли.¹²⁷⁹ Треба имати у виду да је врло вероватно корен нереди био локал–патриотизам, или чак национализам будући да је Фишер Словенац који је наступао на домаћем терену против Терзића који је из Панчева.

Одмах до Фишера биле су његове колеге рвачи који се нису истицали резултатима већ нередима. Шнебергер из Загреба неспортски је бацио Језерника из Марибора и иако је опоменут од судије поновио је неспортски потез. Када је Језерник проглашен за победника Шнебергер је опет демонстративно напустио струњачу и при том увредио судије које су за њега навеле да је био пијан све време. Ипак, најдаље је отишао извесни Понгорац из Загреба који је незадовољан одлуком ударио шамар судији и тек на интервенцију и публике и милиције напустио такмичење. Поражавајућа је чињеница да су оба поменута рвача државни репрезентативци и бивши прваци Југославије.¹²⁸⁰

По интензитету инцидената издаваја се, осим Фудбалског, Боксерски савез Југославије. Издваја се извесни Аца Живановић, тренера спортског друштва *Милиционер*

¹²⁷⁷ АЈ, Фонд 508, ЦК СКОЈ, Шб-2/2, Извештај Покрајинског комитета СКОЈ-а за Хрватску 07.11.1945; Фонд 114, ССОЈ, ф-110, Материјали ЦК Народне омладине Хрватске у вези спорта и физичке културе у Републици 1945/59.

¹²⁷⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Записник I главне годишње скупштине за Истру 16.12.1946; Записник са редовне годишње скупштине Округног одбора ФИСАС-а у Зајечару 22.12.1946; Закључци комисије за агитацију и пропаганду.

¹²⁷⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–7, Извештај за Извршни одбор ФСЈ, Такмичења у рвању за појединачно првенство ФНРЈ 1948.

¹²⁸⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–7, Дисциплинском одбору ФСЈ 05.08.1948.

из Београда. Живановић је у хотелу Балкан вербално напао боксере из Ријеке рекавши „шта они Талијани овђе траже“ али је додао и да су фашисти. Дошло је до кошкања у којем је Живановић „псовао мајку усташку и да су њему брата заклали“. Тек интервенцијом боксерског судије Живановић је удаљен из хотела али опет уз неизбежно кошкање при којем је страдала кошуља тог судије. Занимљиво је да се Живановић познат као проблематичан и раније, и то по вицу који је редовно препричавао а који се у извору карактерише као „којеква антидржавна парола“. Иначе, обављао је функцију тренера екипе НР Србије. У извору виц је написан на следећи начин: „Да му је један сељак донео молбу у Београд на министарство и на њеном крају написао – Смрт фашизму!, а када га је онај чиновник који му је запримао молбу упитао где му је – Слобода народу!, да је сељак рекао и ја је тражим п.... јој м.....“.¹²⁸¹

Генерално, за бокс мечеве примећена је висока активност публике, која се често налазила на ивици нереда. После бокс мечева *Партизана* и *Радничког* 1948. године препоручено је да се публика обавештава о резултату после сваке рунде „како не би на концу меча била само под утицајем задње рунде“. Корен је лежао у непознавању правила и посматрању меча на нивоу туче а занемаривању бодовања.¹²⁸²

Треба истаћи да кривицу носе и спортска друштва која се нису нарочито посветила васпитаном раду међу спортистима већ су у маниру професионализма фокус ставила на резултат.¹²⁸³ О поражавајућем васпитном раду писано је у претходном поглављу и свакако да такав рад није допринео побољшању стања.

Појава „клубаштва, загрижености и мржње“ примећена је и у југословенској одбојци.¹²⁸⁴ Заправо, појава је била ендемска и на њу се осврнуо и Тито приликом пријема делегације *Хајдука* када је истакао: „Хтио бих да између наших југословенских клубова влада другарство“.¹²⁸⁵

¹²⁸¹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–7, ФИСАЈ Централни одбор, бокс, рвање, терет 1947/48.

¹²⁸² АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–7, Извештај делегата ЦО ФИСАЈ са бокс утакмице Партизан-Раднички 08.08.1948.

¹²⁸³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Реферат о досадашњем раду секретаријата и главног одбора физкултурног савеза Црне Горе 1946. године; Закључци комисије за агитацију и пропаганду.

¹²⁸⁴ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–7, Записник са састанка Извршног одбора Одбојкашког савеза Југославије 22.12.1951.

¹²⁸⁵ *Наш спорт*, 23.06.1953.

Код нереда неопходно је поменути и “непријатељске елементе“ који су користили спорт као медијум своје политику у једнопартијској држави. Црква, под ударом социјализма, делом је препознала спорт преко кога је могла заобићи императив државне идеологије. Тако, извесни поп из Клане био је фудбалски голман, док у Раши, Ријеци и Рукавцу попови су ти који су држали спортски живот и то најчешће преко пионирских екипа.¹²⁸⁶ Као непријатељски елемент карактерисан је и шовинизам примећен у Војводини уз упливе „кулачких и шпекулантских елемената“.¹²⁸⁷

Уз нереде налазимо и на случај подмићивања. Функционер суботичког *Спартака* покушао је да подмити фудбалера *Хајдука* Љубомира Кокезу са 100.000 динара, где би четири играча добила по 20.000, свињу од 150 килограма и одмор од 15 дана на Палићу за сваког играча. Разлог је био скорашњи сусрет два тима и могућност испадања *Спартака* из прве лиге. Кокеза је мито одбио, случај пријавио а штампа пренела.¹²⁸⁸

У нередима се отишло толико далеко да се догодила и трагедија. На утакмици првенства Мачванског среза 1952. између села Дуваништа и Змијњака судио је Милисав Ковачевића, студент технике и фудбалски судија. За суђење се пријавио добровољно јер је управо положио испит за судију и желео је да допринесе развоју спорта у своме родном селу Змијњаку у које се вратио из Београда да ту проведе лето. Кобна одлука му је била да досуди офсајд играчу Дуваништа Стевану Ракићу који га је на утакмици ударио песницом у лице а после утакмице сачекао и избо ножем. Ракић је постао фудбалер убица јер је судија Ковачевић подлегао повредама.¹²⁸⁹

Занимљиво је да генерално нема помена нереда у усменим сведочењима: интервјуима тадашњих врхунских спортиста. Сви испитаници на питање „да ли је било неких врућих терена“ одговарали су негативно – прилог феномену да лепе слике замењују ружне. У књизи *Живот кроз спорт* имамо једино позитиван пример: дерби *Партизана* и

¹²⁸⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–2, Записник I главне годишње скупштине за Истру 16.12.1946.

¹²⁸⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе НР Србије у 1948. години.

¹²⁸⁸ *Политика*, 07.11.1951.

¹²⁸⁹ *Политика*, 20.08.1952.

Звезде из 1965. године.¹²⁹⁰ Сећања бледе и непоуздана су али срећом ту је горе изнета архивска грађа.

Феномен уочљив у изворима о нередима јесте феномен терминологије. Актери неведе најчешће се називају „изгредници“ а нигде се не може пронаћи данас свезаступљен термин „хулигани“. Свакако, термин је англиканског порекла али у себи носи и етикетирање читаве једне групе грађана где се употребом тог термина једно изузетно забрињавајуће и хазардно понашање практично нормализовало. Као што смо видели, у првим годинама социјалистичке Југославије власт је настојала да неведе спречи, „изгреднике“ казни и да даљи развој те појаве онемогући. „Нормализација“ те појаве, коју је засигурно пратило и ново термилошко одређење - „хулигани“, остаје тема за даља истраживања.

Приликом разматрања феномена хулиганства неизбежна је теза о „опијуму“ или „вентилу“ коју смо већ помињали код функционалистичке теорије спорта. За период 1945–1953. нема трагова да је власт толерисала или подржавала овакве изливе енергије зарад социјалног или политичког мира. Дубљи увид бисмо имали ако би сагледали судбине похапшених приликом неведе нпр. у Загребу и нарочито Лесковцу и Крушевцу, али у прегледаним архивама тих трагова нема. Оно што је евидентно јесте да је држава настојала да те појаве сасече у корену, да им неда публицитет и да оне не буду саставни део друштвеног и политичког живота Југославије. Дакле, у својим првим годинама социјалистичка Југославија није препознала нити користила неведе у врхунском спорту као вентил, али је неведе опет било.

Тиме се спорт у једној „Диктатури пролетеријата“, која је почивала на чврстом једнопартијском систему, позиционирао као готово усамљени медијум за изражавање незадовољства. Позицирао се одмах: као што смо видели неведи су кренули још 1946. и интензитет се није смањивао све до 1953. Сведоци смо и касније. Партија је била једна, контролисала је све медије и просторе за изражавање незадовољства. Непријатељ је такође требао бити један: капитализам. Ипак, спорт се позиционирао као специфични медијум за изражавање управо супротних ставова и формирања група на основу других постулата,

¹²⁹⁰ Интервјуу (Лична архива Мирослава Нешића); Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 149–150.

мимо државне идеологије.¹²⁹¹ Не треба бити наиван, не морају навијачи имати директне политичке захтеве већ сваки нереди су јасан показатељ незадовољства дела становништва и накупљеног беса који се излива преко спорта. Опет, било је и директних манифестација незадовољства, преко слике *Партизана*. Клубови основани на темељу братства и јединства постајали су упоришта диференцијације унутар наизглед унитарне државе и идеологије. Стихијски зачет процес стихијски ће се развијати где ће клубови бити јасан метод диференцијације наспрам другог, а тај други је из друге Републике једне федерације или из другог града или другог краја истог града. За идеологију социјализма недопустиво стање али за капиталистички спорт нормализовано – још један прилог тези капиталистичког врхунског спорта југословенског социјалистичког спорта.

б) Покушај нове политике: Писмо Централног Комитета

„Социјализам и социјалистичка заједница не смеју допустити нити бити равнодушни према пропадању и изопачавању људи“.¹²⁹²

Стање у југословенском спорту постало је алармантно. Социјалистичка власт тек што је створила нови социјалистички спорт, његов врхунски сегмент јој се отргао контроли и почео да подрива саме темеље како социјализма, тако и југословенства.

Реакција је дошла у виду писма Централног комитета али је оно имало је своју претечу у виду непотписаног писма из 1947. или 1948. године, упућено Владимиру Дедијеру. Дедијер је вероватно изабран као особа са званичним функцијама у спорти а истовремено врло блиска врху власти, ако не и у самом врху власти. Дакле, особа која би могла да донесе промену у југословенски спорт. Писмо одмах прелази на срж, на самом почетку се наводи: „Код нас се у фудбалу зацарио професионализам. Готово сви играчи водећих фудбалских друштава примали су за упис у друштво, за постигнуте победе на утакмицама, новац и друге материјалне олакшице“. Потом наводе се конкретнији примери: голман *Партизана* Николић признао је да је за прелаз у *Слогу* примио 12.000

¹²⁹¹ John W. Loy and Douglas Booth, “Functionalism, Sport and Society”, *Handbook of Sport Studies*, 16.

¹²⁹² АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централно Комитета „О стању и задацима у физкултури“ 02.02.1952.

динара а пре тога је тражио за упис у *Будућност* 60.000, члан ФД *Сарајево* боравио је у Осијеку где је куповао играче а завршило се тако што га је полиција спровела у воз, извесни Панић је за прелаз из *Слоге* у *Ријеку* примио 20.000 а ФД *Вардар* у свом извештају наводи да је редовна награда за нерешене и добијене утакмица била од 500 до 1.000 динара. После ових неколико примера резигнирано се наводи „итд итд.“.¹²⁹³

Писмо има истраживачки карактер с обзиром да покушава да извуче порекло професионализма и прве помене те проблематике. Кривицу сваљује на фудбалере али и руководиоце који су по сваку цену настојали да направе јаке тимове и „сматрали да такви тимови требају да користе пропаганди Армије, Народне републике, покрајне и сл.“. Зарад тога користили су и свој ауторите, директно проистекле из Партије која је против професионализма: капетан УДБЕ уцењивао је фудбалера Јураса да дође у Сарајево а претио му је забраном играња, у Загребу су играче вадиле из затвора и уписивали их у *Милиционар* док у Македонији у милицију се примају професионални играчи где их „формално намештавају и они наступају за тамошњи тим милиције *Динамо*“. Примћено је и да фискултурне организације „непрекидно“ телефоном зови „разни министри, њихови помоћници или други руководиоци“ па путем личних веза и својег ауторитета траже „да се чине којекакве неправилности око регистрација, преласка играча итд“.¹²⁹⁴

Прва дискусија око професионализма, према писму, повела се око играча *Партизана*, „који је у својим редовима окупио редом старе професионалце из клубова који су играли за време окупације и омогућио им најповољније услове (формална намештања у својству војних чиновника, стан, храна, у појединим случајевима, као на пример, Језеркићу и намештај)“. Са дискусије се први пут прешло на праксу када је ФИСАЈ формирао неколико комисија које су донеле забране од неколико година играња али и једну доживотну забрану извесном Плетлу. Осим тога, смењени су и сви фудбалски одбори који су били умешани у овакве појаве, почевши од Централног. Док за професионализам имамо потврда, те стога можемо рећи да је у том домену писмо

¹²⁹³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–8, (непотписано, без датума) 1947/8.

¹²⁹⁴ Исто.

аутентично за ово смене и доживотну забрану немамо других извора, па нам је тај навод из непотписаног писма једини.¹²⁹⁵

Највећа вредност непотписаног писма јесте директно, и једино директно навођење феномена прве и друге савезне лиге у фудбалу у којој морају бити представници свих република, да би та лига тиме представљала читаву Југославију. Феномен колоквијално назван „кључ“ третира се у једном пасусу где се на почетку наводи: „Усвојено је, нарочито у републикама у којима је спорт заостао, да свака република мора имати под било коју цену свога представника у првој и другој савезној лиги, па макар то не одговарало снази ових клубова“. Дакле, сасвим дикретна констатација намештености југословенског фудбала и то прве савезне лиге. Дугорочно, планирано је да Фудбалски савез упуту помоћ спортски мање развијеним Републикама да би њихово присуство у првој и другој лиги било, ако не заслужено, онда више „природније“. Предвиђен је био и „такав систем квалификација који ће максимално омогућити представницима ових република да путем такмичења уђу у лигу.¹²⁹⁶

Застанемо на „кључу“. За тај феномен имамо и других навода. Тако, Ф.Д. *Кварнер* у писму лично Јосипу Брозџу Титу апелује да остане у првој фудбалској лиги. У сезони 1946–1947. играо је тој лиги али је спао у другу после два пораза од *Локомотиве* из Загреба. У писму наводи се да *Кварнер* представља италијанску мањину и да је привлачио велики број симпатизера – око 5 до 6.000 људи по утакмици и да би „са политичке тачке, пад *Кварнера* утицати много на оно што би требао да буде напредак у односу на братство у овом сектору“. На Тита притисак је вршен и позивањем на опасност од реакције: „Сада са падом *Кварнера* дошло је до извесног попуштања и чини се да ће бројни спортисти напустити град будући да су још увек под утицајем реакције која активно ради говорећи овим младићима: „Ријека неће никада више ући у лигу А а би нећете моћи показати колико вредите“. Писмо практично закључује позивањем на „кључ“: Било би исправно, изнад свега са политичке тачке, када би *Кварнеру* било омогућено још једну сезону да игра у највећој категорији. Када би то било учињено задатак наших активности би био

¹²⁹⁵ Исто.

¹²⁹⁶ Исто.

веома олакшан и било би појачано братство између Хрвата и Италијана Ријеке и Истре, који полажу много на овај популарни начин фискултуре“.¹²⁹⁷

Слично *Кварнеру* и *Ponziана* из Трста равноправно је учествовала у Савезној лиги а да није прошла неопходне квалификације.¹²⁹⁸ Наравно, позадина је експанзивна политика Југославије према Трсту првих послератних година.¹²⁹⁹

Застанемо још мало на „кључу“. Сви докази горе изнети нису дефинитивни али јесу довољни. Треба имати у виду да се највероватније то питање решавало усмено, околним путевима, притисцима или телефонским позивима министара како непотписано писмо наводи, па последнично нема записа те активности који би могли бити пронађени у архивама. Ако узмемо у обзир и спискове учесника само прве Савезне лиге 1946/47. јасно је да је „кључ“ итекако ту:

1. *Жељезничар* (Сарајево) – првак првенства НР БиХ
2. *Будућност* (Титоград) – првак првенства НР Црне Горе
3. *Хајдук* (Сплит) – првак првенства НР Хрватске
4. *Динамо* (Загреб) – други на првенству НР Хрватске
5. *Победа* (Скопље) – првак првенства НР Македоније
6. *Кварнер* (Ријека) – првак првенства дела Хрватске ослобођене од италијанске окупације
7. *Ponziана* (Трст) – уврштена одлуком ФИСАЈ–а, без квалификација
8. *Нафта* (Доња Лендава) – првак првенства НР Словеније
9. *Црвена Звезда* (Београд) – првак првенства НР Србије
10. *14 октобар* (Ниш) – финалиста првенства НР Србије
11. *Спартак* (Суботица) – првак првенства Војводине
12. *Партизан* (Београд) – представник ЈНА
13. *Металац* (Београд) – пласирао се додатним квалификацијама

¹²⁹⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–8, Писмо талијанских и хрватских спортиста Ријеке, Истре и Хрватског Приморија упућено другу Маршалу 04.09.1947.

¹²⁹⁸ Davor Kovačić, “Jugoslavenski nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-tih – romantičan početak dekadencije“, *Historijski zbornik*, (Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016), 142.

¹²⁹⁹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad: 1952-1955. : jugoslovensko približavanje NATO-u*, (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), 44–76, 124–140; Bojan Dimitrijević i Dragan Bogetić, *Trščanska kriza 1945 – 1954: vojno – politički aspekti*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009), 178.

14. *Локомотива* (Загреб) – пласирао се додатним квалификацијама¹³⁰⁰

Осим што је евидентан „кључ“, евидентна је и југословенска позиција *Партизана*. Сви клубови долазили су из република док је *Партизан* долазио као представник целе Југославије.

Вратимо се на професионализам, кључну проблематику које писмо третира. ФИСАЈ је професионализма наравно овога био свестан, да није не би било горе цитиране архивске грађе која о томе говори. Први је оштро иступио први човек југословенског спорта – Миле Чубрић. Ниво рада на терену 1948. године упоредио је са предратним и навео је да је „многа нижа“. Кључ проблема видео је у врхунским спортистима и огромној разлици између њих и рекреативаца, тј. „обичних физкултурника“. Покушао је да спортску политику врати Кардељевом императиву закључивши да „основну бригу треба посветити терену а не врхунским спортистима!“.¹³⁰¹ Тек две године касније, Комитет се у коштац са проблематиком ухватио на Земаљској конференцији јуна 1950. године. Најоштрији је био извесни Миша Павићевић: „Ми имамо прилично спортских друштава *Железничара* без железничара, *Металца* без металца, *Радничких* без радника, *Милиционера* без милиционера итд. Не ослањајући се на одређене колективе (чије име нове сасвим случајно) таква друштва не црпе кадрове из предузећа, установе и школа и томе слично, већ ангажују професионалне спортисте које накнадно формално упропашћавају. Отуда недовољна масовност спортских друштава, отуда мали број радника у спортским друштвима и најзад, другови, отуда произилази исфорсирани квалитет нашег спорта, квалитет који не израста у масовност нашег спорта, који не резултира из чињенице да се десетине хиљада баве једним одређеним спортом, већ из искључиве бриге и ограничености друштва на узан број квалитетних спортиста.“ Занимљиво да и Павићевић није био у потпуности на линији социјалистичког спорта с обзиром да је предлагао да „регулисање материјалног положаја долази у обзир само и искључиво за репрезентативце“ као и да „осигурање појачане исхране треба обезбедити одређеним квалитетним

¹³⁰⁰ Davor Kovačić, „Jugoslavenski nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-tih – romantičan početak dekadencije“, *Historijski zbornik*, 142.

¹³⁰¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–24, Саветовање делегата наставно-спортских одељења свих комитета 22.05.1948.

категијама спортиста“. Павићевић је био свестан да је ово „услов за очување и даљи пораст наших спортских резултата“. ¹³⁰²

Изнео је неколико илустративних пример: *Црвена Звезда* има 8 клубова са укупно само 665 члана, дакле клуб професионалних спортиста. Чак су „затворена врата обичном физкултурнику“ јер он по мишљењу руководства *Црвене Звезде* „не претставља никакву вредност“. Даље наводи примере СД *Радничког* са свега 1/3 радништва у својим редовима, спортско друштво *Енотност* са 800 чланова а 52 радника, *Хајдук* од 55 члана и 11 радника и пливачки клуб *Јадран* од 180 чланова и 8 радника. Део кривце Павићевић сваљује и на штампу, конкретно на *Наши спорт* који чланцима о врхунском спорту „ствара јагму за такмичењима и резултатима“. ¹³⁰³

Павићевић се дотакао и путовања у иностранство. Ухватио се у коштац са проблематиком учесталост путовања и изнео примере играча *Хајдука* који су у 1949. години 150 дана били на путу и кошаркаша *Црвене Звезде* који су исте године били 100 дана. Примера није било само међу врхунским већ и код сеоског гимнастичког друштва у Трнави чији су чланови исте године путовали 79 дана. Последично, трпела су предузећа у којима су ти спортисти запослени али и они сами су се издвајали из осталог становништва као засебна привилегована класа. ¹³⁰⁴

Дискусија је настављена где се Павићевић дотакао и шверца и предложио доживотне дисфалификације. На његовој линији био је и извесни Зековић који оштро напао фудбал наводећи да је често циљ путовања „да се проводе људи“ а да резултати изостану. Линију је пропратио и Звонко Обрадовић који је изнео пример бициклиста који су гостовали у Белгији где је само један прошао кроз циљ, а потрошено је милион динара. Износи и драстични пример Мире Туцел која је у Бриселу украла чарапе из магацина и била је ухапшена али је на интервенцију југословенске Амбасаде пуштена и после подне трчала је на 200 метара. Обрадовић се дотакао и извештавања медија наводећи низ примера где су медији чак погрешно пренели резултате сусрета у иностранству. Од

¹³⁰² АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, Стенографске белешке са I Пленума Централног одбора ФИСАЈ-а 24.06.1950.

¹³⁰³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, Земаљска конференција ФИСАЈ-а 24.06.1950.

¹³⁰⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, Стенографске белешке са I Пленума Централног одбора ФИСАЈ-а 24.06.1950.

примера истичу се веслачи *Црвене Звезде* који навели су да су на такмичењу у Ангаросу били трећи а заправо су били последњи.¹³⁰⁵

Власт је била шизофрена, између два интереса: социјализма и престижа, опет посредно свог социјализма. Ипак, решење се морало наћи и 1950. године у резолуцији „О наредним задацима физкултурних организација“ донешено је једно скандалозно решење које је читаву идеологију социјализма у спорту урушило. Уведене су категоризације спортиста где „Конференција одлучује да се за најквалитетније спортисте који својим резултатима проносе славу наше земље широм света установи назив „Заслужни спортиста ФНРЈ“ који ће се додељивати сваке године. Таквим спортистима наше организације треба да омогуће материјалне услове да могу несметано уздизати свој квалитет“. Логоровања су на даље била предвиђена само за државне репрезентативце или евенуално „специјалне случајеве када се ради о међународним такмичењима“.¹³⁰⁶ Од категоризација отишло се до класификације спортиста, назив је вероватно у духу бирократије промењен - суштински ништа друкчије. Уведени су спортисти савезног ранга, првог, другог и трећег разреда. Упуство о класификацији спортиста је гласило овако: „Спортски разреди могу се постићи само на основу постигнутих резултата на јавним такмичењима која су одобрила руководства одговарајућих спортских разреда. Звање спортисте савезног и I разреда може додељивати само Централни одбор Фискултурног савеза Југославије на предлог одговарајућег спортског савеза. Звање спортиста осталих разреда додељиваће надлежни спортски савези. Спортиста који у наредној календарској години не потврди норму свога разреда преводи се у онај разред за који није испунио норму, а спортиста који шест месеци неоправдано не вежба нити се такмичи, брише се из спортског разреда“.¹³⁰⁷ Дакле, суштински се поред политичара одвојила „нова класа“ и то врхунских спортиста а наспрам њих стајао је Кардељев „радни народ“, који је све то и финансирао.

Отишло се и корак даље: јануара 1951. на заједничком састанку Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за физкултуру једна од тема био је и професионализам. Донесена је лицемерна одлука, проистекла из шизофрене позиције:

¹³⁰⁵ Исто.

¹³⁰⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–22, Резолуција о наредним задацима физкултурних организација 1950. година.

¹³⁰⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–23, Упуство о увођењу класификације спортиста у нашој земљи.

„треба дозволити само I фудбалској лиги и још неким врхунским такмичарима осталих спортова да могу добијати од својих клубова извесне месечне новчане награде“.¹³⁰⁸

Три месеца касније наилазмо на конкретну одлуку, донету од стране Бранка Полића на пленуму ФИСАЈ–а: сума од 4.000.000 динара била је додељена као помоћ скијашима, атлетичарима, пливачима, веслачима, бициклистима, боксерима и тешкоатлетичарима. Фудбалери си опет били повлашћени пошто је њима новац исплатио њихов савез, али се не наводи коју суму. Сви остали спортови “неће добити ништа јер нема средстава“ што је изазвало протесте њихових представника. Све протесте ФИСАЈ је одбио.¹³⁰⁹

У врху, на речима, остало се на линији социјалистичког спорта. Приликом састанка са водећим физкултурним руководиоцима Тито им је истакао: „Треба само увјек имати на уму да код нас спорт није ради спорта, да он код нас није само средство за задовољење амбиција него животна потреба... Руководиоци нашег спорта имају велики задатак у том погледу: они треба да дају спорту истински социјалистички карактер, а не да праве уске клубове или да теже ка стварању сензација“.¹³¹⁰

Коначно 02. фебруара 1952. Централни комитет издаје писмо „О стању и задацима у физкултури“ које је било и јавно, с обзиром да је у целини публиковано у штампи.¹³¹¹ Конкретније, аутора или ауторе писма не знамо већ потпис носи Централни Комитет. Писмо је настало на основу извештаја о стању спорта у Југославији и настојало је да утемељи даљи правац његовог развоја.¹³¹²

Одмах на почетку стање у спорту карактерише се као „незадовољавајуће“. Као негативне појаве истакнуте су: „непринципијелност, клубаштво које је поодавно узело прилично маха, расипање новца на многа непотребна такмичења, тенденције професионализма, трошење друштвеног новца од стране неких органа власти, предузећа

¹³⁰⁸ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације и Комисије за физкултуру 03.01.1951.

¹³⁰⁹ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VII Пленум ФИСАЈ-а 17.03.1951.

¹³¹⁰ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/43, Пријем представника физкултурна Југославије и разних колектива за производњу физкултурних и спортских реквизита код Маршала Тита са делимичним текстом говора Јосипа Броза Тита 04.01.1950.

¹³¹¹ *Политика*, 02.02.1952; *Наш спорт*, 02.02.1952.

¹³¹² АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централно Комитета „О стању и задацима у физкултури“ 02.02.1952.

или синдикалних организација не на развој масовности у фискултури него за поједине клубове и „спортске звезде“ итд, утицај разних непријатељских елемената у фискултурним организацијама, форумима и спортој штампи, појаве малограђанштвине, шовинистичких испада“. Критика није заобишла ни Народну омладину која је „потценила значај физичког васпитања“ као и синдикалне организације. Наравно, у класичном партијском маниру критикована је и Партија, тј. њени „поједини чланови“.¹³¹³

Оштрица писма уперена је на професионализам. Сасвим јасно у поднаслову се наводи „У спортовима остати на аматерским основама“. Наводи се да „упркос јасне линије, у неке спортове су све више продирале тенденције професионализма. Све се то одвијало преко разних форми (награде, премије, „социјалне помоћи“ итд.)“. Последице наведеног било су уперене на саму срж социјализма: „Тако се стварао тип младог човека који се не бави ничим сем спортом и који, док се бави спортом, може да живи безбрижно. А живећи тако, изложен свим могућим штетним утицајима може да се деморалише и да губи перспективу. Не борити се против тих појава и пустити да овладају стара схватања значи практично оријентисати стотине омладинаца на безбрижан и лак живот, а то је, сем осталог, у пуној супротности са нашим схватањима о човеку, са нашом друштвеном стварношћу и односима људи у њој. Социјализам и социјалистичка заједница не смеју допустити нити бити равнодушни према пропадању и изопачавању људи“.¹³¹⁴

Пошто је стање констатовано, прешло се на мере. Прво, Централни Комитет се ухватио у коштац са системом такмичења који је „сувише гломазан и скуп“. Такмичења је било толико да би спортисти губили просечно 70–80 радних дана и тиме суштински били онемогућени да уклопе рад и спорт. Дневнице су надокнађивали клубови што их је финансијски оптерећивало. Додатно, велика такмичења засенила су она локална и тиме се „потсекла масовна база код свих спортова“. Писмо захтева „реорганизацију система такмичења и сведење на праву меру“.¹³¹⁵

Писмо се дотакло свих стубова социјалистичког спорта. За масовност наводи да је пропала услед непланског трошења новца које је углавном било усмерено на врхунски

¹³¹³ Исто.

¹³¹⁴ Исто.

¹³¹⁵ Исто.

спорт. Клубови су постали епицентри шпекулације где су токови новца имали своју динамику, која се тешко могла оцртати: „Разни „саветници“ успели су да наметну такав систем пословања који им највише одговара и при којем је врло тешко спровести ма какву контролу. У клубовима се може наћи много примера да су исплате вршене без налога, да постоје неки специјални фондови итд.“. Спортским друштвима приходи су долазили и од „кладионица, разних бифеа и кавана које су држали у својој режији. Очекивано, и ти приходи били ван контроле и средства су трошена по нахођењу.¹³¹⁶

Питање спортске кладионице такође није могло бити заобиђено. Писмо не негира значај прихода ФИСАЈ–у који је долазио са те стране али истиче негативне аспекте: „она (кладионица – Н.М.) је исто тако деловала невоспитно и негативно на омладину која је добар део свог слободног времена проводила у попуњавању разних тикета, учествовала на разним такмичењима као необјективни посматрач итд. Локалне кладионице су деловале још негативније и биле често повод разним изгредима. Бифеи и спортске каване добијале су бесконачне и некорисне дискусије о овом или оном такмичењу итд. Сем тога, то је омогућило и разне финансијске неправилности“. Централни Комитет преко писма потврђује раније поменуту одлуку да се кладионице потпуно укину.¹³¹⁷

Места за „усмерена“ спортска друштва више није било јер је и њихова суштина била у „разним погодностима које оне пружају“. На тој линији Писмо наводи да „да би требало дефинитивно рашчистити са разним фиктивним железничарским, милиционерским и другим сличним клубовима“.¹³¹⁸

Професионализам је морао бити ствар прошлости. С обзиром да је Писмо настоји да спорт врати на линију социјалистичког спорта не зачуђујуће да сасвим јасно наводи: „Сваки наш спортиста, без изузетка, треба да ради или учи и нико не може да буде плаћен зато што се бави спортом“. Ипак, оставља простора, свакако ради квалитета и угледа Југославије који успеси врхунских спортиста доносе: „За неке спортове, које буде утврдио највиши спортски форум, може давати помоћ потребна за одржавање кондиције, али она

¹³¹⁶ Исто.

¹³¹⁷ Исто.

¹³¹⁸ Исто.

мора бити тачно одређена и не сме прелазити границу која одговара нужно одржању кондиције“.¹³¹⁹

На пољу кадровске политике Писмо је настојало да се издефинише ко може бити тренер и под којим условима. Кривицу за катастрофалну кадровску политику коју смо анализирали сваљују сами на себе, тј. на партијске организације. Горко али са надом Писмо наводи: „На тај начин истераћемо на чистину разне проблематичне људе из наших спортских друштава и других фискултурних организација који су се, захваљујући нашој небудности, угурали на та места да са њих делују непријатељски, јер је то „спорт“ и „у њему је све дозвољено“, а они су „стручњаци“ итд. На челу многих наших клубова најчешће се налазе истакнути партиски, државни и војни руководиоци. И то како у већим тако и у најмањим клубовима и друштвима. То је дошло као последица погрешне оријентације искључиво на спортове и некаквих наopakих схватања да сваки клуб треба да има неког ко ће га „заштити“, „помоћи“ и томе слично.“ Оптимистично наводи се да „ту праксу треба што пре ликвидирати“ али се не предлаже увођење плаћених стручњака на руководеће позиције већ функционера „комуниста који стварно воле спорт“. Опет, руковођење спортом остаје делатност заљубљеника у њега а не стручњака. Опет, на делу неразумевање значаја спорта и препуштање ове одговорне делатности неквалификованим „заљубљеницима“.¹³²⁰

Писмо се морало дотаћи и нереда за које је искористило термине „малограђанштвина“ и „разни индивидуални испади“. Свакако, избегнути су термини попут нереда, изгреда, масовних туча и томе слично вероватно узимајући у обзир да ће Писмо бити публикувано у штампи.¹³²¹

Критика није заобишла ни штампу и радио. Као циљ дефинисано им је, тачније подвучено јер је дефинисано још 1945, да морају да делују васпитно, „да се ослободе сензационализма, да не занемарују критику појединих негативних појава у фискултури и да се боре против једностраности у писању“.¹³²²

¹³¹⁹ Исто.

¹³²⁰ Исто.

¹³²¹ Исто.

¹³²² Исто.

Централни Комитет закључује Писмо императивом: „Зато је дужност свих партијских организација и органа народне власти, масовних и физкултурних организација и форума да се заложе за ликвидацију поменутих слабости и постизање нових успеха и физкултури“. ¹³²³

Документ од изузетне важности, за историју Југославије уопште. Упоредив једино са Титовим *Писмом* о култури. ¹³²⁴ С једне стране, показује који је значај придаван спорту од стране врха власти али с друге показује колико се спорт удаљио од линије коју је та иста власт установила. Додатно, јавно изношење проблема спорта указује да је власт истински настојала да те проблеме реши, тј. да идеологија социјалистичког спорта није била само пропаганда већ истинка тежња власти.

Писмо је дало на значају социјалистичком спорту који је до тада по правилу био споредна ствар и није узиман као интегрални део просветитељства. Као што смо много пута поменули, масовне организације нису се нарочито ангажовале на том пољу иако су биле у обавези да то ураде. Узмимо за анализу, својеврсну кратку студију случаја, архиве Већа синдиката Србије. Пре писма ЦК нема ни трагова помињања спорта. Тек после писма наилазимо на први траг и то прераду самог писма. По први пут спорт се нашао на дневном реду неке седнице Синдиката а ту седницу проналазимо тек у педесетој фасцикли поменутог фонда, тек фебруара 1952. ¹³²⁵ Да није било писма ЦК, не би било ни тог усамљеног трага. Са стране, евидентан је помак али је још евидентније катастрофално схватање спорта и његово ниподаштавање.

Спровођење писма није ишло глатко. У Хрватској примећена је тенденција да се писмо „што пре скине са дневног реда“. Комитет је образовао посебну партијску комисију за спровођење одлука писма и отприлике се на томе остало. Комисија је препуштена сама себи и њен рад је замро док се партија и Комитет нису даље бавили том проблематиком. У Лици и Кордуну није се писмо уопште ни прорађивало. Незаинтересованост за проблематику спорта имало је и своје последице. У Осигеку спортско друштво *Борац*

¹³²³ Исто.

¹³²⁴ Више о Титовом *Писму* у: Radina Vučetić, *Monopol na istinu: partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*, (Beograd: Clio, 2016).

¹³²⁵ АС, Фонд Ђ–82, Веће Савеза синдиката Србије (ВССС) 1946–1978, ф–50, Записник са седнице Извршног одбора Среског Синдикалног Већа – Ваљево 19.02.1952.

променило је име у предратно – *Нептун*. Чланови партије били су на скупштини друштва али очито у недовољном броју када нису успели да спрече промену имена. Додатно, тренер веслачког клуба тог друштва оженио се у цркви а „читаво друштво направило му је шпалир од весала“.¹³²⁶

За Црну Гору имамо запис да писмо није ни допрло до села нити да се разрађивало. Да писмо није заживело показује и пример *Сутјеске* на утакмици у Цетињу где су играчи истукли судију. Имамо и пример фудбалског голмана у Иванграду који је примљен у Партију „ради тога што је голман иако ни по чему друго не заслужује да буде члан Партије“.¹³²⁷

У Босни и Херцеговини се састанчило, дискутовало, барем судећи по извештају. У истом извештају наводи се „да је било случајева да су ови састанци испадали декларативни“. Опет, наводи се да је стање по старом: нпр. у СД *Сарајеву* и даље само функционише фудбалски клуб. Неактивност је била толико да је била „потребна директна интервенција ЦК КП БиХ“ која је наводно допринела да се „пооштри курс према онима који су на разне начине извитоперавали писмо“. Критикована је и штампа али опет у изворима нема никаквих конкретних навода праћења политике писма.¹³²⁸

За срез Босанки Нови наводи се да је стање чак горе пре писма ЦК. Све се свело на укидање плаћања појединих играча у СД *Слобода*, које се углавном свело на фудбал. Ипак, „увек има играча који покушавају уценити управу пред утакмицу да би извукли што више пара“. Хонорарни тренер тог друштва зарађује 7.000 динара. Додатно, локална нетрпељивост прем друштвима из Приједора, Прњавора и Љубије није нестала, напротив.¹³²⁹

Једини аспект који можемо да истакнемо као пример успешног спровођења писма јесте укидање фиктивних „усмерених“ спортских клубова. Још пре писма као резултат договора Тита и представника ФИСАЈ–а из 1950. било је дозвољено свима да приступе СД

¹³²⁶ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 4-1/1, Стенографски записник са састанка одржаног 04.04.1952. у Загребу.

¹³²⁷ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије за масовне и друштвене организације 06.05.1951.

¹³²⁸ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 6-1/2, Информација о спровођењу писма ЦК КПЈ О стању и задацима у фискултури (у БиХ) 31.01.-23.10.1952.

¹³²⁹ Исто.

Милиционару које је до тада било резервисано само за службенике Министарства унутрашњих послова.¹³³⁰ Потом у Писму се наводи: „Сматрамо да би требало дефинитивно расчистити са разним фиктивним железничарским, милиционарским и сличним клубовима који су за те установе везани разним погодностима које им оне пружају. Требало би и њих у свему изједначити са осталим друштвима и клубовима“.¹³³¹ Последично, *Милиционар* као спортско друштво је потпуно укинато и биће обновљено тек 1976 године.¹³³²

Дискусија о даљим корацима развила се на II Земаљској конференцији ФИСАЈ–а. Прво је иступио Вељко Мићуновић, где чињеница да се он бавио проблемом професионализма показује колико је та проблематика ухватила маха у југословенском социјализму. Изнео је поражавајуће чињенице о професионализму доминантно у фудбалу: „Могу само да подвучем да је то у првој фудбалској лиги дошло дотле да у већим друштвима имамо као нормалну појаву да фудбалери имају по 40.000 динара месечно, тренери су били плаћени 40.000 и 60.000, да је на пример један тренер фудбалског клуба за месец новембар 1951. примио 88.000 динара. Има спортиста у Југославији који су имали свој буџет, који су за годину дана примали суме које се крећу преко пола милиона динара. Има спортиста у Југославији, који пред таквог буџета имали и од стране друштва свој девизни буџет.“ Мићуновић је био самокритичан и свестан да се спорт позиционирао као „домен у коме не важе ти принципи ни политике, ни Партије, ни државе“ али и спортске организације нису више контролисале спорт јер одлуке савеза нису поштоване већ је „заведено једно стање потпуно супротно свему томе“. У класичном маниру посуо је пепелом Партију: „Јер кад се ради о питању професионализма, треба рачунати на чињеницу да је то стање које је код нас стварано годинама и да је оно у 1952. години теже и у горој фази него 1946/7 године... Ми имамо спортиста који нису свршили школу, нити

¹³³⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–24, Министарство унутрашњих послова ФНРЈ – Главна управа народне милиције Фискултурном савезу Југославије, предмет: Упуство о наступу фискултурника за спортска друштва „Милиционар“ 02.02.1950.

¹³³¹ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 1/8, Писмо Централно Комитета „О стању и задацима у фискултури“ 02.02.1952.

¹³³² *Више од спорта: Монографија поводом 50 година СД „Милиционар“*, (Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије, 1996), 17.

занат, нити се оспособили за рад као и сви остали људи и грађани ове земље, већ имамо такве људе који су од спорта створили себи професију“.¹³³³

Борба са професионализмом са собом је носила и неминовно квалитативно опадање југословенског врхунског спорта. Изгледа да је власт на то била спремна пошто се то у Писму ЦК и наводи а опет је подвукао и Мићуновић. Међутим, подвукао је и да ће опадање квалитета бити само привремено и „после чега ће наш спорт на здравим основама имати све услове да стигне досадашњи ниво и квалитет“. Мићуновићу је одговорила наука – Никола Курелић. Сасвим директно навео је да морамо да „нашим спортистима пружимо нешто што ће им омогућити да задрже ту кондицију“ и да „код свих квалитетних такмичара имамо случај да заиста постоји једно изванредно физичко, физиолошко оптерећење“. Једноставно, врхунски спорт имао је своја правила, слична *Laissez-faire* идеологији, и није марио за идеале социјализма, марио је само за резултат. Курелић предлаже помоћ спортистима која не мора бити у форми новца, већ нпр. у форми хране али опет суштински да се њихов статус професионалног спортисте не промени.¹³³⁴

Донета је једногласна одлука која је за идеологију социјализма поражавајућа: „Да се за неке спортове и спортисте које буде утврдио спортски савез може давати помоћ потребна за одржавање кондиције, али мора бити тачно одређена и не сме прећи границу која одговара нужном одржавању кондиције“. Донета је и одлука о формирању „суда части“, који убрзо мења име у „Суд за заштиту аматеризма савеза спортова Југославије“, који би редовно контролисао стање аматеризма у спорту и кажњавао излете у професионализам.¹³³⁵

У изворима налазимо на три пресуде овог суда: Панић Милан, фудбалер *Пролетера* је добијао стан у хотелу Војводина; Стрижак Ђорђе члан управе ФК *Партизан* наговорио је Стефановић Димитрија да из ФК *Мачве* пређе у *Партизан* обећавајући му да ће му омогућити упис на факултет; Шимунић Срећка који је живео од прилога навијача и поклона од жена а време је проводио по кафанама често правећи изгреде на јавним

¹³³³ АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, II Земљака конференција ФИСАЈ-а 1952. године.

¹³³⁴ Исто.

¹³³⁵ Исто.

местима. Од свих њих за последњег, Шимунића, налазимо и казну: „три године неучествовања на такмичењима и спортским приредбама“.¹³³⁶

За 1953. годину, годину краја временског оквира рада, налазимо да се у Ногометном савезу Хрватске „води неправилна политика“. Отворено се фаворизују *Динамо* и *Локомотива*, док се нпр *Металац* саботира. Куповина играча и даље је била присутна у *Локомотиви* а као део нагодбе био је и, вероватно фиктивни, посао на Железници. Са друге стране, имамо пример једног играча *Металца*, иначе службеника у графичком предузећу, који је по ступању у *Металац* добио отказ, вероватно услед бојазни руководства предузећа од одсуства спортиста. Руководиоцима клуба *Металац* је било доста па су поставили ултиматум: или обезбедити „од некуд“ финансијска средства за клуб или га распустити.¹³³⁷ О свему овоме не налазимо ни помена у Суду за заштиту аматеризма.

У бити, ништа. Суд је био маргиналан. Остало се прећутно на професионализму, вероватно зарад престижа земље у иностранству преко успеха врхунских спортиста, што ћемо сагледати у засебном поглављу. Званично, ако би нпр. погледали стенографске белешке Пленума Кошаркашког савеза Југославије са професионализмом је било готово јер „на прошлој годишњој скупштини донета је, поред осталих и одлука о потпуном укидању професионализма у кошарци што је доследно спроведено“.¹³³⁸ Сличан утисак би стекли узимајући за озбиљно натписе и у штампи где је нпр. истицано да „Никоме спорт не може бити извор прихода за одржавање сопствене егзистенције. Млади људи мораће да раде и уче, а спортом се могу бавити у слободном времену“ или „Наш фудбал остаје на аматерским основама“.¹³³⁹ Реалност је била дијаметрално другачија и поражавајуће је за идеологију једне социјалистичке државе да она сама из „радног народа“ издваја спортисте и позиционира их као својеврсну елиту, која једина може да суштински не буде део тог

¹³³⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–33, Суд за заштиту аматеризма савеза спортова Југославије 1952/53, Пресуде и материјали; Суд за заштиту аматеризма савеза спортова Југославије Београд бр. 19-52; Суд за заштиту аматеризма савеза спортова Југославије Београд 06.05.1952.

¹³³⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Састанак са руководиоцима ногометног клуба ФД „Металац“ у Загребу 28.01.1953.

¹³³⁸ АЈ, Фонд 674, КСЈ, р–13, Стенографске белешке са Пленума Кошаркашког савеза Југославије 15-6.02.1953.

¹³³⁹ *Политика*, 20.02.1952; *Футбал*, 13.02.1952.

народа већ да живи убирајући плодове њиховог рада. И не само то, већ и да живи обављајући професију која се коси са самим фундаментима идеологије социјализма.

7) Брак из рачуна

На крају, вратимо се на Титово излагање приликом пријема чланова фудбалског тима *Хајдука*. Тито се позивао на масовност која је као што смо и раније видели на терену оманула. Идеја је била да се покаже како је у једном „социјалистичком друштву спорт може развити до највишег степена“. Истина, социјалистичка југославија јесте постигла врхунске резултате у годинама 1945–1953. али тако што се врхунски спорт позиционирао као тумор на идеологији југословенског социјализма, тумор који је толерисан да би спортисти „нашу социјалистичку земљу и њену стварност достојно репрезентовали пред осталим свијетом“. Осим тога омануло се и у идеји да су такмичења у спорту пре свега „стални стимул за оне који се не баве спортом да се заинтересују за било коју његову грану“. У реалности, Југославија је била део општег феномена 20. века, феномена масовног гледања и праћења спорта уместо масовног бављења спортом: управо се догодило оно на шта је Тито упозорио: „Није довољно да имамо неколико фудбалских клубова, а да милиони људи буду навијачи“.¹³⁴⁰ Да ствар по социјалистички режим буде гора, спортска публика користила је околности стадиона, анонимност масе, да редовно протестује против режима. Најбољи пример свскако је спортско друштво *Партизан* где је навијање против њега, чак и за иностране тимове, било јасан показатељ незадовољства према новом режиму. Протесте су пратили и чести нереди који су били јасан показатељ да је друштво далеко од уређеног и да су незадовољства грађана озбиљна када се манифестују насилно где су спортски догађаји само медијум.

Врхунски спорт био је поље на коме се идеологија југословенског социјализма преломила, и сломила. Врхунски спортисти постали су повлашћени слој становништва у земљи која је обећавала уништење свих класа. Разлог за толеранцију наведеног потражићемо у савезништву врхунског спорта и југословенске дипломатије.

¹³⁴⁰ АЈ, Фонд 836, КМЈ, II-2/39, Пријем чланова фудбалског тима сплитског „Хајдука“ код Маршала Тита, Београд 20.11.1949.

VI. ОГЛЕДАЛО ДРЖАВНЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ

„Ја сам три године горе и много наших људи долази у Шведску, али *Партизан* је за 10–15 дана учинио много више за пропаганду наше земље него скупа ми сви зајдно до доласка *Партизана*.¹³⁴¹

Врхунски спорт и дипломатија нераскидиво су повезани. Од самих почетака, од Антике, дипломатија је оставила свој печат на спорту. Без ње такмичење врхунских спортиста не би имало тај значај који има, а има услед чињенице да се на спортском терену такмиче државе, надмећу чија ће се застава вишље подићи и чија ће се химна интонирати.¹³⁴²

У Хладном рату, рату који се водио свим средствима осим директним сукоб, подизање застава и интонирања химни има нарочит значај. Џорџ Орвел, посматрајући гостовање московског *Динама* у Великој Британији 1945. године, на самом прагу спуштања „гвоздене завесе“, записао је: „На међународном нивоу спорт није ништа друго до „играње рата“. Али није битно понашање играча, већ гледалаца. Иза њих стоје читаве нације које се нервирају због бесмислених такмичења и верују да трчање, скакање и ударање лопте представља тест националних вредности“.¹³⁴³ Ако читаве нације стоје иза играча и уредно се „нервирају“ онда не треба ни потцењивати значај таквих „бесмислених такмичења“. Смисао такмичењима нећемо ни покушавати да дамо, резултате оставићемо по страни, али ћемо анализирати и играче и гледаоце и њихов утицај на југословенску спољну политику и њена хладноратовска гигања.

Свака држава настоји да од врхунског спорта начини важног савезника у својој дипломатији. Југославија је прошла три фазе у својој спољној политици у временском

¹³⁴¹ АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице 11, IV Пленум ФИСАЈ-а, Стенографске белешке 1948.

¹³⁴² Више о односу спорта и дипломатије у: Barrie Houlihan, „Politics and sport“, *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, (London: SAGE, 2000), 213–227; *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*. Edited by Jamer Riordan and Arnd Krüger, London and New York: Routledge, 1999; *Sport and International Politics*. Edited by Arnaud, Pierre and Wheeler, James. New York: Taylor & Francis e-Library, 2003.

¹³⁴³ Džorž Orvel, *U utrobi kita: eseji, priče, članci*, (Beograd: LOM, 2016), 122.

оквиру рада: била је део Источног блока, прошла је сукоб са ИБ–ом и пратећу изолацију и начинила је западни отклон и убрзо потом започела процес формирања несврстаности. Пре него што започнемо анализу савезништва спорта са југословенском дипломатијом у сваком од ових периода, сагледајмо однос југословенског спорта са феноменима који су прошли све ове фазе југословенског геостратешког тумарања.

1) Југославија и Олимпијске Игре

Олимпијске игре и социјалистички спорт имале су комплексну динамику међусобних односа. Идеолошки неспојиви, развијали су се доминантно један наспрам другог, а без међусобних интеракција. СССР игре у Лондону 1948. године је игнорисао, као и све претходне, а први пут узима учешће у Хелсинкију 1952.¹³⁴⁴ Учествовањем на својеврсном вашару капиталистичког спорта прва земља социјализма прихватила је правила најближа *Laissez-faire* филозофији и уз њих олимпијски мото *Citius, Altius, Fortius*.

Социјалистичка Југославија, с друге стране, имала је далеко блажи став. Учествовала је и у Лондону и у Хелсинкију али уздржано и уз идеолошко дистанцирање. Та уздржаност и дистанцирање захтевају дубљу анализу с обзиром да је и на свим потоњом Олимпијским играма социјалистичка Југославија била редовни учесник.

Прве послератне Олимпијске игре биле су прилика да се прослави победа и да се на симболичан начин свет врати у предратно стање. Лондон 1948. године окупио је најбоље спортисте широм света и поново утемељио Олимпијске игре као највећи спортски догађај на планети.

Игре су биле и прилика за конгресе међународних федерација. Југославија је настојала да заједно са земљама народне демократије заједно наступи на тим конгресима јасном политиком подршке СССР–а и политиком искључења Шпаније из свих федерација.

¹³⁴⁴ James Riordan, *Sport in Soviet Society: Development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 367.

Та политика манифестовала се и по питању званичних језика: Југославија је била категорички против шпанског а подржавала је увођење руског језика.¹³⁴⁵

По питању аматеризма Југославија је генерално била на линији тадашњег Олимпијског комитета али је исто тако настојала да ово питање „не буде решавано по буржоарским схватањима“.¹³⁴⁶

Први конкретан конгрес са којим се Југославија сусрела био је Конгрес Интернационалног одбора у Лаусану 1946. године. Као представник Југославије на конгрес је позван Стеван Хација, предатни председник Југословенског Олимпијског одбора. Позив је прво стигао код Влатка Велебита а он је потом предао Хацији. Међутим, Хација је био далеко од подобног да представља нову Југославију и с њим је неименовани појединац из Фискултурног одбора Хрватске имао разговор. Извештај о том разговору открива много о перцепирању читавог Олимпијског покрета од стране социјалистичке Југославије. Извештај је исцрпан, сагледајмо његове карактеристичне делове: „Хација је стари господин, по занимању буржуј, који је својевремено масу новаца, као „обичан имућан“ човек утукао у спорт и то из простог разлога јер је и сам био активни спорташ и јер је волио да репрезентира спорт бивше Југославије. Пошто је много путовао (а мало радио и зарађивао) јасно је да је стекао многа познанства у иностранству и као познати спорташ и добро ситуирани грађанин био прихваћен од сличних међународних спорташа и функционера, који су га изабрали у тај њихов „Олимпијски одбор“. Према излагању мр. Хације то је кружок симпатичних старих спортских стручњака (по занимању буржуја – моја опаска) који „несебично раде“ на зближавању спорташа културних земаља итд. итд. Они примају у своју средину само оне „другове“ које они хоће или које предложи нетко од њих, који више не може сарађивати, па га треба заменити. Укратко речено то би била Та једна фракција масонске ложе задужене по фискултури у интернационалним размерама. Они се надаље према излагањима мр. Хације не баве политиком, јер њих спорт интересира само као спорт... Да они воде ипак једну итекако профињену политику то је јасно ко сунце и без мог коментара“. О предстојећем састанку неименовани писац извештаја и актер разговора био је још оштрији: „Много је тих старкеља помрло за време рата и пошто по

¹³⁴⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Нека питања око Конгреса међународних спортских федерација 1946.

¹³⁴⁶ Исто.

њиховом мишљењу послеријатна коњукура у спорту предсказује добре „business“ то су одлучили да се након петогодишње „патње“ опет састану, да комеморирају своје нестале сараднике (по свом специјалном дневном реду!) да мало измене и „коригирају“ своја застарела правила да кооптирају нове чланове и тако наставе са досадашњим радом са главном тачком дневног реда: организација предстојећих Олимпијских игара“.¹³⁴⁷

Хаџија је био вољан да сарађује са новом влашћу а нова власт није имала избора него да је управо он представља, у извештају се закључује: „Хаџи има извесни интернационални реноме и широк круг познаника и по свему је налик на Штампара, којег ми исто користимо премда га сви знају као масончину који хоће да дрма са Загребачким Универзитетом“. Ипак, већ се планирало Хаџијино превазилажење: „Због те његове репутације и извесне рутине, која није за потценити, мислим да би га требало користити као делегата с тиме да га се увери како треба мислити на наследика који би дакако био препоручен не од њега него са наше стране и који би пошао с њиме у Ласан–у“.¹³⁴⁸ Замена је дошла у виду итекако „подобног“ Артура Такача.

Иза наведеног крије се генерална линија сарадње са међународним спортским федерацијама и покушајима спровођења социјалистичке политике у њима. Ту линију установио је за цео Источни блок СССР када је приступио фудбалској организацији ФИФА.¹³⁴⁹ Но, први сусрет Југославије са ОИ, не рачунајући ратне ОИ у Швајцарској, био је пун неповерења, несугласица и јасне дистинкције социјалистичког спорта у односу на Олимпијски покрет: врх југословенског спорта имао је оштро мишљење, Мирослав Креачић навео је да је руководство ОИ у рукама „реакционарних елемената“.¹³⁵⁰

Конкретно, питање учешћа Југославије на Олимпијским играма у Лондону разматрало се у оквиру Источног блока. Мало је познато да су на ранијим ОИ учествовали

¹³⁴⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Фискултурни одбор Хрватске, загреб, Извештај о разговору са мр. Хаџијом 10.08.1946.

¹³⁴⁸ Исто.

¹³⁴⁹ Исто.

¹³⁵⁰ ДА МСП РС, 1948, ПА, Енглеска – 32: Фискултура. ф–44, Белешка 13.07.1948.

и уметници а Југославија се интересовала да ли ће се пријавити уметници СССР–а и Пољске.¹³⁵¹

Састанком са земљама народне демократије одлучено ја да у Лондону учешћа узму спортисти Пољске, Чехословачке, Мађарске и Југославије. Румунија је била најоштрија и одбила да учествује јер је „организацна ОИ у Лондону у већој мери реакционарна, фашистичка и од ратних злочинаца“.¹³⁵²

Припреме Југославије за ОИ биле су скептичне и уз велику резерву. Штампани су сугерисано да задржи „скроман тон“ по питању игара али и шанси југословенских спортиста. Сугерисана је и јасна диференцијација у односу на капиталистички спорт: „у нашим новинама треба стално писати о правом стању у буржоарском спорт чиме ће се искоренити код нас свако имитирање и усвајање штетних и несавесних појава из спортског живота појединих земаља Западне Европе и Америке.“¹³⁵³

За ОИ, као што смо већ поменули, Југославија је извршила селекцију и одабрани су најбољи, тј. они који су имали шансе за добар резултат. Разлог томе су свакако били лоши резултати југословенских спортиста који су утицали на перцепцију у иностранству читавог југословенског спорта, и Југославије уопште. Линију је дефинисао Владимир Дедијер у разговору са Мирославом Креачићем: „Наша физкултура није одвојена од народа и она је одраз промена које су се десиле код нас. то треба да схвати и иностранство. Ако пак не водимо правилно све наше сусрете са иностранством и ако трпимо поразе, онда ће они погрешно да схвате читав наш систем. Неуспех на пољу физкултуре који су трпеле поједине наше екипе, доказ су да је Физкултурни савез Југославије слао неприпремљене људе као и оне који нису за одлазак у иностранство“. Тај систем који Дедијер помиње у бити је био неспојив са Олимпијским играма и југословенски спорт се заправо повиновао правилима ОИ а напустио постулате социјалистичког спорта на којима је барем у идеји инсистирао. Креачићу је остало само да

¹³⁵¹ ДА МСП РС, 1948, ПА, Енглеска – 32: Физкултура. ф–44, Комитет за културу и уметност Министарству иностраних послова 11.02.1948.

¹³⁵² ДА МСП РС, 1948, ПА, Енглеска – 32: Физкултура. ф–44, Белешка 13.07.1948; *Ambasada Republicei Populare Romane Belgrade, Aide-memoire* 12.07.1948.

¹³⁵³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Оквирни план пропагандне делатности у вези Олимпијских игара у Лондону 1948. године.

се сложи с тим што је проширио селекцију и на само оне гране спортова „у којима ми имамо шансе за успех“.¹³⁵⁴

Идеолошко тумарање настојало је да се превазиђе пропагандом. ФИСАЈ је сугерисао да пропаганду треба усмерити на цео физкултурни покрет Југославије и припреме спортиста за ОИ приказати као средство за подизање општег квалитета југословенског спорта. Осим тога треба избегавати писање о „олимпијским кандидатима“ већ о југословенским физкултурницима. Критикован је *Наш спорт* који је пренео изјаве појединих спортиста „са њиховим „једним“ и „највећим“ жељама да у 1948. години учествују на Олимпијади“. О Олимпијској идеји, став Југославије је био је оштар: „Што се тиче писања о самој Олимпијади, како је већ напред речено, не треба у томе претеривати. Јасно је да ова Олимпијада у Лондону не може претстављати неко потпуно остварење олимпијске идеје. Олимпијаду ће вероватно, као што је то био случај са зимским играма у Сен Морицу, покушати да искористе одређени кругови за згртање пара и добрих послова или као реклама како би показали лажни сјај буржоарског спорта“. Чак је сугерисано да се избегава учестало приказивање Олимпијских кругова у штампи. Сасвим јасно примат је дат другим такмичењима и физкултурним формама: „Основни задатак пропаганде остаје и унапред омасовљење наше физкултуре популарисање разних акција, вишебоја, Балканијаде и опште подизање квалитета“. Конкретно, југословенске такмичаре „третирати тако да се они прикажу као борци за Југославију а не као изабраници“.¹³⁵⁵

„Бораца“ је било око 100 од којих су 50% студенти а 5% ученици средњих школа.¹³⁵⁶

За припреме ових „бораца“ били су предвиђени логори у којима је акценат био и на пропагандној активности не би ли адекватно представљали Југославију и њен социјализам. Теме које су обрађиване у логорима доста откривају о односу са Западом и

¹³⁵⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Записник са састанка Централног одбора Физкултурног савеза Југославије 1948.

¹³⁵⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Записник са састанка Секретеријата ЦО ФИСАЈ-а са Одбором олимпијских припрема 06.02.1948; број архивске књиге–4, Упуства у погледу пропаганде наших припрема за Олимпијаду и самих Олимпијских игара 1948, Упућено свим Главним одборима, ТАЊУГ-у, редакцији „Борбе“, „Политике“ и „Гласа“ 21.02.1948; број архивске књиге–8, Конференција за штампу друга Мирослава Креачића, генсек ФИСАЈ, са представницима домаће спортске штампе 20.02.1948.

¹³⁵⁶ АЈ, Фонд 315, КШН, Одељење за опште образовање, ф–22, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Комитету за школе и науку 21.01.1949.

његовим спортом: „Спорт и капитализам, Фискултура и спорт у СССР–у и земљама народне демократије, Фискултура и спорт у старој и новој Југославији, Развој и начела фискултурног покрета у новој Југославији, О лику нашег фискултурника итд“.¹³⁵⁷

Припреме се нису одвијале по плану. Комитет је обишао спортске логоре у којима су се припреме одвијале и примећено је да контрола логора није на нивоу, да се нема података о тачном стању у логорима и да фали „идеолошко–васпитног“ рада. Зидне новине, библиотетке, заједничке приредбе и другарске вечери које су све биле у плану нису биле спроведене. Исхрана такође није била задовољавајућа а ни спортистима који су имали да полагају испите у школама из чисте немарности није изложено у сусрет. Општа неорганизованост последица је и честог мењања руководства али и невођења евиденције о раду па је било какав континуитет био онемогућен. Помињу се и извесни „случајеви незадовољства“ у логору гимнастичара у Херцег Новом али немамо конкретнијих података какви су то случајеви били.¹³⁵⁸

Више нам о стању у логорима откривају препоруке Комитета за фискултуру ФИСАЈ–у непосредно после обиласка:

1. „Да се најхитније и најенергичније подузму све потребне мере да се припреме рвача за претстојећа такмичења правилно и плански спроведу.
2. Да се логор у Сарајеву одмах премести у Загреб или Ступичке Топлице.
3. Да се одмах позову на одговорност другови који су били директно задужени по питању припрема и организације логоровања рвача у Сарајеву и ако је потребно, да се казне.
4. Да се најхитније затраже мађарски тренери Варсеги и Силађи и да се уз њих пошаље и који домаћи тренер ради помоћи у ради и ради њиховог усавршавања.
5. Повести више рачуна о здравственом стању лакоатлетичара у Вараждину путем чешће лекарске контроле.
6. Посветити више пажње другу Губијану.

¹³⁵⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Оквирни план пропагандне делатности у вези Олимпијских игара у Лондону 1948. године.

¹³⁵⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, ФИСАЈ–у Секретар комитета за фискултуру Владе ФНРЈ Миле Чубрић 07.05.1948.

7. Испитати случај Вујачића, који поред теже блесуре наступа на такмичењима далеко испод форме и да се због његове недисциплине заинтересира другове из ЦДЈА *Партизана*.
8. Да се уклони монотонија која влада у нашим логорима“

По свему судећи у питању су логори у Сарајеву и Вараждину а закључак се односи на све логоре: „9. Постарати се да слаба искуства из ових логора не буду појава и у другим спортским логорима на којима ће се припремати наши најбољи спортисти државни репрезентативци“. ¹³⁵⁹

Осим катастрофалног стања у логорима приметно је и издвајање Губијана али не по лошем, већ само напомена да му се посвети више пажње. Тиме је јасно уочљиво да је фаворит за ОИ 1948. био Губијан а ту позицију је и оправдао - освојио је сребрну медаљу у бацању кладива. С друге стране, указану пажњу нису оправдали су бициклисти за које се у изворима наводи да су „претрпели фијаско“. ¹³⁶⁰

Спортски резултати у страну, ОИ у Лондону су у Југославији карактерисане као „обично такмичење, само са најбољим такмичарима на окупу“. ¹³⁶¹ Истицан је и демистификован сензационализам и јасно је прављена дистинкција целог Олимпијског покрета у односу на социјалистички спорт.

Четири године касније, 1952, Југославију су прво ишчекивале зимске Олимпијске игре у Ослу и потом далеко значајније летње игре у Хелсинкију. Питање учешћа овога пута није ни постављано што је последица 1948. године, приближавања Западу али и чињенице да је у Хелсинкију по први пут на Олимпијским играма учешће узео и СССР.

У Ослу, Југославија се држала принципа аматеризма као „непоколебливог“. Осим тога иступала је и против укидања такмичења уметника. ¹³⁶²

¹³⁵⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, ФИСАЈ-у Наставно спортско одељење, секретар Миле Чубрић 18.05.1948.

¹³⁶⁰ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Са састанка Олимпијског комитета 21.12.1951.

¹³⁶¹ *Илустровани спорт*, 1948.

¹³⁶² ДА МСП РС, 1952, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси и конференције. ф–56, Национални Олимпијски Комитет Југославије, Сумарни извештај о I Заједничком засиједању Међународног Олимпијског Комитета са представницима националних комитета, Извјесним моментима у вези учествовања Југославије на VI Зимским Олимпијским играма у ослу 11.03.1952.

Југословенски тим бројао је осам учесника али је био изразито неорганизован. Дошао је три туре, тј. четири јер је један члан каснио. Последично, на свечаном дефилеу приликом отварања игара Југославија је била заступљена само носиоцем заставе. Да ствар буде још гора, поред Немачке, једино Југословенска застава није добила аплауз. У норвешкој штампи кратко је записано: „Од Југославије био је само један стари заставник“.¹³⁶³

Неорганизованост је узела још маха. Приликом пријема код градоначелника Осла југословенска делегација није поменутом оставила ништа као поклон, или успомену. Остале делегације давале су значке или публикације које су биле и специјално за ту прилику припремљене.¹³⁶⁴

Изостао је и спортски успех: „сви су заузели предвиђена, лоша, места“. Једино се извесни Стефа истакао у спусту. Свеопшти закључак Југословенског олимпијског комитета био је: „Генерално Југославија није достојно представљена у Ослу“.¹³⁶⁵

За Хелсинки социјалистичка Југославија се упознала са ригорозном селекцијом у спорту, вероватно поучена искуством из Лондона и Осла. Југословенски олимпијски комитет као једини критеријум одласка у Хелсинки одабрао је квалитет, чак ни политичка подобност није била помињана. Генерал Душан Кораћ истакао је да „не би имало никаквог смисла“ слати спортисте који не би имали шансе освојити медаљу. Никаквог смисла, па ни социјалистичког? Одговор је био у далеко приземнијој политици у односу на идеју социјализма, готово политиканству: „Учешће на ОИ свакако поред спортског представља и политичко питање. Не политичко у томе да ли ће Југославија послати 200, 150 или 100 такмичара већ се ради о квалитету, ради се о томе да ли ће Југославија бити на овом или оном месту у коначном пласману. Уколико би наши такмичари у свим дисциплинама били у другој половини онда не би у политичком погледу ништа постигли“. Паралела је повучена и са краљевином Југославијом и њеним учешћем на ОИ, без икакве ограде или дистанце. Микица Арсенијевић истакао је да је учествовао на ОИ од 1928. и да је „врло важно водити рачуна о квалитету“. Позадина је наравно био новац: Југословенски

¹³⁶³ Исто.

¹³⁶⁴ Исто.

¹³⁶⁵ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Национални Олимпијски комитет Југославије, Извештај о моментима у вези учествовања Југославије на VI Зимским Олимпијским играма у Ослу 11.03.1952.

олимпијски комитет од државе је добио 25.000 долара, или 10 милиона динара за Хелсинки.¹³⁶⁶ Бранко Полић сумирао је ову класичну политику капиталистичког врхунског спорта: „Ми морамо да шаљемо оне, који имају највише шансе, без обзира на спортску грану“. Број пријављених био је 144 а имали средства за 100 такмичара и руководилаца, неопходно је била „радикално скраћење списка“.¹³⁶⁷

У Хелсинкију Комитет је настојао да се не понове „нека негативна искуства из Лондона“. Зарад тога понета је „једна грамофонска плоча и ноте наше химне“. Врло вероватно је да у Лондону одређени спортисти нису знали химну државе коју су представљали па је Комитет настојао да се грешка у Хелсинкију не понови.¹³⁶⁸

Епицентар учешћа југословенски спортиста био је око фубала, што ћемо детаљније сагледати код анализе сукоба са Инфромбиroom и спортских односа са СССР–ом. Оставимо опет резултате по страни и сагледајмо значај учешћа Југославије на Олимпијским играма.

Не само да је учествовала Југославија се укључила и око даље организације Олимпијских игара. Генерално, настојала је да ОИ поведе путем модерности, да прате развој спортова у свету и снизе норме да би што више земаља света узело учешћа. Потешкоћа светског Олимпијског комитета била је материјалне природе а решење је тражену атничком идеалу на шта је Југословенски комитет истакао: „ОИ у старој Грчкој биле су одраз тадашњег друштва и степена на којем се исто налазило. Према томе компарација се може вршити само у циљу освежења традиције, али не у смислу практичног решења, тј. ликвидирања појединих спортова и на тај начин решавати питање „финансијских“ тешкоћа Олимпијаде“. На удару су била екипна такмичења где је Југославија сматрала да се баш у њима „одражава онај социјални напредак који је

¹³⁶⁶ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Са састанка Олимпијског комитета 21.12.1951.

¹³⁶⁷ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Записник II пленума Југословенског олимпијског комитета 26.06.1952; Југословенски олимпијски комитет, Биро, Биљешке и закључци састанка 22.05.1952.

¹³⁶⁸ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Југословенски олимпијски комитет, Биро, Биљешке и закључци са састанка 09.06.1952.

човечанство учинило од античких игара“. Напредак се одражавао и на женском спорту и Југославија је била оштро против његовог евентуалног укидања.¹³⁶⁹

Сарадња са Олимпијским комитетом, и генерално прихватање олимпијске идеје, била је толика да је Југословенски олимпијски комитет донео одлуку да кандидује Београд за Олимпијске игре 1964.¹³⁷⁰ Колико се пак југословенски глас чуо у Олимпијском комитету и колико је кандидатура Београда била озбиљна, остаје питање за даља истраживања. У сваком случају, 1964. домаћин игара био је Токио.

На маргинама свега горе наведеног, у изворима, дакле у званичној кореспонденцији Комитета и спортских савеза, Кубертен је увек навођен као „Барон Пјер де Кубертен“. Једна социјалистичка револуционарна држава уредно је поштовала титулу барона и у томе није видела проблем, с обзиром да немамо навода да се са том праксом прекине.

Свеукупно, Југославија је преко Олимпијских игара апсолутно пригрлила капиталистички спорт, повиновала се његовим правилима а правила сопственог социјализма гурнула у страну.

2) Уз пратњу комесара

Путовање спортиста социјалистичких држава у иностранство током Хладног рата било је од нарочите пропагандне важности. Држава је настојала да колико–толико држи под контролом спортисте који су путовали, што је и разумљиво с обзиром да су једини поред политичара који су имали ту привилегију. По правилу издавани су им колективни пасоши и били су у пратњи агената или спортских функционера од поверења партији.

¹³⁶⁹ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, International Olympic Committee, for Mr. Erich von Frenckell, секретар Југословенског олимпијског комитета Бранко Полић 1953; Заседање ИОЦ и Нац. О. Комитета: кратки преглед дискусије по Дневном реду 1953.

¹³⁷⁰ АЈ, Фонд 832, ЈОК, ф–38, Записник са састанка секретаријата Југословенског олимпијског комитета 18.12.1953.

Агенти су пратили и фудбалера Марић Драгољуба у Лондону, вероватно „штитећи“ га од фудбалских менаџера који су хтели да га купе.¹³⁷¹ Комесара у пратњи на гостовањима сећају се многи спортисти тога доба а кључни разлог за комесарску пратњу треба потражити у југословенској емиграцији и њеном потенцијалном утицају на спортисте. Четничка и усташка емиграција сретана је најчешће у Немачкој а Лазаревић Петар се сећа да су им емигранти стално прилазили али да би тада упадали комесари и прекидали разговоре док се Анушић Душан сећа туче која је избила између четника и усташа у немачком ресторану где је повод окупљања и једних и других био долазак југословенских спортиста на ручак и распитивање о стању у Југославији.¹³⁷²

Међутим, сећања тадашњих спортиста на обавештајне радње око њих су подељена. „Инструкције“ од стране агената пре пута у иностранство нису добијали Штритоф Драгољуб Драго, Василије Крстић и Стојићевић Чедомир. Са друге стране, инструкција се итекако сећа Анушић Душан и Стојадиновић Милица. Анушић се сећа да је морао да донесе *Партизану* карактеристику какав је кадар – добио је запечаћени коверат који је однео клубу. Када је био позван на семинар о рукомету у Немачкој имао је састанак са шефом пасошког одсека који је на пола састанка изашао и ушао је „један човек средњих година“. Тај човек покушао је да га заврбује да цинкари активности спортиста у иностранству и јасно му рекао „Ако хоћете да добијете пасош морате да сарађујете са нама“. Сасвим сигурно „човек средњих година“ био је агент. Увек пред путовање сличне састанке имала је и Стојадиновић Милица а заједничка карактеристика за њу и Анушића јесте неподобна прошлост. Анушићев отац био је војно лице у Краљевини а он је за време рата означен као симпатизер четника. Оца су му и убили партизани. Са друге стране, Стојадиновићи су били богата предратна породица којој је имовина одузета 1945. а Милица је спас нашла у одбојци. Вратимо се на „подобне“: Штритоф је био учесник рата, имао је добри партијску прошлост а Стојићевићев отац је био предратни комуниста. Крстић наводи да није добијао инструкције али се сећа председника клубова који су били

¹³⁷¹ Интервју Марић Драгољуба 13.01.2015. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹³⁷² Интервју Марић Драгољуба 13.01.2015, Лазаревић Петра 21.09.2015, Коленовић Рама 03.08.2014, Павелић Брунислава Бруне 14.03.2016, Крстић Радомира 18.04.2015, Стојимировић Богољуба 29.10.2013, Анушић Душана 13.05.2014. (Лична архива Мирослава Нешића).

официри и који су са њима ишли на тренинге и путовања. За њих каже да су се понашали „сасвим очински“.¹³⁷³

Конкретнији пример имамо за одбојкашког тренера Саву Гроздановића коме није додељен пасош па је пропустио пут у Француску. Речено му је да је то „дискреционо право милиције“ а он узор види у томе што му је отац био свештеник – прота.¹³⁷⁴

Боравак југословенских спортиста у иностранству имао је доминатно позитивне одјеке. У велика искушења упадали су фудбалери приликом гостовања када су им страни менаџери нудили примамљиве понуде за останак и наставак каријере у иностранству. Први чин драме одиграо се у Марсељу 1947. године где је главну улогу играо фудбалски клуб *Динамо*. Студенту медицине и фудбалеру тог клуба нуђено милион франака и могућност да студије настави у Француској – студент/фудбалер је одбио. Искушења је било и друге врсте: две „младе девојке“ пришле су југословенским фудбалерима, браћи Хорват, и понудиле им брак, боравак и живот у Монпељеу – браћа су одбила. Коначно, после утакмице директор банке и фудбалски менаџер нудио је 200.000 франака месечне плате и накнаду за Динамо „чија би цифра била милионска за куповину играча. Одбијен је јасно: „Одговорено му је да код нас професионални играчи не постоје и да је тако што у Југославији немогуће“.¹³⁷⁵

Стјепан Бобек сведочи да у јеку сукоба са Информиброом њему и Златку Чајковском нуђено да остану и Италији уз „уносне ангажмане у тамошњим клубовима“. Бобек, како сам наводи, једном приликом је менаџерима одговорио: „Не бих напустио Југославију да ми дате цео Рим!“.¹³⁷⁶

Три године касније, такође у Марсељу искушењу су одолели Бобек и Чајковски. Француски спортски и десничарски листови пренели су вест да се овај двојац састао са директором *Олимпијка* ради преговора око преласка у тај клуб. Обојица су дали интервјуе

¹³⁷³ Интервју Штритоф Драгољуба Драге 12.04.2013, Крестић Василија 11.04.2013, Стојићевић Чедомира 30.03.2012, Анушић Душана 13.05.2014, Стојадиновић Милице 16.08.2013, (Лична архива Мирослава Нешића).

¹³⁷⁴ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 19.

¹³⁷⁵ ДА МСП РС, 1947, ПА, Француска – 253: Фискултура. ф–38, Генерални конзулат ФНРЈ Марсељ Министарству иностраних послова, предмет: Долазак Југословенске фудбалске репрезентације у Марсељ 28.02.1947; Фискултурни савез Југославије Централни одбор, Министарству иностраних послова 12.04.1947; Генерални конзулат ФНРЈ Марсељ Министарству иностраних послова 16.06.1947, 20.06.1947, 22.06.1947.

¹³⁷⁶ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 196.

новинарима наводећи да се никад нису састали са директором али и да „са гнушањем одбијају сваку помисао на овакав прљав посао“. Врло вероватно ово писање штампе узроковано је чињеницом да је *Партизан* после Марсеља путовао у Алжир где је имао друге сусрете о чему ће бити више речи код разматрања спољнополитичких аспеката југословенског спорта.¹³⁷⁷

На пољу професионализма фудбалери нису заказали: у временском оквиру рада у архивама нема навода да је неки југословенски фудбалер прихватио било какву понуду менаџера.¹³⁷⁸ Тачније, фудбалери су истрајали у искривљеној слици коју је Југославија настојала да пласира иностранству а која је подразумевала да је југословенски спорт искључиво на аматерским основа. Фудбалери јесу одбили примамљиве понуде менаџера али су исто тако у Југославији живели животом професионалних спортиста где је постојао само један менаџер – држава. Очигледно, понудом тог менаџера фудбалери су били задовољни и нису желели да га мењају.

Понуде су биле упућено и кошаркашима. Лајош Енглер сведочи да су им у Буенос Аиресу нудили, вероватно фиктивни, посао у фабрици и место у кошаркашком тиму. Тиме, добијали би две плате и „моћи ћете да имате десет најлепших одела“, како преноси да их је убеђивао „газда“. Понуде су одбили и уредно се вратили у Југославију.¹³⁷⁹

У усменим сведочењима наилазимо и на једну понуду упућену и рукометашима: Душану Анушићу су нудили да остане да игра у Немачкој што је он одбио на радост комесара који их је на такмичење у Немачку и пратио.¹³⁸⁰

Чак је и синдикална фудбалска и кошаркашка репрезентација остала имуна на понуде, а понуде су биле упућене и њима приликом гостовања у Паризу и то од стране

¹³⁷⁷ ДА МСП РС, 1950, ПА, Француска, ф-29, Фискултура у Француској 42. Генерални конзулат ФНРЈ Марсељ Министарству иностраних послова, предмет: Извештај о посетама спортских екипа у Француској.

¹³⁷⁸ АЈ, Фонд 734, ФСЈ, р-1, Стенографске белешке оснивачке скупштине ФСЈ 08.09.1948.

¹³⁷⁹ Miroslav Nešić i Sandra Radenović, *Život kroz sport*, 195–196.

¹³⁸⁰ Интервју Душана Анушића 13.05.2014. (Лична архива Мирослава Нешића).

југословенске емиграције. Нуђено им је да остану у Француској уз добро запослење, „разне услуге итд.“ али су све те понуде синдикални репрезентативци одбили.¹³⁸¹

Ако није било трансфера, забележени су случаји емиграције, који у хладноратовском контексту имају дубљу димензију: сведок успешност капиталистичког система. Извесна Колединова изразила је жељу да иде у иностранство али су јој тренери из Зрењанина забранили јер су увидели да продаје ствари и да вероватно нема намеру да се врати. Ипак, намеру је стварила пошто се пребацила у Београд па одатле отишла на такмичење у Белгију са којег се није вратила.¹³⁸²

Други случај догодио се приликом сусрета играча *Динама* са играчима *Понцијана* у Трсту. Два играча *Динама* искористила су прилику нису се вратила у земљу. Трећи налазимо у Шведској када су извесни Куслић и Павао пребегли из Копенхагена у Штонхолм и нису се вратили са остатком екипе у Југославију. Из *Црвене Звезде*, тј. преко *Црвене Звезде*, у иностранство емигрирали су и фудбалер Александар Аранђеловић и тренер Светислав Глишовић.¹³⁸³

Емиграције су ипак малобројне наспрам позитивних одјека гостовања југословенских спортиста. Разлог за мали број пребега треба сагледати објективно: врло вероватно није у питању нити патриотизам нити вера у југословенски социјализам већ разне погодности које су врхунски спортисти уживали код куће. С те стране, брак из рачуна између југословенског социјализма и врхунског спорта се у домену спољне политике и грађења угледа Југославије преко спорта исплатио.

¹³⁸¹ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–137, Централном одбору Јединствених синдиката Југославије, предмет: Извештај са пута по Француској синдикалне фудбалске репрезентације Југославије и синдикалне репрезентације кошарке, 1949.

¹³⁸² АЈ, Фонд 668, СФКЈ, ф–1, VIII Пленум ФИСАЈ-а 24.06.1951.

¹³⁸³ ДА МСП РС, 1948, ПА, Југославија – 43: Фискултура. ф–87, Министарству иностраних послова Телеграм из Трста 21.03.1948; ДА МСП РС, 1953, ПА, М.О. – 675: М.О. фискултурне и спортске организације, Конгреси и Конференције. ф–58, Забелешка из чланка о двојици југословенских емигранта у Шведској објављеном у „*Aftonbladet-u*“ од 05.10.1953; Дејан Зец, “Од узорног омладинца до бутовника без разлога – популарне представе о фудбалерима у Југославији 50-их и 60-их година 20. века“, *Историјска трибина: Истраживања младих сарадника Института за новију историју Србије*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2016), 126.

3) Корушки Словенци и југословенски спорт

У своме непосредном суседству Југославија је имала поражену али обновљену Аустрију. Комплексне политичке односе две суштински непријатељске земље у годинама после рата обележило је питање Корушких Словенаца где је Југославија имала експанзивне тенденције које су реализовале у виду краткотрајне окупације јужне Корушке маја 1945. године и потоње дипломатске офанзиве уперене ка истом простору.¹³⁸⁴ Очекивано, овакви политички односи су се рефлектовали и на спортске односе између две земље.

Југославија је настојала да се у мировни уговор Немачке и Аустрије унесу одреднице које би биле у складу са њеним интересом. Чак се и Комитет за физкултуру ангажовао и послао своје сугестије око мировног уговора.

Прво, захтевано је да се спорт Аустрије демилитаризује: „Целокупан систем физичког васпитања и физкултурног деловања ставити под Савезничку контролу. Забрани свако деловање спортова: стрељаштво, једриличарство, падобранство, спортску авијацију и свако укључивање у спорт елемената војничког карактера, лов и радио – аматерство ограничити и ставити по јачу контролу“. У образложењу за наведени захтев наводи се (зло)употреба спорта од стране нациста и могућности поновне такве употребе у будућности. Да би се наведено спречило надзор над спортом би требао бити под Савезничком контролом.¹³⁸⁵

Други захтев био је везан за југословенске мањине у Аустрији: „Корушким Словенцима и Градишћанским Хрватима дозволити слободно удруживање у физкултурна друштва. Загарантовати слободно одржавање физкултурних веза са физкултурним организацијама ФНРЈ. Не дозволити однорођавање Корушких Словенаца и Градишћанских Хрвата путем физкултурних друштава и приредаба“. Образложења оправдавају експанзиву политику Југославије преко ових мањина: „Све до сада Корушки Словенци и Градишћански Хрвати нису уопште имали никакво своје физкултурно друштво, већ су били принуђени да ступају у физкултурна друштва Аустрије у којима се

¹³⁸⁴ Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013), 183.

¹³⁸⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–2, Министарству иностраних послова, Помоћ. министра Др. Батошу секретару Комитета за физкултуру Чубрић Миле 19.03.1947.

спроводила линија однарођивања и германизација Корушких Словенаца и Градишћанских Хрвата“. Даљи разлози су сасвим директни и тичу се будућности и утицаја Југославије: „Пружила би се морална помоћ како Корушким Словенцима и Градишћанским Хрватима у борби за одржање своје националности тако исто и свим напредним снагама Аустрије у борби против реакционарних снага. Вршило би се обострано упознавање а тиме и чвршће повезивање међу нашим народима. Фискултурне приредбе имале би за читаву Аустрију велики пропагандни карактер живота и поретка нове ФНРЈ“. Закључује се сасвим директно: „Забранити свако удруживање у фискултурна друштва расељених лица у Аустрији и Немачкој“. ¹³⁸⁶

Експанзивна спортска политика била је рефлекција експанзивне политике Југославије према Аустрији. Горе наведено само је сегмент преговора о аустријском Државном уговору који су се одвијали исте 1947. године и потоње конференције Савета министара спољних послова. ¹³⁸⁷

Да није много, тачније ништа, урађено по питању спорта Корушких Словенаца показује нам извор из 1953. године: фудбалски клуб *Душановац* из Београда изразио је жељу да на гостовање позове један фудбалски тим Корушких Словенаца али је добио одговор да „не постоји ни један фудбалски клуб који би окупљао Корушке Словенце“. ¹³⁸⁸

Неми сведок у прилог овој тези јесте и недостатак архивске грађе по овом питању.

Неактивна и неекспанзивна спортска политика опет је рефлектовала динамику односа Југославије и Аустрије. Процес нормализације дипломатских односа суштински је започет сукобом са Инфромбиroom 1948. године да би контексту западног отклона Југославије добио на интензитету. ¹³⁸⁹ Свеукупно, односи су нормализовани, експанзивна политика напуштена а спортска политика у свим овим фазама верно је пратила ону државничку.

¹³⁸⁶ Исто.

¹³⁸⁷ Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*, 48–63.

¹³⁸⁸ ДА МСП РС, 1953, ПА, Аустрија – 374: Фискултура. ф–7, Државни секретаријат за иностране послове 12.08.1953; Уред за везу ФНРЈ Целовец, предмет: Гостовање корушких словеначких фудбалера 29.08.1953.

¹³⁸⁹ Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*, 105.

4) Тршћанско питање и југословенски спорт

Одмах после рата у односима Југославије и Италије искрело је тзв. Тршћанско питање: питање суверенитета над Јулијском крајином и самим градом Трстом. Питање је било од прворазредног политичког али и геостратешког значаја и на њему се преламао суверенитет и снага у међународним односима социјалистичке Југославије.¹³⁹⁰

Политика Југославије била је офанзивна: настојало је да се Трст интегрише у Југославију као њен саставни део. И политика Италије била је офанзивна: настојала је да Трст буде њен саставни део. У политику супростављене две земље преламао се читав Хладни рат: до 1948. Југославија као део Источног блока а потом као део Западног света и коначно као творац несврстаних. Од самог почетка Тршћанско питање било је једно од кључних спољнополитичких питања Југославије, у почетку као фактор независности у односу на СССР а потом доминантно као камен спотицања у односима са Западом.¹³⁹¹

С тим значајем, Тршћанско питање морало се рефлектовати и кроз спорт. У Балканским играма и потоњим Балканско–Средњеевропским играма учествовали су и спортисти из Трста. На такмичење у Бугарску путовала су двојица спортиста а дозволу за њихов улазак и боравак у Бугарској тражила је Југославија. Оно што је занимивљо је то што су обоје живе у Југославији: Беседњак Жарко у Љубљани а Стока Франц у Копру.¹³⁹²

Спортисти Јулијске крајне учествовали су и на прослави Фискултурног дана у Љубљани 1946. године.¹³⁹³ Међутим, следеће године, на шампионат у стрељаштву у Београду, такође сегмент Балканских игара, стрелци из Трста су били позвани али су им окупационе власти спречили одлазак.¹³⁹⁴

Занимљиво је да Комитет за фискултуру је наводио да „нема за сада никаквих материјалних могућности“ да помаже фискултурне организације у иностранству, па

¹³⁹⁰ Војан Dimitrijević i Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945 – 1954: vojno – politički aspekti*, 178; Мари-Жанин Чалић, *Историја Југославије у 20. веку*, (Београд: Клио, 2013), 221–222.

¹³⁹¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad: 1952-1955. : jugoslovensko približavanje NATO-u*, 44–76, 124–140; Војан Dimitrijević i Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945 – 1954: vojno – politički aspekti*, 178.

¹³⁹² ДА МСП РС, 1947, ПА, Бугарска – 253: Фискултура. ф–20, Министарство иностраних послова ФНРЈ, Пасошки отсек 06.09.1947; АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Протокол конференције комитета Балканских игара 19-21.03.1948.

¹³⁹³ *Политика*, 24.06.1946.

¹³⁹⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај о Балканском шампионату у гађању 19-21.09.1947.

„макар оне биле и наше исељеничке“.¹³⁹⁵ Очито, Трст се није сматрао иностранством. Прилог томе говори и чињеница да су на I Конгресу ФИСАЈ–а 1947. као почасни делегати били Турк Данило, Роман Прегарц и Роман Карло – представници Јулијске Крајне али не као делегати из иностранства већ као почасни делегати, практично интегрални део југословенског фискултурног покрета. На Конгресу Турк је истакао: „Омладина Јулијске Крајине и Трста ићи ће преко свих запрека ма били то англо–амерички тенкови и бајонети!“.¹³⁹⁶

Да би се овим делегатима још више дало на значају, прилика је искоришћена и фискултурници Јулијске крајине на Конгресу су одликовани „за упорност, борбу и родољубиви рад на масовном развиту фискултурног покрета, као и за овогодишње масовне успехе“.¹³⁹⁷

Трст је био заступљен и следеће 1948. године на II Конгресу ФИСАЈ–а када је његов претставник Мила Хуса истакао: „Ми смо свесни да снажна, привредно независна Југославија најбоље јемство за бољи живот тршћанског становништва. Зато је наша жеља, жеља најширих тршћанских маса да се остваре што тешње везе на фискултурном, културном, привредном и политичком пољу“.¹³⁹⁸

Осим на конгресу, спортисти Трста учествовали су и у Савезном слету 1947. године.¹³⁹⁹ Ипак, у фудбалу интеграција је била најдаље отишла: у Савезној лиги играла је *Ponziana* из Трста и то без квалификација које су биле неопходан услов за остале клубове. Клуб је карактерисан као „раднички“ и „напредни“ а свакако да је позадина била геополитичке природе. С те стране нарочито је значајно нпр. гостовање *Партизана* у Трсту 1947. године.¹⁴⁰⁰

Промену је донело формирање Слободне територије Трста 16. фебруара 1947. године. Њоме је озваничен неки вид војног суверенитета савезника над зоном А и

¹³⁹⁵ ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославија – 253: Фискултура. ф–60, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ Министарство иностраних послова 27.06.1947.

¹³⁹⁶ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Фискултурног савеза Југославије Београд 1947.

¹³⁹⁷ Исто.

¹³⁹⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–8, II Конгрес ФИСАЈ–а, Стенографске белешке 16–17.04.1948.

¹³⁹⁹ *Borba*, 21.06.1947.

¹⁴⁰⁰ Davor Kovačić, “Jugoslavenski nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-tih – romantičan početak dekadencije“, *Historijski zbornik*, (Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016), 142; *Politika*, 23.10.1946, 10.03.1947.

Југославије над зоном Б.¹⁴⁰¹ Пратило га је и спортско разграничење: спортска друштва и клубови из Зоне А била су учлањена у савезе Италије а друштва и клубови из Зоне Б обратили су се ФИСАЈ–у а он Министарству спољних послова. Одговор је био позитиван али само за Зону Б: „Фискултурна друштва и клубови из Зоне Б могу да се учлане у ФИСАЈ и узму учешћа у спортским такмичењима“.¹⁴⁰²

Тршћанско питање било је кључно у односима Југославије и Италије. Ти односи били су нарушени јер обе државе једна другој оспоравале суверенитет и државе су се у неколико наврата нашле на ивици војног сукоба.¹⁴⁰³ Сасвим сигурно лоши међудржавни односи узроковали су и лоше међудржавне спортске везе. Прве трагове значајнијих спортских веза са Италијом налазимо за 1953. годину када су одбојкаши *Црвене Звезде* имали десетодневну турнеју. Белешка са пута наводи да су југословени „уживали велики углед“ али и да „обични људи желе пријатељство са нама“.¹⁴⁰⁴ Других навода о спортским везама са Италијом у изворима нема што је врло вероватно последица Тршћанског питања.

После разграничења нема ни трагова спортског (су)живота са Трстом, па можемо претпоставити да је и динамика сусрета и сарадње изгубила на интензитету. Тршћанско питање решено је дефинитивним разграничењем Југославије и Италије 1954. године а спортски односи са Трстом били су само далеки репови Тршћанске кризе. Значај анализе тих репова је у томе јер је са друге стране, спортске, указао на значај Тршћанске кризе. Такође, још један је у низу доказа да је југословенски врхунски спорт пратио генералну спољнополитичку линију Југославије у годинама 1945–1953.

5) Спортски бојкоти Франкове Шпаније

Са Шпанијом социјалистичка Југославија имала је комплексну предисторију. Првоборац против Франковог режима и глорификатор шпанских бораца, Југославија је се

¹⁴⁰¹ Војан Dimitrijević i Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945 – 1954: vojno – politički aspekti*, 36.

¹⁴⁰² ДА МСП РС, 1951, ПА, Трст – 374: Фискултура. ф–84, Централни одбор ФИСАЈ Министарству спољних послова Владе ФНРЈ 05.03.1951; Фискултурном савезу Југославије 14.03.1951.

¹⁴⁰³ Војан Dimitrijević i Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945 – 1954: vojno – politički aspekti*, 175.

¹⁴⁰⁴ ДА МСП РС, 1953, ПА, Италија – 374: Фискултура. ф–41, Белешка о утисцима одбојкашке екипе „Црвене Звезде“ са пута по Италији.

држала политике обрачуна са остацима фашизма па је консеквентно однос са Франковом Шпанијом био оштар, принципијалан и безкомпромисан.¹⁴⁰⁵

По питању односа према Франковој Шпанији, на пољу спорта, Југославија се руководила Уједињеним нацијама, као моделом за оштру политику: „Представници наше земље у ОУН и међународним организацијама иступају увек против учешћа Франкове Шпаније, јер на садашњу Шпанију гледамо као на Хитлерову творевину, као на остатак таквог друштвеног система против којег су се у Другом светском рату борили Уједињени народи. У том смислу постоје бројне резолуције ОУН којима се забрањује чланицама ОУН да сарађују са Франковом Шпанијом. Наша се Влада придржава тих одлука“.¹⁴⁰⁶ Са друге стране, до 1948. руководила се и политиком СССР–а на пољу спортске дипломатије која је подразумевала искључење Франкове Шпаније из свих спортских федерација.¹⁴⁰⁷

На тој линији 1947. Југославија је гласала за искључење Шпаније из Међународне федерације за рвање, Интернационалне аматерске атлетске федерације, Међународне фудбалске федерације, Међународне стонотенисерске федерације, Међународне скијашке федерације и Дејвис купа.¹⁴⁰⁸

Ипак, Шпанија је била чланица готово свих међународних спортских федерација и као таква била позивана на сва официјална првенства. Наравно, најчешће је одговарала на позиве. Са друге стране, Југославија је у обавези да се такмичи са свим учесницима и у случају да то одбије, подлеже казни.

Наведено је захтевало озбиљне маневре. Током квалификација за светско првенство одбијен је сваки вид контакта са кошаркашима Шпаније: на дефилеу, преко судија, заставе нису смеле бити једна поред друге, химне нису смеле бити свиране

¹⁴⁰⁵ Бранко Петрановић, *Југославија на размеђу: (1945-1950)*, (Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1998), 480–487.

¹⁴⁰⁶ ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Централни одбору ФИСАЈ 14.07.1951.

¹⁴⁰⁷ Keys, Barbara. „Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s“. *Journal of Contemporary History* Col. 38 No. 3, 432.

¹⁴⁰⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај са конгреса Међународне федерације за хрвање, Праг 15.04.1947; број архивске књиге–4, Стони тенис 1948; број архивске јединице 23, Свим физкултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упутства у вези планирања за 1950. год; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ Генерални секретар ФИСАЈ-а Мирослав Креачић 06.01.1948; *Политика*, 20.02.1947; *Наш спорт*, 24.02.1947.

узаустопно и наравно није смело бити спортског сусрета. Чак је репрезентација Југославија тражила чак да се не храни у истој мензи са кошаркашима Шпаније. Сви ови видови бојкота и захтеви југословенске репрезентације и делегације усвојени су и прошли су без протеста међународних федерација или Шпаније. Ипак, проблематичне су биле две утакмице, са Италијом и Белгијом које је свему судећи Југославија намерно изгубила да се не би морала сусрести са Шпанијом. Да је победила а потом одбила да игра са Шпанијом Југославија би завршила на четвртном месту а на овај начин завршила је на трећем и тиме се пласирала на светско првенство.¹⁴⁰⁹

Казна је уследила 1950. године када је одбијен сусрет са Шпанијом у Аргентини па је цео Кошаркашки савез кажњен са 9 месеци неиграња у иностранству. Југословенска демонстрација нарочито је проблематична по организаторе који су платили и пут и боравак југословенским кошаркашима. Позивницу за учешће нису одбили а знали су да ће сигурно учествовати и Шпанија. У сваком случају, услед казне пропуштено је првенство Европе у Паризу а изгубљено је и право одласка на Олимпијске игре 1952. године.¹⁴¹⁰

Приступ после казне је промењен: одлучено је да се уопште не иде на такмичења у којима би Шпанија учествовала да би се избегло бојкотовање утакмица. Са друге стране, приступ је и ублажен јер је ФИСАЈ–у сугерисано да би могле у обзир доћи спортске дисциплине у којима се групно такмичи, као нпр. у атлетици, где би учествовање Југославије и Шпаније прошло без „директног“ надметања. ФИСАЈ–у је поручено: „Учествоваћемо само у оним дисциплинама где се нећемо индивидуално сретати са представницима Шпаније“.¹⁴¹¹ Приступ је ублажен јер су претходила велика такмичења, у првом реду Олимпијске игре 1952. године.

¹⁴⁰⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–24, ФИСАЈ Међународно одељење, Извештај са међународног кошаркашког такмичења (квалификација за светско првенство) у Ници 01.-09.01.1958.

¹⁴¹⁰ ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне фискултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Централни одбор ФИСАЈ-а Министарству иностраних послова Владе ФНРЈ 28.06.1951; 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне фискултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Кошаркашки савез Југославије Фискултурном савезу Југославије 03.05.1951.

¹⁴¹¹ ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне фискултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Централном одбору ФИСАЈ 14.07.1951; Посланство ФНРЈ 27.07.1951.

ФИСАЈ је верно пратио државну политику што показује и чињеница да је на Средоземне игре у Александрији послао 20 атлетичара а засебно преговарао о гостовању фудбалера.¹⁴¹²

Југословенски став био је принципијалан на свим нивоима. Наведено је очигледно приликом питања чехословачког пливачког савеза за ставове Југославије приликом састанка председништва Европске лиге пливачких завода. На поменутом састанку једини представник словенских земаља био је из Чехословачке и питао је Југославију за ставове не би ли тако и она била заступљена. Из Југославије стигао је одговор: „Треба енергично заступати да првенство Европе у пливању буде у Чехословачкој или Мађарској а никако у Франковој Шпанији“.¹⁴¹³ Дакле, ништа у вези пливања, сушта спољнаполитика.

Југословенског става биле су свесне и друге државе. Тако, Шаховски савез Холандије намеравао је да позове Шпанију на шаховски турнир у Амстердаму али „у колико би тај позив сметао нама (Југославији – Н.М.), неће Шпанију позвати“. Наравно, одговор је био јасан: или Шпанија или Југославија.¹⁴¹⁴

Оштри југословенски став одбијао се самој Југославији. Иступи против дискриминације Југославије од стране земаља ИБ–а „ућуткују се каткада нашим ставом према Шпанији“.¹⁴¹⁵ С једне стране, Југославија је осуђивала спортску изолацију саме себе од стране Источног блока али је исто тако настојала да спортски изолује Франкову Шпанију.

Уз Шпанију имамо усамљене трагове у изворима да се помиње и Кореја где су се „наши делегати борили против увођења у међународни спортски живот“.¹⁴¹⁶ Сасвим сигурно у питању је Јужна Кореја. Осим Кореје наилазимо и на Јапан где је Југославија

¹⁴¹² ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Министарству иностраних послова, Телеграм 18.09.1951; ФИСАЈ Министарству спољних послова 25.09.1951.

¹⁴¹³ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 253: Фискултура. ф–34, Министарство иностраних послова, телеграм Чернеја, шаље Праг 31.03.1948; Централни одбор ФИСАЈ Министарству иностраних послова 09.04.1948.

¹⁴¹⁴ ДА МСП РС, 1950, ПА, Холандија – 42: Фискултурни односи са Холандијом и фискултура у Холандији. ф–33, Министарству иностраних послова, Телеграм, шаље Хаг 17.10.1950; Посланству ФНРЈ Хаг 24.10.1950.

¹⁴¹⁵ ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Централни одбор ФИСАЈ-а Министарству иностраних послова Владе ФНРЈ 28.06.1951.

¹⁴¹⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–22, Значајни успеси и недостаци у раду по фискултури у 1948. години 16.12.1948.

1948. гласала против његовог учлађења у Међународну стонотенисерску федерацију на основу тога што са Јапаном није тада још увек био потписан мировни уговор.¹⁴¹⁷ Даљих навода о тим борбама немамо.

Вратимо се на Шпанију где се оштра политика бојкота негативно одразила на југословенски спорт. С друге стране, позитивно се одразила на савезништво врхунског југословенског спорта и интереса њене спољне политике. Иако су спортисти били ти који су доминантно били оштећени бојкотом Шпаније, нема трагова њиховог незадовољства или побуне против такве политике. Напротив. Све указује да су верно пратили инструкције и тако сагледано питање бојкота Шпаније стоји као пример јачине савезништва између врхунских спортиста и југословенске дипломатије.

¹⁴¹⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–4, Стони тенис 1948.

1. Југословенски спорт у оквиру Источног блока (1945-1948)

Обновљена 1945. године, Југославија је баштинила одређене тековине наслеђене из краљевине. У рату разорена, по новом оформљењу одмах је искрсло питање чланства Југославије у међународним спортским федерацијама као сегмент процеса признавања нове социјалистичке државе.

Политика је била да се не изнова Југославија не пријављује за чланство у међународним федерацијама већ да надовеже на чланство Краљевине Југославије у њима. Тиме се настојало да се сачувају и позиције у овим федерацијама које је изградила прва Југославија а које би друга могла да се надовеже. Списак федерација у којима је Југославија била члан показује успешност ове политике.

1. Међународна атлетска аматерска федерација
2. Међународна федерација за кошарку (ФИБА)
3. Међународна одбојкашка федерација
4. Међународна боксерска федерација (АИБА)
5. Међународна смучарска федерација
6. Међународна фудбалска федерација (ФИФА)
7. Међународна пливачка федерација
8. Међународна тениска федерација
9. Међународна федерација за рвање
10. Међународна стонотенисерска федерација
11. Међународна бицикличка унија
12. Међународна федерација за коњичке спортове
13. Међународна федерација за мачевање
14. Међународна веслачка федерација
15. Међународна лига хокеја на леду
16. Међународна унија за клизање
17. Међународна стрелачка унија
18. Међународна шаховска федерација

19. Међународна унија алпиниста

20. Међународни Олимпијски комитет¹⁴¹⁸

Чланство је тражено и у Међународној федерацији за одбојку, гимнастику и дизање тегова. Чланство је тражено и у Међународној боксерској асоцијацији, која је основана непосредно после рата. Континуетет једино није признала Међународна федерација за гимнастику с обзиром да је предратна Југославија била учлањена преко Сокола а они после рата више нису постојали.¹⁴¹⁹ У бити, питање чланства и учлањења Југославије није било спутано: било је директна рефлексија међународног признања социјалистичке Југославије које је такође доминатно било оријетнисано у односима са Западом.¹⁴²⁰

Организационо, социјалистичка Југославији није била спремна за активно суделоваље у овим организацијама. У првим годинама после рата пропуштени су конгреси ФИБА у 1946, Одбојкашке федерације 1947 и Боксерске 1946. На конгресу Тениске федерације у Паризу 1947. године учествовао је представник Народне омладине Југославије који се тада налазио у Паризу али му нису дате посебне инструкције. Последично, имао је улогу посматрача и није могао да преузме активнији приступ. Слично тенису и на конгресу Стонотениске федерације Југославија је била у најмању руку представљена импровизацијом: државу је представљао аташе за штампу југословенског посланства у Паризу и то без икаквог упуства. И он је сасвим разумљиво имао само посматрачу улогу. Са друге стране, у скијању и фудбалу Југославија је имала информисане и припремљене делегате. Успех није изостао: у Скијашком савезу Југославија је добила једно место у директоријуму и једно место у Одбору за скокове и скакаонице, што је нарочито значајно јер се у том периоду одвијала борба за признавање Планице за официјалну скакаоницу. Са фудбалске стране на предлог Југославије СССР је позван у федерацију и оштро се иступило против Шпаније.¹⁴²¹

Реалност је била да у свим овим федерацијама Запад је био тај који је држао кључне функције и управљао генералном линијом развоја спорта, или како их у изворима

¹⁴¹⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ, У вези Вашег писма бр. 4725 од 29.12.1947.

¹⁴¹⁹ Исто.

¹⁴²⁰ Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 163–188.

¹⁴²¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Комитету за физкултуру Владе ФНРЈ Генерални секретар ФИСАЈ-а Мирослав Креачић 06.01.1948.

називају: „капиталисти, индустријалци, велетрговци, барони, грофови, принчеви итд“.¹⁴²² Југославија је овога била свесна: „Ове федерације чврсто држе „монопол“ спорта у својим рукама и спречавају развитак радничког спорта у капиталистичким земљама разним формама и статутима“, али је настојала да уз координацију са осталим земљама Источног блока прошири утицај социјалистичких земаља и правац развоја спорта приближи социјалистичком правцу: „Постоји могућност да се напредне снаге, ако се међусобно повежу и правилно поведу борбу, сваким даном добијају све више позиција у тим федерацијама, да постижу извесне прогресивне закључке и да раскринкавају различите антидемократске и често пута отворене профашистичке махинације Федерација и њихових руководстава“.¹⁴²³ Зарад тога у оформљено је међународно одељење ФИСАЈ-а.

Одељење се није показало нарочито вичном задатком који је пред њега постављен. У извештају Комитета за фискултуру примећено је да „је уведена пракса да се међународне приредбе заказују без плана, на брзину, телефоном без довољне припреме“.¹⁴²⁴ Опет, узимајући у обзир опште стање југословенског спорта тада, овакво стање у међународном одељењу је само очекивана рефлексија свеоштег стања.

На самом почетку југословенског социјалистичког спорта јасна је била спољнополитичка тенденција развоја спортских веза. На оснивачком састанку Фискултурног одбора Југославије маја 1945. у донетој Резолуцији истиче се: „Овај савезни одбор, као претставник фискултурног покрета Демократске федеративне Југославије, претстављаће Демократску федеративну Југославију у међународном фискултурном покрету и организоваће фискултурне манифестације, које ће допринети међународном зближењу, а нарочито зближењу братских словенских народа (подвукао – Н.М.)“.¹⁴²⁵

Треба имати у виду и идејни однос према капиталистичком спорту: он је поиман као прелазна фаза ка социјалистичком. Спорт на Западу карактерисан је као средство „за скретање пажње народних маса од горућих социјалних и економских питања“. За

¹⁴²² АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ, У вези Вашег писма бр. 4725 од 29.12.1947.

¹⁴²³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Комитету за фискултуру Владе ФНРЈ Генерални секретар ФИСАЈ-а Мирослав Креачић 06.01.1948.

¹⁴²⁴ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за фискултуру Владе ФНРЈ у року 1947. године.

¹⁴²⁵ АЈ, Фонд 313, МП 1945–1946 (1944–1946), ф–4, Резолуција Фискултурног одбора Југославије донета на оснивачком састанку 08. маја ове године (1945).

„аполитичности“ спорта није било места: „Лансирају тезу о његовој неполитичности, али га искоришћују за остварење својих економско–политичких поробљивачких и противнародних циљева“.¹⁴²⁶ Наведени дискурс био је и званични јер, као што смо и видели, био је итекако присутан у штампи и у самој идеји југословенског социјалистичког спорта.

Линији спортске сарадње дефинисала је линија спољнеполитике која се доминатно формирала око земаља народне демократије.

Тако, на I Конгресу ФИСАЈ–а 1947. међу страним делегатима били су преставници Албаније, Румуније, Бугарске, Мађарске а поздравним брзојавом совјетски физкултурни руководиоци су се извинили што нису могли да присуствују и поздравили Конгрес. На поздраву им је захваљено и „Конгрес је нагласио да је нама постала узор совјетска физкултура“. Преко амбасада поздраве су послали и физкултурници Пољске и Чехословачке који такође нису били у могућности да присуствују свечаности.¹⁴²⁷ У могућности су били следеће године на II Конгресу где су били и њихови делегати.¹⁴²⁸

Спортска интеграција Источног блока била је потпуна. Нпр. позиве за учешћа на Европском првенству у одбојци у Риму или такмичење у петобоју у Швајцарској југословенске власти су разматрали у оквирима Источног блока. Прво је тражено „на погодан начин“ да се сазна да ли су и остале земље ИБ–а позване и да ли ће учествовати па би се тек онда одлучила и Југославија.¹⁴²⁹

Пред Олимпијске игре у Лондону план је био да у пропагандној активности земље Источног блока иступају заједно, нарочито спортисти. Колика је заправо била субординација Југославије у односу на СССР показује и упуство за идеолошко–васпитни рад југословенских спортиста учесника ОИ у Лондону у коме се наводи: „Важност учешћа наших спортиста на Олимпијади: заступати после СССР–а најнапреднију земљу у свету,

¹⁴²⁶ Бора Јовановић, *Физкултура кроз векове: предавање одржано на Коларчевом народном универзитету*, (Београд: Коларчев народни универзитет, 1947), 49.

¹⁴²⁷ АЈ, Фонд 117, ССЈ, ф–395, I Конгрес Физкултурног савеза Југославије Београд 1947.

¹⁴²⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–8, II Конгрес ФИСАЈ–а, Стенографске белешке 16–17.04.1948.

¹⁴²⁹ ДА МСП РС, 1948, ПА, Југославија – 43: Физкултура. ф–87, Централни одбор ФИСАЈ Министарству иностраних послова 18.09.1948; 1948, ПА, Швајцарска – 33: Физкултура у Швајцарској, ф–137, Посланству ФНРЈ Берн 10.03.1948; Министарство иностраних послова Посланству ФНРЈ Берн, Телеграм 16.04.1948; Министарство иностраних послова, Телеграм 21.04.1948.

бити достојан велике славе Југославије коју је она добила борбом за слободу и изградњу наше земље“. Дакле, Југославија јесте била славна али СССР је суверено био на првом месту.¹⁴³⁰

Сарадња је била толика да је био потребан један делегат из земаља ИБ–а да би све земље биле заступљене. На састанку председништва Европске лиге пливачких завода једини представник словенских земаља био је чехословачки делегат али је његов савез тражио мишљење југословенског савеза да би могао и његово мишљење да заступа.¹⁴³¹

Сарадња није била на пољу искључиво врхунског спорта. У изворима проналазимо да је нпр. физкултурни актив Народне банке био гост у Софији спортске организације при Народној банци Бугарске.¹⁴³²

На пољу односа са СССР–ом сарадња се најјасније огледала у принципијалној подршци Југославије уласку СССР–а у ФИФА 1946. године у Луксембургу и увођењу руског језика као званичног, на конгресу ФИФА следеће 1947. године.¹⁴³³ Улазак СССР–а у ФИФА имао је домино ефекат: убрзо после и остале спортске међународне федерације примиле су СССР у своје окриље.¹⁴³⁴ Осим тога у штампи је редовно извештавано о успесима совјетских спортиста где се посебно истицао лист *Наш спорт* у коме је готово подједнако извештавано о СССР–у и Југославији.¹⁴³⁵

Југославија је на подручију спорта све радила у име Албаније. Тако, интервенисала је код мађарских и савезничких власти да се фудбалској репрезентацији Албаније дозволи боравак у Мађарској од десет дана ради одигравања утакмица.¹⁴³⁶ И спортски позиви Албанији ишли су преко Југославије: Чехословаци позвали су Југославију на Шампионат

¹⁴³⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Привремени план идеолошко-васпитаног рада у олимпијском логору Опатија.

¹⁴³¹ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 253: Фискултура. ф–34, Министарство иностраних послова, телеграм Чернеја, шаље Праг 31.03.1948.

¹⁴³² АЈ, Фонд 50, ВФНРЈ ПВ 1944–1953 (1942–1953), ф–40, Кабинету претседништва Владе ФНРЈ, другу Кири Глигорово 14.11.1946.

¹⁴³³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај са Конгреса ФИФА у Лондону 27-28.08.1948; број архивске јединице–23, Свим физкултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упуства у вези планирања за 1950. год.

¹⁴³⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ, У вези Вашег писма бр. 4725 од 29.12.1947.

¹⁴³⁵ *Наш спорт*, 1947.

¹⁴³⁶ ДА МСП РС, 1947, ПА, Албанија – 253: Фискултура. ф–3, Министарство иностраних послова, Телеграм, Будимпешта 15.08.1947.

Европе у кошарци 1947. године и уз позив Југославији прикључили и позив Албанији јер „смо мишљења, да ће имати наши југословенски пријатељи већу могућност доставити овај позив на надлежно место него ми“.¹⁴³⁷

Сарадња са Албанијом имала је и друге дубине: образовне. С обзиром да је Албанија чак више од Југославије оскудевала у образовном кадру у области спорта, Комитет за физкултуру Југославије позвао је 10 албанских омладинаца, свршених средњошколаца, на студије на Државном институту за физкултуру. Све трошкове студија покрио би Комитет.¹⁴³⁸ У изворима немамо даљих трагова и не можемо са сигурношћу тврдити да ли се сарадња и остварена, али сам позив и спремност на стипендирање осликава присне односе Југославије и Албаније непосредно после Другог светског рата.

Сарадња на пољу кадрова ишла је и другим путем: тренер фудбалске репрезентације Албаније био је Љубиша Броцић, наставник фудбала на ДИФ–у. Броцић је био један од најбољих југословенских стручњака на пољу фудбала и своје знање ставио је на расположење репрезентацији Албаније. Комитет је тражио његов повратак августа 1947. године услед неколико неуспеха југословенског фудбала у међународним сусретима. Комитет је закључио са образложењем: „Напомињемо да смо друга Броцића послали у НР Албанију само имајући у виду нарочите потребе при развоју младог физкултурног покрета НР Албаније, да организира рад и постави темеље за бољи развој фудбала иако је његовим одласком Државни институт (за физкултуру – Н.М.) био лишен једног наставника за физкултуру а наш фудбал једног доброг фудбалског стручњака“. Са друге стране, Албанци су молили да им тренер репрезентације остане још „извесно време“. Борицићевим одласком албански фудбал би остао „без иједног техничког руководиоца“. И ту улогу Броцић је превазишао и позиционирао се и „као политички, руководиоц албанског ногомета“.¹⁴³⁹ Дакле, иако је Југославија драстично оскудевала у стручњацима ипак је однос са Албанијом био толико присан да је један од ретких стручњака био послат да унапређује албански фудбал, иако ни југословенски није био на

¹⁴³⁷ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–4, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Амбасада Југославије у Прагу – културни аташе др. Отон Беркопец 04.01.1947.

¹⁴³⁸ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–1, Министарству иностраних послова – Политичко одељење 06.12.1946.

¹⁴³⁹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–2, Министарству иностраних послова ФНРЈ Секретар Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ Миле Чубрић 16.07.1947; Физкултурном савезу Југославије Министарство иностраних послова 19.06.1947.

високом нивоу. Тек када је међународни углед Југославије услед лоших резултата претрпео, Броћић је опозван.

Албанија је тражила стручњаке и даље: зарад припрема за Балкански шампионат марта 1948. тражила је четири тренера и то за фудбал, бокс, пливање и атлетику.¹⁴⁴⁰ Да ли су се тренери отиснули пут Албаније, неколико месеци пред драстично заоштравање односа, не знамо с обзиром да о евентуално оствареној краткотрајној сарадњи у изворима нема трагова. У сваком случају, овако блиски спортски односи са Албанијом директна су рефлексија присних политичких односа после 1945. године, где је Југославија истицала у верности према СССР-у, а Албанија према Југославији.¹⁴⁴¹

Са Чехословачком основ за сарадњу била је Конвенција о културној сарадњи између држава ФНРЈ и Чехословачке републике, у којој осим научног, школског, уметничког је заступљено и фискултурно поље.¹⁴⁴² Тиме Чехословачка је имала примат, нарочито у односу на Запад: нпр. 1948. Југославија је била позвана на Интернационални Конгрес физичког образовања, рекреације и рехабилитације у Лондону али је одбила јер се истовремено одржавала фискултурна изложба у Прагу, у којој је заузимала истакнуто место.¹⁴⁴³

¹⁴⁴⁰ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–12, Комитету за фискултуру Амбасади Албаније I секретар посланства Пецо Кагјини 08.03.1948.

¹⁴⁴¹ Бранко Петрановић, *Југославија на размеђу: (1945-1950)*, 468–479; Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе: (1945-1961)*, (Београд: Архипелаг, Институт за новију историју Србије, 2011), 99–222.

¹⁴⁴² У Конвенцији о културној сарадњи чланови VI („Високе Стране Уговорнице потпомагаће најтешњу сарадњу између научних, културних, просветних, фискултурних, уметничких, и сличних друштава и организација својих земаља и на тај начин пружиће узајамну помоћ за њихову делатност“), IX (Високе Стране Уговорнице потпомагаће – евентуално дајући за то и материјална средства – узајамне посете појединаца и изабраних група научних, просветних фискултурних радника, књижевника и уметника, како би се развијала научна, просветна, културна и фискултурна сарадња) и XI (... „развијањем спортских односа преко спортских и фискултурних организација“) третирају питање фискултуре. (Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима: 1945-1958*, 272–273; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–5, Главном одбору Фискултурног савеза Југославије Секретар Комитета за фискултуру Миле Чубрић 01.07.1947.)

¹⁴⁴³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–9, Комитету за фискултуру ФНРЈ начелник одељења за међународне организације Лео Матес 14.05.1948.

Посредно, једино можемо рећи да је сарадња са Пољском била на незадовољавајућем нивоу са обзиром да је Министарство спољних послова сугерисало ФИСАЈ–у да ту сарадњу побољша.¹⁴⁴⁴

Ипак, спорт увек има две стране медаље. Ма колико државни односи били хармонични у спорту актери нису дипломате које се верно држе протокола. У спорту, актери су спортисти који могу имати никакво политичко образовање, личне симпатије или антипатије према одређеним државама или режимима а њихове акције остављају последице по међудржавне односе.

Тако, приликом фудбалске утакмице са екипом Чехословачке у знак протеста због искључења играча Симонског фудбалери Југославије одбили су да се опросте од Чехословака пружањем руке, што је код 50.000 гледалаца изазвало бурне реакције.¹⁴⁴⁵ Осим тога чехословачки скијаши настојали су да „оспоре значај“ скакаонице у Планици и нису послали своје такмичаре на „Недељу смучарски слетова“ који су се одвијали управо на Планици. На чешки превели су и књигу норвежанина Биргера Рида за кога се наводи да је велики противник ове скакаонице. Додатно, чешки лист *Млада фронта* критиковао је ставове ФИСАЈ–а јер је као организација исувише оријентисана на СССР. Чехословачки листови потцењивали су и успехе југословенских спортиста па су тако у чланку „десет најбољих европских пливача“ игнорисали успехе Југословена. Све ово карактерисано је као „неправилан став појединаца“ и настојало се да се сарадња и у домену спорта базира на одредбама Културне конвенције Чехословачка–Југославија.¹⁴⁴⁶

Са друге стране гвоздене завесе, односи Југославије и Запада непосредно после 1945. године били су пуни неповерења и непријатељства. Југославија се позиционирала као оштри противник империјализма и блиски савезни СССР–а и са те позиције свака

¹⁴⁴⁴ ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославија – 253: Фискултура. ф–60, Комитет за фискултуру Владе ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ 03.11.1947.

¹⁴⁴⁵ ДА МСП РС, 1947, ПА, Чехословачка – 253: Фискултура. ф–26, Министарство иностраних послова, Телеграм Чернеја, шаље Праг 12.05.1947.

¹⁴⁴⁶ ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославија – 253: Фискултура. ф–60, Дирекција за информације при Влади ФНРЈ Министарству иностраних послова 21.10.1947.

сарадња са Западом унапред је била осујећена. За Београд, амерички амбасадор је чак наводио да више налачи на „главни град неке совјетске републике“.¹⁴⁴⁷

Француска је звала у госте. *Олимпик* из Марсеја звао је фудбалску репрезентацију Југославије и она се одазвала. Одлучено је да путује *Динамо* из Загреба јер не може репрезентација да игра против клуба. Играчи су у Француској изазвали симпатије а све понуде менаџера су одбили.¹⁴⁴⁸ Предлагани су тенисерски сусрети са Аустралијом да би се представили успеси послератне обнове Југославије.¹⁴⁴⁹ Вероватно је одабрана Аустралија због јаке емиграције. Настојале са да се домети југословенског спорта представе и на Западу. Тако, у Финску, Шведску, Швајцарску, Велику Британију и САД су слати материјали у виду чланака и фотографија о одржаним кросевима ради публикације у тамошњим листовима.¹⁴⁵⁰

Ипак, неповерење и идеолошки јаз био је превелик. На сваком кораку Југославија је настојала да критикује капитализам а у оквиру њега и капиталистички спорт. Критика је била оштра, усмерена и принципијална. С једне стране, показује самоувереност Југославије у успех социјалистичког спорта а са друге рефлексивна је хладноратовске идеолошке поделе света. Запад, на спортском пољу, има је слику сличну као на културном: „Зли, паклени, бестијални, декадентни, криминални, дегенерисани канибални у потпуном расулу“.¹⁴⁵¹

Све своје спортске наде Југославија је полагала на Источни блок. Сарадња са Западом била је маргинална и спортска политика одражавала је геополитику Југославије – окретање земљама „народне демократије“. Слично као и у домену културе, у домену спорта Југославија је била „сателит број 1“.¹⁴⁵² Зарад интеграције отишло се и даље од

¹⁴⁴⁷ Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 90.

¹⁴⁴⁸ ДА МСП РС, 1947, ПА, Француска – 253: Фискултура. ф–38, Генерални конзулат ФНРЈ Марсељ Министарству иностраних послова, предмет: Долазак Југословенске фудбалске репрезентације у Марсељ 28.02.1947; Фискултурни савез Југославије Централни одбор, Министарству иностраних послова 12.04.1947; Генерални конзулат ФНРЈ Марсељ Министарству иностраних послова 16.06.1947, 20.06.1947, 22.06.1947.

¹⁴⁴⁹ ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославија – 253: Фискултура. ф–60, Генерални конзулат ФНРЈ Сиднеј Аустралија 20.07.1947.

¹⁴⁵⁰ ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославија – 253: Фискултура. ф–60, Дирекција за информације при Влади ФНРЈ Министарству иностраних послова 29.10.1947.

¹⁴⁵¹ Горан Милорадовић, *Лепота под надзором: совјетски културни утицаји у Југославији: 1945-1955*, (Београд: Институт за савремену историју, 2012), 338.

¹⁴⁵² *Исто*, 181.

уобичајне спортске сарадње: основане су Балканске игре као директна реализација ове сарадње и као такве завређују посебну пажњу.

1) Спортски Инфромбиро – Балканске спортске игре

Потреба за играма које би окупила земље народне демократије поизилазила је из геополитичке ситуације после Другог светског рата али и различитости социјалистичког спорта који тек што је почео да се изграђује у овим земљама у односу на капиталистички врхунски спорт. Иницијатива је потекла од Југославије на Конгресу антифашистичке омладине Балкана крајем 1945. у Београду. За Београдом ишла је Софија у којој већ јануара 1946. одржана I Фискултурна конференција где су извршене припреме за прве Балканске игре. Присутне земље могу се означити и као земље оснивачи Балканских игара: Југославија, Бугарска и Румунија.¹⁴⁵³

Свакако, игре треба посматрати у балканском контексту и рапидној интеграцији која је била еминентна после рата успостављањем блиских суседних социјалистичких система.¹⁴⁵⁴

Други контекст је социјалистички. Игре су настале из потребе такмичења социјалистичких земаља где би свестрани спортисти у пријатељском такмичењу неговали пријатељство земаља социјалистичког лагера. Такмичења су била у спортовима и дисциплинама идентичним оним у капиталистичком спорту али било је покушаја да се инкорпорирају примесе социјалистичког спорта. Партизански марш, јединствени феномен југословенског спорта, уврштен је у програм Балканских игара и постао је међународно такмичење, али у оквирима Источног блока.¹⁴⁵⁵ Опет, и уврштавање једне дисциплине није мењало природу Балканских игара која је истоветна са природом врхунског капиталистичког спорта: *Citius, Altius, Fortius*.

¹⁴⁵³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Балканске средњеевропске игре 1948; *Политика*, 27.01.1946; Bora Stojadinović, „Balkanske-srednjeevropske igre: još jedan prilog saradnji zemalja narodne demokratije“, *Fiskultura*, 7-8, 1948, 155.

¹⁴⁵⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918-1988: Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, III, 188–194.

¹⁴⁵⁵ Мирослав Креачић, *Спорт у Југославији*, 96.

Игре већ на II и III Конференцији превазилазе оквире Балкана: у састав улази Мађарска и Трст. На IV Конференцији покренуто је питање Чехословачке и Пољске а на V променут је назив.¹⁴⁵⁶

Балканске игре заузимаће су прво место по важности у југословенском спорту. У својој идеји имале су интеграцију балканских земаља, свакако само рефлекцију интеграције Источног Блока. Поздрави упућени са Балканске физкултурне конференције у Букурешту 1947. илуструју тежњу ове манифестације: „упућене су поздравне депеше Маршалу Титу, Енверу Хоџи, Георгију Димитрову, Петру Грозеу и изразила руководиоцима демократских балканских земаља спремност балканских спортиста да својим радом утврђују пријатељство омладине, народа и демократије на Балкану“. Конференција се обратила и централи: „Упућен је поздравни телеграм Свесавезном Комитету за физкултуру и спорт при Савјету Министара СССР“. На конференцију су били позвани и представници Грчке, где је јасно истакнута тежња да се и она обухвати земљама народне демократије: „Конференција је једногласно изразила своју жалост да ни овај пут нису били присутни представници Грчке, чија је напреда и херојска омладина, поново узела оружје у руке у борби за слободу, независност и демократију у Грчкој“.¹⁴⁵⁷

Први конкретни запис о такмичењима имамо о Балканском шампионату у атлетици јула 1946. године у Софији када су се састали „балкански народи да у другарској утакмици оцене своје снаге“. Учествовале су екипе Албаније, Бугарске, Румуније и Југославије а занимљиво је да се наводи да је то Албанцима био први гимнастички наступ „икада“.¹⁴⁵⁸

Уследило је и „другарско“ такмичење у стрељаштву, исто у Софији али спорт зна да се отргне од политике која га формира. Приликом такмичења избиле су и трзавице са румунским чланом комисије који је „узнемиравао наше стрелце“. Придружили су му се и бугарски чланови комисије који су оспоравали право југословенског члана да учествује при доношењу одлука. Албански стрелци и албанска делегација за разлику од румунске и

¹⁴⁵⁶ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Балканске средњеевропске игре 1948.

¹⁴⁵⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај са Балканске физкултурне конференције у Букурешту 1947. године.

¹⁴⁵⁸ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Балкански шампионати и игре и слетови и физкултурна конференција у Софији 1946. година.

бугарске „за цело време такмичења имала је спортски и другарски став“. Стрелаштво је убрзо пратило такмичење и у Тирани у фудбалу, у Сплиту у пливању и у Софији у рвању.¹⁴⁵⁹

Спортисти Румуније издвојили су се и приликом такмичења у кошарци и одбојци у Тирани где се нису придружили политичким манифестацијама приликом свечаног ручка већ су „флегматично и одвојено седели за себе“. У такмичењу у скоку у даљ у Букурешту су отишли и корак даље: судија је својој сународници забележио исувише висок резултат и тиме директно оштетио екипу Мађарске. Са друге стране, у Мађарској на пливачком шампионату домаћа екипа имала је бољу храну у истој мензи у односу на остале екипе.¹⁴⁶⁰

Југославија је много, и превише, полагала на Балканске игре. У извештају о раду Комитета за физкултуру за 1947. годину наводи се да је најзначајнији догађај у међународним спортским везама биле су управо Балканске игре. Та следећу 1948. годину предвиђало се да ће се укључити и Чехословачка, Пољска али и СССР и да ће игре бити „основа нашег међународног програма и међународне активности“.¹⁴⁶¹

Игре су проширене и у Балкански шампионат убачена је и Пољска и Чехословачка. Чехословачки тешкоатлетски савез био је скептичан и замерао што се игре зову „Балканске“ али и истакао да је за њих најважније такмичење предстојеће Олимпијске игре у Лондону.¹⁴⁶² Договор са Чехословачком је постигнут и на конференцији комитета Балканских игара марта 1948. на Бледу промењен је назив у Балканско–Средњеевропске игре. Чланице су биле Југославија, Албанија, Бугарска, Мађарска, Пољска, Румунија, Чехословачка и Трст.¹⁴⁶³ СССР је ипак остао ван игара, вероватно услед сопствене незаинтересованости.

Тектонска промена је дошла 1948. за коју је Југославија у домену Балканских игара полагала велике наде и имала велике планове. Резолуцијом Инфромбирео прекинута је и

¹⁴⁵⁹ Исто.

¹⁴⁶⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Изводи из извештај о Балканским шампионатима за дискусију.

¹⁴⁶¹ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–8, Извештај о раду Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ у току 1947. године.

¹⁴⁶² ДА МСП РС, 1947, ПА, Југославији – 253: Физкултура. ф–60, Комитет за физкултуру Владе ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ 03.11.1947; АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Извештај са Балканске физкултурне конференције у Букурешту 1947, Осврт на једно писмо.

¹⁴⁶³ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Протокол конференције комитета Балканских игара 19-21.03.1948; *Borba*, 20.03.1948, 21.03.1948.

сва сарадња на спортском пољу. Последњи састанак представника свих земаља требао је да буде у Прагу, за време Свесоколског слета али је Резолуција тај састанак осујетила. Један од првих корака изолације југословенских спортиста био је пресељење Комитета Балканско–Средњеевропских игара из Београда у Букурешт. Отишло се и корак даље и на иницијативу Румуније игре су распуштене док су против укидања залудно гласале Југославија и Трст.¹⁴⁶⁴

Од самих почетака нераскидиво везана за Инфромбиро, Балканске игре делиле су његову судбину и удаљени реп његовог распадања срушио је читаве игре, које остају као неуспели покушај интеграције али и покушаја изграђивања пандана западном спорту.

¹⁴⁶⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Балканске средњеевропске игре 1948; број архивске јединице 13, За међународну сарадњу (непотписано, без датума); *Borba*, 28.09.1948, 01.10.1948.

2. Сукоб са Инфромбироом и спорт (1948–1950)

Сукоб са Инфромбироом био је изненадни али темељни. Једина социјалистичка држава са својом аутентичном револуцијом, Југославија није била спремна да трпи упуте и придике из Москве. Монолитни социјалистички блок напукао је одметништвом Југославије чиме се фундаментално изменила слика Хладног рата. С обзиром да је спортска политика Југославије до 28. јуна 1948. пратила оквире Источног блока, сукоб са ИБ–ом морао је оставити дубоке трагове по ту политику.

Да је резолуција била неочекивана показује и чињеница да је дочекала југословенске бицклисте буквално на трци у Варшави. Победник трке Праг–Варшава био је југословенски бициклиста Живорад Мићић али све освојене награде а он и његове колеге никад нису добили. Обећано им је да ће бити послате у Југославију али је висока политика вероватно то спречила.¹⁴⁶⁵

Спортска изолација Југославије почела је одмах, премештањем Комитета Балканско–Средњеевропских игара из Београда у Букурешт и непосредно потом гашењем целих игара. Осим тога, југословенски атлетичари враћени су са границе Чехословачке и није им дозвољено да учествују на „Маратону слободе“ у Кешицама. Одбојкаши, репрезентативци, оријентисали су се на Први светски шампионат који се одржавао 1949. године у Прагу. Власти Чехословачке искористиле су прилику и ускратили им визе и тиме и изоловали и југословенску одбојку.¹⁴⁶⁶ На исти начин поступиле су и Бугарске власти приликом европског шампионата следеће године.¹⁴⁶⁷ Практично све раније уговорени сусрети са земљама Источног блока су отказани.¹⁴⁶⁸ Број спортских сусрета са земљама

¹⁴⁶⁵ Интервју Мићић Живорада 20.11.2012. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹⁴⁶⁶ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, I Пленум О.С.Ј. 20.11.1949; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–13, За међународну сарадњу (непотписано, без датума).

¹⁴⁶⁷ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, Годишња скупштина О.С.Ј. 28.01.1951.

¹⁴⁶⁸ Отказани су сусрети са Румунијом у фудбалу, стрељаштву, тенису, стоном тенису и шаху. Са Мађарском у бицклизму, стоном тенису, гимнастици, тенису, пливању и фудбалу. Са Пољском у фудбалу, атлетици, срељаштву и ски скоковима. Чехословачка је затворила границе за југословенске спортисте и све планиране сусрете отказала. Сусрете предвиђене календаром отказали су и СССР, Бугарска и Албанија али се у изворима не наводи који су тачно сусрети били у плану. (АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Свим физкултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упуства у вези планирања за 1950. год.)

Источног блока рапидно је опао јер су власти тих земаља забрањивале својим спортистима да гостују у Југославији а са друге стране ускраћивале визе југословенским спортистима.¹⁴⁶⁹

Колика је динамика сусрета била непосредно пре (од 1. маја до 30 јуна 1948.) Резолуције ИБ-а и непосредно после (од 1. јула до 31. децембра 1948.) показују табеле:¹⁴⁷⁰

Табела 44. Сусрети југословенских спортиста са спортистима земаља „народне демократије“ од 01.05. до 30.06.1948.

Пре Резолуције ИБ-а: од 01. маја до 30. јуна 1948.	
Гостовања југословенских спортиста	
У Мађарској	12
У Пољској	2
У Албанији	-
У Румунији	4
У Бугарској	3
У Чехословачкој	9
Гостовања спортиста Источног блока у Југославији	
Из Мађарске	10
Из Пољске	2
Из Албаније	3
Из Румуније	6
Из Бугарске	1
Из Чехословачке	9

Табела 45. Сусрети југословенских спортиста са спортистима земаља „народне демократије“ од 01.07. до 31.12.1948.

После Резолуције ИБ-а: од 01. јула до 31. децембра 1948.	

¹⁴⁶⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–1, Балканске средњеевропске игре 1948.

¹⁴⁷⁰ Исто.

Гостовања југословенских спортиста	
У Мађарској	-
У Пољској	3
У Албанији	-
У Румунији	-
У Бугарској	2
У Чехословачкој	3
Гостовања спортиста Источног блока у Југославији	
Из Мађарске	3
Из Пољске	-
Из Албаније	-
Из Румуније	-
Из Бугарске	1
Из Чехословачке	4

Драстично опадање спортских сурета и не зачуђује већ напротив – прати политичку и економску изолацију у којој се Југославија нашла 1948. године. Оријентишући своју спортску политику доминантно око Балканских и потоњих Балканско–Средњеевропских игара и у оквирима Источног блока спортска изолација последица је такве ускогрудне политике. Тиме Југославија се позиционирала и на спортском пољу као једина социјалистичка земља ван совјетског модела спорта.¹⁴⁷¹

Изолација је имала и другу димензију, не само у оквирима Источног блока и спортским сусретима унутар њега. Свој утицај државе народне демократије користиле су да Југославију спортски изолују и на другим пољима. На тој линији, када се гласало за пријем Југославије у Међународну рукометну федерацију оштро су иступиле против Мађарска и Пољска. Иступ није био довољан и Југославија је примљена.¹⁴⁷²

¹⁴⁷¹ James Riordan, "Soviet Sport and Soviet Foreign Policy", *Soviet Studies*, Vol. 26, No. 3, 1974, 337.

¹⁴⁷² АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–21, ФИСАЈ Рукометни савез 1950-1952.

Сукоб није оставио трага само на спорт у оквиру Источног блока, присталице ИБ–а налазимо и на Западу. Приликом учешћа Југославије на међународној бицикличкој трци у Аустрији делегација Француске је протестовала јер Југославија није била члан Међународног спортског савеза, који је трку организовао. Иза протеста стајао је генерални секретар ове организације који је и присталица ИБ–а. Иако су комунисти, сипатизери СССР–а, били мањина у овој организацији генерални секретар успео је да изгура своју линију и Југославија је остала изолована а њени бициклички без трке.¹⁴⁷³

Југославији су се обраћале социјалистичке или социјалдемократске спортске организације, мимо совјетског блока, али је она на позиве за сарадњу остајала нема. Швајцарска радничка спортска федерација позвала је Југословене на међународну штафетну трку кроз Женеу али у архивама не налазимо на одговор ФИСАЈ–а, нити на трагове учествовања.¹⁴⁷⁴ После рата обновљена је и Радничка спортска Интернационала, засебни феномен и правац развоја спорта између капиталистичког и социјалистичког, заправо на линији социјалдемократије. На позиве ове организације Југославија се није ни обазирала.¹⁴⁷⁵ Једно налазимо да је сарадња остварена на Радничким савезом за фискултуру и спорт Аустрије (ASKÖ) али тек 1950. године.¹⁴⁷⁶ Једини корак у правцу повезивања са овим радничким спортским покретима проналазимо у гостовању синдикалне фудбалске репрезентације Француске на позив Француског радничког спортског савеза и кросу у организацији Комунистичке партије Француске.¹⁴⁷⁷ Прилика да се изолација пробије сарадњом са социјалистичким и социјалдемократским спортским савезима је пропуштена. Југославија је игронисала раднички спорт ван Источног блока и радија је била за сарадњу са капиталистичким спортом Запада.

¹⁴⁷³ ДА МСП РС, 1950, ПА, Аустрија – 42: Фискултура. ф–6, Разговор са генералним секретаром ASKÖ–а са Гастеб–ом на дан 18. јула.

¹⁴⁷⁴ ДА МСП РС, 1947, ПА, Швајцарска – 253: Фискултура. ф–111, Амбасада ФНРЈ у Швајцарској Министарству иностраних послова 05.02.1947.

¹⁴⁷⁵ АС, РЗС 1945–1982, број архивске књиге–3, ФИСАЈ Централни одбор, Инострана преписка 1946.

¹⁴⁷⁶ ДА МСП РС, 1951, ПА, Аустрија – 374: Фискултура. ф–7, ФИСАЈ Централни одбор Министарству иностраних послова 06.11.1951; Посланство ФНРЈ у Аустрији Министарству иностраних послова 10.12.1951.

¹⁴⁷⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Свим фискултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ–а, Неке информације и упуства у вези планирања за 1950. год; број архивске јединице–24, Стенографске белешке са саветовања комисије за међународна питања 27.01.1950.

У изворима проналазимо један навод, и то у Одбојкашком савезу, где се конкретно види промена у спортској дипломатији. У извештају о раду Одбојкашког савеза Југославије наводи се: „Ми смо у прошлој години користили све могућности за сусрет са одбојкашима на Западу“. Под „прошлој“ подразумева се 1948. година и врло вероватно после 28. јуна. За 1950. годину савез наводи да је „предвидео неколико међународних сусрета са репрезентацијама западних земаља“.¹⁴⁷⁸

Посредно, наведено је евидентно преко Владимира Дедијера, који вероватно на линији пријатељства са швајцарским социјалистом Жулијус Амберт Дрозом, а као део политике изградње моста ка западу преко европских социјалиста, предлагао је сусрет између репрезентације Југославије и Швајцарске.¹⁴⁷⁹

У сваком случају, спортска излација није дуго потрајала, далеко је лакше пробијена него она политичка. Већ 1949. године *Хајдук*, *Црвена Звезда* и *Динамо* играли су Белгији с тим што су прво двоје наставили турнеју и у Француској а *Динамо* у Аустрији. Осим тога *Партизан* је играо у Бечу а загревачка *Локомотива* у Алжиру.¹⁴⁸⁰

Са друге стране, Југославија је била домаћин израелским спортистима. Утакмици је израелски посланик Ишаји придао велику важност с обзиром да је први долазак израелских спортиста у Југославији и то годину дана по формирању самог Израела. Са те стране гостовање је последица признавања Израела од стране Југославије и непосредно потом установљења диманичких односа две државе. Посланик је купио већи број карата које је поделио дипломатском кору а на утакмицу је путовао заједно аутом југословенске владе са супругом. Ложу је делио са Ђиласом, Пијадеом, Темпом и многим другима а за време полувремена пришао му је Ђилас као највиши присутни функционер и поздравио га.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁸ АЈ, Фонд 747, ОСЈ, ф–1, I Пленум О.С.Ј. 20.11.1949.

¹⁴⁷⁹ ДА МСП РС, 1948, ПА, Швајцарка – 33: Фискултура у Швајцарској. ф–137, Legation de la Republique Derative Populaire de Yugoslavia, en Suisse, Министарству иностраних послова 20.10.1948.

¹⁴⁸⁰ ДА МСП РС, 1949, ПА, Југославија – 42: Фискултура у Југославији ф–61, Централни одбор ФИСАЈ Министарству иностраних послова 01.03.1949; Централни одбор ФИСАЈ Министарству иностраних послова 04.04.1949.

¹⁴⁸¹ ДА МСП РС, 1949, Политичка архива – строго поверљиво (ПА СП), XI, разно 29, Забелешка начелника Смодлака о ногометној утакмици између репрезентације Израела и Југославије у Београду 21.08.1949; Забелешка начелника Смодлака о ногометној утакмици Југославија-Израел и о разговору с послаником

Велику улогу промовисања Југославије, као и за време рата, одиграо је *Хајдук*. На турнеји по Аустралији фудбалери су време искористили за „залажење међу исељенике“. Били су чести гости на вечерама које су им приређивали исељеници и чак су организовали и фонд у који су прикупљали средства за поклон Титу. Исељеницима су настојали да пренесу борбу Југославије против ИБ–а и позвали су их да се одупру пропаганди од стране присталица Источног Блока. Фудбалери су чак допрли и до радија где су певали народне и партизанске песме. У певању им се придружио и лабуристички клуб студената који је приредио приредбу на Универзитету у којој су наступили и играчи *Хајдука* а завршило се тако што су сви заједно певали партизанске песме. Са друге стране, представници ИБ–а су пратили фудбалере и по повратку чак бројали да виде да ли ће се сви укрцати, тј. да ли ће иједан фудбалер емигрирати и остати у Аустралији што би био велики пропагандни ударац. Фудбалери *Хајдука* су се још једном показали достојни задатка: сви су се вратили у Југославију.¹⁴⁸²

Спортска изолација је лако пробијена али сукоб одметника са социјалистичким лагером имао је далеко дубљу димензију и југословенски спортски пробој не треба прецењивати. Пробој је и начињен доминатно преко западног спорта а на позиве радничког спорта Југославија је остала нема. Из социјалистичког спорта Источног блока избачена је моментално и трајно. Међутим, резолуција ИБ–а била је изненадна и дочекала је око 3.000 југословенских спортиста на путу ка највећој спортској манифестацији Источног блока – Свесоколски слет у Прагу. У њој, они су учествовали у сред сукоба ИБ–а и Београда и тај сукоб преломио се преко њихових наступа.

1) Спортисти на првој линији фронта: Свесоколски слет у Прагу

Југославији је позив на Свесоколски слет у Прагу уследио јануара 1948. године. Делегација је морала бити бројчана јер је у питању био један од највећих стадиона у

Ишајем од 21.09.1949; Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946-1956*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007), 49–52.

¹⁴⁸² ДА МСП РС, 1949, ПА, Југославија – 42: Фискултура у Југославији ф–61, Генерални конзулат ФНРЈ за Аустралију и Нови Зеланд 22.08.1949; Генерални конзулат ФНРЈ за Аустралију и Нови Зеланд 20.10.1949; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–24, Стенографске белешке са саветовања комисије за међународна питања 27.01.1950.

историји – Масариков стадион. У случају мање делегације југословенски спортисти би изгледали недостојно на великом стадиону нарочито у светлу упоређивања са спортистима других земаља које би узела учешћа, доминатно из Источног блока. Југословенске процене биле су да би најмање 5.000 југословенских спортиста достојно представило Југославију јер „мања група вежбача не би дала слику јачине и снаге физкултурног покрета наше домовине“.¹⁴⁸³

Од оптимистичних најмање 5.000 дошло се до 3.000, по неким информацијама и 3.200 или пак 3.300 или 3.400 југословенских спортиста.¹⁴⁸⁴ У групи налазио се и велики број средњошколаца који су добили и засебан третман: завршетак школске године за њих морао је бити најкасније од 6. јуна и матурантима је било одобрено да раније полажу матуру.¹⁴⁸⁵ Са друге стране, њих 1.000 били су радници којима се одсуство зарад двасетодневног логоравања и путовања на слет рачунало као редовни годишњи одмор.¹⁴⁸⁶

Атлетичар Милован Јованчић се сећа да су се припремали месец дана у Ужицу а потом су се из свих крајева Југославије окупили у Љубљани где су све школе стављене на располагање учесницима слета. Припреме је организовао засебан одбор у коме су били представници омалдинских организација, војске, морнарице и Комитета за физкултуру. Из Љубљане кренули су возом пут Прага.¹⁴⁸⁷

Први чин драме одиграо се у возу на путу за Праг. Током путовања 3.000 југословенских спортиста догодила се резолуција ИБ–а где су се они нашли изоловани у возу, у непријатељским земљама. У вагоне убачене су мађарске и чехословачке новине са текстом резолуције и 3.000 спортиста нашло у незавидној ситуацији где су морали да се определе а да при том нису имали никакву информацију са друге стране, из Југославије.

¹⁴⁸³ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–11, Генералном секретару Ч.О.С. Пану Др. Копелу, Праг, Претседник Комитета за физкултуру Владе ФНРЈ Славко Комар 12.01.1948.

¹⁴⁸⁴ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру Владе Н. Р. Србије у 1948. години; број архивске јединице–23, Свим физкултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упуства у вези планирања за 1950. год; АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Комитету за школе и науку ФНРЈ 30.04.1948; Vladimir Dedijer, *Iz gubljena bitka J. V. Staljina*, (Beograd: Rad, 1978), 165; *Borba*, 28.06.1948.

¹⁴⁸⁵ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Комитету за школе и науку, Комитет за физкултуру 14.05.1948.

¹⁴⁸⁶ АЈ, Фонд 321, КФ, ф–15, Генерални одбор Јединствених синдиката Југославије Главним одборима ЈС 15.05.1948.

¹⁴⁸⁷ Интервју Јованчић Милована 12.09.2013. (Лична архива Мирослава Нешића); АЈ, Фонд 321, КФ, ф–14, Комитету за школе и науку, Комитет за физкултуру 14.05.1948; Vladimir Dedijer, *Iz gubljena bitka J. V. Staljina*, (Beograd: Rad, 1978), 165.

Ниједан спортиста није стао на страну ИБ–а већ су остали верни својој земљи и наставили пут у Праг.¹⁴⁸⁸ Приликом доласка чехословачка полиција извршила је претрес код VII и VIII југословенске физкултурне бригаде јер су се наводно појавили леци „не Стаљин него Тито“. Леци наравно нису пронађени а даљи претреси су спречени „отпором физкултурника и интервенцијом наше Амбасаде“. Додатно, у згради где је била смештена бригада из Љубљане вршени су узалудни притисци да се уклоне пропагандни југословенски плакати на којима је доминирала слика Тита.¹⁴⁸⁹

Други чин драме био је слет који је био више него турбулентан. Свеукупно, по југословенским проценама учествовало је око 450.000 физкултурника.¹⁴⁹⁰ Заогрнути плаштом масе чехословачки соколи су у више наврата на јавним местима викали „Нека живи председник Бенеш“. Полиција је реаговала и хапсила појединце који су се нарочито истицали. Да би контрирали маси сокола која је клицала Бенешу, полицајци су са звучника у аутомобилу викали „Живео председник Готвалд“. У извештају југословенске амбасаде наводи се да је одзив на полицијске узвике био слаб и да је маса демонстративно окретала главе у супротну страну. Узвици Бенешу су се наставили и на самом крају слета када је омладина у поворкама опет узвикивала „Живео председник Бенеш“. Приликом проласка чланова гимнастичког савеза са црвеним заставама маса је ћутала. Тек када су исти гимнастичари ускликнули за Бенеша поздрављени су од стране масе.¹⁴⁹¹

Читава манифестација окренула се против Источног блока. На плотовима и прозорима висиле су заставе Велике Британије и САД–а а сами соколи у поворкама

¹⁴⁸⁸ Извор за наведено нам је Војни архив, тачније архива Школе за телесно васпитање чији су полазници били међу 3.000 југословенских учесника слета у Прагу. Извор наводи да се ниједан полазник школе није определио за ИБ али имамо и нему потврду других извора где се нигде не помиње да је иједан спортиста напустио југословенско становиште. Стога, можемо претпоставити да свих 3.000 Југословена, које је резолуција затекла изловане у вагону дубоко у Источном блоку, је остало на страни Југославије. (ВА, IV Управа ГШ ЈНА – Школа за телесно васпитање ЈНА (ШТВ ЈНА). Редни број књиге–1. 1946-1966. Архивски број списка 1209-1968, Историјат школе за телесно васпитање ЈНА за 1947-1948. годину; АС, РЗС 1945-1982, број архивске јединице–3, Годишњи извештај о раду Комитета за физкултуру Владе Н. Р. Србије у 1948. години; Интервју Јованчић Милована 12.09.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)

¹⁴⁸⁹ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Свим физкултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упутства у вези планирања за 1950. год.

¹⁴⁹⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије.

¹⁴⁹¹ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 54: Физкултура. ф–34, Амбасада ФНРЈ Министарству иностраних послова, предмет: Соколски слет у Прагу 07.07.1948; Амбасада ФНРЈ Праг Министарству иностраних послова, предмет: Свечани дефиле сокола у Прагу 06.07. у оквиру XI Свесоколског слета 07.07.1948; Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима: 1945-1958*, 319.

носили мале заставице поменутих држава. Такви, поздрављани су од стране масе а они су нарочито поздрављали слике Бенеша које су појединци држали у рукама на улицама и прозорима. Најдаље је отишао један одред сокола који се зауставио пред америчком заставом и уз бурно одобравање одсвирао поздрав. Са друге стране, сви покушаји скандирања СССР–у пропали су и пропраћени су ћутњом масе.¹⁴⁹²

Више на линији отпора режиму него због симпатија према Југославији и Титу, клицано је југословенској делегацији. Нарочито је значајно истаћи да је делегација ишла убрзо после совјетске и на челу носила слику Тита. Било је притисака да се слика уклони, иако су све делегације иступале са сликама својих државних функционера али су југословенски спортисти били истрајни и слика Тита је остала на челу. Тако, становници Прага демонстрирали су против режима скандирајући у корист Тита чија је слика дефиловала улицама.¹⁴⁹³

Свеукупно, југословенска амбасада проценила је да је око 8.000 људи узело учешћа у суштини антирежимској манифестацији која се оформила око Соколског слета. Демонстрације су се продужиле и у току ноћи на главном Прашком тргу и, по сведочењу Југословенске амбасаде, извршена су бројна хапшења.¹⁴⁹⁴

Југославија је одређена да наступа првог дана слета који није био нарочито пропагандно покривен. Амбасада Југославије види управо учешће југословенских спортиста као разлог томе. Ипак, на слетишту је било око 200.000 људи где је само

¹⁴⁹² ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 54: Фискултура. ф–34, Амбасада ФНРЈ Министарству иностраних послова, предмет: Соколски слет у Прагу 07.07.1948; Амбасада ФНРЈ Праг Министарству иностраних послова, предмет: Свечани дефиле сокола у Прагу 06.07. у оквиру XI Свесоколског слета 07.07.1948.

¹⁴⁹³ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 54: Фискултура. ф–34, Амбасада ФНРЈ Министарству иностраних послова, предмет: Соколски слет у Прагу 07.07.1948; Амбасада ФНРЈ Праг Министарству иностраних послова, предмет: Свечани дефиле сокола у Прагу 06.07. у оквиру XI Свесоколског слета 07.07.1948; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Свим фискултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упуства у вези планирања за 1950. год.

¹⁴⁹⁴ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 54: Фискултура. ф–34, Амбасада ФНРЈ Министарству иностраних послова, предмет: Соколски слет у Прагу 07.07.1948; Амбасада ФНРЈ Праг Министарству иностраних послова, предмет: Свечани дефиле сокола у Прагу 06.07. у оквиру XI Свесоколског слета 07.07.1948.

свечана ложа била полупразна. Наступ униформисаних Југословена пропаћен је „пљеском и одобравањем“ где је пљескао из ложе и чехословачки министар школства.¹⁴⁹⁵

Други дан слета, 4. јул, био је резервисан за СССР. Очекивано тог дана ложа је била пуна и то највиших представника земаља Источног блока. Догодио се неочекиван обрт: чехословачки соколи понудили су југословенским спортистима прилику да још једном наступе, што су они здушно прихватили. Врло вероватно иницијатива за још један наступ Југословена дошла је директно од стране Сокола а мимо знања државног руководства Чехословачке. Соколи су једноставно искористили прилику да истакну Југословене као вид протеста против нове власти, протеста који је практично почео од првог дана слета. Пре самог наступа Југословена преко радија је читан пропратни текст у коме се говорило о партизанској борби, социјалистичкој физкултури и Титу. Југословени су наступили након Совјета и на крају наступа срдечно су их поздравили али су се Совјети држали уздржано. У ложи, незадовољство што Југословени наступају мимо програма примећено је код министра културе Пољске.¹⁴⁹⁶

Одлуке које су соколи донели по свему судећи долазиле су са врха самих Сокола. Начелник чешких Сокола Понингер био је вођен или симпатијама према Југославији или антипатијама према СССР–у. Када је сукоб са ИБ узео маха и секретаријат Балканских игара премештен из Београда у Букурешт, Понингер је југословенској делегацији „чврсто стиснуо руке“ и правдао се да њихово гласање за овај премештај, *de facto* гласање за спортску изолацију Југославије, није одраз „жеља чехословачке делегације“ већ одраз директиве коју су морали да спроведу.¹⁴⁹⁷

¹⁴⁹⁵ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 54: Фискултура. ф–34, Амбасада ФНРЈ Министарству иностраних послова, предмет: Соколски слет у Прагу 07.07.1948; Амбасада ФНРЈ Праг Министарству иностраних послова, предмет: Свечани дефиле сокола у Прагу 06.07. у оквиру XI Свесоколског слета 07.07.1948; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Информација о садашњем стању организација Гимнастичког савеза Југославије; АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Свим физкултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упутства у вези планирања за 1950. год; Vladimir Dedijer, *Iz gubljena bitka J. V. Staljina*, (Beograd: Rad, 1978), 167.

¹⁴⁹⁶ ДА МСП РС, 1948, ПА, Чехословачка – 54: Фискултура. ф–34, Амбасада ФНРЈ Министарству иностраних послова, предмет: Соколски слет у Прагу 07.07.1948; Амбасада ФНРЈ Праг Министарству иностраних послова, предмет: Свечани дефиле сокола у Прагу 06.07. у оквиру XI Свесоколског слета 07.07.1948; Vladimir Dedijer, *Iz gubljena bitka J. V. Staljina*, (Beograd: Rad, 1978), 167-168.

¹⁴⁹⁷ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–22, VI Пленум ФИСАЈ, Стенографске белешке 26-27.01.1950.

Приликом повратка из Прага југословенска делегација зауставила се у Братислави и предала Покрајинском одбору Сокола албум за успомену и спортску заставу. Словаци су поклон испрва примили, вероватно су били и затечени, да би га две године касније вратили уз образложење: „Несретна и издајничка титовска политика прекинула је присилно повезаност, која је везала југословенски народ са чехословачким народом, са осталим народним демократијама и СССР... Ови разлози воде нас, словачке фискултурне раднике и спортисте, да Вам се за Ваше поклоне захвалимо и ради непријатељске титовске политике ове поклоне вратимо“.¹⁴⁹⁸

Тријумф је поновљен у Београду где су спортисти повратници из Прага поновили свечани дефиле за око 10.000 Београђана, како се барем у штампи наводило.¹⁴⁹⁹

Крај последњег чина био је у кинематографији: у филму о XI Свесоколском слету у Прагу избачени су сви делови који приказују дефиле и наступ југословенских спортиста.¹⁵⁰⁰

Неуспешно, Чехословачка је покушала да интегрише Соколе у нову социјалстички спорт. У реалности, на слету, соколи су се поставили реакционарно у односу на нову владу. У свему томе, значајну улогу одиграли су и југословенски спортисти који су побрали многе симпатије у Прагу, којима опет не треба придавати нарочиту важности. Демонстрације сокола биле су у бити антисоцијалстичке а са те стране симпатисање Тита било је искључиво као вид опозиционирања владајућем чехословачком режиму. За југословенску владу подршка је била добродошла али и потврда да је прекид са соколском прошлошћу била добра одлука с обзиром да се покушај интеграције Сокола у Чехословачкој завршио катастрофално.

¹⁴⁹⁸ ДА МСП РС, 1950, ПА, Чехословачка – 42: Фискултурни односи са Чехословачком и фискултура у Чехословачкој. ф–18, Генерални конзулат ФНРЈ у Братислави Министарству иностраних послова 07.07.1950.

¹⁴⁹⁹ *Borba*, 11.07.1948, 12.07.1948.

¹⁵⁰⁰ АС, РЗС 1945–1982, број архивске јединице–23, Свим фискултурним савезима народних република и свим саставним организацијама ЦО ФИСАЈ-а, Неке информације и упуства у вези планирања за 1950. год.

2) Фудбалски „рат“

Четири године после резолуције ИБ–а и Свесоколског слета у Прагу, у времену југословенског западног отклона, догодио се сусрет Југославије и СССР–а на Олимпијским играма у Хелсинкију. Ако су земље „народне демократије“ успеле да Југославију гурну и у спортску изолацију, у Хелсинкију нису могле да је игноришу. Десило се управо то: да Југославија има сусрет са центром – СССР–ом, коме је то било и прво учешће на Олимпијским играма.¹⁵⁰¹

Пред сусрет са Југославијом, совјетске новине нису могле бити неме. „Правда“ и „Известија“ по први пут писале су о резултатима југословенских фудбалера у Хелсинкију.¹⁵⁰² Страна штампа није пропуштала сензацију: утакмица је назива „историјска“ и „фантастична“ и вест је заузамала место на први страницама и најчитанијих листова. Истакао се *Berlingske Tidende* који је на насловној страни ставио карикатуру Тито–Стаљин са фудбалском лоптом.¹⁵⁰³ Тиме тензија се градила далеко пре самог сусрета, а сусрет и резултат је жељно ишчекиван.

Прва утакмица одиграна је 20. јула 1952. у Тампереу завршена је нерешено: 5:5. Занимљиво је Југославија све до 15 минута пред крај водила са 5:1 али су совјетски фудбалери разлику успели муњевито да надоместе.¹⁵⁰⁴

Друга је играна два дана после прве. У њој Југославија је победила СССР са 3:1.¹⁵⁰⁵

На самом крају утакмице совјетски играчи напустили су терен не сачекавши завршетак са уобичајним церемонијама. Капитен југословенског тима потрчао је за совјетским тимом да би се руковао али му је рука остала у ваздуху. Одбијање руковања

¹⁵⁰¹ James Riordan, *Sport in Soviet Society: development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 367.

¹⁵⁰² ДА МСП РС, 1952, ПА, М.О. – 675: Међународне фискултурне и спортске организације, конгреси и конференције. ф–56, Министарство иностраних послова, Телеграм 17.07.1952.

¹⁵⁰³ ДА МСП РС, 1952, ПА, М.О. – 675: Међународне фискултурне и спортске организације, конгреси и конференције. ф–56, Министарству иностраних послова, Телеграм – Копенхаген 21.07.1952.

¹⁵⁰⁴ Hrvoje Klasić, „The Tito-Stalin Football War“. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Књига 48, 2016, 396.

¹⁵⁰⁵ Исто, 396.

пропраћено је бурним негодовањем публике и „бурним манифестацијама за југословенску екипу“.¹⁵⁰⁶

Победу су пратиле и манифестације у Београду, Загребу, Сплиту и другим већим местима. Ратна морнарица огласила је сирене на бродовима и фудбалерима послала телеграм подршке. На Теразијама орила песма у славу фудбалера али и победе над Стаљином.¹⁵⁰⁷ Ипак, извор за наведено нам је штампа и мемоари, стога немамо конкретнији потврда ових манифестација.

Победа је одјекнула и у Источном блоку. Амбасаду Југославије у Софији звали су бугарски грађани и честитали победу. У хотелу прилазили су Југословенима, јавно честитали а на улици агенти су скинули јавно истакнут резултат утакмице пошто је маса народа почела да јавно коментарише, наравно у корист Југославије.¹⁵⁰⁸

Страна штампа нашироко је писала о победи. Шведска штампа истакала се позитивним коментарима о „титових једанест“, „југословенским уметницима“ али и подвлачењу бруталне игре Совјета. Није фалило ни војне терминологије па се могао пронаћи наслов „Титове трупе потукле Стаљинове“. Турске новине до детаља описале су завршетак утакмице и одбијање руковања од стране совјетских фудбалера. Италијанске новине нашироко су писале о утакмици, Белгијске такође са великом сликом Рајка Митића док су Чилеанске одабрале велику слику Бобека. Опширно су преношено и у штампи Грчке, САД-а, Сирије, Јужне Африке и Индије.¹⁵⁰⁹ У домаћој штампи, победа је слављена низом карикатура, што фудбалера што самог Стаљина.¹⁵¹⁰

Са друге стране завесе, штампа Источног блока била је уздржана. Прву утакмицу када је резултат био нерешен преносила је нешто опширније али другу „само штуро“. Чак

¹⁵⁰⁶ ДА МСП РС, 1952, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси и конференције. ф–56, Коментари штампе после сусрета нашег тима са СССР-ом 26.07.1952.

¹⁵⁰⁷ Hrvoje Klasić, „The Tito-Stalin Football War“. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Књига 48, 2016, 397.

¹⁵⁰⁸ ДА МСП РС, 1952, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси и конференције. ф–56, Министарство иностраних послова, Телеграм – Софија 23.07.1952.

¹⁵⁰⁹ ДА МСП РС, 1952, ПА, М.О. – 675: Међународне физкултурне и спортске организације, конгреси и конференције. ф–56, Министарству иностраних послова, Телеграм – Копенхаген 23.07.1952, Коментари штампе после сусрета нашег тима са СССР-ом 26.07.1952.

¹⁵¹⁰ Hrvoje Klasić, „The Tito-Stalin Football War“. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Књига 48, 2016, 398.

лист *Земеделско знаме* уопште утакмицу није ни регистровао. Фудбалери су кажњени: ЦДКА је распуштен, играчи су прешли у друге клубове а појединима је одузета титула „мастер спорта“.¹⁵¹¹

Фудбалски рат у бити и није био рат. Историја познаје такав рат – рат Хондураса и Салвадора 1969. године, где су људи заиста изгубили животе а фудбал је био само повод. Утакмица Југославија–СССР суштински није донела никакав значај, нити промену у политици ове две државе. „Рат“ Југославије и Стаљина наставио се у сенци истинског рата у Кореји. Тезе да је победа југословена загорчала Стаљину последње дане живота неодржива је и нема потврду у изворима. Последњих година живота Стаљин је кренуо и идеолошку офанзиву у Западној Европи.¹⁵¹² У свему томе треба имати у виду резервисани однос и Југославије и СССР–а према врхунском спорту и Олимпијским играма. Хелсински су прве Олимпијске игре у којима је СССР учествовао и свеукупно учешће је било успешно.¹⁵¹³ Заправо, утакмица Југославије и СССР–а има две димензије: сензационалистичку¹⁵¹⁴ и историјску. Историјска је горе наведена а сензационалистичка се може пронаћи у фељтонима, публицистици и штампи тога времена, а историчари су ту да гледају иза облака те сензације. Методолошки би било погрешно давати превише значаја тадашњој штампи и врло лако облак сензационализма би обузео и ове редове. Стога, утакмица је више карактеристична него значајна.

¹⁵¹¹ Исто, 401.

¹⁵¹² Михаил Гелер и Александар Некич, *Утопија на власти: историја Совјетског савеза*, 471.

¹⁵¹³ James Riordan, *Sport in Soviet Society: development of sport and physical education in Russia and the USSR*, 367.

¹⁵¹⁴ Сензационалистичку димензију потражити у: Владета Недељковић, *Једанаест величанствених*, (Београд: Више од спорта, 2016).

3. Западни отклон у спорту (1950–1953)

Југословенско окретање Западу било суштински изнуђено. Суочена са еминетним нападом Источног блока и претњом „здравим снагама“ Југославији је хитно био потребан ослонац и заштитник. Са друге стране, Западу је био потребан стратешки партнер и тројански коњ у социјалистичком свету којим би непрестано уздрмавао хегемонију Москве. Била је то прилика да Запад продре иза „гвоздене завесе“ и да Југославија пробије изолацију у којој се нашла после 1948. године.¹⁵¹⁵

Спортска изолација је пробијена још 1949. године а 1950. дефинитивно. Те године *Металац* је играо две утакмице у Француској, *Партизан* три у Алжиру, *Локомотива* пет у Мароку а репрезентација кошарке играла је на међународном такмичењу у Ници. Публика је срдечно поздрављала југословенске спортисте а штампа морала је да преноси њихове успехе, чак и комунистичка. Додатно, играчи су се састали и са исељеницима и „извршили пропаганду“ и код њих.¹⁵¹⁶

С обзиром су се све спортске везе са Источним блоком прекинуле, потребно је било изградити нове. Тако, у скијању Југославија је укључена Савез средњеевропских земаља у којем су бле Француска, Швајцарска, Италија, Аустрија, Западна Немачка и од 1951. године и Југославија.¹⁵¹⁷ У лову, Југославија је постала део Међународног ловачког савеза на личну Титову иницијативу, и тиме била једина чланица ове федерације са друге стране Берлинског зида.¹⁵¹⁸

При разматрању позива за гостовање, југословенска страна разматрала је однос домаћинске организације према Југославији и резолуцији Инфромбирова: из Хелсинкија је

¹⁵¹⁵ Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, 72; Lorejn Lis, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, (Beograd: VMG, 2003), 73–74.

¹⁵¹⁶ ДА МСП РС, 1950, ПА, Француска – 42: Фискултура у Француској. ф–29, Генерални конзулат ФНРЈ Марсељ Министарству иностраних послова, предмет: Извештај о посетама спортских екипа Француској.

¹⁵¹⁷ ДА МСП РС, 1951, ПА, Француска – 347: Фискултура. ф–27, Смучарски савез Југославије Министарству спољних послова 02.06.1951; Амбасада ФНРЈ у Француској Министарству иностраних послова 30.06.1951.

¹⁵¹⁸ ДА МСП РС, 1951, ПА, М.О. – 675: Међународне фискултурне и спортске организације, конгреси, конференције. ф–56, Министарство иностраних послова, Телграм 04.05.1951; Препис писма које Др. Милован Зоричић упутио Љубиши Ивковићу Секретару Главног Ловачког Савеза ФНРЈ а по предмету седнице Међународног савета лова у Хагу одржане 06. маја.

уследио позив за гостовање атлетичара а прихваћен је јер спортска организација која је звала је имала "доследни антиинфромбировски став".¹⁵¹⁹

У време еминентног напада СССР–а, плана Вишински,¹⁵²⁰ подршка Југославији је долазила и спортским путевима. У Лиону фебруара 1951. гостовала је Б фудбалска репрезентација а њене руководиоце примио је председник Лионске скупштине и председник Народне скупштине Француске. Подвукли су пријатељство и подршку Југославији истог дана када су сви француски листови пренели вест да на пролеће СССР планира напад.¹⁵²¹ Исте године и кошаркаши су играли на турниру у Истанбулу где су срдечно примљени од стране Турака.¹⁵²²

За изградњу моста ка Западу кључни су били британски лабуристи. Посете навишег државног врха лабуристичкој влади Велике Британије пратила је и турнеја *Динамо*. Колики је значај ових спортских веза показује да се за *Динамо* интересовао и вођа лабуристичке партије Морган Филипс.¹⁵²³ Наредни корак било је гостовање *Фулхама* у Југославији које је отказано јер Фудбалски савез Југославије није могао да прихвати услове гостовања који покривали све трошкове и преко тога новчану надокнаду. Опет, лабуриста Филипс се интересовао зашто је дошло до отказивања посете.¹⁵²⁴ Генерално, интересовање Филипса сасвим сигурно је последица блиских веза Лабуристичке партије са Југославијом, доминантно изграђених од стране Милована Ђиласа и Владимира Дедијера.¹⁵²⁵

¹⁵¹⁹ ДА МСП РС, 1953, ПА, Финска – 374: Фискултура. ф–26, Министарство иностраних послова, Телеграм – Хелсинки 17.04.1953; Државни секретаријат за иностране послове, Телеграм – Хелсинки 12.09.1953.

¹⁵²⁰ Напад СССР–а на Југославију био је нај еминентнији 195–1951. године. Највероватније разлог зашто је напад изостао јесте избијање Корејског рата а с друге стране у том периоду Југославија се ослонила на Запада, како на економском тако и на војном плану (Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955*, (Zagreb: Globus, 1988), 237–321.)

¹⁵²¹ ДА МСП РС, 1951, ПА, Француска – 374: Фискултура. ф–27, Генерални конзулат ФНРЈ Марсеј Министарству иностраних послова 01.03.1951.

¹⁵²² АЈ, Фонд 673, КСЈ, р–84, Записник са састанка Извршног одбора Кошаркашког савеза Југославије 03.10.1951.

¹⁵²³ ДА МСП РС, 1951, ПА, Енглеска – 374: Фискултура. ф–23, Фудбалском савезу Југославије, на руке друга Стојковића 02.04.1951.

¹⁵²⁴ ДА МСП РС, 1952, ПА, Енглеска – 374: Фискултура, посета падобранаца. ф–23, Министарству иностраних послова, Телеграм 30.04.1952; Амбасади ФНРЈ Лондон 06.05.1952; АЈ, Фонд 837, Кабинет Председника Републике (КПР), I-5-b/44-1.

¹⁵²⁵ Đoko Tripković, *Prilike u Jugoslaviji i Veliki Britanija 1945-1948*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990), 258–272. ; Nikola Mijatov, „Milovan Đilas i britanski laburisti 1950-1955“, *Istorija 20. veka*, 2/2015, 29–33.

Лабуристи су изградили мост, али кључни партнер на Западу биле су САД. За спортске односе са њима најистакнутији су били шаховски сусрети који су се претворили у својеврсну „шаховску дипломатију“, која остаје тема за даља истраживања. Осим шахиста, скијашки тим Југославије гостовао је у САД–у где је оставио одличан утисак и опет искористио прилику да се повеже и пропагандно утиче на исељенике.¹⁵²⁶

У овом периоду са Израелом се развила динамична спортска сарадња, иза које је наравно стајала дипломатија. У Израелу су боравили стонотенисери суботичког клуба *Спартак*. Спорт је био у другом плану с обзиром да је међу стонотенисерима био и извесни Харангозо, студент Загребачког Универзитета. Његов задатак није био спортски већ да се повеже са омладинским и студентским организацијама. Остварио је сарадњу са председником Савеза израелских студената што је од нарочитог значаја јер је тај савез добио писмо Студентског савеза Чехословачке у коме „се клеветају наше (југословенске – Н.М.) студентске организације“.¹⁵²⁷

Осим стонотенисера, у Израелу су гостовали и кошаркаши *Железничара* који су оставили добар утисак али исто тако и на видели су изнели очигледан професионализам у југословенском спорту. На површини, Југославија је инсистирала на аматеризму у спорту али је маска југословенског аматеризма пала приликом гостовања кошаркаша *Железничара*. У израелским новинама поводом гостовања наведено да „југословенски играчи кошарке уопште нису железнички радници“. Осим тога, сасвим директно је наведено да „сви чланови делегације су студенти Београдског универзитета, али међу предавањима је најважније предавање – спорт“. Израелска штампа је у једном чланку исецирала суштину протвиречности спортског друштва *Железничар* и закључила да „од тада до данас играју студенти под именом железничарских радника“.¹⁵²⁸

Да је спорт пратио генералну политичку линију Југославије показује и однос са Грчком. Првобитно подржавајући Маркосове герилце, односи Југославије и нове грчке

¹⁵²⁶ ДА МСП РС, 1950, ПА, САД – 42: Фискултура у Северној Америци. ф–84, Министарство иностраних послова, Телграм, шаље Њу Јорк 09.02.1950; Интервју Божицара Ђурашевића 19.04.2013. (Лична архива Мирослава Нешића).

¹⁵²⁷ ДА МСП РС, 1950, ПА, Израел – 42: Фискултурни односи са Израелом и фискултура у Израелу. ф–46, Министарству иностраних послова 25.11.1950.

¹⁵²⁸ ДА МСП РС, 1951, ПА, Израел – 374: Фискултура. ф–42, Legation de la R.P.F. de Yugoslavie en Israel, Министарству иностраних послова, предмет: Гостовање наших кошаркаша у Израелу 11.01.1951.

владе били су последично пуни неповерења.¹⁵²⁹ Сарадња је остварена искључиво на разини размене спортских публикација и категорички се инстистирало да се спортски односи даље не продубљују.¹⁵³⁰ Тек 1952. налазимо почетке сарадње где је *Панатеникос* предложио сусрете фудбалских, кошаркашких и атлетских екипа. Министарство је овога пута одговорило позитивно и предложило да у Атину путује *Динамо* и *Црвена Звезда*.¹⁵³¹ Исте те 1952. назирала се алтернатива у домену регионалне сарадње која је била тесно повезана са НАТО пактом. Алтернатива је и резултирала савезом – Балканским пактом са Грчком и Турском 1954. године.¹⁵³² Ови почеци спортске сарадње засигурно су последица тог геостратешког приближавања.

Директну рефлексију Балканског пакта на пољу спорта видимо на примеру фудбалски тромеч Југославија–Турска–Грчка који је био у плану где би се приход са меча употребио за подизање „малог споменика на коме би био урезан текст споразума“. Колики је значај наведеног види се и по томе што је предлог дошао лично Кочи Поповићу.¹⁵³³

У југословенској спортској дипломатији су се дешавали и пропусти, углавном услед немарности. Турнеју по Норвешкој заказао је *БСК* али без дозволе Фудбалског савеза Југославије. Амбасада је пропагандно припремала долазак али је турнеја отказана 3 дана пред прву утакмицу, вероватно на иницијативу Фудбалског савеза да се његово овакво игнорисање не би поновило. Норвешка штампа је поступак карактерисала као „неспорти“ а Југославију вратила у окриље Гвоздене завесе јер „како изгледа она следи исти пут“. Обичном траљавошћу функционера *БСК*-а југословенска дипломатија доживела је мали, али непотребни, пораз.¹⁵³⁴

¹⁵²⁹ Lorejn Lis, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, 45–46; Бранко Петрановић, *Југославија на размеђу: (1945-1950)*, 505–511; Милан Ристовић, *На прагу Хладног рата: Југославија и грађански рат у Грчкој (1945–1949)*, (Београд: Филозофски факултет, 2016), 133–167.

¹⁵³⁰ ДА МСП РС, 1951, ПА, Грчка– 374: Фискултура. ф–30, Фискултурном савезу Југославије 04.05.1951.

¹⁵³¹ ДА МСП РС, 1952, ПА, Грчка – 374: Фискултура. ф–32, Министарству иностраних послова, Сусрети наших и грчких спортских екипа 02.01.1952; Министарству иностраних послова, Телеграм 12.03.1952.

¹⁵³² Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, 74–75; Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955*, 488–511; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad: 1952-1955. : jugoslovensko približavanje NATO-u*, 36–44, 141–154.

¹⁵³³ ДА МСП РС, 1953, ПА, Југославија – 374: Фискултура. ф–46, Министарство спољних послова, Телеграм – Анкара 16.04.1953.

¹⁵³⁴ ДА МСП РС, 1951, ПА, Норвешка – 374: Фискултура. ф–64, Министарству иностраних послова II регионалном одељењу Дирекцији за информације при Влади ФНРЈ I одељењу 28.06.1951.

Изгред се догодио и приликом гостовања фудбалске репрезентације у Минхену. Међу масом која је дочекала фудбалере био је и „пијани емигрант“ који је узвикнуо „Живела слободна антикомунистичка Југославија“. Настала је гужва и кошкање где је извесни Вукас, или део репрезентације или делегације, „скочио на то лице и ударио га неколико пута добро преко лица песницом“. Вукаса је пратио такође извесни „друг Бранко из Земуна“ који је исто скочио и песницама ућуткао емигранта. Касније, из новина сазнато је да је емигрант бивши краљевски официр. Инцидент је прошао махом непримећено али минхенски *Abendzeitung* у сензационалистичком маниру је пренео вест, и то на првој страници: „Инцидент на железничкој станици – Демонстрације против фудбалера из Југославије“.¹⁵³⁵

Сукоб са социјалистичким светом Источног блока био је фундаметалан а прекид односа радикалан. На пољу спорта другачија је динамика где је готово немогуће немати контакте са одређеним државама. Тако, Румунија је поводом стонотенисерског шампионата покушала да игнорише Југославију али у томе није успела. Потом, одуговлачила је издавање виза југословенским стонотенисерима а при повратку нису дозвољавали директан пут назад већ преко Софије или Будимпеште. На нормалну трасу пута пристали су тек после интервенције. Додатно, румунска штампа и радио само учествовање Југославије нису ни помињали.¹⁵³⁶

Југословенски стони–тенис игнорисала је и Мађарска када није позвала Југославију на првенство света које је одржано у Мађарској 1950. године. Мађарском стонотениском савезу опомена је дошла од светског стонотениског савеза али и даље је истрајавао на политици игнорисања Југославије.¹⁵³⁷ Слично томе, бугарска одбојкашка федерација игнорисала је југословенске одбојкаше и није их позвала на европско првенство одржано у Софији 1950. године.¹⁵³⁸

¹⁵³⁵ ДА МСП РС, 1953, ПА, Немачка – 374: Фискултура. ф–63, Генерални конзулат ФНРЈ Минхен, Предмет: Извештај о инциденту на станици у Минхену приликом доласка футб. репрез. на дан 18.12.1952, 24.12.1952.

¹⁵³⁶ ДА МСП РС, 1953, ПА, М.О. – 675: М.О. фискултурне и спортске организације, Конгреси и Конференције. ф–58, Министарство иностраних послова, Телеграм – Букурешт 04.03.1953; Министарство иностраних послова, Телеграм – Букурешт 21.03.1953; Министарство иностраних послова, Телеграм – Букурешт 21.03.1953; Министарство иностраних послова, Телеграм – Букурешт 31.03.1953.

¹⁵³⁷ *Borba*, 11.01.1950.

¹⁵³⁸ *Borba*, 24.01.1951.

У Варшави гостовали су југословенски боксери који су побрали симпатије гледалаца док су исти према Совјетима били хладни. Ипак, било је и провокатора који су звали поједине боксере својим кућама да тамо „разговарају о свему“ а тражили су и југословенске пропаганде материјале. Читаву екипу пратила су два тумача који се нису одвајали од боксера и користили су сваку прилику да хвале ИБ и помоћ коју Пољска добија од Москве. Пољски медији пратили су линију ИБ–а и сваки пораз југословенских боксера користили за анти–југословенску пропаганду. Закључци су вађени да је пораз последица „тешког стања у Југославији“ услед којег југословенски боксери једноставно нису могли да достигну квалитет који су достигли совјетски и боксери Источног блока.¹⁵³⁹

За разлику од Румуније и Пољске спортске посете Будумпешти али и Москви прошле су глатко, уз срдачне пријеме.¹⁵⁴⁰

Са друге стране гвоздене завесе спорт је такође имао две стране медаље. Један чехословачки бициклиста, учесник трке Праг–Варшава, назвао је телефоном амбасаду Југославије у Прагу и поздравио југословенске бициклисте, народ, демократију и Тита. Усамљени позив бициклисте стигао је до Леа Матеса који је ургирао да се убудуће јављају овакве и сличне ствари са што више информација, „јер се тиме повећава пропагандно дејство вести“.¹⁵⁴¹

На Западу Југославија није остала дуго. Свесна да примање помоћи и савезништво има своју цену у виду суверенитета тражила је сопствени пут ношена ароганцијом аутентичне револуције. Тај пут наћи ће у Трећем свету а њене Хладноратовске дипломатске маневре пратиће и спорт.

¹⁵³⁹ ДА МСП РС, 1953, ПА, М.О. – 675: М.О. фискултурне и спортске организације, Конгреси и Конференције. ф–58, Министарство иностраних послова, Телеграм – Варшава 21.05.1953; Министарство иностраних послова, Телеграм – Букурешт 24.03.1953; Амбасада ФНРЈ у Пољској, Предмет: Учествовање југословенске боксерске екипе на X Европском шампионату 01.06.1953.

¹⁵⁴⁰ ДА МСП РС, 1953, ПА, М.О. – 675: М.О. фискултурне и спортске организације, Конгреси и Конференције. ф–58, Министарство иностраних послова, Телеграм – Будимпешта 19.05.1953; Министарство иностраних послова, Телеграм – Москва 21.05.1953.

¹⁵⁴¹ ДА МСП РС, 1951, ПА, Чехословачка – 374: Фискултура. ф–18, Министарство иностраних послова, Телеграм 02.05.1951; 1951, ПА, Бугарска – 374: Фискултура. ф–15, Шифра, Амбасади ФНРЈ 19.07.1951.

1) Спортски продор у Трећи свет

С својом аутентичном револуцијом и засебним путем у социјализам, Југославија се све више удаљавала од Запада схватајући да цена западне помоћи није мала. Напротив, цена је управо тешко извојевани суверенитет земље.¹⁵⁴² Притиснута супростављеним блоковима, излаз је потражила у Трећем свету који се управо тада будио и налазио у сличној ситуацији: избору између СССР–а и САД–а. Избор није подразумевао само модел развоја већ је подразумевао и геостратешко опредељење које је са собом опет носило и крњење тек освојеног суверенитета. Југославија је пронашла модел – несврстаност, и у том моделу ће се пронаћи многи и исписати „трећи“ пут у оквиру оштро поларизованог хладноратовског света.¹⁵⁴³

У спорту, прве назнаке несврстаности налазимо августа 1952. године када се репрезентација Југославије у Хелсинкију сусрела са репрезентацијом Индије. Јоже Вилфан посматрајући велико интересовање за тај меч предложио је турнеју „нашег прворазредног клуба у Индији и суседним земљама“ јер би пропагандни ефекат такве турнеје био велики.¹⁵⁴⁴

Индију је пратила Индонезија која је прва позвала југословенску фудбалску репрезентацију у гостовање иако Југославија и Индонезија у том тренутку нису још увек ни изменила дипломатска представништва.¹⁵⁴⁵ Дакле, прво се ишло линијом фудбала и као такав представљао је својеврсну дипломатску претходницу Титовог путовања у Индију и Бурму.¹⁵⁴⁶

Индонезија се поново појавила на дневном реду 1953. године. Опет је звала фудбалере у посету и турнеји „придала велики политички значај“. Пратила ју је и Бурма која је навела да тим „по сваку цену“ после Индонезије наврати и одигра четири утакмице

¹⁵⁴² Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955*, 322–344; Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji: 1951-1958*, (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006), 25–30.

¹⁵⁴³ Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949-1955*, 667–749.

¹⁵⁴⁴ ДА МСП РС, 1952, ПА, Индија – 374: Фискултура. ф–35, Министарству иностраних послова, Телграм 04.08.1952.

¹⁵⁴⁵ ДА МСП РС, 1952, ПА, Индонезија – 374: Фискултура. ф–36, Министарству иностраних послова 20.08.1952; Посланству ФНРЈ 10.09.1952.

¹⁵⁴⁶ Више о Титовом Азијском путовању: Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 224–237; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, 123–187.

и у Бурми. Одговорио је Фудбалски савез и навео да је немогуће да се састави тим јер је крајем августа те године почињало првенство државе. Интервенисало је Министарство спољних послова које се очигледно поставило изнад ФСЈ и на њихову „интервенцију“ савез „чини све напоре да састави екипу која би отпутовала“. Интервенција је била плодна и фудбалери су отпутовали на своје „Азијско путовање“ 18. августа 1953.¹⁵⁴⁷

Наредни спортски корак био је на Блиском Истоку: посета екипе *Сарајева* Сирији и Либану 1953. године. Позив је уследио а Амбасада ФНРЈ у Сирији је истакла: „Познато нам је да су услови за гостовање у другим земљама доста повољнији. Међутим, сматрамо да у овом случају треба знатно више водити рачуна о политичко пропагандном моменту него о финансијском ефекту, поготово сада када је углед наше земље у арапском свету знатно порастао. Овде фудбал није развијен и игра се слабо али је политички значајно“. Да је фудбал у Сирији и Либану слаб показује и резултат: од укупно 7 утакмица *Сарајево* је победило у свакој са укупном гол разликом од 31:4. Од резултата далеко су значајнији други подаци: утакмице је пратило од 30.000 до 40.000 гледалаца а свака је била значајно медијски пропраћена. Штампa је писала о Југославији, положају муслимана у њој итд. Све утакмице су преношене преко радија. Играчи *Сарајева* играли су чак и једну утакмицу са клубовима јерменска мањине. У целој турнеји играчи су се „добро понашали“. Све у свему, значајан пропагандни успех на Блиском истоку.¹⁵⁴⁸

После гостовања уследио је и позив да један југословенски фудбалски тренер дође у Дамаск и тренира неких од тамошњих тимова. Министарство спољних послова је послало допис Савезу тренера уз напомену: „Истичемо да би ова понуда за престиж нашег спорта и реномеа уопште била врло препоручљива да се прихвати“. Савез је одговорио да се „у принципу“ не слаже са слањем тренера, видели смо раније колико је само фалило кадрова, али ипак пристаје. У Дамаск отишао је Слободан Бабаковић. Опет се министарство поставило изнад савеза, овога пута Савеза фудбалских тренера Југославије, а савезу није остало ништа него да послуша.¹⁵⁴⁹ Истовремено са наведеним, са Израелом

¹⁵⁴⁷ ДА МСП РС, 1953, ПА, Индонезија – 374: Спорт. ф–38, Министарство иностраних послова, телеграм – Рим 19.03.1953; Посланству ФНРЈ 22.07.1953; Шифровани 29.07.1953; Фудбалском савезу ФНРЈ 15.08.1953.

¹⁵⁴⁸ ДА МСП РС, 1953, ПА, Сирија – 374: Фискултура и спорт. ф–83, Амбасада ФНРЈ Сирија 31.12.1952; Државном секретаријату за иностране послове 01.03.1953.

¹⁵⁴⁹ ДА МСП РС, 1953, ПА, Сирија – 374: Фискултура и спорт. ф–83, Савезу ногометних тренера Југославија 09.03.1953; Савез фудбалских тренера Југославије 18.03.1953.

су такође гајене диманичне спортске везе, као рефлексивна динамичних међудржавних односа, а све то Југословенску спортску и државну политику на Блиском истоку чинило је амбивалентном.¹⁵⁵⁰

Хајдук је био задужен за Јужну Америку: 1953. године отиснуо се на турнеју, сада већ по опробаном рецепту.¹⁵⁵¹ Играчи, одани партији и савршени амбасадори направили су само кикс на граници када им је одузето преко 100 писама које су носили исељеницима. Одузета писма су враћена авионом у Југославији и сасвим сигурно била вредан обавештајни материјал о југословенској емиграцији у Јужној Америци. Осим кикса био је и један случај шверца, који смо већ помињали.¹⁵⁵²

У Аргентини играче је примио Перон лично и у посети се задржао пола сата. Интересовао се о њиховом смештају и наредио да се играчи преместе у бољи: или Олимпијски град или у његову резиденцију у Оливосу. Перон је посматрао и утакмицу која се претворила у манифестацију југословенско–аргентинског пријатељства. Играчи Аргентине изашли су на терен са заставом Југославије а југословенски са заставом Аргентине. Додатно, југословенски играчи на дресовима су имали исписане натпусе „Viva Argentina“ и бацали су цвеће одушевљеној публици. Утакмица је била значајно пропраћена у штампи, нпр. далеко више од бечке *Виене* која је гостовала дан после али је прошла „скоро незапажено“.¹⁵⁵³

Фудбалери су остали имуни на насртаје емиграције, доминантно усташке. Још на аеродрому пратили су играче, добацивали, манифестирали и сл. Активирале су се и присталице ИБ–а које су издале летак непосредно пре доласка *Хајдука*, али без већег утицаја. Телеграм из Чилеа сугерише да је утицај на емиграцију био значајан: „Долазак

¹⁵⁵⁰ Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946-1956*, 52.

¹⁵⁵¹ Први термин за турнеју био је 1952. године али та година није била одговарајућа јер су већина фудбалера била ангажована око Олимпијских игара у Хелсинкију. Лично Тито је турнеју одложио за 1953. годину: „Нека се одгоди турнеја за погодније вријеме у следећој години“. (Milan Terzić, *Titova vještina vladanja: Maršal i Maršalat: 1943-1953*, 265.)

¹⁵⁵² ДА МСП РС, 1953, ПА, Аргентина – 374: Спорт. ф–2, Министарство иностраних послова, Телеграм 07.02.1953; Посланству ФНРЈ Буенос Аирес 27.02.1953.

¹⁵⁵³ ДА МСП РС, 1953, ПА, Аргентина – 374: Спорт. ф–2, Министарство иностраних послова, Телеграм – Буенос Аирес 18.02.1953; Министарство иностраних послова, Телеграм – Чиле 28.02.1953.

Хајдука оставио је одличан утисак код емиграције. Истовремено усташко, мачековска и четничка емиграција овим је добила тежак ударац“.¹⁵⁵⁴

Перон је по свему судећи био одушевљен играчима *Хајдука* и позвао их је да по повратку из Чилеа остану као гости опет у Аргентини. За дозволу је требао бити питан Фудбалски савез Југославије али је дозволу дао лично Евдард Кардељ. Потом, Фудбалски савез је протествовао јер је заобиђен и обесмишљен а јер и је управо почињало првенство ФНРЈ без једног од најбољих клубова. На крају свега, *Хајдук* је изгубио шансу за такмичење на првенству и титулу је освојила *Црвена Звезда*.¹⁵⁵⁵

Свеукупно, спорт је пратио линију спољне политике Југославије. Осим мањих пропуста, махом услед немарности и неорганизованости, спорт је био значајан савезник југословенске дипломатије. Као што смо видели, врхунски спортисти уживали су разне привилегије у југословенском друштву али су ту своју посебност оправдали и југословенски социјализам промовисали широм света. Те привилегије у светлу спољнеполитике могу бити и оправдане: југословенски врхунски спортисти ретко су емигрирали јер су у код куће били добро плаћени. Ако не плаћени, уживалу су значајне привилегије. Издвајање врхунских спортиста, прављење од њих повлашћени слој становништва имало је своју идеолошку цену али је на пољу спољне политике изградило спорт који верно пратио државну политику.

Сва спољнополитичка гигања спортисти су верно пратили где се на примеру бојкота Шпаније најјасније види њихова оданост, или послушност. Бојкотом Шпаније спортисти су ишли директно против сопственог интереса а зарад интереса државе. Ипак, ова спортска дипломатија далеко по важности испод истинске дипломатије. За југословенско окретање Западу и пробијање блокаде земаља ИБ–а кључна је била помоћ у наоружању и *de facto* чланство у НАТО пакту, преко Балканског пакта. Потом, и у случају

¹⁵⁵⁴ ДА МСП РС, 1953, ПА, Аргентина – 374: Спорт. ф–2, Министарство иностраних послова, Телеграм – Буенос Аирес 18.02.1953.

¹⁵⁵⁵ ДА МСП РС, 1953, ПА, Аргентина – 374: Спорт. ф–2, Министарству иностраних послова, Телеграм 17.02.1953; Кабинет друга Беблера, Посланству ФНРЈ – Чиле – Лилићу, Амбасади ФНРЈ – Аргентина – Павићевићу 24.02.1953; Шифровано писмо, Посланству ФНРЈ – Буенос Аирес 26.03.1953; Davor Kovačić, “Југославенски nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-tih – romantičan početak dekadencije“, *Historijski zbornik*, (Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016), 161.

продора у Трећи свет и формирања Несврстаности спортисти су одиграли своју улогу али су геостратешки интереси свакако били кључни.

Југословенски врхунски спортисти у годинама 1945–1953. показали су се као поуздан партнер у овим процесима али њихов утицај на те процесе не треба прецењивати. Сваки метак, испаљени или не, далеко је јачи и значајнији од било ког гола или лопте и у стању је да раскида у моменту све спортске везе грађене деценијама.

VII. ЗАКЉУЧАК

Идеја социјалистичког спорта била је хумана. Настојала је да сваки човек, без обзира на пол, порекло, занимање и физичке конституције, свестрано се физички развије и изгради у комплетног човека. Далеко испред свог времена социјалистички спорт поимао је физички развој човека као интегративни део његове личности.

На терену та идеја сусрела се са реалношћу. На првом месту ту је рурално друштво у коме се физичка активност поистовећивала са радом а доколица по правилу проводила седентарно. За приближно половину популација стање је било још и горе: спорт жена био је непознаница за многе, сувисло губљење времена и врло вероватно да је изазивало и подсмехе. Власт је настојала да ове баријере разбије, у помоћ је звала и своје масовне организације али те баријере су постојале и у њима. Савез синдиката Југославије и Народна омладина нису се нарочито залагале нити бавиле физкултуром иако су имале задатак да то чине. Уз њих стоји и АФЖ који не само да се није бавио већ није ни препознао значај и улогу коју спорт може одиграти у еманципацији жена. Резултат је добра намера али лоша изведба: спорт се ширио али полако и уз предрасуде, нарочито на селу.

Уз све то као препрека реализацији идеје социјалистичког спорта позиционирао се и фудбал. Стајао је оштро на супрот идеји свестраности и својим шармом очарао целу Југославију. Жеђ са другим спортовима била је присутна али жеђ за фудбалом била је огромна. У свим крајевима земље по правилу била је изабрана рекреација. Спортска друштва настајала су на темељима свестраности а претварала су се у фудбалске клубове. Чак и тамо где није било трагова организованог спорта, спортски живот је орбитирано око импровизованих статива и крпењача. Сви покушаји изграђивања свестраности преко Значке физкултурника или Гимнастичког савеза изајловили су се у судару са фудбалском лоптом. Победа фудбала била је потпуна и темељна и заправо је фудбал стихијски направио масовну базу југословенског спорта, практично мимо директних државних интереса. Опет, не треба судити фудбалу по мерилима свестраности, та мерила била су исувише испред свог времена за период 1945–1953. Ширење фудбала у овим годинама

представља истинску позитивну тековину где су рекреација и аматерски спорт ушли у свакодневни живот грађана Југославије и у најзабаченијим њеним крајевима.

Код фудбала и најзабаченијих крајева треба узети у обзир и позицију села. Црква, сеоска школа и месна заједница најчешће су једине институције које се у селима могу наћи. Сеоски фудбалски клубови готово по правилу се изузимају из рачунице али они су ти око којих се цело село окупља и гради свој идентитет. Фудбалске утакмице стожер су окупљања, разговора и суживота грађана села и као такве не смеју се ниподаштавати нити игнорисати. С те стране, ширење фудбала има далеко дубљу димензију, чије дубине тек чекају своје истраживаче.

Упоредо са овим процесима и неуспелим пројектима одвијала се и милитаризација спорта. Замах јој је био толики да се чак изгубила нит између спорта и предвојничке обуке. С једне стране, спорт је милитаризација променила где се и његов циљ изместио у домен јачања одбрамбене моћи земље што се практично манифестовало у виду фаворизовања одређених спортских дисциплина, нарочито стрељаштва. Отишло се и корак даље: спортске дисциплине мењане су не би ли што верније одражавале околности оружаног сукоба. С друге, у руралном друштву тек проистеклом из рата, милитаризација је била та која је дала спорту на важности.

Ипак, спорт је ниподаштаван на неколико нивоа и то се одразило на његов развој. Перцепција спорта на терену, у руралном друштву, била је и ван директног домашаја власти али одговорност власти је директна у домену кадровске политике. И не само ту: одговорност је директна у милитаризацији и поистовећивању спорта са омладином, као да спорт не би требао бити својина свих грађана, без обзира на животно доба.

Кадровска политика је махом била катастрофална. С пуним правом можемо поставити питање зашто нпр. Павел Опавски никада није био председник Фудбалског савеза Југославије? Наравно, није битан он као појединац већ он илуструје правило, правило да се на водеће позиције доводе мешетарски кадрови, као нпр. Владимир Дедијер, а да се квалификовани стручњаци гурају у страну. У ниједној другој делатности тако катастрофална кадровска политика не би била могућа. Када би се тако нешто слично

догодило нпр. у медицини сасвим сигурно да би било отпора. У спорту – све може. Може, али зато су и резултати такви какве таква кадровска политика изгради.

Катастрофала је била и школска физкултура делом из трошне материјалне базе али делом из ниподаштавања предмета од стране буквално свих: просветних власти, учитеља, наставника, ученика и директора школа. Па чак и сами наставници физичког васпитања су срозавали углед свог сопственог предмета. На свим нивоима тај предмет је понижаван, игнорисан па и исмеван. Уз катастрофалне материјалне услове и недовољно стручне и немотивисане кадрове, физичко васпитање било је сасвим сигурно најгори сегмент школства у Југославији у годинама 1945–1953. Ужасавајуће низак квалитет наставе одразио се на општу физичку спремност становника Југославије и генерално лоше здравствено стање. Крива кичма помиње се у једном извору али узимајући у обзир сразмере овог проблема и данас на простору Југославије евидентно је да је проблем ендемски и дуготрајан. Тек су последице тог проблема дуготрајне. Врло вероватно код мушке популације је недостатак општег физичког развоја у одређеној мери компензовало служење војног рока али та чињеница опет чини цео систем школске физкултуре сувишан. Наведено никако не сме бити аргумент за војни рок јер да систем функционише, онда би војни рок био сувишан. На крају крајева, та накалемљена и неадекватна компензација качи само мушку популацију, што опет другу половину популације чини физичку заосталом, осим малог процента њих који се самосталном иницијативом баве спортом. Настава физичког васпитања је требала бити ту управо да сваком појединцу омогући свестрани физички развој кроз основно и средње школовање али је била далеко од испуњења те своје мисије у годинама 1945–1953. Темељи тада постављени изузетно су лоши и даља наградња на њих остаје тема за будућа истраживања чији је значај прворазредан јер се тиче здравља и функционалности читаве популације.

Императив да се мора остати на аматерским основама, који се манифестовао само на нижем и руководећем нивоу, а заобишао је врхунски спорт, убио је научни приступ спорту. Вође спортских савеза по правилу функције су добијале као награду за свој политички ангажман и ту функцију обављале су малтене из хобија. Као такви били су ако не брана онда препрека имплементацији нових научних сазнања у спорту.

За изградњу и имање врхунских спортиста плаћена је велика цена. Идеолошки можда и превелика: подривање самих темеља социјализма. Ипак, на пољу дипломатије спортисти су били важни и верни савезници у свим спољнополитичким променама кроз које је Југославија прошла у годинама 1945–1953. Парадоксално, управо су они допринели промовисању југословенског социјализма иако су они сами били својим начином живота примери недоследности спровођења те идеје.

Ипак, држава је настојала да врхунски спорт преобрази у социјалистичко рухо. Настојања су била озбиљна и долазила су од самог врха власти, што је наочигледније у Писму ЦК „О стању и задацима у физкултури“. Настојање је било залудно јер створивши врхунски спорт социјалистичка Југославија је добила све његове аспекте а покушаји да се хулиганизам, политичко деловање преко клубова, професионализам, национализам и трибализам угуше остајали су јалови. Настојање је пропало јер је лечило последицу а узрок – врхунски спорт – остављало је суштински неупитно.

Код постизања врхунских резултата, социјалистичка Југославија своје прве велике медаље освојила је управо у годинама 1945–1953. Међутим, евидентно је да је систем врхунског спорта постављен на магловите основе у држави која је негирала да гради и негује професионалне спортисте. Уз то, за врхунске резултате погубно, стоји и поверавање најважнијих спортских функција дилетантима и препуштање читаве једне делатности стихијском и нестручном руковођењу. Врхунских резултата је било али их не треба преувеличавати: они су управо такви какви се могу и очекивати од таквог катастрофалног система. Често присутна дилетантска и „заљубљеничка“ теза о спортој нацији пада у воду једноставним поређивањем са успесима других држава. Спортске успехе социјалистичке Југославије требало би упоредити нпр. са успесима Чехословачке, док би Србије са нпр. Румунијом или Мађарском. Опет, код сагледавања дискурса „спортске нације“ треба имати у виду да пласман врхунских спортиста мало говори о стварном физичком стању једне нације. Узмимо за пример Кенију, Јамајку или Етиопију које по правилу освајају прегршт највиших одличја на Олимпијским играма а о квалитету њихових спортских система или школском физичком васпитању није потребно детаљисати. Вратимо се на Југославију, у годинама 1945–1953, и пустимо још једном изворима да проговоре: „Слажу се да су погрешили, оријентисали су се на квалитативни

спорт уместо на масовност. Услед таквог односа и гледања на физкултуру, партијских и других организација, ми у физкултури имамо аномалију. Наиме, у погледу уопштег физичког образовања и нивоа стојимо међу најзаосталијим земљама, а у појединим дисциплинама уског спорта међу првим земљама у свету“.¹⁵⁵⁶

Са друге стране, врхунски спорт верно је пратио спољнополитички курс државе. Југословенска дипломатија у врхунским спортистима добила је поузданог и вредног сарадника. Кроз све фазе спољнополитичког гигања Југославије у годинама 1945–1953. спортисти су били на првим линијама дипломатског фронта и верно репрезентовали позиције своје земље. Наведено је најочитије у случају Свесоколског слета у Прагу када је Резолуција ИБ–а спортисте затекла у возу и сви су се листом изјаснили за Југославију и својим наступом на слету извојевали значајну дипломатску победу. Додатно, у случајевима бојкота Шпаније спортисти су ишли директно насупротив својим интересима, свесно препуштали потенцијално освајање медаља, а пратили су интересе југословенске дипломатије.

Као такав, врхунски спорт је био огледало социјалистичке Југославије. Спољнополитички темељан, одмерен и на чврстим основама а унутрашњеполитички трошан, дилетантски, стихијски и са дисторзијом сопствене идеологије.

За власт, партију, титоизам и култ личности спорт је био један од потпорних стубова. Масовне манифестације биле су празници нове религије чији је епицентар био вођа која је оличавао социјализам и чврсто држао узде „диктатуре пролетеријата“. Нова традиција и *de facto* нова религија своју манифестацију добила је преко спорта где је спортски аспект тих светковина често маргинализован. Нигде то није попримило толике сразмере као код Титове штафете где су религијски аспекти били доминантни и где се читаво социјалистичко југословенство сместило у шаку изабраника који би преко штафете предао вођи поздраве, напоре и сећања на партизанске подвиге. Свеукупно, један од снажних инструмената за држање монопола једне партије, једне идеологије и владавине једног вође.

¹⁵⁵⁶ АЈ, Фонд 507, ЦК СКЈ, XII 5/1, Записник са састанка Комисије ЦК КП Црне Горе за масовне организације 22.01.1952.

Као што је идеја југословенства у краљевини вулгаризована кроз соколске манифестације, на исти начин је вулгаризована идеја социјалистичке Југославије. Појединци су гибањем свога тела приказивали Петогодишњи план, изградњу аутопута, мељиорацију Скадарског језера и наравно словима „Тито“. Сво то гибање посматрала би партијска врхушка са истакнутог повлашћеног места и аплаудирала хиљадама „спортиста“ на успешно изведеној тачки.

Кроз читаву дисертацију, кроз критику власти, провејава „нова класа“,¹⁵⁵⁷ троцкизам¹⁵⁵⁸ или ерозија првобитне партизанске етике¹⁵⁵⁹. Наведено је чињеница и не може избећи нарочито прилико анализирања првих формативних година социјалистичке Југославије. То опет не значи да је читав систем био лош, напротив. Истакнути су многи позитивни и успели пројекти из домена спорта али исто тако су истакнуте и многобројне грешке и промашаји.

У социјалистичкој Југославији спорт је заузимао једну од круцијалних позиција. Значај тог феномена сагледали смо на различитим аспектима али тај значај најочљивији је на пољу врхунског спорта. Неколицину изабраних пратиле су стотине хиљада, о њима је писала сва штампа а утакмице али и детаљи из свакодневног живот изабраника преношени су на радију. Изграђен је и нови стадион који је окупљао десетине хиљада гледалаца који су посматрали, примера ради, клуб зван *Партизан* и за њега или против њега здушно навијали. У целој социјалистичкој Југославији хиљаде људи су свакодневно хрлиле ка стадионима и они постају попришта најмасовнијег окупљања грађана те државе.¹⁵⁶⁰ Уколико бисмо убројали и све оне који су спорт пратили преко медија, који су се кладили и који су у слободно време о спорту разговарали, размишљали али и због спорта гинули, долазимо засигурно до застрашујућих бројки и обриса једног феномена који се увукао у живот сваког грађана Југославије и чије сагледавање значаја превазилази оквире једне дисертације. И корак даље: превазилази оквире једне науке, за сагледавање

¹⁵⁵⁷ Milovan Đilas, *Nova klasa*.

¹⁵⁵⁸ Lav Trocki, *Izdana Revolucija I-II*.

¹⁵⁵⁹ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Tom 1, 40–641; Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić i Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, (Beograd: Prosveta, 1972), 504–506.

¹⁵⁶⁰ Срђан Врџан износи занимљиву студију случаја за Сплит где наводи да је на стадион Хајдука долазило и до 27.000 гледалаца у граду који је имао нешто преко 150.000 људи. Опет, та бројка од 27.000 људи већа је од броја учесника свих облика институционализованог политичког деловања Савеза Комуниста. (Srđan Vrcan, *Sport i nasilje u nas: i druge studije iz sociologije sporta*, 11.)

тог феномене историји је потребна социологија, филозофија, психологија, педагогија, па и етнологија.

Током рада и писања дисертације искристалисале су се одређене теме за које једно могу рећи да остајем дужан да их истражим, или барем овим путем укажем историографији на њихов значај у нади да ће се неко други њих дохватити. Тако, слика врхунских спортиста у штампи и генерално јавном дискурсу остала је отворена за даља истраживања. Бобек и Митић, пре свих, били су иконе тога доба, слободно можемо рећи, прве после Тита и идеологија, или дисторзија идеологије, која је обликовала њихову слику и начин њиховог представљања доминантно у штампи, остаје неистражена. Питање лова такође остаје од прворазредног значаја где је неопходно тај феномен сагледати из разних углова: патријархалног, милитаристичког, дипломатског, спортског, да набројимо само неке. Уз ово наведено стоји шах са засебном динамиком развоја у односу на остале спортове, као и сви спортови окупљени у Народној техници. Блиско феномену спорта стоји феномен Извиђача и њихова друштвена и политичка улога. Историја Извиђача у Југославији сасвим сигурно има своју специфичну динамику која тек чека своје истраживаче. С њима у вези налази и специфични југословенски феномен – пионири. Значајне помаке у истраживању овог феномена већ имамо али је тема суштински тек начета.¹⁵⁶¹ Мимо свега овога налазе се народни спортови, вишебој или витешке игре. У изворима имамо помена њих у траговима и они су свакако изгубили битку са модерним спортовима. Међутим, народно рвање, бацање камена с рамена, тркање и многе друге дисциплине представљају нематеријалну културну баштину која тек чека своје истраживаче.

Ове теме, и сигуран сам многе друге, остају недоречене и показују да је спорт толико значајан и комплексан феномен да једна дисертација само њему посвећена није довољна да макар загребе све његове манифестације.

На крају, идеја социјалистичког спорта била је хумана. Нигде се то боље не огледа као код спорта ометених у развоју. Са друге стране, императави „Диктатуре пролетеријата“ који су се манифестовали у виду тоталитаризма једне партије која је

¹⁵⁶¹ Igor Duda, *Danas kada postajem pionir. Detinjstvo i ideologija jugoslovenskog socijalizma*, (Zagreb – Pula: Srednja Evropa – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015).

већину конкретне реализације чинила ради сопственог опстанка на власти, утицали су и на спорт. Социјалистички спорт поражен је у једној социјалистичкој земљи далеко пре њеног распада и пре пада њене идеологије. Наведено не значи да социјалистички спорт није могућ: још увек му судимо на основу изградње социјализма у једној земљи, у раду конкретно Југославији. На нивоу светске револуције тек предстоји да се испише историја таквог социјализма, и потом његовог социјалистичког спорта, или барем да се објасни зашто никада човечанство није дошло у прилику да такву историју ствара. Са друге стране, спорт социјалистичке Југославије тренутно се налази на сметлишту историје али то не значи да је то сметлиште неповратно затрпано, уосталом репове тог сметлишта позитивне и негативне и даље свакодневно осећамо. Историја спорта социјалистичке Југославије представља искуство из којег требамо учити, без обзира на тренутну владајући идеологију, устројство тренутне државе или држава, и краткорочне политичке „пројекте“ у којима живимо. Физички развој човека један од кључних компонената како здравља тако и квалитета живота и још увек човечанство није успело да уклопи своје тело које је на нивоу ловца–сакупљача са цивилизацијом коју су доминантно обликовале индустријске револуције. Из историје југословенског социјалистичког спорта можемо сагледати како позитивне, тако и негативне аспекте тог пројекта и из тако богатог и комплексног искуства учити зарад барем покушаја хармонизације цивилизације и тела – превазилажења здравствене дисторзије у којој су се ловци–сакупљачи вођени својом дивљом и незаситом интелигенцијом нашли а за коју још увек немају решење.

VIII. БИБЛИОГРАФИЈА

Необјављени извори

Архив Југославије

1. Комитет за заштиту народног здравља Владе ФНРЈ – Фонд 31
2. Влада ФНРЈ, Председништво владе – Фонд 50
3. Савез социјалитичке омладине Југославије – Фонд 114
4. Савез синдиката Југославије – Фонд 117
5. Антифашистички фронт жена – Фонд 141
6. Савез студената Југославије – Фонд 145
7. Министарство просвете ФНРЈ 1945-1946 – Фонд 313
8. Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ – Фонд 315
9. Савет за науку и културу владе ФНРЈ – Фонд 317
10. Комитет за фискултуру владе ФНРЈ – Фонд 321
11. ЦК СКЈ – Фонд 507
12. ЦК СКОЈ – Фонд 508
13. Савез за физичку културу Југославије – Фонд 668
14. Кошаркашки савез Југославије – Фонд 673
15. Фудбалски савез Југославије – Фонд 734
16. Одбојкашки савез Југославије – Фонд 747
17. Савез глувих и наглувих Југославије – Фонд 829
18. Југословенски олимпијски комитет – Фонд 832
19. КМЈ – Фонд 836
20. КПП – Фонд 837

Архив Србије

1. Веће Савеза синдиката Србије 1946-1978 – Ђ – 82
2. Комитет за фискултуру НРС – Г – 191

3. Републички завод за спорт 1945-1982

Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије

1. Политичка архива, 1945-1953
2. Политичка архива – строго поверљиво, 1945-1953

Архив града Београда

1. Породични фонд – легат: Коча Поповић и Лепа Перовић
2. Савез комуниста Србије, Организације ЦК Београда

Војни архив

1. Школа за телесно васпитање ЈНА

Интервјуи:

1. Анушић Душан, 13.05.2014. (Лична архива Мирослава Нешића)
2. Ачић Олга, 05.05.2015. (Лична архива Мирослава Нешића)
3. Глончак Милош, 20.06.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
4. Ђурашевић Божидар, 19.04.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
5. Зечевић Константин, 13.02.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
6. Ивош Александар, 14.04.2012. (Лична архива Мирослава Нешића)
7. Јованчић Милован, 12.09.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
8. Коленовић Рамо, 03.08.2014. (Лична архива Мирослава Нешића)
9. Крестић Василије, 11.04.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
10. Крстић Радомир, 18.04.2015. (Лична архива Мирослава Нешића)
11. Лазаревић Петар, 21.09.2015. (Лична архива Мирослава Нешића)
12. Марић Драгољуб, 13.01.2015. (Лична архива Мирослава Нешића)

13. Мартиновић Бранко, 10.02.2011. (Лична архива Мирослава Нешића)
14. Милутиновић Мирослав Шонда, 15.10.2016. (Лична архива Мирослава Нешића)
15. Мићић Живорад, 20.11.2012. (Лична архива Мирослава Нешића)
16. Недељковић Верица, 31.03.2011. (Лична архива Мирослава Нешића)
17. Недељковић Владета, 23.07.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
18. Опавски Павел, 04.09.2016. (Интервјуисао Никола Мијатов)
19. Павелић Брунислав Бруно, 14.03.2016. (Лична архива Мирослава Нешића)
20. Станишић Петар, 28.02.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
21. Станковић Јездимир, 18.12.2009. (Лична архива Мирослава Нешића)
22. Стефановић Димитрије Диса, 05.06.2012. (Лична архива Мирослава Нешића)
23. Стојадиновић Милица, 16.08.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
24. Стојићевић Чедомир, 30.03.2012. (Лична архива Мирослава Нешића)
25. Стојимировић Богољуб, 29.10.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
26. Царан Олга, 16.01.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
27. Ценић Боривоје, 30.08.2011. (Лична архива Мирослава Нешића)
28. Шоргић Славко, 23.03.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)
29. Штритоф Драгољуб Драго, 12.04.2013. (Лична архива Мирослава Нешића)

Објављени извори

1. *IV Plenum Centralnog odbora Fiskulturnog saveza Jugoslavije*. Beograd: Centralni odbor Fiskulturnog saveza Jugoslavije, 1947.
2. Броз, Јосип Тито. *Говори и чланци*. Том I-VII. Загреб: Напријед, 1966.
3. *Kongresi, konferencije i sednice organa SKOJ-a (1941-1948)*. Priredio Petar Kačavenda. Beograd: Izdavački centar Komunist, 1984.
4. *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952)*. Priredili Branko Petranović, Ranko Končar i Radovan Radonjić. Beograd: Komunist, 1985.
5. *Устав ФНРЈ 1946*. Београд 1951.
6. *Četvrti kongres SKOJ-a i zajednički kongres SKOJ-a i NOJ (1948)*. Priredio Mirosljub Vasić. Beograd: Izdavački centar Komunist, 1985.

Мемоари и дневници

1. Broz, Josip Tito. *Autobiografska kazivanja*. Том 1 и 2. Београд: Институт за савремену историју, 1983.
2. Velebit, Vladimir. *Moj život*. Запрешић: Fraktura, 2017.
3. Vukmanović, Svetozar – Tempo. *Revolucija koja teče: memoari*. Београд: Комунист, 1971.
4. Дедијер, Владимир. *Дневник I-III*. Београд – Сарајево, 1970.
5. Dediđer, Vladimir. *Radost i tuga fudbala, : i Ajšina intimna razmišljanja o tome zašto je luda za fudbalom*. Ријека: Liburnija, Загреб: Младост, 1981.
6. Ђилас, Милован. *Vlast*. Лондон: Наша рећ, 1883.
7. Ђилас, Милован. *Дружење с Титом*. Београд: Заслон, 1990.
8. Djilas, Milovan. *Memoir of a Revolutionary*. New York: Harcourt Brace Jovanovic, 1973.
9. Ђилас, Милован. *Revolucionarni rat*. Београд: Књижевне новине, 1990.
10. Крестић, Василије Ђ. *Запамћења*. Нови Сад: Матица српска, 2016.
11. Мићуновић, Драгољуб. *Život u nevremenu: ruža vetrova. Knj. 1, 1930-1990*. Београд: Архипелаг, 2013.
12. Нешић, Мирослав и Раденовић, Сандра. *Život kroz sport*. Београд: Просвета, 2016.
13. *ТИТОВ дневник*. Приредио Перо Симић, стручни сарадник Нада Пантелић. Београд: Новости, 2009.
14. Ћосић, Добрица. *Пишчеви записи (1951-1968)*. Београд: Филип Вишњић, 2001.
15. Уљанова, А. И. и Крупска, Н. К. *Лењин: детињство и живот*. Београд: Просвета, 1971.
16. Maklin, Ficroj. *Rat na Balkanu*. Београд: Просвета, 1980.

Штампа, периодика, часописи

1. *Билтен Фудбалског савеза Југославије*
2. *Vorba*
3. *Илустровани спорт*
4. *Комунист*
5. *Наши спорт*
6. *Победа*

7. Политика
8. Fiskultura
9. Фудбал

Литература

1. Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi sa velikim silama 1949-1955*. Zagreb: Globus, 1988.
2. Biti, Ozren. *Nadzor nad tijelom: Vrhunski sport iz kulturološke perspektive*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012.
3. Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad: 1952-1955: jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.
4. Bogetić, Dragan. *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990.
5. Božić, Ivan, Ćirković, Sima, Ekmečić, Milorad i Dedijer, Vladimir. *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta, 1972.
6. Vožović, Luka. *Fočanska partizanska republika*. Foča: Muzej fočanskog perioda NOB-a, 1982.
7. Бонцић, Драгомир. *Мусао без пасоша: међународна сарадња Београдског универзитета: 1945-1960*. Београд: Институт за савремену историју, 2011.
8. Бонцић, Драгомир. *Универзитет у социјализму: високо школство у Србији 1950-1960*. Београд: Институт за савремену историју, 2010.
9. Bondžić, Dragomir. *Beogradski univerzitet: 1944-1952*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004.
10. Broz, Josip Tito. *Sabrana djela*. Том 1-15. Beograd: Komunist, 1983.
11. Виталин, А. *Спортски живот совјетских трудбеника*. Београд: Млади Борац, 1946.
12. *Више од спорта: Монографија поводом 50 година СД „Милицонар“*. Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије, 1996.
13. Višnjić, Čedomir. *Vreme sporta i rasonode: Titina Hrvatska i njeni Srbi 1951-1971*. Zagreb: Prosvjeta, 2017.
14. Vrcan, Srđan. *Nogomet – politika – nasilje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003.

15. Vrcan, Srđan. *Sport i nasilje u nas: i druge studije iz sociologije sporta*. Zagreb: Naprijed, 1990.
16. Vučetić, Radina. *Monopol na istinu: partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*. Beograd: Clio, 2016.
17. Galić, Mladen B. *Pedagogija sporta*. Beograd: M. Galić, 2003.
18. Гаталовић, Миомир. *Дарована слобода: партија и култура у Србији: 1952-1958*. Београд: Институт за савремену историју, 2010.
19. Гелер, Михаил и Некрич, Александар. *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*. Подгорица: ЦИД, 2000.
20. Gidens, Entoni. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
21. Гудац Додић, Вера. *Жена у социјализму: положај жене у Србији у другој половини 20. века*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2006.
22. Dedijer, Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.
23. Дедијер, Владимир. *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина*. Београд: Просвета, 1969.
24. Dedijer, Vladimir. *Izgubljena bitka J. V. Staljina*. Beograd: Rad, 1978.
25. Dedijer, Vladimir. *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*. Tom 1-3, Zagreb: Mladost, 1980.
26. Delaney, Tim and Madigan, Tim. *The Sociology of Sport: An Introduction*. North Carolina: McFarland, 2015.
27. *10 godina Titove štafete*. Beograd: Partizan, 1956.
28. Dimić, Ljubodrag. *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*. Beograd: Arhipelag, 2014.
29. Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji: 1945-1952*. Beograd: Rad, 1988.
30. Димић, Љубодраг. *Културна политика у Краљевини Југославији*. Том I-III, Београд: Стубови културе, 1997.
31. Dimić, Ljubodrag i Životić, Aleksandar. *Napukli monolit: Jugoslavija i svet: 1942-1948*. Beograd: Arhipelag, Službeni glasnik, 2012.
32. Dimitrijević, Bojan i Bogetić, Dragan. *Tršćanska kriza 1945-1954: vojno-politički aspekti*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009.

33. Dimitrijević, Bojan B. *Jugoslovenska armija 1945-1954. Nova ideologija, vojnik i oružije*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
34. Dimitrijević, Bojan B. *Jugoslovenska narodna armija 1945-1959*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
35. Dirkem, Emil. *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sistem u Australiji*. Beograd: Prosveta, 1982.
36. Dobrivojević, Ivana. *Selo i grad: Transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
37. Doknić, Branka. *Kulturna politika Jugoslavije: 1946-1963*. Beograd: Službeni glasnik, 2013.
38. Dragišić, Petar. *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945-1955*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013.
39. Duda, Igor. *Danas kada postajem pionir. Detinjstvo i ideologija jugoslovenskog socijalizma*. Zagreb – Pula: Srednja Evropa – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.
40. Dunning, Eric. *Sport Matters: Sociological studies of sport, violence and civilisation*. London: Routledge, 1999.
41. Đilas Milovan. *Nova klasa*. Beograd: Narodna Knjiga, 1990.
42. Đorgović, Momčilo. *Đilas: vernik i jeretik*. Beograd: Akvarijus, 1989.
43. Đorđević, Ivan. *Antropolog među navijačima*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2015.
44. Đulijanoti, Ričard. *Sport: kritička sociologija*. Beograd: Clio, 2008.
45. Екмечић, Милорад. *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку (1492-1992)*. Београд: Evro book, 2017.
46. Енгелс, Фридрих. *Положај радничке класе у Енглеској*. Београд: Култура, 1951.
47. Engels, Fridrih. *Socijalizam: istorija, teorija i praksa*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1973.
48. Жанин, Мари Чалић. *Историја Југославије у 20. веку*. Београд: Клио, 2013.
49. Животић, Александар. *Југославија, Албанија и велике силе: (1945-1961)*. Београд: Архипелаг, Институт за новију историју Србије, 2011.
50. Žutić, Nikola. *Liberalizam i Srbi u prvoj polovini XX vijeka: iz historije ideologije građanskog liberalizma*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007.

51. Жутић, Никола. *Крајински соколи: соколи Српске крајине 1903.-1941.-1991.* Београд: Трилекс, 1998.
52. Žutić, Nikola. *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941.* Београд: Angrotrade, 1991.
53. Zinoviev, Alexander. *Homo Sovieticus.* London: Paladin Grafton Books, 1986.
54. Иванковић, Младенка. *Југословенски антифашисти у Швајцарској: 1941-1945.* Београд: Институт за савремену историју, Институт за новију историју Србије, 1996.
55. Илић, Стефан и Мијатовић, Слађана. *Историја физичке културе.* Београд: Д. Т. А, 2006.
56. Плић, Nastas. *Fiziologija sporta za studente Više škole za sportske trenere.* Београд: N Плић, 2006.
57. Jakovljević, Nebojša i Stojić, Dragan. *Derbi pre derbija: 1913-1944.* Subotica: Exyu fudbal, 2019.
58. Jovanović, Bora. *Fizička kultura kroz istoriju.* Београд: Državni institut za fizičku kulturu, 1955.
59. Јовановић, Бора. *Фискултура кроз векове: предавање одржано на Коларчевом народном универзитету.* Београд: Коларчев народни универзитет, 1947.
60. Jovanović, Bora. *Fizička kultura kroz istoriju.* Београд: Sportska knjiga, 1957.
61. Kardelj, Edvard. *Socijalistički savez radnog naroda.* Београд: Borba, 1984.
62. Копривица, Часлав Д. *Номо Максимус: елементи филозофије спорта.* Београд: Центар за изучавање Традиције Укронија, 2018.
63. Кокочић, Dragan. *Doba nasilja i sport.* Novi Sad: ОКО, 1990.
64. Креачић, Мирослав. *Спорт у Југославији.* Београд: Југословенска књига, 1950.
65. Kreft, Lev. *Levi horog: Filozofija sporta u devet eseja.* Београд: Orion art, 2013.
66. Kurelić, Nikola. *Naši narodni sportovi.* Београд: Institut za fizičku kulturu, 1953.
67. *Културна политика Југославије 1945-1952.* Зборник докумената, Књ. 1 и 2, приредили Б. Докнић, М. Ф. Петровић, И. Хофман, Београд 2009.
68. Laković, Ivan. *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji: 1951-1958.* Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2006.

69. Lazarević, Ljubiša. *Psihološke osnove fizičke kulture*. Beograd: Viša škola za sportske trenere, 2001.
70. Lazarević, Ljubiša. *Psihološka priprema sportista*. Beograd: Viša škola za sportske trenere, 2003.
71. Лењин, В. И, и Стаљин, Ј. В. *О социјалистичком такмичењу: зборник*. Београд: Култура 1946.
72. Lenjin, V. I. *Filozofske sveske*. Beograd: Kultura, 1955.
73. Lenjin, V. I. *Dela, Tom 23: Filozofski spisi 1909-1916*. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, 1975.
74. Lenjin, Vladimir Ilić. *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma; Država i revolucija*. Zagreb: Naprijed, 1973.
75. Lenjin, Vladimir Ilić. *O Marksu i marksizmu; Velika inicijativa*. Beograd: Kultura, 1961.
76. Lenjin, Vladimir Ilić. *O omladini*. Beograd: Mladost, 1973.
77. Lenjin, Vladimir Ilić. *O kulturi i vaspitanju*. Beograd: Rad, 1952.
78. Lorejn, Lis. *Održavanje Tita na površini: Sredinjene države, Jugoslavija i Hladni rat*. Beograd: BMG, 2003.
79. Maze Kaspar. *Bezgranična zabava: uspon masovne kulture: 1950–1970*. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
80. Marks, Karl. *Nadnica, cena i profit*. Beograd: Kultura, 1969.
81. Marks, Karl. *Predgovor Prilogu kritike političke ekonomije: Najamni rad i kapital*. Beograd: Liber, 2006.
82. Marks, Karl i Engels, Fridrih. *Komunistički manifest*. Beograd: Centar za liberterске studije, 2009.
83. Marks, Karl i Engels, Fridrih. *O vaspitanju i obrazovanju*. Beograd: Radnička štampa, 1982.
84. Marx, Karl i Engels, Freidrich. *Dela, Tom 3*. Beograd: Prosveta, 1972.
85. Marks, Karl. *Kapital*. Tom I-III. Beograd: Prosveta, 1977.
86. Matic, Milivoje i Bokan, Božo. *Opšta teorija fizičke kulture*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu, 2005.
87. Милановић, Ивана. *Увод у социологију и социологију спорта*. Нови Сад: Перинс инжењеринг, 2017.

88. Милорадовић, Горан. *Лепота под надзором: совјетски културни утицаји у Југославији: 1945-1955*. Београд: Институт за савремену историју, 2012.
89. Mimica, Aljoša. *Analecta: Sociološki ogledi*. Beograd: Službeni glasnik, Institut za sociološka istraživanja, 2011.
90. Mimica, Aljoša. *Radikalska sociologija: Zasnivanje akademske nauke o društvu u francuskoj Trećoj republici*. Beograd: Gradina, 1991.
91. Митровић, Момчило. *Домови и мензе студената Београдског Универзитета: 1838-1998*. Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2000.
92. Михајловић, Драгослав. *Кад су цветале тикве*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
93. *Moderna Ekonomija: Mekmilanov rečnik*. priredio Djevid V. Pirs. Beograd: Dereta, 2003.
94. Moren, Edgar. *Duh Vremena, I*. Beograd: BIGZ, 1979.
95. Фуко, Мишел. *Надзирати и кажњавати: рођење затвора*, Београд: Просвета, 1997.
96. Недељковић, Владета. *Једанаест величанствених*. Београд: Више од спорта, 2016.
97. Николић Коста. *Большевизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929*. Београд: Институт за савремену историју, 1993.
98. Николић, Коста. *Тито говори што народ мисли: култ Јосипа Броза Тита 1944-1949*. Београд: Службени лист СЦГ: Институт за савремену историју, 2006.
99. *Олимпијски вековник: 1910-2010*. аутор пројекта Чедомир Шошкић. Београд: Службени гласник, 2010.
100. Оравски, Павле. *Fudbalska enigma*. Beograd: P. Oravský, 2016
101. Orvel, Džorž. *U utrobi kita: eseji, priče, članci*. Beograd: LOM, 2016.
102. Остогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: БИГЗ, 1993.
103. Ofen, Karen. *Evropski feminizmi: 1700-1950*. Beograd: Evoluta, 2015.
104. Pantelić, Ivana. *Partizanke kao građanke: društvena emancipacija partizanki u Srbiji, 1945-1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju; Evoluta, 2011.
105. Perić, Dušan. *Uvod u sportsku antropomotoriku*. Beograd: DTA, 2007.

106. Перишић, Мирослав. *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима: 1945-1958*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.
107. Petranović, Branko. *Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji (1941-1945)*. Beograd: Savremena administracija, 1979.
108. Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije: 1918-1988*. I-III, Beograd: Nolit, 1988.
109. Петрановић, Бранко. *Југославија на размеђу: (1945-1950)*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1998.
110. Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946-1956*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007.
111. Petrović, Jovana Vanja. *Fakultet fizičke kulture Univerziteta u Beograd, Muzej fizičke kulture*. Beograd, 1997.
112. Петровић, Љубомир Ж. *Историја Српског стрељаштва*. Београд: Институт за савремену историју, 2011.
113. Polić, Branko i Ercegan, Milan. *Fizička kultura radnim ljudima*. Beograd: Sportski institut SSJ i Sportski institut Vojvodine, Beograd: 1955.
114. Platon. *Država*. Beograd: BIGZ, 1993.
115. Radenović, Sandra. *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta, sociologija sporta*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, 2017.
116. Радош, Јово. *Етика у спорту*. Сремски Карловци: Каирос, 2016.
117. Радош, Јово. *Филозофија спорта*. Сремски Карловци: Каирос, 2010.
118. Riordan, James. *Sport in Soviet Society: development of sport and physical education in Russia and the USSR*. Cambridge University Press, 2010.
119. Ристовић, Милан. *На прагу Хладног рата: Југославија и грађански рат у Грчкој (1945–1949)*. Београд: Филозофски факултет, 2016.
120. Ruso, Žan Žak. *Emil ili o vaspitanju*. Beograd: Estetika, 1989.
121. Simonović, Ljubodrag. *Sport, kapitalizam, desktrukcija*. Beograd: Lj, Simonović, 2014.
122. Симоновић, Љубодраг. *Последња револуција*. Београд: Финеграф, 2013.
123. Skemler, Grejam. *Sport i društvo: istorija, moć i kultura*. Beograd: Clio, 2007.
124. *Sport and International Politics*. Edited by Arnaud, Pierre and Wheeler, James. New York: Taylor & Francis e-Library, 2003.

125. Станковић, Ђорђе. *Студенти и универзитет: 1914-1954: огледи из друштвене историје*. Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2000.
126. *Стрељаштво*. Београд: Централни одбор физкултурног савеза Југославије, 1947.
127. *Телесно вежбање и спорт у Србији : (1857-2007) : (150 година организованог телесног вежбања и спорта и 125 година соколства у Србији)*, главни уредник Стефан Илић. Београд: ДТА, 2008.
128. Terzić, Milan. *Titova vještina vladanja: Maršal i Maršalat: 1943-1953*. Podgorica: Pobjeda, 2005.
129. Тодосијевић, Сања Петровић. *Отећемо светлост бучном водопаду: реформа основношколског система у Србији 1944-1959*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2018.
130. Trpin, Janez. *Titova štafeta, 25. maj 1948*. (1948), URN:NBN:SI:IMG-7JZIE3XV from <http://www.dlib.si> (Приступљено 06.07.2019.)
131. Трипковић, Ђоко. *Prilike u Jugoslaviji i Velika Britanija 1945-1948*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990.
132. Тубић, Милојко Р. *Југословенски спорт: корени, развој, раздруживање*. Нови Сад: Музеј Војводине, 2005.
133. *The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers*, edited by Richard B. Lee and Richard Heywood Daly, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
134. *The International Politics of Sport in the Twentieth Century*. Edited by Jamer Riordan and Arnd Krüger, London and New York: Routledge, 1999.
135. *Титова штафета 1950*. Београд: Гимнастички савез Србије, 1950.
136. Trocki, Lav. *Izdana Revolucija I*. Rijeka: Otakar Keršovani – Rijeka, 1973.
137. Ulam, Adam. *Nedovršena revolucija: Marksizam i komunizam u modernom svetu*. Beograd: Prosveta, 1990.
138. *Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања: 80 година: (1938-2018)*. уредник Ирина Јухас. Београд: Универзитет, Факултет спорта и физичког васпитања, 2018.
139. Fire, Fransoa. *Prošlost jedne iluzije: Komunizam u dvadesetom veku*. Beograd: Paideis, 1997.
140. Fukujama, Frensis. *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID, 1997.

141. Hobsbaum, Erik. *Nacije i nacionalizam od 1780: program, mit i stvarnost*. Beograd: Filip Višnjić, 1996.
142. Hobsbaum, Erik. *Kraj kulture: kultura i društvo u XX veku*. Beograd: Arhipelag, 2014.
143. Hobsbaum, Erik. *Globalizacija, demokratija i terorizam*. Beograd: Arhipelag, 2008.
144. Hobsbaum, Erik i Rejndžer, Terens. *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.
145. Huizinga, Johan. *Jesen Srednjeg vijeka*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1964.
146. Huizinga, Johan. *Homo Ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1970.
147. Хемингвеј, Ернест. *Старац и море*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2005.
148. Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića : represija u Srbiji 1944-1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
149. Coakley, Jay & Pike, Elizabeth. *Sport in society: Issues and Controversies*. London: McGraw-Hill Education, 2009.
150. Coubertin, Pierre de. *Olympism: Selected Writings*. Lausanne: International Olympic Committee, 2000.

Чланци и расправе

1. Allison, Lincoln. „Sport and nationalism“, *Handbook of Sport Studies*. Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 344–355.
2. Birrell, Susan. „Feminist theories for sport“. *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 61–76.
3. Бојовић, Снежана и Тривић, Драгица. „Студирање на Београдском универзитету у време извршења петогодишњег плана (1947-1951)“. *Токови историје* 3/2007, 59–79.
4. Бонцић, Драгомир. „Материјална помоћ београдским студентима 1945-1947“. *Годишњак за друштвену историју* 1- 3, 129–146.
5. Бонцић, Драгомир. „Предвојничка обука на југословенским универзитетима“. *Војно – историјски гласник* 1/2012, 100–118.
6. Бонцић, Драгомир. „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“. *Историја 20. века* 2/2008, 390–436.

7. Gounot, André. "Between revolutionary demands and diplomatic necessity: The uneasy relationship between Soviet sport and worker and bourgeois sport in Europe from 1920 to 1937". *Sport and International Politics: The impact of fascism and communism on sport*. Edited by Pierre Arnaud and James Riordan. London and New York: Routledge, 1988, 184–209.
8. Graydon, Jan. „'But It's More Than a Game. It's an Institution.' Feminist Perspectives on sport“. *Feminist Review*. No. 13, 1983, 5–16.
9. Григоров, Димитар. „Рачунај те на нас.“ „Одломак“ о Титовој штафети или Штафети младости“. *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 105–135.
10. Денда, Далибор. „Почеци и развој организованог скијашког спорта у војсци Краљевине СХС/Југославије“. *Годишњак за друштвену историју* 1, 69–82.
11. Додић Гудац, Вера. „Портрет жене на селу у Србији у доба социјализма“. *Токови историје* 1/2013, 153–171.
12. Dobrivojević, Ivana. „(In)voluntary builders of socialism. Young workers in the early socialist Yugoslavia“. *Istorija 20. veka* 1/2015, 61–75.
13. Dobrivojević, Ivana. „Život u socijalizmu – prilog proučavanju životnog standarda građana u FNRJ 1945-1955“. *Istorija 20. veka* 1/2009, 73–89.
14. Dobrivojević, Ivana. "Svi u fabrike"! Instant industrijalizacija u Jugoslaviji 1945-1955“. *Istorija 20. veka* 2/2009, 103–114.
15. Dobrivojević, Ivana. „Stambene prilike u jugoslovenskim gradovima 1945-1955“. *Istorija 20. veka* 2/2012, 115–130.
16. Dobrivojević, Ivana. „Između ideologije i pop – kulture: život omladine u FNRJ 1945-1955“. *Istorija 20. veka* 1/2010, 119–132.
17. Dobrivojević, Ivana. „Slika jednog društva. Životne prilike na srpskom selu 1945-1955“. *Istorija 20. veka* 2/2011, 143–157.
18. Dobrivojević, Ivana. „Образовање у служби идеологије: просветни напори власти на српском селу 1945-1955“. *Istorija 20. veka* 3/2011, 157–170.
19. Dobrivojević, Ivana. "Najbednija dečija sudbina": Život učenika u privredi u Jugoslaviji 1945-1965.“. *Istorija 20. veka* 1/2013, 181–193.
20. Добривојевић, Ивана. „Култура живљења у Југославији (1945-1955)“. *Токови историје* 1-2/2008, 236–248.

21. Edelman, Robert. „Moscow 1980: Stalinism or Good, Clean Fun?“, *National Identity and Global Sport Events: Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Football World Cup*, Edited by Alan Tomlinson and Christopher Young, New York, 2006, 149–162.
22. Зец, Дејан. „Оаза нормалности или тужна слика стварности? Фудбал у окупираној Србији (1941-1944)“. *Годишњак за друштвену историју* 3, 49–70.
23. Зец, Дејан. „Одељење за физичко васпитање Министарства просвете у окупираној Србији“. *Истраживање младих сарадника Института за новију историју Србије: историјска трибина*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2013, 135–152.
24. Дејан Зец. „Спортска политика у окупираној Србији – државна контрола и покушаји идеологизације“. *Срби и рат у Југославији 1941. године: тематски зборник радова*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2014, 513–531.
25. Зец, Дејан. „Почетак изградње социјалистичког спорта у Србији 1944-1945. године“. *Традиција и трансформација: политичке и друштвене промене у Србији и Југославији у 20. веку: зборник радова*. Књ. 1, Уредник Владан Јовановић, Београд: Институт за новију историју Србије, 2015, 317–338.
26. Зец, Дејан. „Од узорног омладинца до бутовника без разлога – популарне представе о фудбалерима у Југославији 50-их и 60-их година 20. века“. *Историјска трибина: Истраживања младих сарадника Института за новију историју Србије*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2016, 115–137.
27. Илић, Владимир. „Функционалне способности жена“, *Жена и спорт*, уредник Irina Juhas. Београд: Универзитет, Факултет спорта и физичког васпитања, 2016, 27–37.
28. Јовановић, Мирослав. „Пресликана или самобитна друштвена изградња: компаративна анализа устава ФНРЈ (1946) и „стаљинског“ устава СССР (1936)“. *Токови историје* 1-2/2008, 280–288.
29. Juhas, Irina. „Karakteristike telesnog vežbanja žena“, *Žena i sport*, уредник Irina Juhas. Београд: Универзитет, Факултет спорта и физичког васпитања, 2016, 81–97.
30. Keys, Barbara. „Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s“. *Journal of Contemporary History* Col. 38 No. 3, 413–434.
31. Klasić, Hrvoje. „The Tito-Stalin Football War“. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. Knjiga 48, 2016, 387–404.

32. Kovačić, Davor. "Sport u Jugoslaviji kao sredstvo jugoslovenske integracije i hrvatske i srpske nacionalne identifikacije – na primjeru nogometa, najpopularnije sporta u socijalističkoj Jugoslaviji". *Jugoslavija – između ujedinjenja i razlaza: hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenog razvoja dve Jugoslavije 1918-1991*. urednici Bojan B. Dimitrijević i Mario Jareb. Beograd: Institut za savremenu istoriju; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018, 209–224.
33. Kovačić, Davor. "Jugoslavenski nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-tih – romantičan početak dekadencije". *Historijski zbornik*, Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016, 141–163.
34. Loy, John W. and Booth, Douglas. "Functionalism, Sport and Society". *Handbook of Sport Studies*. Edited by Jay Coakley and Eric Dunning. London: SAGE, 2000, 8–27.
35. Maršićević, Dragan. „Prve mere za obnavljanje fizičke kulture u DF Jugoslaviji“. *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 6-7*, Beograd: Komisija za istoriju, arhiv i muzej fizičke kulture SR Srbije, 1969, 26–30.
36. Macanović, Hrvoje. "Predstavnicima nove Jugoslavije na jubilarnim olimpijskim proslavama u Lausanni 1944. godine". *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 9-10*, 1974, 51–56.
37. Mijatov, Nikola. „Milovan Đilas i britanski laburisti 1950-1955“. *Istorija 20. veka*, 2/2015, 27–43.
38. Melograni, Piero. „The Cult of the Duce in Mussolini’s Italy“. *Journal of contemporary history*, 11 (1976), 221–237.
39. Милићевић, Наташа. „Стварање нове традиције: празници и прославе у Србији 1944-1950“. *Токови историје* 4/2007, 169–177.
40. Миљковић, Марко. „Grand Prix Београда 1939 – спољнополитички контекст великих аутомобилских трка“. *Годишњак за друштвену историју* 1, 7–29.
41. Nixon, Howard L. II. "Sport and disability", *Handbook of Sport Studies*. Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 422–438.
42. Novosti Press Agency. „Sport in Soviet Schools“. *The Elementary School Journal* Vol. 74 No. 1.
43. Павлин, Томаж. „Соколство у Словенији“, *KO je соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*. Београд: Музеј историје Југославије, 2016, 53–75.

44. Pantelić, Ivana. „Osvajanje neosvojivog: politička emancipacija žena u posleratnoj Jugoslaviji 1945-1953“. *Istorija 20. veka* 3/2012, 139–154.
45. Petrović, Ljubomir. „Prilog istoriji srpskog streljaštva na Kosovu i Metohiji 1935-1956“. *Istorija 20. veka* 1/2008, 41–56.
46. Путник, Владана. „Соколски домови“, *KO je соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*. Београд: Музеј историје Југославије, 2016, 95–105.
47. Rigauer, Bero. “Marxist theories”, *Handbook of Sport Studies*. Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 28–47.
48. Riordan, James. “The sports policy of the Soviet Union, 1917 – 1941”. *Sport and International Politics: The impact of fascism and communism on sport*. Edited by Pierre Arnaud and James Riordan. London and New York: Routledge, 1988, 67–78.
49. Riordan, James. „Soviet Sport and Soviet Foreign Policy“. *Soviet Studies* Vol. 26 No. 3, 321–343.
50. Riordan, Jim. „Playing to New Rules: Soviet Sport and Perestroika“. *Soviet Studies* Vol. 42 No. 1, 133–145.
51. Ристић, Веселинка Кастратовић. „Соколи Југославије, организација и делатност“. *KO je соко тај је југословен = To Be a Falcon is to Be a Yugoslav*, Београд: Музеј историје Југославије, 2016, 12–27.
52. Селинић, Слободан. “Време „тачкица“ у исхрани Београђана 1945-1950“. *Годишњак за друштвену историју* 1-3, 171–191.
53. Селинић, Слободан. „Почеци социјалистичког Новог Београда: Прва фаза изградње Новог Београда 1947-1950.“. *Токови историје* 4/2007, 75–96.
54. Siegelbaum, Lewis H. „Soviet Car Rallies of the 1920s and 1930s and the Road to Socialism“. *Slavic Review* Vol. 64 No. 2, 247–273.
55. Simpson, Pat. „Parading Myths: Imaging New Soviet Woman on Fizkul’turnik’s Day, July 1944“. *The Russian Review* Vol. 63 No. 2, 187–211.
56. Skirstad, Berit. „Gender verification in competitive sport: Turning from research to action“. *Values in Sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality and the Scientific Manufacturing of Winners*, ed. Claudio Tamburrini & Torbjörn Tännsjö, Taylor & Francis, 2000, 116–122.

57. Stanić, Igor. „Sport za svakoga. Sportske aktivnosti radničke klase u Hrvatskoj od 1945. do početka 1960-ih“. *Historijski zbornik*, Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2016, 121–139.
58. Steinberg, David A. „The Workers’ Sport Internationals 1920-28“. *Journal of Contemporary History* Vol. 13 No. 2, 233–251.
59. Sugden, John and Tomlinson, Alan. „Theorizing sport, social class and status“. *Handbook of Sport Studies*, Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 309–321.
60. Schneider, Angela J. “On the definition of ‘woman’ in the sport context”. *Values in Sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality and the Scientific Manufacturing of Winners*, ed. Claudio Tamburrini & Torbjörn Tännsjö, Taylor & Francis, 2000, 123–138.
61. Tännsjö, Torbjörn. „Against sexual discrimination in sport“. *Ethics in Sport*, ed William J. Morgan, Human Kinetics, 2007, 101–115.
62. Trinkausm Eric. “The Paleobiology of Modern Human Emergence“. *The Origin of Modern Humans: Biology Reconsidered*, Edited by Fred H. Smith and James C. M. Ahern, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc, 2013, 393–434.
63. Trujić, Nikodije. “Pogledi prvih socijalista u Srbiji na važnost i potrebu fizičke kulture“. *Zbornik za istoriju fizičke kulture Srbije 9-10*. Beograd: Komisija za istoriju, arhiv i muzej fizičke kulture N.R. Srbije, 1974, 13–32.
64. Theberge, Nancy. „Gender and sport“, *Handbook of Sport Studies*. Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 322–333
65. Frey, James H. & Eitzen, Stanley D. „Sport and Society“. *Annual Review of Sociology* Vol. 17, 503–522.
66. Хофман, Иван. „Школа социјализма“ – образовање и васпитање југословенске омладине на радним акцијама 1946-1951“. *Токови историје* 1/2013, 203–230.
67. Hofman, Ivan. “Socijalističko takmičenje” na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946-1951.“. *Istorija 20. veka* 2/2014, 155–170.
68. Хофман, Иван. „Сусрет другачијих светова: Страни држављани на омладинским радним акцијама у Југославији 1946-1951. године“. *Годишњак за друштвену историју* 1, 35–56.

69. Houlihan, Barrie. „Politics and sport“, *Handbook of Sport Studies*. Edited by Jay Coakley and Eric Dunning, London: SAGE, 2000, 213–227
70. Wesson, Robert G. „The Military in Soviet Society“. *The Russian Review* Vol. 30 No. 2, 139–145.
71. Wheeler, Robert F. „Organized Sport and Organized Labour: The Workers’ Sports Movement“. *Journal of Contemporary History* Vol. 13 No. 2, 191–210.

Интернет

1. <https://sites.google.com/site/sportsrbije/pravna-akta/savet-evrope> – приступљено 08.08.2018.
2. <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/radio-beograd-1/2818269/sportski-spomenar.html> – приступљено 06.07.2019.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Никола (Снежана) Мијатов рођен је 1. септембра 1988. године у Вршцу. Докторанд је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, при Катедри за општу савремену историју, код ментора др Александра Животића, са предложеном темом *Спорт у служби социјализма: југословенско искуство 1945–1953*.

Дипломирао је 2010. године на Катедри за борилачке спортове на Високој спортској и здравственој школи у Београду са темом *Настанак теорије џудоа*. На Филозофском факултету у Београду дипломирао је 2014. са темом *Милован Ђилас и британски лабуристи 1950–1955* и мастерирао 2015. године са темом *Милован Ђилас и европски социјалисти 1950–1956*, на Катедри за општу савремену историју. Од 2018. године запослен је у Институту за савремену историју у Београду у звању истраживач–сарадник.

Области његовог научног интересовања су: историја идеја, дисидентии дисидентски покрети у социјалистичким државама, историја спорта и историја и филозофија борилачких вештина. Аутор је низа радова из области историје Југославије и етике борилачких вештина. Учествовао је и презентовао радове на бројним научним конференцијама у земљи и иностранству.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____

Број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада _____

Ментор _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.